

**La construcció de la identitat periodística de
Manuel Vázquez Montalbán.
De la censura a la transició (1960 - 1978)**

Departament de Comunicació
Universitat Pompeu Fabra. Barcelona

Bienni 2003-2005

Director: Dr. Jaume Guillaumet Lloveras

J. Francesc Salgado de Dios
Maig.2009

“Me miré en el espejo por si mi propia imagen me daba una respuesta. Tenía ante mí un tipo con casi veinte años de trabajo político, unas cuantas detenciones, años de cárcel y ostracismo profesional, un fanático de la libertad que en 1961 escribió su primer poema sobre la burocracia política y que en 2010 escribirá el último (...) El tipo que me devolvía el espejo no sólo había pasado calamidades políticas y profesionales. Ha tenido la suerte de probar varias veces el *Nuit de St. George*, uno de los mejores vinos franceses sin llegar a los techos de las grandes reservas. Me he bañado en las playas del Caribe y se me ha nublado en los ojos el atardecer del trópico a base de litros de daiquiri y piñas coladas.

Soy un excelente cocinero y he tratado de hacer el amor cuantas veces he podido, porque es la única posibilidad de comunicación que no necesita lenguajes codificables. En fin. El balance me aporta un personaje en perpetua contradicción entre las ganas de vivir hedonísticamente y la obligación ética de asumir la mierda de Historia que nos ha tocado vivir.”

Manuel Vázquez Montalbán
Interviú, 30 de juny de 1977:83

Resum

Entre 1960 i 1978 Manuel Vázquez Montalbán assoleix una primera identitat professional a la premsa. Estudia Periodisme i treballa a dues publicacions del 'Movimiento', però una estada a la presó per un delictes polític l'obliga a començar de nou el 1965. A continuació s'acosta a l'anàlisi de la informació Internacional (*Siglo20, Tele/eXpres*) i evoluciona, segons ho permet l'incert ambient polític, cap a la columna (*Triunfo, Arreu, Mundo Diario*), l'espai periodístic on s'instal·larà a la transició (*La Calle, El Periódico*). L'eina fonamental d'aquest trànsit professional és l'humor (*Hogares Modernos, Triunfo, Por Favor, Interviu*), el reportatge d'ordre sociològic (*Triunfo*) i el domini de la ficció, els recursos amb què Vázquez Montalbán treballa durant els primers anys 70, quan opina en boca de personatges i signatures inventades, fins que finalment pot fer-ho sense embuts, un cop derogada la llei de Premsa de 1966. Passa el dia a les redaccions, participa dels problemes i les tensions de la professió i fins i tot dirigeix algunes revistes. A partir de 1979, en guanyar el premi Planeta, redueix la dedicació al periodisme per deixar espai a la narrativa de ficció.

Abstract

Between 1960 and 1978 Manuel Vázquez Montalbán starts to make a professional name for himself in the press. He studies journalism and works in two publications of the 'Movement', but a stay in prison for a political crime forces him to start over again in 1965. On leaving prison he chooses to analyse international information (*Siglo20, Tele/eXpres*) and in the uncertain political environment of late francoism moves towards working as a political columnist (*Triunfo, Arreu, Mundo Diario*) and those newspaper that established themselves during the transition period (*La Calle, El Periódico*). Humour is the common denominator during this phase (*Hogares Modernos, Triunfo, Por Favor, Interviu*), sociological stories (*Triunfo*) and the prevalence of fiction, the resources with which Vázquez Montalbán works during the early 70s, when he speaks through invented characters and false signatures until he could eventually do so with no holds barred once the 1966 Press Law is repealed. He lives journalism to the full spending all day in newsrooms and being fully involved in all the problems and stresses of the profession and even edits some magazines. After 1979, after winning the Planeta Prize he reduces his commitment to journalism to make space for narrative fiction.

Agraïments

Aquesta tesi doctoral no s'hauria pogut realitzar sense la complicitat del director de la tesi, el doctor Jaume Guillaumet, que em va encoratjar davant les dificultats d'una llarga recerca. O de Salvador Alsius, director dels estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra, qui va impedir que la resta de tasques acadèmiques fessin impossible la recerca.

L'historiador Paul Preston em va convidar l'estiu de 2007 a realitzar una estada de recerca a la London School University and Political Science, on vaig poder trobar la pausa per a la lectura intensiva de l'obra de Vázquez Montalbán i l'estudi del context històric de la transició. El mateix agraïment li dec al segon puntal de l'estada a la capital britànica, la professora Maria Paz Balibrea, de la Birkbeck University, especialista en cultura hispànica, en l'obra intel·lectual de Vázquez Montalbán i autora d'una obra essencial sobre el periodista.

I com una tesi es cuina en l'activitat diària de la universitat, en el decurs de matins i feines compartides, voldria especialment agrair el suport i l'afecte de les companyes més properes, Mònica Figueras i Mònica Jiménez, així com l'ajut de Fabiola Alcalá, Marcel Mauri, Carles Pont, Ruth Rodríguez i Christopher Tullock.

La col·laboració de la família de Vázquez Montalbán també ha estat determinant per l'estudi. Anna Sallés hi ha mostrat un gran interès des de què aquest text era una tesina, i ha volgut assegurar-me el suport necessari per investigar el rastre del periodista als arxius.

També voldria reconèixer al paper d'algunes persones que res tenen a veure amb el món acadèmic però han estat molt importants per un conjunt de raons que no cal detallar en un paper públic. A la Sara, en primer lloc, però també a Alicia Peremiquel i Carlos Zanón, entre d'altres. Una immensa abraçada i moltes gràcies.

1. Introducció	19
2. Objectius i metodologia	23
3. Biografia professional	31
3.1. El periodista que començà dos cops	33
3.1.1. Un aprenentatge sense mestres (1957-1960)	33
3.1.1.1. L'antic claustre d'un convent	36
3.1.1.2. Una vocació literària i política	43
3.1.1.3. El debut a Madrid	51
3.1.2. A la premsa falangista (1960-1962)	57
3.1.2.1. <i>El Español</i> , nucli dur del franquisme	59
3.1.2.2. Una segona feina a Barcelona	68
3.1.2.3. Dissident a la premsa i al partit	74
3.1.3. La “universitat” de Lleida (1962-1963)	85
3.1.3.1. La detenció i el judici	85
3.1.3.2. La vida a la presó	92
3.1.4. Redreçar la professió (1963-1969)	97
3.1.4.1. <i>Siglo 20</i> , un setmanari d'esquerres	102
3.1.4.2. La ficció a <i>Hogares Modernos</i>	114
3.2. Escletxes a la informació oficial	123
3.2.1. L'eclosió professional a <i>Triunfo</i> (1969-1974)	127
3.2.1.1. Història d'una crònica	127
3.2.1.2. La primera personalitat periodística	134
3.2.1.3. Ficció i periodisme a ‘La Capilla Sixtina’	139
3.2.1.4. Contra <i>Hermano Lobo</i>	145
3.2.2. El món des del diari <i>Tele/eXpres</i> (1970-1974)	151
3.2.2.1. Una veu sarcàstica: ‘Política ficción’	153
3.2.2.2. Les ‘beques Godó’	156
3.2.3. <i>CAU</i> , marxisme aplicat (1970-1974)	160
3.2.4. L'elogi del plaer: <i>Bocaccio</i> (1970-1973)	170
3.2.5. La construcció de l'intel·lectual	179

3.3. Transició: columnisme i decensís	189
3.3.1. <i>Por Favor</i> , premsa política popular (1974-1978)	192
3.3.1.1 Punch Editores	194
3.3.1.2 El primer <i>Por Favor</i>	199
3.3.1.3 Amb la família Nadal	204
3.3.1.4 José Manuel Lara tanca l'aventura	209
3.3.2. Un nou paper a <i>Triunfo</i> (1974-1978)	213
3.3.2.1 Catalunya explicada a la resta d'Espanya	217
3.3.2.2 L'agonia de la referència de l'antifranquisme	222
3.3.3. <i>Interviú</i> : Pepe Carvalho contra la UCD (1976-1977)	226
3.3.4. El primer columnisme (1977-1978)	237
3.3.4.1 El grup Mundo: <i>Mundo Diario i Catalunya Express</i>	237
3.3.4.2 Nova premsa política: <i>Arreu i La Calle</i>	245
3.3.5. Pèrdues i renaixements (1978)	259
4. Les idees del periodista	265
4.1 Una escriptura compulsiva	267
4.1.1. Xifres, gèneres i pseudònims	274
4.2 La prosa de proximitat. <i>Les cròniques</i>	283
4.2.1. Ensopegar amb la història	284
4.2.2. Cultura contra el franquisme	288
4.2.3. Quatre ciutats i algunes sorpreses	295
4.2.4. La Catalunya perfecta	300
4.3. Descodificar el llenguatge del poder	311
4.3.1. Marxisme ocult a la premsa falangista	314
4.3.2. <i>Siglo 20</i> , l'embrió d'un pensament d'esquerres	319
4.3.3. Quan Richard Nixon era l'amo del món	325

4.4. Canvis socials: els nous cotums. <i>Els reportatges.</i>	333
4.4.1. Les subcultures populars	335
4.4.2. L'alienació permanent de l'esport	340
4.4.3. El Barça, l'únic catalanisme legal	345
4.4.4. El fantasma de la <i>gauche divine</i>	350
4.4.5. Barcelona: ciutat, vida i urbanisme	354
4.4.6. Sobre homes i dones	357
4.4.7. La defensa de la professió	361
4.4.8. Recuperar la memòria	366
4.5. Humor per sobreviure. <i>Sàtira i ironia.</i>	371
4.5.1. La narrativa subnormal	375
4.5.1.1. Jack el Decorador: missatges de naufrag	376
4.5.1.2. <i>Tele/eXpres</i> : 'Política ficción'	379
4.5.1.3. L'Encarna promíscua d' <i>Hermano Lobo</i>	382
4.5.2. Humor i resistència cívica	386
4.5.2.1. Palmira, Núria Pompeia i el feminisme	387
4.5.2.2. Riure contra el poder	390
4.6. Transició i 'transfranquisme'. <i>Opinió.</i>	395
4.6.1. La vida de Sixto i Encarna	397
4.6.2. Carvalho es fa gran a <i>Interviú</i>	403
4.6.3. Les cròniques setmanals a <i>Triunfo</i>	407
4.6.4. Una barricada de columnes	415
4.7. La defensa dels plaers. <i>Crítiques i entrevistes.</i>	423
4.7.1. Els llibres dels altres: crítica literària	425
4.7.2. Avantguardes i artistes	430
4.7.3. La crítica a la 'caixa tonta'	433
4.7.4. Preguntes i respostes: les entrevistes	436
4.7.5. Breu aproximació a la gastronomia	438

4.8. Comunicació i pensament. <i>Reportatges analítics.</i>	441
4.8.1. Sistema, societat i desencís	442
4.8.2. Sobre mitjans de comunicació	446
5. Conclusions	453
6. Fonts i bibliografia	461

Taules i gràfics:

Taula 1: Nombre i tipus de treballs signats a <i>Triunfo</i> (1969-74)	135
Taula 2: Llibres publicats entre 1970-1974	183
Taula 3: Nombre i tipus de treballs signats a <i>Triunfo</i> (1969-76)	214
Taula 4: Llibres publicats entre 1975-1978	221
Taula 5: Columnes publicades (1976-1978)	259
Gràfic 1: Distribució dels gèneres periodístics	275
Taula 6: Gèneres i assumptes prevalents a cada publicació	276
Gràfic 2: Articles publicats cada any	278
Gràfic 3: Articles a cada publicació (1960-1978)	279
Gràfic 4: Distribució dels assumptes periodístics	280
Taula 7: Pseudònims i personatges	281
Taula 8: Columnes publicades a <i>Solidaridad Nacional</i>	305
Taula 9: Columnes sobre actualitat política (1976-1978)	416

Annexos:

Annex A: Documents	Pàgines I-LX
Annex B: Catàlegs obra periodística	CD adjunt (índex pag. 17)

Annex B: Obra periodística. Catàlegs d'articles

(En el CD adjunt)

1. PUBLICACIONS

01. *El Español*, 1960-1962
02. *Solidaridad Nacional*, 1960-1962
03. *Siglo20*, 1965
04. *Hogares Modernos*, 1966-1971
05. *Triunfo*, 1969-1978
06. *CAU* 1970-1974
07. *Bocaccio* 1970-1973
08. *Tele/eXpres*, 1970-1974; 1977
09. *Hermano Lobo*, 1972-74
10. *Siesta*, 1974 i 1976
11. *Arren*, 1976-1977
12. *Primera Plana*, 1977-78
13. *Por Favor*, 1974-78
14. *Catalunya Express*, 1976-78
15. *Mundo Diario*, 1976-78
16. *Interviú*, 1976-78
17. *La Calle*, 1978
18. *El Periódico de Catalunya*, 1978

2. GÈNERES

21. OPINIÓ
22. CRÒNICA
23. ANÀLISI
24. CRÍTICA
25. INFORME
26. NOTÍCIA - INFORMACIÓ
27. REPORTATGE
28. ENTREVISTA
29. ALTRES GÈNERES

3. ASSUMPTES

31. ARTS i ESPECTACLES	44. LITERATURA
32. BARCELONA	45. M. VÁZQUEZ MONTALBÁN
33. CATALUNYA	46. POLÍTICA NACIONAL
34. CIÈNCIA	47. PERIODISME – COMUNICACIÓ
35. CINEMATOGRAFIA	48. POESIA
36. CIUTATS – VIATGES	49. PSUC - PCE – MARXISME
37. ECONOMIA	50. TELEVISIÓ
38. ESPORTS (exclòs el futbol)	51. VIDA QUOTIDIANA
39. FUTBOL	52. ALTRES ASSUMPTES
40. GASTRONOMIA	53. <i>La capilla sixtina (Triunfo)</i>
41. CULTURA i SOCIOLOGIA	54. <i>La educación de Palmira</i>
42. MÚSICA - CANTANTS	55. <i>El Tablao</i>
43. POLÍTICA INTERNACIONAL	

1. Introducció

L'obra periodística de Manuel Vázquez Montalbán s'estima en uns 9.000 articles publicats al llarg de 43 anys de trajectòria professional (1960-2003). La majoria van ser columnes d'opinió, uns comentaris que el van convertir en un dels analistes polítics més importants de la segona meitat del segle XX a Espanya. La seva obra reflecteix una època d'ebullició social i històrica que va començar en ple franquisme i arriba fins el segle XXI, i per tant va cobrir com a periodista èpoques tan transcendents com el franquisme, la transició i la consolidació de la democràcia. En aquest quasi mig segle d'activitat, Vázquez Montalbán es va convertir en un testimoni privilegiat i en un dels intel·lectuals més influents de l'espectre sociològic de l'esquerra a Catalunya.

L'estudi de la conformació professional de Vázquez Montalbán com a creador d'opinió inclou repassar els estudis que va fer de Periodisme, el debut a la premsa falangista, la superació de diferents entrebancs que li van barrar el pas – una condemna a tres anys de presó per un delictes polític– i la recuperació de la carrera periodística a finals dels anys seixanta, de forma que en els setanta Vázquez Montalbán troba finalment una posició professional estable.

Aquest llarg procés comença de fet l'any 1957, quan endega els estudis de Periodisme a Barcelona, i es pot donar per acabat el 1978, quan tanca potser el projecte més personal en que va participar, el setmanari *Por Favor*. El mateix any també abandona una de les publicacions més importants del tardofranquisme, *Triunfo*, després de vuit anys de col·laboració. S'incorpora en aquest moment a noves empreses, com el setmanari *La Calle* o el nou diari *El Periódico de Catalunya*, publicacions pròpies d'un periodisme renovat després del franquisme. La primera fracassa en poc temps; el segon es convertiria en un dels grans diaris catalans. L'octubre de 1979, Manuel Vázquez guanyaria el premi Planeta, el de més dotació econòmica a Espanya, amb una novel·la protagonitzada per Pepe Carvalho, un detectiu que precisament va començar la vida literària, en part, a la premsa.

Per tant, 1978 esdevé un punt d'inflexió en la feina de Vázquez Montalbán. A partir de la concessió del premi Planeta esdevindrà un escriptor famós de narrativa de ficció, a més d'un columnista influent. Serà un autor bicèfal que assolirà un prestigi cada cop més gran i més divers.

Per estudiar la primera part de la seva obra caldrà repassar la formació de la identitat periodística abans d'arribar en aquest punt d'inflexió, i especialment el treball que desenvolupa al llarg dels anys setanta, el nucli de la seva conformació intel·lectual. Per tant, aquesta tesi doctoral es dedica a l'estudi de la primera vida periodística de Vázquez Montalbán, l'inici d'un pensament que, en conjunt, es va mantenir estable davant les contradiccions d'uns temps de canvi i d'incertesa.

Aquest període es situà, en concret, entre els anys 1960 i el 1978, una evolució periodística i humana que encara no ha estat investigada. Els nombrosos estudis realitzats sobre l'obra de Vázquez Montalbán es concentren en l'escriptor de ficció, o insisteixen en llargues i molt interessants entrevistes que no supleixen, però, la necessitat d'una futura biografia crítica. Si bé el narrador de ficció es va començar a estudiar fa molt temps, l'estudi del periodista ha començat fa molt poc.

En els anys estudiats, Vázquez s'aplica primer en un *reporterisme* de carrer en publicacions oficials franquistes i sota la llei de Premsa de 1938, que imposava la censura sobre qualsevol publicació. L'experiència professional a la premsa oficial del règim com a col·laborador extern només dura fins a 1962, quan és detingut, processat i condemnat per participar en una manifestació al centre de Barcelona. No torna a treballar a la premsa fins tres anys més tard, en encapçalar una redacció de nova planta formada per 'companys de viatge' i intel·lectuals d'esquerra a la revista *Siglo 20*, una publicació que només es manté sis mesos a la venda. En aquesta experiència, però, Vázquez Montalbán participa en qualitat de cap de redacció, un salt qualitatiu en l'aprenentatge professional.

Després d'un setmanari tan efímer, treballa quatre anys a *Hogares Modernos* com l'únic redactor de la revista, una feina fosca de redactor de taula que no li impedeix créixer en termes intel·lectuals. Publica dos llibres de poesia, un d'assaig, forma part d'algun consell editorial, milita al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) amb les dificultats que provoca la clandestinitat i pren part en l'antifranquisme, una oposició que s'anà poblant progressivament entre la majoria silenciosa que havia après a callar sota el franquisme.

A partir de 1969, el periodisme de Vázquez Montalbán esclata a *Triunfo*. Comença a partir d'aquest moment la formació pública de l'intel·lectual, l'expressió d'un marxisme no dogmàtic inspirat en la força popular de la cultura per emocionar la gent, un marxisme d'inspiració italiana, entre Antonio Gramsci i Palmiro Togliatti, al qual Vázquez Montalbán es mantindrà fidel. Un marxisme que ja presentava un pessimisme implícit, consubstancial a qualsevol intel·ligència, que es mostra al llarg dels 70. Són anys d'ambició política i professional. Necessita assolir presència pública per influir a la societat, per mirar de transformar-la. Vol practicar el periodisme polític – de tema i intenció – per tal de què la transició no fos només una operació de maquillatge històric. Ja se sap, un sistema social i polític pot fer qualsevol profundament infeliç, com el franquisme ho va fer amb els perdedors de la guerra civil al llarg de tres dècades. Un sistema pot destruir personalitats i iniciatives, pot oprimir i aixafar el talent i la llibertat, i Vázquez Montalbán va decidir enfrontar-s'hi amb les eines de la raó i de les emocions. Però la finalització del sistema opressor, la subversió formal del franquisme no té per què fer ningú feliç per sí mateix. La democràcia no implica felicitat. La satisfacció, en realitat, no té color polític. És privada, personal, i té a veure amb el plaer, la solidaritat, la comunió de l'amistat, la descoberta, el coneixement i la cultura. Té a veure amb el posat de les persones en el món. “Només es viu un cop” va recordar repetidament Vázquez Montalbán, una dita ambivalent i polisèmica treta d'una ‘copla’ a la qual s'hauran d'enfrontar els biògrafs.

En vuit anys excepcionals, entre 1970 i 1978, Vázquez Montalbán va condensar els anhels i les decepcions elementals d'una intensa vida professional i pública. Es converteix en un dels intel·lectuals més importants del país i assoleix, gràcies a l'enorme capacitat de treball que mostra, un gran èxit econòmic, tot i la crisi que sacsejava el país – i el periodisme – des de 1973. El 1978 es podria considerar satisfet. Però llavors comprova que la democràcia formal no implica justícia històrica. En poc temps, observa com el PSUC i en general el marxisme comença una dolorosa immolació pública. Entre l'èxit personal i la decepció política, va trobar un detectiu anomenat Pepe Carvalho per completar, del 1978 en endavant, la segona part de la seva vida intel·lectual, quan el periodisme va deixar de ser suficient.

2. Objectius i metodologia

Quan es pretén estudiar l'obra d'un periodista¹, l'objectiu fonamental de la recerca ha de consistir bàsicament en recopilar la producció, endreçar-la i descriure-la per obrir el camp d'investigació i propiciar futurs estudis més especialitzats. Per tant, aquesta tesi intentarà establir una mena de 'geografia' del territori periodístic montalbanià: assenyalar les valls, els deserts, les muntanyes i les conques dels rius. Determinar on s'acumula la producció, sobre quins temes, al voltant de quina mena d'assumptes apareixen les preocupacions i les insistències. Quins són els recursos bàsics.

Des d'aquest punt de vista taxonòmic, la tesi doctoral no comença de zero. La primera catalogació general de l'obra periodística de Vázquez Montalbán es va efectuar a la Universitat Pompeu Fabra² a finals de 2003, en els Estudis de Periodisme, només unes setmanes després de la mort del periodista barceloní. La van portar a terme els alumnes de l'assignatura Història del Periodisme del curs 2003-2004, coordinats pels professors Jaume Guillaumet i Marcel Mauri. Per tant, existeix una eina prèvia que la tesi ha de completar i revisar a través d'una recerca hemerogràfica. A més, el 2008 es va publicar una antologia d'articles de Vázquez Montalbán, la primera, signada per Carles Geli i Marcel Mauri³ que ofereix una mostra dels articles més importants de l'autor.

¹ L'únic treball acadèmic sobre el periodista és la investigació inèdita de Roberta Erba, *Pseudónimos y censura en la obra periodística de Manuel Vázquez Montalbán*, Milà, 1998, on es repassa la dedicació periodística des de l'any 1965 fins el 1976. També es va publicar una tesi doctoral sobre els titulars dels articles del periodista a *El País* a càrrec de Pablo Rey, Universidad Pontificia de Salamanca, 2006

² Guillaumet, J. i Mauri, M. (coord) *Manuel Vázquez Montalbán. Obra periodística*, en <http://www.upf.edu/periodis/mvm/index3.htm>, (consultat, juliol.2004)

³ *El món segons Manuel Vázquez Montalbán*, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 2008

Delimitació de l'objecte d'estudi: la selecció dels articles

Com es tracta de milers d'articles, aquesta tesi no pretén catalogar-los ni estudiar-los tots. Es limitarà a l'estudi del què es pot considerar la primera part, el primer Vázquez Montalbán, el que, teòricament, va conjugar la formació en uns inicis plens de dificultats i la consolidació professional. Si ho posem en dates, el període d'estudi es concentrarà entre el debut, el 1960, i l'any 1978, any de diferents i significatius tancaments (*Triunfo*, i *Por Favor*, per exemple) i, també d'algun inici interessant (*La Calle o El Periódico*). Un any de tremolors en el món de la premsa a Barcelona, de sacsejades polítiques i empresarials; també l'any de la redacció i aprovació de la constitució espanyola, punt final (hipotètic) de la reforma política amb què el franquisme es va voler transformar en una democràcia. Un any, amb tot, que s'apunta com el mig camí de la biografia professional del periodista. A partir d'aquest moment canviarà en certa forma la implicació professional de l'escriptor: més esbiaixat cap a la ficció gràcies a la concessió del premi Planeta uns mesos després, instal·lat en una premsa que s'aniria cimentant - Ediciones Zeta, PRISA..-, escriurà d'una forma no tan intensa com en els primers anys perquè els mitjans informatius que sobreviuen a la profunda crisi dels 80 s'enfortiran i li oferiran una continuïtat i una solidesa econòmica que abans havia aconseguit només a canvi d'un notable esforç personal.

Per tant, la tesi pretén rastrejar l'obra del periodista a les hemeroteques entre 1960 i 1978, si bé amb un seguit d'acotacions prèvies. L'estudi es referirà únicament a la premsa legal, és a dir, la premsa que es podia adquirir als quioscos o per subscripció i que tenia un número de dipòsit. En un sentit complementari, la tesi es centrarà només en aquells articles que es publiquin signats, ja sigui amb el nom o amb un dels molts pseudònims que va emprar Vázquez Montalbán. En determinades revistes, com veurem, va publicar sense signar gran quantitat de textos, com per exemple a *Hogares Modernos*. Com és lògic, els treballs anònims no seran objecte ni d'estudi ni de catalogació, per molts indicis que hi hagi. Aquest cas també tindrà importància a una revista com *Por Favor*, on resulta del tot impossible establir, entre els textos no signats, quals podrien ser seus. Com s'ha dit, ens atindrem a aquells treballs, curts o llargs, que apareguin signats amb el nom o amb un pseudònim. De la mateixa manera, no es rastrejaran les publicacions que van estar llargament prohibides, com *Mundo Obrero o Treball*, tot i que es tindran en compte en general durant els moments en què la publicació va ser legal. Segons Geli i Mauri (2008:19), Vázquez Montalbán va escriure per *Unidad*, òrgan del

comitè del PSUC a Barcelona, i per *Universidad*, on signava com ‘Grimau’, el 1973. Aquests treballs, per exemple, queden fora de la recerca.

Per evitar un excessiva dispersió de l’obra estudiada, encara hi haurà una tercera condició en la delimitació de la recerca: caldrà que s’hagin publicat un mínim de 10 treballs en una revista per incloure-la en l’estudi, condició que també utilitzen Geli i Mauri a l’antologia esmentada i amb l’aplicació de la qual descarten un seguit de 19 publicacions (2008:12). A la tesi, en concret, es deixen de banda els articles publicats o possiblement publicats per Manuel Vázquez Montalbán a les següents publicacions: el diari *La Prensa*, les revistes mensuals *Doctor* i *Maria*, la revista mensual publicada a París *Cuadernos de Ruedo Ibérico*, *Serra d’Or*, *La Vanguardia*, *Taula de canvi*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Camp de l’Arpa*, *Bazaar*, *Mundo Obrero* i *Treball*. Ara bé, tenen prou interès com per romandre dins la catalogació i l’estudi els nou treballs publicats a la revista *Primera Plana* (1978) perquè també n’era el director.

En resum, la recerca persegueix establir una primera descripció general de l’obra periodística publicada per Manuel Vázquez Montalbán amb el seu nom o amb un pseudònim en aquelles revistes i publicacions on va aparèixer un mínim de 10 articles i/o on es van produir esdeveniments d’importància per la seva biografia professional entre els anys 1960 (20 de juny, estrena a *El Español*) i el 1978 (30 de desembre, últim article de l’any aparegut a *El Periódico*).

Valdria la pena precisar, a més, algunes consideracions sobre aspectes que la tesi intentarà evitar. Per exemple, no pretén convertir-se en una biografia, un estudi del tot diferent des del punt de vista metodològic. Tot i això, calen nombroses referències biogràfiques per reconstruir la vida professional d’un periodista. Però l’objectiu de la recerca té a veure sobretot amb el treball de l’autor. D’altra banda, tampoc no pot convertir-se ni en una història de les publicacions on va participar ni en una descripció del pensament polític de l’autor, tots dos objectius massa amplis per aquesta tesi doctoral. Hi haurà una descripció de les publicacions més importants o significatives, com és lògic, i en tot cas una anàlisi indirecta del pensament montalbanià publicat a la premsa. Però no podem perdre de vista el caràcter recopilatori de la tesi doctoral. Les taules que mostren el treball de Vázquez Montalbán s’incorporaran en un futur a l’Hemeroteca Digital d’Autors, una recerca que endega el Grup de Recerca en Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra per facilitar el coneixement general de l’obra periodística d’alguns destacats professionals catalans.

La recerca, doncs, pretén iniciar l'estudi periodístic acadèmic sobre l'autor però no es pot amargar que, per obtenir conclusions generals, encara falta estudiar tota la segona part de l'obra de Vázquez Montalbán i aprofundir en els treballs que es considerin més importants.

Lectura i catalogació dels articles

Un cop trobada i anotada l'obra periodística, es confeccionarà una base de dades amb els 2.789 treballs que es poden atribuir a Vázquez Montalbán amb seguretat en aquest període. A partir d'aquí, s'elaborarà un catàleg complet dels treballs trobats que es presenta en el CD adjunt, en format digital per facilitar la consulta i la recerca de paraules, dates o documents.

El CD es presenta com Annex B i consisteix en 55 taules d'articles organitzades en documents segons diferents categories. Les taules tenen format pdf i segueixen l'índex que es troba a la pàgina 17. A més de les facilitats de consulta, les taules eviten la impressió de centenars de fulls. S'ofereix una gràfica per cada publicació, una per cada gènere catalogat, una per cada assumpte en què es divideix el treball complet de Vázquez Montalbán i algunes especials sobre les seccions més cèlebres que va signar el periodista.

A cada taula s'ofereix una llista ordenada dels articles en la qual, per ordre cronològic, apareixen els títols i la informació mínima per identificar cada treball: data de publicació, signatura, gènere, publicació a on va aparèixer, assumpte, paraules clau per identificar el contingut i un petit resum de les idees principals. A banda, en l'annex A i al final d'aquest volum, es recull una selecció dels documents més interessants trobats en els arxius durant la recerca.

Des del punt de vista hemerogràfic, confeccionar la base de dades completa serà l'objectiu del treball de camp. Per endegar les classificacions, cal adscriure cada article a un gènere periodístic, amb totes les cauteles necessàries quan ens referim a un gran mixtificador de les normes i els registres lingüístics establerts, com era Vázquez Montalbán. Les categories emprades seran aquestes.

Gènere del document	
1. OPINIÓ	6. NOTÍCIA - INFORMACIÓ
2. CRÒNICA	7. REPORTATGE
3. ANÀLISI	8. ENTREVISTA
4. CRÍTICA	9. ALTRES FORMATS
5. INFORME	

El recull de gèneres s'ha de limitar a un nombre petit per a què resulti útil, i s'apliquen els criteris d'identificació de gèneres periodístics que utilitzen Josep Maria Casasús, José Luís Martínez Albertos, Llorenç Gomis, Alex Grijelmo, Luisa Santamaria i Maria Jesús Casals segons les obres de referència que consten a la bibliografia. En el moment d'aplicar cada categoria per primer cop, s'explicarà com s'entén i es delimita cada gènere.

També caldrà identificar l'assumpte o el tema al que es dedica un article, segons l'experiència prèvia assolida en un treball anterior que també analitzava la feina periodística de Manuel Vázquez Montalbán, si bé en aquest cas a la premsa falangista entre els anys 1960 i 1962⁴. Les categories següents s'han triat perquè resumeixen i expressen, a priori, les principals ocupacions intel·lectuals de Vázquez Montalbán:

Assumptes tractats en els articles		
01. ARTS	08. ESPORT (sense futbol)	15. MVM
02. BARCELONA	09. FUTBOL	16. POLIT. NACIONAL
03. CATALUNYA	10. GASTRONOMIA	17. PERIODISME, CO-
04. CIÈNCIA	11. HISTÒRIA SOCIAL	18. POESÍA
05. CINEMATOGRAFIA	12. MÚSICA I CANÇONS	19. PSUC, MARXISME
06. CIUTATS – VIATGES	13. POLITICA INTERNA.	20. TELEVISIÓ
07. ECONOMIA	14. LITERATURA	21. VIDA QUOTIDIANA
		22. ALTRES

⁴ Salgado, Francesc (2005) *Manuel Vázquez Montalbán, la formació d'un periodista. (1960-62) El Español, Solidaridad Nacional, La Prensa*. Treball inèdit.

Anàlisi de les dades

Un cop llegits els articles i introduïdes les dades que els descriuen, cal analitzar-les, com és lògic, trobar les similituds, les recurrències i les excepcions amb què van ser publicats. La tesi fa una doble lectura de les dades: en la primera part del text es desenvolupa la biografia professional del periodista i per tant es detalla el procés que va protagonitzar Vázquez Montalbán dins de les publicacions, les circumstàncies que hi van influir, el context social i polític de la professió...etc. D'aquesta forma es pot reconstruir una primera història personal del periodista: estudis, primers treballs i desenvolupament professional. Ocupa el número 3 de l'esquema.

En la segona part de la tesi, de tipus transversal, es destaquen les veus i els punts de vista més significatius en Vázquez Montalbán: des de l'anàlisi internacional a *Siglo20* i *Tele/eXpres* (però no a *Triunfo*, per exemple) al periodisme gastronòmic que es va apuntar, sense concretar-se, a *Bocaccio*, per posar dos exemples d'importància antagònica. Ocupa el número 4 de l'esquema. L'eina que permet trobar les reiteracions significatives, com resulta obvi, és la base de dades.

Per completar l'estudi ha calgut fer un repàs exhaustiu de la bibliografia pertinent en els tres eixos diferents que convergeixen en la tesi: estudis sobre història del Periodisme, sobre història d'Espanya i de Catalunya i, d'una forma especial, el repàs de memòries, entrevistes i autobiografies de diferents persones relacionades amb el periodista.

Arxius i testimonis

Per facilitar la descripció històrica de les revistes i diaris en els que va treballar Vázquez Montalbán, a més dels esmentats recursos bibliogràfics, es fer una recerca a l'Arxiu General de l'Administració, depenent del ministeri de Cultura i situat a Alcalá de Henares (Madrid), la primavera de 2006. L'estada va durar tres mesos. En aquest arxiu es conserven els documents del Registre Oficial de Publicacions Periòdiques, a més dels fons de Presidència i Cultura, on es troba - o s'hauria de trobar - la informació oficial sobre les relacions entre l'Estat i la premsa en els últims 150 anys.

A banda d'alguna consulta esporàdica més realitzada en altres arxius com l'Arxiu del PCE a Madrid o l'Arxiu Nacional de Catalunya, resulta

d'interès explicar que gràcies a la família de Vázquez Montalbán vaig tenir accés a alguns documents que es trobaven en un dels tres despatxos que utilitzava l'escriptor. Quan els hagi de citar ho faré amb l'acrònim APMVM (Arxiu Personal Manuel Vázquez Montalbán).

Per últim, la tesi ha obligat a un recurs especialment interessant: entrevistar 34 persones que van treballar i conèixer amb Manuel Vázquez Montalbán, a més d'alguns amics íntims i la pròpia vídua, Anna Sallés. Algunes entrevistes van necessitar dues o més sessions i van resultar molt útils per compondre el retrat de com era percebut l'escriptor barceloní pel seu entorn.

La construcció de la identitat periodística de
Manuel Vázquez Montalbán.
De la censura a la transició (1960 - 1978)

3. Biografia professional

3.1. El periodista que començà dos cops

1957-1969

L'etapa de formació Vázquez Montalbán com periodista va quedar marcada per la condemna que va patir el 1962 a tres anys de presó com conseqüència d'una manifestació universitària. En aquells moments ja havia acabat els estudis i treballava de periodista a dues publicacions oficials, el setmanari *El Español*, de Madrid, i el diari *Solidaridad Nacional*. Portava uns mesos casat. Un cop va sortir de la presó va haver de tornar a començar de nou en la professió, un camí llarg que va trigar uns anys, fins que el 1969 arriba a *Triunfo*, on esclatarien un cúmul d'idees que el convertirien en poc temps en un periodista de referència.

3.1.1 Un aprenentatge sense mestres (1957-1960)

Vázquez Montalbán va estudiar Periodisme per arribar a ser escriptor. També per aconseguir una feina ràpida i aconseguir, en viure de l'escriptura, el destí que havia dictat una mestra, Carmen Godó, que el va assenyalar a l'escola com un alumne privilegiat i va convèncer els pares de la vàlua intel·lectual del nen. La família s'esforçaria i aquell fill únic estudiaria el batxillerat i aniria a la universitat. El curs 1956-57, quan ja estudiava segon de Filosofia i Lletres, secció Romàniques, va començar per les tardes primer curs de Periodisme en una instal·lació provisional i fosca situada al final de les Rambles, en l'antic convent de Santa Mònica.

Era conscient de trobar-se en un sistema educatiu deficient. Tant a Romàniques com a Periodisme, la majoria de les matèries impartides suraven política d'Estat i en ocasions totalitarisme. L'ensenyament superior era una disciplina sovint política. A més, a la universitat es trobava incòmode. Era un noi pobre, conscient de pertànyer a un origen social diferent del què es va trobar a les aules. No tenia gaire a veure amb aquells joves acomodats que escoltaven música per les tardes a casa

d'alguns d'ells. De vegada els acompanyava, descobria músics estrangers i una nova forma de relacionar-se.

No va posar gaire interès en l'estudi del Periodisme. Algunes visites a determinades redaccions podien resultar curioses, com també ho eren els cafès de divendres, unes conferències informals que es celebraven a l'Ateneu Barcelonès, la primera seu dels estudis de Periodisme a la ciutat. Per passar curs, es recolzava en l'enorme capacitat memorística que havia desenvolupat de nen. I amb els estudis li va arribar l'hora de la política. Com a fill d'una família derrotada a la guerra civil, la idea de subvertir el conjunt de veritats oficials que era el franquisme li resultava molt atractiva.

El grup Nova Esquerra Universitària va ser el primer al qual va militar. A Periodisme, però, continuava amb l'activitat quotidiana, avorrit i quasi sense mestres. Potser l'excel·lent que li va posar Manuel del Arco a primer curs, a l'assignatura de Reportatge, anunciava l'admiració que Vázquez mostraria sempre per aquell entrevistador de maneres brusques i parlar directe. El va recordar sovint i va fer seva la frase màgica que repetia del Arco als alumnes: "Ver, oír y contar". A segon va trobar José Fernando Aguirre, que l'acceptaria com a meritori a *Solidaridad Nacional*. I també a segon va tenir com a professors Néstor Luján, Claudio Colomer – el director de l'escola de Barcelona - i Horacio Sáenz Guerrero, els tres professors que es van oposar a la seva expulsió en un claustre extraordinari que es va celebrar a l'escola, el 1959, el primer cop que el van detenir. Van evitar l'expulsió.

Eren només quinze alumnes a classe. Alguns companys ja treballaven i per tant estaven exempts d'assistència. El sistema periodístic necessitava els carnets oficials d'aquests joves que no havien viscut la guerra, els nous professionals que havien de continuar sota el control aferrissat de la dictadura com si l'acceptessin amb naturalitat. En definitiva, no havien viscut un altre sistema, i tampoc no era permès conèixer la cultura política de les degenerades democràcies estrangeres.

Vázquez Montalbán trobaria a la universitat els fills d'una altra classe social que el van ajudar a desenvolupar i viure del seu talent. Amb aquests joves d'origen en general burgès, va trobar amb el temps un sistema de complicitats i confiances a través de la militància clandestina. Els va unir un enemic comú, i en la lluita per aconseguir petits i significatius actes de resistència cultural es va solidificar un sistema d'amistats i

relacions que esdevindria capdal en la vida professional del jove periodista.

A l'Escola Oficial de Periodisme també va trobar alguns dels companys que després resultarien importants per trobar feina, com José Ilario Font o Juan Arturo Barba Fábregas. Amb tot, la manca de mestres a Periodisme fou tan rotunda que Vázquez elogià sovint el model d'Antonio Machado (Juan de Mairena), un periodisme digne i derrotat, un model ètic. La professió caldria aprendre-la a les redaccions, davant la màquina d'escriure, un cop acabessin uns estudis en els quals, per exemple, s'impartia l'assignatura de Dogma i moral catòlica. En acabar segon, amb tot, el procés s'acceleraria. Calia viatjar a Madrid a cursar tercer i va deixar Romàniques deturades una temporada. També militaria a la capital, en aquest cas al "Frente de Liberación Popular", i trobaria una primera feina i alguna amistat capdal per la seva professió, com seria la de César Alonso de los Ríos. Finalment obtindria el títol de periodista i el carnet del Registre Oficial, el 3.432.

3.1.1.1 L'antic claustre d'un convent

Manuel Vázquez Montalbán es va matricular el 1957 a l'Escola Oficial de Periodisme de Barcelona. L'any anterior ja havia cursat el primer curs de Filosofia i Lletres. Tenia llavors 18 anys acabats de fer i volia ser escriptor des de que va guanyar un premi infantil de redacció (Tyras, 2003:21). El juny, per tant, només acabar el primer curs de Filosofia i Lletres, secció Romàniques, Vázquez presentà la preceptiva documentació a la seu de la delegació provincial del ministeri d'Informació i Turisme. Ho va fer amb el seu company Laureano Bonet⁵. Tots dos es van haver d'enfrontar a les proves d'accés amb 254 candidats més dels quals, segons les actes⁶, van aprovar 59. Vázquez va aconseguir una puntuació global d'1'76. La nota de tall de l'accés es va establir en 1'16.

S'havia de presentar una memòria autobiogràfica d'uns vint fulls on calia detallar la formació acadèmica de l'aspirant i descriure els gustos literaris, així com les raons que el portaven a estudiar periodisme. La memòria es presentava en el moment dels exàmens, que consistien en unes proves escrites d'història, cultura general i literària i d'idiomes. El procés de selecció es tancava amb una entrevista davant un tribunal format per professors de l'Escola Oficial – normalment tres - que considerava la maduresa i les aptituds personals del candidat. Amb un to entre paternalista i arbitrari, el tribunal intentava determinar quins eren les persones més adients per la professió, una decisió que de vegades depenia del tarannà dels professors i de la comunicació que s'establí entre el tribunal i l'aspirant, segons explicà el director en aquella època, Claudio Colomer Marquès en un reportatge commemoratiu (Muntades, 1996):

“Hi havia [a les proves de selecció] una mena de preocupació que els nois de caràcter poguessin continuar i guanyar-se la vida. Els valors personals es miraven bastant, sobretot la capacitat de fer anar la ploma, perquè sense això és molt difícil ser periodista. La selecció consistia en un seguit d'entrevistes. Un de molt estricte era el professor Del Arco. (...) Com hi havia una crisi d'ofertes universitàries vàrem captar algunes noies de l'alta burgesia de Barcelona: *Biby* Samaranch, Maria Marquès, una neboda del comte de Godó, Carmen Trias de Bes... Noies de gran capacitat, més que els nois, que eren més bohemis.

⁵ Entrevista, març de 2005

⁶ Archivo General de la Administración d'Alcalà de Henares (Madrid) (A partir d'ara, AGA). Fons Cultura. Caixes 10.798 i 10.808. Llibres d'actes.

Venia gent de les classes mitjanes, fills de periodistes, com el senyor Tous (futur marit de Sara Montiel) Altres, de gran vocació periodística, tenien dificultats per entrar perquè eren vetats per algun professor, com per exemple ... [no recorda el nom] Pensàvem que podien sortir 35 alumnes cada any de l'escola. No hi havia llocs de treballs per a més. Haguéssim tingut més, (...) però sobretot [els professors] ens fixàvem en la seva vocació.”

El tribunal va considerar, doncs, que Vázquez Montalbán tenia prou vocació i uns valors personals adients. Des de l'octubre de 1957 combinà el segon curs de Filosofia i Lletres al matí amb el primer de Periodisme a la tarda. Els que considerava estudis seriosos eren els del matí, mentre que la premsa li semblava una forma ràpida de trobar feina:

“[Hi havia entre l'alumnat que assistia a l'Escola Oficial de Periodisme] gent jove que volia ser periodista, i una bona part que volia ser escriptor. Era tradicional dins de la lògica interna de l'escriptura a Espanya que ser escriptor passava per ser periodista. I havia a més una explicació de caràcter econòmic: a ser escriptor trigaves molts anys per poder viure, en canvi per ser periodista al menys podies pagar el lloguer de cada mes.” (Muntades, 1996)

El 1952 s'havien impartit a l'Ateneu Barcelonès els primers cursos reglats per a professionals en actiu. Es tractava de normalitzar la situació dels periodistes que treballaven a les redaccions sense la inscripció obligatòria al Registro Oficial de Periodistes (ROP) que demanava la llei de Premsa vigent, la promulgada el 1938. Després de les proves van ser admesos 83 alumnes⁷, alguns d'ells ja reconeguts professionals. Llorenç Gomis n'era un, i explicà (1996:163) l'experiència a les seves memòries:

“Tota la saviesa periodística oficial va desfilar per la càtedra de l'Ateneu. No es pot dir que no hagués savis, encara que no oficials, als seients de la sala d'actes, com a alumnes: Sempronio, Àngel Zúñiga, Joan Cortés, Ramón Carnicer, Manuel Ibáñez Escofet... La majoria eren més o menys de la meua edat [28 anys]: Néstor Luján, Lluís Carandell, César Mora, Robert Coll-Vinent (...) Al final van aprovar gairebé tots i vam obtenir el premi: un número al Registro Oficial de Periodistas. El meu va ser el 2.757”

⁷ Enrique de Aguinaga, però, estableix que van ser 93 els alumnes registrats al ROP després del curset (1980:95)

En aquells anys era normal compaginar el periodisme amb qualsevol altra ocupació laboral, normalment millor remunerada i considerada més segura (Guillamet, 1996b:82), fins i tot a la mateixa administració municipal o a l'hisenda pública. En pocs casos obtenir el carnet equivalia a percebre un salari del qual poder viure. La inscripció assegurava una feina, però no treia ningú de la pluriocupació habitual. Ara bé, un cop amb el carnet a la mà, el periodista podia intentar aconseguir col·laborar en diverses publicacions per viure de la ploma, justament el cas d'en Llorenç Gomis i, com es veurà més, també el de Manuel Vázquez Montalbán.

Aquest reduït nivell de professionalització del periodisme de l'època es mostrava també a les classes del curset, que van resultar més aviat improvisades. Segons Manuel Ibáñez Escofet (1990:244) l'activitat docent es va caracteritzar “més per la bona voluntat que per la profunditat”. Els primers cursos es van impartir a l'Ateneu perquè Claudio Colomer Marqués era allora director d'*El Correo Catalán*, amic personal de Juan Aparicio i secretari de la Junta Directiva de l'Ateneu, una xarxa de contactes personals que permeté la creació d'una secció permanent a Barcelona de la Escola Oficial de Periodisme de Madrid que funcionava des de 1942⁸. El curs consistia en tres hores de classe cada tarda, si bé el divendres es dedicava a les conferències i les xerrades – els coneguts com cafès de redacció. Els dos primers cursos dels estudis es podien fer a Barcelona, però el tercer s'havia de cursar obligatòriament a Madrid, on també es passaria el definitiu “examen de grado” que donava pas a la titulació oficial, a la inscripció al ROP i a poder exercir la professió.

La llei de Premsa de 1938 promovia un sistema d'estudis que poc tindria a veure amb l'aprenentatge. L'ensenyament del periodisme, com qualsevol activitat professional sota el franquisme, va dependre d'institucions polítiques directament relacionades amb el poder, i tindria com a objectiu defensar el “nou Estat” i el seu cap, Francisco Franco, de qualsevol contestació social i política. De fet, s'havia de jurar fidelitat de forma expressa al sistema polític, al general que l'encapçalava i a Déu per poder treballar. Ara bé, l'adoctrinament polític fracassava per la pròpia insuficiència del sistema docent, ja fos com a eina educativa o política. Tret d'algunes excepcions, les classes tenien més a veure amb el control del pensament que no amb la formació. No obstant, pels estudiants de Barcelona significava un gran avantatge la implantació de la secció a la ciutat ja que s'estalviaven passar dos anys a Madrid. La inestabilitat acadèmica

⁸ Tot i que entre els anys 1946 i 1951 no es van impartir classes regulars.

dels estudis de periodisme va ser constant. El pla d'estudis de 1951 va ser substituït un altre només dos anys més tard, i encara es va establir un de nou el 1957, quan Manuel Vázquez Montalbán hi accedí. Encara més: en aquests anys van passar per la direcció general de Premsa dos directors més, Juan Beneyto (1957-58), caracteritzat per un clar i innovador esforç didàctic, i Adolfo Muñoz Alonso (1958-1961), de caire sobretot administratiu. Mª Luisa Humanes (2002:625-642) atribueix el fracàs de la formació dels periodistes en aquest llarg període a la desorganització administrativa, als canvis de seus, als plans d'estudis i a la subordinació política del continguts.

La situació de l'escola a Barcelona el 1957, cinc anys després de la seva implantació, presentava dos d'aquests canvis. Aquella mateixa primavera s'havia aprovat un nou pla d'estudis i, sobretot, l'escola havia canviat de seu. Les classes de periodisme ja no s'impartien a l'Ateneu Barcelonès sinó que tenien una seu nova al convent de Santa Mònica, a la part baixa de les Rambles. Es va inaugurar el gener de 1955, dins de les celebracions per l'aniversari de "l'alliberament" de Barcelona per les tropes franquistes⁹. L'Ajuntament de Barcelona va cedir uns locals situats al segon pis del convent, un edifici desamortitzat del qual el Bisbat només conservava la gestió dels cultes que s'oficiaven a l'església situada a l'interior del convent. Els pisos superiors de l'edifici estaven destinats a usos municipals. Al segon pis es van habilitar per a l'escola un parell d'aules, una sala de professors i unes dependències administratives pròpies. Vázquez Montalbán encara precisà més (Muntades, 1996):

“L'interior estava marcat per la presència del claustre, a sota de la primera planta, on hi havia un pou al mig. Aquesta estructura de claustre es repetia al primer pis i al segon. Cada pis tenia una dedicació diferent. Crec que el primer pis hi havia unes oficines municipals. El rètol dominant era “Oficina de mingitorios municipales”. Des d'un punt de vista administratiu, tot el pipí de la ciutat passava per aquest oficina. A sobre, estava l'Escola Oficial de Periodisme (...) Després hi havia el que suposo que havien estat les habitacions monacals o d'ús dels monjos, que s'havien convertit en aules: molt austeres, donaven a un passadís que envoltava tot el claustre i el passadís era com un pati de trobada dels alumnes.”

⁹ *La Vanguardia Española*, 26 de gener de 1955

El canvi va ser a pitjor, perquè de cop la l'escola va adquirir consciència de la pròpia petitesa. Per a Pedro Voltes¹⁰, professor de Manuel Vázquez Montalbán a l'assignatura de Sociologia, la rehabilitació va ser superficial i les noves dependències donaven una impressió d'instal·lació artificial, freda, buida, "sense bar ni tertúlies d'alumnes". Un edifici antic, amb prou penes rehabilitat per satisfer les necessitats mínimes de l'escola, només un parell d'aules i una sala de professors. La resta, la buidor burocràtica que produïen unes oficines tancades a la tarda en el mig d'un antic convent quasi oblidat. Amb pocs alumnes per classe, donades les dispenses d'assistència dels alumnes que ja treballaven, a més de les baixes que es produeixen normalment en qualsevol estudi, l'escola estava molt lluny de semblar un centre docent.

"Només érem 15 alumnes, teòricament, i al final érem set o vuit. Tota una planta dedicada al segon curs per set o vuit alumnes. Això ens donava la sensació de ser propietaris de mig convent. Era com nostre. Teníem quasi bé un dret a la propietat d'aquest espai." (Muntades, 1996)

De fet, les conferències i els 'cafès de redacció' es continuaven realitzant els divendres a l'Ateneu i per tant no quedava clar quins van ser els avantatges del canvi pels alumnes o els ateneïstes. Amb tot, l'escola de Periodisme que trobà Manuel Vázquez Montalbán era una institució molt petita i amb pocs alumnes, poc arrelada a la ciutat i escassament organitzada. Es trobava apartada d'altres centres estudiantils o culturals de la ciutat i, donat el nombre d'estudiants reals, amenaçada de "no existir" (Guillamet, 1996a), sobretot si es compara amb la influència social i professional que tindria posteriorment a Barcelona l'Escola de Periodisme del CICF.

La segona de les novetats implantades en començar el curs el novembre de 1957 va ser la realització oficial i obligatòria de pràctiques per part dels alumnes, un costum ja arrelat a Madrid però inoperant a la secció de Barcelona. Les pràctiques s'havien de realitzar a l'estiu de segon curs i al llarg de tercer. Els alumnes que ja tenien alguna feina a les redaccions de la ciutat, com és lògic, n'estaven exempts¹¹. Es convertia en norma un

¹⁰ Entrevista, març de 2005

¹¹ De qualsevol manera, no queda clar que les pràctiques es portessin a terme. Pedro Voltes manifesta no recordar-les, ni com a professor ni com a un redactor de *La Vanguardia* que veïés de manera normal alumnes graduats a l'escola incorporar-se a la redacció. Laureano Bonet, per la seva banda, sí les recorda. Fins i tot manifesta que els

costum que ja funcionava feia anys, la inserció dels alumnes un cop graduats - o fins i tot abans - en els diaris que declaraven tenir places vacants. L'exemple de Josep Pernau i *El Correo Catalán* resulta paradigmàtic, ja que va començar a col·laborar-hi a primer curs (Pernau, 2004:104). El nou pla d'estudis tractava, llavors, de fer educatiu el que ja era un fet laboral¹². A Madrid, les pràctiques es van organitzar amb tot l'entrellat administratiu adient, segons Enrique de Aguinaga¹³, però van tenir un desenvolupament molt diferent a Barcelona, on van ser més aviat improvisades, sense respectar els tràmits administratius preceptius perquè els professors treballaven als diaris de la ciutat. Per tant, s'encarregaven ells mateixos d'induir la inserció de l'alumne en el seu propi diari. Quan trobaven un que consideraven espavilat li oferien una forma de col·laboració, que es portava a terme sense tràmits administratius.

Per un estudiant que al matí anava a la Universitat de Barcelona, al pati de Lletres, on es vivia un ambient estudiantil normal dins la passivitat pròpia de l'època, la sensació de baixar les Rambles cada tarda per passar tres hores en unes aules buides i fredes havia de ser especialment desoladora.

Però l'escola preparava els alumnes per acceptar la coacció quotidiana que es trobarien un cop arribessin als seus destins, una coacció que, després de 20 anys de franquisme, quasi es donava per establerta i 'normal': l'acceptació de les consignes, el control diari dels continguts dels diaris, les notícies d'inserció obligatòria, els expedients informatius o sancionadors, els "saludas" adreçats als directors, uns missatges breus, de tipus més personal que una carta, amb una aclaridora frase impresa a sota de la signatura del remitent: "Por Dios, España y su Revolución Nacional Sindicalista" (Barrera, 1995:41).

El grup de professors de l'escola de Barcelona era un equip heterogeni que, a l'inrevés que la pròpia escola, va romandre força estable gràcies al pacte no escrit amb el qual s'havia constituït el 1952, segons Claudio Colomer (Muntades, 1996): participaven dos professors de cada diari de la ciutat a l'escola, aquest era l'acord que permetria a l'escola "tenir molts

alumnes de menys recursos econòmics les feien als diaris del Movimiento, on no anaven mai els alumnes de famílies benestants.

¹² Segons es precisava a les condicions de l'Examen de Grau, l'alumne que hagués realitzat les pràctiques abans de completar els estudis rebien 0'5 punts afegits en la nota final dels estudis. Actes del curs 1959. AGA 10808

¹³ Entrevista, març de 2005.

amics a la ciutat” i organitzar les pràctiques. Vázquez Montalbán confirmà la diferència que hi havia entre els docents:

“Els professors eren una estranya barreja entre gent que li havien donat allò perquè tingués un sobresou, segons la seva amistat amb les autoritats informatives de la ciutat, que llavors tenia un caràcter repressiu i fortament franquista, com la mateixa direcció de l'escola. Després hi havia professorat més neutre, que tenia més nivell però que podia tenir una ideologia molt al costat del règim, i després hi havia professorat més jove i obert que també marcava aquesta diferència de professorat que mostrava la mateixa evolució del país. Aquesta distinció també la podies trobar a la Universitat (...) Recordo classes i persones sinistres, que prefereixo no recordar, i al costat classes magnífiques com les de Manolo Del Arco, Néstor Luján, Ramon Solanes, Cadena... Hi havia més noms, segur.”

Com alumne, era tímid i laboriós. Pedro Voltes el va tenir com alumne a Sociologia. El descriu com un alumne discret i complidor que no freqüentava els grupets¹⁴. Martín de Riquer confirmà aquesta descripció de l'alumne en una entrevista que va concedir a la periodista Rosa Mora, tot i que es referia als estudiants de la universitat. “Era molt seriós. Es posava al final de la classe i la seguia amb tota atenció”¹⁵.

El curs 1958 es va tancar l'Escola Oficial de Periodisme a Barcelona, però encara es va permetre als alumnes matriculats de primer i segon completar els estudis per poder passar a Madrid a cursar tercer. El 1960, doncs, es va acabar tota possibilitat d'estudiar Periodisme a la ciutat fins que quatre anys més tard es va inaugurar l'Escola de Periodisme de l'Església, una institució amb un esperit, uns sistemes de treball i uns objectius completament diferents.

¹⁴ Entrevista, març de 2005

¹⁵ *El País*, 20 d'abril de 2002. Es referia, en concret, a les classes de Filosofia i Lletres.

3.1.1.2 Una vocació literària i política

Com resulta conegut¹⁶, Vázquez Montalbán va néixer en el sí d'una família obrera. La seva mare, Rosa Montalbán Pérez, era una modista originària del barri de la Barceloneta que es va casar l'any 1937 en segones núpcies amb Evaristo Vázquez Tourón, un gallec que, després d'haver emigrat a Cuba els anys 20 i d'haver retornat uns anys després, es va establir a Barcelona el 1929. En el moment del matrimoni, Evaristo Vázquez estudiava a l'Acadèmia de Policia de la Generalitat, era militant del PSUC i estava destinat com sotscomissari a l'Hospitalet de Llobregat. En acabar la guerra civil, el pare va ser detingut a la frontera quan després de exiliar-se tornava a Barcelona per conèixer el seu fill, Manuel, que acabava de néixer el 14 de juny de 1939. El pare va ser jutjat i condemnat a 20 anys de presó, dels quals en va complir cinc.

Vázquez Montalbán sempre va tenir consciència de pertànyer al bàndol dels perdedors de la guerra civil (Blanco, 1992:109) La família vivia al carrer Botella, en el que llavors es deia "Barrio Chino" de Barcelona, una mena de món aïllat de la resta de la ciutat. L'escriptor barceloní ha deixat constància de l'ambient del barri a la postguerra en alguns relats¹⁷ que il·lustren el transcurs d'una infància plena de temences pel clima polític de repressió en què es vivia i també per la pobresa que patien (Aranda, 1995:14).

Si va decidir estudiar el batxillerat i alhora arribar un dia a escriure va ser per influència d'una mestra, Carmen Godó, que s'ocupava de la seva aula en el petit col·legi San Luis Gonzaga, al carrer Hospital, en un aula on s'aplegaven nens de diferents edats (Tyras, 2003:21). Anys després, l'intel·lectual li va dedicar el seu primer llibre, *Informe sobre la informació* (1963), a més d'un parell de poemes com a reconeixement i gratitud. Aquesta dona el va animar a escriure quan era encara un nen i va convèncer el pare que valia la pena que el fill estudiés el batxillerat, cursat gràcies a un gran esforç familiar.

¹⁶ Els aspectes biogràfics sobre la vida de MVM es poden consultar a un seguit de llibres recollits a la bibliografia: Aranda, 1995; Blanco, 1992; Tyras, 2003; Fuster, 1985. Tots quatre són llibres d'entrevistes amb el propi Vázquez Montalbán. L'obra de Florence, de 2004, es tracta d'un breu recull biogràfic que inclou tota la seva producció literària. L'única biografia completa publicada fins ara és l'obra de José V. Saval (2004)

¹⁷ *El pianista* (1985), entre d'altres.

Un altre docent va refermar la vocació literària de l'estudiant. El professor de literatura Basilio Losada (Tyras, 2003:19) l'animà a estudiar Filosofia i Lletres, estudis que va començar la tardor de 1956. L'ambient estudiantil i intel·lectual que Vázquez Montalbán va trobar a la universitat va produir en ell un gran impacte emocional i intel·lectual (Aranda, 1995:33)

“Jo venia d'un món diferent. És a dir, a la universitat em vaig trobar de cop amb nanos que (...) eren d'un altre món cultural, tenien dutxa a casa des de que van néixer, una biblioteca, telèfon, frigorífic, un món de relacions socials que implicava poder viatjar, poder sortir de Barcelona, poder moure's per la ciutat... (...) Eren nanos que tenien un codi lingüístic que jo trobava lleuger. Jo creia que el meu era molt més dramàtic que el seu (...) era gent que tenia la possibilitat de fer guateques, que tenia discos: era un món que jo no entenia. Per tant, a la universitat vaig arribar com si fos un marcià. Vaig anar a les primeres classes, per exemple, sense entendre ni tan sols el llenguatge, perquè el meu era memorístic”

A banda de descobrir la distància formativa i econòmica que el separava de la immensa majoria dels companys, Manuel Vázquez es va haver d'enfrontar a d'altres diferències. Ell havia de ser un estudiant seriós i aplicat que no podia deixar-se portar per l'ambient distès i atractiu propi dels estudiants. I sobretot havia d'evitar ficar-se en política. No va aconseguir cap de les dues ordres de la consciència.

Quan l'octubre de 1956 Manuel Vázquez Montalbán va començar els estudis universitaris, la facultat de Filosofia i Lletres mostrava els primers símptomes de convulsió política estudiantil. De fet, aquest any es considera l'inici d'una incipient oposició política al règim franquista en algunes universitats espanyoles, primer a Madrid i després a Barcelona. Joves inconformistes d'una generació que no havia fet la guerra, en determinats casos fills fins i tot de famílies que la van guanyar, van aparèixer per primera vegada en públic per a mostrar la seva disconformitat política amb el règim, si bé d'una manera atemorida i poc organitzada, com una minoria activa al mig d'un clima general de passivitat que afectava el professorat, les classes i gran part dels alumnes (Josep Maria Colomer, 1978:132):

“En realitat, el curs 1956-1957 a Barcelona, com l'anterior a Madrid, significava un profund trencament del conformisme i la frivolitat de la majoria d'estudiants universitaris, i l'inici d'un procés de conscienciació social i política que havia de portar a la configuració del moviment estudiantil com una de les forces – juntament amb el moviment obrer, que també renaixia per aquelles dates – de combat antifranquista més ferm i continuat”.

A Barcelona la primera mobilització de cert ressò va tenir lloc el novembre de 1956, quan Manuel Vázquez Montalbán portava unes poques setmanes a la facultat. Uns cinquanta estudiants es van concentrar al pati central de la Universitat per protestar per la invasió d'Hongria per part de la URSS. Es tractava, en principi, d'una manifestació que s'inseria en una campanya de protesta promoguda pel mateix règim contra l'expansió del comunisme (Josep Maria Colomer, 1978:117) i que, entre altres actes oficials, va organitzar oficis religiosos a Barcelona en desgreuge per la invasió soviètica. A l'hora de la veritat, però, la manifestació va reclamar la llibertat més a prop, la policia va carregar i, després de l'escàndol, el rector va haver de dimitir. La universitat va estar tancada fins la segona setmana de febrer. Ara bé, si no es va reobrir abans i es va perllongar tres mesos el tancament, va ser perquè a continuació d'aquests primers enfrontaments es va produir un intent de vaga de tramvies a la ciutat, una acció que volia emular l'èxit de la vaga de 1951 arran, en els dos casos, de l'anunci d'una pujada de preus en els bitllets. Pels nous actes de protesta, iniciats el 14 de gener, la policia va detenir 17 estudiants.

Colomer (1978:138) identifica quatre centres embrionaris d'activitat política a la universitat que, amb el temps, esdevindrien moviments polítics de certa entitat: els d'origen catòlic i tendència catalanista, en els que podem incloure també alguns monàrquics, que confluiran en el grup Comunitats Catalanes (CC); els comunistes, especialment debilitats per l'acció de la policia en els anys precedents, però que al final del procés de politització estudiantil es convertirien en la tendència dominant; els socialistes del Moviment Socialista de Catalunya (MSC) i, per últim, grups de catòlics amb inquietuds socials que es van organitzar amb estudiants d'esquerra en la iniciativa que Julio Cerón va traslladar de Madrid a Barcelona, el “Frente de Liberación Popular” (FLP). En aquest grup s'integraria Vázquez Montalbán.

El grup, conegut com ‘Felipe’, s’havia conformat des de 1953 gràcies a diferents reunions que celebraven, moltes vegades a esglésies i centres parroquials, grups de catòlics que intentaven posar-se en contacte amb altres persones d’ideologia no necessàriament confessional, però amb inquietuds socials. No es va arribar a constituir en un grup fins el 1958. Disposava d’integrants a diferents indrets d’Espanya. A Catalunya hi simpatitzaven alguns col·laboradors de la revista *El Ciervo*. A més, com a conseqüència de la seva expansió lenta i discreta, disposava de dos nivells de militància separats per l’edat i sovint independents, els seniors, que ja no tenien presència a la Universitat, treballaven cadascú en el seva professió i mantenien entre ells contactes privats, i els estudiants, que trobaven a les aules una forma fàcil de comunicar-se.

Quan el “Frente de Liberación Popular” va assolir una certa volada, cadascú dels grups afins es van dotar d’un nom propi. A Catalunya el grup que, dins de la constel·lació d’idees i persones properes al ‘Felipe’, va aplegar estudiants universitaris es va dir Nova Esquerra Universitària (NEU), on va militar Manuel Vázquez Montalbán. Joan Gomis (1994:59) situà l’inici de les activitats de la NEU a la primavera de 1957, quan es va triar el nom del grup en una reunió que es va celebrar al pis de Jordi Maluquer.

“A la NEU s’integraren tant estudiants d’origen cristià, del grup que abans hem vist que havia (...) participat ja en el moviment universitari de 1956-57, com altres persones, entre elles Xavier Folch, Oriol Bohigas (físic), Miquel Ruiz, Santiago Marzal, Joaquim Sampere, Isidor Boix, Àngel Abad, Manuel Vázquez Montalbán, Rafael Pujol, Francesc Espinet...etc.” (JM Colomer, 1978:139)

José Antonio González Casanova va recordar en un article, arran de la mort del periodista, haver-li ofert l’ingrés a la NEU “un dia de l’any 1959”¹⁸. Fos com fos, només trepitjar la universitat i superar el xoc cultural dels primers mesos, Manuel Vázquez va participar en un antifranquisme actiu.

La família sempre li va advertir dels perills de participació en política, bens palesos a casa pels cinc anys de condemna que va acomplir el pare i pels problemes laborals que van patir a continuació. En aquell temps la gran majoria de treballs exigien un permís de bona conducta que Evaris-

¹⁸ *El País*, 22 d’octubre de 2003. Secció Catalunya:3

to Vázquez no podia presentar, i per tant havia de sobreviure gràcies a petites ocupacions, entre les quals destacà el treball com a mosso de magatzem i el cobrament d'assegurances d'enterrament a domicili, una tasca a la que es va dedicar els caps de setmana durant anys i en què el fill hi col·laborava sovint a la adolescència.

La mare, cosidora, treballava de vegades a casa seva i altres a pisos de famílies benestants que la contractaven per una temporada. La repressió havia condemnat el pare a la presó i a la família a la pobresa. No era estranya, doncs, ni la sensació de perdedor que va embargar de jove Vázquez Montalbán ni la por amb què vivia la família. A casa no se'n parlava mai, de política. La militància del fill era un secret propi de qual-sevol activitat il·legal, tret d'alguns aspectes que coneixia la mare. La família feia un gran esforç per tal de què estudiés, i ell, com a militant, sentia una por intensa que anava més enllà de les conseqüències previsibles d'una detenció. (Tyras, 2003:27)

“Un día que yo leía *El extranjero* de Camus, se me acercó un compañero de curso que yo sabía que era del Opus. Me mira, observa el libro y me dice: “¡Vaya, o sea que eres un inquietillo!”. Era una broma, sí, pero también se podía tomar por una amenaza. Y era muy posible que media hora después el tío me denunciara diciendo: “En mi curso hay uno que lee tal o cual libro, debe de ser un rojillo”. Así era el ambiente que había. Por tanto, (...) empezar a conspirar, a repartir octavillas, a pintar paredes, a tirar algún petardo, era tan angustiioso como éticamente necesario. Lo que ocurre es que yo vivía en un contexto de miedo muy especial. Primero estaba el miedo derivado de la memoria y, después, si me cogían se me jodía el invento. Quiero decir que si cogían a alguno de mis camaradas, su familia podía hasta cierto punto encajar el golpe. Pero si me cogían a mí y me metían cuatro o cinco años en la cárcel, se acababa todo: No podía salir de la cárcel y decirle a mi padre: “Ahora vuelve a costearme otros cuatro años de universidad”

A la universitat les activitats antifranquistes van continuar després de la vaga de tramvies. Entre l'11 i el 14 de febrer de 1957 es van reobrir les facultats, però la protesta no es va aturar. Dies més tard, es va portar a terme la que es coneix com 'assemblea lliure del Paraninf', una reunió espontània d'alumnes en la qual es va llegir un manifest reivindicatiu, amb les represàlies i detencions conseqüents. El procés de conscienciació i politització dels estudiants continuava.

L'anomenat "cicle conflictiu" a la universitat va durar entre els anys 1956 i 1958. Va significar un l'aparició d'una oposició intel·lectual al franquisme separada de la que podia existir al país des de la guerra civil. (Tusell, 2005:137) Per la seva banda, Vázquez Montalbán va continuar les seves activitats com a estudiant i com activista. Va cursar segon i tercer de Filosofia i Lletres entre 1957 i 1959, i alhora primer i segon de Periodisme. Ajudava a casa fent classes a pàrvuls en el mateix petit col·legi on va estudiar, i tenia algunes dificultats per aprovar Llatí i Grec que li van fer cercar unes classes particulars - amb el seu company Laureano Bonet - que impartia un catedràtic ja retirat¹⁹. Al pati de Lletres es feia amb un parell d'alumnes més grans que ell que serien després amics per tota la vida, Sergi Beser i Joaquim Marco. Entre els companys manifestava una destacada timidesa, especialment amb les noies, tret de quan parlava en públic. Llavors es transformava²⁰.

En qüestions polítiques, Vázquez Montalbán va evolucionar com molts dels seus companys cap la esquerra des de la NEU i de l'FLP fins arribar a un marxisme crític. Es va apuntar a la tendència imperant llavors d'ingressar en el sindicat oficial a través de les eleccions oficials en el SEU per mirar de transformar-lo des de dins, allò que es coneixia com 'infiltrar-se', i va ser elegit delegat de l'escola de Periodisme²¹. Llavors, el mes de març de 1959, la policia el va detenir. A diferència de molts companys, la seva 'caiguda' no va tenir res a veure amb les protestes estudiantils. La Brigada Político Social de la policia se'l va endur dels mateixos passadissos de l'escola en mig de la sorpresa general dels companys i professors, acusat de participar a l'anomenada campanya de la "P".

"Durant els mesos de febrer i març de 1959 els carrers de Barcelona començaren a omplir-se de "P" pintades per les parets, com a símbol de "Protesta". L'acció fou promoguda inicialment per alguns sectors demòcrata-cristians, i va provocar que Josep Benet, un dels principals inspiradors, hagués de presentar-se diàriament a Jefatura de Policia durant les cinc setmanes que duraren les pintades. Hi participaren també el PSUC i l'ADPC-NEU (...) Entre els estudiants detinguts durant aquesta campanya hi havia Mínguez i M. Vázquez Montalbán" (Colomer, 1978:149)

¹⁹ Entrevista, març de 2005

²⁰ Entrevista a Anna Sallés, abril de 2005

²¹ **Annex A, pàg. V:** Carnet del SEU de Manuel Vázquez Montalbán.

Va resultar una detenció brutal, tot i que es tractava d'un delegat del SEU i que la policia, segons el costum, no era massa dura amb els estudiants que no militaven en grups d'inspiració comunista. Vázquez Montalbán va relatar les circumstàncies de la seva detenció a J. L. Martín Ramos (Martín i Pernau, 2003:280)

“Em van llançar contra el cotxe dels grisos (...) i quan vam arribar a Via Laietana, només entrar a la Prefectura, el [comissari Vicente²²] Creix, que s'encarregava dels assumptes estudiantils, em va rebre amb un cop de puny a l'estómac. Com que jo estava molt fotut, ple de sang perquè m'havien obert el cap per tres o quatre llocs, l'interrogatori encara va ser més dur. Em van pegar amb una mena de fuet”

Va estar tres dies a comissaria i quan se'l va alliberar – sense càrrecs - va haver de presentar-se durant quinze dies a una mena de curset de reeducació ideològica que impartien els mateixos membres de la Brigada Político Social. La 'caiguda', però, no va comportar les terribles conseqüències que sovint comportava: pèrdua de matrícula, obligació de pagar-la de nou, expulsió del centre educatiu, un destí de càstig durant el servei militar... ja fossin totes juntes o per separat. A l'escola de Periodisme, però, el professorat es va plantejar la seva expulsió (Blanco, 1992:114):

“Se me hizo un claustro de profesoras para ver si me echaban o no me echaban. Finalmente se impuso el criterio del sector más liberal que dijeron que no, que había que darme una oportunidad”

Vázquez Montalbán va atribuir l'ajut a la intervenció dels professors Néstor Luján i Horacio Sáenz Guerrero (Martín i Pernau, 2003:281). En un altre moment afegí que el director, Claudio Colomer Marquès, també va estar d'acord en permetre-li continuar els estudis (Muntades, 1996).

“I després [a l'escola de Periodisme hi havia] un tipus de persona, per exemple el director, Colomer Marquès, un polític, un home que tenia moltíssims càrrecs, director del *Correo Catalán*, diputat provincial, president de la Diputació ...²³ i que exercia com director de l'escola com una faceta més i que podia tenir cops amagats. Per exemple, quan em va venir a detenir la Brigada Social, el normal és que m'haguessin expulsat de l'escola,

²² Segons puntualitza l'autor Blanco, (1992:114)

²³ Potser Vázquez Montalbán es refereix al fet que Claudio Colomer va ser governador civil de les províncies de Toledo, Álava i Santander al llarg dels anys 60.

però es va reunir un claustre i van decidir finalment que evitarien expulsar-me, i t'estic parlant d'un any encara molt dur, 1958-59. De tant en tant es podia produir alguna sorpresa”.

Tot va quedar, doncs, en l'obligació d'assistir a unes xerrades alligoadores i plenes d'amenaes. Una molèstia per un estudiant que anava a classe matí i tarda, i també un aprenentatge *in situ* de la psicologia de la tortura. Però la influència d'aquesta detenció s'allargà en el temps i arribà, primer, a l'Escola Oficial de Periodisme de Madrid, on el sotsdirector, Valentín Gutiérrez Durán, va voler parlar amb el nou alumne abans que comencés el curs següent per aclarir les circumstàncies del succés. I més important encara, aquesta detenció influiria en què el jove periodista perdés la feina a *Solidaridad Nacional* el 1962 quan ja estava força arrelat a la redacció després de 18 mesos de feina. Un diari del *Movimiento* no es podia permetre tenir entre els col·laboradors un sospitós de 'desafecció' al règim que havia estat detingut durant tres dies a les dependències de la Jefatura de Policia.

3.1.1.3 El debut a Madrid

Manuel Vázquez Montalbán va arribar l'octubre de 1959 a Madrid per cursar el tercer curs de Periodisme. Portava sota el braç una beca de l'Asociación de la Prensa de Barcelona de mil pessetes al mes²⁴ i es va instal·lar, com era normal entre els estudiants procedents de Barcelona, en una pensió. No eren gaires diners per sobreviure en la capital, però comptava amb mil pessetes mensuals més que li enviava la família (Saval, 2004:73) En inscriure's a l'Escola Oficial de Periodisme de Madrid va declarar una direcció del carrer Vallhermoso de la capital, al barri d'Argüelles²⁵. En concret, en el número 54²⁶. Tenia per davant tot un curs per convertir-se en periodista i començar a guanyar-se un sou.

També tenia per endavant uns mesos en què no hauria de preocupar-se de cursar dos estudis alhora. Podria gaudir de força temps lliure. Aquesta dedicació li va permetre acomplir amb la intenció més important de l'estada a la capital, la militància clandestina: “Hice más vida política que de estudiante. Montamos de nuevo el ‘Felipe’ con Nicolás Sartorius, con Ángel Abad, con Juan Anllo” (Blanco, 1992:115)

L'Escola Oficial de Periodisme de Madrid es trobava en un antic palauet del carrer Zurbano, al número 55, on s'impartien les classes des del 1944. Anys més tard, Vázquez va recordar a *Triunfo* aquests temps d'estudi a la capital. Recordava en un article tres o quatre professors dels que “mai acudien a classe”, i alguns dels què acudien “massa”, en el mateix sentit de diversitat de professors, uns capacitats i uns altres no, que ja havia descrit sobre la secció de Barcelona. L'escola tenia tota ella, docents i activitats, un aire antiquat:

“a uno le daba impresión de vivir, ¡oh exquisito milagro!, la reencarnación de cualquier fase última conservadora del reinado de Isabel II, tan presente Donoso Cortés en el alma de nuestros mentores, tan aplastante Menéndez y Pelayo, como un armario integrista desplomado, día a día, sobre nuestras torvas cabezas fin de siglo”²⁷

²⁴ *Memoria 1959*. Asociación de la Prensa de Barcelona: 77

²⁵ Al mateix barri ‘viviria’ a la ficció Sixto Cámara, personatge que va signar “La capilla sixtina” a *Triunfo* entre 1971 i 1978.

²⁶ AGA, fons Cultura, caixa 470. I afegia un telèfon: 24.24.70.

²⁷ *Triunfo*, N° 487, 29 de gener de 1972:12

Josep Pernau també recordava a les seves memòries el pas per l'escola de Madrid com alumne. A banda d'alguns professors valuosos, el to dels docents era, en conjunt, "més pesat" que el de Barcelona, d'una inoperància semblant, a més d'alguna assignatura, afegia, del tot inútil (Pernau, 2003, 118). Però per Carlos Luis Álvarez, *Cándido*, l'experiència a l'escola va resultar encara pitjor. Li van suspendre tot un curs perquè Juan Aparicio, el director, el considerava una persona feble i volia "enfortir-lo". Pensant en el seu bé, el va obligar a repetir tercer (Álvarez, 1995:121). Però en aquesta escola ni va aprendre res ni tampoc va apreciar una qualitat destacable entre els professors, alguns dels quals li semblaven "verdaderos zoquetes" (Álvarez, 1976:117)

L'octubre de 1959, quan va començar les classes Vázquez Montalbán, ja no era el director general de Premsa - ni per tant de l'Escola - Juan Aparicio. Havia estat substituït primer per Juan Beneyto (octubre de 1957) i més tard, per un home de la corda falangista, de to místic, un especialista en Sant Tomàs i en filosofia teològica, Adolfo Muñoz Alonso, que va agafar les regnes de l'escola des de principis de 1958 i que seria el director mentre Vázquez Montalbán estudiés a Madrid. Juan Aparicio, però, no va desaparèixer d'escena. Era professor de l'escola i sobretot mantenia una forta ascendència sobre la institució que havia dirigit durant 11 anys. A més, jugaria un cert paper en l'oferiment que se li va fer a Vázquez Montalbán, ja com a periodista, per col·laborar a la revista *El Español*.

A Vázquez Montalbán no li va anar malament a Madrid, si s'ha de fer cas dels resultats acadèmics que va obtenir²⁸. Acostumat al seu paper d'alumne aplicat, va aconseguir millors notes que als dos primers cursos a Barcelona. Però no va significar un esforç especial: "Tenia tanta capacitat d'assimilar coses que pràcticament podia passar-me conspirant tot l'any i posar-me a estudiar uns dies abans dels exàmens" (Aranda, 1995: 36) La seva promoció portava com a nom "Oriente Medio" i tenia com a 'madrina' la duquessa d'Alba. Vist amb el ulls dels companys de Madrid, el jove "parlava molt de poesia, anava amb els (companys) de Barcelona, con [Fernando] Llorens, [Arturo] Barba Fabregat i [Augusto] Valera [Cases] i era força tímid, callat i observador"²⁹.

²⁸ **Annex A, pàg. III i IV:** Assignatures, professors i notes de Vázquez Montalbán a les escoles de Periodisme de Madrid i Barcelona (1957-1960).

²⁹ Entrevista a Miguel Ángel Gozalo, juny de 2006. Gozalo va ser company de Manuel Vázquez i el número u de la promoció de 1960.

A Madrid, Vázquez ingressar en el Comité Ejecutivo de l'FLP amb Àngel Abad, Paco Montalvo i Nicolás Sartorius perquè el fundador, Julio Cerrón, havia estat detingut el juny de 1959 amb un seguit de companys i el grup restant no disposava de membres per cobrir ni tan sols les places directives (Tyras, 2003: 27). L'activitat antifranquista consistia en fer contactes i elaborar pamflets, parlar contínuament de política, instigar a la reflexió i cercar un finançament on fos possible, per exemple demanar ajut a la Iugoslàvia de Tito, socialista, no alineada i prou antisoviètica (Vázquez, 1980). Des del punt de vista ideològic, aquest 'primer' FLP intentava establir una tercera via entre el capitalisme burgès i l'estalinisme:

“Queríamos liberar al pueblo. Del franquismo, como contradicción de primer plano. Del capitalismo, como contradicción fundamental. Pero no nos gustaba el posibilismo pactista de una socialdemocracia (...) ni la brutalidad del estalinismo (...) Es decir, buscábamos una tercera vía. (...) Esta nube de teoría e ideologías envolvía las cabezas de grupos aislados de amigos, inicialmente en Madrid y Barcelona” (Vázquez, 1980)

Els grups d'activistes eren tan petits que la feina bàsica era mantenir-se lluny de la policia i dels seus informadors i, si era possible, incrementar el nombre de militants:

“Buscamos gente, contactos. Para ello utilizamos el Servicio Universitario de Trabajo (SUT) del SEU, que organizaba por entonces campos de trabajo. En concreto, uno de estos campos, en Matapozuelos, provincia de Valladolid, donde estuvimos cobijando cepas, nos sirvió casi para crear por primera vez una cierta red 'Felipe' en España. Conectamos con los de Barcelona, a los que yo conocía un poco, Borja, Molas, Urenda. Aparece Rincón, que estaba en Bilbao, que era de los fundadores, con Fernández de Castro, en Santander, Aumente, en Andalucía” (Blanco, 1992:115)

El Servei Universitari del Treball (SUT) va ser una iniciativa impulsada a Madrid el 1950 per un grup d'estudiants que el SEU es va apropiat a finals del curs 1951-1952. (Josep Maria Colomer, 1987:101) La idea central del SUT consistia en organitzar estades d'universitaris a centres de treball per tal de promoure el coneixement mutu entre estudiants i treballadors. Els universitaris, en grups de 15 o 20, s'integraven en un centre de producció - una mina, un port, una cooperativa agrícola...etc. - on compartien les activitats quotidianes dels operaris: horaris, tasques i

condicions laborals. L'estada durava al voltant d'una setmana. En determinades circumstàncies, els estudiants podien impartir cursos d'alfabetització o altres tasques culturals pels obrers, de forma que compensessin 'l'aprenentatge' del món real que els joves rebien dels operaris. La idea original pretenia fer palès el concepte genèric de "productors" que s'aplicava segons l'ideari falangista a qualsevol treballador, ja fos obrer, camperol, miner, intel·lectual o bé oficinista, en expressió d'una estricta i teòrica idea d'igualtat entre els ciutadans que, a la pràctica, resultava del tot fictícia.

En realitat, el SUT va permetre que molts universitaris prenguessin consciència de les grans diferències socials que hi havia entre la seva classe social, en general benestant, i les classes treballadores (González Casanova, 2005). Els propis organitzadors del SUT van derivar en els primers anys d'activitat des de postures polítiques afins al règim fins a idees més o menys d'esquerra, és a dir, a la militància clandestina.

Com a delegat del SEU a l'Escola Oficial de Barcelona, Vázquez va rebre uns cursos de formació sindical i va ser anomenat "jefe nacional de Propaganda del SUT", un càrrec prou important com per fer servir de tant en tant la multicopista del SEU i 'despistar' una mica de material tipogràfic, així com per triar el lloc per fer una estada de l'estiu de 1960 (Vázquez, 1980). En el SUT va conèixer i fer amistat amb César Alonso de los Ríos, tres anys més gran que ell, un periodista que ja col·laborava de forma ocasional amb *El Norte de Castilla* i que amb el temps hauria de ser company de feina a *Siglo20*, primer, i a *Triunfo* després, revista a la qual li va ajudar a entrar. Es convertiria en un dels millors amics que va tenir a Madrid durant molts anys, i a més, li va propiciar l'oportunitat del debut perquè va organitzar una estada del SUT en un poble de Valladolid a la qual hi van anar tots dos. D'aquesta estada Vázquez Montalbán va elaborar el primer treball periodístic.

Però abans de l'estada en aquest poble, Matapozuelos, entre el 9 i el 14 de juny, es va haver d'enfrontar a l'examen de graduació, una llarga prova que es va realitzar al llarg de tres dies sota la direcció d'un tribunal nomenat a l'efecte³⁰. Prèviament, els alumnes havien de presentar un

³⁰ AGA. Caixes 10798 i 10808. En aquesta ocasió, en formaven part "Valentín Gutiérrez Durán, Subdirector General de Prensa y de la Escuela; Pedro Gómez Aparicio, Director Hoja del Lunes y Profesor i Enrique de Aguinaga López, secretario y profesor".

treball obligatori de final de grau que no s'avaluava però era preceptiu per examinar-se.

El primer matí, els candidats van redactar l'extracte d'un discurs que va pronunciar el ministre d'Agricultura com a clausura del IV Congreso Internacional de Riegos y Drenajes. El text es va llegir a l'aula per simular el discurs. A continuació van haver de redactar un editorial sobre "la consagración de la iglesia de la Santa Cruz del Valle de los Caídos", a més d'un article "literari" sobre la mort d'un bus en una platja de Santander. Per la tarda, una "información directa sobre el centenario de la fundación del barrio de Tetuán de las Victorias, que prepara sus fiestas patronales". El dia 10 al matí l'examen va continuar amb una roda de premsa preparada per l'ocasió a càrrec de Francisco Otaiza, agregat de Premsa de l'ambaixada de Xile, sobre uns terratrèmols que van sacsejar el país sud-americà el mes de maig, i a continuació, durant una hora, els alumnes van haver de realitzar l'anàlisi d'un text periodístic sobre l'explosió d'un avió coet experimental als Estats Units. Amb material informatiu de les agències Efe, Cifra i Alfil, els candidats van elaborar la primera pàgina d'un diari en dues hores de temps. Per acabar, es va realitzar la prova d'idioma: "francès o anglès sense diccionari".

Encara faltava l'última i decisiva part del procés, prevista pel dia 13 de juny, dilluns, al llarg de tota la jornada: un "examen oral sobre principalment tres matèries: tècnica periodística, curiositat periodística - actualitat - i cultura periodística". Aquest últim pas de l'examen de grau no generava cap nota, sinó tan sols un *placet* que depenia dels examinadors. Ni el resultat ni cap altre detall s'especificava a l'acta i per tant resultava una prova força arbitrària. Va ser en aquest moment quan Juan Aparicio li va dir a Carles Luis Álvarez que li convenia repetir curs. I Salvador Gené, company de Vázquez Montalbán i capellà a Lleida, no va haver de presentar-se en aquesta prova perquè "estava encarregat d'endegar l'emissora de ràdio de l'Episcopat". Una secretària li va informar del resultat de les proves uns dies més tard per telèfon³¹.

Després d'obtingut el *placet*, es feia pública una única nota global. La més alta d'aquesta promoció va ser un 6'4. La va obtenir Miguel Ángel Gozalo, el primer dels 21 alumnes que van aprovar finalment a la convocatòria de juny, entre ells Vázquez Montalbán, que va quedar situat en el 17è lloc de la promoció. A la convocatòria de setembre, van aprovar 31 alumnes més.

³¹ Entrevista, març de 2005

Vázquez Montalbán ja era periodista. I no només perquè quedés inscrit en el Registre Oficial de Periodistes amb el número 3.432 (López de Zuazo, 1980:636), sinó perquè, en un cert moment d'aquest dies, se li va encarregar el primer treball periodístic catalogat a Matapozuelos (Valladolid). Redactaria el reportatge, el lliuraria a la revista i apareixeria publicat el 26 de juny de 1960. Tot i la claredat amb que es pot percebre des d'avui, la vocació de periodista no estava del tot assegurada (Blanco, 1992:115)

“Yo acabo el curso de periodismo en Madrid. Mi idea es entrar en el Instituto de Investigaciones Cinematográficas, pero económicamente eso resultaba insoportable.”

Per cursar els estudis de cinematografia, s'havia d'instal·lar a la ciutat i buscar feina als diaris de la capital. Tenia 21 anys acabats de fer i una primera oferta laboral a Madrid que amb el temps podria convertir-se en un treball estable. Però la seva família vivia en una situació precària a Barcelona i ell era fill únic. A més, havia de reprendre els estudis a Barcelona, on tampoc no li faltaria feina. Però la decisió no va ser fàcil perquè Vázquez Montalbán no va tornar de seguida a Barcelona sinó que va continuar a Madrid tot el mes de juliol, com si rumiés el seu futur.

3.1.2. A la premsa falangista (1960-1962)

Vázquez Montalbán treballà dos anys a la premsa falangista, entre 1960 i 1962 gràcies a l'ajut d'alguns professors. Els mitjans d'informació del moment necessitaven periodistes i sobretot necessitaven periodistes amb carnet oficial, de forma que no era difícil accedir-hi un cop graduats. La feina a *El Español* va ser relativament constant, mentre que a *Solidaridad Nacional* va patir un nombre considerable d'entrebancs fins que va ser apartat de la redacció el gener de 1962. Com ja s'ha dit, aquesta col·laboració acabà de cop amb la detenció del periodista el maig de 1962.

Fins aquest moment la premsa no havia viscut més enfrontaments sota el ferri règim de Franco que les discretes demandes de l'església catòlica, que aspirava a una certa independència pels mitjans que controlava. No eren diferències profundes. L'església volia el sistema de censura vigent perquè necessitava que l'Estat continués tan confessional com va sortir de la guerra civil, però també reclamava una mica d'aire per les seves publicacions. Per exemple, rebutjava el sistema de consignes obligatòries perquè entenia que l'Estat tendia al totalitarisme (Terrón, 1981:114). No defenia cap tipus de liberalisme, sinó la capacitat de decidir en els mitjans que impulsava. Una aspiració compartida per la premsa privada.

Les eines quotidianes de la censura eren les consignes, la inserció obligatòria de determinats textos, la lectura prèvia de les galeres, els fulls d'inspecció que s'incoaven després de l'aparició de les publicacions, per no parlar del control estructural, jeràrquic, normatiu, sancionador i logístic sobre la premsa, un sistema que dominava des del preu del paper fins a la formació espiritual dels periodistes. El control sobre la informació estava tan exageradament regulat que era impossible acomplir els reglaments i recomanacions, i per tant donava pas a les irregularitats i les arbitrietats que van caracteritzar la censura (Sinova, 2006:162).

Calia algun canvi després de vint anys de pressió. El franquisme ja es podia sentir prou assentat, d'una banda, i a més el nombre d'errades i les disfuncions del sistema repressor creixien contínuament. Com Fraga volia presentar-se com un renovador, no només començaria a preparar la nova llei de Premsa sinó que la censura aprovaria la publicació d'algun que altre suau element crític per evitar l'excessiu triomfalisme que sovintejava a les pàgines dels diaris (Chuliá, 2001:135). Les primeres

crítiques es van permetre en l'àmbit municipal. Dintre de la solidesa homogènia de la premsa, alguns diaris es convertiren en els més exaltats i oficialistes, com *Arriba*, i a banda apareixerien tímids nuclis d'opinió independent en cercles culturals i universitaris (Gracia i Ruiz:259)

Vázquez Montalbán es va estrenar en aquets context i en una revista a la qual també van debutar altres escriptors famosos, *El Español* (Seoane i Sáiz, 2007:279) Per exemple, Francisco Umbral. I va debutar també en un diari que no havia de presentar les galerades al dipòsit previ perquè la premsa del 'Movimiento' n'estava exempta. Va ser, en conjunt, una estrena complicada, un aprenentatge sobre com esquivar la censura interna. A *El Español* es va mantenir sense problemes publicant cròniques i reportatges sobre Catalunya, però a *Solidaridad Nacional* es va enfrontar de ple amb un director malfiat a qui la policia informava sobre els empleats "desafectes". Finalment, la detenció i condemna que va patir el maig de 1962 posà fi en aquest primer inici de la carrera periodística.

3.1.2.1 *El Español*, nucli dur del franquisme

El Español va ser un setmanari fundat el 1942 per Juan Aparicio López³². Era una publicació dependent d'instàncies oficials, i especialment lligada a l'Escola Oficial de Periodisme³³, on es dirigia i es confeccionava cada setmana. En un sentit i amb unes directrius semblants, Juan Aparicio també va fundar altres publicacions oficials, *La Gaceta de la Prensa Española*, l'òrgan de la doctrina periodística, i a més algunes literàries, com *Así es*, *Estafeta Literaria*, *Fantasia*, *Fénix* y *Memoranda i Documenta*, una dinàmica per la qual se l'ha qualificat com a “fundador compulsiu de mitjans a l'ombra del seu poder” (Fontes i Menéndez, 2004:93).

A diferència de les revistes culturals, *El Español* tenia un caràcter polític molt marcat. Portava com a subtítol “Semanao de los españoles para los españoles” i era una revista dipositària dels valors i anhels del franquisme, molt en la línia que representava la figura del propi Aparicio, un dels falangistes que l'any 1931 van fundar les Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS), l'associació política que en els anys 30 pretenia fomentar la literatura³⁴ per regenerar el sentiment espanyolista que tan malmès havia quedat després de la tasca intel·lectual dels components de la generació del 98. Aquest esforç, considerat en cert moment com una avantguarda, passà a convertir-se després de la guerra civil en un objectiu d'Estat. Juan Aparicio formà part de l'Oficina de Premsa i Propaganda instaurada al final de la guerra civil sota la direcció del general Millán Astray i més endavant seria sotsdirector general de Delegación Nacional de Premsa (1941-42) i després director de la mateixa dependència oficial (1951-1957), les dues vegades a les ordres de Gabriel Arias Salgado, un catòlic integrista que va ser el ministre d'Informació i Turisme entre 1951 i 1962. A Juan Aparicio, a més, se li atribueix la cre-

³² (1906 Guadix, Granada - 1987) Registre Oficial de Periodistes, nº 6. Col·laborador de *El Sol* (1925-31) i de la revista que inaugura el falangisme espanyol a la premsa, *La Conquista del estado* (1931) Professor de Redacció a l'escola de *El Debate* i editorialista de *Ya*, al marge dels càrrecs que ja s'han esmentat en els textos, va dirigir la revista *Fotos* (1942-44), el diari *Pueblo* (1946-52) i va col·laborar en el període 1974-80 amb *El Alcázar*. Periodista d'Honor, 1957. (López de Zuazo, 1980:105)

³³ Tot i això, segons Sánchez Rada (1996:126) la revista depenia de forma administrativa no de la Direcció General de Premsa i Propaganda sinó de la Secció de Ediciones del Movimiento juntament amb altres publicacions com *Fénix*, *El Boletín de la Prensa Extranjera* i *Así Es*.

³⁴ Més informació sobre les revistes literàries fundades per Juan Aparicio en Rubio (1976:56-63) i Oskam, (1992:389-405)

ació de part de la propaganda falangista, com el lema “Una, grande y libre” (Sinova, 2006:114)

El setmanari es va publicar en una primera etapa entre 1942 i 1946, quan Aparicio va deixar el càrrec de sotsdirector de Premsa i Propaganda per dirigir durant uns anys el diari *Pueblo. El Español* es va deixar de publicar mentre Aparicio encapçalava al diari, i va reaparèixer quan va ser nomenat director general de Premsa i Propaganda el 1951. Després d'aquesta llarga aturada, va reprendre l'impuls inicial i a final dels anys cinquanta la revista va renovar la imatge. Amb el nou format semblava a primer cop d'ull el diari ABC, i mostrava els valors dominants i l'ortodòxia del règim d'una forma semblant a la del diari *Arriba*. Totes dues publicacions es van convertir en l'origen de molts articles i editorials d'inserció obligatòria que, un cop apareguts a les seves pàgines, s'havien de publicar a la resta de la premsa (Terrón, 1981:67).

La publicació es centrava en l'exaltació absoluta de la figura de Franco amb el valors que la propaganda oficial presentava com fites que s'atribuïen al 'Caudillo' a finals dels anys 50: el desenvolupament econòmic assolit, la unitat i la integritat catòlica del país - sovint presentat com una família-, la pau, l'ordre social i la satisfacció dels espanyols, per fi units en un pensament polític - el 'Movimiento Nacional' - que es presentava com únic i perfecte. Franco havia deixat de ser el conductor de la “cruzada”, el militar invencible, per ser el pare de la pàtria.

El “Generalísimo” fins i tot publicava a la revista amb el pseudònim d'*Hispanus*, el que utilitzava “quan volia parlar de temes nacionals”, segons Enrique de Aguinaga³⁵. *Hispanus* signava a la revista en el període estudiant quasi bé un treball setmanal que solia tractar sobre l'exercit, les diferents armes (aire, mar i terra) i sobre tàctiques militars, de forma que aquest tema es convertí en un tret d'identitat de la revista en aquesta etapa.

³⁵ Entrevista, març de 2005. López de Zuazo, per la seva banda, atribueix aquest pseudònim a l'almirall Carrero Blanco (1980:283), però per Aguinaga l'assignació del catàleg de periodistes es una errada. Aguinaga recorda que amb motiu de la inauguració dels nous locals del diari *Arriba*, quan era ell el sots-director, es va preparar com a regal per a Franco un volum únic, amb tapes de pell russa, que recollia els 18 articles que fins llavors Franco havia enviat al diari sota la signatura d'*Hispanus*, i per tant amb un contingut militar. El regal no va arribar a lliurar-se mai perquè el cap d'Estat, en l'últim moment, no va presidir la inauguració dels nous locals tal com estava previst. Enrique de Aguinaga declara que encara conserva el llibre regal que s'havia de lliurar a Franco.

El Español tenia en aquest moment un cert aire de setmanari il·lustrat d'informació general. Oferia 64 pàgines i un seguit de continguts renovats, com ara reportatges sobre diferents indrets del país que de vegades es deixaven en mans de joves periodistes o fins i tots estudiants avantatjats de l'Escola Oficial de Periodisme. Aquest nou format mostrava el gir cap al plantejament 'il·lustrat' que dominà els setmanaris en aquesta època. La revista s'omplí de fotografies, fins a cinc o sis a cada reportatge. Pretenia apropar-se al conjunt de revistes gràfiques que van aparèixer en pocs anys a Espanya: *La Actualidad Española* (1952), *Gaceta Ilustrada* (1954), *Blanco y Negro* (1957) i *Sábado Gráfico* (1960). A més, es passà a imprimir sencera en rotogravat, un luxe que faria augmentar el preu fins a les tres pessetes.

El setmanari va perdre l'aire progermànic dels primers temps. Ara la revista es centrava en informació nacional i estrangera, tot i que la cultura, i especialment la literatura, seguiria ocupant força espai en la segona meitat de les pàgines. Al final d'aquesta renovació editorial es va incorporar Vázquez Montalbán com a col·laborador, el 1960. Ara bé, en el moment del seu debut la revista tindria un nou director nominal, Adolfo Muñoz Alonso, el director general de Premsa. Però l'equip de redacció es mantenia estable gràcies a que el sotsdirector, Valentín Gutiérrez Durán, s'encarregava de la direcció real de la revista (Álvarez, 1976:125)

Manuel Fraga, ministre d'Informació i Turisme des de 1962, encara impulsaria una nova renovació de la revista per revifar-la. Nomenà Ignacio Agustí com a director, que prendria possessió durant l'estiu de 1962, quan Vázquez Montalbán ja era a la presó, per intentar importar la fórmula d'èxit que Agustí havia aplicat a *Destino*. Aquesta tercera etapa de la revista tampoc reeixí i la revista va tancar l'any 1968.

Els primers articles

Entre juny i juliol de 1960 Vázquez Montalbán publicà a *El Español* quatre treballs només acabar els exàmens a Madrid, encara abans de tornar a Barcelona, des d'on perllongaria la col·laboració durant quasi dos anys. En total, Vázquez publicaria 52 reportatges i cròniques en una interessant feina de reporter que assistia a determinats actes i celebracions i les relatava sense amagar del tot el rebuig que en ocasions sentia, envoltat com es trobava sovint dels més destacats guanyadors de la guerra civil.

Els primers quatre treballs van ser elaborats com si Manuel Vázquez estigués integrat en el funcionament habitual de la revista a la capital i encara no mostraven el plantejament periodístic que adoptaria el jove periodista més tard, molt més decidit. El primer resulta especialment cridaner perquè conté la descripció d'una acció política antifranquista, una activitat clandestina del Front d'(a)Lliberament Popular, el conegut com *Felipe*. Era la crònica³⁶ d'una estada del Servei Universitari del Treball (SUT) en un poble de Valladolid. L'activitat la va promoure un company de partit i amic amb el què després compartirà moltes feines periodístiques, César Alonso de los Ríos. Tots dos, per ser delegats del SEU, eren també quadres del SUT i havien rebut una formació específica per a l'estada (Lizcano, 1984).

L'FLP solia aprofitar aquestes jornades per a què els estudiants ajudessin i comprenguessin la feina dels 'productors' i per a que els membres 'infiltrats' mantinguessin contactes polítics amb estudiants procedents d'altres indrets del país i estendre el pensament crític i antifranquista. Després d'uns dies fent de camperol en unes vinyes, Vázquez va titular l'experiència *De l'aula al campo de trabajo* i l'article va aparèixer publicat el 26 de juny de 1960.

El debutant narrava un dia de l'estada i alhora intercalava les dades oficials sobre les característiques generals i la història del Servei Universitari de Treball. Barrejava, doncs, dos nivells de descripció: el to de crònica propi no ja de l'espectador a un acte sinó d'un protagonista i les xifres oficials del servei: estades anteriors del SUT, anys de durada, nombre d'assistents...etc. Relatà amb cura la convivència entre estudiants i camperols, les tasques del camp i les accions educatives que els estudiants i algun professor oferien als 'productors' un cop acabades les tasques agrícoles, tot en un clima de perfecta moral:

“la entrada en el pueblo [en tornar de la feina desenvolupada al camp] tiene caracteres de acontecimiento. Las gentes nos ven pasar desde las puertas de sus casas y nos saludan. Uno comenta a nuestro lado que piensa salir con una chica del

³⁶ S'utilitza crònica en el sentit emprat per Llorenç Gomis (1989:148-149) Relat cronològic o d'esdeveniment, sense estricta asèpsia informativa, en el qual participa l'autor. El relat traspua el tarannà de l'autor. Sense notícia, seria reportatge històric o article. José Luis Martínez Albertos (1992:346) ho completa d'aquesta manera: “Narración directa o indirecta de una noticia con ciertos elementos valorativos (...) Intenta reflejar lo acaecido entre dos fechas”. Per tant, implica l'assistència del periodista i una voluntat de relatar el conjunt de l'esdeveniment, per personal que sigui la visió de l'autor.

pueblo. Se indigna porque le hacemos advertencias sobre su probable conducta. Dice ser un caballero. Un estudiante vallisoletano pasa junto a nosotros con un brazo sobre los hombros de uno de los capataces. Van cantando” *El Español*, 26 de juny de 1960: 25-26

Vázquez Montalbán describí un ambient masculí i amistós, un aire que podria ser el d’una caserna militar però alleugerit per l’objectiu educatiu del camp i pel fet de què aquells que procedien de la ciutat havien d’estar una mica espantats per la duresa d’aquesta vida.

“En todo tipo de prácticas laborales existen unos elementos inmutables: la soledad del hombre con su trabajo, la comida frugal y una colchoneta de escasas carnes propicia para todo menos para el sueño (...) No falta quien comente que esto es una merienda de negros, pero en el fondo están satisfechos de que se les merienden” *El Español*, 26 de juny de 1960: 23

Els estudiants aprenien sacrifici i honestedat. Quan estaven contents, cantaven. Vázquez va incloure a l’article una estrofa sencera de les cançons que entonaven alhora estudiants i jornalers, una cançó reivindicativa dels miners asturians que avançava la importància que tindrien les melodies populars a la seva tasca periodística.: “Santa Bárbara bendita / La lara lará lalará / patrona de los mineros,/ mirá, /mira, Marujiña, mira/ mira cómo vengo yo”. Tot i això, no s’estalviava lloances fins i tot poètiques quan responia a la pregunta de què cercaven els estudiants amb aquella experiència. No es podia decebre al sotsdirector de la revista, Valentín Gutiérrez.

“¿Buscadores de oro? No, buscadores de un oro más precioso. La convivencia con los obreros”³⁷.

No faltava color, si calia, en un llenguatge que en general es mostrava precís i poc exaltat. Vázquez hi afegia un tret característic i personal, un to líric que abocava al text un parell de vegades: “Un puñado de cacahuetes suena en el plato como una dentadura postiza. Es el postre”. O, en el moment de dormir, els estudiants “sacian su cansancio”

Encara a Madrid va aparèixer el segon treball al setmanari, un llarg informe titulat *De la panera al pan* datat el 3 de juliol de 1960, un informe que mostrava el to més marcadament oficialista dels treballs que va sig-

³⁷ *El Español*, 26 de juny de 1960:25

nar en els dos anys a la revista. L'article descrivia els resultats de les collites de cereals d'aquell any segons la imatge de desenvolupament que volia oferir la propaganda oficial. L'informe tenia dues parts diferents. A la primera, Vázquez presentava els números de la producció de cereals, com era lògic utilitzant una única font, que no es citava però era el propi ministeri d'Agricultura. En una segona part de l'article, titulat "Trabajos en equipo para el bienestar común", realitzà una crònica sobre una assemblea de cooperativistes celebrada a Madrid la tarda del dia 23 de juny, un assumpte molt proper a l'ideari falangista i als models econòmics no liberals que el sindicat únic defenia. En aquesta segona part, lloà les virtuts de l'economia cooperativista "que debe desterrar los males del individualismo".

El tercer treball que signà Vázquez a Madrid tenia un caràcter molt diferent als anteriors perquè el to oficial, sense desaparèixer, es va rebaixar força, de manera que emergí un periodista alleugerit que començava a prendre algunes decisions personals. Es tractava d'una nova crònica sobre un "Campeonato de Destreza en el Oficio", un tipus de competició que organitzava l'Obra de Formació Professional, en concret la final que enfrontava els cinc cuiners guanyadors dels diferents concursos regionals.

"El arte del buen guisar" es va publicar el dia 10 de juliol, i començava com si fos una recepta, amb una enumeració d'ingredients, el primer punt paràgraf de la crònica. A continuació Vázquez Montalbán relatava el decurs de la competició, que va durar tot un dia, i la deliberació del jurat. No va ometre la relació de tots els noms dels concursants i dels membres del jurat, tal com es feia llavors en els actes oficials, però, com si tingués presa, repassà el sistema de concurs i va fer una mica d'història de les edicions anteriors en quatre ratlles per arribar amb la feina feta al punt que l'interessava. A la quarta pàgina de l'article va transcriure la recepta sencera dels tres plats guanyadors: "tímbal de langostinos", "patos a las cerezas" i "buñuelos de manzana y piña", com si fos normal informar en una revista política llegida en una immensa majoria per homes del règim com s'elaboraven determinats plats i dedicar-ne tres paràgrafs. Però era el menú guanyador i estava al nivell de qualsevol cuiner internacional, s'havia dit al text, tot i tractar-se d'un concurs en un país que encara no havia oblidat la gana que va passar uns anys enrere.

La quarta peça que signà Vázquez en aquest debut també va tenir un caràcter d'alguna forma premonitori del què seria més endavant una especialitat de l'escriptor, l'anàlisi sobre política internacional. L'article

exposava les novetats del programa polític que Kennedy va presentar el juny amb motiu de l'elecció del candidat demòcrata per a les eleccions presidencials que s'havien de celebrar el novembre de 1960³⁸.

S'iniciava el text amb la descripció de l'ambient de l'hotel on es va celebrar la convenció demòcrata i on es va produir l'aclaparadora victòria del nou líder del partit demòcrata, que va ser declarat candidat "tot i el seu catolicisme". Amb prodigalitat de dades, el periodista repassava a continuació la història dels dos partits polítics nord-americans i descrivia les figures dels aspirants demòcrates derrotats en el procés de designació del candidat a la presidència dels EUA.

L'article es va poder publicar gràcies a la buidor de qualsevol redacció en ple estiu, però alhora manifestava un significatiu augment de confiança en el nou col·laborador, donat que normalment de la informació internacional s'ocupaven a la revista Alfonso Barra o Guillermo Solana, si és que no ho signava directament alguna alta autoritat de l'Estat. De la lectura de l'anàlisi no es podien extreure les fonts utilitzades per elaborar-ho. Possiblement premsa estrangera o algun informe de premsa de la pròpia ambaixada facilitats per les autoritats. (Veure punt 4.3)

Corresponsal a Catalunya

La resta de les 52 participacions de Vázquez Montalbán a la revista *El Español* van ser d'un ordre força diferent³⁹. Un cop retornat a Barcelona, va enviar un seguit de cròniques i reportatges a través del què era el director de la extensió d'Escola Oficial de Periodisme a Barcelona, Cludio Marques Colomer, segons recorda el seu company Laureano Bo-

³⁸ Si l'autor hagués assistit a la convenció que relatava, ho podríem considerar una crònica perquè repassava encara que per sobre els principals fets de la convenció. Ara bé, com és un article confeccionat des de lluny, caldria classificar-ho com un reportatge elaborat amb la informació apareguda en altres diaris. Però la informació conté tants elements de contextualització que la descripció dels fets resulta només el punt de partida de l'article. L'autor pretén explicar les informacions subjacents a la notícia, i per tant utilitzà el que Àlex Grijelmo (2001:122-123) defineix com **anàlisi**: "Predomina la interpretació, la informació queda en un segundo plano. La información es en realidad los antecedentes o la documentación de un suceso. No puede contener juicios de valor. Hay que razonar de inmediato cualquier visión objetiva. No tiene porqué establecer una explicación unívoca de los hechos. Hace falta tener competencia en la materia. Debe nacer de la propia reflexión del autor."

³⁹ Catàleg complet, annex B(en el CD adjunt): **01EIEspañol196062**

net⁴⁰. “Va acompanyar molts cops” Manuel Vázquez a la casa del director, al carrer Aragó, a portar un original. Els temes serien, per tant, d'encàrrec, si bé el propi Manuel Vázquez va aprofitar algun viatge personal, com el de nocces, per exemple, per realitzar algun reportatge pel seu compte. De fet, la immensa majoria dels articles serien cròniques sobre els actes socials més importants de la ciutat o bé determinades fires i esdeveniments comercials, a més de múltiples visites a diferents pobles i ciutats de Catalunya.

A un inici que podríem qualificar com moderat, amb una mitjana de dos treballs mensuals, el va seguir un període en el que quasi bé el periodista no va publicar res, l'estiu de 1961. La represa, però, va resultar pròdiga. A partir de la tardor de 1961 s'intensificà la col·laboració de Vázquez fins fregar quasi una col·laboració setmanal, el ritme amb què publicava quan va ser detingut el maig de 1962.

Com s'ha dit, la figura que s'encarregava de la direcció periodística del setmanari era el sots-director i també professor de l'Escola Oficial de Periodisme, Valentín Gutiérrez Durán, que havia estat anys abans el secretari de redacció i confeccionador. Amb l'ajut del redactor en cap, Florentino Soria, i quatre redactors fixes⁴¹, la revista s'elaborava gràcies a una notable quantitat de col·laboradors. La redacció estava els anys 60 en el número cinc del carrer Pinar, la seu que ocuparia més tard l'Associació de Premsa Internacional.

Una trentena de persones signaven de forma més o menys regular, però la participació de periodistes era molt volàtil. Dels cinc companys de redacció que Álvarez (1976:121) enumerava referint-se l'any 1956, quan ell hi va col·laborar, només Alfonso Barra continuava a l'època de Vázquez Montalbán, quatre anys després.

Les col·laboracions estaven molt ben pagades, per sobre dels preus del mercat, segons Pedro Voltes⁴², que també va col·laborar, si bé els anys quaranta: 150 pessetes per peça. Els honoraris eren per Juan Aparicio un ajut als escriptors que hi col·laboraven i una corroboració del tarannà literari de la revista⁴³.

⁴⁰ Entrevista, març de 2005

⁴¹ Blanca Espinar, Francisco Costa Torró, Juan Ramírez de Lucas y José Manuel García Roca. *Anuario de la Prensa Española*, 1960-61, pàg. 235

⁴² Entrevista, març de 2005

⁴³ En aquest sentit, per exemple, Rubio (1976:60) ha destacat la recuperació a la revista de les figures literàries d'Azorín i Manuel Machado ja els anys 40.

La producció del setmanari resultava molt cara i gens rendible. Publicava com a molt un anunci setmanal (a la pàgina dos). L'ús a totes les pàgines del rotogavat i la enorme profusió de fotografies augmentava molt les despeses, però com responia a necessitats polítiques del règim i a les eleccions personals del seu director, es mantenia el dèficit a càrrec dels pressupostos. En certs moments, va ser objecte de campanyes de subscripció més o menys obligatòries. Per aquesta raó resulta molt complicat establir la difusió autèntica que va assolir. La pròpia revista declarava imprimir o vendre – no quedava clar - 43.000 exemplars setmanals durant el període estudiat, però ho feia amb evidents intencions publicitàries en un gran rètol a la contraportada⁴⁴. Cinc anys després, el “Anuario de la Prensa Española” de 1965 declarava una “tirada” de 40.000 exemplars setmanals⁴⁵.

En realitat la revista va ser una de les primeres publicacions oficials en fracassar. En una mena de preludi del futur a què estava abocada la premsa de l'Estat franquista durant la dècada dels 70, sense cap mena de credibilitat pel públic, *El Español* va desaparèixer definitivament el 1968, quasi una dècada abans que la resta de premsa oficial.

⁴⁴ *El Español*, 9 d'octubre de 1960: 64

⁴⁵ Anuario de la Prensa Española, 1965: 374

3.1.2.2 Una segona feina a Barcelona

Sis setmanes després que debutés a *El Español*, i un cop a Barcelona, Vázquez Montalbán començà la col·laboració amb el diari matutí *Solidaridad Nacional*. Combinar les dues ocupacions li va permetre, només dos mesos després d'acabar els estudis oficials, contribuir a les despeses de casa. Ja es podia considerar independent.

“Devia aconseguir l'autonomia econòmica quan vaig acabar periodisme (...) A la *Solí*, tot i que no em pagaven un sou fix, feia moltes col·laboracions i això em permetia guanyar unes pessetes al mes” (Aranda, 1995:37)

La relació professional amb aquest diari del ‘Movimiento’ no duraria tant com la de *El Español*. Es perllongarà 18 mesos, però Vázquez Montalbán signaria més peces al diari que al setmanari, 91 articles⁴⁶. A més, moltes d'aquestes col·laboracions es publicaven com treballs seriatos, és a dir, apareixien al llarg de diferents dies. De fet, en el període estudiat s'han catalogat 233 aparicions periodístiques⁴⁷.

En el moment de la incorporació, *Solidaridad Nacional* era un diari en decadència, un exemple dels periòdics en mans de l'Estat des de feia 20 anys que no havien aconseguit arrelar en el públic de la capital de província on s'editaven. El diari perdia cada any tirada, ingressos i influència social.

“Dels 12.000 exemplars que va començar tirant [el febrer de 1939], *Solidaridad Nacional* va créixer ràpidament – gràcies a tota mena de suports oficials – fins als 100.000 de tiratge màxim que limitaven els cupos de paper. Tots els departaments de l'administració s'hi van subscriure i també van haver-ho de fer, més o menys coaccionats, bars i perruqueries d'homes. Tenir-ne un exemplar sobre el taulell era un certa prevenció d'incidents desagradables” (Fabre, 1996:88)

⁴⁶ Contra els 52 publicats a *El Español*.

⁴⁷ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **02SolidaridadNacional19601962**

Però el públic el va deixar de comprar. L'any 1960 la “tirada neta” de *Solidaridad Nacional* era de 15.395 exemplars. El diari va anar perdent difusió en un degoteig d'uns 500 exemplars cada any fins els 2.000 que imprimia l'any 1978, segons dades de Gutiérrez (1985:apèndix 13). La redacció era quasi bé buida. Entre col·laboradors i personal fix, el diari declarava el 1961 ocupar 27 persones en qüestions informatives (des del director fins l'encarregat de la secció de toros), mentre el 1965 la xifra s'havia reduït a 17, i d'aquest càlcul⁴⁸ s'haurien de descomptar els encarregats de seccions tan concretes com els passatemps o el cinema, que difícilment treballaven a la redacció.

El diari va patir, entre molts altres problemes, l'absència d'una direcció amb voluntat periodística. El director nominal de la publicació va ser durant molts anys Luys Santa Marina⁴⁹, un fundador de la Falange que va ser nomenat director en agraïment pels serveis prestats a Barcelona el 18 de juliol de 1936 a favor de l'exèrcit rebel, un conjunt de delictes de sedició pels quals va ser condemnat a mort en tres sentències diferents. No es va acomplir cap gràcies a les influències d'alguns amics i contactes republicans que van intervenir en el seu favor⁵⁰. Home de tarannà alhora violent i romàntic, era un poeta i estudiós més preocupat per la literatura del segle XVII que pel periodisme. En realitat, Luys Santa Marina no es va ocupar de dirigir realment el diari més que en els anys posteriors a la guerra civil, quan es va significar per una línia editorial germanòfila tan acusada que resultava fins i tot exagerada pel règim franquista. (Huertas, 1995:480) A partir de l'any 1951, Jesús Vasallo va ser nomenat sots-director i de fet es va convertir en el director real del diari, però Santa Marina va conservar el càrrec fins el 1963, quan va ser finalment cessat. El periòdic va ser per ell un mitjà per lluir una prosa acurada i arcaica que volia convertir en un model de redacció. També va presidir entre 1939 i 1952 una de les entitats culturals amb més tradició de la ciutat, l'Ateneu Barcelonès. Néstor Luján (1995:55) va explicar com era la seva personalitat arran de la vaga de tramvies de 1951:

⁴⁸ *Anuario de la Prensa Española. Memorias de 1961*:117 i *Anuario de la Prensa Española. Memorias de 1965*:129. S'han exclòs del recompte els càrrecs administratius i els anomenats corresponsals en l'estranger.

⁴⁹ Pseudònim de Luis Gutiérrez Santa Marina (Lòpez de Zuazo, 198:567)

⁵⁰ Més informació sobre les circumstàncies de com es va evitar l'acompliment de les sentències de mort en Rubió, 2002: 195-197. Sobre la biografia del personatge, veure el llibre de José Luis Gordillo *Luys Santa Marina. Notas de vida y obra*.

“El cas és que en aquell moment, als locals de la censura, Luys estava desolat. Davant de la vaga de tramvies, que se li presentava com l’inici d’una revolució, una mena de presa de la Bastilla, havia decidit pujar ell sol als tramvies, i així circulava sol dins de la baluerna desafiant, Rambla amunt i Rambla avall, enmig dels insults de la gent, que, al cap d’una estona, en veure’l passar i repassar, es van convertir en una mena de gatzara general. Però en Santamarina (sic) no estava desesperat per això. Ell manava una centúria (...) que eren la flor del món dels falangistes més seleccionats, havien estat convocats per (...) pujar als tramvies com una afirmació que no tothom es deixava manar per la vaga. La reacció, segons Santamarina, que estava gairabé plorós, va ser lamentable: s’hi van negar, van trencar el lligam d’obediència i algú el va qualificar a ell com a boig. El pobre don Luys plorava: “Hasta mis *morituri* me han fallado” El consolarem com van poder, contenint el riure.”

Solidaridad Nacional va ser un diari dirigit en realitat per un seguit de sots-directors i/o redactors en cap (Fabre; 1995:92), de forma que es va fer impossible consolidar una línia editorial coherent i propera al públic. Pres de l’ortodòxia falangista, el periòdic es va anar dessagnant en mig del creixement d’altres diaris de la ciutat, sense aconseguir que cap de les remodelacions que es van intentar l’apropés si més no als sectors més conservadors de Barcelona.

José Fernando Aguirre, redactor en cap

Aguirre va ser professor de Vázquez Montalbán durant el curs 1958-1959. Impartia l’assignatura ‘Teoría y práctica de la Confección’ en substitució de Manuel Vigil Vázquez⁵¹. L’altre professor que treballava a la mateixa redacció era Luis Marsillach, un crític de teatre que s’encarregava de la classe de ‘Redacción y Titulación’. Va ser Aguirre qui va oferir al jove periodista col·laborar en el diari, després de què aquest li enviés una carta sol·licitant-li un lloc de treball, segons va recordar Aguirre anys després⁵².

⁵¹ *Asociación de la Prensa de Barcelona, Memorias 1953*: 104 i *Asociación de la Prensa de Barcelona, Memorias 1954*:101

⁵² APMVM. *Tele/eXpres*, retall de la pàgina dos del diari, sense data. En el text, Aguirre evoca aquella carta perquè acaba de rebre un llibre de poemes de Manuel Vázquez. Per tant, la data ha d’estar entre 1967 i 1969, dates de publicació dels dos primers poemaris de l’autor.

Sota la seva iniciativa es va produir entre els anys 1960 i 1961 un efímer relleu generacional a la redacció, a la qual es van incorporar altres estudiants de periodisme com Robert Saladrigas o Laureano Bonet (Fabre 1995:93). Vázquez Montalbán va destacar la confiança que l'unia al seu redactor en cap:

“A la *Sol* em protegia un cap de redacció que es deia Fernando Aguirre, que coneixia les meves idees i sabia que jo havia estat detingut” (Aranda, 1995:37)

Aguirre coordinava la redacció des de l'any 1956, i romandria en el càrrec fins el març de 1962, quan ja Vázquez Montalbán havia estat apartat del diari. Compartir amb l'antic alumne un tarannà lliberal i una comunitat de gustos i plantejaments literaris, tal com es desprèn de les entrevistes⁵³ que el jove periodista li va fer amb motiu que Aguirre publicés una novel·la, *La careta de barro*, l'abril de 1961. Aguirre explicà que la feina com a responsable d'un diari li impedia acomplir amb la seva autèntica vocació, la literària. L'antic alumne va descriure la situació en què es va realitzar la conversa, a última hora de la nit, quan la redacció ja era buida i Aguirre es quedava treballant com cada dia perquè a més de la direcció tècnica de la redacció del diari s'encarregava d'escriure els textos que els informatius de Radio Nacional de España emetrien de bon matí. L'entrevista mostrava una certa decepció vital d'Aguirre amb el periodisme que la recent publicació de la novel·la semblava eixugar una mica:

“[*La Careta de barro* es] la novela de un hombre de mi generación que debe cubrirse con una careta de barro hasta que llega el momento en que puede mostrar su verdadero semblante (...) Fuimos una generación de constructores: con muy pocos conocimientos se nos encargó la tarea de la reconstrucción, todos éramos asombrosamente jóvenes. De pronto se nos negó el pan y la sal, parecía ser que se nos convertía en una generación puente y ahora, finalmente, se nos vuelve a otorgar la confianza” *Solidaridad Nacional*, 21 d'abril de 1961:7

José Fernando Aguirre va ser un d'aquells comptats casos de periodistes nascuts a Madrid i emigrats després de la guerra civil a Barcelona, el 1946, on va residir definitivament. La pròpia guerra va impedir que accedís a l'escola de Periodisme del diari *El Debate*, l'any 1936, quan ja estava matriculat perquè el govern la va tancar. Va haver d'esperar que

⁵³ *Solidaridad Nacional*, 21 de juny de 1961:7 i *El Español*, 15 d'octubre de 1961, n° 672:43-45

es convoquessin els cursets oficials de 1942 a Madrid (López de Zuazo, 1981:716) per aconseguir el títol de periodista en el sí de la primera promoció de professionals graduada després de la guerra civil. Va ser director dels diaris *La Voz de Albacete* (1942) i *Amanecer* (Zaragoza, 1944 - 1946), any en què va passar a la redacció de *Solidaridad Nacional* (López de Zuazo, 1981:38) Després d'un temps dedicat a l'edició, el 1964 va reprendre la professió de periodista en el diari *Tele/eXprés*, llavors un rotatiu de nova planta. Es va jubilar a *El Noticiero Universal* i va morir finalment l'any 1996.

Per Vázquez Montalbán, l'etapa en què Aguirre va ser redactor en cap i, especialment, sotsdirector en funcions, entre el febrer de 1960 i el 18 de maig de 1961, va ser “la més lliberal de la història del diari”. (Fabre 1995: 93) També va ser l'etapa en que el periodista va publicar més treballs al diari.

Un lloc a la pàgina set

En una redacció amb pocs periodistes, no era estrany que un jove amb ambició, ganes de treballar i sota la protecció del sots-director en funcions trobés tanta feina com pogués assumir. El diari era un producte poc elaborat i, sobretot, poc definit. A l'època estudiada s'imprimia a set columnes, en format gran foli i oferia entre 12 i 16 pàgines. Sortia als matins, a diferència de *La Prensa*, el vespertí amb el qual compartia propietat oficial, seu i rotatives al carrer Consell de Cent de Barcelona.

A banda de les alteracions que provocaven a la composició de les planes les notícies d'inserció obligatòria i les visites de jerarques franquistes, les seccions començaven amb la secció d'informació internacional “Crònica del extranjero”, a la pàgina tres. La dos s'omplia amb la continuació de notícies menors de la portada i amb ‘sultos’ o notícies breus. Seguia la pàgina de la secció de “Nacional”, la quatre, (amb continguts d'economia, successos i algun editorial o article afegit). Les seccions locals, “Noticias de Cataluña” i “Información de Barcelona”, amb aquest ordre, disposaven d'una pàgina per secció, i ocupaven cinc i la sis. A continuació apareixia la pàgina on Vázquez Montalbán signà la majoria dels seus treballs, la set, “Información y reportajes”. Es seguia la norma oficial de signar tota notícia que no fos una nota d'agència (Sino-va, 1989:63). Més enllà de la pàgina 8, el diari entrava en la secció d'esports, normalment de dos fulls, els successos i la informació de serveis. A la contraportada també apareixien sovint treballs de Vázquez

Montalbán. Aquesta pàgina estava concebuda com la cloenda significativa on es col·locaven els articles i reportatges que podien donar personalitat al diari.

Entre les seccions, hi havia alguns desequilibris cridaners. Per exemple, l'espai dedicat a la informació sobre Barcelona era en ocasions més petit que el destinat a la informació sobre l'Hospitalet de Llobregat, un requadre de mitja pàgina que cada dia signava Salvador Rodríguez Paredes, un dels molts "corresponsals" que el diari tenia a diferents indrets de la província. El periòdic despenia un aire burocràtic. Només els reportatges seriatos eren exclusius del rotatiu i per tant li dotaven de certa personalitat. A més, resultaven còmodes perquè s'adequaven al caire literari que el diari no va acabar de perdre mai i perquè permetien omplir força espai amb l'esforç només d'una persona.

El diari no havia de passar la censura i això va permetre que alguns treballs de Vázquez Montalbán fossin força arriscats. La feina que va fer el periodista va seguir tres grans línies. D'una banda, informació sobre esdeveniments diaris que va anar a cobrir. En aquesta aspecte va tenir un començament espectacular en què se li van confiar les cròniques d'alguns jerarques franquistes a la ciutat. A banda, Vázquez va publicar un seguit de reportatges sobre informació internacional (veure punt 4.3.1) i sobre la història de Barcelona (veure punt 4.4.5), uns treballs farcits de referències a les forces polítiques d'esquerra (marxistes, revolucionàries o anarquistes) que van cridar l'atenció del director, Santa Marina. De seguida va sospitar del jove periodista, el va apartar de la informació més sensible i el va posar a prova. José Fernando Aguirre el va protegir en col·locar-ho a la informació literària local, de la mateixa forma que va intentar passar-ho al diari *La Prensa*, que s'editava a les mateixes instal·lacions. També el va protegir a la secció de cultura (veure 4.7.4), on va romandre alguns mesos per intentar passar desapercebut. No anava a la redacció quasi bé mai⁵⁴. Només portava les feines i li presentava noves idees a José Fernando Aguirre.

⁵⁴ Entrevista a Laureano Bonet, març de 2005

3.1.2.3 Dissident a la premsa i al partit

Manuel Vázquez Montalbán no va estar mai en plantilla a cap de les dues publicacions on es va estrenar com a periodista. Només va ser un col·laborador. Tanmateix, els articles que va signar durant els primers mesos excedia del què es pot considerar una feina externa i semblaven més pròpia d'un redactor, sobretot a *Solidaridad Nacional*. En aquest breu aprenentatge de la professió, les primeres armes de l'ofici li van permetre provar l'entrevista (veure punt 4.7.4), la crònica (veure punt 4.2) i el reportatge (veure punt 4.4). Fins i tot va signar alguns treballs que van aparèixer en portada.

Però no deixava de ser un estudiant. A més de les dues col·laboracions, continuava els estudis de Filosofia i Lletres (Romàniques) i va recuperar la relació amb els amics i companys de la facultat després del curs passat a Madrid. També va aprofitar per començar a col·laborar amb la revista *Universitat61*, la revista oficial de la universitat on va entrar de la mà d'un company de *Solidaridad Nacional*, Francisco Daunis, un jove que hi treballava des de feia dos cursos però que, com ell mateix, encara estudiava. En Daunis sí que formava part de la plantilla del diari amb la categoria de "redactor de primera"⁵⁵. Però volia completar els estudis, com el propi Vázquez Montalbán. Es mostrava d'aquesta forma el caràcter subsidiari i la incertesa que en aquells temps acompanyaven a la professió periodística, ja que ni tan sols amb feines estables en un diari oficial, els joves es consideraven 'col·locats' i continuaven la formació. Amb tot, el retorn a l'ambient universitari de Barcelona a partir de l'octubre de 1960 va comportar d'altres novetats importants en la vida del periodista:

“Al cabo de un año vuelvo a Barcelona a terminar la carrera de Filosofía y Letras y conozco a Ana Sallés (...) En aquel año, entre 1960 y 1961, reflexioné sobre mi posición política y me di cuenta que el “Felipe” y el PSUC tenían la misma visión sobre la realidad y el mundo político. Y empecé a barajar la posibilidad de que yo y mis compañeros no nos hubiéramos pasado al Partido [comunista], en realidad, por miedo. Si te cogían como miembro del “Felipe” o como socialista, te caía

⁵⁵ Entrevista, juny de 2006

un paquete normal, y si te pegaban en la comisaría era una paliza relativa. Pero si te cogían como comunista, te machacaban, te aplicaban inmediatamente el delito equivalente al de rebelión militar y podían sentenciarte a diez, quince o veinte años. Pensé entonces hasta qué punto no era eso lo que nos estaba impidiendo militar en un Partido que era el único que hacía cosas, el único organizado, el que estaba en primera línea de combate (...) Todos los demás eran demócratas por palabra de honor” (Tyras, 2003:27)

Va començar a sortir amb Anna Sallés, estudiant d’Història i militant en el clandestí Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), la tardor de 1960. A la decisió de militar al PSUC va tenir pes l’ambient a la universitat, on es va crear un grup de relació i d’ebullició intel·lectual en el qual es solien plantejar diversos temes, també els polítics. Joaquim Marco i Sergi Beser van ser dos amics íntims de Manuel Vázquez des de la universitat. Tres anys més grans que el periodista, vivien al mateix barri, el districte V i passaven llargues estones junts. Joaquim Marco⁵⁶ recorda haver parlat amb ell sobre la conveniència d’entrar en la cèl·lula clandestina que el PSUC tenia a la facultat, com finalment va fer. En aquest grup, a més, hi havia altres estudiants que tindrien molta importància a la vida de Manuel Vázquez no només per qüestions afectives, sinó perquè serien amistats que conservaria molts anys i algunes d’elles tindrien implicacions professionals en el futur. Francesc Espinet i Burunat ha rememorat aquells moments (2008:19) en unes notes per a una biografia. Ell també formava part d’aquest grup, “un mateix cercle d’amics, companys, coneguts i coactivistes politicoculturals” Entre els més íntims inclou Maria Rosa Borràs, Quim Vilar, Àngel Abad, Clotilde Moliner, Ester Berenguer i Marcel Plans⁵⁷. Entre ells, futurs catedràtics i professors de Filologia i d’Història, algun editor i algun alt càrrec de l’editorial Planeta. També alguns exiliats per raons polítiques. I, entre tots, tres matrimonis.

La parella es va casar un any després de començar a sortir, quan encara eren tots dos estudiants. La cerimònia es va celebrar el 16 desembre de 1961 a la parròquia Santa Madrona del Poble Sec. Van anar a viure al pis de la germana gran d’Anna Sallés, Josefina, que vivia amb el seu company. Els quatre joves van compartir el pis, que es trobava molt a prop de la plaça Espanya. La família, especialment la de Manuel Vázquez, no veia la necessitat de tanta presa ni compartia la manera de viure, “d’una

⁵⁶ Entrevista, juliol de 2008

⁵⁷ Entrevista a Sergi Beser, juliol de 2008

gran audàcia o una gran inconsciència” en paraules d’Anna Sallés ⁵⁸. Però una part de l’esforç vital d’aquests joves tenia a veure amb experimentar unes conductes que consideraven innovadores, poc convencionals i burgeses.

Una arrencada brillant

La feina que va desenvolupar Vázquez Montalbán en aquests dos primers anys va ser variada i feta a peu de carrer, com corresponia a un jove que començava a la professió. A les dues publicacions, però, va evolucionar de forma diferent. Més constant a *El Español*, va publicar reportatges sobre indrets o comarques catalanes i cròniques de fets socials esdevinguts a Barcelona, de vegades sobre actes de la considerada alta societat, de vegades sobre esdeveniments comercials, com fires, desfilades o celebracions literàries. Al diari, però, va viure de forma més sobresaltada: primer va gaudir d’un inici sorprenent per la confiança dipositada en ell, i després experimentà una separació progressiva de la feina per les desafeccions polítiques que va acumular a ulls del director, Luys de Santa Marina. Però també va ser al diari, per exemple, on podem trobar la primera columna que va redactar, una crònica diària dedicada als visitants de la Fira Internacional de Mostres de Barcelona.

A *El Español* va publicar, després dels quatre treballs inicials, reportatges sobre algunes poblacions catalanes (Sitges a l’estiu, Le Perthus i La Jonquera, o la pròpia Barcelona en festes) i sobre desfilades comercials de moda celebrades a la ciutat (Veure punt 4.2.4). Al diari va començar amb un seguit de reportatges històrics sobre Barcelona i el seu passat recent, una especialitat que mantindria al llarg dels dos anys, per trobar-se de seguida cobrint un seguit de visites de jerarques franquistes a la ciutat, autoritats no de primera fila però que li van permetre posar el nom a la portada en quatre ocasions. No era una feina per un estudiant que portava tres o quatre mesos al diari. Semblava més pròpia del redactor de política local, José Silva, un periodista veterà. Aquestes informacions començaven a la portada, acompanyades de fotografies i un desplegament tipogràfic destacat, i el text continuava després a l’interior.

La situació del periodista al diari, però, canvià de sobte a començaments de gener de 1961, arran d’un article que Vázquez Montalbán publicà

⁵⁸ Entrevista a Anna Sallés, abril de 2005

sobre la família⁵⁹ i que constatava el fracàs d'aquesta institució social, quan, en realitat, l'article havia de lloar la celebració institucional del 'Dia de la Família'. De forma significativa, l'anàlisi sobre una de les institucions que el franquisme considerava essencial des d'un de vista polític, es va publicar només al llarg de dos capítols, la sèrie més curta de tots els treballs seriatos de Vázquez. L'article havia d'enaltir la família però Vázquez va farcir el text d'una barreja de conceptes joseantonianos i marxistes. A més, va fer servir un parell de figures, el senyor Codina i el senyor Pérez, com exemples d'una família burgesa i una proletària que van fer difícil d'entendre el text. Es probable que la direcció hagués interromput la publicació de la sèrie perquè al final del segon capítol s'anunciava una reflexió per un capítol posterior que ja no va aparèixer.

A partir de l'aparició d'aquesta peça, va passar de publicar els quasi 12 o 15 treballs mensuals ens els primers mesos, a tres l'abril i el maig de 1961. Mes rere mes, Vázquez Montalbán rebia cada cop menys encàrrecs, mentre a *El Español* continuava sense problemes la feina setmanal. Al diari, però, també evolucionaven els temes dels quals s'ocupava el jove periodista. Ara es limitaven a la literatura, tret d'alguna excepció. Manuel Vázquez va atribuir aquesta nova tendència a la policia arran de la detenció que va patir el 1959. La Brigada Político Social "passava informes sobre les activitats del jove periodista" a la direcció del diari (Blanco, 1992:116) i per tant Luys Santa Marina li estava a sobre, tot i la poca atenció que dedicava al diari.

Al mig d'aquesta tendència a publicar cada cop menys, però, es van succeir dues cridaneres excepcions. El mes de juny d'aquest any Vázquez Montalbán va ser enviat amb dos redactors més, Joaquín Coca i Francisco Daunis, a informar sobre la 'Feria Internacional de Muestras de Barcelona'. Durant 20 dies es va publicar una petita columna a la contraportada, la pàgina dedicada *ex proceso* a la fira, sense nom propi, només amb el titular que Vázquez li posava a la crònica. Reflectia aspectes curiosos que observava en el públic assistent a la fira, un conjunt d'anècdotes que havien protagonitzat el visitants. (Veure punt 4.2.4)

Aquesta oportunitat va recedir perquè només uns dies més tard, Vázquez Montalbán rebrà un nou treball delicat, un llarg reportatge sobre unes maniobres militars. El juny de 1961 s'embarcà en el Gravina, un vaixell de l'Armada per enviar al diari la crònica de l'Operació Foca, unes ma-

⁵⁹ "Ante el día de la Familia. La familia, esa pequeña patria", *Solidaridad Nacional*, 6 i 7 de gener de 1961

niobres navals que es desenvoluparien a les Illes Balears. Es van publicar cinc capítols apareguts a partir del 23 de juny. El periodista relatà el viatge en vaixell amb un contingent d'ex combatents *nacionals* de la guerra civil convidats a l'espectacle. Després de dormir tots en una caserna, ja a Mallorca, observà des d'una platja un desembarcament preparat que encapçalaria, segons les notícies oficials, el mateix Francisco Franco des d'una de les barcasses que s'aproximaven a terra.

Però en aquest punt s'interrompé el relat, en el capítol cinquè. La presumible continuació, el capítol sisè, no va aparèixer l'endemà. No es van relatar ni les corredisses per la sorra, ni la direcció militar de Franco, ni tampoc el retorn a Barcelona, previst també en vaixell. La crònica de les maniobres es deturà després que el periodista no amagués al text del capítol cinquè que els observadors convidats, els ex combatents i altres companys de la premsa havien esperat tot el matí sota un sol de justícia l'inici dels esdeveniments militars, de forma que quan començaven els moviments tàctics, a primera hora de la tarda, les aigües de la platja estaven plenes de banyistes espontanis que no havien resistit la temptació de refrescar-se sense respectar la marcialitat de l'ocasió.

Si el treball sobre la fira va significar una certa recuperació de la confiança en el redactor de qui malviava la policia, la informació sobre les maniobres el va posar sobre sospita. Un mes després, en ple agost, li arribà un encàrrec encara més delicat. Tan especial era que el propi Vázquez Montalbán ho va qualificar com la prova que li va posar la direcció del diari sobre la seva afecció real o no al règim. Li semblava que estava en joc la seva col·laboració. (Aranda, 1995:37).

Vázquez hagué redactar un llarg article sobre el 18 de juliol i el significat polític i social de l'efemèride des de la guerra civil fins el 1962. Al llarg de nous dies de juliol, Vázquez va repassar les fites assolides pel règim de Franco des de 1936. Agafat entre dos focs, mantenir la feina i no resultar del tot infidel als seus principis, encara que fos entre línies, Vázquez Montalbán va prendre un punt de vista tan distanciat com va poder, i composà el treball "XXVI veces amaneció el 18 de julio". Va fer servir exaltats retalls de premsa per mantenir el culte de la personalitat que es solia retre a Franco, però ell refredà el seu llenguatge. Defugí l'exaltació patriòtica, i en la informació de context dels articles cità Stalin, Krushev i Nehru, entre altres polítics, dels quals només va desqualificar de forma clara aquest últim. No abocà en el text pràcticament opinió i només va reproduir alguns elogis desmesurats que altres periodistes havien utilitzat abans que ell per referir-se a l'obra del general Franco.

Va fer servir la premsa antiga per no implicar-se directament, i va aturar el cop. Santa Marina no li va permetre recuperar la destacada presència dels primers mesos al periòdic, però continuà treballant alguna vegada. Ara bé, l'article li va generar altre tipus de problemes.

La militància al PSUC

Portava només uns quants mesos com a militant del Partit Socialista Unificat de Catalunya, després de vèncer la por que sentia a passar de l'òrbita de la Nova Esquerra Universitària al PSUC. I en poc temps es va veure ficat en un desagradable malentès per treballar a la premsa falangista.

“Más tarde (...) me encargaron una información sobre los fastos franquistas del 18 de julio. Yo había elaborado una información que me parecía irónica e hiperbólica y pensaba que el mensaje estaba claro porque era evidente que lo había escrito en aquel sentido. Pero los cerebros más esquemáticos [del PSUC] pusieron el grito en el cielo y exclamaron que "¿cómo había podido publicar aquel artículo?" Hubo un momento de tensión y al final se organizó una reunión de clarificación que parecía un juicio a mi conducta. Una de las cosas que me reprochaban en aquel juicio a mi conducta fue que yo no conectaba con los códigos del partido. Te hablo de cuando tenía veintidós años [juliol de 1961] y hacía un año que había entrado en el Partido. Me quedó como una sensación de que si no conectabas con los códigos del Partido, acababas siendo el patito feo” (Tyras, 2003:123)

El periodista vivia la feina en aquesta premsa amb certa incomoditat⁶⁰, i de fet quasi bé ningú entre els més íntims coneixia el treball del que provenia la segona part del seu sou, *El Español*. Sempre ho va intentar mantenir-la tan en secret com fos possible⁶¹ per la fortor política que es desprenia dels seus fulls. Per sort, molt poca gent llegia la revista. A més, a la cèl·lula del PSUC a la universitat no amagava el seu caràcter callat i de vegades sorneguer. Tot plegat, la malfiança creixia.

⁶⁰ Entrevista a Joaquim Marco, juliol de 2008

⁶¹ Entrevista a César Alonso de los Ríos, juny de 2006

“Cuando yo entré en el partido estaba trabajando en (...) *Solidaridad Nacional*, y aquello me creó algún problema con la dirección del partido. Luego a eso se sumaron algunas ocurrencias críticas sobre determinadas declaraciones de Carrillo. Pues bien, al cabo de poco tiempo me encuentro catapultado a una extraña célula de prestigio que formábamos Sacristán, yo y un tercero del que no voy a dar el nombre y que es ahora [1992] un historiador muy conocido. Yo me lo tomé como una promoción. ¡Hostial, a los veintiún años te colocan con el monstruo este... Hasta que me di cuenta que estaba en una célula de observación. Por suerte para mí me metieron en la cárcel, porque si no ese tío es capaz de armarme un cirio de que yo era un individuo antipartido o contrapartido, que en aquella época podía ser bastante liado. Llegamos a tener un turno de reuniones de célula él y yo solos, en La Floresta” (Blanco, 1992:36)

El “tercero” era Josep Fontana Lázaro, qui confirmà bàsicament aquest resum del fets, com també que Manuel Sacristán no rebia ordres de ningú sinó que actuava per una desconfiança personal respecte un jove que li semblava massa irònic per la militància clandestina⁶². Vázquez Montalbán va ser “avaluat” en un parell o tres de llargues passejades pels boscos de la serra de Collserola, sí, però no a La Floresta sinó a Valldoreix. Se’l va convocar amb un engany. Se li va fer entendre que se’l volia coaptar per un missió de confiança, però en poques hores de conversa l’artifici es va descobrir. Molt decebut, Vázquez aprofità la següent reunió de la cèl·lula d’estudiants – a la que no estava convocat - per explicar els fets i sol·licitar el reingrés. Després d’una llarga discussió, se’l va admetre un altre cop.

Al llarg de l’any 1961, doncs, Vázquez va viure un seriós conflicte produït per la necessitat de les cèl·lules i dels militants del PSUC de protegir-se dels informadors de la policia i de la repressió. No eren estranyes aquestes situacions en el control del propis militants entre ells, fins i tot com per vetar la participació d’algunes persones, com va passar en altres casos molt coneguts com el del poeta Jaime Gil de Biedma. El conflicte amb Vázquez Montalbán va provocar, a més del mal moment personal, altres conseqüències. A partir d’aquest moment el periodista incrementà la càrrega ideològica en els articles que va poder publicar el diari, que estava exempt de passar la censura prèvia. Eren reportatges o cròniques històriques, segon el cas, dedicats a descriure el passat de Barcelona i

⁶² Entrevista, febrer de 2006

exposaven en segon pla la història del moviments reivindicatius. Per exemple amb l'excusa d'explicar la història del tramvia⁶³ o la història de la burgesia local (veure punt 4.4.5) i també en altres dedicats a analitzar la situació internacional (veure punt 4.3.1)

Destacà especialment un reportatge sobre Willy Brandt⁶⁴ que resultà una aclaparadora crítica – no sempre entre línies - al dirigent socialista alemany per traïr els principis rectors del socialisme i gestionar el capitalisme sense voler transformar-ho. Encara arriscà més en un article que es va convertir en una autèntica classe teòrica sobre idees marxistes en intentar demostrar que el capital és més poderós que el poder polític de qualsevol democràcia (burgesa)⁶⁵. Alguna d'aquestes sèries va resultar censurada i es va deturar la publicació, com per exemple “El Mau-Mau anda suelto. Jomo Kenyatta, de la cárcel al gobierno”⁶⁶, un treball que relatava la història recent de Kenya, un exemple de la lluita indígena contra el colonialisme que tampoc no va passar del cinquè capítol.

Vázquez va tenir dificultats fins i tot a la revista universitària en què col·laborava com a estudiant de Filosofia i Lletres, *Universidad61*, un publicació que va ser tancada i suspesa fins el curs següent després que aparegués un treball seu sobre el paper del comunisme a Europa⁶⁷. El director era Francisco Daunis, company al diari i a les aules. Com qualsevol publicació universitària, era senzilla i d'aparició no sempre regular, si bé aquesta disposava de pressupost per publicar 16 pàgines mensuals al llarg del curs. Era de grandària gran foli, i contenia comentaris sobre cinema i teatre, a banda d'algunes entrevistes. També hi participava Laureano Bonet com a secretari. La revista reflectia algunes iniciatives oficials del sindicat i també es colaven d'altres clandestines de l'antifranquisme. En aquest curs, per exemple, es va publicar una entrevista al director de cinema Juan Antonio Bardem o al pintor Antoni Tàpies. En Manuel Vázquez publicava alguna petita peça cada mes, i en concret al número 5, de maig de 1961, va signar aquest treball sobre el

⁶³ “Historia del tranvía barcelonés. Nacimiento, vida y muerte” *Solidaridad Nacional*, 18, 19, 28, i 29 de novembre de 1961

⁶⁴ “¿Un Kennedy para Alemania? Willy Brandt: un hombre sin pasado para un partido sin futuro”. *Solidaridad Nacional*, 19, 22, 23 i 24 d'agost de 1961

⁶⁵ “Los grupos de presión hacen la Historia. La verdad sobre la acción franco inglesa contra Egipto. “Poderoso caballero es don dinero” (Quevedo)” *Solidaridad Nacional* 12, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26 de setembre i 6 d'octubre de 1961

⁶⁶ *Solidaridad Nacional*, 19, 21, 22, 25, 26 d'octubre de 1961

⁶⁷ “Occidente contra el comunismo”, pàg. 16. El treball s'anunciava com la primera part d'una sèrie.

comunisme a Europa força explícit, una mena de guia sobre què era i què pretenia el marxisme. La revista va estar cinc mesos sense aparèixer, fins el curs següent, quan es va editar amb un nou format i un renovat equip de redactors.

En conjunt, Vázquez Montalbán va ser al llarg de l'any 1961 un periodista doblement vigilat de qui desconfiava l'Estat franquista, en la figura de Luys Santa Marina, i el grup polític clandestí al qual militava. Potser no va ser fruit d'aquesta doble pressió, però els treballs periodístics de Vázquez Montalbán incorporaren progressivament cada cop més opinió i més idees marxistes. Els comentaris literaris i les narracions van derivar cap el neorealisme, i per tant a prop de la denúncia social. Els de política internacional es van tenir d'una una visió radical.

Uns mesos invisibles a *La Prensa*

Havia demostrat prou habilitat expressiva com per publicar sense problemes a *El Español*, però a Barcelona prenia riscos. Al setmanari la feina era menys compromesa perquè no tenia opció per proposar temes i per tant s'havia de cenyir-se als encàrrecs rebuts, en general poc conflictius. Al diari, però, havia de resistir.

“Para evitar que lo echen, el redactor-jefe José Fernando Aguirre] le hace pasar a La Prensa, a hacer sucesos. “Para que no se me acabaran de cargar” De cara al partido, tampoco era cómodo. “En la *Soli* aquello planteaba de vez en cuando cosas que chirriaban un poco” (Blanco, 1992:116)

La Prensa era el diari vespertí del ‘Movimiento’ a Barcelona. Es trobava al mateix edifici que *Solidaridad Nacional*, i per tant Vázquez va canviar l'horari de lliurament de les notícies i, més que res, el tipus de treball. A *La Prensa* redactava els textos de la secció de successos, que apareixien sense signar. Encara, però, va cobrir per *Solidaridad Nacional* algunes informacions més, 17 treballs des del setembre de 1961 fins la separació final, el gener de 1962. Però optava a continuar amagat al diari vespertí.

“Tot era bastant pelegrí i caòtic: cada dia havia d'anar a la comissaria de Via Laietana i entrar-hi. Moltes vegades ho feia després d'anar a la universitat, per participar en les manifestacions que hi havia... Els membres de la policia criminal no, però els de la Brigada Político Social és clar que em coneixien” (Aranda, 1995: 38)

La secció de successos de *La Prensa* constava de tres parts: una dedicada als successos internacionals, que obria normalment sota el titular; a continuació es trobaven els successos nacionals i com a tercera part els propis de Barcelona. Amb una redacció telegràfica, cada notícia quedava exposada en 10 o 15 línies en el llenguatge sec de la notícia. No es signava cap informació.

Tanmateix, en aquest ostracisme final influïrien més factors que la persecució de Luys Santa Marina. José Fernando Aguirre preparava la seva marxa del diari per passar a l'editorial Argos el 1962. Havia deixat de ser el sots director en funcions ja el maig de 1961, càrrec que havia ocupat Jose María Castiella.

A més, a finals de 1961 va arribar un nou director que va ser el detonant de la situació. Fernando Ramos substituï Antonio Sánchez Gómez, el director de *La Prensa* des de la fundació del diari, el 1941, i impulsor també amb la seva dona, Mercedes Junco Calderón, de la revista *¡Hola!*, que es publicava quinze anys a Barcelona abans de traslladar-se a Madrid. Sánchez va ser destituït, segons els rumors de l'època, per la poca importància que el diari va atorgar a la mort de Josep Maria de Sagarra l'octubre de 1961 (Huertas, 1995:482) La destituïció va provocar que el setmanari il·lustrat d'informació mundana, creat a Barcelona, es traslladés a Madrid. Per tapar que els trasllats es basava en una destituïció, es va posar l'excusa que el setmanari necessitava una redacció més àmplia de la que disposava a Barcelona (Guillamet, 1996b:44)

El nou director, Fernando Ramos, va voler fer net amb les qüestions pendents a la redacció, i al jove Vázquez Montalbán, per trobar una solució contundent, li va demanar que s'afiliés al 'Movimiento'

“Vaig continuar amb aquell joc [de dissimulació] fins que el director de *La Prensa* em va dir que, per continuar treballant, havia de demanar el carnet del Movimiento. Aleshores vaig tenir una conversa amb ell i el vaig dir: “Mire, estoy dispuesto a tener un cierta capacidad de aguante, pero si me tengo que hacer del Movimiento, no sólo le estaría engañando a usted sino que me estaría engañando a mí mismo” I el paio ho va comprendre. “Bueno, me dijo, pues bien, chico, lo siento muchísimo”, em va dir. En aquell moment ja m'havia casat i em vaig quedar amb una ma al davant i un altre al darrera.” (Aranda, 1995:38).

A *La Prensa* no va signar cap treball. L'últim article que consta signat va aparèixer el gener de 1962, un reportatge sobre la situació del teatre a Barcelona publicat a *Solidaridad Nacional* en cinc capítols. De fet, la policia el seguia de prop en aquells mesos, i va ser aquest cos qui va donar l'última versió sobre el paper que va tenir Manuel Vázquez a *La Prensa* quan la delegació de Barcelona del ministeri d'Informació va redactar l'informe posterior a la detenció que tancaria aquesta primera etapa:

“Respecto a la situación profesional del citado puede informarse que perteneció a “Solidaridad Nacional”, como colaborador fijo hasta primeros de marzo del año en curso [1962] en que se pasó al diario “La Prensa” en periodo de pruebas – de un mes para poder ser incluido en plantilla con el fin de cubrir las bajas que en el mismo diario se habían producido. Dichas pruebas terminaron el pasado 31 de marzo, pero el director del diario “La Prensa” no hizo propuesta alguna para ser incluido en la plantilla por carecer de la calidad de militante, motivo por el cual volvió de nuevo al diario Solidaridad Nacional con intención de que se le readmitiera como colaborador, lo que hasta el momento no había sido resuelto”⁶⁸

Vázquez Montalbán va ser apartat de *La Prensa* el 31 de març, segons l'informe de la policia. Des del gener no publicava a *Solidaridad Nacional*. Tanmateix, treballaria amb normalitat a *El Español* fins el maig de 1962, una feina discreta que semblava desconèixer fins i tot la pròpia policia de Barcelona. Dos dies després de ser detingut, l'11 de maig, encara apareixeria l'últim treball a Madrid, una crònica sobre una trobada internacional d'editors que s'havia celebrat a Barcelona.

⁶⁸AGA, fons Presidència, Caixa 52/13949, Document P-2816., **Annex A**, pàg. VI

3.1.3. La “universitat” de Lleida (1962-1963)

La vida professional de Vázquez Montalbán va quedar interrompuda de cop per la repressió política que el règim franquista exercia contra els estudiants. Es va fer realitat, llavors, una de les pors més intenses de la família del jove en veure com es repetia la persecució política que va patir el pare, Evaristo Vázquez. El periodista, la seva dona i un grup d'estudiants serien jutjats i condemnats en poques setmanes. Ell va passar 18 mesos a la presó. Va aprofitar l'estància al centre penitenciari de Lleida com una oportunitat per aprendre i formar-se. Algunes diferències amb el PSUC es van eixamplar arran de la vida a la presó. Gràcies a un indult atorgat per la mort de Joan XXIII, va poder sortir de la presó a finals de setembre de 1963. Havia complert la meitat de la condemna.

3.1.3.1 La detenció i el judici

L'11 de maig de 1962 Manuel Vázquez Montalbán va ser detingut juntament amb altres companys per participar en una manifestació a la Universitat de Barcelona. Entre els joves que van ser portats a la Prefectura de policia, hi havia també la seva dona, Anna Sallés. Però el cas de Vázquez cridava l'atenció perquè era l'estudiant de més edat (quasi 23 anys), perquè ja havia estat detingut un cop el 1959 i sobretot perquè era un periodista en actiu. Per si fos poc, no publicava a qualsevol diari sinó a dues publicacions falangistes. El dia de la *caiguda*, Manuel Vázquez havia tingut un mal presagi

“El mes de maig era dolent perquè era un època d'exàmens i no n'hi havia gaires ganes (...) [Però] de forma una mica desesperada, els partits de la universitat, sobretot el PSUC, van dir que s'havia de fer alguna cosa per solidaritzar-nos amb [la vaga que els miners feien a] Astúries” (Blanco, 1992:18)

Poc més de cent estudiants es van manifestar aquella tarda. Ho havien fet també els dies 9 i 10 de maig. Aquestes manifestacions continuaven les del mes de febrer, quan ja havien estat detinguts uns quants estudiants. I el dia 11 de maig es va acabar la vigilància passiva que la policia havia mantingut davant les manifestacions durant la setmana. Va carre-

gar amb duresa i va detenir 23 estudiants. No serien els únics. El dia 14 es van manifestar de nou altres estudiants i va ser detinguda “tota la gent compromesa” de la universitat (Martín i Pernau, 280). Les dependències policials de la Via Laietana “semblaven el bar de la facultat”, en paraules de Salvador Clotas⁶⁹.

Per aquelles ironies del destí, Manuel Vázquez Montalbán encara va publicar un article mentre es trobava sota els rigors de l'interrogatori de Vicente Creix, “l'especialista en estudiants”⁷⁰. El diumenge dia 13 va aparèixer a la revista *El Español* l'últim article signat per ell, una crònica sobre una fira d'editors que s'havia celebrat a Barcelona. De seguida es va posar en marxa la maquinària de la repressió. D'una banda, el procés militar; de l'altra, l'administratiu. Demetrio Ramos, el delegat provincial del ministeri d'Informació i Turisme a Barcelona, va enviar una carta el dimarts següent al director general de Premsa, Adolfo Muñoz Alonso. Ramos gaudia d'unes fonts immillorables:

“En efecto, según información transmitida directamente por el Excmo. Sr Gobernador Civil, el citado [Manuel Vázquez Montalbán] fue detenido el día 11 de mayo en el jardín de la Universidad (...) a las 7.30 de la tarde como participante en un alboroto estudiantil que se había promovido con el pretexto de solidaridad con los huelguistas asturianos”⁷¹.

Els detinguts van ser dividits en tres grups segons la responsabilitat que la policia els atribuïa en els fets. Manuel Vázquez va ser inclòs “en el de màxima responsabilitat” i per ordre del governador va ser “posat a disposició del Capità General per a la tramitació de la seva responsabilitat per consell de guerra”, sempre segons el relat que el cap de la delegació de Barcelona adreçava a Madrid. No calia ni l'acció d'un fiscal.

La carta afegia que Vázquez Montalbán tenia antecedents policials i que la policia ja “el seguia feia temps”, com també a la seva esposa. Havia estat detingut el març de 1959 per “pintar a les parets [grans “pes” de

⁶⁹ Entrevista, novembre de 2007

⁷⁰ Vázquez Montalbán, Manuel (1985) *Los Creix*. El País, Madrid, 28 de març de 1985.

“Antonio Creix era el especialista en comunistas, y su hermano Vicente, en estudiantes y nacionalistas”

⁷¹ AGA, fons Presidència, Caixa 52/13949, Document P-2816. **Annex A, pàg. VI-VII**

color negre], amb motiu de l'anomenada campanya de protesta". Per últim, afegia un resum de la curta vida professional a la premsa.

Tres dies després de la detenció, Vázquez Montalbán i el grup d'estudiants considerats perillosos van ser traslladats a la presó Model de Barcelona. Al periodista els interrogatoris no li van semblar aquest cop tan durs com els de 1959. Ningú no li va obrir el cap contra el cotxe oficial com tres anys enrere, però l'amoïnava que haguessin detingut molts estudiants i temia que l'acusació aquest cop seria molt greu. Sobretot, havien detingut la seva dona. De fet, la policia va fer amb ella un escorcoll del domicili l'endemà de la detenció. Els va haver d'acompanyar i la policia va trobar una fotografia de Josef Stalin que després tindria certa ressonància en el judici (Solé, 2004: 191).

Els temps havien canviat. S'acabava la relativa tolerància que la policia practicava amb els estudiants, en comparació amb la persecució d'altres col·lectius opositors com els obrers o els militants 'adults' d'organitzacions clandestines. Al llarg de 1962 las universitats es van convertir en un objectiu preferent de la policia. En aquest context, era molt difícil que el consell de guerra fallés una sentència comprensiva o absolutòria amb els estudiants. Vázquez Montalbán, a més, ho tenia difícil en ser tingut per l'element més perillós del grup.

La deshabilitació del periodista

Només rebre la carta enviada pel delegat del ministeri d'Informació a Barcelona, Demetrio Ramos, algú, presumiblement el destinatari de la carta, l'Adolfo Muñoz Alonso com a director general de Premsa, va apuntar a mà unes paraules significatives, de fet una sentència: "A la vista del informe, aplíquese el máximo rigor que proceda" I va afegir un gargot a sota com a signatura⁷². Però què voldria dir aplicar-li el màxim rigor quan estava clar que el periodista aniria a la presó, perdria el carnet de premsa i no podria exercir durant molt de temps? Com podia ser pitjor una sanció administrativa que una penal?

Es tractava de fer-li un retret moral per perjuri. Sota el franquisme, els periodistes juraven fidelitat al règim amb un fórmula que es trobava escrita a la segona pàgina dels carnets professionals:

⁷² AGA, fons Presidència, Caixa 52/13949, Document P-2816. **Annex A, pàg. VII**

“JURO ante Dios, por España y su Caudillo, servir a la Unidad y a la Grandeza y a la Libertad de la Patria con fidelidad íntegra y total a los principios del Estado español, sin permitir jamás que la falsedad, la insidia o la ambición tuerzan mi pluma en la labor diaria.”

Vázquez Montalbán seria deshabilitat, naturalment. Però a l'expedient personal del periodista⁷³, el número 3.432, es troben dues versions de la carta que des del ministeri, a Madrid, comunicava a la delegació de Barcelona l'ordre per apartar-lo de la professió. Una és un esborrany del dia 22 de maig i la segona i definitiva, ja signada, la carta tramesa el dia 26. La primera estava redactada per un funcionari que oferia l'original al director general per a què la firmés. Ara bé, aquest primer original no li va semblar prou contundent al signatari, el director general de Premsa, Adolfo Muñoz. Allà on el funcionari aplicava una manera formal i asèptica d'expressar les culpes de l'expedientat, el director general el corregí a mà. El primer esborrany expressava la rutina del procés i certa precaució en assegurar les culpes:

“se procede a incoar el oportuno expediente disciplinario al periodista DON MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN, por supuestas faltas graves en el ejercicio de la profesión, destacando su deslealtad a los principios del Movimiento Nacional, que como periodista está obligado a ello, por libre aceptación y reconocimiento, al recibir el Carnet Profesional que le acredita como tal periodista”

El director general de Premsa va ratllar la paraula ‘supuestas’ i va afegir amb la seva lletra dues paraules noves. D'aquesta forma, el text resultava molt més explícit:

“por las faltas graves cometidas y por perjurio en el ejercicio de la profesión, debiendo quedar suspendido...”

No s'havia celebrat cap judici, és clar. Només havien passat quinze dies de la detenció, però la maquinària del sistema ja funcionava. Vázquez Montalbán havia comès unes faltes greus per decisió del governador civil de Barcelona i del director general de Premsa. La culpabilitat es donava per entesa. I, per tant, se l'acusava del càrrec de perjuri, apel·lant

⁷³ AGA, fons Presidència, Caixa 52/13949

al jurament que els periodistes signaven en retirar el carnet professional. A la manera dels inquisidors, el ministeri no tenia suficient amb expulsar de la professió un periodista clarament ‘desafecte’ a través d’un tràmit administratiu. Adolfo Muñoz volia la reprovació moral del periodista. No podia ser pública perquè la dissidència en el franquisme no apareixia a la premsa. Si el ciutadà va ser condemnat a tres anys de presó, el periodista va ser apartat de la professió per “perjuri”, és a dir, per un càrrec alhora jurídic i moral. El ministeri d’Informació i Turisme considerava els periodistes no ja com a funcionaris, sinó com persones de qui havia de controlar els pensaments i la puresa moral.

Causa sumarísima 42-IV-62

Mentrestant, la causa militar avançava per la via d’urgència. Un més després de la detenció, el 15 de juny de 1962, es va celebrar el consell de guerra, un acte del qual algú, probablement un militant comunista, va prendre notes en català durant la vista i després va transcriure-la pel PCE⁷⁴.

El relator explicava que el judici va començar a les nou del matí en el Govern Militar de Barcelona. Van ser processats vuit universitaris⁷⁵. Només uns 15 familiars van poder accedir a la sala ja que aquesta “estava ocupada per la Brigada Social en ple”. El fiscal va presentar com a proves un informe d’un antic càrrec universitari del SEU, Salvador A-

⁷⁴ Arxiu Històric del PCE, Madrid. Document 11-1962 (89-92). **Annex A, pàg. VIII-XVIII**

⁷⁵ Segons consta a la sentència: “MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN, mayor de edad, hijo de Evaristo y Rosa, natural y vecino de Barcelona, casado periodista (sic), sin antecedentes penales; MARTÍN CAPDEVILA MASA, mayor de edad, hijo de Pedro y María, natural y vecino de Barcelona, soltero estudiante, sin antecedentes penales; SALVADOR CLOTAS CIERCO, mayor de edad, hijo de Salvador y Blanca, natural y vecino de Barcelona, mayor de edad; ANA MARÍA SALLES BONASTRE, mayor de edad, hija de Juan y Josefina, natural de la Brugiere (Francia) vecina de Barcelona, casada, sin antecedentes penales; ALBERTO BALLESTEROS VILARRODONA, mayor de edad, hijo de Manuel y Juana, natural y vecino de Barcelona, soltero, estudiante, sin antecedentes penales; PEDRO PUIG BASTARD, mayor de edad, hijo de Pedro y Mª Antonia, natural y vecino de Barcelona, soltero, estudiante, sin antecedentes penales; ANTONIO APONTE CARRASCO, mayor de edad, hijo de Antonio y Rosario, natural del Almodóvar del Río (Córdoba), vecino de Barcelona, soltero, sin antecedentes penales; FERNANDO FULLA SALA, mayor de edad, penal (sic), hijo de José y María natural y vecino de Barcelona, soltero estudiante sin antecedentes penales, todos los procesados en situación de prisión preventiva.”

bad, que titllava Manuel Vázquez “d’element d’extrema esquerra” i uns informes de la policia que, entre altres afirmacions, qualificaven al periodista com “el responsable de la manifestació”. El defensor, el comandant Alejandro Planas Lanau, va presentar com a descàrrec un seguit d’articles publicats als diaris per Manuel Vázquez, entre els que va destacar “alguns títols significatius, com els dedicats a commemorar el 18 de juliol, Operación Foca, sobre Montserrat... etc.”

Vázquez Montalbán va ser cridat a declarar en primer lloc. A preguntes del fiscal va confirmar que el van detenir “quan tenia 19 anys” per la campanya de la “P”, però va explicar que la foto d’en Józef Stalin que la policia va trobar a casa la guardava per fer-la servir en un article a la revista universitària on col·laborava. Va detallar algunes activitats que va fer quan estudiava tercer de Periodisme a Madrid i va afirmar que el divendres dels fets va anar a la universitat amb la seva dona “a buscar un diccionari de portuguès” per a preparar un examen. Va ensopegar amb la manifestació quan sortia de l’edifici i va ser detingut.

El fiscal demanava sis anys de presó. A les conclusions va afirmar que Vázquez volia, amb els seus companys, “iniciar a Barcelona conflictes laborals” I va precisar: “Se’ls ha de jutjar no pel què consta a les proves sinó per les seves intencions” Sobre el comandant que exercia com a defensor, en fer les alegacions finals, el transcriptor va escriure:

”S’estén molt en la defensa de Vázquez. El fet que un noi pugui escriure durant dos anys en la ‘Prensa del Movimiento’ és motiu per pensar que no té idees massa perilloses, ja que no concep que pugui passar desapercebut un filocomunista durant aquest temps i amb mes d’un centenar d’articles (...) Fins i tot [presentà una carta] del Ministre, carta de felicitació adreçada a Manuel Vázquez per un article sobre Montserrat”⁷⁶.

Vázquez Montalbán va ser condemnat finalment a tres anys i un dia, la pena més alta del grup amb la de Martín Capdevila Masa. Els dos companys eren els estudiants de més edat i tots dos tenien antecedents policials (Martín i Pernau, 2003:282). De fet, la sentència considera provada l’hostilitat cap el règim:

⁷⁶ AHPCE, Document 11-1962 (89-92). **Annex A, pàg. XVIII**

“MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN que ya en el mes de marzo de mil novecientos cincuenta y nueve se le impuso gubernativamente una multa de mil pesetas, por ser sorprendido pintando en las fachadas de esta Capi[t]al la letra “P”, de protesta contra el Régimen y que desplegó actividad dentro del Servicio Universitario del Trabajo, organización que hubo de ser suprimida gubernativamente, por su hostilidad al Régimen Político Español, el día 11 de mayo del corriente tomo parte activa en la manifestación organizada en la Universidad siendo instigador de las frases de hostilidad al Régimen que se pronunciaron”⁷⁷

Anna Sallés va ser condemnada a sis mesos i un dia, com Antonio Aponte i el Pedro Puig. Salvador Clotas Cercós i Ferran Fullà Sala, van ser condemnats a dos anys. L'altre processat, Alberto Ballesteros, va resultar absolt.

El ministeri d'Informació i Turisme també va enllestir la tasca repressiva. El carnet professional de Vázquez Montalbán, un cop retirat, va arribar a Madrid. I avui encara es pot observar a l'expedient personal. Té l'aspecte d'un passaport, potser una mica més petit, amb tapes dures i unes poques planes. Porta el número de sèrie 1.984 i data de Madrid, 23 de desembre de 1960. A la pàgina tres apareix la fotografia d'un molt jove Vázquez Montalbán, així com les seves dades personals. A la que seria la pàgina dos, a la solapa de la portada de color verd del document, es pot llegir el text del preceptiu jurament de fidelitat dels periodistes: “Juro ante Dios, por España y el Caudillo...” A sota del jurament, un espai en blanc. Ningú hi havia signat.

⁷⁷ AGA, fons de Presidència, caixa 52/13949

3.1.3.2. La vida a la presó

S'acomplia d'aquesta manera la més acusada de les pors del jove Manuel Vázquez, patir una condemna com la que va haver de passar el seu pare i reviure el drama més dur de la família, al qual només quedava resignar-se (Tyras, 2003:26). Anna Sallés va explicar la lògica commoció amb què van rebre primer les condemnes: “Em vaig fer uns tips de plorar...” (Solé, 2004:194) Ella va haver de passar la condemna a la presó Model de Barcelona i ell a Lleida. L'únic aspecte no tan negatiu del procés és que cap dels dos no va ser expulsat de la universitat i van poder continuar els estudis, com ja li va succeir a Manuel Vázquez Montalbán el 1959 quan el claustre de professors va evitar-li l'expulsió de l'Escola Oficial de Periodisme.

A més, com la família de Salvador Clotas coneixia el director de la presó de Lleida, es va atenuar el dia a dia de la condemna. Els quatre estudiants vivien cadascú en una cel·la individual que estava en una dependència separada dels altres presos i podien, per exemple, fer servir llibres i altres estris d'estudi, com una màquina d'escriure. Es feien el sopar ells mateixos, una tasca que Manuel Vázquez Montalbán va fer seva. Pel dinar, normalment, es reunien amb la resta d'interns. La presó de Lleida acollia a delinqüents menors i no s'utilitzava un règim massa sever. A partir d'un cert moment, van disposar fins i tot d'un petit aparell de música on escoltar discos.

Anna Sallés, un cop va aconseguir els sis mesos de condemna a Barcelona, es va instal·lar en una pensió de Lleida amb la mare de Salvador Clotas, Blanca Cierco, per estar a prop d'ells. A més, la sort no els va abandonar. En un cert moment, el director de la presó, “un home vell, elegant i molt falangista”, segons Clotas, va ser substituït i va ser nomenat pel càrrec un amic de la família dels temps en què els Clotas vivien a Figueres, el sr. Domínguez. Salvador Clotas, de fet, havia estudiat el batxillerat amb els fills de la família Domínguez i s'havien fet amics al col·legi⁷⁸.

Per això van disposar d'un règim disciplinari atenuat i, per exemple, de tota mena de discos per escoltar. Els hi proporcionava la filla del director, la Sara Domínguez, una “noia amb valors intel·lectuals que els va ajudar molt” (Aranda, 1995:43). Va ser el moment de descobrir la

⁷⁸ Entrevista a Salvador Clotas, novembre de 2007

música catalana i francesa, que Manuel Vázquez encara no coneixia. Així va descobrir Raimon, per exemple. I va escoltar Serrat i diferents membres de la incipient nova cançó, que després Vázquez Montalbán defensaria amb força des de les pàgines de *Triunfo*. I fins i tot aprofundiria a les músiques populars espanyoles que tan determinants serien anys després a la seva tasca periodística.

Van formar, doncs, una “petita universitat oberta” (Solé, 2004:208) on la formació intel·lectual de tots millorava perquè debatien i escrivien cada dia moltes hores. Per exemple, “Informe sobre la información”. Vázquez Montalbán tenia permís per introduir a la presó llibres procedents de l'exterior a través de la UNESCO. Per influència de Salvador Clotas, per exemple, llegia literatura i escrivia poesia. Gràcies a Ferran Fullà, Vázquez va començar a llegir literatura catalana de forma sistemàtica, i estava d'acord amb Martí Capdevila en què la base del coneixement estava a l'economia. No feien servir el sistema memorístic habitual que el jove periodista havia emprat en els estudis, sinó que practicaven una forma activa de recerca del coneixement que li va permetre canviar alguns hàbits i algunes actituds, també de caire social. No era senzill acceptar els orígens (Aranda, 1995:46):

“Tot allò [la manca de gent d'origen obrer a la universitat] va provocar que jo, en part, amagués una mica les meves arrels. No ho vaig fer per vergonya de venir d'on venia, sinó perquè em veia davant d'un nou repte. A la presó, en canvi, tot això es va sedimentar. En certa manera, podria dir que em vaig reconciliar amb el meu passat. Vaig fer, diguem-ne, la síntesi entre el meu *background* de caràcter popular i la meua formació d'universitari”

La presó el va igualar amb els joves de la burgesia que passaven per una vivència semblant. No tindrien mai del tot el mateix “codi lingüístic” ni les mateixes referències culturals, però el jove periodista ja no els veia tan diferents com abans.

Tot i aquestes bones expectatives, eren temps de patiment. Tenien per davant un o dos anys de presó més i tot i que no patien la repressió tradicional de la presó franquista sentien la desesperació de tot tancament. Per exemple, amb la crisi dels míssils – octubre de 1962 – van arribar a pensar que la guerra nuclear i la destrucció del món era imminent. O per la visita de determinats enviats del PSUC que els retreien la bona vida que portaven. Corrien rumors sobre el comportament poc proletari dels

joves, i el conflicte va esclatar passat un temps. En una carta tramesa des de la presó amb motiu del casament d'una militant del PSUC, Maria Dolors Folch, filla d'una família de l'alta burgesia de la ciutat que preparava una luxosa cerimònia, tal com li corresponia per tradició, els presos polítics van deixar anar la ràbia de ser criticats pels companys de militància per no patir tant com s'esperava d'uns presidians. Amb la prudència lògica per no cridar l'atenció dels funcionaris que llegien la correspondència dels condemnats, l'estil sarcàstic de Manuel Vázquez brollava a cada línia per descriure la vida benestant que portaven els interns a la presó:

“Querida María Dolores [al text en vermell] te felicitamos por tu [il·legible] no poder asistir personalmente ni [il·legible] del que deseáramos nos enviaras un testimonio fotográfico o nos indicaras en qué publicaciones de categoría [il·legible] ¿tal vez Hola? Perdona si nuestras letras son [il·legible] pero acabamos de celebrar un disputado match de tenis y el té se está enfriando. No ignoramos lo que afligen estas nuestras óptimas condiciones de vida que tanto relajan nuestra TOMA DE CONCIENCIA [al text en vermell] Creemos que, llevado por tu generoso ESPÍRITU CÍVICO [al text en vermell], has ido comentando por ahí que “ha sido una lástima” que no estuviéramos en esos ejercicios espirituales en tierras de Extremadura”⁷⁹

Tot i que després el temps va refredar el conflicte, va resultar molt dur pel Manuel Vázquez i Anna Sallés, que també ‘signava’ la carta amb la resta de presos del grup. Sentir que hi havia camarades que els criticaven per gaudir de certes comoditats a la presó els va decebre molt i de fet va significar un pas enrere en les relacions crítiques i fluctuants que tots dos van mantenir amb el partit comunista català. Segons Salvador Clotas⁸⁰, a més, moltes de les lectures que va fer Vázquez Montalbán en aquests mesos el van separar de l'ortodòxia marxista. El periodista no va voler mai fer públics els noms dels “comissaris” que van visitar-los però sí ha explicat que van arribar a advertir del seu comportament inadequat fins i tot a la família Sallés (Aranda, 1995:48). Anna Sallés, de fet, va abandonar el partit el 1967 per a no tornar-hi mai, tot i la tradició familiar. Vázquez va passar per diferents etapes de més o menys implicació formal amb el PSUC, si bé no va abandonar mai la militància del tot.

⁷⁹ AHPCE, document microfilm F.1363/125-126

⁸⁰ Entrevista, novembre de 2007.

En poques setmanes l'agonia del papa Joan XVIII concentraria tota l'atenció dels interns. Des de la primavera de 1963 es deia que si Joan XVIII moria a causa de la greu malaltia que el tenia prostrat, s'aplicaria a les presons un indult o un escurçament general de les penes. Era una forma de buidar les presons, molt congestionades, amb una excusa pietosa. L'esperança va alterar la vida quotidiana, si més no dels interns que acomplien penes menors. I també del grup d'estudiants de Barcelona (Solé, 2004:210):

“Van donar la notícia [per la ràdio del pati de la presó] com si es tractés de la retransmissió d'un partit de futbol. Era com si el locutor fos José María García perquè va ser una retransmissió vibrant, emotiva: “Se está muriendo, ¡y el cardenal camarlengo sale al balcón” (...) I llavors va dir: El Papa ha muerto, i tot seguit va ser un esclat de goig, d'aplaudiments”

S'havia de presentar una instància per demanar la gràcia de l'indult, i la màquina d'escriure dels estudiants es va convertir en el centre de la presó durant un dies. Cues de convictes esperaven torn davant la cel·la dels estudiants. Amb la incertesa i la lentitud habitual d'aquests casos, tots quatre van sortir de la presó. En Salvador Clotas a finals de juliol, i en Vázquez Montalbán a finals del setembre. Un ex convicte cercava feina.

3.1.4. Redreçar la professió (1963-1969)

A partir del dia 1 d'octubre de 1963, en sortir de la presó, Manuel Vázquez va intentar refer la seva carrera. No era fàcil perquè se li havia retirat el carnet de periodista i seria complicat que algun empresari s'arrisqués a tenir-lo en una redacció ni que fos per treballar sense signar. Per tant, estava abocat a la subcontractació o a treballar en altres ocupacions, un destí equivalent al que va patir el seu pare en sortir de la presó, el 1945, quan només va trobar feina com a mosso de magatzem.

Tot i les dificultats, la situació no era tan desesperada com va ser la del pare. A més de la família, Manuel Vázquez disposava d'un cert entorn social i polític que el recolzava. Havia rebut un petit ajut mensual mentre va estar empresonat a través de la Unió Europea d'Escriptors gràcies a les gestions de Josep Maria Castellet (Aranda, 1995:41)⁸¹. No havia perdut el temps. Sortia de la presó amb un llibre escrit i tres encarrilats, i tant ell com la seva dona rebrien la solidaritat dels companys de la universitat i de determinats professors. Dos dels llibres enllestits eren de poesia, però *Informe sobre la información* era un encàrrec que es publicaria en poc temps. A més tenia força avançada la primera novel·la. En sortir es va concentrar en ell mateix. Va deixar de banda durant un temps la militància clandestina, decebut com estaven ell i la seva dona per les acusacions de petits burgesos que van patir a la presó (Tyras, 2003:28).

Informe sobre la información es convertiria amb els anys en un clàssic de la historiografia espanyola sobre mitjans de comunicació (Casasús, 1993:62). Ara bé, el 1963 res no significava per solucionar el problema domèstic que patia la parella després de passar per la presó. Vázquez va tornar a l'enciclopèdia Larouse a retallar i classificar informació per les successives actualitzacions de la publicació, com ja havia fet abans de ser detingut. No s'ho prenia amb massa atenció, si hem de fer cas en Laureano Bonet⁸², amic i company a l'empresa. També es va matricular a Romàniques perquè encara li quedava cinquè per cursar, a més d'algunes assignatures soltes. Començava un llarg període d'inestabilitat econòmica i professional en què Vázquez Montalbán no va disposar de les oportunitats professionals que anhelava, de forma que va haver de sobreviure sense els ingressos i la projecció professional que pensava trobar en el

⁸¹ Josep Maria Castellet (1988:173-175) esmenta a les seves memòries la tasca que ve endegar com a membre de la Comunidad Europea de Escritores (COMES).

⁸² Entrevista, març de 2005

periodisme, un camí iniciàtic – en teoria - cap a la literatura. En poc temps va començar a redactar entrades de sociologia i literatura per a les noves edicions de l'enciclopèdia Larousse⁸³, una tasca que Vázquez Montalbán va mantenir fins que va entrar a *Triunfo* l'any 1969.

“[al salir de la cárcel] me tengo que ganar la vida durante siete años escribiendo en diccionarios enciclopédicos los artículos que ellos me quisieron pedir. Eso crea una cantidad de curiosidades que luego me sirvió muchísimo a la hora de relacionar conocimientos” (Erba, 1998:8)⁸⁴.

No seria l'únic sacrifici necessari. En aquests sis anys Vázquez Montalbán desenvolupà un seguit de noves coneixences per tal d'escriure sobre qualsevol tema per aprofitar les poques oportunitats periodístiques que va tenir. Entre d'altres, en una revista mensual sobre moda femenina o en una revista professional de metges.

“Després vaig fer, no un calvari, sinó un aprenentatge molt curiós a revistes de roba interior femenina: *María, Doctor*⁸⁵... i *Hogares Modernos*, revista de decoració i jardineria. No sabia res ni d'una cosa ni de l'altra, però vaig escriure tota la part de decoració de la revista des del 66 al 70.” (Ibarz, 1992: 21)

Va ser una època valuosa i moguda que només reeixiria en una publicació, la revista d'interiorisme i mobles on va arribar a redactar quasi tot el text perquè era l'únic periodista de la redacció.

“Lo de trabajar en la revista de modas fue posterior a cuando salí de la cárcel. Como no había oportunidades de carácter profesional, pues tuve que meterme en eso. Escribía artículos desde lencería fina hasta una revista de decoración [Hogares Modernos] que la hacía enteramente yo menos la sección de jardinería”.⁸⁶

⁸³ Entrevista a Pedro Voltes, març de 2005

⁸⁴ Roberta Erba, 1998. “Los pseudónimos de Vázquez Montalbán”

<http://www.vespito.net/mvm/seudo.html>, Juliol de 2005. Sense número de pàgina. La numeració de la cita es refereix a una impressió en fulls normals. El treball en té nou.

⁸⁵ Tot i el comentari de Vázquez Montalbán, no s'ha trobat cap índex de treballs seus signats en aquestes dues revistes.

⁸⁶ Julia Luzán, *La Calle*, 23 d'octubre de 1979:43-44

1964 va ser l'únic any en blanc de Vázquez Montalbán a tota la seva carrera periodística. No va publicar ni un article en tot l'any fins que, a finals d'any, va arribar la inesperada oportunitat de preparar i coordinar una revista d'informació general anomenada *Siglo20* que finalment apareixeria l'abril de 1965.

Al mig d'aquest període de recuperació professional va començar també una part força desconeguda de la producció literària, la traducció. De la mà de Salvador Clotas⁸⁷, va encarregar-se de la traducció d'alguns originals de l'italià que li encarregarà Seix Barral⁸⁸. També va traduir *Vida privada*, l'obra de Josep Maria de Sagarra, del català al castellà a quatre mans amb José Agustín Goytisolo per una edició especial que apareixeria a l'editorial Anagrama el 1966.

Però l'experiència a *Siglo 20* marcà la primera part d'aquest període. Amb la nova feina, va viure un important canvi d'escenari perquè va passar de poder aprofitar l'exempció de passar cada dia la censura que tenien els diaris del 'Movimiento' a situar-se en el centre de totes les sospites. *Siglo 20* va ser una revista especialment perseguida per la delegació de ministeri d'Informació i Turisme a Barcelona. Era massa sospitosa. En obtenir el permís administratiu, va gaudir d'algunes de les facilitats que es van oferir a la premsa arran de la llarga preparació de la llei que s'aprovaria el 1966, quan el ministeri volia dissimular el control de ferro de la censura i pretenia aparentar una certa tolerància (Chuliá, 2001:137). Però després d'aconseguir la concessió, el control va ser especialment sever. En concret, a *Siglo 20* els va tocar com a censor Pascual Maisterra, professor de la Escola de Periodisme de Barcelona i censor de *Serra d'Or*, per exemple. Elsensors havien de seguir no només un munt d'ordres i consignes, sinó també el propi instint personal. Eren botxins però també en certa forma víctimes d'un sistema subjectiu perquè se'ls podia sancionar també a ells si passava una frase o una al·lusió incorrecta (Sinova, 2006:154) Sobre els periòdics la feina de control era sistemàtica i urgent perquè apareixien cada dia. Sobre les revistes, però, el control de les galerades es podien revisar dos o tres cops per número. Resultaven menys urgents. Vázquez Montalbán, com es veurà, va patir de valent aquest control ferri que la delegació de Barcelona va imposar sobre una revista que pertanyia clarament a la premsa renovadora si més

⁸⁷ Entrevista, novembre de 2007

⁸⁸ Entre d'altres: PRATOLINI, *La constancia de la razón*, 1966; o també TERTZ, A. *Labimov, Estudio de D. Porzio*, 1967, aquesta per l'editorial Lumen.

no pel disseny i per la nòmina de redactors antifranquistes que aplegava. Però si la censura ja era en sí “angoixant i meticulosa” (Sinova, 2006:135), una publicació que seria titllada en el seu moment de ‘socialista’ per la policia, encara patiria més entrebancs.

En realitat, a Espanya havia començat a principis dels anys 60 un lent i subtil procés cap la modernització de la premsa, si bé amb moltes dificultats i sota un ferm control polític. Per començar, havien millorat les pròpies tècniques de comunicació des del final de la segona guerra mundial, i els teletips, els serveis d’agència, la impressió en offset i l’ús generalitzar del telèfon havien fet el trasllat de la informació més ràpid i fluït, i per tant el control un xic més complicat. Els diaris que pertanyien a l’església mostraven una tímida tendència a la renovació. Era poc perceptible, però obligava el ministeri d’Informació a adaptar-s’hi o semblar intransigent si no volia esdevenir, com al final va passar, rígid i immobiliista. A més, la societat espanyola canviava. Amb el tebi desenvolupament econòmic, arribaven nous costums, noves imatges i noves músiques. Noves tendències culturals i recreatives que es mostraven en el lleure i en el cinema, per exemple, llavors molt popular, i que evocaven altres societats llunyanes i ben diferents, democràtiques i desenvolupades.

El 1964 va aparèixer el primer diari privat en una capital de província després de la guerra civil, *Tele/eXpres*, que en pocs temps va intentar fer-se un lloc dintre de la premsa adreçant-se al públic jove i urbà, grups socials emergents i innovadors. Pertanyia a Jaume Castell Lastrotas, un empresari amb inversions en diferents sectors de l’economia que representava bé l’esperit emprenedor de determinades famílies conservadores. Va fundar un grup periodístic on hi cabien revistes ‘femenines’, una editorial i *Tele-Estel*, un setmanari en català (Guillamet, 1988:50) A banda, la burgesia també intentava de forma més modesta impulsar determinats negocis dins la comunicació. Per exemple, la família Camino de la Vega va promoure la carrera cinematogràfica del fill petit, Jaime Camino, i la dèria periodística i cultural del gran, Francisco Camino, amb *Siglo20*.

De fet, aquest setmanari seria el primer d’una sèrie d’intents de tirar endavant diferents mitjans de comunicació de nova planta en què la burgesia de la ciutat va tenir un cert pes, com després passaria amb *Boccaccio* o fins i tot amb *Interviú*. Aquesta premsa innovadora, lleugera i sense capitals inversors sòlids presentava algunes característiques romàntiques que la van abocar a incertesa professional, però també va assolir

alguns èxits destacables. Resultava força significatiu que intentaven arribar a tota Espanya, no només a Catalunya. Aquesta va ser la plataforma professional on es va encabir Vázquez Montalbán a Barcelona. El periodista no va treballar mai a *La Vanguardia*, per exemple, ni a *El Correo Catalán*, el *Noticiero Universal* o el *Diario de Barcelona*, els rotatius històrics de la ciutat. No va ser tant que no volgués, com que sobretot no podia. No tenia ni contactes ni mentors en aquesta premsa. Tampoc tenia un currículum adient, després de la presó. Amb *Siglo20*, Vázquez Montalbán va encetar la seva singladura professional de la mà dels companys d'estudis i de petites feines editorials i culturals (enciclopèdies o primeres traduccions); amb un grup d'amics, com qui diu, companys que engegaven projectes poc professionals però entusiastes quan trobaven prou finançament. Van ser intents amateurs en els quals l'aprenentatge es feia en grup i es cimentaven en l'amistat. La lleialtat, per Vázquez Montalbán, va ser un ingredient important de la vida laboral. *Siglo20* va significar un grup de treball que d'alguna forma repetiria després a *Bocaccio* i a *Por Favor*. No coincidien tots els redactors, però sí un bon grupat, i també va coincidir l'esperit periodístic amateur i romàntic.

Per tant, en aquests anys en què intentà reconstruir la seva professió va sobreviure amb feines incertes en què no podia desenvolupar el seu talent. *Siglo20* va ser massa efímera, i a *Hogares Modernos* la decoració no li va permetre disposar de prou espai intel·lectual, tot i que ho va intentar.

L'any 1966 va néixer l'únic fill de la família Vázquez Sallés, Daniel. La parella havia deixat el domicili que compartien amb la Josefina Sallés i ara vivien a tocar del Nou Camp, al barri de Les Corts. El curs anterior havien acabat tots dos els estudis interromputs per la condemna, i Vázquez Montalbán experimentava una primera projecció intel·lectual. El llibre sobre informació publicat el 1963 començava a assolir alguna importància. José Corredor-Matheos el cridà per redactar les ampliacions de l'enciclopèdia Espasa, a les pàgines de la qual va signar llargs articles sobre els temes pels què, tot i les dificultats professionals, ja se'l considerava un expert: Turisme, Literatura, Ràdio i Televisió i Periodisme⁸⁹.

⁸⁹ *Enciclopedia ESPASA. Suplemento 1961-62*, Barcelona, 1966

3.1.4.1 *Siglo 20*, un setmanari d'esquerres

Siglo 20 va ser el primer dels setmanaris que va dirigir Vázquez Montalbán, un breu i interessant experiment informatiu impulsat per Francisco Camino a Barcelona el 1965. La revista es va dedicar a la informació general i només va durar 30 setmanes als quioscos abans que el ministeri revocés l'autorització oficial amb una excusa administrativa. Hi van col·laborar tot un ventall de periodistes i escriptors de tarannà antifranquista que es van enfrontar amb la censura pròpia de la guerra civil, basada en la llei de premsa de 1938. *Siglo 20* va oferir una informació de discrets plantejaments esquerrans i un disseny renovador. Tot i estar pròxima a l'ascendència intel·lectual i política del PSUC, cercava l'interès del públic en general, no només d'una minoria intel·lectual. Volia atreure el lector i resultar amena i didàctica.

La primera pedra de la revista es va posar any i mig abans que aparegués en el mercat. La sol·licitud administrativa es va presentar el 13 de novembre de 1963. Francisco Camino Vega, el germà de qui seria director de cinema Jaime Camino, va ser l'impulsor i l'empresari de la nova revista editada a Barcelona i adreçada a tota Espanya. Francisco Camino no tenia cap experiència en el món del periodisme, ni tampoc tenia res a veure amb la premsa. Era propietari dels magatzems Quillet, el negoci de la família, unes botigues d'electrodomèstics i *menage* que es trobaven al carrer Mallorca, en ple centre de la ciutat.

A la sol·licitud administrativa es demanava permís per editar una publicació mensual de 96 pàgines que es volia dir en aquest moment "*Siglo XXI*". L'objectiu de la revista era "informar sobre temas de diferentes aspectos, culturales, artísticos, literarios, deportivos, etc"⁹⁰ Es proposava com a director nominal de la publicació a Antonio Figueruelo Almazán. Al pla de finançament que exigia la llei per tal d'aprovar l'operació es va presentar un certificat bancari per mig milió de pessetes. S'anunciaven com a futurs redactors de la revista "Carlos Carrero, Mario Lleget, Martin Girard⁹¹ i Javier Tomeo".

Precisament Javier Tomeo havia de dirigir-la, segons va explicar Manuel Vázquez Montalbán (1990:30) però per alguna raó no es va arribar a un

⁹⁰ AGA. Fons Presidència, caixa 31.

⁹¹ Pseudònim del periodista - després director de cinema i escriptor - Gonzalo Suárez

acord. De fet, aquest va ser un dels molts canvis que es van produir en el projecte editorial al llarg dels 18 mesos que va trigar el ministeri en autoritzar la revista. I cada nou canvi, cada nova decisió, s'havia de sol·licitar de forma expressa a la Direcció General de Premsa.

L'empresa va obtenir el 12 de febrer de 1965 l'autorització definitiva per a publicar un setmanari que es deia, ara sí, *Siglo 20*, un logotip sense números romans que denotava modernitat⁹². Fins i tot, després de noves sol·licituds, s'acceptaria també una ampliació de la tirada fins a 40.000 exemplars.

Ni havia estat fàcil obtenir l'autorització ni es podia oblidar l'arbitrarietat política del ministeri d'Informació i Turisme. La llei pretenia controlar en tot moment els continguts de cada publicació, així com les persones que hi treballaven. L'adjudicació era revocable, un permís sense cap mena de garantia jurídica. Com feia sovint, el ministeri va demanar informació a la policia sobre les persones implicades al projecte. El 21 de maig de 1965, amb la revista ja al carrer, una instància del ministeri d'Informació i Turisme anomenada "oficina d'enllaç" va emetre un informe "molt reservat" de la policia en què es qualificava Francisco Camino com a "indiferent a la Causa Nacional" i "propietari d'un establiment d'aparells electrodomèstics, de posició econòmica còmoda". Aquest document va ser acompanyat d'un informe més extens que amb el segell de "secret" va enviar la Direcció General de Seguretat al ministeri d'Informació i Turisme. En aquest segon document, de 31 de maig, s'oferia més informació:

"Es de carácter versátil y caprichoso, con ciertas pretensiones literarias poéticas. Su conducta privada no aparece como muy correcta dada su habitualidad al uso de bebidas alcohólicas, habiendo sido detenido en abril de 1958 por causar lesiones a otra persona. Políticamente no se le conocen actividades ni tendencias ideológicas, pero por sus relaciones se le supone en su forma de pensar como socialista"⁹³

Camino s'havia posat en contacte amb José Agustín Goytisolo, escriptor i poeta, per a què li ajudés a trobar l'equip de periodistes i col·laboradors necessari. A mans de Carlos Sanpons Salgado, metge, empresari i amic de la família, va quedar la gerència de la revista. Se li va oferir a Manuel

⁹² Tot i l'oficialitat del canvi de capçalera, en nombrosos documents oficials es mantenia la primera denominació, *Siglo XX*, escrit encara amb números romans.

⁹³ AGA, fons Cultura, caixa 82.646. Document 4.580. **Annex A, pàgs. XXI-XXIII**

Vázquez Montalbán el càrrec de redactor en cap. Tenia 25 anys, un títol oficial de periodista i havia sortit de la presó l'octubre de 1963, feia any i mig:

“Redactor-jefe y habitual colaborador sobre temas político-económicos. Es individuo de clara ideología política filo-comunista. En 1958 (sic) fue detenido por propaganda subversiva. En mayo de 1962 procesado y condenado a seis años (sic) también por actividades contrarias al Régimen”⁹⁴

L'informe també dedicava unes paraules al director nominal de la revista:

“Antonio Figueruelo Almanzán⁹⁵. Interviene teóricamente como director de la revista por el hecho de poseer el carnet de Prensa, por cuya servidumbre percibe 1.000 pts. mensuales. Es persona de buenos antecedentes, procede del Frente de Juventudes y de la Guardia de Franco y trabajó como redactor en *El Noticiero Universal*”

L'últim paràgraf de l'informe apareix encerclat en vermell, com si calgués fer un cas especial als rumors sobre la procedència del capital que finançaven la revista:

“Es creencia en algunos medios catalanes de que dicha revista pretende nutrirse de artículos de agencias italianas de noticias. En los números que hasta ahora han salido no aparece claro matiz político, aunque sus artículos económicos y políticos tienden a criticar la política exterior norteamericana”⁹⁶

⁹⁴ S'equivocava l'informe. El fiscal va sol·licitar sis anys de condemna, però només va ser condemnat a tres. Com ja s'ha explicat, va complir només 18 mesos gràcies a l'aplicació de l'indult promulgat per la mort de Joan XXIII. Va estar a la presó entre el maig de 1962 i el setembre de 1963.

⁹⁵ (Seo d'Urgell, Lleida, 1935 – Vinuesa, Sòria, 1994) Redactor especialitzat en Informació Local del diari vespertí *El Noticiero Universal* de Barcelona entre 1969 i 1979. Es va fer cèlebre per la denúncia dels abusos urbanístics que sovintejaven amb l'alcalde José María Porcioles. El 1976 es va incorporar a l'ajuntament de Barcelona amb l'equip de l'alcalde Josep Maria Socias com a delegat de Promoció Ciutadana. En els anys següents va dirigir la Guàrdia Urbana, el cos de bombers municipals i Protecció Civil. Es va reincorporar al periodisme els anys 90 dins la secció de 'Societat' del diari *El Observador* de Barcelona.

⁹⁶ AGA, fons Cultura, caixa 82.646. Document 4.580, pàg. 3 **Annex A: pàgs. XXI-XXIII**

En aquest últim extrem l'informe era precís. La crítica a la política nord-americana, que sostenia i defenia el règim de Franco, seria una línia ideològica central de la revista. Però l'obsessió inicial dels promotors i de Vázquez Montalbán era conservar l'autorització - el primer número havia d'aparèixer en tres mesos com a màxim - i sobretot sobreviure a la rígida censura prèvia. Era fonamental dissimular la tendència esquerrana de la majoria dels col·laboradors. El règim malviava de la revista des del moment de la concessió per la participació d'en Manuel Vázquez i qualsevol excusa serviria per tancar-la.

Tot i les dificultats d'un impuls no professional, la revista va publicar el número zero el 2 d'abril de 1965, i el número u el dia 30 del mateix mes. Finalment, la direcció real va ser una tasca conjunta de Guillermo Luis Díaz Plaja Taboada com a secretari general adjunt de la redacció i de Manuel Vázquez Montalbán, redactor en cap, una organització periodística a quatre mans sota la gerència de Carlos Sanpons. El setmanari s'imprimia a la rotativa d'*El Correo Catalán*, si bé un plec de fulls en color i la portada s'imprimien abans en offset en una impremta al barri de Gràcia⁹⁷. En Díaz Plaja s'ocupava de la logística, la relació amb els proveïdors i amb els col·laboradors. Manuel Vázquez de la part informativa, i Carlos Sanpons organitzava una empresa impossible. Des del primer moment es va veure que el projecte era massa car. No s'estava de res: agències internacionals, paper de qualitat i quatre pàgines en color. No podria aguantar molts mesos, però la qualitat era una decisió expressa del promotor⁹⁸.

Francisco Camino va quedar en segon terme al setmanari perquè continuà al front del negoci familiar. A tots els participants els movia un entusiasme i una excitació que tenia a veure alhora amb la por al tancament i amb la incredulitat per disposar d'una oportunitat professional i ideològica tan extraordinària. La revista tenia una clara voluntat gràfica i informativa. Anava adreçada a un públic general, i s'anunciava a sota de la capçalera com una "revista semanal ilustrada de actualidad". Pretenia informar d'esdeveniments culturals i de la situació política mundial, és a dir, volia romandre dins els límits de la informació que el ministeri tolerava (Guillamet, 1996b:28). Es defugia la informació nacional i els assumptes socials perquè podien ser polèmiques.

⁹⁷ Entrevista a Guillermo Luis Díaz-Plaja Taboada, novembre de 2008.

⁹⁸ Entrevista a Carlos Sanpons Salgado, novembre de 2007.

Les primeres portades tenien un to clarament polític: apareixien el president Jhonson (EUA), Harold Wilson (Regne Unit), el despertar de l'Índia o la guerra del Vietnam. Però en poques setmanes s'imposà un contingut més festiu i cinematogràfic: Brigitte Barget (nº 8), El Cordobés (nº 9), els Beatles (nº 10) Es pretenia, d'una banda, dissimular davant la censura i per altra arribar a més gent. Havia de cridar l'atenció del públic als quioscos. Amb la capçalera en lletres blanques sobre un fons vermell per sobre d'una gran foto, la revista tenia l'aire de *Paris-Match*, si bé els continguts s'atansaven més a *Rinascità* (Vázquez Montalbán, 1990:30)

La majoria de les seccions eren les normals d'una revista d'aquest tipus, tot i que destacaven les signatures dels col·laboradors: Rosa Regàs (Donna20), José Corredor Matheos (Arte), Mª Antonia Bosch (Moda), José Agustín Goytisolo (Libros), Pasqual Maragall o Nicolás Sartorius (Nuestra realidad), César Alonso de los Ríos (Madrid) o Ricardo Bofill (Arquitectura) entre d'altres. L'orientació esquerrana i antifranquista permetria Vázquez Montalbán definir anys després la publicació com “una revista d'expresidariis” (1990:31) perquè cinc participants, com ell mateix, havien passat per la presó per càrrecs polítics. A més, *Siglo20* va ser la publicació a la qual Vázquez estrenaria la utilització de pseudònims. El primer, “Luis de Ávila”, un pseudònim que també faria servir a *Triunfo* per escriure sobre esports cinc anys més tard. A *Siglo 20* l'utilitzaria sis vegades⁹⁹, en un costum que esdevindria emblemàtic durant els anys 70. En fer-ho no tenia cap voluntat d'amagar-se, perquè prou vigilat estava, però sí calia semblar que la redacció tenia més redactors dels pocs fixes que hi treballaven.

Siglo20 oferia una forma d'entendre el món i les relacions internacionals diferent de l'oficial. A banda de les seccions habituals, la revista publicava tres o quatre grans reportatges cada setmana, més alguna entrevista amb personatges d'un cert impacte social. Una d'aquestes seccions importants, anomenada *Color*, era una secció que oferia, com un reportatge, un conjunt de fotografies sobre un tema sense cap més text que els peus de pàgina de les fotos, un autèntic reportatge il·lustrat que evitava l'ús de les paraules perquè pretenia que les imatges parlessin per elles mateixes. Alguns d'aquests treballs es compraven a alguna agència internacional de notícies, però la resta eren de producció pròpia. Vázquez Montalbán va realitzar en aquests espais una sèrie d'anàlisis sobre la realitat internacio-

⁹⁹ El primer, “Johnson el sorprendente”, *Siglo20*, 15 de maig de 1965. Signat per “Luis de Ávila”. El pseudònim es convertiria en Luis Dávila i passaria a *Triunfo*.

nal sota el nom de *Prisma*. En total, va signar 30 articles¹⁰⁰. (Veure punt 4.3.2)

Siglo 20 va aconseguir dissimular prou bé la precarietat empresarial que la va impulsar. El disseny, el tractament gràfic i del color es decidia sota la direcció de Hans Romberg, que s'encarregaria després de moltes col·leccions de llibres a l'editorial Planeta. D'alguna manera el referent llunyà del setmanari era la revista *Triunfo*, que des de 1962 depenia de Movierecord i estava aconseguint un prestigi emergent, però *Siglo20* ofería un tractament innovador de la cultura de masses perquè no deixava de banda algunes figures populars. Claudia Cardinale, Dalí (molt criticat), Tete Montoliu, Marisol, El Cordobés, El Viti, Ursula Andress o Mónica Vitti, per posar exemples prou diferents, van merèixer llargs treballs “d’aproximació” o de “reflexió”, segons les expressions que s'utilitzaven als sumaris per presentar aquests reportatges. Quan el presupost ho permetia, es comprava una exclusiva internacional, com l'entrevista al director de la NASA que la revista va publicar el número 14¹⁰¹.

Des del primer moment, però, la revista no va aconseguir prou publicitat. Tot i que aquest aspecte va quedar en mans d'una agència professional, la de Víctor Sagi, en cap número es podien veure més de tres o quatre anuncis repartits al llarg de les 90 pàgines. Els problemes econòmics es van poder esquivar fins l'octubre, quan la revista portava ja uns vint números i tenia una estructura informativa estabilitzada. Abans, però, es van haver de superar els esculls de la censura.

Manuel Vázquez Montalbán, com redactor en cap, passava molts caps de setmana corregint els originals (1990:31). A la delegació del ministeri de Barcelona Pascual Maisterra solia recriminar la revista pels continguts ideològics i per algunes fotografies d'actrius massa vistoses¹⁰². Els redactors escrivien amb gran prudència, però no hi havia prou en contenir-se i autocensurar-se. Els textos patien retalls molt importants. Encara es conserven algunes galerades censurades als arxius on es pot comprovar fins quin punt l'autocontrol del redactor podia ser insuficient¹⁰³. S'eliminaven paràgrafs sencers o bé expressions i paraules soltes en un esforç censor tan intens que, com és lògic, la delegació del ministeri no

¹⁰⁰ Catàleg, Annex B (en el CD adjunt): **03Siglo20**

¹⁰¹ “Habla el director general de la NASA: Llegaremos antes que los rusos”, 31 de juliol de 1965

¹⁰² Entrevista a Guillermo Luis Díaz Plaja, novembre de 2007.

¹⁰³ AGA Fons Cultura, caixa 82.646. **Annex A, pàgs. XXIV-XXVIII**

podia dedicar a cada setmanari publicat a la ciutat. *Siglo 20* estava sota una vigilància especial.

Tot i això, la revista continuà al llarg de 1965. Van participar-hi escriptors i intel·lectuals de diferents *famílies* antifranquistes. Alguns, allunyats del marxisme: José María Gironella publicà diferents treballs (un de molt elogiós sobre Manuel del Arco, per exemple); Juan Llorens, un sobre Raimon; José María González Ruiz es va incorporar per tractar cada setmana un assumpte religiós. A banda, quedaven els treballs dedicats a les estrelles de la música nacional i els *matadors* de braus, que tenien la seva pròpia secció.

Manuel Vázquez Montalbán es va dedicar a l'anàlisi de la informació internacional, com ja s'ha dit. Sota la mirada de la censura, va evitar endinsar-se a l'opinió i es va mantenir en un punt fred, una mica distant, com una mena d'analista de la història mundial recent que explicava els fets, l'actualitat i el seu rerefons. A més, no s'estava de fer servir algunes categories marxistes en les seves explicacions, sense citar-les de forma explícita: lluita de classes, contradiccions del capitalisme, crisi de la democràcia burgesa... etc.

L'objectiu de Vázquez Montalbán era sobretot denunciar l'imperialisme de les dues potències, els EUA i la URSS, que mantenia la població mundial sota el terror d'una imminent destrucció nuclear. Només calia recordar la crisi dels míssils que havia enfrontat els EUA i la URSS a Cuba tres anys abans.

Ho va fer amb una certa constància. No oblidà cap continent. Repassà un conflicte a cada article, i si bé els 30 treballs no suposaven un pensament polític articulat, sí que podem trobar la primera formulació d'un pensament d'esquerres, publicat a més a la premsa sota el franquisme i que va cridar l'atenció de la redacció de *Triunfo*¹⁰⁴.

Els articles de "Prisma" eren treballs llargs i farcits d'informació de context que en cap cas recordaven una columna. Res que se semblés, per exemple, a la irònica columna d'opinió que Vázquez Montalbán publicaria a *Tele/eXprés* pocs anys després, el 1970. A "Prisma" destacava la quantitat d'informació dels articles perquè sota el franquisme les dades

¹⁰⁴ Entrevista a José Ángel Ezcurra, juny de 2006.

eren un bé escàs i necessari per contraposar les cròniques oficials que lloaven als EUA i atacaven els diferents enemics polítics del franquisme.

***Siglo 20* i el PSUC**

El de Vázquez Montalbán no es tractava d'un pensament clàssic d'esquerres de mitjan els anys 60, i la revista va patir alguns problemes d'independència política. No era estrany perquè la capçalera d'una publicació era una oportunitat d'influir massa important en aquells anys de periodisme controlat, sobretot si estava regentada per 'companys de viatge' del PSUC i si havia sobreviscut les primeres setmanes de lluita als quioscos. El periodista explicà (Roig, 1975:124) alguna de les dificultats que va tenir com a cap de la redacció.

“Con los amigos [del PSUC], adquirí la etiqueta de heterodoxo. La revista estaba abierta para que colaborara toda la izquierda homologada y hubo como un boicot por parte de esos sectores. Hasta que llegó un momento en que alguien dijo que yo había regresado a la casa del padre y surgieron colaboraciones por todas partes. Eso pasó poco antes de que cerraran la revista”.

Manuel Vázquez va despertar reticències en el PSUC fins l'any 1969 (Tyras:2003, 27), tot i els mesos passats a la presó. Que dirigís una revista amb idees més periodístiques que partidistes provocava recels. L'ambient de la redacció era clarament d'esquerres¹⁰⁵, i la influència del PSUC era latent, però no es podia centrar en cap persona concreta a aquesta influència¹⁰⁶. I en cert moment, el PSUC va acceptar la revista tal com estava, sense poder controlar-la.

A finals d'octubre de 1965 es va produir la temuda crisi econòmica. Com a producte de la manca d'ingressos, Francisco Camino no podia assumir els deutes. Havia començat el projecte amb un pressupost de 700.000 pessetes i el novembre estava obligat a negociar un dèficit d'uns quinze milions¹⁰⁷. La solució va ser intentar convertir alguns proveïdors en accionistes i bescanviar factures impagades per accions, a més de pagar en efectiu una part del deute. Com que els proveïdors volien co-

¹⁰⁵ Entrevista a Jaime Camino, novembre de 2007

¹⁰⁶ Entrevista a Guillermo Luis Díaz Plaja, novembre de 2007.

¹⁰⁷ En concret, 15.036.621,20 pessetes. AGA. Fons Cultura. Caixa 82.646

brar, van negociar per evitar el tancament de la publicació. No tenien més opció que confiar que la revista revifés. El principal deutor era el publicitari Víctor Sagi, que havia avançar força capital per a les despeses corrents de la redacció perquè li agradava molt la revista i pensava fer-se'n amb el control un temps després, quan s'estabilitzés la tirada i el ministeri hagués assumit l'existència¹⁰⁸.

En poques reunions la família Camino va arribar a un acord amb els proveïdors. L'11 de desembre, després d'un mes sense publicar-se, apareixia el número 28. El consell d'administració havia canviat de forma ostensible. Uns dies abans, el 7 de desembre, se li comunicà al ministeri la nova composició del consell¹⁰⁹. Destacava la presència com a segon accionista de Víctor Sagi, amb 127 accions (de les 600 existents). Els proveïdors, en conjunt, dominaven l'empresa davant la família Camino Vega de la Iglesia, que només conservava 250 accions, menys de la meitat.

El canvi en el consell d'administració no va tenir cap mena de repercussió editorial. No hi va haver temps per res. El ministeri va tancar la revista el dia 28 de desembre perquè l'empresa havia publicat els números 27 i 28 sense demanar, segons ells, l'autorització prèvia preceptiva pel nou consell d'administració. La resolució estava firmada pel director general de Prensa, Manuel Jiménez Quílez:

“todo cambio en la propiedad y administración de la empresa debía ponerse en conocimiento de la Dirección General de Prensa para su previa autorización, sin la cual se consideraría automáticamente caducada la autorización concedida”¹¹⁰

Naturalment es tractava d'una excusa. Per a Vázquez Montalbán la nova llei de Premsa estava a punt d'aprovar-se i el ministeri, amb Manuel Fraga al front, volia fer net abans que canviessin les condicions que regien la premsa (Ibarz:1990, 21). Ni el ministre ni el sistema polític estava prou segur que no hi hauria irregularitats, de forma que es va decidir evitar riscos i eliminar algunes publicacions marcades per la dissidència. Carlos Sanpons va anar a Madrid per intentar revocar el tancament, però no ho va aconseguir¹¹¹. El recurs que va presentar Francisco Camino es va desestimar el febrer de 1966.

¹⁰⁸ Se li devien 2,868.894 pessetes.

¹⁰⁹ AGA, fons Cultura, caixa 82.646

¹¹⁰ AGA, fons Presidència, caixa 31

¹¹¹ Entrevista, novembre de 2008

Unes setmanes després, però, els proveïdors aliats amb part de l'equip periodístic d'*El Correo Catalán* van aconseguir que s'anul·lés la desautorització. Manuel Fraga, ministre d'Informació i Turisme, els va concedir la capçalera per a refer el projecte amb un nou equip de periodistes. Van presentar la documentació del nou setmanari *Siglo 20* el 7 d'abril de 1966¹¹². Es proposava com a nou director Manuel Ibáñez Escofet, llavors sotsdirector del diari. Va passar el temps. El 27 de juny els nous propietaris van demanar una pròrroga per "les dificultats d'aconseguir una plantilla de redactors i col·laboradors adequada a la importància de la Revista"¹¹³, i finalment es va exhaurir el termini de tres mesos reglamentari sense que els proveïdors en conjunt, de la mà del *Correo*, aconseguixin reeditar la revista. *Siglo 20* no reapareixeria.

Un model de redacció

Aquest setmanari va ser un assaig per a un grup de periodistes i intel·lectuals, una primera forma d'escriure i treballar sota la censura i mirar de fer públiques opinions contràries a les oficials, el que seria una característica central de la premsa durant els últims anys del franquisme. I de fer-ho, a més, en una publicació de nova planta. En aquest sentit, aquesta experiència s'avançaria uns anys i serviria de prova al periodisme de certa resistència davant el poder que determinades publicacions intentarien, amb diferents intensitats, entre 1969 i 1977, des de la destitució de Fraga, el valedor de la llei de Premsa de 1966, fins la desaparició del control polític sobre la premsa.

La poca durada que va tenir i la trajectòria quasi experimental fan de la revista *Siglo 20* un estrany fenomen a la premsa espanyola. Com a tal, mereix un estudi més profund i una comparació adient amb altres revistes del moment per destacar-ne les novetats i aportacions. Però val la pena definir aquest primer assaig del pensament antifranquista, una petita redacció dirigida entre Guillermo Luis Díaz Plaja i Manuel Vázquez Montalbán, on es van posar a prova persones i idees que després van passar a d'altres publicacions on trobarien molta més transcendència, com *Triunfo* o *Por Favor*, de la qual *Siglo 20* es converteix d'alguna manera en un cert precedent.

¹¹² AGA, fons Cultura, caixa 82.646

¹¹³ AGA, fons Cultura, caixa 82.646

No es pot oblidar, per exemple, que César Alonso de los Ríos era el corresponçal de *Siglo 20* a Madrid, i que seria ell precisament el redactor en cap de *Triunfo* (juntament amb Víctor Márquez Reviriego) quan Manuel Vázquez Montalbán començà a publicar a la revista madrilenya la famosa sèrie *Crònica sentimental de España*. En els dos casos, es tractava del model de redacció que va propugnar Vázquez Montalbán pels seus projectes, com va fer després a *Por Favor* (1974-78) o a *Bocaccio* (1970-74), redaccions amb poques persones, molt ben avingudes i amb formes de treball còmplices, amb força intensitat i dispersió. Rigor professional, lucidesa, humor i capacitat d'anàlisi no sempre acompanyat de contenció econòmica o prudència empresarial. Idees i intuïcions de vegades genials, de vegades fracassades, en diferents experiments professionals que van sovintejar al llarg de les acaballes del franquisme fins la formació de la premsa que va estrenar la democràcia, la que finalment va sobrepassar amb èxit els 80.

Manuel Vázquez Montalbán aprofità una oportunitat professional molt important per a ell perquè significava redreçar la trajectòria professional. Des que l'octubre de 1963 va trepitjar de nou el carrer, no havia trobat feina com a periodista. Un cop va acabar l'aventura de *Siglo 20*, va tornar a la precarietat laboral. El 1966 va començar a treballar en una revista de decoració, *Hogares Modernos*.

Per tant, *Siglo 20* va ser una inesperada oportunitat professional. Una revista a la qual no havia de dissimular en extrem les seves idees, tal com li va passar a la premsa falangista, al setmanari *El Español* i al diari *Solidaridad Nacional*, una oportunitat que provenia de l'antifranquisme a la qual es va abocar amb tota l'ànima (Roig, 1975:124)

“Me sirvió de todo. Imagínate a los 24 años y que de pronto tengas la responsabilidad de la redacción de una revista. Desde el punto de vista técnico y de expresión fue tremendamente formativo. (...) Fue la primera revista que dio la vuelta a revistas como 'Hola', etc. Y dimos cabida a entrevistas con Marisol o Rocío Durcal, desmitificándolas, claro. También de alguna manera intentamos incorporar una óptica catalana al conjunto de la realidad española”

Després de *Siglo 20*, Vázquez Montalbán va continuar la llarga època d'anonimat professional. A partir de 1966, i de la mà d'Antonio Figue-ruelo, treballà com a redactor de taula a tres publicacions, les tres mensuals i editades a Barcelona, *Hogares Modernos*, *Doctor dr.* i *Maria*. Només quan el 1969 el van cridar des de *Triunfo* va poder redreçar la carrera professional. Una entrada a *Triunfo* que es va apuntar i assajar a *Siglo 20*.

3.1.4.2. La ficció a *Hogares Modernos*

De la llarga etapa d'incertesa professional que va seguir a la presó, la feina més duradora i estable va ser la que Vázquez Montalbán va portar a terme a la revista mensual *Hogares Modernos* entre els anys 1966 i 1971. La revista la va fundar la família Asensio, propietària de Muebles JAM, una emergent empresa que lluitava amb Muebles La Fábrica pel lideratge comercial en el sector del moble modular a Catalunya. Entre les dues empreses dominaven el 60% del mercat. Com que Muebles La Fábrica editava la revista *El Mueble*, el seu competidor no va voler ser menys i va editar a partir de juny de 1966 la revista *Hogares Modernos* que encara es publica avui dia.

El fill petit de la família, Francisco Asensio Cerver, es va prendre com un repte personal l'esforç editorial i va encarregar Juan Arturo Barba Fábregas la direcció de la nova revista¹¹⁴. Els primers números es van improvisar amb un seguit de col·laboradors, com Maria Luisa Antem i Juan Ramírez de Lucas, per exemple. També Vázquez Montalbán va publicar uns primers treballs que signà amb uns pseudònims especials i cridaners: E. Dhuring o Victoria Kent, per exemple, figures associades a la tradició política d'esquerres. Ningú no es va fixar en aquestes signatures.

De fet, la revista es publicava abans d'aconseguir els pertinents permisos oficials. La inscripció de la revista es va sol·licitar el 30 de març de 1967, quan la revista anava ja pel número 10. Es demanava el permís per tirar 20.000 exemplars, editar 150 pàgines i vendre-la a un preu de 50 pessetes per exemplar. També es precisava que la revista no tindria redactors¹¹⁵:

“la revista no cuenta con ningún periodista fijo obteniendo todos los artículos que se publican por la colaboración de los técnicos de cada uno de los temas que se publican”.

Només en caldria un, de redactor, i seria la persona que constés com sots-director a la documentació. No era estrany. La revista no tenia una voluntat estricta d'arribar als lectors ni de vendre's als quioscos. Era un

¹¹⁴ Entrevista, abril de 2008.

¹¹⁵ AGA, fons Presidència, caixa 201

publicació comercial i estava farcida de publicitat. Es feia per enfrontar-se amb la revista de la competència i per aconseguir més presència en el sector econòmic de la decoració, el moble i l'interiorisme. Era una revista tècnica però sobretot comercial. Pretenia vendre tants espais com fos possible i no només a establiments comercials, sinó a qualsevol que volgués promoure i fer-se visible la feina, qualsevol al qual li calgués existir en un mercat emergent. Es podia triar: una entrevista, un reportatge, una informació. Cada peça tenia el seu preu.

La revista no es va sotmetre mai al control de l'Oficina de Justificación de la Difusión (OJD), que funcionava des de 1965. Va publicar en cert moment que tirava 48.000 exemplars¹¹⁶, però Francisco Asensio Cerver ho matisa: “no crec que mai passés de set o vuit mil exemplars”. Ell era l'editor de la revista, i constava com el director. Decidia els continguts dels treballs, qui apareixia i amb quina excusa, i també les tarifes publicitàries dels anuncis i de les informacions. A banda, un equip de cinc o sis venedors intentaven arribar a acords amb diferents persones i entitats interessats en aparèixer-hi. Dos o tres secretàries es dedicaven a l'administració i tres grafistes s'encarregaven del disseny, la maquetació i les fotografies. Però de redactor només n'hi havia un.

En els primers números la participació de Vázquez Montalbán va ser sota pseudònim, com s'ha dit, i molt variada¹¹⁷. Va arribar a la revista de la mà de Juan Arturo Barba, company de curs a Periodisme. Li va oferir col·laborar de forma ocasional però cada cop es va encarregar de més feina. En començar, Vázquez va entrevistar els arquitectes Ricardo Bofill¹¹⁸ perquè acabava de rebre un premi FAD (Fomento de las Artes Decorativas) i Oriol Bohigas¹¹⁹. També va signar un parell d'articles més com a col·laborador fins que, un dia, Juan Arturo Barba abandonà la revista de cop, sense avís. No portava ni un any com a director, de forma que Francisco Asensio li va oferir a Vázquez Montalbán la funció nominal de redactor en cap, el càrrec que constaria sempre a la manxeta. Però es va convertir en l'únic redactor.

De fet eren moments difícils pel promotor de la revista. La família Asensio va forçar el fill petit que la tanqués per les pèrdues econòmiques i pels maldecaps que creava, però Francisco Asensio s'hi va negar. Creia

¹¹⁶ *Hogares Modernos*, n° 38, juliol 1969 (sense número de pàgina)

¹¹⁷ Catàleg sencer, Annex B (en el CD adjunt): **04HogaresModernos19661971**

¹¹⁸ *Hogares Modernos*, n° 2, juliol 1966 (sense número de pàg)

¹¹⁹ *Hogares Modernos*, n° 5, octubre 1966 (sense número de pàg)

en el negoci. El que va abandonar, precisament, va ser l'empresa de mobles de la família i es va concentrar en l'edició. Va posar la publicació a facturar i va començar a vendre cada pàgina, cada informació. Els col·laboradors de la revista van desaparèixer i Vázquez Montalbán va passar a redactar tots i cada uns dels textos de la revista, fins i tot els peus de les fotografies, tret de la secció dedicada a la jardineria que va continuar a les mans de Munné Pericall, un nom que amagava un matrimoni. Era l'únic text que en Vázquez no escrivia (Ibarz, 1992:20)

La feina li exigia estar quasi tot el dia a la redacció, un petit pis al carrer Casp que havia estat la seu d'una empresa financera propietat de la família Asensio. El 1967 Vázquez Montalbán assolí una certa tranquil·litat laboral, si bé sense obtenir ni presència pública ni un sou important. La revista va declarar un nòmina de cinc mil pessetes al mes com sots-director que més endavant va augmentar a set mil¹²⁰.

A la revista no es signaven els textos. Tampoc no es numeraven les pàgines, però aquesta decisió tenia a veure amb una imatge d'avantguarda que pretenia agradar al sector del disseny. El grafisme tenia molta importància: la revista oferia moltes fotografies i la presència a dojo del color. Agrupava les pàgines de publicitat al començament i al final de la revista, com si la part central no es vengués i fos realment informació. El sumari es trobava en una pàgina de color verd i de textura molt més gruixuda que la resta a la pàgina 19. Obria la secció central. Vázquez Montalbán va haver de fer una profunda immersió en el sector del moble, del qual no coneixia res i que amb el temps li va resultar útil i interessant (Ibarz, 1992:21). El posat que mantenia a la redacció, en una feina que era especialment materialista i publicitària, on ell es limitava a redactar el que se li manava, consistia en acceptar-ho sense queixar-se, sempre dins del mutisme i la timidesa del seu caràcter quan no tenia prou confiança. A la revista no havia de decidir res. El propi Francisco Asensio triava els continguts de cada número i una de les secretàries de direcció s'encarregava de les tasques de producció, per exemple si calia enviar un fotògraf a una entrevista. Manuel Vázquez només posava la lletra, si bé ningú no tocava els seus textos i tenia llibertat completa per redactar el que volgués. La censura no es fixava en una revista que es distribuïa quasi enterament per subscripció. Els únics problemes quotidians eren provocats per algunes personalitats receloses perquè els textos on ells apareixien no havien quedat prou elogiosos. En definitiva, la

¹²⁰ AGA, fons Presidència, caixa 201. Nomenament de Vázquez com a director "provisional" i primer contracte, el 1968. **Annex A, pàgs. XXIX – XXXI.**

revista explotava les necessitats de visibilitat social de les empreses i els professionals implicats en el sector. L'editor considerava que un número era bo quan sortia amb 150 o 200 pàgines i per tant suposava uns guanys considerables.

Tot i això, la revista havia de simular que la redacció periodística era més gran, de forma que al sumari apareixen noms de redactors que no existien: “V. Kent” o “Juan Montalvo”, com s’ha dit, i també “Inés Ruiz de la Osa” consten com a redactors al número 33, per exemple, el febrer de 1969.

Vázquez Montalbán va decidir animar la revista a partir de finals de 1968, quan es va trobar prou assentat a la feina com per innovar. Ho va fer per iniciativa pròpia amb l'objectiu de simular que hi havia un públic darrera que participava a la publicació. Per això va improvisar una secció de cartes al director anomenada “Polémica”, un “Bando” - l'editorial de la revista - una imaginària “Encuesta a los lectores” que es va passar durant un temps i, sobretot, una secció prou diferenciada de la resta de la revista per tenir una portada pròpia, dissenyada amb un estil pop, i un personatge protagonista: “Las andanzas de Jack” [el decorador] Eren tres o quatre pàgines d'un text sarcàstic o absurd, segons les circumstàncies. Més enllà de qualsevol pseudònim anterior, Vázquez Montalbán va crear un personatge al que va dotar d'un passat i d'una certa personalitat. Jack el Decorador va tenir diferents veus, estils i tons, segons cada moment, i significaria la primera vegada que Vázquez utilitzava la ficció a la premsa. Va ser una creació en el sentit ple de la paraula, no només un nom amb el qual amagar-se. A més, amb Jack el Decorador posava en pràctica les idees sobre la producció cultural que en aquells moments prenién forma en un llibre que apareixeria el 1970 i que marcaria la primera etapa de la seva producció literària i periodística: *El manifiesto subnormal*.¹²¹

Tant les seccions de “Polémica”, “Bando”, l'enquesta o “Las andanzas de Jack” eren mecanismes que pretenien entretenir el lector. Totes tres eren falses. Cap lector escrivia a la revista una carta al director. Podien arribar queixes, és clar, però no per correu i molt menys per tal d'aparèixer publicades. La carta no era un recurs ni dels lectors ni dels clients de la revista però cada mes a partir de finals de 1968 presentava tres o quatre cartes dels lectors amb les respectives respostes de l'editor. A banda, l'escrit editorial, el “Bando”, oferia diferents informacions

¹²¹ Editorial Kairos, Barcelona, 1970

internes sobre la publicació, algunes també falses¹²². La secció pretenia semblar que hi havia una direcció periodística que prenia decisions. I l'enquesta va recollir en un qüestionari tot un seguit d'opinions dels lectors sobre les seccions preferides, les idees i els suggeriments que volguessin adreçar a la direcció¹²³. Aquesta informació, segons la ficció que va presentar la revista i dissenyar el propi Manuel Vázquez, es va utilitzar per tal de decidir quines seccions esdevindrien fixes, i quines apareixerien de tant en tant, segons l'ocasió.

Segons l'editor, Francisco Asensio, ningú no es preocupava que aquests continguts fossin falsos perquè la majoria de lectors ho sabien o bé s'ho podien imaginar i, per tant, era un joc que divertia la gent i que va tenir força èxit. La revista, en expressió del propi editor, “era un frau” des del punt de vista periodístic, però només pretenia ser una plataforma publicitària.

El conjunt de seccions falses constituïen un recurs que divertia la pròpia redacció, una forma que anticipa l'estil de la redacció de *Por Favor*, per exemple, on l'humor feia més habitable el treball quotidià. La ironia arribava fins i tot als textos publicitaris:

“Aunque se lo jure su mejor amigo no crea usted que existe el crimen perfecto. En cambio existen revistas gráficas casi perfectas. HOGARES MODERNOS maneja normalmente materiales de decoración, arquitectura, mobiliario, arte valorado en millones de pesetas. Le proporcionará conocimientos que no tienen precio. Y a usted la suscripción anual le resulta por 500 pesetas anuales, el precio de un langostino agonizante”¹²⁴

Jack el Decorador

“Las andanzas de Jack el Decorador” es van convertir en l'estrella d'aquesta forma d'agitació narrativa. Vázquez va crear un personatge amb un passat inversemblant i va afegir-hi una forma estúpida de convertir-se en empleat de la revista – li envien uns superiors extraterrestres - un argument del tot sense sentit. Jack no només era un crític que podia presentar-se a la Fira del Moble de València o a un local de moda de

¹²² Com la ja citada sobre la tirada de la revista.

¹²³ *Hogares Modernos*, n° 35, abril de 1969 (sense número de pàg)

¹²⁴ *Hogares Modernos*, n° 38, juliol 1969 (sense número de pàg) L'estil de Vázquez Montalbán resulta evident.

Barcelona per redactar les corresponents crítiques, per exemple, sinó a més un ésser inconcebible, exemple i mostra d'un mon trasbalsat i *sub-normal*:

“Nací en una vieja casona neogótica inglesa en la campiña de Sussex. Mi madre era cantante de ópera y mi padre no (...) Nací hijo tardío de padres casi viejos. A sus cincuenta años cumplidos y con 98 kilos de peso, mi madre cantaba cada mañana la Bohème para mantenerse en forma (...) Me gradué en treinta y dos universidades simultáneamente..” *Hogares Modernos*, nº 34, març de 1969 (sense número de pàg)

No sempre el plantejament va ser tan radical (Veure punt 4.5.1.1). En certs números, Jack feia de crític d'interiorisme. A d'altres, tanmateix, accentuava la manca de sentit de la narració i volava, literalment, pels aires per anar amb el pintor Artigau des de Barcelona a París. O es convertia en un hàbil i ocurrent detectiu privat que descobria un assassí; o denunciava les exagerades queixes d'un dissenyador famós, poc protegit per un sobrenom transparent, perquè apareixia molt poc a la revista. Vázquez Montalbán va aconseguir dimanitzar la revista i fer-la més simpàtica. Els comentaris dels lectors – dels professionals i les empreses que contractaven publicitat - eren elogiosos per l'enginy mostrat pel personatge i per l'originalitat de l'aposta¹²⁵. Es tractava quasi bé d'un periodisme d'avantguarda que explotava una intensa complicitat amb un lector de classe mitjana alta, culta i urbana, de costums i voluntats renovadores en el si del franquisme: arquitectes, dissenyadors o interioristes.

Las andanzas de Jack el Decorador es van publicar des del número 34, de març de 1969, fins el número 57, a l'abril de 1971, un total de 20 aparicions¹²⁶. La de setembre de 1969 va ser especial perquè la publicava en el mateix moment que va començar a publicar a *Triunfo*, de forma que el relatiu ostracisme periodístic s'esvaïa. No per això va abandonar la revista. De fet, Vázquez Montalbán només va deixar d'escriure a *Hogares Modernos*, tot i la dedicació diària que li exigia, el 1971, quan de fet col·laborava ja a altres tres publicacions. No la va deixar quan *Triunfo* el va contractar i el va presentar oficialment als lectors, el març de 1970, ni quan va començar a publicar articles a *Tele/eXprés*, *CAU* o *Boccaccio*. Es va

¹²⁵ Entrevista a Francisco Asensio, abril de 2008.

¹²⁶ Un llibre recent presenta una antologia de la secció, però només dels articles publicats el 1969: De La Nuez i Roma, V. (editors) *Jack el Decorador. Manuel Vázquez Montalbán*. De Bolsillo, Barcelona, 2007

mantenir a la revista fins l'inici de l'any 1971. Va constar a la manxeta com a redactor en cap fins el número de febrer, el 55. Després d'aquesta primera absència no tornaria a aparèixer més com a tal però encara publicaria un parell de *Jacks* més, a banda d'un inesperat treball de crítica literària sobre Pío Baroja signat, per primer i únic cop, amb el nom real¹²⁷.

Francisco Asensio explica que Vázquez Montalbán va deixar *Hogares Modernos* quan ja no podia complir amb la feina quotidiana dels diferents treballs que va acumular al llarg de 1970 però, a banda d'aquesta consideració, la realitat és que va deixar *Hogares Modernos* quan a *Triunfo* començava amb "La Capilla Sixtina", febrer de 1971, una sèrie que tindrà algunes coincidències amb "Las andanzas de Jack". Una ficció d'un perfil molt diferent, el personatge d'Encarna, però una tècnica equiparable (Veure punt 4.5.1.3).

En conjunt, la feina a la revista li va permetre sobreviure com a periodista en un medi laboral que li resultava especialment hostil. Mentre hi era, es va aplicar la coneguda com a llei Fraga de Premsa, de 18 de març de 1966, de la qual va quedar lluny perquè no treballava a primera fila de la informació, i per això Vázquez va poder assajar amb la ficció tot i que fos a canvi de redactar uns textos gens periodístics. A més, en aquest període va començar l'alta productivitat professional que el caracteritzaria: "La inseguretats et portava a la sobreproducció" (Ibarz, 1992: 19).

En la primera vegada que va poder treballar sense la pressió de la censura, si bé en un context tècnic i amb una difusió professional i limitada, va aparèixer la tendència a la narració absurda com una forma de denunciar les condicions de producció dels intel·lectuals. Per tant, la postura estètica amagava una postura militant i política. En Vázquez es trobava en aquests anys lluny de l'aparell del PSUC. L'experiència de la presó el va apartar del PSUC, així com el conflicte posterior amb Claudín i Semprún, a partir de 1964. Ara bé, a les acaballes d'aquesta etapa, i com a conseqüència de la declaració de l'estat d'excepció el gener de 1969, en Vázquez Montalbán va demanar el reingrés al partit com a mesura de solidaritat. S'iniciava una etapa de participació intensa en el PSUC a la qual no l'acompanyaria la seva dona, que va romandre apartada des de el 1967 del partit, però no del marxisme. (Tyras, 2003:29)

¹²⁷ "La casa de don Pío Baroja". *Hogares Modernos*, n° 38, juliol 1971:57-61 (Les pàgines es van començar enumerar en el número 45, març de 1970)

Però ell mateix va mantenir, fins i tot quan estava apartat del partit, determinades converses i polèmiques ideològiques. Si més no, va fer servir entre 1966 i 1968 alguns pseudònims de clara inspiració esquerrana, com el de Victòria Kent i Ernest Duhring, aquest últim amb un significat especial. Es referia al professor d'universitat alemany, paradigma de la burgesia, que el 1875 es va passar al socialisme i que va provocar la famosa resposta de Frederich Engels, *l'Anti-During*, una obra considerada un clàssic del marxisme que es trobava ja traduïda al castellà i prologada per Manuel Sacristán, amb qui Vázquez havia mantingut clares diferències ideològiques. Firmava, doncs, com si fos un socialista, un aliat de la dreta perquè el socialisme propiciava la reforma del sistema sense entrar en el fons d'injustícia que provocava el capitalisme. Una provocació jocosa que pocs lectors podien entendre.

Mentre tant, la vida no resultava gaire senzilla. S'havia de treballar de valent. Anna Sallés va començar a impartir classes d'Història a la UAB i ell va continuar amb algunes traduccions i les col·laboracions amb l'enciclopèdia Espasa fins més enllà que comencés a *Triunfo*. En aquest període Vázquez Montalbán va publicar per fi el primer llibre de poesia, *Movimientos sin éxito* (1967), que havia escrit a la presó. El va publicar en l'editorial del seu amic José Batlló. També va aparèixer la primera narració "subnormal", *Recordando a Dardé* (1969), aquesta a Seix Barral. Lluitava per aconseguir la visibilitat que necessitava per intervenir i canviar la realitat amb les poques eines culturals que tenia a mà. Però encara li havia d'arribar l'ocasió.

Hogares Modernos encara es publica avui, si bé l'editor fundador va vendre el 1975 l'empresa al que era llavors cap de publicitat, Enrique G. Curt. Francisco Asensio no tornaria a dedicar-se al negoci familiar dels mobles. Continuaria immers a l'edició, si bé ara de llibres professionals, un canvi d'orientació assolit gràcies als guanys obtinguts amb la venda d'*Hogares Modernos*, uns 10 milions de pessetes.

3.2. Escletxes a la informació oficial

1969 – 1974

I de cop tot va canviar. Els quatre anys d'opacitat professional van acabar quan *Triunfo*, una de les revistes més importants del moment, va acceptar una col·laboració de Manuel Vázquez que el convertiria en pocs mesos en un periodista conegut. L'article li obriria el pas a la premsa de Barcelona, propiciaria l'obtenció d'un premi Personajes del Año, secció Periodisme, que el diari *Pueblo* concedia per subscripció popular, i a més facilitaria l'edició de la primera novel·la, *Recordando a Dardé* a finals de 1969. Al llarg de l'any següent *Triunfo* contractaria Manuel Vázquez, i a més el periodista trobaria altres dues col·laboracions. Publicaria també un mena de manifest ideològic, un assaig on reivindicava l'absurd com forma de coneixement, el *Manifiesto subnormal*, el llibre que va coronar 1970.

El canvi de signe a la professió va començar el setembre de 1969, quan Manuel Vázquez va aprofitar la buidor informativa pròpia de l'estiu per oferir una llarga crònica sobre la vida quotidiana al franquisme a través de César Alonso de los Ríos, col·laborador a *Siglo20* i amic des que van estudiar junts a Madrid. El treball es titulava "Crònica sentimental de España" i va tenir un èxit immediat. L'impacte de l'article va ser tan acusat que es va publicar com a llibre en pocs mesos¹²⁸.

A continuació Manuel Vázquez va iniciar una col·laboració al diari vespertí *Tele/eXpres*, de Barcelona, i alhora fundaria i seria el cap de redacció *in pectore* de dues noves revistes també editades a Barcelona que, a diferència de les anteriors, no eren generalistes sinó especialitzades, reivindicatives i crítiques: *CAU*, una revista bimensual dedicada a l'arquitectura i l'urbanisme, i *Bocaccio*, adreçada a entretenir un públic masculí i benestant, uns grups emergents, cultes i de caire urbà.

Tornar a la primera línia del periodisme el va fer retrobar-se amb el control polític que patia la premsa. S'havia implantat la llei de premsa de 1966 que tot i tenir una certa intenció aperturista, no va significar un canvi bruscat de les rutines professionals. La nova llei no obligava a la

¹²⁸ L'editorial Lumen el va publicar el 1971.

presentació prèvia de les galerades per a que els censors revisessin els textos, i permetia a les empreses el nomenament dels directors sense haver de sol·licitar-ho al ministeri, però era deliberadament ambigua i presentava un molt comentat article segon en el que es cimentava un immobilisme de fet perquè sacralitzava els principis polítics franquistes, del ‘Movimiento’, la moral i els bons costums, de forma que els textos no podien qüestionar l'estatus social, polític o moral. Era una ambigüitat prou calculada. Francisco Franco no creia en la llei, però necessitava una aparença de debat públic, de “contraste de pareceres”, un to liberal que evités que el règim fos considerat inacceptable a Europa. Tota una bateria de sancions esperaven a qui no acomplís unes condicions que, de fet i amb prou claredat, no estaven escrites enlloc. Tot i res semblava permès. Tot i res semblava prohibit. Les sancions previstes podien ser demolidores i estaven dirigides a destruir qualsevol publicació que s'apartés del camí. Per això la rutina professional, en realitat, no es va veure massa alterada amb l'aprovació de la nova llei, com si la censura no hagués acabat (Barrera, 1990:375)

El govern tenia potestat, gràcies a l'articulat de la nova llei, d'intervenir, regular i prohibir la producció o circulació de la premsa. Els exemplars s'havien de depositar prèviament a la delegació del ministeri, i aquest podia immobilitzar la difusió, de forma que no es permetia el repartiment dels exemplars. Per tant, podia segrestar el número si hi apreciava un delictes. L'empresa no podia vendre'l i a més perdia el cost de la tirada d'un número sencer, una sanció econòmica encoberta i de vegades definitiva. En paral·lel, els jutjats rebien les disposicions de la fiscalia. Es va fer normal veure periodistes davant els jutges processats per delictes d'opinió. Com que la llei feia recaure tota la responsabilitat en qui dirigís el diari, es va desenvolupar la figura del director nominal, aquell periodista que posava el nom i el carnet per absorbir la pressió legal que pogués recaure sobre una publicació i permetre que el remolí permanent en què vivien algunes publicacions no impedís la feina diària. Aquesta va ser la funció, per exemple, de Eduardo Arce Civera a *Por Favor* en els quatre anys de publicació del setmanari, “un director que no feia res més que anar a veure el jutge”¹²⁹ A banda d'això, el llapis vermell de la censura no va desaparèixer del tot. Els funcionaris de la Delegació Provincial del ministeri llegien els textos publicats, els assenyalaven i redactaven informes sobre cada exemplar de les revistes, si no decidien, en el pitjor dels casos, segrestar la distribució. (Guillamet, 1996b:93)

¹²⁹ Entrevista a José Martí Gómez, juny de 2008

La llei amagava un estat autoritari que volia semblar liberal i alhora estricta en la defensa de l'ordre social. Per tant, quan el 1970 la carrera de Vázquez Montalbán va capgirar-se de forma completa i passà de la forçada discreció de redactar en una revista publicitària a signar articles en quatre publicacions alhora, una d'elles d'abast estatal i de gran influència periodística, *Triunfo*, a on canviaren radicalment les condicions de la seva feina. Ja coneixia la vella censura prèvia de l'experiència de *Siglo20*. La va patir de molt a prop, i ara plantejaria la lluita d'una manera diferent. Havia après a *Hogares Modernos* la capacitat profilàctica de l'humor i de l'absurd. Tenia noves armes. L'el·lipsi, la ironia, la sàtira, la sornegueria i el comentari de semblança banal el protegirien.

3.2.1. L'eclosió professional a *Triunfo*

La part fonamental del canvi professional que va viure Vázquez Montalbán va succeir a la revista *Triunfo*, on va publicar quasi 800 articles entre 1969 i 1978. En una primera etapa, les seves col·laboracions van ser intenses i múltiples: reportatges de contingut popular i sociològic, informacions sobre esdeveniments culturals i sobretot la consolidació de la ficció amb intencions periodístiques, “La capilla sixtina”. En conjunt, a *Triunfo* esdevé la intervenció més complexa i variada del periodista en una publicació durant el període d'estudi.

3.2.1.1. Història d'una crònica

El 13 setembre de 1969 va aparèixer publicat al número 308 de *Triunfo* la “Crònica sentimental de España”, un treball que recopilava el trist i enrarit ambient popular que es va viure a Espanya al llarg del franquisme. La crònica es va estendre durant cinc capítols per explicar la història dels usos i consums culturals de la gent del carrer des de la fi de guerra civil. L'article relatava la recepció que s'havia fet de les comunicacions culturals més populars, bàsicament musicals i cinematogràfiques: la història de la vida diària.

Aquest treball va ocupar la portada de *Triunfo* en tres de les cinc setmanes en què es va publicar, entre els números 380 i 384. Vázquez desenvolupava al text tot un seguit de records sobre l'entorn que qualsevol lector de mitjana edat podia evocar. El relat començava des de l'anomenat “año de la victoria” i anava fins el present, 1969. Sense citar-la, era una manera de respondre amb una descripció realista la lluentor de la campanya publicitària dels “25 años de paz” que el govern de Franco havia enllestit uns anys enrere. Vázquez Montalbán recordava les míseres condicions de vida que van patir els ciutadans al llarg de 20 anys, i les penes amb què des de feia poc més d'una dècada havien assolit un cert nivell de consum.

Els articles es van publicar per dècades, tret de l'última, la dedicada als anys 60, que es va publicar en dos capítols per perllongar una setmana més l'expectació generada en el públic¹³⁰. Cada article era un descripció ben triada de determinats detalls quotidians i culturals que caracteritzaven cada etapa, uns detalls que incloïen la moda, els costums i sobretot la música que sonava, la música popular, les cançons que escoltava i cantava la gent. No era més que una història de la cultura popular, com ja havia assajat a *Solidaridad Nacional* uns anys abans amb l'excusa, per exemple, de l'aniversari de l'atemptat del Liceu o del record de l'arribada a la ciutat del primer fotògraf de premsa. En aquest cas no va fer servir cap excusa. La *Crónica* era un recordatori ple d'efectes emotius que buscaven la fibra del lector perquè el lector es reconegués i s'identifiqués amb el text.

Crónica sentimental de España			
Nº380	13.setembre	<i>Los años cuarenta</i>	pp. 30-34
Nº381	20.setembre	<i>Casi todo en technicolor</i>	pp. 29-33
Nº382	27.setembre	<i>Cuando Di Stéfano y Kubala llenaban los estadios</i>	pp. 29-35
Nº383	4.octubre	<i>Los felices sesenta</i>	pp. 35-40
Nº384	11.octubre	<i>American way of life</i>	pp. 40-43

Utilitzava un llenguatge directe i senzill, tot i que perlat amb expressions líriques que remarcaven la capacitat analítica i evocadora del treball. Citava literalment estrofes senceres de les lletres de determinades cançons. Barrejava, doncs, claredat expositiva amb agosament formal. El periodista va ser presentat als lectors com si aquesta fos la seva primera intervenció a la revista:

“Manuel Vázquez Montalbán tiene tan sólo treinta años, cuatro libros y una novela a punto de aparecer, el título de Letras y el carnet de periodista. Cada una de sus salidas al público ha constituido una sorpresa. Ha pasado de un género a otro con tanto acierto que bien puede afirmarse que es quizá el escritor más brillante de su generación” *Triunfo*, nº 380, 13 de setembre de 1969:34

Exagerava una mica el text, com era habitual, però no anava mal encaminat. Vázquez Montalbán es va convertir a *Triunfo* en una de les refe-

¹³⁰ Entrevista a José Ángel Ezcurra, juny de 2006

rències històriques de la revista perquè l'escriptor barceloní hi publicaria 781 treballs periodístics¹³¹ i aportaria un estil directe i una voluntat de renovació que el setmanari agrairia. L'estada de Vázquez a *Triunfo* coincidiria amb l'època en què la publicació va abandonar la protecció de Movierecord, es va traslladar a l'emblemàtica adreça de Conde del valle del Súchil i es va convertir en propietat exclusiva de José Ángel Ezcurra, l'etapa que es considera la més influent i important del setmanari (Plata, 1999:243), entre els anys 1969 i 1975. De fet, a la revista se li reconeix un paper decisiu en la recuperació del pensament democràtic d'esquerres a Espanya.

Triunfo havia aparegut a València en plena postguerra, el 1946, com una revista dedicada als espectacles, bàsicament al cinema. La va fundar José Ángel Ezcurra, i la va traslladar el 1948 a Madrid gràcies a l'èxit assolit. Després d'uns anys, l'editor va cercar un soci prou fort per convertir-la a poc a poc en una revista d'informació general, emparat en els contactes familiars que tenia al voltant del govern: José Luis Villar Pallasí, ministre d'Educació amb Franco entre els anys 1968 i 1973 estava casat amb una germana seva (Ezcurra, 1995:545)¹³². *Triunfo* va entrar a formar part el 1962 de Movierecord, una empresa que es dedicava a la publicitat. Era propietat de Aquilino Álvarez, un empresari de família i idees republicanes que havia deixat la gerència en mans de Lo Linten, un belga exiliat a Espanya que havia militat durant la guerra mundial en el partit nazi. La nova empresa editora del setmanari es deia Prensa Periódica S.A, i José Ángel Ezcurra hi conservava el càrrec de conseller delegat.

“La idea es hacer de Triunfo un magacín ilustrado, en la línea del exitoso *Paris Match* francés, versión europea del mítico *Life* norteamericano. Pero, claro, con medios a la española, es decir, poca Redacción (sic), poca inversión, pocos gastos, poca inversión en producción y publicidad..., por lo que la revista evoluciona más hacia un semanario de opinión que de información, tendencia que se afianzará definitivamente cuando Ezcurra recupere en 1969 el control total de su empresa” (Fontes i Menéndez, 2004, 100).

¹³¹ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **05Triunfo19691978**

¹³² El pare va ser president de l'Associació de Premsa de València i el germà, Luis Ezcurra Carrillo, a més de professor de l'Escola de Periodisme, va ser sotsdirector de TVE, i des d'aquest càrrec li va filtrar els rumors sobre el segon tancament de *Triunfo* (Ezcurra, 1995:621)

A partir de 1962, *Triunfo* acolliria cert pensament d'esquerres gràcies a la progressiva incorporació de col·laboradors joves que pertanyien a unes promocions que no havien lluitat a la guerra civil i que renovarien poc a poc els continguts. Alguns d'ells militaven de forma clandestina ja fos al PCE, a l'FLP o a d'altres grups, com Eduardo Haro Tecglen, César Alonso de los Ríos, Nicolás Sartorius, Eduardo García Rico i Víctor Márquez Reviriego, entre d'altres. *Triunfo* va animar el fred ambient intel·lectual dels 60 en informar sobre les poques innovacions i els debats culturals que emergien. Es parlava del nou teatre experimental, de la crisi del cinema o la novel·la realista i de les avantguardes artístiques. Els articles assolien fondària, derivaven cap el comentari i s'obrien als aires que tractaven la filosofia marxista a Europa, des d'Henri Lefebvre a Jean Paul Sartre. *Triunfo* havia canviat el ritme.

“Recuerdo que la primera noticia que yo tuve que *Triunfo* había cambiado, que era otra cosa, que empezaba a ser otra cosa, me la habían transmitido en clave en una comunicación carcelaria [el 1962 o 1963] unos amigos que vinieron a verme y me dijeron “hay que leer *Triunfo*” (...) ¿Y por qué? Hay gente de los nuestros, decían. Cuando te decían “hay gente de los nuestros” enseguida te planteaban una complicidad de identidad” (Vázquez Montalbán, 1995a:172)

Entre l'augment de la qualitat, les recomanacions personals i la captació de nous lectors, *Triunfo* va arribar als anys de plenitud, el moment en què va representar la recuperació de la cultura i del pensament d'esquerres, si bé amb un estil força intel·lectual, amb pocs continguts gràfics, molta lletra i molta reflexió, a més d'una certa voluntat acadèmica, en certs moments fins i tot canònica. Ja el 1965, quan Vázquez Montalbán dirigia i impulsava *Siglo20* a Barcelona, la redacció pretenia fer la revista barcelonina tan bona com *Triunfo* però més popular i fàcil de llegir¹³³.

L'arribada de Manuel Vázquez va coincidir amb la que es considera l'època de maduresa de la revista, a la qual va aportar “una brillantez y una fuerza desconocidas en *Triunfo*. Los derroches de ingenio, la capacidad de observación, el humor i el sarcasmo envolvían siempre el pensamiento coherente y la intención de transmitir un mensaje bien claro” (Plata, 1999:112) Hi haurà temps de matissar i completar aquesta primera bateria de característiques del periodisme de Vázquez Montalbán al setmanari, però no es pot dubtar de la força de la “Crónica sentimental de España”.

¹³³ Entrevista a Guillermo Luis Díaz-Plaja Taboada, novembre de 2007

“En fin, [els anys 40] había poca luz eléctrica, aún había hogares iluminados con carburo y candil, aún había historias de la guerra no liquidadas que se convertían en heroicos paquetes de comida y ropa limpia. Pero se estaba vivo. Y no todos podían decir lo mismo” *Triunfo*, nº 380, 13 de setembre de 1969:32

En aquest primer capítol el text anava acompanyat, a banda de vuit fotografies que il·lustraven les evocacions, de 12 retalls de fragments de cançons que sonaven durant els anys 40. Per tant, la capacitat evocadora del treball era molt clara, i la secció de cartes al director es va fer ressò:

“Entre todos los gritos de entusiasmo que conozco no encuentro ninguno que dé un nivel exacto para la mezcla de alegría, regocijo y aprobación que siento ante la lectura de “Crónica sentimental de España (...) Antonio Campos (Sevilla)” *Triunfo*, nº 384, 11 d’octubre de 1969:55

Versions, records i mitologies

Vázquez Montalbán es va convertir en un dels intel·lectuals més importants del país en els vuit anys que col·laborà a *Triunfo*. Per això pot semblar estrany que, com ell mateix va explicar, hagués presentat la *crònica* el 1966 - tres anys abans que es publicués - sense èxit, de forma que va restar desada i oblidada en un calaix perquè ningú en va apreciar la qualitat. Hi ha de haver diferents explicacions per a un oblit que pot sorprendre, vist des d’avui, quan en realitat arribaven força originals cada setmana. Segons Vázquez Montalbán, li va presentar a Eduardo García Rico, redactor en cap el 1966, durant una visita i va ser ell qui ho va considerar, en conjunt, poc interessant. Tres anys després, el 1969, en mig de la típica sequera estiuenca sobre temes d’actualitat, algú – tampoc no queda clar qui – trobà el material, de fet un guió amb les idees fonamentals apuntades, i va telefonar Vázquez Montalbán per a que completés la feina tan ràpid com fos possible. En aquell moment Vázquez Montalbán es trobava a la platja. Era ple agost, estava amb la família en algun lloc de la costa catalana, i no tenia a mà materials per farcir el treball. El va haver d’enllestir de memòria, sense consultar cap llibre, només amb els records de la pròpia cultura personal i en només 10 dies. (Erba, 1998:9).

Fins aquí la llegenda. Existeixen altres versions. José Ángel Ezcurra, per exemple, nega de forma taxativa que mai Vázquez Montalbán hagués estat a la seu de la revista a la vinguda de les Américas de Madrid, quan aquesta depenia de Movierecord¹³⁴. Segons ell, Vázquez Montalbán s'equivocava en insistir en haver portat cap article abans de 1969. Afegeix que no va veure mai el treball fins que va sortir publicat. Eduardo Haro Tecglen també va ser assenyalat com la persona que no va concedir el *placet*, en el seu cas perquè va considerar que una persona tan jove no podia conèixer l'època que relatava¹³⁵. L'assumpte es va discutir algun temps entre els protagonistes amb la cordialitat i la nostàlgia pròpia de quan *Triunfo* ja era tancada i l'anècdota es convertí en un dels relats necessaris per engrandir el passat.

En realitat Vázquez Montalbán va intentar seguir el camí professional de César Alonso de los Ríos i Nicolás Sartorius el 1966, de seguida que tots tres es quedessin sense feina arran del tancament governatiu de *Siglo20*. Era una decisió natural, si tenim en consideració el paper de *Triunfo* als anys seixanta, una redacció molt atractiva per uns joves periodistes que militaven a l'esquerra clandestina. A més, eren amics i ja havien treballat plegats. I un dia de finals de 1965 César Alonso i Nicolás Sartorius es van entrevistar amb José Ángel Ezcurra i van ser finalment contractats a *Triunfo* gràcies a la intervenció d'un conegut i també de la feina desplegada a la revista barcelonina, que ja havia cridat l'atenció de la revista de la capital (Ezcurra, 1995:439)

Semblava natural, doncs, que el següent en entrar a *Triunfo* després de Sartorius i Alonso fos Vázquez Montalbán i per aquesta raó es va adreçar - o va enviar - alguns treballs a la redacció madrilenya uns mesos després. En el seu cas, a més, tenia un altre contacte a la revista, Luis Carandell. L'havia conegut a través de José Agustín Goytisolo, feia temps que eren amics i compartien excursions per la Catalunya profunda i estades a la propietat que tenia la família Carandell a Reus¹³⁶. Informació sobre el funcionament de la redacció no li faltava.

Per això no va ser estrany que quan César Alonso va passar a encapçalar la redacció – a mitges amb el Víctor Márquez – a les acaballes de la primavera de 1969, insistís Vázquez perquè completés la feina que havia

¹³⁴ Entrevista a José Ángel Ezcurra, juny de 2006

¹³⁵ Entrevista a César Alonso de los Ríos, juny de 2006

¹³⁶ “José Agustín, Luis y ahora José María” *El País* (secció *Cataluña*), 14 d'agost de 2003:3

enviat en forma de guió. Un cop va arribar l'article sencer, redactat en ple agost, no va resultar difícil defensar-lo.

Tot i aquest enrenou nostàlgic, resulta que la “Crónica sentimental de España” no va ser el primer article de Vázquez Montalbán a *Triunfo*. Uns mesos abans havia signat un article d'opinió¹³⁷ sobre el llibre com a objecte. L'article es titulava “Y por fin... el libro objeto” i tancava una llarga enquesta realitzada a diferents editors de Barcelona i Madrid que s'havia publicat en dues setmanes consecutives. Antonio Javaloyes signava la peça general que portava per títol “¿Qué pasa con el libro español?”, una mena de presentació de l'estat de la qüestió editorial que es tancava amb el primer article publicat per Vázquez Montalbán a *Triunfo*, que va passar totalment desapercbut.

¹³⁷ *Triunfo*, n° 361, 3 de maig de 1969:51.

3.2.1.2. La primera personalitat periodística

Vázquez Montalbán seria presentat com a membre de la plantilla i com a director de la delegació de *Triunfo* a Barcelona en el número 408, de 28 de març de 1970¹³⁸. No havia deixat de publicar des que va aparèixer la “Crònica sentimental de España” uns mesos abans i feia setmanes que estava integrat a la redacció. Per exemple, el llibre *Manifiesto subnormal*¹³⁹ va ser llargament comentat al número 407 per Luis Carandell.

Els primers quatre anys a *Triunfo* van ser d’una gran activitat periodística. Aportava idees i propostes de forma contínua. “Se l’havia d’aturar”, en paraules de José Àngel Ezcurra¹⁴⁰. Per tant, va ser cada cop més present a la revista. En pocs mesos se’l considerava un membre més del consell de redacció, al qual participava sempre que era a la ciutat (Ezcurra, 1995:508) Ara bé, aquesta intensitat duraria només fins les acaballes de 1973, quan canviaria de cop el sentit de la col·laboració a la revista a causa d’algunes diferències greus amb la direcció.

Durant la primera etapa Vázquez va publicar gran quantitat de treballs i va adquirir una primera personalitat periodística. També en aquests primers anys començà l’ús permanent de pseudònims per emmascarar les diferents veus que Vázquez feia servir segons es multiplicava la participació al setmanari. Primer ho va fer de forma improvisada. El primer cop que va fer servir un pseudònim a *Triunfo* va signar com Luis Dávila – un nom ja emprat a *Siglo20* – i el va utilitzar per informar de la concessió del premi Vizcaya de poesia en el qual ell mateix va participar com a membre del jurat (de fet, l’havia guanyat l’any anterior). Després d’aquest primer ús pudorós del nom Dávila, el va convertir en una signatura permanent per a la informació esportiva, una de les identitats que va mantenir a *Triunfo* al llarg d’aquests anys (veure punts 4.4.2 i 4.4.3) També amb aquest pseudònim signaria un llibre publicat dos anys després en què reproduïa alguns dels articles apareguts al setmanari madrieny¹⁴¹.

¹³⁸ Reproducció de l’original, **Annex A, pàg. XXXVII**

¹³⁹ Editorial Kairós, 1970, Barcelona.

¹⁴⁰ Entrevista, juny de 2008

¹⁴¹ *Política y deporte* Editorial Andorra, 1972

La quantitat de peces que va signar a la revista en aquest període inicial sorprèn no només per la capacitat de treball que demostrava, sinó especialment perquè col·laborava alhora amb altres publicacions i perquè molts d'aquests articles eren treballs llargs i reflexius que li exigien força dedicació.

Taula 1: Nombre i tipus de treballs signats a *Triunfo* (1969-1974)

	Total	Capilla Sixtina	<i>Artes, Letras Espectáculos</i>	Sense secció	Luis Dávila	Educac. Palmira
1969	16	--	3	12	1	--
1970	61	--	25	27	3	6
1971*	106	28	28	23	10	17
1972	136	53	19	30	10	24
1973	71	52	0	12	7	--
1974	78	50	6	17	5	--

* La revista va estar suspesa quatre mesos entre el juny i el novembre de 1971 per una sanció del ministeri d'Informació i Turisme.

Després dels 16 treballs publicats en els mesos de l'últim trimestre de 1969, l'any següent es mostrà lleugerament dubitatiu amb una participació repartida entre 27 treballs llargs, tipus reportatges o reflexions analítiques sobre temes sociològics, especialment referits a nous costums socials, i les 25 aparicions a la secció d'arts i espectacles. Vázquez signà un total 61 treballs el 1970, però els següents dos anys pràcticament va doblar la producció per arribar a un ritme de publicació de dos peces i mitja per setmana. Com s'ha dit, l'any 1973 i 1974 aquesta intensitat es reduiria clarament.

L'arrancada de la feina de Vázquez a *Triunfo* té a veure amb un periodisme que implicava fer visites i assistir a actes i trobades culturals, sobretot per a la secció "Arte, Letras, Espectáculos", que ocupava unes 10 pàgines al final del setmanari. Estava composta en cinc columnes, no en les quatre pròpies de la resta del setmanari, i per tant cridava l'atenció amb un format propi. Es dedicava a les recomanacions i les crítiques culturals, una de les tasques en què la revista tindria més influència, dins de l'elaboració d'un nou gust estètic i cultural alternatiu dins del franquisme (Plata, 1995:85-108).

La feina de Vázquez Montalbán va ser doble, en aquesta secció: d'una banda la redacció de cròniques de xerrades, conferències i debats.

D'aquesta forma va relatar, per exemple, l'últim recital públic de Jaime Gil de Biedma, la concessió de diferents premis literaris o la conferència que va oferir a Barcelona el sociòleg italià Gillo Dorfles, del Grup 63, una fita a la ciutat. També, per diferent que sigui, una informació sobre el tancament de la popular sala El Molino de Barcelona. A la secció va destacar l'atenció molt especial que va dedicar als recitals i als incidents que patien els participants de la coneguda com Nova Cançó a Catalunya, una qüestió de poetes i trobadors¹⁴². En el primer article dedicat a Serrat¹⁴³, destacava un artista amb èxit popular i d'alta qualitat poètica, model de la capacitat que tenien les masses, de vegades, per triar amb encert els dissenys de la sentimentalitat. Aquest article, per cert, seria el segon treball¹⁴⁴ que convertiria en un llibre, un aprofitament d'esforços que sovintejaria a la seva obra. Ja ho va fer el 1971 amb "Crónica sentimental de España", publicat per Lumen. També destacaria altres corrents musicals renovadores, per exemple sobre un seguit d'actuacions de "música progressiva" (electrònica) promoguda per Oriol Regàs que, en aquest cas, no reeixien.

La segona part de la feina que va enllestir en aquesta secció era la crítica literària i la informació sobre llibres, corrents estètics i la vida de les editorials. Vázquez informava i criticava sobre novetats i sobre poetes – una clara debilitat personal –, a més de ressenyar l'activitat literària que es podia trobar a diferents indrets d'Espanya. No amagava ni les seves preferències ni les seves amistats. Com ja havia mostrat a la premsa falangista, defenia la renovació de la novel·la i la literatura social i elogiava la innovació i l'avantguarda. La cultura en els inicis dels 70 era a la ciutat un cercle petit que desprenia una forta sensació de resistència. Vázquez mencionava les persones més properes a ell i promovia els autors que es trobaven els seus àmbits de relació. D'aquesta forma, sovintegen a les seves cròniques Carlos Barral, Terenci Moix, Joaquim Marco o Oriol Regàs, de la mateixa forma que es repetien els autors que més li agradaven (Veure punt 4.7.1)

¹⁴² Per exemple, "El silencio de Raimon y nuevos aspectos de la ya vieja Nova Cançó catalana" *Triunfo*, 28 de març de 1970:30-32. Vázquez Montalbán dedicà altres reportatges llargs de nou a Raimon i a Serrat com els més famosos, però també a Enric Barbat o Francesc Pi de la Serra.

¹⁴³ "Juan Manuel Serrat y la cultura de barrio" *Triunfo*, 7 de febrer de 1970:14-19.

¹⁴⁴ *Serrat*, Editorial Júcar. Madrid:1972. El text consistia en una llarga presentació de l'autor seguida de la lletra de les seves cançons. El llibre es va reeditar dos cops, el 1976 i el 1978.

Ara bé, hi havia certs punts en els quals insistia amb un tarannà especial i una intenció més clarament política, per exemple en parlar sobre les publicacions que apareixien, una nova premsa democràtica i d'esquerres, sobretot quan hi treballava ell mateix. Va comentar l'aparició de *CAU* o *Camp de l'Arpa*, per exemple, com més tard també ho faria amb el setmanari *Arreu*. O en la presentació dels llibres que signaven diversos col·laboradors i companys, com Perich o Luis Carandell, tots ells exemples d'un antifranquisme cultural que sobresortia en els pocs mitjans comunicació alternatius.

Nous fenòmens socials

També va optar per observar i descriure tot un seguit de costums socials que reflectien una realitat que sovint l'Espanya oficial no recollia, uns costums emergents que s'enfrontaven amb els usos propagandístics que el franquisme feia, per exemple, de l'esport, la cultura, la moral i els espectacles (Veure punt 4.4)

En aquesta segona línia de treball periodístic sociològic, per dir-ho d'una manera prou general, Vázquez va emprar la crònica i el reportatge. Eren sempre articles llargs, de quatre o cinc pàgines, sovint amb un plantejament enginyós inicial que cridava l'atenció. El *Barça* com a expressió de la catalanitat va ser un dels primers articles en aquesta línia, com un altre sobre els consultoris sentimentals, la mostra de la dependència emocional de les dones, sobretot, respecte una moral establerta. També va tractar sobre el turisme i les alteracions econòmiques, socials i morals que provocava, o sobre els nous models de relació entre home i dona que emergien sense els lligams tradicionals, o bé les dificultats específiques que patia la comunicació de masses al capitalisme, o diferents models de cultura popular, tan menyspreada per la cultura oficial, el nou urbanisme i la televisió.

L'objectiu principal del periodista en els primers anys era contrarestar l'ús propagandístic que el franquisme feia de l'esport i/o de la televisió per adoctrinar i dominar la gent. També es va interessar en diferents aspectes de la catalanitat, entesa com una forma de fer cultura diferent que apropava Catalunya a la cultura francesa i l'allunava de la castellana. Aquesta insistència en elements diferenciadors catalans la va començar a *Triunfo* l'any 1968 Luis Carandell amb un reportatge titulat "Nosotros los catalanes", i Vázquez Montalbán va aprofundir en els continguts anti-franquistes que s'insinuaven en una ciutat que semblava més a prop

d'Europa i més participativa i innovadora que la resta de l'Estat. Aquest flaire de modernitat, però, va provocar alguna reacció en contra, com l'acusació que l'autor de teatre Alfonso Sastre va llançar contra "l'imperialisme culturalà", donant pas a una famosa polèmica a la revista (Plata, 1995:142).

La cultura catalana va rebre un tracte especial en els formats llargs de Vázquez Montalbán: el retorn de Josep Carner, el nou teatre experimental, un guardó obtingut per Josep Maria Castellet¹⁴⁵ amb motiu d'un estudi que va fer sobre Salvador Espriu, un reportatge que aparegué poc després que el filòleg inclogués Vázquez Montalbán a la determinant antologia poètica "Nueve Novísimos"...etc. Es tractava de destacar formes i estils culturals no oficials i per tant de crear i estendre una cultura alternativa.

En aquest període es consolidà la tasca de periodista amb uns reportatges que mostraven una nova sensibilitat i una manera fresca i popular d'escriure, uns formes literàries de Vázquez Montalbán que, amb el temps, derivarien cap a l'opinió. Però el primer impuls periodístic a *Triunfo* va ser més aviat informatiu i analític, una primera personalitat del periodista amb la qual guanyaria solidesa, presència pública i assoliria influència intel·lectual.

¹⁴⁵ "Castellet o la ética de la infidelidad", *Triunfo*, 19 de desembre de 1970

3.2.1.3. Ficció i periodisme a ‘La Capilla Sixtina’

El 20 de febrer de 1971 va aparèixer per primer cop la columna que firmaria Manuel Vázquez durant quasi vuit anys a *Triunfo*, “La Capilla Sixtina”¹⁴⁶. Va triar el nom per fer un joc de paraules amb la capella vaticana en honor al pseudònim que va triar, Sixto Cámara, un socialista utòpic espanyol del segle XIX. Quan se li va preguntar quines raons va tenir per triar aquest nom en concret, precisament va dedicar una *capilla* a respondre la pregunta. No va dir gaire cosa que no servís per augmentar l’interès i la ficció.

“Sixto Cámara soy yo. Ahora bien, no se me oculta que es un respuesta insuficiente (...) Vayamos por partes. Sixto Cámara, es decir, un servidor, nació en Milagro en 1825. Empezó, es decir, empecé a colaborar en periodismo en 1842. En 1846 tuve la suerte de conocer a Fernando Garrido, y en mis discusiones con Fernandito llegué a su misma conclusión: el pleito entre progresistas y conservadores era una broma y la evolución de la política española iba a padecer...” *Triunfo*, n° 495, 25 de març de 1972:7

Unes setmanes abans que aparegués la primera *capilla*, Vázquez Montalbán va signar una llarga crítica sobre un llibre de Juan Goytisolo al qual comparava amb tot un seguit de polítics socialistes i liberals espanyols del segle XIX que van patir la persecució en ser considerats literats ‘anti-espanyols’ o ‘subhistòrics’:

“Juan Goytisolo me recuerda a Blanco White. Me consta que a Juan Goytisolo sólo le fascina Blanco White. De la galería de españoles subhistóricos, a la altura de un Lista, un Sixto Cámara o una Garrido, Blanco White destaca por su desgarradura.” *Triunfo*, n° 451, 23 de gener de 1972:62¹⁴⁷

De fet, va aprofitar la lectura del llibre *La federación y el socialismo*¹⁴⁸ del socialista del segle XIX Fernando Garrido per trobar el pseudònim. Va

¹⁴⁶ *Triunfo*, n° 455, 20 de febrer de 1971:22.

¹⁴⁷ “Juan Goytisolo o la reivindicación de Boabdil el chico”. *Triunfo*, 23 de gener de 1972:62-65

¹⁴⁸ Editorial Mateu, Barcelona, 1971.

ressenyar el llibre una setmana abans que aparegués ‘La capilla sixtina’¹⁴⁹, i al comentari Vázquez parlava amb profusió del liberal espanyol del segle XIX Sixto Cámara, un polític desconegut i una mica desastrat que va ser perseguit i va morir jove i en estranyes circumstàncies. Un personatge històric, igual que ho serien altres pseudònims, com Jack el Decorador a *Hogares Modernos* (1969-71), el baró d’Orcy a *Bocaccio*, l’any 1973, o fins i tot una Encarna de principis del segle XX a la qual va dedicar la columna que publicaria a *Hermano Lobo* (1972-73). Es trobava més lliure en mans del passat.

La primera *capilla* portava per títol “La aventura del lenguaje” i la va dedicar a la comunicació i a les recerques estúpides que de vegades es fan en nom de la ciència, com per exemple les que apareixen en una suposada *Revue de Recherches* i que van ser l’objecte lúdic de la primera peça. Ni apareix l’Encarna ni el text manté gaires similituds amb el que seria després la columna. Vázquez Montalbán va signar un total de 316 *capilles* al llarg de quasi sis anys a *Triunfo*¹⁵⁰. No deixaria de fer-ho quasi en cap número, tret d’algunes poques vegades al llarg d’aquests anys, i va arribar a ser la peça més coneguda d’ell, la més innovadora i sovint la més recordada del període que analitzem. Va ser una idea del propi Manuel Vázquez que en cert moment va proposar a José Ángel Ezcurra, qui va acceptar de seguida¹⁵¹.

Utilitzaria la *capilla* com una mena de calaix de sastre on es podria parlar de tot, però el tema central va ser la política nacional, si bé tractada a una certa distància i amb un seguit d’el·lipsis permanents per a no enfrontar-se directament al control polític ministerial. “La capilla sixtina” va néixer amb clara una voluntat irònica i ambivalent. Tenia diferents veus i servia a diferents intencions, com si fos un complement del “Celtiberia Show” de Luis Carandell, una altra columna modernitzadora de la prosa intel·lectual i acadèmica que caracteritzava *Triunfo*. Un exemple del què Vázquez anomenà “regnat de l’el·lipsis” (Erba, 1998:4)

Si algun element unifica la columna era la presència de diferents personatges de ficció que acompanyaven al narrador, Sixto, uns personatges que comentaven entre ells determinats aspectes de l’actualitat. I entre ells en destacaria especialment l’Encarna, una jove i vehement veïna de l’escriptor que representava les faccions més dures i inflexibles del pen-

¹⁴⁹ “De Lautreament a Max Stirner”, *Triunfo*, 30 de gener de 1971:48

¹⁵⁰ Annex B (en el CD adjunt), catàleg **53TriunfoCapillaSixtina**

¹⁵¹ Entrevista a José Ángel Ezcurra, juny de 2006

sament d'esquerra, una dona maoista, de costums liberals i molt atractiva, una dona del seu temps que va captivar els lectors. Ella va ser el detonant de l'èxit de la columna.

La nova secció de seguida va reeixir gràcies a la varietat i la originalitat del punt de vista de l'autor, i per això va provocar el recel de Eduardo Haro Tecglen, gelós per la simpatia del públic respecte *la capilla*, una producte de ficció que ell considerava poc seriós¹⁵². L'innovador joc de personatges i situacions tenia moltes aplicacions i de seguida els personatges van prendre cos. Encarna, per exemple, havia aparegut en escena en el quart capítol de *la capilla* i Menelao unes setmanes més tard. Els lectors van voler saber més sobre el tal Sixto i l'espavilada veïna, la personalitat de la qual es va anar perfilant al llarg de 1971. I Sixto va haver d'inventar com va arribar a la revista:

“Volví a la vida en un piso de Argüelles, y nada más salir a la calle un impulso secreto me condujo hasta las puertas de Triunfo.

— ¿Quién es usted? – me preguntó Víctor Márquez Reviriego sin levantar la cabeza de su mesa de redactor jefe.

— Sixto Sáenz de la Cámara, para servirle

— Pues mejor firme Sixto Cámara”

Triunfo, 25 de març de 1972, n° 495:7

‘La capilla sixtina’ va publicar-se durant vuit anys sense quasi cap interrupció. Al llarg del temps va evolucionar el plantejament i les intencions de l'autor (Veure punts 4.6.3) Després de les 316 aparicions de *Triunfo*, Vázquez se la va emportar el 1978 a la revista *La Calle*, una decisió – l'única en tots aquests anys - que va decebre profundament José Angel Ezcurra¹⁵³. A *La Calle* la secció va continuar amb èxit, de forma que es va arribar a constituir en un dels treballs més importants de Manuel Vázquez Montalbán al llarg de la seva trajectòria periodística. Quan va guanyar el premi Planeta, l'octubre de 1979, el setmanari *La Calle* estava en perill de desaparició pels problemes econòmics però ell havia de respondre encara a les entrevistes pel seu personatge:

“Si me preguntan quién es Encarna, contesto a lo Flaubert que soy yo. La tensión entre Sixto y Encarna es la misma que uno lleva dentro entre el izquierdista domesticado y el izquierdista

¹⁵² Entrevista a César Alonso de los Ríos, juny de 2006

¹⁵³ Entrevista, juny de 2006.

que se niega a domesticarse y que, como una tensión dialéctica, sirve para practicar una cierta mayéutica. En los personajes siempre está el autor camuflado, en plan travestí, pero siempre es el mismo autor modificando a un personaje que conoce.” (*La Calle*, 23 d’octubre de 1979:45)

Però no tot va ser inventiva i treball. Vázquez Montalbán va tenir un model per conformar ‘La capilla’, una columna que es publicava a la mateixa revista a la secció d’informació internacional i que signava el periodista nord-americà Art Buchwald (Erba, 1998:4), un treball sarcàstic que apareixia a *International Herald Tribune* i que es distribuïa per agència. Buchwald comentava diferents informacions del seu país, també sobre informació internacional, prenent una marcada distància amb el protagonistes i fent servir una fina ironia. Tractava com importants els assumptes petits en què centrava majoritàriament els seus comentaris. *Triunfo* va començar a publicar els treballs cinc anys abans, el dia 24 de setembre de 1966, al número 225¹⁵⁴, i per tant es podia considerar un clàssic. Utilitzava, com també feia Vázquez, les converses falses o inventades per il·lustrar el funcionament del poder o de la política.

En conjunt, “La capilla sixtina” va participar en un esforç per reformar *Triunfo* i va introduir-hi humor. Es perseguia una evolució del llenguatge i certa transformació dels continguts, un canvi de la prosopopeia del setmanari que es va fer no sempre amb el ple acord de la direcció, per exemple d’Haro Tecglen. Calia vèncer les resistències històriques d’una revista amb una plantilla, una dinàmica i un públic molt assentats. Com a contrapartida d’aquestes dificultats, la revista pagava bé. Els redactors es van poder considerar al llarg del anys setanta “els millors pagats de la ciutat”, segons recorda César Alonso de los Ríos.

¹⁵⁴ Text amb què va ser presentat a *Triunfo*, pàg. 41 “Nombre: Art Buchwald. Nacionalidad: norteamericana, Fecha de nacimiento: 1926. Signos particulares, grueso, moreno, grandes gafas. Profesión: colabora en trescientos once diarios (de lo cuales doscientos cincuenta aparecen en los Estados Unidos). En 1948, a los veintidós años, desembarcó en París. Su trabajo consistió en vagabundear por Montparnasse durante varios meses. Un año después, el “New York Tribune” lo lanzó como corresponsal gastronómico: le fue encargada la crónica de los restaurantes y de las salas de fiesta. Pero la política lo reclamó: en 1962 volvió a Washington, donde rápidamente llegó a ser el hombre entre bastidores, el de los secretos grandes y pequeños, de la Casa Blanca. “Fue una promoción”, suele decir él. Periodista de gran clase, escucha, habla, golpea, publica. Cuando un periodista trata de entrevistarle, le dice: “He, es difícil para un periodista entrevistar a otro periodista. Es como bailar con tu hermana” Y añade cuatro o cinco palabras más. (...) Este es el autor de los artículos que a partir de esta semana comienza a publicar ‘TRIUNFO’ En realitat va nèixer el 1928 i va morir el 2007.

Sixto Cámara es va convertir en molt més que un pseudònim, com també ho va ser en el seu moment Jack el Decorador, tot i que aquest només va durar un any. Tots dos personatges van adquirir identitat a una ficció que es completava amb altres personatges per opinar i denunciar l'estupidesa de la vida política i, de vegades, també de la vida quotidiana.

Vázquez Montalbán i Luis Carandell van renovar una part de la revista amb el seu treball complementari. Com amics que eren, no podem pensar que fos una casualitat sinó més aviat una complicitat. L'èxit els acompanyava. El 1971 es va publicar el llibre *Celtiberia Show*, una recopilació de textos publicats a *Triunfo* que es va convertir durant molt mesos en el llibre més venut a Espanya. En fer-li la crítica al llibre, entre adolorida i esperançada, en Vázquez Montalbán comparava els països del nord amb la negror dels fets absurds que es destacaven al llibre del seu amic:

“Yo sé que en esos países [del norte de Europa] nos consideran tierra productora de peones, camareros y toreros, creo que entre nosotros hay culpables de esa trilogía hispánica y que algún provecho sacan de esa España diferente que se han inventado. Pero también sé que en esta tierra hay todos los ingredientes para formar un país libre, sin miedo a serlo. Gentes que no tienen miedo a la cultura, a la esperanza, a la solidaridad ni a la generosidad. Por primera vez, España es un país sociológicamente abocado a la libertad” *Triunfo*, nº 449, 9 de gener de 1971:17

El tàndem que van formar a *Triunfo* no es podria qualificar d'humorístic perquè no era la seva primera intenció, fer riure, si bé utilitzaven l'humor com una eina per induir a la reflexió, sobretot per destacar allò grotesc, cadascú en el seus àmbit. Carandell (2003:201) denunciava la manca de civisme i cultura al país, l'endarreriment moral col·lectiu que es podia apreciar a la vida quotidiana; Vázquez Montalbán, les mentides polítiques oficials.

‘La educaci3n de Palmira’

La Capilla, per3, va ser la segona posada en marxa d’aquesta renovaci3. Manuel V3zquez havia tirat endavant una s3rie d’acudits el novembre de 1970, “La educaci3n de Palmira”, dibuixats per la N3ria Pompeia¹⁵⁵ i amb textos signats per Manolo V el Empecinado (Veure punt 4.5.2.1)¹⁵⁶. El personatge, la Palmira, era una jove d’uns 20 anys que mai deia res, nom3 escoltava com tothom al seu voltant, especialment els companys i els homes, li volien adoctrinar o explicar-li les idees que havia de tenir, les idees correctes. En aquesta xerrameca permanent, que constitueix un complet resum dels arguments emprats pels pares i els companys sentimentals d’aquesta generaci3 de dones, es colava tota una filosofia de resignaci3 directa o subjacent, des dels assumptes familiars al tracte amb els amics. La jove comprenia que els altres la volien dominar i a m3s queien en cont3nues contradiccions, divertides moltes, grolleres algunes. Palmira comprovava que els *progres* no ho eren tant com semblaven i que la vida resultava contradict3ria i estranya.

“La educaci3n de Palmira” va resultar una declamaci3 de principis feministes i de seny en mig d’un ambient masclista, si no misogin. La N3ria Pompeia ja havia col·laborat a *Triunfo* el 1968 amb una s3rie de dibuixos a una plana inspirats en ombres xineses, aquest cop sense paraules. A *La educaci3n de Palmira*, els textos eren de Manuel V3zquez. La s3rie va durar 47 cap3tols, fins el n3mero 512, de 22 de juliol de 1972.

Amb l’aparici3 d’aquestes dues columnes, primer “La educaci3n de Palmira” i a continuaci3 “La capilla sixtina”, el periodisme de Manuel V3zquez a *Triunfo* no nom3 es consolid3 sin3 que va pujar un grau, s’especialitz3 i va derivar cap el comentari i l’opini3 a trav3s de l’humor, la ironia i la inventiva: les eines de la ficci3. El periodista va arribar al setmanari amb molta empenta, amb una gran iniciativa periodística i despr3s de tot un primer any, el 1970, d’exercir de periodista prolífic, polifac3tic i entusiasmat va tirar endavant dues seccions noves que li van dotar d’una renovada influ3ncia. A partir d’ara l’opini3 esdevindria el g3nere que l’aniria captivant, per molt que encara calguessin determinats subterfugis ling3ístics per esquivar la repressi3 pol3tica del ministeri d’Informaci3.

¹⁵⁵ Nom artístic de N3ria Vilaplana Buixons (Barcelona, 1931)

¹⁵⁶ Annex B (en el CD adjunt) **54Educaci3nPalmira**

3.2.1.4. Contra *Hermano Lobo* (1972-73)

A *Triunfo* es van plantejar al llarg dels 70 dos debats quasi permanents entre les dues faccions o sectors en què es va dividir la redacció. D'una banda, els periodistes més joves intentaven renovar els continguts de la publicació perquè els trobaven una mica antiquats. La revista tenia un to clarament intel·lectual, destacava el seu aspecte 'fosc', l'abús del text i la manca de fotografies. També per la profunditat de les reflexions, de forma que no aconseguia un públic nou i no augmentava les vendes, sinó que es mantenia confortablement instal·lada en uns 60.000 exemplars de tirada, segons les dades de l'OJD¹⁵⁷.

Quan César Alonso de los Ríos i Víctor Márquez Reviriego van entrar a la redacció a començament de 1966, van ensopegar amb un estil extremadament clàssic que s'encomanava als costums: les dones havien de portar faldilla i mitges, i no s'admetia que treballessin a la redacció si no era com a secretàries¹⁵⁸. La primera dona periodista que va trepitjar aquelles oficines va ser Montserrat Roig el 1972, i de fet els empleats sortien a mirar-se-la quan arribava perquè "semblava europea"¹⁵⁹. Respecte els continguts, tant José Ángel Ezcurra com Eduardo Haro desconeixien les novetats culturals de l'època de finals dels 60, els moviments socials emergents, i a més no en tenien especial interès. Era cosa de joves, és a dir, una mica grenyuts i mimats, tal com els semblava la joventut¹⁶⁰. La revista tampoc s'alteraria per l'aparició el 1970 del setmanari d'informació general més renovador del moment, *Cambio16*, que en poc temps va trobar una nova fórmula que els hi va permetre passar dels 42.645 exemplars de mitjana el 1974 als 197.276 el 1975. El nou setmanari aprofitava l'estret camí que permetia el ministeri per informar i n'assumia les limitacions, però no es centrava només en generar opinió. (Fontes i Menéndez, 2004:112). *Triunfo* actuava com si fos inalterable, com si tingués una provada clau de la permanència més enllà d'allò que consideraven noves aventures periodístiques. Ezcurra no va introduir canvis fins que la crisi li va esclatar al davant, ja el 1977. Només va con-

¹⁵⁷ En concret, l'any 1973, 59.807 exemplars, i l'any 1974, 58.865.

¹⁵⁸ Entrevista a Víctor Márquez, juny de 2006

¹⁵⁹ Entrevista a Pilar Aymerich, juliol de 2008

¹⁶⁰ Entrevista a César Alonso de los Ríos, juny de 2006

siderar durant un temps convertir la revista en un diari, però l'aparició d'*El País* li va treure la idea del cap¹⁶¹.

D'alguna manera, era una publicació massa vella com per admetre fàcilment qualsevol canvi. Des de la seva aparició a València el 1946, el posterior trasllat a Madrid, la calculada transformació en un setmanari d'informació general, evitar els temes d'informació nacional i, finalment, la separació de l'empresa Movierecord, *Triunfo* portava més de vint anys superant tota mena de dificultats gràcies a la capacitat acomodaticia enfront les adversitats, allò que s'ha qualificat com a "possibilisme" (García Rico, 2002:69). La seva continuïtat era ja un monument a la prudència, una fórmula d'èxit basat en no arriscar-se per a sobreviure.

Ni tan sols *Hermano Lobo* quedaria al marge de les tensions entre els dos models professionals que subjacièn sota la feina quotidiana. El va crear José Ángel Ezcurra a instàncies de "Chumy Chúmez", nom artístic de José María González Castrillo, un dibuixant i humorista format a *La Codorniz* que a finals del franquisme va voler renovar la fórmula que es repetia des de el final de la guerra civil perquè la considerava antiquada, quasi bé carpetovetònica (Ezcurra, 1995:547).

Prensa Periódica S.A., l'empresa editora de *Triunfo*, va aprofitar la suspensió del setmanari el 1971, quan va ser multat amb 250.000 pessetes de multa i suspès durant quatre mesos arran del número extra dedicat al matrimoni, per endegar *Hermano Lobo*. En el període de suspensió es van fer les gestions per demanar els permisos corresponents. A Ezcurra li van semblar uns tràmits "senzills" gràcies a la "mala consciència" que va crear el tancament de *Triunfo* entre els propis funcionaris del ministeri d'Informació i Turisme. A més, afegia: "el humor parecía un excelente burladero para eludir las cornadas del artículo segundo [de la ley de Prensa de 1966]" L'empresa va aconseguir el permís amb certes facilitats i el propietari va rebre dels funcionaris un munt de recomanacions sobre assumptes que resultaven intocables (Ezcurra, 1995:548).

Chumy Chúmez va contractar alguns dibuixants joves com Forges (Antonio Fraguas), OPS (Rafael Rábago), Jaume Perich o Guillermo Summers i va organitzar una revista de costos reduïts que s'imprimia a dues tintes i sense fotografies, un setmanari amb 16 pàgines de paper senzill, molts acudits i poc text que va resultar un èxit immediat. La revista es publicava sense publicitat i amb un aire que recordava la revista francesa

¹⁶¹ Entrevista a José Angel Ezcurra, juny de 2006

Hebdo. Aquest “semanario de humor dentro de lo que cabe”, tal com es precisava sota la capçalera, al·ludia des de la portada al control polític que suportava però, con el setmanari mare *Triunfo*, no tenia en realitat cap intenció d’enfrontar-s’hi. Es va contractar com a director un periodista que havia abandonat *ABC* per diferències ideològiques amb la direcció, Ángel García Pintado. El número u oferia en el text de presentació una explícita referència a un llop que es menjava una ‘guatlla morta’ (Fontes i Menéndez, 2004:522)

Però com havia de ser, a començaments dels 70, un setmanari d’humor? Més aviat una revista d’acudits sobre els temes de sempre, i per tant una publicació més aviat intemporal i poc periodística? O sobretot un setmanari d’actualitat, és a dir, una revista que cada set dies comentés els esdeveniments i les notícies que s’havien publicat a la premsa? S’havia d’estar a prop de fer una mena de *La Codorniz* més moderna, o s’havien d’ocupar de l’actualitat?

La posició del director, Ángel García Pintado, era inequívocament fer un setmanari informatiu, però l’inspirador de la revista, Chummy Chúmez, volia un setmanari que no es fiqués en polèmiques i es centrés en oferir un humor més modern però tan correcte com el del seu precedent, *La Codorniz*. Certa punta sense fer sang.

No va ser l’únic enfrontament que es va enquistar a la redacció. La revista va tenir un èxit tan gran que la bonança econòmica va permetre alleujar les diferències plantejades, si bé va crear entre alguns col·laboradors reticències perquè cobraven a tant la peça, sense participar en uns beneficis que superaven amb molt les expectatives¹⁶².

‘Memorias libertinas de la bella Encarna’

Les plomes més conegudes de *Triunfo* van ser convidades a participar-hi, tot i que no tots van acceptar. Vázquez Montalbán, sí. Des del primer número, va publicar una columna presentada amb uns dibuixos de tinta xina i aire modernista, tipus *belle époque*, que emmarcaven les aventures d’una dona de començaments del segle XX. La dona es deia Encarna i destacava per una bellesa vistosa i cridanera, un parany en el qual els homes queien amb rotunditat. El nom de la secció deixava clara les intencions: “Memorias libertinas de la bella Encarna”.

¹⁶² César Alonso de los Ríos, juny de 2006

Tal i com s'analitzarà més endavant, Vázquez Montalbán continuava encara en mig de l'estètica *subnormal*, si bé en aquesta columna va reduir l'audàcia dels seus plantejaments narratius. Els arguments eren poc versemblants, i la lògica de la narració imprevisible, si bé l'absurd no arribava als excessos propis de Jack el Decorador. La bella Encarna era un personatge que mantenia una personalitat constant, així com una aparença física, unes capacitats i uns trets determinats que permetien reconèixer-la setmana rere setmana.

Era una dona jove com la noia que interpretava “La Educación de Palmira”, per exemple, però era quasi el revers psicològic de la jove tímida i callada que mai arribava a dir res. De fet, l'*Educació* va acabar el maig de 1972, només cinc números després que comencés precisament la història de la bella Encarna, que sembla una mena de continuació *subnormal* i antagònica.

La bella Encarna era una jove pobre que vivia a Pamplona i netejava escales i oficines fins que un dia va conèixer Winston Churchill – de vacances d'incògnit a Espanya – i de seguida es van enamorar. El polític, atent i eficaç, li va posar un pis a la ciutat. Però Encarna no seria una mantinguda corrent. Per fer-la interessant i una mica transgressora, Vázquez Montalbán la va fer promíscua i del tot feliç amb la seva sexualitat, dos trets inesperats i de caire feminista que en un to rebaixat adjudicaria també a la maoista Encarna de “La capilla sixtina”, de la qual sembla una mena de laboratori de proves, un interessant precedent.

La bella Encarna, la d'*Hermano Lobo*, tindria una vida plena d'experiències inversemblants al llarg dels primers anys del segle XX. Va conèixer i/o estimar revolucionaris com Trotsky, intel·lectuals com Freud, Ortega y Gasset, polítics com Lerroux i dos escriptors exiliats a París, Azorín i Pío Baroja. Cantant ocasional, jove plena de vida i seguretada, va estimar també a alguns homes atractius i desconeguts. Vázquez Montalbán defenia el dret al plaer, i gaudia en fer alguns retrats punyents dels personatges famosos que apareixen a la columna en posar-los en contrast amb la fresca desimboltura de la noia, els diàlegs de la qual de vegades agafaven el to de duel de les sarsuelas.

Vázquez Montalbán va publicar 32 capítols de la sèrie entre el 13 de maig de 1972 i el 10 de febrer de 1973. La columna no tenia un títol per a cada setmana, sinó que només feia servir números romans per presentar-se. La publicació de la columna va ser regular a l'inici, però els últims

mesos només publicava cada quinze dies. Cada columna acabava amb un “continuarà” que, tot i ser cert, la narració no acomplia perquè l’argument feia cercles i no anava en cap direcció. La noia saltava de ciutat en ciutat, de situació en situació, fins arribar a Barcelona, on es tornava a repetir la situació: nova parella, avorriment i inapetència sentimental.

La paròdia no funcionava. L’humor que es podia donar entre una dona jove, descarada i lliure contra els intel·lectuals tibats i una mica estúpids amb qui es relacionava, tal i com els descrivia el periodista, no sempre provocava complicitat en el lector. Resultava un humor fred. Per gaudir de la ironia dels retrats que Vázquez realitzava dels savis calia tenir força coneixements d’història. Ja fos per aquestes o d’altres raons, Ángel García Pintado li va demanar a Vázquez Montalbán que canviés el treball sobre Encarna perquè “no era un èxit” (Fontes i Menéndez, 2004:528)

El cisma informatiu

Hermano Lobo va patir una crisi a partir de la primavera de 1973. Ezcurra (1995:637) ho atribueix al cansament de ‘Chumy Chúmez’, mentre que Fontes i Menéndez (2004:524) es refereixen al renovat èxit que va tenir *La Codorniz* després d’una profunda remodelació que va millorar molt la revista amb més color i publicitat, de forma que va recuperar força difusió en detriment del magnífic inici d’*Hermano Lobo*. Ningú no esperava aquesta revifada de la degana de la premsa d’humor i contrincant directe de la revista de Chumi Chúmez. La redacció va acusar el cop i van reparèixer les diferències amagades.

En primer lloc, un grup de dibuixants, entre ells Perich i Forges – amb el recolzament de Vázquez Montalbán –, van demanar a través d’una carta que es formés un consell de redacció com tenien la resta de publicacions periodístiques per decidir els continguts de la revista de forma col·legiada. Era un intent de propiciar un setmanari informatiu. També van plantejar algunes reivindicacions salarials. Volien participar en els beneficis de la publicació i no treballar a preu taxat. Les dues sol·licituds van ser rebutjades. El director, José María González, va defensar aquesta visió informativa i professional de la revista i va ser acomiadat. Les reivindicacions econòmiques dels redactors es van tractar de forma individual, si bé ni Forges ni Perich ni Vázquez Montalbán van sentir-se prou ben pagats com per continuar a la revista.

Tots tres van abandonar *Hermano Lobo*, si bé cadascú al seu ritme, segons anaven cristal·litzant les ofertes que els hi va fer durant aquests mesos de 1973 José Ilario Font, que mirava d'impulsar una nova revista, *Por Favor*. Segons Antonio Fraguas (Forges)¹⁶³ les reunions per contractar-los es van celebrar a Madrid i de forma individual. José Ilario es presentava sempre acompanyat d'una dona espectacular i els assegurava que havia aconseguit capital sense límit per endegar la millor revista del món. Un cop van acceptar els tres, Ilario va poder anar als bancs per demanar els crèdits corresponents gràcies als avals que suposava tenir les seves signatures.

Vázquez Montalbán va ser el primer en abandonar *Hermano Lobo*. No va publicar res més, un cop va acabar la columna de la bella Encarna. Només va estar 40 números al setmanari, ni tan sols un any. Perich i Forges encara van continuar fins al començament de 1974, uns 10 mesos més. Forges va publicar l'últim cop el número 88 (12 de gener de 1974) i Perich, el 94 (23 de febrer de 1974) L'enfrontament va ser greu. Vázquez Montalbán, per exemple, a més de deixar *Hermano Lobo* va reduir la participació a *Triunfo*, on només va signar quinze articles en deu mesos, entre el febrer de 1973 i el gener de 1974, els moments més freds de a relació de Vázquez Montalbán amb l'empresa¹⁶⁴.

Segons van abandonar *Hermano Lobo* Jaume Perich i Antonio Fraguas, s'afegiren al projecte de *Por Favor*, la revista d'humor que els hi va proposar José Ilario (Veure punt 3.3.1). El cisma en conjunt no va tenir conseqüències greus pel periodista perquè José Ángel Ezcurra (1995:638) va ser comprensiu amb Vázquez Montalbán. La marxa dels tres col·laboradors resultà un "disgust" que li va molestar més que res perquè d'alguna manera anticipava una segona divisió molt més important, la que el 1978 va portar quasi mitja redacció de *Triunfo* a *La Calle*. "Si fuera hoy, les hubiera hecho firmar a todos un contrato en exclusividad. Pero eran otros tiempos"¹⁶⁵

Amb tot, *Hermano Lobo* va perdre l'esperit inicial. Es va fer evident la manca de col·laboradors. Chumy Chuméz i Summers elaboraven entre ells dos més de la meitat de la revista. A poc a poc, la revista va devallar i finalment va tancat encara abans que d'altres revistes d'humor, quan portava 213 números, l'estiu de 1976.

¹⁶³ Entrevista, abril de 2008

¹⁶⁴ "La Capilla Sixtina", però, va continuar al ritme acostumat.

¹⁶⁵ Entrevista, juny de 2006

3.2.2. El món des del diari *Tele/eXpres* (1970-1974)

Des de 1962 Vázquez Montalbán no treballava en un diari. Per ser precisos, mai havia participat en la redacció d'un diari de manera plena i continua perquè a *Solidaridad Nacional* només portava els originals i ben poques vegades hi va treballar. No podem dir el mateix de les revistes. Vázquez Montalbán va passar moltes hores a la redacció del setmanari *Siglo20* i naturalment a la redacció d'*Hogares Modernos*. A *Triunfo* podia disposar de l'ambient periodístic que comporta la professió, si bé la redacció estava a Madrid. En arribar a *Tele/eXpres*, en canvi, el periodista va obtenir el premi de poder anar cada dia a la redacció d'un diari destacat de la ciutat on residia, un diari en plena marxa i a més ple de periodistes joves, una publicació que encarnava d'alguna manera el nou esperit de la premsa que poc a poc emergia a la ciutat.

Tele/eXpres tenia només sis anys de vida el 1970, quan Vázquez Montalbán va començar un seguit de columnes sota el títol de *Política Ficción*. El diari estava en ple procés d'assolir certa estabilitat. Des del 1968 n'era el director Manuel Ibáñez Escofet. El diari va aparèixer el 1964 i va ser el primer periòdic privat que va obtenir el permís governamental des de la fi de la guerra civil en una capital de província. Va néixer amb voluntat de renovació. Ja des del nom de la capçalera expressava la modernitat dels nous sistemes de transmissió de notícies. Era un diari vespertí i competia amb el vell *Noticiero Universal*. De fet, va començar a sortir al migdia en punt per tal d'avançar-se al competidor (Guillamet, 1996b:38-39) i en general va prendre un aire lleuger i jove inspirat en *France Soir*. Era propietat de Jaume Castell Lastrotas, un dels empresaris de la nova economia franquista estabilitzada: propietari de bancs, empreses alimentàries, promocions immobiliàries i fins i tot cinematogràfiques.

De qualsevol manera, la vida del diari no havia estat gaire tranquil·la. Fins l'arribada de Manuel Ibáñez Escofet havia tingut tres directors en quatre anys. El primer, Andreu Avel·lí Artís, que signava les cròniques com 'Sempronio', era un antic periodista republicà que va ser cessat el 1966 per la mà influent del bisbe de Lleida, Aurelio del Pino, enfadat per un article que es va publicar al diari sobre les terres de l'episcopat lleidatà. Andreu Avel·lí va ser substituït per un escriptor i antic impulsor de la revista *Destino*, Ignacio Agustí, que només va estar unes setmanes al càrrec. Se li va acceptar la dimissió per un enfrontament que va mantenir

amb l'església catalana per atacar des del diari un grup de capellans que s'havien manifestat contra la policia a causa de les tortures infligides a un estudiant. Els va qualificar com a "bonzos incordiantes" i abans que es reproduís un nou cas Galinsoga, l'empresa nomenà Carlos Sentís com a nou director. El diari, però, no acabava d'anar del tot i Jaume Castell va vendre el 50% de les accions al comte de Godó, que contractà Manuel Ibáñez Escofet, llavors sotsdirector d'*El Correo Catalán*, per revifar el diari. Va ser un èxit. *Tele/eXpres* es va convertir al llarg de vuit anys en "una referència per als sectors demòcrates i progressistes" (Guillamet, 2004:5). Entre d'altres joves intel·lectuals, va contractar com a col·laboradors Terenci Moix, Montserrat Roig, Ramon Barnils, Ernest Lluch o el mateix Vázquez Montalbán.

Segons el que llavors era el sotsdirector del diari, Pere-Oriol Costa¹⁶⁶, Manuel Ibáñez Escofet va renovar el diari perquè tenia molt present la nova generació que representava el seu propi fill, Fèlix Ibáñez, membre del clandestí PSUC. Tanmateix, el procés d'acomodació d'aquestes noves tendències al diari va crear algunes tensions.

Vázquez Montalbán hi va participar en dos moments diferents. En una primera etapa que va durar sis mesos el 1970, quan només va ser col·laborador. A continuació va romandre separat del diari més d'un any però va tornar amb tots els honors de jove intel·lectual recuperat el 1972, ja com a membre de la plantilla. A totes dues etapes es va dedicar bàsicament a escriure columnes sobre informació internacional, si bé ho va fer amb dos estils radicalment diferents. A la primera etapa, la seva columna destacava per la capacitat sarcàstica i per la tendència a barrejar diferents temes i al·lusions, de forma que el treball al·ludia la política nacional i d'altres assumptes sensibles. Va ser apartar de la col·laboració només cinc mesos després de començar. A la segona etapa, però, Vázquez Montalbán es va cenyir als temes internacionals i va evitar tan com fos possible el to sarcàstic, sense renunciar a una certa ironia d'altra banda consubstancial a la seva prosa. Es va refugiar en l'anàlisi i va farcir d'informació les columnes. Els problemes no van desaparèixer del tot però Vázquez Montalbán va poder tenir al llarg de quasi dos anys una columna d'opinió diària en un diari barceloní que es faria famosa: "Del alfiler al elefante".

¹⁶⁶ Entrevista, maig de 2008.

3.2.2.1 Una veu sarcàstica: 'Política ficción' (1970)

Un més abans de començar al diari, el gener de 1970, el periodista havia publicat *Manifiesto subnormal*, un assaig que barrejava gèneres diferents, reivindicava l'absurd i en general les estètiques surrealistes (Veure punt 4.5.1) I aquest va ser el plantejament d'aquesta columna, el que ell mateix anomenaria *subnormalitat*, un peculiar ús del llenguatge que continuava la feina que havia començat en els terrenys de l'art amb el personatge que interpretava a *Hogares Modernos* el transgressor Jack el Decorador, com ja hem explicat.

La columna no enganyaria ningú. Es deia amb tota intenció "Política ficción" i volia ser una sàtira sobre situacions d'actualitat que tenien a veure amb retrats dels mandataris, els homes que governaven al món. Reproduïa situacions imaginàries, de vegades divertides o senzillament estúpides entre els governants, que quedaven més humans i ridículs del que semblaven. La primera columna estava dedicada a una suposada volta ciclista que, segons les autoritats nord-americanes, s'havia celebrat al Vietnam com si el país pogués celebrar un esdeveniment esportiu que travessava el país en plena guerra civil.

Un dia criticava la fe excessiva que tenia el poder en els nous aparells computadors i en destacava la alienació tecnològica que s'apuntava sota aquesta actitud. Proposava que s'aprofitessin les noves tecnologies per a què els combats de boxa es fessin a la pantalla, i després, un cop funcionés el sistema, que es decideixin les batalles de les guerres com si només fossin jocs. En una altra, posava al general israelià Dayan davant un mirall màgic al qual li consultava totes les decisions. O reproduïa la conversa inversemblant que van mantenir Nixon i Pompidou a través del telèfon, o una baralla entre el president Pompidou i la seva dona. Vázquez Montalbán inventava les situacions per criticar la realitat política internacional. També apareixia ell mateix a la columna. Un dia el seu pis era assaltat per uns desconeguts i un altre contractava un detectiu – era l'època en que redactava la primera novel·la sobre Carvalho – per esbrinar un terrible secret sobre el futur del món.

La secció d'Internacional de *Tele/eXpres* estava dirigida per Mateo Madrilejos i ocupava unes quatre pàgines. Presentava, a més de força quantitat de notícies, un comentari que es deia *Vasto Mundo* i apareixia sense signar. La columna de Vázquez Montalbán pretenia contraposar el to assenyat de la secció amb una versió brillant i enginyosa de les notícies in-

ternacionals que provoquessin no el riure sinó percebre la realitat d'una manera alternativa.

Ara bé, Vázquez Montalbán no es va estar de fer servir la columna per parlar de temes molt diferents, i de vegades propis d'una matèria molt més perillosa com era la política interior. El dia 9 de març li va dedicar la columna a Machado, per ell un referent moral, poètic i periodístic: “Morir de pulmonia en una destartada retirada no es ser un màrtir, es ser un ciudadano consecuente con lo que creyó”¹⁶⁷ Es tractava de literatura, es podria pensar, però Vázquez també va al·ludir a les activitats de la CIA a Espanya (amb l'excusa del seus records d'estudiant) I va dedicar una columna als lligams d'amistat entre els EUA i Espanya. Sobre la columna a causa de la qual seria apartat de la feina, “¿El Opus en la luna?”¹⁶⁸, el mateix director va explicar les dificultats que va tenir, com va intentar defensar-la de les pressions que rebia fins i tot des de Madrid quan, en realitat, era una columna innocent. (Ibañez Escofet, 1990: 102) Però el periodista plantejava temes seriosos amb una voluntat jocosa i lúdica que molestava el poder.

A “¿El Opus en la luna?”, Vázquez Montalbán va utilitzar el rumor que l'astronauta Neil Amstrong, el primer home en trepitjar la lluna, pertanyia l'Opus Dei per recomanar a l'Obra que canviessin de política comunicativa i que declarassin si consideraven o no la lluna com a terra d'evangelització perquè no estava clar si l'havien enviat com a astronauta o com a missioner. La broma no només va molestar els sectors tecnòcrates del govern, entre d'altres el propi ministre d'Informació, Alfredo Sánchez Bella, sinó que va ser utilitzada pels sectors falangistes per desacreditar als opusdeistes a la premsa¹⁶⁹.

Vázquez no va ser apartat de la columna de forma immediata. Encara va publicar la resta de la primavera seguint amb els mateixos plantejaments. De vegades, fins i tot, deixava de banda el to sarcàstic i es posava seriós, si el tema ho necessitava, com per exemple el dia 6 d'abril, quan va dedicar la columna a la tortura. O amb les dues columnes que va dedicar al partit entre Barça i Madrid que va dirigir l'àrbitre Guruceta.

¹⁶⁷ “Machado, treinta y un años”, *Tele/eXpres*, 9 de març de 1970

¹⁶⁸ **Annex A, pàg. XXXIII**

¹⁶⁹ Entrevista a Lluís Bassets, abril de 2008

‘Desde la Costa Brava, sin amor’

El dia 30 de juny va publicar l'última de les peces de “Política Ficción”. Però va disposar d'una secció nova de seguida. Com si fos un intent de trobar-li una feina menys compromesa al diari, Vázquez va signar una columna setmanal sobre la Costa Brava – on estiuejava - a les pàgines del diari dedicades a l'estiu. Plantejades com una crònica de viatge, parlava de la vida que hi feien els barcelonins a l'agost. Van ser en conjunt només 10 treballs amb un to paròdic lleu, rebaixat per la bonança i la poca transcendència de la vida estiuenca. Signava com Manolo V., i relatava problemes d'aparcament a Cadaqués, la presència de vegades asfixiant del turisme francès, la pressió que exercien les famílies a les platges, l'incordi dels nens jugant-hi o la profunda estupidesa del jove que creia que havia lligat amb una estrangera, quan en realitat era ella qui havia decidit.

L'estiu es va estendre fins el dia 12 de setembre, quan es va publicar l'última peça, ara dedicada a la *gauche divine*. Tot i això, encara va aparèixer una “Política Ficción” més el cinc d'octubre, com si es pensés en refer o continuar la col·laboració que Vázquez Montalbán va encetar a la primavera. Potser ho va intentar de nou Manuel Ibáñez Escofet, o potser es va posar en pàgina per error. Fos com fos, Vázquez Montalbán no signaria més treballs a *Tele/eXpres* fins dos anys més tard. La primera etapa havia acabat.

3.2.2.2 Les 'beques Godó'

A la pàgina 3 del diari el dia 5 d'abril de 1972 es va informar als lectors d'una falsa novetat:

“Hoy inicia su colaboración en nuestras páginas, como comentarista de política internacional, el escritor y periodista Manuel Vázquez Montalbán. Su presentación es innecesaria. Hombre sensible a la entera idea de humanidad, su visión del mundo y sus problemas ha de encajar con la sensibilidad de nuestros lectores, que no dudamos encontrarán en sus comentarios la palpitación – y a veces la tragedia – de este pequeño planeta que es la tierra”¹⁷⁰

Cap al·lusió als 50 treballs que Vázquez Montalbán havia publicat al diari l'any 1970, com si mai hagués existit la secció *Política Ficción* ni la peça sobre l'Opus Dei. El retorn del periodista va ser una demanda que va fer el nou cap de la secció d'Internacional, Joaquim Ibarz Malet, en ser nomenat pel càrrec el 1972. La va plantejar en nom de tota la redacció, on encara es lamentava la separació que havia patit¹⁷¹. El director, Manuel Ibáñez Escofet, a banda de la simpatia personal que sentia per Vázquez, necessitava un nou comentarista perquè en poc temps Mateo Madrilejos deixaria *Tele/eXpres* per anar al *Noticiero Universal* i perquè es volia potenciar la secció d'Internacional. A més, per un diari vespertí aquesta era una secció molt llúida perquè aprofitaven la diferència horària per incloure-hi les notícies més recents produïdes als EUA. En concret, *Tele/eXpres* disposava d'un servei especial de despatxos procedents del *New York Times* que pagava *La Vanguardia*, sense que aquest periòdic li traïes prou partit¹⁷².

A banda de la voluntat de potenciar la secció, Vázquez Montalbán no era el mateix periodista que havia estat apartat de *Tele/eXpres* dos anys abans. Havia adquirit un nou perfil professional gràcies a l'increment de la seva presència pública. L'any 1971 va publicar la segona edició, revisada i augmentada, de l'*Informe sobre la informació*¹⁷³, un fet infreqüent en

¹⁷⁰ *Tele/eXpres*, 5 d'abril de 1972. **Annex A, pàgina XXXVIII**

¹⁷¹ Entrevista, maig de 2008

¹⁷² Entrevista a Lluís Bassets, abril de 2008

¹⁷³ Editorial Fontanella, 1971, Barcelona.

un assaig acadèmic a l'Espanya dels 70; havia aparegut també en llibre la *Crónica sentimental de España*¹⁷⁴, sense perdre de vista que al llarg de l'any 1971 la feina de Vázquez Montalbán a *Triunfo* destacava per l'originalitat periodística. A més, publicava amb creixent èxit *La capilla sextina* i, per si fos poc, havia començat a fer classes a l'Escola de Periodisme de l'Església. Va ser contractat per iniciativa dels alumnes i impartia un seminari que amb el temps rebria el nom col·loquial de “càtedra Sixto Cámara” (Bofill, 1989:105). Havia crescut ràpidament.

No era l'únic cas. Manuel Ibáñez Escofet insistia en la participació al diari d'altres joves periodistes, com ara Ramon Barnils, Joan de Segarra o Terenci Moix. El diari informava sovint sobre moviments socials que es consideraven innovadors, tot i la polèmica que sovint provocaven, per exemple dels actes i esdeveniments de la coneguda com *gauche divine*, de la qual va ser el diari de referència (Regàs i Rubió, 2000:13) *Tele/eXpres* cercava un públic jove que en general altres publicacions més tradicionals menystenien.

Vázquez Montalbán va transformar l'estil de les seves columnes en encetar la segona etapa al diari. Va abandonar el to sarcàstic i surrealista de la primera i es va conformar amb una ironia sense puntes que va guarnir amb la profunditat de la seva anàlisi (Veure punt 4.3.3). Va signar dues llargues sèries de comentaris que li van permetre gaudir de tres o quatre aparicions setmanals entre febrer de 1972 i el desembre de 1974: *Pequeño Planeta*, 126 treballs l'any 1972, i la sèrie que el faria més popular, *Del alfiler al elefante*, al llarg de 1973 i 1974; una sèrie de 364 treballs. En total, quasi bé 500 columnes¹⁷⁵ que el van retornar de forma definitiva a la professió diària a la ciutat on vivia.

Aquesta segona oportunitat li va significar entrar a la plantilla del diari, de forma oficial¹⁷⁶, i com a conseqüència obtenir l'ingrés a l'Associació Professional de la Premsa de Barcelona, una entitat en mans del sector franquista de la professió que li havia negat el reconeixement laboral des que va ser condemnat el 1962. Va aparèixer com a membre reconegut de l'associació en les memòries de 1973¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Editorial Lumen, 1971, Barcelona.

¹⁷⁵ Catàlegs, Annex B (en el CD adjunt): **08TeleExpres197074** i també **43PolíticaInternacional**

¹⁷⁶ En concret, va ser donat d'alta com a membre de la plantilla del diari el dia 31 de juliol de 1972. AGA, fons de Presidència, caixa 283. Van ser donats d'alta amb ell Xavier Roig Jiménez i Josep Maria Huertas Claveria. **Annex A, pags. XXXIV-XXXV**

¹⁷⁷ *Memoria 1973*, Asociación de la Prensa de Barcelona, pag. 36

Ara bé, que aconseguís tot un seguit d'avantatges professionals no vol dir que fos una etapa senzilla. El control establert sobre la seva feina va ser dur i rigorós. De fet, la columna a *Tele/eXpres* va patir una llarga interrupció. Vázquez Montalbán va deixar de publicar entre finals de 1972 i començaments de 1973, uns mesos que ell mateix va nomenar com 'beca Godó': cobrava sense treballar.

Abandonaria la feina per aquesta insistent pressió sobre la seva feina (Blanco, 1995:140), una pressió que ha confirmat primer el mateix Manuel Ibáñez Escofet (1990:102) i també diferents companys, com Lluís Bassets, Joaquím Ibarz o Pere-Oriol Costa en les entrevistes realitzades. Joaquim Ibarz, per exemple, recorda que en Carlos Godó rebia pressions contra "els periodistes rojos que treballaven als seus diaris" quan, dos cops per any, assistia com a procurador a les sessions a les Corts de Madrid. En tornar, li demanava als directors dels diaris al·ludits que apartessin a aquest o l'altre redactor de la feina quotidiana per evitar-se problemes amb l'aparell de l'Estat. Ara bé, li continuava pagant el sou per evitar problemes¹⁷⁸.

Tanmateix, no hi ha cap indicatiu extern que indiqui que al llarg de l'any 1974 Vázquez Montalbán tinguéssim problemes greus amb ningú al diari, tal com li va passar a finals de 1972. Al contrari, el ritme de publicació era normal, no va patir cap alteració i no hi havia cap novetat professional més enllà d'un fet cridaner, les tres cròniques que va signar des de Portugal el maig de 1974 com a enviat especial a la revolució dels clavells (Veure punt 4.2.3). Pere-Oriol Costa era el sots-director del diari en aquells moments i l'encarregat de les seccions d'opinió. Ell rebia els treballs d'en Vázquez i feia un primer cop d'ull a la columna que portava escrita la tarda anterior o que acabava de fer a primera hora del matí. Vázquez Montalbán era "molt dur", recorda, quan li feia alguns suggeriments per suavitzar alguna expressió. Discutien sobre sinònims i matisos. Cercaven formes no tan directes de fer algunes afirmacions. De vegades, sobre la conveniència de retocar una paraula o una de les vistoses expressions del periodista. La discussió no era massa llarga i s'arribava a una solució¹⁷⁹.

La sèrie *Del alfiler al elefante* acabà a finals d'octubre de 1974, molt probablement per una acumulació de raons, entre elles la incomoditat professional que patia Vázquez Montalbán. Però van influir més factors, en

¹⁷⁸ Entrevista, maig de 2008

¹⁷⁹ Entrevista a Pere Oriol Costa, maig de 2008

especial un accentuat excés de feina. El març de 1974 havia encetat un nou projecte que canviaria de dalt a baix la seva dedicació professional, *Por Favor*, on tenia un paper central en una redacció que li exigia molta feina, una revista d'humor i d'informació feta per al gran públic. Continuava a més a *Triunfo*, si bé amb una feina menys exigent, concentrat en les *capilles* i en alguns esporàdics reportatges. I, com si fos poc, l'octubre de 1974 havia de començar les classes d'Història de la Comunicació que impartiria a la Universitat Autònoma de Barcelona (Gómez Mompert, 1997:5). Va ser aquest el moment en què deixà de signar al diari.

Un cop va tancar la columna, encara es publicarien cinc o sis treballs residuals sobre temes molt concrets: sobre algunes cantants folklòriques, com Rocío Jurado o Nati Mistral, sobre l'aniversari de l'arribada de l'home a la lluna o algun comentari sobre el Barça d'aquella temporada que de la mà de Cruyff va guanyar al lliga. *Tele/eXpres* va comunicar la seva baixa al ministeri dos anys més tard, el 18 de juliol de 1976, segons consta en una relació oficial tramesa al ministeri en la qual es recollien totes les altes i les baixes de l'any a la redacció del diari¹⁸⁰. Va estar contractat amb la categoria de redactor.

Si el treball a *Triunfo* li va donar visibilitat i prestigi intel·lectual a Espanya, el treball a *Tele/eXpres* li serviria per trobar un lloc al periodisme de Barcelona, precisament en un mitjà adient perquè portava l'empremta de la innovació i amb una feina de prou vistositat que li permetria intentar nous reptes. Era l'embocall necessari per un periodista que tenia una creixent ambició professional i moltes ganes de fer-se sentir, de crear i formar opinió.

¹⁸⁰ Document de data 23 de juny de 1977. AGA, fons Cultura, caixa 71/12318. Reproducció de l'original, **annex A, pàg. LII-LIII**. Aquest document obre la possibilitat de què l'anomeada 'beca Godó' es perllongués fins finals de 1976, quan ja portava, per exemple, dos anys treballant a *Por Favor*.

3.2.3. CAU, marxisme aplicat (1970-1974)

El juliol de 1970, quan Vázquez assolí un ritme *in crescendo* de publicació a *Triunfo* i a *Tele/eXpres*, començà una col·laboració amb una nova revista, aquesta bimestral. Es deia *CAU*, l'acrònim de *Construcció, Arquitectura i Urbanisme*. Estava editada pel Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i Balears i va significar la resposta d'aquests professionals contra els 'germans grans', els arquitectes, per assolir identitat com a professió. La revista, a més, reflectia la incipient activitat política antifranquista que en forma de convocatòries cíviques i culturals emergia en determinats col·legis professionals a partir de finals dels anys seixanta.

Jordi Sabartés Cruzate, un aparellador jove d'inspiració catalanista, 'company de viatge' del PSUC, va ser el primer president del Col·legi d'Aparelladors elegit en unes eleccions que es van celebrar de forma no dirigida pel ministeri de l'Habitatge, el 1968. Gràcies a l'empenta i l'organització dels aparelladors més joves que li van donar suport, els membres no oficialistes del col·legi van aconseguir els càrrecs de president i tresorer. Dos anys més tard, tornaven a guanyar les eleccions parcials i obtenien el domini complet de la junta de govern del col·legi. Sabartés, com a president d'una junta on no hi havia elements conservadors, va encarregar Francesc Serrahima, membre de la cèl·lula de professionals del PSUC, el nou departament d'Informació del col·legi, i de retruc la publicació d'una revista professional (Fabre, 1990:79).

El maig de 1969 van presentar la sol·licitud al ministeri d'Informació i Turisme¹⁸¹, si bé encara trigarien dos mesos en reunir l'equip. A la documentació constaven alguns futurs redactors de la revista, Enric Satué – en realitat exerciria com a dissenyador - i el jove sociòleg Jesús Marcos, a banda del mateix Francisco Serrahima, presentat com a sotsdirector perquè el director havia de ser el president del col·legi. Però no apareixia encara Vázquez Montalbán.

Serrahima va fer veus entre els coneguts per tal de trobar professionals en exercici i amb prou experiència interessats en fer una revista que, més enllà de les necessitats tècniques del col·legi professional, es convertís

¹⁸¹ AGA, fons de Presidència, caixa 298

en una revista cultural crítica, una eina d'agitació cultural, en la línia de les activitats que en aquesta nova etapa impulsaria el col·legi: conferències, taules rodones i debats sobre els problemes de la ciutat de Barcelona que traspassaven l'estricta sentit professional dels aparelladors¹⁸². Finalment, Francesc Serrahima va pensar en Vázquez Montalbán gràcies a un amic comú, Frederic Pagès. El periodista va acceptar de seguida¹⁸³.

El grup de treball que endegaria la revista es va reunir per primera vegada al llarg de tota una tarda per posar-se d'acord, segons recorda el propi Serrahima, i de seguida va esclatar l'entusiasme. No els faltava raó. El projecte disposava de la complicitat ideològica entre els redactors, com ja va passar a *Siglo20* cinc anys enrere, però a diferència d'aquell moment ara disposarien d'un ampli pressupost. El col·legi estava disposat a no retallar despeses per aconseguir posar en circulació una revista vistosa i de qualitat. Les eventuais pèrdues es consideraven normals i assumibles perquè, a banda de les quotes que aportaven els aparelladors, segons recorda Francesc Serrahima, el col·legi ingressava un petit percentatge de totes les factures que emetien els col·legiats. No hi havia problemes de diners.

Com explicà el president del col·legi, Jordi Sabartés, “quan en Satué ens va ensenyar una maqueta magnífica (...) quan vam veure que causava impacte, no vam mesurar el cost (...) Vam voler fer una cosa ben feta” (Fabre, 1990:125) La revista va destacar de seguida pels innovadors elements formals i per una voluntat fèrria de criticar el model de ciutat inhumana que provocava el capitalisme i, en concret, els exemples que se'n podien observar en el desenvolupament incontrolat de la construcció a la Barcelona de José María de Porcioles Colomer. Com que estava pensada per distribuir-se només per subscripció als col·legiats, *CAU* va obtenir el permís d'edició del ministeri d'Informació sense dificultats. Es donava per fet que els continguts eren massa tècnics per crear problemes.

El mateix Vázquez va presentar la revista en societat a *Triunfo* l'abril de 1970. Després de referir-se als col·legis professionals dels arquitectes i dels aparelladors amb seu a Barcelona com nous llocs de debat i reflexió,

¹⁸² Per posar un exemple, van pronunciar conferències sobre diferents temes l' Alexandre Cirici, el propi Manuel Vázquez Montalbán, Josep Termes, Oriol Bohigas, Stampa Braum, Francesc Candel, Eliseo Bayo...entre d'altres.

¹⁸³ Entrevista a Francesc Serrahima, abril de 2008

cadascú a la seva manera, i recordar que oferien conferències i diverses formes de participació col·lectiva, descrivia l'ànima que impulsava *CAU*:

“La preocupación por estos temas ha dejado de ser cosa exclusiva de profesionales (...) para ser un tema comunitario. La preocupación por el paisaje humano es una de las constantes más legítimas del más legítimo humanismo (...) [La revista *CAU*] pretende, sobre todo, una conciencia cultural y ética de estas cuestiones desde una perspectiva crítica. Es una revista, pues, menos afectada por la mitología arquitectónica que otras publicaciones similares y más preocupada por la defensa (...) de paisajes humanos” (*Triunfo*, N° 410, 11 d'abril de 1970:46)

No es tractava només d'una publicació crítica sinó que pretenia fins i tot “modificar” aquesta part de la realitat que analitzava, l'arquitectura, segons afirmava al final de l'article. La revista no va esperar ni un segon en mostrar aquestes intencions polítiques. El número zero estava dedicat al turisme, el maig de 1970, i Vázquez va signar l'article central del número, “El turisme: un mitjà d'incomunicació de masses”, per denunciar una activitat econòmica que considerava alienant:

“El turista en cuanto se predispone a serlo penetra en el engranaje de una industria, con sus propias relaciones de producción, con su ley de oferta y demanda, con sus condicionamientos de mercado (...) como si el turista fuera un comprador de tornillos o tejidos.” (*CAU*, n° 0, març de 1970: 10-11)

I des del punt de vista dels que treballaven al sector i podien beneficiar-se, si més no, de la feina que provocava el turisme, la situació no era millor.

“Un país supeditado al turismo corre el riesgo de convertirse en un país de camareros y cocineros, un inmenso reducto de placer al acuden a divertirse los miembros de las sociedades industriales. El turismo, industria posiblemente efímera, distrae energías de otros sectores de producción más conluyentes a la hora de construir una entidad nacional” (*CAU*, n° 0, març de 1970: 11)

L'article plantejava el turisme com un mitjà de comunicació més, no com una indústria, i el to que adoptava Manuel Vázquez era de certa profunditat, si més no comparat amb altres articles seus del moment. Recordava clarament el to d'anàlisi històric-materialista característic de l'*Informe sobre la informació*, si bé l'article en certs moments es feia més

lleuger per atendre i explicar detalls menors, per exemple en indicar com el turisme transformava la moral pública durant uns mesos:

“En las zonas donde priva el llamado “turismo de verano” se crea una moral convencional que dura cuatro meses anuales. Después, con las lluvias, regresan los prejuicios, la inmovilidad y los calzoncillos de felpa.” (*CAU*, nº 0, març de 1970: 10-11)

Combinava, per tant, una anàlisi profunda en clau marxista amb determinats trets periodístics i descriptius. Com a número zero, el turisme tenia evidents implicacions pels aparelladors, però el tractament del tema anava més enllà de les informacions tècniques.

Manuel Vázquez es va convertir en l'ànima de la publicació per la seva experiència (Satué, 2003), si bé mai va constar a la manxeta com res que no fos un redactor. L'equip va treballar plegat durant 24 números, quatre anys d'informació cultural i política genèrica i reflexiva al voltant de la construcció, un període que va acabar per una profunda crisi interna al col·legi i dintre del propi PSUC, que tenia una forta ascendència sobre la institució.

Els números de *CAU* eren monogràfics, tret d'unes poques seccions fixes. La revista tenia un format còmode a la mà, d'una mica menys d'un foli, i una audàcia formal que incloïa un paper de gran qualitat, fotografies sagnades a dues pàgines i fins i tot impressió amb troquelats, per exemple, un luxe tipogràfic que es va fer servir en algunes ocasions especials. L'edició era d'una qualitat gràfica excepcional. S'imprimia a dues tintes, en un peculiar blanc i negre de caire expressionista.

En els primers números, Vázquez Montalbán va tenir una presència discordant, desordenada¹⁸⁴. Com va fer en el número zero, al número u signa el reportatge principal de la revista, *La especulación del paisaje*, un llarg article sobre terrenys i habitatge. Ara bé, a partir d'aquest moment, quan semblava que la seva participació seria sempre tan important, va perdre visibilitat i passà a un segon pla: ressenyà algun llibre, va signar un treball sobre el pintor Jové i publicà fins i tot alguna poesia. Participava sempre a la reunió que es celebrava una tarda a la setmana en el pis del carrer Balmes que feia de redacció. Arribava amb algunes fotos desades en una bossa de plàstic per il·lustrar les propostes que volia fer pel número següent (Satué, 2003). Però al llarg de 1970 no va signar treballs

¹⁸⁴ Catàleg, annex B(en el CD adjunt): **06CAU19701974**

d'importància i la seva presència a les pàgines es va esvaïr. Segon Francesc Serrahima, no hi va haver cap raó concreta. Va ser la seva forma de participar-hi: més aviat dirigia i aportava idees.

A partir del número 4 es van consolidar algunes seccions a nom de signatures fixes: Professional (A. Marcos Alonso), Construcció (José Miguel Abad), Arquitectura (I de Soler) o Urbanisme (J. Soler Fontrodona), a més d'algunes altres d'ordre complementari com Cinema, Fahrenheit70 (crítica de llibres) o Semiologia, a les quals apareixien algunes signatures destacades, com la de Roman Gubern, que es faria estable, o la de Jaime Gil de Biedma, José Agustín Goytisolo i Mario Vargas Llosa, que només signarien un cop.

Manuel Vázquez va ser declarat com a redactor oficial de la revista al ministeri d'Informació el dia 13 de juliol de 1970¹⁸⁵, quatre mesos després de què ho fes de forma expressa el setmanari *Triunfo*. A banda dels ja esmentats, participaven a la confecció Fabricio Caivano com a secretari de redacció i algun estudiant de periodisme com Lluís Bassets per corregir galeres. La revista oferia unes 80 o 100 pàgines.

Cada número d'aquesta primera etapa es va dedicar als grans temes de la professió: Disseny industrial (nº 2-3), Economia i construcció (nº 5), Del manobre a l'arquitecte (nº 6), Arquitectura d'autor (nº 7) o "La gran Barcelona" (nº 10), de novembre i desembre de 1971. Durant un any llarg després de l'inici de la publicació, la feina de Vázquez Montalbán es va mantenir inapreciable, quan en un principi semblava destinada a signar els articles més destacats de cada número. Director a l'ombra de la revista, només a partir de la primera reorganització de les seccions, va tenir un espai propi.

¹⁸⁵ AGA, fons Presidència, caixa 298

Canvi de pell

El gener de 1972 es va renovar el disseny de *CAU* per fer-la més atractiva i endreçada. Es van potenciar les seccions fixes, que tindrien en conjunt molta més presència que en el model anterior. Es trobaven totes agrupades al centre de la revista en una mena de separata en paper gruixut de color groc i semblaven quasi bé una revista cultural independent que s'hagués encartat dins el volum 'professional'. Aquí es trobava una secció a càrrec de Manuel Vázquez Montalbán, "Cultura i subcultura"¹⁸⁶, que en el seva primera aparició justificava un concepte central en la manera d'entendre el món de Vázquez, el valor de les manifestacions culturals suposadament inferiors, la reivindicació d'allò subcultural, "lo sub"¹⁸⁷:

"Desde esta nueva sección intentaremos dar pareja dignidad a la transmisión crítica de la última obra de Pierre de Maniargues o del último LP de Joan Manuel Serrat. Y no por el factotum cuantitativo, no por la evidencia de un público detrás del LP. Sino como una contribución, no sólo a la necesaria defensa del pueblo frente a la subcultura, sino también a la comprensión de su cordón umbilical con la misma"

L'objectiu era, doncs, comprendre les diferents formes de cultures populars que no estaven acceptades per la "Cultura Noble" (oficial, acadèmica, canònica) però agradaven la gent, i el poder, per tant, les manipulava per justificar-se i perpetuar-se. Només si es coneixen aquests mecanismes perversos es poden desactivar les maniobres del poder polític i econòmic, l'alienació que representaven. Proposava, doncs, baixar de la torre de marfil on normalment viuen els intel·lectuals que menyspreen les manifestacions culturals populars.

Vázquez en aquesta secció pretenia desvelar els rerefons que instal·lava el poder a les diferents manifestacions populars per tal de aprofitar-se'n i dominar els pobres. Practicava un marxisme aplicat a estudiar els elements quotidians de l'existència: l'esport i la televisió seran el dos exemples més clars, als qual va dedicar també dos llibres en aquests mateixos anys. També va analitzar el còmic, la joguina, el cinema, la cançó

¹⁸⁶ La resta de seccions eren: *Construcción*, José Miguel Abad, *Técnica de la construcción*, Francesc Serrahima, *Arquitectura*: Santi Loperena, *Diseño*: Jaume Lorés, *Comunicación Visual*: Enric Satué, Ferran Cartes, *Cine*: Román Gubern, *Técnicos y Profesionales*: Jesús A. Marcos, *Fahrenheit72*: Frederic Pagès, *Arquitectura de Autor*: Santi Loperena.

¹⁸⁷ Aquest tema tindrà una especial presència a *Triunfo*. (Veure punts 4.4.1 i 4.4.2)

popular o la publicitat, per exemple, sense oblidar algun assumpte clàssics de les discussions *cultes* del moment: el paper del públic davant l'art, el de l'artista o el de la intel·lectualitat¹⁸⁸. (Veure punts 4.4.1 i 4.8).

Els temes tractats a partir d'aquest moment serien encara més variats, de forma que la revista adquiriria un cert aire de revista d'informació general on s'encabien assumptes interessats però gens propers a la construcció: La música progressiva (nº 11), l'emigració (nº 12), l'equipament social a Catalunya (nº 14) o fins i tot l'organització de l'espai a la Xina (nº 16).

La delegació del ministeri a Barcelona va copsar de seguida aquesta intensitat crítica. En els informes que es redactaven de la revista s'acumulaven anotacions molestes per la deriva de *CAU*. En el comentari sobre el número 17 (gener-març de 1973), per exemple, el funcionari C. Cardenoso repassava els articles sospitosos de la revista. En va comentar un signat pel periodista:

“Frente al lenguaje de la persuasión” [Títular] Vázquez Montalbán considera que la comunicación, tal como está hoy montada, no es más que la incomunicación favorecida por el Poder contra el ciudadano”

I després de reproduir alguns fragments d'altres articles, es preguntava al final del document: “¿Se ajustan todos los artículos al objeto y finalidad para los que fue inscrita esta publicación?” L'informe va ser llegit per un superior, potser el delegat del ministeri a Barcelona, o potser el subdelegat. Fos qui fos, va subratllar aquesta pregunta final, i va afegir un text escrit amb retolador de color negre: “¿No podemos hacer algo?”¹⁸⁹ Es va incoar un expedient administratiu, el 150/73:

“Se observa la adopción de una postura informativa nada adecuada a los principios generales que deben resaltar en toda publicación como son la objetividad, la razonada volición, la búsqueda de la verdad... (...) sino por el contrario, de ambigüedad en los temas y de problemática destructiva, que como mínimo crea a la recepción de cualquier lector una sensación de disconformidad general no exenta de extrañeza dada la especial temática tratada.”

¹⁸⁸ Catàleg de *CAU*, annex B (en el CD adjunt): **06CAU19701974**

¹⁸⁹ **Annex A: pag. XLV**

L'expedient recomanava amonestar la revista, però es va arxivar sense cap efecte l'octubre de 1973. Ara bé, la línia editorial de *CAU* i el desordre financer provocarien un conflicte molt diferent.

El Col·legi d'Aparelladors vivia una lluita aferrissada pel poder que havia esclatat a finals de 1972. El primer president democràtic, Jordi Sabartés Cruzate, encapçalava una junta on s'agrupaven les forces antifranquistes del col·legi. La junta representava els aparelladors que volien introduir canvis i renovar un col·legi anquilosat des de la guerra civil. Per tant, volien consolidar l'hàbit de la participació professional democràtica i propiciar la reflexió sobre la ciutat i l'espai públic (Fabre, 1990:129). Francesc Serrahima era el sotsdirector de la revista i l'home del PSUC a la institució, una militància de la qual la resta de membres de la junta podien tenir sospites però no constància. Era una consigna del partit introduir-se en els col·legis professionals per mirar d'obtenir influència i enfortir la resistència al sistema polític imperant¹⁹⁰.

El finançament no generava problemes. Es disposava dels fons coneguts com els "extratípus", el rèdits bancaris que produïen les quotes fiscals dels aparelladors que el col·legi conservava en un compte corrent a l'espera de liquidar-les a l'Estat. Es tractava d'una quantitat molt important perquè Hisenda es retardava en el cobrament, que solia fer un cop cada dos anys, i existia una "comptabilitat B" per aprofitar-los. *CAU* produïa un dèficit de tres milions cada any¹⁹¹ (Fabre, 1990:88) però ningú no es preocupava perquè amb els rendiments bancaris especials s'eixugaria el dèficit. Una col·laboradora de la revista, Maria Favà, va recordar precisament durant la presentació d'una antologia de textos de Vázquez Montalbán que l'any 1972 li van pagar 25.000 pessetes per un treball a *CAU*¹⁹², "la feina millor pagada de la meua vida, (...) la mateixa quantitat que cobraria al diari *Avui* per tot un mes de feina temps després, el 1976, quan comencés a treballar-hi"¹⁹³.

En definitiva, l'equip directiu esmerçava els diners necessaris en fer una publicació que, gràcies a la qualitat, cada cop obtenia més prestigi i augmentava la visibilitat de la institució, que era en definitiva l'objectiu. El col·legi celebrava conferències que pronunciaven prestigiosos arquitectes-

¹⁹⁰ Entrevista a Barcelona, abril de 2008

¹⁹¹ El pressupost anual del col·legi havia passat de tres milions de pessetes l'any 1969 a vuit l'any 1971.

¹⁹² Al número 16 de *CAU*, de novembre i desembre de 1972.

¹⁹³ Col·legi de Periodistes de Catalunya. Presentació del llibre "El món vist per Manuel Vázquez Montalbán" 10 de juny de 2008

tes i urbanistes i organitzava taules rodones i petits congressos sobre els temes més importants del moment¹⁹⁴. La revista, a més, no només es distribuïa per subscripció sinó que es venia a tota Espanya en determinades llibreries de caire progressista; a més, cent exemplars s'enviaven a diferents universitats estrangeres cada mes¹⁹⁵.

Però la despesa es va disparar i l'oposició, fins feia poc al poder i dolguda en perdre-ho, va oposar-se a la junta directiva fins que, amb el recolzament del col·legi de Madrid, va aconseguir que el ministeri de l'Habitatge obrís un expedient i després suspengués Jordi Sabartés com a president del col·legi per irregularitats administratives. De res no va servir el concurs d'una auditoria externa que va certificar les bones pràctiques comptables del col·legi. Es tractava d'una qüestió política. A les següents eleccions, el 1973, va ser elegit com a nou president Josep Miquel Abad, també membre del clandestí PSUC, per substituir Sabartés, que no es va poder presentar per romandre inhabilitat.

En un primer moment la revista va continuar tal i com estava. Res no feia sospitar l'evolució dels esdeveniments. Durant uns números encara va constar Jordi Sabartés com el director de la publicació. Però el PSUC, en opinió de Francesc Serrahima, no volia arriscar-se a perdre el control d'un col·legi que havia obtingut tanta ressonància social i va negociar amb una part de l'oposició conservadora amb l'excusa de les irregularitats econòmiques. Abad va fer públics els dèficits acumulats per la junta anterior per assegurar-se el recolzament d'una part de l'oposició conservadora i assolir un govern estable amb una oposició afeblida. En fer-ho, l'equip de CAU es va sentir abandonat i després de creuar força acusacions entre les dues parts, Serrahima va ser cessat¹⁹⁶. A continuació, l'equip de la redacció en ple el va secundar i va presentar la dimissió.

Els esdeveniments van tenir força repercussió pública. *El Correo Catalán* es va fer ressò de la nota oficial editada pel col·legi i titulava: “Los relevos en CAU se deben a razones económicas”¹⁹⁷. Fins i tot més enllà de Catalunya se'n parlava. El diari de Madrid *Informaciones*¹⁹⁸ atribuïa la crisi a un “problema periodístic”. Qualificava la revista de “crítica respecte

¹⁹⁴ De fet, els números 19 i 22 de CAU, dedicats a “El fet urbà a Barcelona I i II” no van ser més que el resum d'un cicle de conferències celebrades al col·legi.

¹⁹⁵ Entrevista a Francesc Serrahima, abril de 2008

¹⁹⁶ Se segueix la informació proporcionada per Francesc Serrahima a la entrevista citada.

¹⁹⁷ 28 de març de 1974

¹⁹⁸ 26 d'abril de 1974:7

l'entorn social" i recordava que va tenir "l'últim boom" amb motiu de la publicació del número dedicat a "La Barcelona de Porcioles".

Es referia al número 21 de *CAU*, dedicat a un tema monogràfic famós pel contingut i les conseqüències polítiques que se'n derivaren: "La Barcelona de Porcioles", un número organitzat com un diccionari que des de la "A" a la "Z" proposava definicions pels conceptes relacionats amb l'urbanisme i la construcció a Barcelona¹⁹⁹. Es va publicar l'any següent en forma de llibre, va generar força problemes amb els aparelladors municipals del col·legi però, tal com va expressar un dels redactors d'aquell número, Josep Maria Huertas Claveria (Fabre, 1990:293), es va convertir amb el temps en un clàssic de la informació sobre el model de desenvolupament propugnat per l'alcalde José María de Porcioles.

El número 24, d'abril i març de 1974, seria l'últim elaborat per l'equip que encapçalava Vázquez Montalbán. La revista va continuar amb la mateixa línia editorial. L'equip que va substituir el dimissionari estava format també per homes afins al PSUC: el director va ser en Carles Olivé i es va contractar Rafael Prades, Joaquim Sampere i Carles Teixidor. Aquest equip encara seria substituït per un altre tres anys després, el 1977, quan es va decidir tornar a dedicar la revista només als temes professionals. La revista a la qual Vázquez Montalbán va protagonitzar l'única formal dimissió d'una feina periodística que es coneix, va tancar finalment l'any 1982.

¹⁹⁹ *Triunfo* publicà un resum d'aquest treball, sense firmar: "El ejemplo de Barcelona. Hacia una conciencia ciudadana", 23 de febrer de 1974:22-27

3.2.4. L'elogi del plaer: *Boccaccio* (1970-1973)

El juny de 1970 l'empresari i promotor cultural Oriol Regàs va crear una revista mensual adreçada als homes, una publicació de qualitat editada a Barcelona que pretenia mostrar un nivell de consum gratificant que compensés amb glamour la tristor ambiental del franquisme. Aquest impuls renovador es va adreçar a un públic minoritari, joves urbans amb professions liberals o ben remunerades que manifestaven un estil clarament antifranquista, una ideologia àmplia i imprecisa que promovia la transformació de la vida quotidiana a través del lleure, els viatges i la cultura.

Cercaven una certa sofisticació. Els interessava allò que succeïa a l'estranger i volien renovar la vida diària: l'interiorisme, l'arquitectura, les avantguardes artístiques i les formes de relació social. Tenien al davant una estètica oficial gris, imperial i rànica, i l'existència d'un enemic estètic i alhora moral els cohesionava i els dotava d'una certa identitat. Representaven noves tendències socials, un mena de reivindicació del plaer que va sacsejar el tradicional sentit del pecat de la moral catòlica per convertir-lo en un impuls social obert que va provocar una lenta però sostinguda evolució dels costums.

Aquest moviment emergent era un producte secundari del profit que l'alta burgesia obtenia del desenvolupament econòmic del franquisme als anys 60. Alguns entre els fills d'aquesta burgesia s'identificaven amb determinades novetats internacionals, especialment radicades a Londres, sobre les noves músiques i d'altres productes populars i molt visibles. Maneres de vestir i de pentinar-se diferents, o músiques innovadores i sincopades. No només eren joves de tendències pop, sinó que volien ser alternatius i una mica trencadors. Si nos fos una paraula gastada i imprecisa, es podria dir que coincidia amb la que es va conèixer al seu moment com *gauche divine*, una tendència que va afectar uns pocs centenars de joves que, a determinades zones de Barcelona, van importar diferents modernitats estrangeres, algunes amb gran èxit. Ja en el seu moment van provocar debats ontològics a la premsa: existia o no existia, aquest nou corrent social elegant, sofisticat i potser d'esquerres? (Veure punt 4.4.4)

El cas és que *Boccaccio* prenia el nom del local de moda, una boïte – segons la nomenclatura de l'època – amb decoració pop que es va obrir el

1967 a la part alta de Barcelona, al carrer Muntaner, 565 i que va emulsionar aquest moviment jove i renovador. La discoteca de moda a la ciutat tenia dos pisos, el de baix dedicat a la música i el de dalt a les relacions socials i la conversa.

Com a publicació, *Bocaccio* va ser la primera revista que va impulsar José Ilario Font, un jove que provenia de l'editorial Bruguera, on havia implantat noves tècniques de mercadotècnia i publicitat associades al cinema i a les publicacions per a nens, els populars *tebeos*. Un cop va deixar l'editorial, el 1968, i després de passar una llarga temporada a París, es va ocupar en retornar a Barcelona de la publicació impulsada per la *boite* Bocaccio. Ilario havia intentat ser periodista²⁰⁰. Va estudiar els dos primers cursos amb la promoció de Manuel Vázquez Montalbán, però no va fer el tercer a Madrid per desavinences amb la família perquè aquesta volia que continués la carrera que tenia predestinada, l'enginyeria tèxtil.

Bocaccio volia evocar dintre de les limitacions la mítica revista nord-americana *Playboy*, i de fet oferia uns continguts equivalents però adaptats a la realitat política d'Espanya: informació sobre viatges i llocs exòtics, noies amb poca roba (però indubtablement vestides) i una certa mirada hedonista sobre el món que s'avenia molt amb l'esperit de la discoteca. Els promotors van editar una revista per a un públic perfectament definit, els clients i simpatitzants d'un negoci de fort impacte social, una precisió empresarial que hauria de facilitar-ne l'èxit.

L'entusiasme dels neòfits

Oriol Regàs era un jove promotor de negocis associats amb el lleure, la música i la restauració. Tal com va passar el 1965 amb la revista *Siglo20* i la família Camino de la Vega, Regàs va voler impulsar una revista tot i no comptar amb una experiència prèvia al món editorial. Ara bé, ho va fer per iniciativa del conjunt d'empresaris i inversors en la pròpia discoteca. Regàs no tenia només un únic i estable negoci familiar a partir del qual finançar la revista, sinó un seguit de negocis de restauració i en altres sectors entre els quals destacava la gestió i part de la propietat de la discoteca *Bocaccio*, com s'ha dit. En poc temps s'havia convertit en el paradigma d'un nou lleure a Barcelona que recollia tot un impuls social previ (Regàs, 2000:19):

²⁰⁰ Entrevista a Barcelona, juny de 2008

“Començàvem a prendre vida a Barcelona locals com l’Sotck Club, el restaurant Esteve, el Cafè de l’Òpera, on ens vèiem les cares, i posteriorment sorgiren una colla d’actes culturals, com l’aparició de la revista *SigloXX* (sic), *La Mosca*, la creació de la Escuela de Diseño Eina, la vinguda del Gruppo 63 i les conferències de Lucien Fodman, Gubern, Gasca, Ferrater, Sacristán, i d’una manera molt especial, la irrupció dels arquitectes en la vida cultural i social de Barcelona”

Aquest moviment tenia moltes cares i facetes però afectava un grup de persones limitat i precís, uns centenars de joves segons l’explicació de Rosa Regàs:

“perquè tots acabàvem formant part de les llistes d’invitats d’editorials, llibreries, galeries i escoles, i d’allí sortíem cap a un sopar o una festa que s’havia improvisat ningú no sabia com”

Boccaccio va ser una revista d’alta qualitat i un preu quasi escandalós, 100 pessetes²⁰¹. Manuel Vázquez Montalbán va participar a la revista des del començament a la fi (1970-1973), si bé va adaptar els papers i les intensitats de la seva participació segons la publicació evolucionava, canviava de mans o renovava l’equip directiu. L’evolució de la revista va passar per un seguit d’incerteses econòmiques que la van fer trontollar en alguns moments dels quatre anys de vida, però la publicació “donava per viure”, en paraules de José Ilario. Va canviar dos cops d’empresa i de seu. Pel què té a veure amb Vázquez Montalbán, la publicació va tenir una importància inqüestionable perquè va trobar a *Boccaccio* la meitat de l’equip i bona part de l’esperit que després va formar part de *Por Favor*, una revista que en diferents sentits es pot considerar com la continuadora de *Boccaccio*.

La revista volia aprofitar la força d’un local suggeridor, però també expressar la defensa del plaer que significava fer servir com a títol el nom de l’autor d’*El Decameró*, un nom que va cridar l’atenció de la delegació del ministeri d’Informació i Turisme durant la reglamentària presentació de la sol·licitud de registre administratiu. En un document de data 2 de febrer de 1970, sota una notícia fotocopiada d’un diari s’anunciava l’aparició de la “nova revista mensual *Boccaccio*” de l’empresa Elf Editores SA, algú va escriure a mà: “¡Ojo! El título – al menos – es sospechoso. Habrá que tomar garantías en cuanto a orientación moral”²⁰²

²⁰¹ *Triunfo* costava 25 pessetes el 1973 i oferia un nombre de pàgines semblant.

²⁰² AGA, Fons Presidència, caixa 316. **Annex A, pàg. XLIV**

Per si un cas, Ilario va escriure una carta al director general de Premsa, Alejandro Fernández Sordo, apel·lant a una antiga coneixença personal per recordar-li tot un seguit de “garanties” que provenien de la pròpia exclusivitat de la revista²⁰³:

“En tanto que yo sea director de *Bocaccio*, esta revista no planteará problema alguno (...) No buscamos el beneficio en una mayor tirada, sino en la publicidad (..) de prestigio que ha acogido con mucho interés *Bocaccio* dada la carencia en el mercado español de revistas “para hombres”, (...) así como por la calidad de los compradores”

Per limitar esculls, es va acollir a l’opció de consulta voluntària prèvia i precisà que només el 20% de la tirada es distribuïria als quioscos. També va insistir que tindria continguts literaris el més intel·lectuals possibles, a banda d’assegurar que es defugiria del tema polític en favor de la informació cultural i dels continguts recreatius.

Mentre l’encàrrec editorial va recaure en José Ilario, la coordinació entre l’empresa i la revista depenia de Rosa Regàs, que de forma improvisada va cercar els col·laboradors. La direcció va ser acceptada per Joaquín Grau Martínez per només posar el preceptiu títol de periodista. S’editava en offset amb gran quantitat de fotografies. El primer número arribà al carrer el primer dia de juny de 1970²⁰⁴. El redactor en cap era Juan Marsé, qui ho seria també de *Por Favor*. La revista presentava dos relats de ficció i la majoria de treballs eren comprats a diferents agències internacionals. La nòmina de signatures nacionals es dedicaven a una primera secció de comentaris curts sobre teatre, llibres, pel·lícules i d’altres continguts culturals que es concentrava a l’inici de la revista, a la secció que amb el temps es diria ‘Underground’²⁰⁵.

La revista començà quan Vázquez Montalbán portava ja quasi un any treballant a *Triunfo* i mig a *Tele/eXpres*, en mig de l’eclosió de 1970. De fet, en el diari ja havia estat apartat de la primera columna i redactava les cròniques d’estiu des de la Costa Brava. En un primer moment, Vázquez signava una participació doble. Una primera i molt semblant a la que desenvolupa a *Tele/eXpres*, una columna que es deia “Actualitat” on repassava un cop al mes la lluita pel predomini de les potències en una

²⁰³ AGA, Fons Presidència, caixa 316

²⁰⁴ Catàleg complet, annex B (en el CD adjunt): **07Bocaccio19701973**

²⁰⁵ Signarien, entre d’altres, Eugenio Trias, Joaquim Grau, Joan de Sagarra, Salvador Clotas, J. Perich, Enrique Vila-Matas.

zona calenta del món (veure punt 4.3.3). A banda, reproduïa el punt de vista que tant èxit tenia a *Triunfo*, els reportatges sobre qüestions culturals, una barreja d'història social i antropologia, per exemple en un llarg reportatge sobre l'erotisme "a la espanyola". (Veure punt 4.4.6).

No era només un col·laborador. Al número 2 va dedicar la secció d'Actualitat a rebatre la pluja de reaccions negatives que la revista havia provocat entre la resta de la premsa. La peça oferia un aire innegable d'editorial irònic contra els atacs procedents de la moral dominant:

“Nuestro *Playboy* servirá para que la familia unida se complazca en buscar desnudos página a página y no los encuentre. ¿Decepción? No. Una sonrisa de unida paz espiritual, de alivio, seguirá a esa búsqueda alarmada e infructuosa y todos elevarán sus ojos al cielo límpido y darán gracias porque siguen lejos de nuestras costas los espectros danzantes del striptease, de la polución atmosférica, del LSD, del catecismo holandés, de la moda unisexo y de los lechos redondos” *Bocaccio*, n° 2, juliol de 1970:7

De seguida van aparèixer alguns problemes econòmics i el primer retard. El número 4 no va sortir l'octubre, quan li tocava, sinó el novembre. I de fet, la revista es va aturar el gener de 1971, com si agafés aire. No va tornar a aparèixer fins quatre mesos més tard gràcies a la intervenció de Javier de Godó Muntañola. L'equip directiu es va mantenir²⁰⁶; només es van canviar les seus de la redacció i de la impremta. Començava la segona etapa de *Bocaccio*.

Javier de Godó es va incorporar a Elf Editores a títol personal, sense involucrar l'empresa de la família²⁰⁷. La redacció es va traslladar a la seu oficial del diari *La Vanguardia*, al carrer Pelai, on s'imprimiria la revista des d'aquest moment. Els números es van succeir sense interrupcions, i l'únic canvi destacable a l'empresa en aquest període d'estabilitat va ser la publicació, de la mà de José Ilario, d'un setmanari humorístic dedicat a l'esport, *Barrabás*²⁰⁸, que es convertiria en un èxit immediat i revifaria l'escola catalana d'humoristes a la premsa (Fontes i Menéndez,

²⁰⁶ Tret del càrrec de Director d'Art, abans en mans d'Antonio Salichs i ara encarregat a Xavier Miserachs, que de fet era l'accionista d'Elf Editors que tenia menys accions, 25, un 5% del total.

²⁰⁷ Entrevista a José Ilario, juny de 2008

²⁰⁸ Amb el subtítol de "La revista satírica del deporte"

2004:535), a més d'aplicar no només els principis de la sàtira i l'humor, sinó en ocasions també del periodisme d'investigació (Roglan, 1996:49).

A *Boccaccio*, per la seva banda, es van aplicar algunes millores. Primer un canvi en el disseny per incorporar més color a partir del número 12 i una certa redefinició de les tasques periodístiques. A més, es va substituir el director nominal, Joaquim Grau Martínez per César Malet. De totes formes, el director real era des del principi José Ilario.

Vázquez Montalbán signà la columna *Actualidad* amb pseudònim a partir de l'entrada del capital Godó. Va fer servir el nom de Donald Lamb, un detectiu de novel·la negra nord-americana²⁰⁹. També va publicar en aquesta època tres articles d'un gènere en el que es va prodigar molt poc, unes biografies satíriques²¹⁰. La revista portava a terme un procés de proves i assaigs per trobar una fórmula que funcionés millor, i d'aquesta forma Vázquez Montalbán va publicar també dos treballs llargs, dos informes, un sobre la informació i un altre sobre el futbol, un tema sobre el qual s'havia prodigat a *Triunfo*. En el primer d'aquests treballs, Vázquez Montalbán aprofitava el material informatiu que havia posat al dia a la segona edició corregida i actualitzada de *Informe sobre la información* de 1963, un treball titànic, segons la seva pròpia confessió: “Jamás empeño humano podrá compararse al que representa educar un viejo escrito a un nuevo estado de la conciencia de su autor”. (Vázquez, 1971:9)

En conjunt, la revista va posar l'èmfasi en oferir més articles de caire literari i de viatges que compensaven les fotos eròtiques i els desplega-bles de noies que, tot i estar molt lluny d'allò que es consideraria anys després el 'destape', tenien una clara voluntat de mostrar pell femenina. Com a conseqüència d'aquesta tendència, en cert moment el ministeri de Sánchez Bella va voler acabar amb la progressiva nuesa i el tarannà massa obert de la publicació, i va pressionar la revista per controlar els continguts. L'inspirador de *Boccaccio* va anar a Madrid a negociar i es va trobar amb una situació molt clara: el sotssecretari general de Premsa, José Luis Fernández García, li va comunicar que volien tancar la revista²¹¹. La podien enfonsar a base de denúncies i expedients continus però preferien fer-ho sense cridar l'atenció. Hi havia accionistes massa importants a l'empresa. Javier de Godó, en conèixer la situació, es va apartar de *Bocac-*

²⁰⁹ Entrevista a Juan Marsé, juny de 2008.

²¹⁰ Sobre Winston Churchill, el doctor Bernard – cardiòleg pioner en trasplantaments del cor – i el secretari de les Nacions Unides de l'època, U. Thant (Birmània, 1909-1974; secretari general de la ONU entre 1969 i 1971)

²¹¹ Entrevista amb José Ilario, juny de 2008

ció i va mantenir *Barrabás* en el sí d'Elf Editores. Poc temps després, obtenia el permís per publicar un segon setmanari d'humor, *El Pápus*, que apareixeria l'octubre de 1973.

José Ilario volia aprofitar el tancament per aconseguir alguna contraprestació però li calia trobar socis per invertir no tant en una revista que estava ferida de mort sinó més aviat en el seguit de publicacions que tenia al cap i volia bescanviar pel tancament de *Bocaccio*. Per tant, Ilario va saber veure una oportunitat per començar de nou, sempre que trobés els diners que li calien per a les noves publicacions. La revista va estar aturada quatre mesos a començaments de 1973 a la recerca d'una solució. Javier de Godó volia marxar, José Ilario conservava a Elf Editores un testimonial 10% del capital²¹² i necessitava trobar nous inversors. Finalment, el promotor va trobar capital, una de les característiques per la qual seria conegut: “treure diners de sota les pedres”, en expressió de Rosa Regàs²¹³, que veia com la revista que havia contribuït a formar estava a punt de desaparèixer.

La nova empresa es va dir Punch Editores SA i es va constituir associada a l'empresa de comunicació MMLB, un consorci de quatre publicistes que volia estendre's al món editorial (Fontes i Menéndez, 2004:548-549) *Bocaccio* va reprendre el viatge, si bé ara en solitari. Enrere quedaven *Barrabás* i *El Pápus*: un humor directe de línia fosca que va romandre a Elf Editores SA. El número 25 de *Bocaccio* va aparèixer el maig de 1973, en comptes del gener, amb la imatge i el plantejament editorial renovats. Destacaven noves signatures de periodistes amb projecció, com Jesús Hermida i Francisco Umbral, a més d'una participació molt més visible de Vázquez Montalbán.

José Ilario donava per fet l'any 1973 que el negoci de les revistes estava a punt d'esclatar, tal com mostraven els exemples de *Cambio16*, d'una banda i del propi *Barrabás*, d'una altra, per no parlar d'*Hermano Lobo*, en ple èxit. No eren publicacions massa cares de produir, a diferència dels diaris, i a més es podien finançar gràcies a les aportacions de les empreses distribuïdores, algunes de les quals estaven disposades a avançar els diners de la recaptació a canvi de participar en un negoci prometedor.

²¹² AGA, fons Presidència, caixa 316. Xavier Miserachs, el director d'Art de la publicació, tenia el 5% de Elf Editores i la resta d'accions, un 85%, pertanyia o estava controlat per la família Godó per impulsar els setmanaris d'humor, com per exemple *El Pápus* l'octubre de 1973.

²¹³ Entrevista, juny de 2008

Amb l'ajut d'aquests socis ocults i de diners d'altres empresaris, semblava que tot era possible en un sector editorial que s'hauria de renovar de dalt a baix. Eren temps d'incerteses i també d'oportunitats en els que es percebia que el mercat estava entrant en una profunda transformació. No se sabia què podia passar en els últims anys de vida de Franco i amb la successió prevista del cap de l'Estat, però era evident que a la premsa es produiria una renovació de la xarxa que dominava el 'Movimiento' per l'enorme dèficit acumulat, a més de la irrupció en el mercat de les noves tendències democràtiques, en aquest moment deturades per la manca d'una llei liberal. S'ensumaven unes noves tendències que no s'adaptaven amb facilitat al model pesat i car dels diaris sinó al versàtil i lleuger de les revistes. Calia, doncs, aprofundir en les noves possibilitats i fer proves fins trobar els jaciments de lectors imaginats pels editors més agosarats.

L'humor va ser el segon sector de la premsa no diària on provaria sort, després de negociar amb el ministeri d'Informació i Turisme el tancament de *Bocaccio*. No havia estat una publicació perseguida per la censura donat el preu i l'abast limitat que tenia, però implicava un cert perill, segons el propi Ilario. La boïte Bocaccio era "una de les més importants d'Europa, si no la més emergent" i havia instal·lat una sucursal a Madrid²¹⁴ gràcies al prestigi assolit. No era difícil preveure un augment de les vendes de la revista a Madrid. El ministeri volia evitar el salt qualitatiu d'una publicació que, editada a Barcelona per a un públic limitat, no preocupava tant com si es desplegava a discreció en els quioscos madrilenys. Van cridar l'editor per negociar què fer amb la revista.

Durant l'impuls final de *Bocaccio* a mans de Punch Editores van aparèixer noves figures a la manxeta: una nova secretària, un cap de publicitat i dos dissenyadors. Vázquez Montalbán, per la seva part, va començar una secció nova, "Los placeres capitales", signada amb un nou pseudònim, el baró d'Orcy, un aristòcrata del segle XVIII amant de la gastronomia i de les dones. Utilitzava d'aquesta forma un personatge històric, com havia fet a *Hermano Lobo* amb la bella Encarna. La secció, en conjunt, tenia una clara tendència gastronòmica. S'obria una nova vessant de la seva feina periodística, un nou tema pel qual inventà un baró²¹⁵ excèntric, gourmet i bon vivant per al qual va dissenyar un caràcter i tota

²¹⁴ Al carrer Marques de la Ensenada, número 16.

²¹⁵ No confondre'l amb la baronesa d'Orcy, pseudònim que feia servir sovint a *Triunfo* per a la crítica i la ressenya cultural.

una nissaga versallesca. El baró vivia, menjava i escrivia en el present, però el descrivia amb termes arcaïtzants.

La secció va acabar massa ràpid com per observar l'evolució narrativa dels personatges. Només va durar els cinc números finals de la revista. *Bocaccio* publicà l'últim, el 32, a principis de 1974²¹⁶. En el document on anuncia la seva decisió, de novembre de 1973, s'esmenten el conjunt de revistes per les quals demanava l'autorització administrativa a canvi de tancar la revista: *Siesta, Por Favor, Muchas Gracias, Casas y Pisos, Mercado Común, Los pecados capitales*²¹⁷. Només *Por Favor* arribaria a consolidar-se en el mercat.

²¹⁶ Segons declara José Ilario al ministeri en una carta. **Annex A, pàg. XXXIX**

²¹⁷ AGA, fons Presidència, caixa 417.

3.2.5. La construcció de l'intel·lectual

Els quatre primers anys de la dècada dels 70 signifiquen la progressiva consolidació del periodisme de Manuel Vázquez Montalbán. En conjunt, va passar d'un dolorós ostracisme a ser un professional reconegut a través de quatre publicacions, entre les que destaca per la seva influència el setmanari *Triunfo* a Madrid i el diari *Tele/eXpres* a Barcelona. Van ser uns anys d'una feina intensa, els anys dels reportatges a *Triunfo* i de les anàlisis a *Tele/eXpres*, anys de periodisme interpretatiu que deixava enre-re les velles cròniques sobre esdeveniments socials i el treball periodístic descriptiu. S'inicià una segona part reflexiva, la tendència a la comprensió, la recerca de les raons. A més, apareixeria també la ficció com un recurs afegit a la interpretació periodística de Vázquez Montalbán. En acabar els primers anys dels 70, havia assolit el seu objectiu professional:

“Soy un escritor, básicamente. Tampoco puedo sostener que sea un periodista a secas porque todos los géneros periodísticos que cultivo los resuelvo de una forma muy heterodoxa. No hago periodismo sólo para ganarme la vida, sino porque creo que ahí está el campo óptimo de acción social del escritor. Por ejemplo, la *Capilla Sixtina* la leen en España 150.000 personas, y mi obra de ficción de más tirada no pasa nunca de los doce mil ejemplares. Y esas cuentas nunca fallan: te hacen ver la eficacia del mensaje periodístico para influir en la conciencia social” (Roig, 1975: 121)

Vázquez Montalbán volia influir en el lector. Tenia present el model d'intel·lectual del pensador marxista italià Antonio Gramsci (veure punt 4.8.), i considerava que en el debat de les idees calia una reflexió cultural que complementés l'anàlisi social i econòmica que normalment emprava el marxisme. Aquesta reflexió cultural havia de tenir present el destinatari de la cultura, les persones, encara que no es tractés de l'alta cultura promoguda per la burgesia sinó una cultura sovint menyspreada però real, la cultura que utilitzava la gent a la vida quotidiana, una cultura popular que era una necessitat autèntica, no un hàbit de consum. Sense la ciutadania seria impossible canviar el sentit de la Història, el vell desig marxista, com tampoc seria possible la recuperació de la democràcia a Espanya i la necessària reparició dels partits d'esquerres. Pel camí, calia revifar el pensament progressista no dogmàtic i evitar entre d'altres el

plantejament leninista d'una minoria protagonista que encapçalés la salvació del conjunt de la societat, la revolució segons els paràmetres clàssics marxistes.

Per això Vázquez Montalbán reivindicava l'humor i el plaer com a formes populars d'alliberament personal i de fruïció de la vida. I, per comparació amb els estils estètics oficials que propiciaven el franquisme i el 'marxisme orgànic', defenia també una avantguarda artística renovadora i crítica que de vegades va incorporar a la seva tasca com a periodista i també a l'assaig.

No renunciava a cap activitat de l'enteniment, ni a cap gènere periodístic o literari. Necessitava d'una permanent presència pública per influir en el conjunt de la societat. El periodisme seria el camí més directe i el primer que va intentar, però no l'únic. També signarà assaigs, novel·les, poesia, recopilacions d'articles i, en poc temps, passarà de la desconeguda *Hogares Modernos* a impartir algunes classes a la universitat. Havia d'escriure tan com pogués. Aquesta mena d'impulsivitat, aquesta necessitat de fer-se present, es faria amb el temps una característica central del periodisme montalbanià. Aconseguir una bona retribució i viure bé seria un segon objectiu, però assolir influència intel·lectual era l'eix vertebrador d'un periodisme d'alguna forma insaciable.

El repte de l'intel·lectual Vázquez Montalbán tenia a veure amb comprendre la vida sota les condicions alienants que provenien d'una dictadura com la de Franco i/o del propi capitalisme, un sistema polític i econòmic despersonalitzador. I volia entendre i descriure com afectava les persones i els grups; com el benestar social esdevenia un anhel impossible perquè l'alienació convertia el ciutadans en mercaderia. El lloc de la batalla moral contra la dictadura i contra el capitalisme va ser la cultura, la informació. Francisco Franco no podia durar gaire. Calia accelerar la fi de la dictadura, recuperar els valors de l'esquerra i difondre'ls, aconseguir que el PSUC fos el més conegut possible. Volia escampar l'esperit crític necessari per tal d'alliberar-se dels llocs comuns que la propaganda capitalista creava per estendre les justificacions del 'sistema'.

En aquest context, la burgesia significava alhora llums i ombres. Els fills de la burgesia s'havien convertit en els "progressistes", una de les puntes de llança de l'antifranquisme: estudiants, professionals, alguns artistes. Però la burgesia, com a classe social, continuava implacable amb l'antic esforç per assegurar-se el desenvolupament econòmic, l'enriquiment

propi i l'augment de les expectatives de consum, la subsegüent utilització del proletariat i, com rerefons, la necessitat d'un clima de pau social, que la concòrdia i tranquil·litat moral eliminés la presència de conflictes. La burgesia – i encara més a Catalunya – era alhora l'aliada i part de l'enemic, si més no al carrer i a les tertúlies.

La construcció de l'intel·lectual es va produir gràcies a la consolidació periodística que assoleix a *Triunfo* i per la progressiva incorporació a l'anàlisi que va fer Vázquez Montalbán tant a *Tele/eXpres* sobre informació internacional com alhora a *CAU* i a *Bocaccio*. En aquestes quatre publicacions, i entre els anys 1970 i 1974, van aparèixer les dues ànimes del periodisme montalbanià: la seriositat i el rigor a *CAU*, i la promoció del plaer a *Bocaccio*. A *Triunfo* i *Tele/eXpres*, les dues tendències es barrejaven alhora: el rigor dels primers reportatges i de les primeres cròniques sobre esdeveniments culturals amb la ironia que Sixto va estendre a “La Capella Sixtina”.

L'any 70 serà també el primer com a professor a l'Escola de Periodisme del CICF, on impartirà un curs sobre “Psicologia de la Informació” en plena complicitat amb els alumnes. No duraria molt l'aventura de la docència universitària pel periodista, que va preferir concentrar-se en el seu ofici a partir del curs 1974-75, quan va impartir l'últim curs, ara a la universitat Autònoma.

En conjunt, a través d'aquesta arrancada inicial, Vázquez Montalbán es faria un lloc i s'integraria com a periodista a Barcelona, tot i que el seu públic estaria a tota Espanya. També seria el moment de la integració plena dins la professió. Gràcies a *Tele/eXpres* i al seu director, Manuel Ibáñez, aconseguiria inscriure's a l'Associació de la Premsa de Barcelona el 1973. També obtindria en aquesta època el passaport, i per fi podria sortir d'Espanya i viatjar, un dels plaers als quals mai renunciaria. Creuaria la frontera per primera vegada el 1971. Aniria a Toulouse per tal d'entrevistar-se, en un viatge privat, amb la líder anarquista Federica Montseny²¹⁸. Va recuperar la condició de ciutadà i de periodista, sempre sota els límits de la dictadura, amb 31 anys.

També es va destapar durant aquest període com a escriptor de ficció. Vázquez Montalbán va tenir molts problemes per publicar el primer grups de llibres que va enllestir els anys 60, tret de *Informe sobre la infor-*

²¹⁸ Entrevista a Anna Sallés, abril de 2005

mación. La resta d'obres van romandre anys al calaix. Els dos primers llibres de poesia, *Una educación sentimental* i *Movimientos sin éxito* es van publicar els anys 1967 i 1969, quan els havia començat a escriure a la presó. Només publicar-se va guanyar el premi Vizcaya de poesia 1969 i va ser inclòs a l'antologia *Nueve novísimos*, de Josep Maria Castellet. Tots dos llibres de poesia, però, es van publicar amb gran dificultats econòmiques a la col·lecció que portava el seu amic i editor José Batlló, *El Bardo*²¹⁹. Després de molt esforços i correccions, el 1969 publicaria a Seix Barral el primer llibre de narració, *Recordando a Dardé*, al qual seguiria *Yo maté a Kennedy* (1972), totes dues novel·les filles de la necessitat de subvertir el sentit comú per aconseguir una autèntica creativitat.

El 1968 va dirigir i publicar *Reflexiones ante el neocapitalismo*, un llibre acadèmic d'articles sobre la societat de consum en què ell mateix signà un treball sobre les avantguardes artístiques. Va editar el llibre una editorial que es trobava en l'òrbita del PSUC, Ediciones de Cultura Popular. També hi signaven articles Ángel Abad i César Alonso de los Ríos, entre d'altres. El mateix any i per a la mateixa editorial, Vázquez Montalbán enllestiria un segon encàrrec, ara sobre la nova cançó, *Antología de la cançó catalana*, un llibre que recollia algunes lletres. De fet, es tractava d'un seguit d'entrevistes que realitzà a Enric Barbat, Maria del Mar Bonet, Guillermina Motta, Raimon, Francesc Pi de la Serra i Joan Manel Serrat.

Les dificultats per publicar característiques de finals dels 60 van desaparèixer gràcies a la productivitat i la fama que li va proporcionar el periodisme. En aquests quatre anys, Vázquez Montalbán publicà a més d'una revisió completa del ja clàssic *Informe sobre la información* (1971), dues novel·les protagonitzades per Carvalho i encara dos assaigs més, un total d'onze llibres que tenien el seu origen en la feina periodística, ja fos com a recopilació d'articles o com un desenvolupament divulgatiu de diferents assumptes sobre els quals se'l considerava un entès, ja fos la cançó espanyola, l'esport o la televisió. De nou quedava palesa la enorme capacitat de treball que sempre el va caracteritzar.

²¹⁹ Entrevista a Joaquim Marco, juliol de 2008

	Títol	Editorial	Origen
1970	<i>Manifiesto subnormal – Assaig</i>	Kairós	Assaig
1971	<i>Informe sobre la información (renovación)</i>	Fontanella	Revisió
1971	<i>Crónica sentimental de España</i>	Lumen	Prensa
1972	<i>Yo maté a Kennedy – Carvalho ??-</i>	Planeta	Ficció
1972	<i>El pequeño libro pardo del general²²¹</i>	Ruedo Ibérico	Prensa
1972	<i>La educación de Palmira (Núria Pompeia)</i>	Andorra	Prensa
1972	<i>Cien años de deporte</i>	Difusora Internac.	Assaig
1972	<i>Política y deporte (Luis Dávila)</i>	Andorra	Prensa
1972	<i>Serrat</i>	Júcar	Prensa
1973	<i>El libro gris de Televisión Española</i>	Edicions 99	Prensa
1973	<i>Las noticias y la información</i>	Salvat	Assaig
1973	<i>La vía chilena al golpe de estado</i>	Saturno	Assaig
1973	<i>Coplas a la muerte de mi tía Daniela</i>	El Bardo	Poesia
1973	<i>A las sombras de las muchachas en flor</i>	El Bardo	Poesia
1974	<i>1974: España se queda sola</i>	Punch	Prensa
1974	<i>La penetración americana en España</i>	Cuad. Diálogo	Assaig
1974	<i>Cien años de canción y Music Hall</i>	Difusora Internac.	Assaig
1974	<i>¿Qué es el imperialismo?</i>	Gaya Ciencia	Prensa
1974	<i>Tatuaje – Carvalho -</i>	El Bardo	Ficció
1974	<i>Happy End</i>	Gaya Ciencia	Assaig

De fet, era un expert en diferents temes com la Comunicació, el Turisme (entès com una variant dels mitjans de comunicació de masses), la Ràdio i la Televisió i sobre Literatura. Escrivia cada dos anys les actualitzacions per a l'enciclopèdia Espasa sobre aquestes entrades²²². En conjunt, va ser reconegut com a intel·lectual durant aquest període, no només com a periodista, donada la capacitat analítica i la varietat del registres que dominava.

“Yo aprendí un periodismo multidireccional; no me preparé para ser un periodista especializado en una cosa. Tenía esa curiosidad general y tan superficial que suele caracterizar al colaborador periodístico a veces. En mi caso influye el siguiente aspecto: yo he estudiado periodismo pero tenía una formación académica casi de erudito, o sea, yo había estudiado Románicas y, de hecho, podría haber elegido ser profesor de Románi-

²²⁰ Sobre fons gris, els llibres que no estaven relacionats amb el periodisme.

²²¹ Una edició augmentada, comentada i amb fotos es convertiria el 1978 en “*Los demonios familiares de Franco*”, DOPESA, Barcelona.

²²² *Suplemento Espasa, 1961-62*, Barcelona:1966; *Suplemento Espasa, 1963-64*, (Barcelona:1968) i *Suplemento Espasa 1965-66* (Barcelona:1970) En aquesta última edició, però, ja no publica l'actualització sobre Literatura, només la resta.

cas y desarrollar tesis doctorales sobre cualquier tema de literatura, o periodismo. Esto crea también un mestizaje.” (Erbas, 1998:8)

En aquesta primera etapa, entre el 1970 i 1974, el periodista va assolir una identitat professional clara cap el periodisme d'orientació, si bé encara no quedava encara prou definida a causa dels entrebancs i controls que el ministeri exercia sobre la professió. Justament per combatre'ls va participar a Barcelona un esforç associatiu per assolir el reconeixement de les llibertats professional bàsiques, una reivindicació que es va estendre al llarg de 10 anys.

La renovació cívica del periodisme

Va mantenir contactes amb el grup de companys que havien constituït el 1966 el clandestí Grup Democràtic de Periodistes (GDP), una entitat professional clandestina que pretenia democratitzar l'Associació de la Premsa de Barcelona (APB). El grup estava format per diferents periodistes que volien aconseguir llibertat professional amb totes les cauteles pròpies de viure sota una dictadura. Van formar part del primer impuls Josep Faulí, Joan Anton Benach, Josep Maria Cadena, Lorenzo Contreas. Mateo Madrilejos, Joan Pedret, Pere Oriol Costa i Josep Pernau, al qual s'afegirien altres en poc temps. Eren més un grup cívic i professional que sindical, i pretenia, com havia passat a d'altres col·legis professionals, que els periodistes tinguessin una associació professional representativa. Vázquez no pertanyia al grup fundador, però va mostrar-hi gran interès des del primer moment. S'havia fet un nom a la professió amb la publicació del primer assaig, *Informe sobre la informació*, el 1963, que esdevindria un treball cabdal per a diferents promocions d'estudiants de periodisme (Roglan, 1992: 26 i 49)

De fet, Vázquez Montalbán va ser un dels primers periodistes condemnats per delictes polítics, si bé els càrrecs no estaven relacionats amb activitats professionals. Però la condemna a Lleida ja va despertar una solidaritat inicial entre els companys demòcrates del gremi que es va reafirmar després pel prestigi assolit amb el seu primer llibre, com s'ha dit. A continuació, el treball a *Siglo 20* va cridar l'atenció per la insòlita anàlisi d'esquerres que va mostrar el setmanari i, en conjunt, quedava clara la seva solvència democràtica davant la professió. Sense ser un dels fundadors, va mantenir relacions de confiança amb diferents membres i el podem considerar un professional molt pròxim. De fet, si no va ser

admès en un primer moment, al voltant de l'any 1969, va ser per raons de seguretat. El GDP només admetria periodistes que estiguessin en plantilla dels mitjans pels quals treballaven i que a més estiguessin inscrits a l'Associació de la Premsa de Barcelona. Això va impedir l'entrada d'alguns estudiants, com ho eren en aquell moment Josep Maria Huertas i Rafel Prades, així com de Manuel Vázquez perquè no estava en plantilla d'un diari sinó que col·laborava a la premsa, i tampoc no estava inscrit a l'APB. (Roglan, 1992:33)

Va restar sempre atent als problemes dels periodistes, com demostren els treballs que va publicar primer a *Triunfo* i després a *Por Favor*, sobre l'esdevenir de la professió a Barcelona. I quan va ser professor de l'escola de Periodisme del CICF, els lligams amb el grup van augmentar perquè la influència del grup en aquesta institució era molt gran. Un cop se'l va fitxar en plantilla a *Tele/eXpres*, va poder inscriure's a l'APB, on consta com admès en el mateix moment, entre d'altres, que Huertas Claveria, a les Memòries de 1973. Poc després es va convertir en candidat del GDP a la elecció a la vicepresidència de l'associació, en lluita directa amb Carles Sentís. Va restar per darrera del seu adversari per una diferència de 103 vots contra 171, però sota les votacions s'emmarcava un acord entre les dues candidatures pel qual els llocs de bibliotecari i tercer vocal de la junta serien respectivament per a Josep Maria Cadena i Pere Oriol Costa, fos qui fos el guanyador. Començava d'aquesta manera la progressiva integració dels membres i les idees del grup a l'associació professional dels periodistes.

Vázquez, a més, pertanyia al grup de premsa del PSUC. I treballava en aquells moments per la revista d'un altre col·legi, el dels aparelladors. Tot i la voluntat del partit per augmentar la presència en determinats sectors de la societat, Vázquez va preferir defensar postures que fossin tan unitàries i de consens com fos possible per a què els partidismes no entrebanquessin l'accés democràtic al col·legi:

“L'entrada de Vázquez Montalbán havia tardat, però es va fer notar. D'una banda, era la demostració que hi havia periodistes comunistes amb el suficient prestigi professional i credibilitat política com per encapçalar una candidatura unitària a l'Associació de la Premsa. D'altra banda, que malgrat la creixent capacitat d'influència del PSUC dins la professió – que en aquells moments ja comptava amb 60 periodistes afiliats i amb molts treballadors d'arts gràfiques -, els comunistes jugaven la

carta democràtica, es presentaven a eleccions “i dins el Grup vàrem respectar sempre el criteri unitari per damunt de qual-sevol intent de manipulació”, assegura Manuel Vázquez Montalbán. (Roglan, 1992:71-72)

A partir d'aquest moment, la renovada associació va poder intervenir a favor dels problemes que patien alguns professionals, entre ells dos membres del grup, Josep Faulí per participar en uns jocs florals a Ginebra, multat amb dues-centes mil pessetes, i el propi Vázquez Montalbán, separat de la feina diària a *Tele/eXpres* per les opinions que va defensar sobre la política nord-americana a Vietnam i per reelecció de Richard Nixon el novembre de 1972 (Veure punt 3.2.2.2.) El conflicte li va començar a gaudir una “beca Godó” – cobrar sense treballar – entre el novembre de 1972 i el febrer de 1973. No va ser un assumpte privat, en absolut. Més o menys, tothom n'era conscient a la ciutat. José Ribas (2007:111) ho recull a les seves memòries, i atribueix Juan Antonio Samaranch la pressió contra Vázquez Montalbán:

“Lo acababan de nombrar comisario ideológico del diario *Tele/eXpres*. Por lo visto, había exigido a Manuel Ibáñez Escofet, el director, la lista de todos los redactores y su filiación ideológica, por haber publicado una nota del Colegio de Abogados contraria a la pena de muerte (...) Era público que a Vázquez Montalbán se lo habían cargado: su sección, “Pequeño Planeta”, había desaparecido de las páginas del periódico.”

Era ja el segon conflicte de Vázquez al diari. El primer li havia costat la columna el 1970, llavors “Política ficción”, i la defensa que d'ell va fer el director no va ser suficient com per salvar-lo. Però en aquest moment la protesta dels companys del grup a través de dues cartes adreçades als propietaris de *Tele/eXpres*, Jaume Castells, i de Carlos Godó, van reeixir. Després de dos mesos separat de la columna, la va recuperar. La carta va ser adreçada no als diaris, sinó als domicilis particulars dels empresaris, i potser per això van resultar més convincents (Roglan, 1992:73)

“Los abajo firmantes, profesionales todos del periodismo en distintos medios de esta ciudad, quieren expresar su solidaridad con su compañero don Manuel Vázquez Montalbán, a quien en estos momentos – y según nuestras noticias – se intenta hacer víctima de tensiones extraprofesionales. Este caso se suma a otros recientes (...) Entendemos que en definitiva es el profesional el responsable de este servicio al público, y hay

normas legales estrechísimas que sancionan su gestión. Consideramos, por lo tanto, que es un deber moral de las empresas, e incluso una postura inteligente, el no hacerse co-responsables o responsables directos de represalias contra profesionales”

La carta va ser enviada amb data del 31 de gener de 1973. La columna de Manuel Vázquez, ara amb el renovat títol de “Del alfiler al elefante” va reaparèixer el dia 2 de febrer.

Arribarien a ser més de cent, els membres del Grup Democràtic de Periodistes. L'evolució del grup va implicar noves defenses de companys amb problemes professionals, com Amparo Moreno (1974), Juan Zamora (1974) o Josep Maria Huertas (1975), però també una progressiva politització del grup. No es tractava només que el PSUC hi tingués molta representació, perquè també la tenia a d'altres iniciatives representatives de la societat, com per exemple l'Assemblea de Catalunya. Es començaven a expressar al grup les contradiccions pròpies d'una transició que s'apuntava ja al final del procés, i el GDP es va convertir en una caixa de ressonància de les diferents tendències de l'esquerra, algunes molt revolucionàries i altres més aviat reformistes que no era fàcil combinar.

A més, els partits polítics a la clandestinitat emergien com agents socials des de les catacumbes. Juan Zamora recorda que ell, el més jove, va ser triat pel Carles Sentís per a fer de correu entre l'Associació de la Premsa i la cèl·lula de mitjans de comunicació del PSUC²²³. Estaven canviant els interlocutors, que ja no eren tant els periodistes demòcrates com els partits més representatius del moment, que oblidaven la clandestinitat i prenien el seu lloc a la superfície per forçar l'acceptació oficial. Però el GDP encara donava identitat, sensació d'empara i acolliment en els problemes de la feina. El franquisme rebrotaria i augmentaria la repressió, per exemple l'any 1975, o apareixeria la violència ultra, les trucades amenaçadores, la política de segrestos de publicacions o, sense més, l'atemptat contra algunes publicacions. I el Grup Democràtic de Periodistes deixà de ser una xarxa oculta per dirigir un col·legi democràtic que per fi representava la professió.

²²³ Entrevista, juliol de 2008

3.3 Transició: columnisme i desencís

1975-1978

Si entre els anys 1966 i 1975 es va produir una lenta i progressiva obertura que va permetre que algunes publicacions democràtiques s'estenguessin a poc a poc i prenguessin certa importància social, la coneguda com a transició va propiciar la derogació de la llei de Premsa de 1966 i l'arribada d'un ambient formal de llibertat en el que va reaparèixer l'opinió i la columna d'autor com la recuperació més representativa del moment. Més les revistes que els diaris van proposar un alè transformador i aquesta renovació va ser anomenada "parlament de paper" en referència a la representació de veus i postures polítiques diverses que van aparèixer des dels anys 70 progressivament a les pàgines de la premsa quan encara eren, moltes d'elles, clandestines.

"Sortida a la superfície", en va dir Vázquez Montalbán d'aquest procés, una consigna del PSUC però també un moviment social en què les veus clandestines, de tota mena, accedien als mitjans de comunicació. Noves posicions polítiques es començaren a fer públiques, fins i tot abans de la legalització i precisament per provocar-la. S'argumentava sovint que l'Espanya real, amagada, havia de substituir l'oficial. Aquesta premsa activa va impulsar la renovació política. S'aprofitaven els espais de permissivitat que el costum havia establert a la informació municipal, econòmica o internacional (Guillamet, 1996b:112) i l'obertura va ser cada cop més àmplia, tot i que amb destacades interrupcions.

Elisa Chuliá (2001:147-182) ha estudiat en profunditat la lluita interna que es va desfermar entre les famílies del franquisme per controlar el ministeri d'Informació i la premsa, una batalla sorda que provocava onades i vacil·lacions en els criteris que després confonien els periodistes quan havien d'enfrontar-se al control oficial sobre la premsa. L'etapa del ministre Fraga es caracteritzà pel seu caràcter vehement i per les suspensions de la revista *Destino* (1968), del diari *Madrid* (1968) i el sequestre d'un número del diari *ABC*, entre d'altres. Després de la crisi informativa que va suposar el cas MATESA va ser substituït per Sánchez Bella, un polític més proper a Carrero Blanco. Quan l'almirall va ser nomenat president del govern, el juny de 1973, el franquisme enquistat a

l'administració va respirar. Però l'atemptat d'ETA va propiciar el nomenament de Carlos Arias Navarro que, en els primers mesos de govern, semblava voler obrir el puny. En aquest moment, l'extrema dreta de Girón i Blas Piñar passà de forma clara a l'oposició i s'enfrontaren en primer lloc al ministeri d'Informació. Segons Blas Piñar, el ministeri estava ple "de enanos infiltrados", i la premsa en conjunt va ser qualificada com "canallesca". (Seoane i Sáiz, 294) *Por Favor* li extrauria en el seu moment la punta que mereixia la frase.

Pío Cabanillas passà per ser un ministre d'Informació massa liberal pel règim, i només va durar uns mesos en el càrrec, fins l'octubre de 1974. En aquells moments ningú no sabia què podia passar. L'antifranquisme combinava temporades d'esperança i de desànim. Per exemple, l'oposició es va revitalitzar al llarg de 1974. Quan més deprimida estava després del cop d'estat del general Pinochet a Xile, per les execucions de Puig Antic i Heinz el març de 1974 i pel rebrot falangista del "gironazo", es va comprovar que un règim tan sòlid i dictatorial com el portuguès podia desaparèixer d'un dia per un altre. L'oposició va recuperar l'optimisme (Preston, 2001:145) La premsa reflectí aquesta esperança, una paraula que el propi Vázquez Montalbán, transmutat per un dia en enviat especial a Lisboa, també va fer servir amb escreix. El túnel no es podia perllongar massa temps, tot i que la premsa crítica era perseguida i segrestada especialment²²⁴. Pío Cabanillas va ser cessat per acumular mostres de liberalitat excessiva, per exemple per permetre l'estrena de *La Prima Angélica*, de Carlos Saura, o per la publicació d'una entrevista a Felipe González en *El Correo de Andalucía* (Chuliá, 2001:181)

León Herrera Estebán el va substituir com a cap d'Informació i Turisme, i a Herrera el va succeir Adolfo García Gamero en el primer govern després de la mort del dictador, també en mans de Carlos Arias Navarro. Després d'una llarga agonia, la desaparició de Franco va ser rebuda per les immenses mostres de dol publicades a tota la premsa del país. El general Pinochet va ser l'únic mandatari en acompanyar les despulles camí del sarcòfag, i poques setmanes després algunes publicacions, *Triunfo* la primera, van començar a actuar com si la mort de Franco significés la derogació de facto de la llei de Premsa de 1966 (Seoane i Sáiz 298). Començava la transició, que es caracteritzaria per la derogació de la

²²⁴ Per veure un resum sobre les publicacions que van resultar més sancionades en aquest període per faltes molt greus o greus, veure Renaudet, 2003:275. *Triunfo* consta en el primer lloc amb la imputació de tres faltes molt greus i les seves respectives sancions, entre elles dues suspensions de quatre mesos.

llei de Premsa i per la llibertat d'iniciativa empresarial en el mercat editorial, que de fet ja portava uns anys en ebullició permanent gràcies a l'intent per adaptar-se i endevinar les ànsies i necessitats del públic després de 38 anys de control ferri sobre la informació.

De fet, la llei es derogaria l'abril de 1977, i aquesta derogació no voldria dir la fi automàtica de les pressions oficials sobre la premsa, que encara es mantindrien amb diferents sistemes. Al llarg de 1976 i 1977 es va exercir sobre determinades publicacions un control telefònic que amenaçava amb el segrest de la publicació si es tocaven determinats temes. I les trucades oficials, a mesura que van desaparèixer progressivament, van ser substituïdes per les amenaces exercides per l'extrema dreta, unes bandes armades que el ministeri de l'Interior no aconseguia detenir per molt que – segons deia - ho intentava. La premsa es va queixar amargament de la impunitat que permetia que hi hagués pressió sobre la premsa en forma de terrorisme. El 20 de setembre de 1977 una bomba provocava la mort d'un conserge de la revista *El Pàpus*, Juan Peñalver.

Les bombes, com abans els segrestos, perseguïen de forma sistemàtica la premsa més crítica, a la qual s'havien incorporats els diaris de nova planta, com *El País* i *Diario16*, tots dos el 1976. A Barcelona també apareixeria nova premsa, com el diari *Avui* i *Catalunya Express*. De fet bullien els projectes periodístics, la majoria efímers i de vegades impulsats per algun empresari amb voluntat d'assolir notorietat pública o política. Especialment el mercat del setmanari embogí durant uns anys. (Guillamet, 1996b:123) I dins les publicacions, irrompia l'opinió no controlada, la capacitat de dir i signar unes paraules, un gènere que esdevindria l'estrella del moment. Vázquez Montalbán seria un dels periodistes que se'l farien seu, encara que fos per mostrar que la transició, com a moviment polític i institucional, va decebre profundament les expectatives de la gent.

3.3.1 *Por Favor*, premsa política popular (1974-1978)

El 1974 resultà un any cabdal per Manuel Vázquez Montalbán. La seva dedicació professional va canviar de signe i va pujar un grau en intensitat i risc. En el decurs de pocs mesos va abandonar el diari *Tele/eXpres* i les ocupacions universitàries a la facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB per concentrar-se en la feina endegada a *Por Favor*. S'hi va implicar de forma especial no només perquè fos un inspirador de la revista, sinó perquè es trobava en un espai periodístic especialment triat, una revista d'informació política i d'humor alhora, un paisatge editorial innovador a Espanya. A més, treballava amb un equip que coneixia i amb el qual s'entenia molt bé. El propietari de *Por Favor*, José Ilario Font, li va oferir un contracte en què s'inclouia un compromís perquè Vázquez i el comitè de redacció²²⁵ gaudissin de plena llibertat per triar els continguts. El contracte li garantia un percentatge de les vendes al quiosc, l'u per cent, un enorme canvi en la concepció professional, una oferta quasi impossible de rebutjar.

De forma paral·lela, també evolucionava la tasca d'escriptor de ficció. Punch Ediciones va publicar una nova edició de *Yo maté a Kennedy*, la primera novel·la de Carvalho. L'empresa periodística publicava un llibre que no era un recull d'articles o d'acudits, com havia fet amb en Jaume Perich²²⁶ i amb Juan Marsé²²⁷, sinó un llibre de ficció d'una matèria que res tenia a veure amb el setmanari. Per tant, *Por Favor* propiciava l'aparició del que seria amb el temps el més famós personatge de ficció de Vázquez Montalbán. El periodisme encara va impulsar més la vida del detectiu. Un parell d'anys després, Carvalho seria el personatge protagonista de dues sèries de columnes aparegudes a una altra revista de les inspirades per Ilario, *Interviú*, on es va perfilar el personatge de ficció. 1974, per tant, va ser l'any zero del personatge més famós de Vázquez Montalbán, una ficció que en diferents sentits es va recolzar a la premsa.

²²⁵ Jaume Perich, Vázquez Montalbán i Antonio Fraguas *Forges*, en els contractes. Segons la manxeta, Juan Marsé, Jaume Perich i Vázquez Montalbán. Forges, des de Madrid, no podia considerar-se membre permanent del consell de redacció.

²²⁶ *Perichistorias*, Ediciones Punch, Barcelona, 1975

²²⁷ *Señoras y señores*, Tusquest, Barcelona, 1988

D'altra banda, en aquests mesos es confirmà un drama personal sobre el què Vázquez Montalbán va ser - com solia - força discret però que va trasbalsar la vida familiar i potser va influir en la professional. El 1973 la seva mare, Rosa Montalbán Pérez, va patir un vessament cerebral que la deixà postrada al llit fins el moment de la mort (Saval, 2004:28 i 226). Serien setze anys de malaltia greu, patiments i atencions especials. La mare quedaria sota la cura d'un familiar, i Vázquez Montalbán la visitava cada dia²²⁸. En algunes èpoques millorava però no s'acabaria de recuperar mai del tot. Finalment, va morir la setmana santa de 1989²²⁹.

Por Favor no va ser la publicació més important, potser, però sí el projecte més transcendent en què va treballar Vázquez Montalbán, la redacció en què va participar amb més dedicació i empena. Va néixer precisament quan el règim franquista volia perpetuar-se a qualsevol preu, després de l'atemptat contra l'almirall Carrero Blanco, president del govern. El successor, Arias Navarro, va voler maquillar l'aspecte polític del règim amb la proposta d'unes associacions polítiques d'inscripció i permís previ obligatori per fer-les passar per partits polítics. L'extrema dreta del franquisme, el que es deia ja es coneixia com 'el búnquer', es va rebel·lar. En aquest context, la realitat política oficial era tan surrealista i plena de contradiccions que un humor negre i ferotge hauria tingut la feina fàcil si no fos per les limitacions que imposava el ministeri d'Informació. Tampoc l'humor fi, polític i elegant que va destil·lar *Por Favor* resultà més senzill. El setmanari va mantenir des del primer dia una lluita aferrissada amb el poder polític per assolir una llibertat d'expressió tan plena com fos possible. Va sobreviure a les múltiples pressions, a un tancament i a repetits segrests, però va quedar massa afeblit com per remuntar també les dificultats d'un mercat volàtil i en crisi.

²²⁸ Entrevista a Francesc Serrahima, abril de 2008

²²⁹ Entrevista a Anna Sallés, juliol de 2008

3.3.1.1. Punch Editores

La revista s'havia de dir *El séptimo de caballería* i després *Los pecados capitales*, però els dos noms proposats per a la capçalera van ser rebutjats pel ministeri d'Informació i Turisme en el procés de negociació que va permetre José Ilario passar de dirigir una revista mensual - *Bocaccio* - a convertir-se en un empresari editorial. A partir d'aquest inici, José Ilario Font esdevindria una figura capdal de la premsa de Barcelona dels anys 70. Publicaria al llarg de la dècada unes 50 revistes, algunes de la seva propietat i altres com a director de publicacions d'alguna empresa. Va assolir diferents resultats: un parell reeixien de forma destacada, com *Interviú* i *El Jueves*. La majoria, però, no van passar dels números de prova, i algunes es van mantenir un temps al mercat. Amb tot, José Ilario Font va marcar la història de la premsa no diària i Vázquez Montalbán va acompanyar l'evolució de vegades erràtica de l'empresari entre els anys 1974 i 1978 amb una cridanera lleialtat.

El promotor de Punch Editores S.A. va néixer a Sabadell, província de Barcelona, el 1936, en el sí d'una família d'industrials tèxtils²³⁰. Estava previst que estudiés enginyeria per continuar la tradició familiar però després de dos cursos es va canviar a Periodisme, a l'Escola Oficial de Barcelona, precisament on va coincidir amb Manuel Vázquez Montalbán. Van ser companys durant dos cursos però el tercer no va aconseguir el permís familiar per completar a Madrid els estudis. A partir de 1961 José Ilario va treballar a l'editorial Bruguera com a directiu de publicitat. L'editorial era llavors un imperi en el qual Ilario editava *tebeos*, còmics i arranjava diferents contractes publicitaris per impulsar les revistes juvenils: calendaris amb empreses distribuïdores de cinema, cromos per vendre'ls al detall.. etc. D'aquí va obtenir una visió comercial dels negocis editorials i del rendiment a la feina que després traslladaria al món de la premsa. Casat i amb dos fills, es va separar el 1968, amb 32 anys, i d'aquest sotrac personal es va refer en plantejar-se de nou la primera vocació. Primer va passar uns mesos a París amb un company dels estudis de periodisme, Fernando Llorens, corresponsal de l'agència EFE a la capital francesa. I en retornar a Barcelona es va veure arrossegat per l'onada d'entusiasme que va impulsar la discoteca Bocaccio i la revista que se'n derivà. Amic de Xavier Miserachs, tots dos van encapçalar l'empresa editorial, i *Bocaccio* va entrar en una vida més o menys estable fins que el ministeri va voler tancar-la l'any 1973. A canvi de fer-ho,

²³⁰ Entrevista, juny de 2008.

Ilario va obtenir permís per publicar a Espanya qualsevol revista del grup francès Philipachi i el registre d'un seguit de revistes pròpies, entre les quals estava l'embrió de *Por Favor* :

“De acuerdo con las conversaciones que hemos mantenido durante los últimos meses, me complazco en exponer (...) los siete puntos que (...) engloban toda nuestra futura filosofía editorial y comercial:

1. Que estamos dispuestos y así lo notificamos a suspender definitivamente la revista “Bocaccio” a partir del nº 33 (el 32 sería el último en publicarse) (...)
2. Deseamos dejar constancia que esta suspensión representa para nosotros un cambio completo de política editorial y comercial, basada en la aprobación definitiva por esa Dirección General de Prensa de:
 - La revista mensual “Siesta” (...)
 - La revista semanal “Casas y Pisos”, de información inmobiliaria
 - La revista semanal “Mercado Común”, de economía, en la línea de Cambio16
 - Y, por último, la edición de una revista de humor, cuyo título estamos estudiando (...)²³¹

El paper de la carta encara era l'oficial de *Bocaccio*, així com l'adreça postal impresa era la de la primera seu de Punch Editores, situada al costat de la discoteca. Del text es dedueix que Ilario va fundar la nova empresa amb moltes expectatives, conscient del qual podia assolir. Per la nova etapa es va portar amb ell el nucli de la redacció de *Bocaccio*, el director d'Art i fotògraf, Xavier Miserachs, Juan Marsé com a secretari i organitzador de la redacció, Manuel Vázquez Montalbán com a cervell i director *in pectore*, a més de Jaume Perich, aquests dos els homes de les idees, que Ilario va contractar expressament. L'empresari consolidava d'aquesta manera un equip de treball que començà a treballar el 1970 per enllestir la revista mensual de la discoteca.

La primera publicació que va impulsar Punch Editores no va ser *Por Favor* sinó precisament la que resultava més semblant a *Bocaccio*, la revista *Siesta*, una publicació mensual amb uns continguts similars que accentuava la part de viatges exòtics per traure-hi càrrega política. Es controlava la lleugeresa de roba de les models i s'emascarava que el públic masculí

²³¹ Annex A, pàg. XXXIX-XLI

era el destinatari directe gràcies a l'increment dels continguts literaris. A la nòmina de col·laboradors es va afegir ara Antonio Álvarez Solís. El primer número va aparèixer el febrer de 1974. La referència a la discoteca era encara tan evident que al costat de la capçalera encara hi apareixia el famós logotip d'aire pop de la *boite* del carrer Muntaner²³².

La manxeta anunciava que la redacció s'havia traslladat al carrer Roberto Bassas, molt a prop de la Diagonal, en una nova zona financera de Barcelona. Es va incloure un "director periodista", en aquest cas Augusto Valera Cases, també company d'estudis de Vázquez i d'Ilario. Als destacats escriptors joves que participaven a *Bocaccio*, es van afegir alguns dibuixants nous, a més de Perich i Forges, com Cesc, Vallés o Guillén. *Siesta* es va editar durant sis mesos. Després es va prendre "un temps de reflexió" del qual ja no retornaria.

El segon projecte de Punch Ediciones va ser *Por Favor*, capçalera finalment acceptada després del rebuig administratiu que van rebre les propostes *Los pecados capitales* i *El séptimo de caballería*, el primer per qüestions morals òbvies i el segon perquè el sotsdirector de Premsa no volia cap referència al món militar, per llunyana que fos²³³. *Por Favor* va semblar un nom divertit a la redacció i innocent al ministeri, i no tenia res a veure amb què la premsa espanyola hagués de demanar permís al ministeri per qualsevol nimietat.

Tot i ser publicada en segon lloc, *Por Favor* havia de tenir molta més projecció social que *Siesta*. Sortia cada setmana i anava adreçada a un públic més ampli. El propi Manuel Vázquez va dedicar l'últim número de la revista *CAU* en què va participar a estudiar l'anomenat "boom" del humor. Les expectatives del periodista eren immenses:

"Si tenemos en cuenta que *Hermano Lobo* tira más de 140.000 ejemplares, *Papus* alrededor de los 160.000 y *Barrabás* ya está por los 180.000, comprobaremos que el boom persiste. Si consideramos el dato de que una de estas publicaciones ganó en un año más de veinte millones de pesetas, se comprenderá por qué hay tantos sectores del capital cultural interesados en promocionar este tipo de publicaciones." *CAU*, N° 24, març-abril de 1974:62

²³² Annex A, pàg. LIV

²³³ Entrevista a José Ilario, juny de 2008

Vázquez analitzava com havia canviat el panorama cultural espanyol des que el llibre *Autopista*, de Jaume Perich, rellevés *Celtiberia Show* de Luís Carandell com el més venut durant l'any 1972. Dos llibres d'humor basats en treballs previs apareguts a diverses publicacions periòdiques, autèntics èxits de vendes, una tendència que es mantindria al llarg de la primera meitat dels 70 al mercat editorial espanyol. Donats els beneficis produïts per les tres revistes d'humor esmentades, Vázquez Montalbán va aprofitar el mateix article per anunciar una primícia:

“Muy pronto habrá que añadir además alguna revista de humor nueva, en fase de tramitación administrativa. En estos momentos se está gestando una partición de *Hermano Lobo* y de ella saldrá una nueva publicación que quiso llamarse *El Séptimo de Caballería* y de momento se llama *Por Favor*. Esta publicación contará como dibujantes base con los ex-lobunos Forges, Perich y Ops”. *CAU*, N° 24, març-abril de 1974:62

D'aquesta forma va ser presentat *Por Favor* unes setmanes abans d'aparèixer en paper, com si fos “una partició” d'*Hermano Lobo*, una inexactitud amable que volia amagar el problema periodístic i econòmic que estava plantejat en el setmanari de Madrid. Abans, però, la revista va haver de passar el tràmit de la inscripció. Era el moment de resumir els objectius i la finalitat de la publicació. A la sol·licitud no es va dissimular gaire. Es pretenia fer una revista d'actualitat:

“Revista de humor con amplio espectro que permita contemplar satírica y jocosamente los pequeños problemas de cada día, las obligaciones de una civilización de consumo, la vida social, y deportiva. Esto presupone una humorística y paternalista visión del mundo y en especial de nuestro país. Si bien, como una publicación de humor, tocará temas de actualidad y dentro de la actualidad un capítulo muy importante es la política.”²³⁴

El número u de *Por Favor* va aparèixer el dia 4 de març de 1974. Va ser presentat al restaurant La Oca de Barcelona unes hores abans que es produís l'execució de Salvador Puig Antic a la presó Model de Barcelona, de forma que la celebració va quedar enterbolida per la filtració de la notícia. Vázquez Montalbán va comentar en el seu parlament als convidats que, donades les circumstàncies, no hi havia gaire cosa que celebrar

²³⁴ AGA, caixa 417 fons Presidència

(Roglan, 1996:54). Però el primer número apareixeria i tindria un èxit immediat.

No es tractava en absolut d'una "partició" d'*Hermano Lobo*. Només tres col·laboradors d'*Hermano Lobo* havien marxat, per importants que fossin, a impulsar una revista adreçada al mateix públic. Eren pocs protagonistes com per parlar d'una escisió. *Por Favor* també es distribuïria a tota Espanya, si bé s'editaria a Barcelona. Per tant, van marxar per constituir-se en competència directa, una decisió que Fontes i Menéndez qualifiquen com "una traïció" (2004:547). José Ángel Ezcurra recorda que aquesta decisió li va decebre en el seu moment, però no va fer sang al respecte i es va mostrar comprensiu²³⁵. Els volia conservar a *Triunfo*.

Seria una decisió molt important per Vázquez Montalbán. Al contracte se li garantia la llibertat d'acció periodística i una plena capacitat de decidir els continguts (Ibarz, 1992:22) I a més, el tractava com un executiu de la publicació, no com un periodista molt ben pagat perquè inclouria clàusules de benefici per rendiment, és a dir, un tant per cent de les vendes. A més, va ser premiat amb una prima de fixatge d'un milió dos-cents mil pessetes (a cobrar en lletres de canvi) i se li va assignar un sou de 40.000 pessetes al que es van afegir quatre mil més per pàgina²³⁶, un tracte que es va estendre a l'equip directiu de la revista, format a més d'en Vázquez Montalbán per Jaume Perich i per 'Forges'. Com a equip de redacció, podien triar els col·laboradors i vetar qualsevol operació de venda de l'empresa. A més, es va contractar l'Eduardo Arce com a director per enfrontar-se als possibles problemes legals amb el ministeri i amb els jutjats. Podien treballar sense més neguits que els periodístics.

No seria l'única vegada. Tres anys més tard Ilario aplicaria sistemes retributius semblants en l'organització de la revista *Primera Plana*, per exemple, i en altres moments fins i tot compensaria la feina de gestió periodística amb participacions a la propietat de l'empresa. Ilario considerava que el sector dels setmanaris estava a punt d'explotar i que les persones que tinguessin prou intuïció s'enriquien. L'efecte Ilario, en estricta aplicació dels principis comercials de retribuir els beneficis, havia convertit un periodista i dos dibuixants en executius de la revista on treballaven.

²³⁵ Entrevista, juny de 2006

²³⁶ Entrevista a Antonio Fraguas, *Forges*, 21 d'abril de 2008. El sou mitjà estimat el 1976 estava en 25.000 pessetes netes per un redactor, el doble per un cap de secció i el triple per un director unes 75.000 pessetes. La prima de fixatge que va rebre equivalia aproximadament al sou anual d'un director de diari.

3.3.1.2. El primer *Por Favor*

L'arrencada del setmanari va donar cos, estil i identitat a la publicació, però en realitat la primera etapa només va durar un any, dos mesos i un dia. El dia cinc de juny de 1975 la revista es va vendre pels deutes acumulats. La compraria l'Editorial Garbo, editora dels populars setmanaris *Fotogramas* i *Garbo*, per 13 milions de pessetes, segons consta en el contracte dipositat al ministeri d'Informació i Turisme²³⁷. En aquest breu període José Ilario va acumular un deute, si fem cas de les notícies aparegudes a la premsa, estimat entre uns 40 i 60 milions de pessetes, segons la publicació²³⁸. El primer *Por Favor* va ser alhora brillant i ruïnós.

Per què va ser tan curta l'etapa Ilario, després de tants esforços esmerçats? La resposta és complexa. La publicació no rebia prou atenció comptable ni tampoc no tenia quasi publicitat. Les vendes no eren tan grans com estava previst i, especialment, hi va haver un greu desordre durant uns mesos a la distribució de la revista. Si no fos poc tot això, a més va ser tancada durant quatre mesos com a resultat d'una sanció imposada pel ministeri d'Informació el juny de 1974, en el número 18, un tancament arran del qual els socis van deixar el negoci.

Tanmateix les nombroses dificultats, el model periodístic i l'equip humà que endegà els primers números va romandre estable i permetria que la nova revista d'humor es convertís un producte homogeni i coherent al llarg dels quatre anys en que va publicar-se. Vázquez Montalbán, Antonio Fraguas i Jaume Perich van col·laborar amb José Ilario en elaborar un esquema general de treball que es va mantenir temps després, quan el setmanari es vengués a d'altres empreses. La parella de treball Perich – Vázquez resultà molt productiva. S'entien perfectament, i a més asseguraven la personalitat final del treball, a més de confiar en un equip estable de col·laboradors.

Durant aquesta primera etapa *Por Favor* oferia 36 pàgines a una tinta. Només la portada anava en color i en un paper de qualitat. Portava alguna publicitat a les contraportades, és a dir, a les pàgines 2 i 35 i obria

²³⁷ AGA, fons Presidència, caixa 417.

²³⁸ Segons consten als retalls de premsa al dossier de la revista. AGA, fons de Presidència, caixa 417. En concret, *La Voz de Asturias* xifrava el dèficit en 40 milions, i *Pueblo* en 60, sempre segons les fotocòpies trobades al dossier.

la revista una peça d'Antonio Álvarez Solís a la pàgina 3. A continuació apareixien dues dobles pàgines, una d'acudits de Perich i una altra amb textos de Manuel Vázquez. Aquestes dues planes dobles es van editar amb diferents noms, seccions i fins i tot pseudònims al llarg dels quatre anys de vida de la revista, i presentaven amb ironia els assumptes informatius més importants de la setmana. Van esdevenir emblemàtiques. Explicaven en clau crítica i d'humor la manca de democràcia i de participació política al país. En aquests primers números, la doble pàgina de Perich es deia "Humor paleopolítico" i la de Vázquez Montalbán no tenia títol (Veure punt 4.5.2.2).

No era la única aparició de la parella. Tornaven a repetir aquest tàndem i la mateixa intenció unes pàgines més tard, ara sobre notícies de menor importància, en un quadern central de vuit pàgines anomenat "El séptimo de caballería. Noticiero semanal intransigente". En concret, signaven Manolo Bill i Perich Bull. Combinaven dibuixos i textos breus en l'anomenada "Relación de hechos novedosos ocurridos en el Far-West".

La resta de la revista estava repartida entre els diferents col·laboradors. Forges també presentava una doble pàgina i Juan Marsé enllestia una secció de retrats comparats "Señoras y señores" a la primera meitat de la revista que es faria famosa. Repartits entre les pàgines, es col·locaven diferents acudits de Cesc, Cubrí, Luis, Romeu, J.J. Guillén i l'humorista convidat de la setmana, una figura que permetia alternar els estils i repartir una mica els espais dels acudits gràfics en diferents indrets de la revista per amenitzar el producte. Altres seccions estables eren les signades per Maruja Torres ("Entrevista Salvaje o Madame Por Favor ha..."), Josep Martí Gómez ("Sucesos") o una secció agosarada, "Polvo de Estrellas", que apareixia sense signar i redactaven a quatre mans Juan Marsé i Vázquez Montalbán²³⁹.

Por Favor va tenir de seguida continuïtat, a l'inrevés que l'altre revista de Punch, *Siesta*. Mentre aquesta s'aturava a finals de 1974, *Por Favor* va assolir en arrencar unes ventes esperançadores. A més, abans de la suspensió estava sòlidament cimentada en uns socis inversors que havien revolucionat el món de la publicitat, l'empresa MMLB²⁴⁰, a qui els va

²³⁹ Entrevista a Juan Marsé, 5 de juny de 2008

²⁴⁰ Segons l'escriptura constituïda el 13 de juny de 1973 pel notari Ignacio Zabala Cabello, els membres del consell d'administració eren José Ilario Font, Francisco Javier Muntañola Bosch, Jorge Orfila Solsona i Francisco Rovirosa Miquel. Cadascú tenia 25 accions, el 25% del total. El capital social de l'empresa era de 100.000 pessetes. AGA, fons Presidència, caixa 417

encantar la possibilitat de publicar una mena de *Cambio16* en format humorístic (Fontes i Menéndez, 2004:548).

Si els primers números van arribar sovint als cent mil exemplars de tirada, en poques setmanes la difusió es va estabilitzar en 40.000 (Fontes i Menéndez, 2004:549), sempre segons estimacions de diferents autors, perquè la revista no va arribar mai a constar al control de l'OJD. Iván Tubau (1987:250), per exemple, confirma aquestes dades, però José Ilario, per la seva banda, precisa que la difusió real mitjana assolida per la revista en aquesta època estava entre vint i trenta mil exemplars, sempre dins d'un context informatiu volàtil en el qual, segons l'actualitat i el moment informatiu, les vendes es podien multiplicar una setmana i caure en picat la següent.

Potser per l'èxit assolit la delegació provincial del ministeri d'Informació i Turisme a Barcelona els tenia vigilats des del primer dia. A cada número els funcionaris apuntaven les que consideraven irregularitats i amb el recull de totes es va incoar un primer expedient²⁴¹, el 681/74 de la delegació, datat el 8 de juny, només tres mesos després que comencés a publicar-se el setmanari. A l'informe s'establien dos tipus de faltes: 16 presumptes infraccions contra l'article número 2 sobre el respecte a la moral i, a més, un nombrós afegit d'uns 20 textos, al·lusions i comentaris sospitosos de ser il·legals per diferents raons, tot en només 14 números publicats²⁴². La pressió contra la premsa que provocava la llei de Premsa de 1966, aquest cop, va resultar molt ràpida. Tretze dies més tard, el 21 de juny, el consell de ministres dictava la resolució: 250.000 pessetes de multa i quatre mesos de suspensió la revista, les sancions més dures que contemplava la llei.

La batalla legal que va endegar l'empresa contra la sanció no va obtenir cap resultat. Un segell del dia 23 de juliol rematava el recurs presentat al consell de ministres. Res a fer. La sanció es va confirmar. Durant el temps de tancament es va impulsar la revista *Muchas Gracias*²⁴³ per apro-

²⁴¹ AGA, fons Cultura, caixa 71/12.351. L'expedient recull les faltes que es van acumular a cadascú dels primers 17 números. Reproducció del document, **annex A, pàg XLII-XLIII**. També pot resultar interessant veure la reproducció de les fotocòpies subratllades per la censura de la secció 'Polvo de estrellas' que es van incloure en aquest expedient, **annex A, pags. XLVII-XLIX**. El cas assenyalat versa sobre la relació entre "Caperucita Roja y el Lobo"

²⁴² AGA, fons Cultura, caixa 71/12351

²⁴³ Amb un eloqüent subtítol: "Revista de humor si el tiempo lo permite y la autoridad no lo impide". Apareixeria el 1974 i al final de l'any 1976. Resultà en aquesta primera

fitar una de les capçaleres que Ilario ja tenia aprovades. La suspensió també es va utilitzar per impulsar una altra part del negoci de Punch Editorial, l'edició de llibres, ja que l'empresa estava dirigida a la producció intensiva de productes d'humor. Es va crear una nova publicació mensual amb format de revista de tapes dures que publicava un recull personalitzat de textos o d'acudits de les signatures més famoses del setmanari amb el nom de *Lo mejor de Por Favor*.

Amb tot, la suspensió va ser massa dura per una empresa que començava. Els socis capitalistes de Punch, l'empresa de publicitat MMLB, van abandonar-la perquè no volien problemes amb el ministeri, de forma que l'octubre de 1974, quan el setmanari va retornar als quioscos amb una magnífica fotografia en portada²⁴⁴ dels components de la redacció tots embenats després del cop, la situació era força complicada.

La crisi de la distribució

Pocs mesos després esclatà una crisi financera que l'empresa no va poder entomar i va obligar Ilario a vendre-la. Va ser una sorpresa perquè tothom confiava que la revista en aquells moments es venia força bé. Podia haver certs problemes de diners, fins i tot els redactors i col·laboradors es van acostumar a no cobrar amb puntualitat, però al final es cobrava, de forma que ningú va malfiar²⁴⁵. Quan es van retornar algunes de les lletres de cent mil pessetes mensuals amb què es pagava la prima de fitxatge a l'equip de redacció, tampoc ningú no es va espantar²⁴⁶. Es van emetre de nou sense cap sospita. La clau del negoci era la distribució, segons Ilario. L'empresa distribuïdora tenia la clau de la informació sobre si reeixia o no una revista. Era la que portava els comptes de les vendes reals i la que marcava el nivell de difusió, un cop es descomptaven els exemplars tornats. Era la que liquidava a compte i si s'equivocava o portava una comptabilitat endarrerida o mal elaborada, l'empresa funcionava amb comptes irreals. De fet, les empreses distribuïdores de vegades es convertien en finançadores indirectes de la premsa, uns cops de forma conscient, per defensar una publicació que passés un mal moment, o bé sense adonar-se. En aquesta tessitura, José Ilario va

versió una mena de diari en format gran, llençol, de vuit pàgines, molt senzill i imprès a una sola tinta. Hi constaven a la manxeta tots els col·laboradors de *Por Favor* i encara de nous, tret curiosament de Vázquez Montalbán.

²⁴⁴ **Annex A, pag. XLVI**

²⁴⁵ Juan Marsé. Entrevista, juny de 2008

²⁴⁶ Entrevista a Antonio Fraguas, *Forges*, abril de 2008

acceptar que l'empresa dels germans Civitta, Despla, es fessin càrrec de la distribució de la revista perquè les condicions semblaven immillorables (Fontes i Menéndez, 2004:557) Després dels inicis esperançadors, tot semblava anar bé però en realitat els números no quadraven. Durant setmanes, es van liquidar moltes més vendes de les reals i quan es van clarificar els comptes la situació era insostenible. Hi havia més de 12 milions de dèficit²⁴⁷.

A banda de la imprudència comptable, van abundar a Punch Ediciones les despeses excessives. Es considerava que el rigor amb les diners com si fos una idea conservadora, poc moderna, i es tenia per un signe de bon gust la despreocupació pels diners. José Ilario podia carregar al compte de l'empresa un creuer pel Mediterrani, per exemple, o la companyia de la dona d'un redactor en un viatge de treball que aquest havia de fer²⁴⁸. Era un empresari optimista i despreocupat. Traspuava l'esperit d'una època en la qual semblava que a la premsa setmanal qualsevol miracle era possible. Només calia observar *Cambio16* i els tres-cents mil exemplars de difusió setmanal que havia assolit (Fuentes i Fernández,1997:308) Es donava per descomptat que l'indiscutible talent dels redactors pagaria les despeses d'una redacció tan petita.

Però José Ilario va fracassar i no va poder eixugar el forat que la distribuïdora va provocar en quadrar els números de la difusió. Ilario va perdre en aquesta operació els diners propis, com més endavant perdria els d'altres empresaris. Això sí, Ilario va ser capaç de crear en la redacció de *Por Favor* una relació estable que sobreviuria a la caiguda del seu lideratge. L'equip treballava plegat des de 1970. Ilario ni va tancar l'empresa ni la va destruir. La va vendre i es va preocupar que el comprador respectés, de fet o per escrit, les clàusules d'independència de la redacció.

Per tant, el seu nom està associat a la recerca d'oportunitats periodístiques i a l'assumpció de grans riscos empresarials. També a la lluita per importar al mercat espanyol alguna de les revistes que conjugaven el plaer, la informació sobre productes d'un cert luxe i sofisticades fotografies de dones nues, com *Playboy* o *Penthouse*, un assumpte editorial que el va obsessionar, tal com recordava Vázquez Montalbán (Ibarz, 1992:23) Després de vendre Punch Editores, va fitxar per l'editorial que editava *Ser Padres* a Madrid i va esperar que passés el temps lluny de Barcelona.

²⁴⁷ Entrevista a José Ilario, juny de 2008. Com s'ha explicat abans, alguns diaris xifraven aquest deute entre els 40 i els 60 milions de pessetes.

²⁴⁸ Entrevista a José Martí Gómez, juny de 2008

3.3.1.3. Amb la família Nadal

Garbo Editorial SA va pagar l'estiu de 1975 tretze milions de pessetes pel setmanari *Por Favor*, segons consta en el document notarial que es va signar per tancar l'operació. Es van pagar dos milions al comptat en el moment de la signatura, dos milions i mig més en un taló confirmat del Banc de Sabadell i la resta, vuit milions i mig, en vuit lletres de canvi d'un milió cadascuna, tret de l'última, l'import de la qual era de milió i mig. El venciment de les lletres es repartiria al llarg d'un any, fins l'abril de 1976²⁴⁹. Va ser una mala venda, tot i els deutes que acumulava Punch, perquè algunes filtracions van informar de mal estat econòmic de l'empresa als compradors, de forma que Garbo Editorial SA va negociar a la baixa²⁵⁰. Per la seva banda, els redactors, constituïts en assemblea, no van vetar la venda a Garbo. El contracte no es podia signar sense el seu acord, i es va incloure una clàusula especial per protegir-los:

“TERCERA: La Compañía PUNCH (...) se obliga en este acto a destinar la total cantidad percibida (...) a satisfacer las deudas que tiene con los colaboradores de las revistas y personal de su Empresa”

A l'acte de la signatura van assistir Maruja Torres, Antonio Fraguas i Manuel Vázquez Montalbán, a més de José Ilario. Alguns deutes es van eixugar a l'instant, amb la part dels diners rebuts en metàl·lic. La notícia del canvi de mans va cridar l'atenció de la premsa no només pel fet que hi hagués en joc una revista important, sinó també pel model de democràcia representativa que portaven a terme el treballadors dins d'una empresa privada, una mena de societat de redactors de fet, un model de premsa que després definiria Vázquez Montalbán com la més lliure entre les possibles al capitalisme²⁵¹.

Amb tot, completada la venda, no es va produir cap canvi perceptible. L'equip es va mantenir invariable, igual que el conjunt de col·laboradors. El número 53, de 7 de juliol de 1975, no portava el nom d'Ilario a la

²⁴⁹ AGA. Fons Presidència, caixa 441

²⁵⁰ Entrevista a José Ilario Font, juny de 2008

²⁵¹ Per exemple quan va posar com a exemple la redacció de *Le Monde* en un article aparegut a *Triunfo*, “Los periodistas: casi todas la servidumbres y una sola grandeza”, el 13 de març de 1971, o també en un altre sobre el diari francès *Liberation*: “Un desafío periodístico” *Triunfo*, 17 de març de 1973.

manxeta, i al número 62, de 7 de setembre, constava l'adreça de la nova redacció, a la plaça Castilla, just a tocar del carrer Tallers i les dependències de *La Vanguardia*. *Por Favor* va estar en mans de la família Nadal-Gañán un any i mig, entre l'estiu de 1975 i el gener de 1977; en concret entre els números 53 i el 134. La família Nadal no va influir en el plantejament periodístic de la redacció. La va acceptar tal com va venir de les mans de José Ilario, i no es van percebre més canvis que la discreta evolució d'un setmanari que cercava formes més adients per arribar al públic.

Vázquez Montalbán signava una peça informativa amb intencions sarcàstiques, un mena de selecció de les notícies més significatives de la setmana amb Jaume Perich, com s'ha dit²⁵². Primer va ocupar les quatre pàgines centrals de la revista, editades amb un color diferent de la resta i amb un encapçalament que utilitzava una de les capçaleres que el ministeri havia vetat per a la revista: *El séptimo de caballería*. En el número 32, la secció es desplaçà a l'inici de la revista, on romandria definitivament, ara amb un nom llarg, enrevessat i d'aires machadianos: "Los eventos consuetudinarios que acontecen en la rúa" És a dir, allò que passava al carrer. Ocupava dues planes dobles, quatre pàgines que es repartien entre els dibuixos de Perich, amb les seves cèlebres sentències, i els textos breus de Vázquez Montalbán. No sempre anaven lligats uns i altres, però entre tots composaven el resum d'allò més cridaner de l'actualitat. No calia explicar massa les notícies perquè es triaven les novetats i anècdotes més cridaneres de la setmana.

Si una notícia, però, era desconeguda s'explicava amb detall i normalment s'hi posava poc humor. Era prou important explicar-la per ella mateixa. L'exemple següent, sobre la detenció del periodista Josep Maria Huertas Claveria, serveix per mostrar un dels pocs però significatius casos en què valia la pena no fer comentaris sinó informar. Huertas havia estat acusat d'ofendre l'honor militar per una al·lusió a les vídues que va fer en un article publicat a *Tele/eXpres* i estava empresonat.

"Según ha revelado al gran público una nota de la Capitanía General de la IV Región, la detención del periodista barcelonés José María Huertas Clavería se ha debido a un párrafo concreto de una artículo publicado bajo su firma en *Tele/eXpres*. En ese párrafo se decía que después de la guerra de apertura de algunos muebles se concedió a viudas de militares.

²⁵² Amb els pseudònims de Manolo Bill i Perich Bull

Mientras el proceso de la justicia sigue su curso (...) la movilización de la profesión periodística en torno a Huertas Clavería ha sido de las que hacen época. Cinco diarios barceloneses no salieron a la calle (...) Los ecos del escándalo han cruzado toda clase de fronteras, las mismas que cruzaría una solución en la que el raciocinio privara sobre la emotividad” *Por Favor*, 4 d’agost de 1975:6

Com que la notícia era perillosa, al·ludia a la nota pública que va emetre el propi l'exèrcit. Se'n podia parlar, doncs. I a continuació, informava dels fets, fins i tot del tancament de protesta que es va portar a terme en cinc diaris barcelonins, però sense fer servir la paraula “vaga”. Al final recollia el ressò que havia tingut la notícia a l'estranger i evocava la racionalitat per aconseguir una solució ràpida. No ho va ser, en aquest cas, de ràpida, la solució. La lluita per aconseguir alliberar la professió de les pressions polítiques oficials es va estendre força temps i Huertas Clavería va restar vuit mesos a la presó Model de Barcelona.

En molts altres casos, no calia informar perquè prou que es coneixien les dades. En conjunt, però, Vázquez Montalbán assajava una fórmula de resumir els aspectes més destacats de la setmana en un parell de planes i un grapat de textos breus, un esquema que, amb un to molt diferent, enllestiria també per a *Triunfo*. Serien dels treballs més significatius del període final d'aquest estudi, 1976-78, una estructura de crònica setmanal formada de diferents informacions que es va perfilar alhora en els dos setmanaris (Veure el punt 4.6.3)

Fetes a quatre mans entre Juame Perich i Manuel Vázquez, aquestes pàgines d'informacions sornegueres van constituir un dels elements imprescindibles de *Por Favor*. En aquesta secció els ninots de Jaume Perich van començar a presentar les “Noticias del quinto canal” l'estiu de 1975 i en conjunt la secció va esdevenir una mena de crònica política que provocava un somriure intel·ligent sobre les penúries de l'entorn polític, social i econòmic.

La segona secció de Manuel Vázquez que es publicaria al llarg de la vida de la revista no va tenir mai nom ni títol. Només tancava amb un pseudònim cridaner, una mena de sobrenom boig en el qual el nom de l'autor no era tant la signatura com la última línia del text: un element més del qual riure. Es presentava també en una doble plana, a partir d'un cert moment en color, i tenia com objecte la notícia més destacada

del número, normalment a la qual es dedicava la portada. En uns termes clarament sarcàstics, més combatius que irònics, Vázquez Montalbán imaginava com havia anat una reunió, una conversa o una trobada entre polítics i s'inventava el discurs sempre caòtic i nu dels interessos del poder. Desmuntava la realitat oficial i la servia nova com si ell l'hagués presenciat perquè el lector pogués riure amb una versió fictícia i demolidora. Es tractava de redactar una versió agosarada de les notícies, el mateix mecanisme que va emprar a *Tele/eXpres* a la primera etapa: molts elements inventats, esbojarrats però ara no especialment *subnormals* (Veure punt 4.5.2.2) Va signar, com s'ha dit, amb tota mena de pseudònims. Des del tradicional Manolo V el Empecinado de la majoria de treballs fins a un tortuós Híñigo, amb hac, com si fos una variant del popular presentador de televisió²⁵³.

A banda dels textos signats, en va redactar molts més anònims, com era normal en una redacció tan petita. Només hi anaven cada tarda Juan Marsé, Jaume Perich i Maruja Torres, a més de la secretària, Rosa Esteve²⁵⁴. S'ha recordat amb fruïció i joia l'ambient de treball, sovint amb ús abundant del whisky, si hem de fer cas dels relats dels propis protagonistes²⁵⁵. El propi Vázquez Montalbán les va definir com “las mejores tardes de nuestra vida” (2000:18) A banda de possibles exageracions i nostàlgies, el cas és que els membres d'aquest equip es van fer amics inseparables, fonamentalment Maruja Torres, Jaume Perich i Manuel Vázquez. De fet, el cap de setmana solien compartir masia a prop de Pals, on el futur editor de la revista *Ajoblanco* José Ribas, llavors un jove de 20 anys, acostumava a veure'ls junts, fins i tot acompanyats d'Elisenda Nadal, la filla gran de la família propietària de la revista. No hi havia entre ells només una relació laboral. (Ribas, 2007:267-268).

A partir del número 66 Núria Pompeia va encetar una secció de text, “Nosotras las mujeres objetoras”. Antonio Álvarez Solís signava “Antonio Falaci” una peça extra. Rafael Wirth també va obrir una nova secció: “Por la boca muere el pez”. El contingut de la revista creixia i es consolidava, però l'aspecte en conjunt era de continuïtat. Es mantenia l'estil editorial i la línia gràfica. Clar que ni les vendes eren especialment bones ni els problemes van desaparèixer. Es van patir diferents segrests, el primer de la nova empresa el número 65. Dos mesos més tard, atemo-

²⁵³ Al catàleg de la revista apareixen tots els pseudònims que emprà al setmanari: Annex B (en el CD adjunt) : **14PorFavor19741978**. Per veure'ls en un llistat: **Annex A, pàg. LVII-LX**

²⁵⁴ Altres secretaries de la redacció: María Luisa Feliu i Carmen Javier, *Carmeta*

²⁵⁵ Entrevista a Antonio Fraguas, *Forges*, abril de 2008

rits, van passar de puntetes sobre la mort de Francisco Franco i, setmana rere setmana, van aprendre a convertir en humor les pròpies sancions: “Se confirma que el secuestro del número anterior de *Por Favor* no fue obra de los palestinos”, diu un ninot d’en Perich.

Amb tot, la fi de l’etapa de *Por Favor* amb la família Nadal estava anunciada. S’havien produït diferents intents de vendre-la i la premsa acollia des de feia temps els rumors que corrien sobre el futur del setmanari. De fet, tot i les estretes relacions que hi havia entre Elisenda Nadal i l’equip de redacció, l’empresa no volia *Por Favor*. Era un cau de problemes, tots ells derivats de la incòmoda situació política que provocava l’humor directe i clar contra la política oficial. Maria Fernanda Gañán de Nadal se la volia treure de sobre i no va mostrar cap interès en mantenir-la²⁵⁶. Cercava un comprador al qual no vetés la redacció, i al final el va trobar.

²⁵⁶ Entrevista a José Martí Gómez, juny de 2008

3.3.1.4. José Manuel Lara tanca l'aventura

Garbo SA va vendre finalment *Por Favor* el dia 15 de desembre de 1976 per dos milions de pessetes²⁵⁷, onze menys dels què va pagar pel setmanari. Abans, però, s'havien interessat per la revista altres empreses. En concret, José Martí Gómez recorda una reunió dels treballadors en la qual no es va acceptar vendre el setmanari a un enviat de la família Torras, propietària d'empreses papereres. No quedava clar si el dret de veto del consell de redacció es mantenia vigent en els contractes posteriors a Punch Editores, però la redacció es mostrava prou unida com per tancar-se en banda. “Si marxàvem tots, la revista tampoc no sortiria”²⁵⁸ Vázquez Montalbán, també sense apostar una data concreta, recordava haver negat una opció de compra “a un enviat de Fraga” (2000:18) Finalment la va adquirir Cumbre SA, una filial de l'editorial Planeta que portava el fill gran de la família, José Manuel Lara Bosch.

L'anunci de la compra, després de nombrosos rumors, la va fer la pròpia redacció, i de fet constituí tota una declaració d'intencions:

“Desde hace cuatro [semanas] “Por Favor” pertenece a Ediciones Cumbre y no creemos que el lector haya advertido ningún cambio de fondo(...) Por Favor siempre ha sido una revista gestada por la iniciativa privada, más o menos acertadamente (...) Su equipo intelectual aglutina a militantes de organizaciones de izquierda (de toda la izquierda) e independientes de rigurosa y personal independencia La filosofía de la publicación ha sido siempre forzar los techos de tolerancia hasta conseguir el máximo de permisividad posible. Hemos actuado siempre al borde del abismo.” *Por Favor*, 21 de febrer de 1977:3

No es tractava d'una exageració, en absolut. Els problemes amb el ministeri van continuar, i encara hauria l'empresa de patir alguns segrestos de la revista i alguna compareixença al jutjat. Però amb l'arribada del capital de Planeta, a partir d'aquest número 138, de 21 de febrer de 1978, va millorar l'aspecte del setmanari. Es van ampliar el nombre de pàgines fins 54 i el dissenyador Hans Romberg, un vell conegut de Vázquez Montalbán a *Siglo20*, es va fer càrrec del disseny. Augmentà també

²⁵⁷ AGA, fons Presidència, caixa 494. Document notarial de venda.

²⁵⁸ Entrevista a José Martí Gómez, juny de 2008

el nombre de pàgines en color i la nòmina de col·laboradors. Fernando Savater (“El mensaje de un naufrago”) i Joan Fuster (“Desde mi pueblo”) estrenaren noves seccions. La pàgina d’Antonio Álvarez Solís va volar a la última pàgina i a la plana tres, on apareixia cada setmana, es va situar una de les novetats més significatives d’aquestes etapes, un editorial signat pel ninot “Junior Por Favor”²⁵⁹, un dibuix de Manuel Vázquez que es va crear a la primera etapa de la revista per encapçalar una associació política que es volia registrar oficialment en els temps d’Arias Navarro. No es va fer mai, aquesta provocació cívica antifranquista però el ninot, tendre i ingenu, es va fer servir com a logotip de la col·lecció de llibres *Por Favor*, i al final es convertí en una signatura col·lectiva i marca editorial a la revista. El text de l’editorial corresponia sovint a Manuel Vázquez i a Josep Ramoneda, que a les vacances el substituïa també a la secció de “Los eventos...”.

L’editorial marcava la tendència política de la revista, i no sempre estava redactat en broma. La revista tenia una opinió que mostrava clara i neta per evitar els malentesos que de vegades provoca la ironia. D’alguna forma, però, aquesta necessitat trencava la complicitat amb el lector. El setmanari ja no podia confiar en els sobreentesos en què es basa l’humor, sinó que havia d’assegurar-se la rotunditat en determinades qüestions sensibles. L’editorial destacat a la pàgina tres marcava una nova dimensió política del setmanari que abans no havia calgut. Les complicitats amb els lectors i la societat s’afeblien.

Encara va haver-hi alguna transformació més. Aparegué alguna publicitat de la pròpia editorial Planeta i algun insòlit anunci d’El Corte Inglés que no es va repetir. La seu de la redacció es va traslladar al carrer Calvet²⁶⁰ i el nombre de columnes va passar de quatre a tres. El setmanari donava més la sensació d’estar més ple, més farcit. Oferia més color, paper de més qualitat i presentava més varietat de signatures. El conjunt era més reflexiu i havia perdut certa espurna d’humor.

En realitat Planeta no necessitava comprar una revista que tenia tants problemes amb el ministeri ni tampoc una voluntat tan combativa, sobretot si tenim en compte el procés d’editar el setmanari d’informació general *Opinió* en què estava ocupada, una operació que al final faria fracassar l’aferrissada competència d’*Interviú*. Però a José Manuel Lara

²⁵⁹ **Annex A, pàg. LI.** Per veure’l com imatge de la marca *Por Favor*, **Annex A, pàg. L**

²⁶⁰ De forma curiosa, fins el número 167 de 12 de setembre de 1977 no va constar a la manxeta com a empresa editoria Cumbre sinó encara Garbo SA.

Hernández l'interessava atansar-se a determinats intel·lectuals d'esquerres per desprendre's de la imatge d'home d'èxit del franquisme que podia comprometre el negoci editorial un cop els temps acabessin de canviar. L'operació d'imatge de l'empresa va ser completa. No només van comprar *Por Favor*. El premi Planeta de 1977 seria per Jorge Semprún, per exemple; el de 1978 per Juan Marsé, uns mesos després de tancar la revista. I el de 1979 el guardonat seria el propi Vázquez Montalbán. Lara s'havia de congraciar amb l'esquerra política per prevenir un eventual rebuig de la ciutadania d'ideologia progressista. En aquest sentit *Por Favor* va ser un producte molt útil.

Unes setmanes més tard, la redacció es va instal·lar en la vuitena planta de la seu de l'editorial Planeta, al carrer Còrsega de Barcelona, i Vázquez Montalbán va treballar durant un any molt a prop de José Maria Lara Hernández. Aquest li recomanava quan es trobaven pels passadissos o a l'ascensor que fes llibres "todo seguidos", és a dir, sense experimentalismes, novel·les amb un format i un argument senzills, millor si podien ser de detectius. Volia que es presentés al premi Planeta²⁶¹.

Vázquez Montalbán ja havia publicat a Planeta algun llibre poc convencional, com el 'subnormal' *Yo maté a Kennedy* (1972), gràcies a la mediació d'un company d'universitat, Carlos Pujol, que pertanyia al consell de l'editorial i sempre el va ajudar (Aranda, 1995:32)²⁶². De fet, al final va fer cas de la insistent recomanació de l'editor Lara i es presentaria al premi Planeta l'any mateix que es tanqués la revista, el 1978, quan va guanyar Juan Marsé, i també el següent (Aranda, 1995:80-81).

Por Favor es publicaria des del número 138 fins el 212 com a revista propietat de Cumbre SA. Una novetat en el canvi va ser la desaparició de *Forges* de la nòmina de col·laboradors. Va deixar el setmanari perquè la família Fraguas havia tingut anys enrere un greu problema editorial amb José Manuel Lara Hernández i no volia treballar per a ell²⁶³. Tot i les dificultats, la revista no va incorporar publicitat, com no havia fet quasi mai, per mantenir la independència econòmica. Es perdien lectors cada setmana i no hi havia una fórmula per recuperar-los. A més, havien perdut la comunió amb l'audiència i patien una crisi d'identitat. Vázquez

²⁶¹ Entrevista a José Martí Gómez, juny de 2008

²⁶² Carlos Pujol va ser el director editorial de Planeta fins el 1973. El va substituir Rafel Borràs Betriu, que ha explicat la relació personal profitosa i constant que també va mantenir amb Vázquez Montalbán (2005:70) El periodista li va agrair l'ajut en un "Elogi desmesurat" publicat al diari *Avui* el 19 de maig de 2002.

²⁶³ Entrevista a Antonio Fraguas, abril de 2008

Montalbán promovia un plantejament més polític, en la línia del què feia alhora a d'altres revistes i en consonància amb la situació política l'estiu de 1977: el PCE ja era legal i havia obtingut 23 diputats en el parlament democràtic. Perich, però, propugnava incloure una mica d'humor clàssic “de pit i cuixa” per recuperar lectors. Algunes setmanes, les discussions van ser agressives²⁶⁴.

El 31 de juliol de 1978, *Por Favor* va tancar. Encara faria el setmanari un esforç per refer-se l'any següent, curiosament de nou de la mà de José Ilario, ara en nom de Planeta i ja sense la col·laboració de Manuel Vázquez. La segona etapa de *Por favor* va durar només uns mesos. Tot i la pèrdua, el periodista no es va queixar mai del tancament. El va entendre, i a més va aportar alguna clau: no només influí el descens de les vendes sinó també les pressions que rebia José Manuel Lara del ministeri i de grups i personalitats conservadores (Ibarz, 1992:23). José Martí Gómez encara recorda una trucada de Fraga en persona per queixar-se d'un comentari publicat sobre ell. Clar que la concessió del premi Planeta només uns mesos després de tancar el setmanari augmentà la sensació que podia ser una compensació, a més d'una forma d'evitar polèmiques indesitjables, tal com defensa (Ezquerria, 1992)²⁶⁵.

Fos com fos, el periodista va perdre un model irrepetible de redacció. Es va desfer un grup de treball que representava l'ideal de complicitat, amistat i feina en equip i, no cal oblidar-ho, va perdre també l'extraordinari control que van tenir sobre el producte periodístic final i sobre les decisions empresarials. A cap altra redacció tindria una implicació tan emotiva.

“Todos los que trabajamos en aquella publicación consideramos que en cierto sentido allí pasamos si no los mejores años sí las mejores tardes de nuestra vida, a veces en goce de una capacidad de crear, urdir, tramar, compartir que jamás se repitió y que tiene su estampa privilegiada en la joven Maruja Torres con un vaso de whisky on the rocks en la cabeza, entusiasmados todos por la cotidiana contemplación de que la ironía era el tercer instrumento de conocimiento, junto con la razón y el sentimiento” (Vázquez, 2000:18)

²⁶⁴ Entrevista a Juan Marsé, Barcelona, juny de 2008

²⁶⁵ Citat també a Fontes i Menéndez, 2004:548.

3.3.2. Un nou paper a *Triunfo* (1974-1978)

Un cop Vázquez Montalbán va abandonar *Hermano Lobo*, a finals de 1973, per començar l'aventura de *Por Favor*, el pes i la feina del periodista a *Triunfo* van canviar profundament. No va esclatar cap lluita gràcies a la discreció dels implicats. A més Vázquez Montalbán continuava col·laborant i era una part destacada del setmanari. Per a José Ángel Ezcurra, la pèrdua del col·laborador es compensava per la importància que de la feina del periodista a *Triunfo*, i per tant no valia la pena que l'aparició de *Por Favor* provoqués més problemes.

Antonio Fraguas²⁶⁶, *Forges*, té una visió diferent d'aquella traïció amistosa. Segons el dibuixant, ni *Chummy Chúmez* ni Ezcurra tenien cap por de la nova revista perquè consideraven que no tindria èxit a la resta de l'estat. Com s'editaria a Barcelona amb l'humor propi de la ciutat, que consideraven suau i irònic, no cridaria l'atenció de la resta del país. Un cas diferent era d'*El Paps* o *Barrabás*, totes dues revistes publicades també amb Barcelona, els setmanaris que van obrir el camí de les revistes d'humor a inicis dels 70. Editats pel grup de *La Vanguardia*, no eren comparables a *Por Favor* perquè feien servir un humor negre, brut en el dibuix i radical en els guions. Havien trobat un públic i reeixien a tota Espanya perquè no tenien res de català. A *Hermano Lobo* pensaven que el públic que necessitava *Por Favor*, senzillament, no existia fora de Catalunya i aquesta creença va permetre que l'escissió de *Triunfo* fos innòcua.

D'altra banda, *Por Favor* obligava Vázquez Montalbán a una completa dedicació, de forma que va haver de canviar la manera que tenia de treballar per a *Triunfo*. En conjunt, va reduir la producció d'articles per al setmanari madrileny i es va adaptar a les possibilitats reals del temps que disposava.

El nombre d'articles del periodista a *Triunfo* en aquests anys mostren un canvi de rol. Les aparicions de Vázquez Montalbán passen dels 108 i 137 treballs en els anys 1971 i 1972, respectivament, a 71 i 85 aparicions en els anys 1973 i 1974²⁶⁷. Si descomptem la *capilla* setmanal, que es va mantenir inalterable, podem concloure que en aquesta nova etapa Vázquez enviava només un treball cada dos números. Per tant, el pes de l'opinió i

²⁶⁶ Entrevista, abril de 2008

²⁶⁷ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **05Triunfo19691978**.

dels comentaris augmentà, com és lògic, en detriment de la part informativa, les cròniques i els reportatges.

Taula 3: Nombre i tipus de treballs signats a *Triunfo* (1969-76)

	Total	<i>Capilla Sixtina</i>	Artes, Letras...	Altres	Luis Dávila	Barcelona ²⁶⁸	<i>Cuestio Perifé</i> ²⁶⁹	<i>Educac. Palmira</i>
1969	16		3	12	1			
1970	61		25	27	3			6
1971 ²⁷⁰	106	28	28	23	10			17
1972	136	53	19	30	10			24
1973	71	52	0	12	7			
1974	78	50	6	17	5			
1975 ²⁷¹	61	31	7	9		14		
1976	113	46	5	22			40	

L'any 1973, per exemple, no publicà ni un sol treball a la secció “Artes, Letras y Espectáculos”. Va mantenir la publicació d'alguns reportatges i cròniques, sobretot d'esport, però des del febrer de 1973 es percep el canvi de ritme perquè ja treballava a Punch Ediciones per preparar la substitució de *Bocaccio* per *Siesta* i *Por Favor*. A partir d'aquest moment, es va concentrar a “La Capilla Sixtina” perquè obtenia un gran èxit i a determinats apartats com l'esport perquè s'havia fet un nom gràcies a la recopilació d'articles *Deporte y Política* publicada el 1972. Aquesta obra denunciava els interessos polítics que enterbolien, a Espanya i al món, l'aparença de *fair play* de la competició esportiva, fos amateur o professional (Veure punt 4.4.3).

Per això van començar a col·laborar a *Triunfo* Montserrat Roig i José Batlló, tots dos amics del periodista. L'escriptora va debutar amb un article basat en el llibre que va escriure sobre els espanyols que van estar als camps de concentració nazis, el desembre de 1972²⁷², i a partir de l'agost de 1973 la seva intervenció a *Triunfo*, gràcies a la mediació de Manuel Vázquez²⁷³, es va fer quotidiana. Roig publicà bàsicament entre-

²⁶⁸ O d'altres noms de la secció, sempre alguna denominació geogràfica catalana: Barcelona, Sitges, Canet, etc.

²⁶⁹ *Cuestiones Periféricas*

²⁷⁰ La revista va estar suspesa quatre mesos entre el juny i el novembre de 1971.

²⁷¹ La revista va estar suspesa quatre mesos entre l'octubre de 1975 i el gener de 1976.

²⁷² *Triunfo*, número 532, 19 de desembre de 1972:34-37

²⁷³ Entrevista a Pilar Aymerich, juliol de 2008

vistes i reportatges, molts cops acompanyada per la càmera de Pilar Aymerich. En total, va signar 39 treballs. Josep Batlló, amb el sobrenom de *Martín Vilumara*, va substituir Vázquez com a redactor d'assumptes culturals a la secció “Artes, Letras, Espectáculos”, a la qual va participar des de 1973. La immensa majoria dels 52 treballs signats pel poeta i editor²⁷⁴ a *Triunfo* van aparèixer en aquesta secció. Per tant, Vázquez Montalbán Vázquez esdevenia comentarista. Es va reservar per a ell mateix una determinada feina analítica sobre alguns temes especialment estimats per ell i sobretot “La Capilla Sixtina”.

Ara bé, al llarg de l'any 1975 van començar a publicar-se alguns treballs d'un ordre diferent referits a notícies esdevingudes a Barcelona que anunciaven una nova tendència a la informació a la qual, i amb molta cura, s'obria a la revista. Sota epígrafs i avantítols variables que no arribaven a constituir una secció fixa – encara – es publicaven informacions sobre “fets econòmics”, per exemple, dels qual no s'amagaven les reivindicacions socials o sindicals que hi havia implícites. Una informació sobre una “crisi” a la SEAT, per exemple, deixava entendre la fondària de la vaga, però evitava descriure la intenció política dels esdeveniments²⁷⁵. Aquestes informacions de perfil baix sobre determinats fets puntuals sovintejaren al llarg de 1975. Vázquez signà unes quantes informacions d'aquest tipus però com tampoc no podia atendre-les va necessitar l'ajut d'un nou col·laborador, en aquest cas un antic alumne de l'escola de Periodisme del CICF, Joan Zamora Terrés²⁷⁶, militant també del PSUC, que començà a signar les informacions que Vázquez Montalbán no sempre tenia temps de culminar, la majoria notícies de caràcter reivindicatiu i rerafons econòmic o professional.

Al llarg de l'any 1975 aquest tímida intenció informativa s'anà confirmant. Vázquez Montalbán va signar informacions sobre la condemna que va patir el periodista Josep Maria Huertas Claveria²⁷⁷, sobre la vaga que el capellà Lluís Maria Xirinacs protagonitzava davant la presó Model de Barcelona, sobre el conflicte dels coneguts com a PNN, els professors no numeraris de la universitat, o sobre el comiat d'alguns redactors considerats d'esquerra per part de Baltasar Porcel a la revista *Destino*, el festival musical celebrat l'estiu a Canet de Mar o la reivindicació del cata-

²⁷⁴ Josep Batlló va publicar a *El Bardo* els dos primers llibres de poesia de Vázquez Montalbán, el 1967 i el 1969, i a més el primer que protagonitzava Pepe Carvalho, *Yo maté a Kennedy*, el 1972.

²⁷⁵ *Triunfo*, número 634, 23 de novembre de 1974: 22-23

²⁷⁶ Entrevista, juliol de 2008

²⁷⁷ *Triunfo*, número 670, 2 d'agost de 1975: 22

là a València. Aquestes informacions, però, no eren en concret feines de carrer, en el sentit habitual del terme. Implicaven certa distància, a diferència de les cròniques de Juan Zamora Terrés. Vázquez interpretava la informació apareguda als diaris al llarg dels dies i li donava un sentit de conjunt. Posava a prova un estil de crònica setmanal sobre els esdeveniments que es faria important a partir de 1976, la informació sobre Catalunya a *Triunfo* (Veure punt 4.6.3)

Però la trobada progressiva d'un nou estil de fer cròniques va resultar interrompuda pel tancament governatiu de la revista, el segon de quatre mesos que va patir *Triunfo*, aquesta vegada arran d'un article del psiquiatra José Aumente Baena²⁷⁸. Tot i els recursos presentats per l'empresa, la suspensió es va executar a partir de l'agost de 1975. Es tractava d'un càstig polític a causa de les informacions sobre les primeres eleccions celebrades a Portugal (Ezcurra, 1995:615), al número 656, tot i que només es va incriminar l'article d'Aumente, una sanció que el ministre Alfredo Sánchez Bella tenia feia temps al cap per la línia editorial del setmanari. *Triunfo* havia encaixat tot un seguit d'expedients i segrestos des del primer tancament que va patir, el 1971, però ara havia de tancar de nou quatre mesos. Per tant, no va poder informar sobre l'agonia i la mort de Franco. En retornar de la sanció, el gener de 1976, cinc setmanes després de la mort del dictador, es va reformar el setmanari per tal d'informar, i Vázquez Montalbán encapçalaria les cròniques des de Catalunya.

²⁷⁸ “¿Estamos preparados para el cambio?”, *Triunfo*, número 656, 26 d'abril de 1975: 51

3.3.2.1. Catalunya explicada a la resta d'Espanya

Vázquez Montalbán constava des de 1970 a la manxeta de *Triunfo* com l'únic membre de la "Redacción en Barcelona". Era una informació inexacta perquè la revista no tenia una redacció a la ciutat. La que constava al Passeig de Gràcia número 101 era l'oficina que s'encarregava de la publicitat. *Triunfo* s'organitzava i es confeccionava des de Madrid. A Barcelona no es realitzaven feines de redacció. César Alonso i Víctor Márquez exercien com redactors en cap i el primer, en concret, es dedicava als assumptes catalans, per exemple encarregar un reportatge o unes fotografies²⁷⁹. Vázquez Montalbán proposava idees, naturalment, però no organitzava el treball informatiu que es generava a Barcelona.

Tampoc la revista tenia una secció dedicada a Catalunya. Per parlar dels assumptes del país es recorria des del 1972 a publicar a les pàgines finals del setmanari una secció d'Hemeroteca que reproduïa les notícies més importants aparegudes a la premsa, una forma d'amplificar el ressò dels materials periodístics més interessants del moment sense córrer massa riscos. Les poques notícies que apareixien a *Triunfo* sobre fets esdevinguts a Espanya es publicaven sota el nom de la ciutat o de l'assumpte de què versaven. D'aquesta forma, el títol "Barcelona" anunciava les notícies de la ciutat. Aquesta secció va créixer en els dos últims anys de vida de Franco, i la tendència es va accelerar després de la mort del dictador.

Es va aprofitar la suspensió de 1975 per reorganitzar *Triunfo*, donada la promesa de canvis que obria la mort de Franco, i una de les renovacions més cridaneres va ser la instauració d'una nova secció on es publicarien les informacions procedents de les diferents regions d'Espanya. La nova secció es deia "Cuestiones Periféricas", un nom en el qual es pot ensumar la ironia de Vázquez Montalbán. La majoria de setmanes, la primera de les cròniques provenia de Catalunya perquè van començar a esdevenir a Barcelona un seguit de reivindicacions polítiques concretes, coordinades per l'Assemblea de Catalunya, que la van convertir en un cert motor o exemple del canvi per a la resta de regions. Ja les manifestacions dels dos primers diumenges de febrer de 1976, durament reprimides per la policia, mostraven una iniciativa política clara contra el règim. Les manifestacions van tenir molt de ressò a Europa i van ocupar força espai a la BBC o a *Le Monde*, de forma que l'encara inexistent oposició

²⁷⁹ Entrevista a Pilar Aymerich, juliol de 2008

prenia forma i protagonitzava, setmanes més tard, una campanya unitària de les forces polítiques - totes encara il·legals - per restituir la democràcia que assumirien com a pròpia una gran quantitat de persones i múltiples associacions professionals, cíviques, d'intel·lectuals o de veïns. El crit “llibertat, amnistia i estatut d'autonomia” es va fer comú al llarg de 1976, i va marcar la informació que cada setmana empaquetava i adreçava Vázquez Montalbán des de Barcelona per a la revista. Gloria García González (2005:282) descriu el joc que plantejava *Triunfo*, parlar de les sigles polítiques i els noms prohibits com si no ho estiguessin i dotar-los de la normalitat que es mereixien²⁸⁰.

A *Triunfo* apareixien també altres treballs periodístics procedents de Catalunya, signats per Montserrat Roig o Juan Zamora, com s'ha dit, però l'escriptor va fer seu aquest resum dels fets i les activitats de l'antifranquisme a Catalunya. Va narrar la influència de l'Assemblea de Catalunya i la irrupció de la figura de Xirinacs davant de la presó Model de Barcelona, per exemple, igual que les òbvies insuficiències de les propostes polítiques d'Arias Navarro, la substitució d'aquest per un altre home del règim, Adolfo Suárez, la progressiva irrupció dels líders polítics clandestins, la diferent naturalesa dels partits polítics emergents, la celebració del referèndum de la Reforma Política, el retorn d'alguns exiliats, les primeres eleccions generals, les negociacions pel retorn de Tarradellas i després per la reinstauració de l'Estatut del 32. I va identificar les noves identitats polítiques: un centrisme català que semblava inspirat en les democràcies del nord d'Europa i que Jordi Pujol va fer seu. O les dificultats que va patir el socialisme català per trobar un camí comú; les maniobres del franquisme sociològic per reparèixer amb un regirat aspecte demòcrata, la desorientació de la vella Esquerra Republicana o la implosió de la CNT.

I també va parlar del PSUC quan era il·legal, quan el poder polític amenaçava amb no legalitzar-lo i quan finalment, l'abril de 1977, es va legalitzar. En concret, Vázquez va parlar molt de tota l'esquerra marxista, és a dir, de tota l'esquerra que no va renunciar al marxisme com una forma d'arribar a l'anomenat “socialisme democràtic”, l'opció política que defenia Vázquez Montalbán i que tan malmesa va resultar a les acaballes dels setanta.

²⁸⁰ L'autora estudia el període d'eufòria i posterior depressió que protagonitza la revista *Triunfo* des dels inicis de 1976 fins mitjan 1977.

La crònica que Vázquez Montalbán signava cada setmana era un llarg text que ocupava dues planes de la revista. Estava dividida - sense utilitzar elements gràfics, separadors ni filets - en tres o quatre parts clarament diferenciades, una per cada succés important de la política setmanal catalana. De vegades s'elaborava un requadre acompanyat d'una foto per destacar una notícia significativa. Però si no, les notícies anaven una darrera de l'altra, sense més unió que un joc de paraules que servia com a nexes: d'una manifestació reprimida a una trobada de l'assemblea, dels problemes d'algun membre de la nova cançó per aconseguir el permís governatiu a les reivindicacions dels obrers d'un determinat sector. Podien aparèixer altres notícies sobre Catalunya al setmanari, però el resum, la crònica conjunta dels fets polítics era una feina de Manuel Vázquez.

La secció no va patir problemes amb el ministeri d'Informació i Turisme. De fet, era un secció molt prudent, tot i que pugnava per a democratitzar l'ambient, d'una banda, i feia proselitisme de la unitat dels partits democràtics i del socialisme d'inspiració marxista. A més, intentava lluitar contra les mentides, difamacions i injúries que el franquisme o el seus hereus conservadors atribuïen al comunisme. Des d'aquest punt de vista, Manuel Vázquez va ser tenaç i insistent. Normalment deixava les matèries més sensibles de la crònica pel final de l'article i les treia del titular. Però de vegades assumia riscos: en el setmanari que reprenia el camí després de la suspensió, de 10 de gener de 1976, es va publicar una sentida crònica de l'homenatge que Dolores Ibárruri, la *Pasionaria*, va rebre a Roma per part del conjunt de l'eurocomunisme, un acte al qual va assistir-hi Vázquez Montalbán amb 20.000 militants més, un dels pocs treballs en què l'autor, amb un to quasi èpic, apareixia al text i parlava en primera persona per certificar la qualitat humana i política dels assistents al homenatge²⁸¹:

“La voz de Ibárruri recuerda que durante una buena parte de su vida fue una mujer más española: católica, sufrida, en una familia de mineros (...)

[En el ambiente] Ni un exabrupto. Doy testimonio. Nunca fue un acto de desquite, ni siquiera dominado por la nostalgia. Todo el acto tuvo un tono de protesta, de normalidad, de esperanza en un fin de fiesta definitivo, coexistente, en Madrid”
Triunfo, 10 de gener de 1976:11

²⁸¹ “El invierno romano de Dolores Ibarruri” *Triunfo*, 10 de gener de 1976:12-13

No costa imaginar les discussions que un article com aquest havia de provocar, precisament, en el número que seguia al tancament de la revista i a la incertesa produïda després la mort de Franco, tot i que García González (2005:492) estableix en el gener de 1977 els inicis dels problemes en el sí de la redacció de *Triunfo*. En conjunt, els anys 1976 i 1977 es discutiria molt sobre model de la revista. No pel control econòmic, per la gestió o per la direcció, sinó per determinar quina intensitat periodística i interpretativa s'aplicava a la informació, bé cap a la 'reforma' que proposava Ezcurra o cap a la 'ruptura' que volien alguns redactors, com César Alonso, Fernando Lara o, per descomptat, Vázquez Montalbán.

A banda de les cròniques *perifèriques*, Vázquez realitzà algunes variacions: va entrevistar Joan Reventós, per exemple, i va denunciar el passat no ja feixista sinó "torturador" de Pablo Porta, president de la Federació Espanyola de Futbol. Continuava amb *La Capilla Sixtina*, naturalment, però després del segon tancament de *Triunfo*, entre 1976 i 1978, Vázquez Montalbán seguia del tot concentrat en la redacció de *Por Favor*, una revista que li exigia molta dedicació cada setmana. Potser per això a *Triunfo* no signà algunes informacions significatives. Per exemple, el I Congrés de la Dona Catalana, celebrat el maig de 1976 a la universitat de Barcelona amb gran impacte social, el va cobrir Montserrat Roig. Ni tampoc una entrevista a Jordi Pujol, tot i ser ell el redactor dedicat a 'política catalana'. Va ser Julia Luzán, acabada d'arribar de Madrid, qui va parlar amb el president de Convergència Democràtica el gener de 1977.

Amb els números a la mà, només publicà cinc articles sobre qüestions culturals l'any 1976 i tres el 1977. I sobre informació d'esdeveniments editorials, alguna associada al premi Planeta. Va destacar, però, la informació i denúncia de les dificultats que patia la premsa, present contínuament a les seves cròniques, per les prohibicions oficial i les sancions administratives i judicials que rebia, a més de les amenaces procedents dels grups d'extrema dreta (Veure punt 4.6.4). Per tant, es concentrà en la política entesa des de dues vessants: la necessitat d'una democràcia plena on la premsa pogués treballar sense pressions polítiques, i a més la reivindicació d'una acció política unitària per part de totes les forces democràtiques contra les restes de la dictadura.

En conjunt, el periodista va deixar de banda la multiplicitat de punts de vista, gèneres i feines que havia practicat al setmanari entre el 1970 i el 1974 per concentrar-se en la crònica 'perifèrica' setmanal, a més de "La

Capilla Sixtina”. Aquest dos treballs van ser l’aportació de Vázquez Montalbán a *Triunfo* fins que a principis de 1978 abandonés el setmanari. El periodista havia deixat de fer reportatges llargs, tret d’algunes excepcions, des del 1973, i també va deixar les anàlisis sobre qüestions socio-lògiques innovadores que tan importants van resultar a principi dels 70. A partir de *Por Favor*, encara publicà menys, i de forma molt selectiva.

Ben mirada, “Cuestiones periféricas” era un complement de la que feia amb el Perich a *Por Favor*, “Los efectos consuetudinarios que acontecen en la rúa”. A totes dues resumia la setmana i criticava les mateixes insuficiències democràtiques, si bé amb estils del tot diferents. A *Por Favor* amb el conegut ‘animus iocandi’. A *Triunfo* amb una seriositat plena i rotunda que fins i tot resultava estranya, la mateixa que empraria més endavant en algunes columnes, quan expressés directament l’opinió (Veure punt 4.6.4).

En un altre ordre, com a conseqüència del treball i de la manca de reportatges llargs, va publicar menys llibres en aquesta segona etapa. Les recopilacions, ara, provenien més de la feina realitzada a *Por Favor* que de *Triunfo*.

Taula 4: Llibres publicats entre 1975-1978²⁸²

	<i>Títol</i>	<i>Editorial</i>	<i>Típus</i>
1975	<i>El año del ay, ay, ay... (ManoloV-Perich)</i>	SEDMAY	Prensa – <i>Por Favor</i>
1975	<i>La Capilla Sixtina</i>	Kairós	Prensa – <i>Triunfo</i>
1976	<i>1975: any I del posfranquisme</i>	Ketres	Prensa – <i>Por Favor</i>
1977	<i>Diccionario del franquismo</i>	Dopesa	Nova redacció
1977	<i>Cómo liquidaron al franquismo en 16 meses</i>	Planeta	Prensa – <i>Por Favor</i>
1977	<i>L’art de menjar a Catalunya</i>	Edicions 62	Nova redacció
1977	<i>Imágenes y recuerdos 1919-1930 (Editor)</i>	Difusora Inter	Recopilació
1977	<i>La soledad del mánager</i>	Planeta	Novel·la
1978	<i>Los demonios familiares de Franco²⁸³</i>	Dopesa	Revisió

²⁸² Sobre fons gris, els llibres que no estaven relacionats amb el periodisme ni amb la informació.

²⁸³ Reedició el 1987 (Planeta)

3.3.2.2. L'agonia de la referència de l'antifranquisme

L'última setmana que Vázquez Montalbán va publicar al setmanari *Triunfo* va ser la segona del febrer de 1978. El dia 11, en concret, van aparèixer l'última 'capilla' i l'últim article²⁸⁴. Era el número 785. No va aparèixer cap anunci del canvi la revista, no va haver cap anunci ni cap explicació. Senzillament un dels autors més significatius i importants de la revista en els últims vuit anys, no va aparèixer més, de la mateixa manera que una dotzena llarga de col·laboradors i signatures habituals no van deixar cap rastre.

Mes i mig després apareixeria una nova revista impulsada per persones pròximes al PCE, si bé no de forma orgànica. Per nodrir la redacció, tot un seguit de redactors van deixar l'emblemàtica revista de l'antifranquisme per passar-se a *La Calle*. *Triunfo* ja estava tocada pel dinamisme de les noves publicacions informatives com la revista *Cambio16*, per exemple, o el diari *El País*, que li havien pres la iniciativa editorial al carrer i part del públic. A més, *Interviú* creixia setmana a setmana amb un nou model de premsa popular (Fontes i Menéndez, 2004:112). En comparació, *Triunfo* mantenia un format i un plantejament que de cop ja no servia. Es quedava sense terra sota els peus, i l'escissió de febrer de 1978, per plantejada que estigués per un enfrontament llargat llargs temps a la redacció, la va ferir de mort.

Eduardo García Rico ha establert un seguit de factors que van precipitar la desaparició de la revista, onze raons que la van esquarterar (2002:140-142) L'aparició d'*El País*, l'escissió de *La Calle* - que cercava el mateix públic - i la desaparició per raons econòmiques de 24 publicacions en cinc anys, com a prova de l'ambient d'incertesa editorial; també influí la irrupció d'un nou model de lleure basat en la televisió, per exemple. Totes semblen raons interessants però l'autor no estableix una gradació entre elles, les últimes de les quals corresponen a les idees: esgotament de la ideologia del 68, dels delers culturals propis de l'antifranquisme, del moviment internacional no alineat i el desprestigi de les revolucions actives al món, des de la Xina fins a l'est europeu. José Ángel Ezcurra, per la seva banda, posa l'accent en la integritat periodística de la publicació, a la qual sempre va imperar "la raó ideològica per sobre de

²⁸⁴ "El invicto Martín Villa", a 'La capilla sixtina', i "Un sucesor para Cruyff" "Cuestiones periféricas"

l'econòmica”, de forma que no es van fer concessions al negoci ni a la recaptació, per exemple en qüestions de publicitat o d'acceptació de nous inversors per tal de mantenir la independència professional (1995:664-667).

Encara no disposem d'estudis prou documentats que superin el natural sentimentalisme i l'evocació que provoca el record d'una publicació que va marcar una època. Prensa Periódica S.A., però, no va ser mai feble en el sentit que sovint adverteix José Ángel Ezcurra, una empresa que patí nombroses dificultats econòmiques de forma habitual. Ni tan sols en les últimes setmanes va presentar uns resultats desesperats. Si una revista té una difusió mitjana setmanal de 45.396 exemplars en l'últim any, en aquesta cas entre el maig de 1978 i l'abril de 1979²⁸⁵, no té un problema de manca de lectors. Potser pateix desequilibris financers o comptables, problemes de sobrecost o altres irregularitats administratives o de concepció, però no li falta públic. Caldrà esperar que la documentació de la revista, encara en mans dels propietaris, com és normal, es posi a disposició dels historiadors²⁸⁶.

Annelies Van Noortwijk (1995:75) també esmenta la manca d'estudis prou documentats sobre la revista en el moment de relatar l'agonia final. L'estudiosa holandesa recorda el context cultural en què *Triunfo* desaparegué, una davallada general de la lectura en els països occidentals en mig d'un canvi en el model de consum de lleure, progressivament associat a la televisió, però també va trobar alguna raó específica de la davallada del setmanari:

“Si durante el franquismo el lector podía dedicar mucho tiempo a la lectura de *Triunfo*, simplemente porque a información alternativa era muy escasa, ahora, con los nuevos medios, podía dedicarle menos tiempo. Sin embargo, esto no motivó a la dirección de *Triunfo* para cambiar realmente la fórmula de la revista. Las adaptaciones que hace *Triunfo* a partir del 76 consisten en un abandono del posibilismo y se empieza a tratar el tema de la política nacional. Pero el carácter de la revista no cambia sustancialmente”²⁸⁷

²⁸⁵ Dades de l'OJD reproduïdes en Ezcurra, 1995: 660

²⁸⁶ En aquest sentit José Ángel Ezcurra va afirmar a les entrevistes que cediria els arxius de *Triunfo* a una institució a què els gestionés, però no ho faria de forma completa sinó que expurgaria determinats documents. Per exemple, va assegurar que compliria la promesa que li va fer a Eduardo Haro Tecglen i que destruiria la correspondència – més de 200 cartes – que es van creuar entre ells dos per motius de treball.

²⁸⁷ Annelies Van Noortwijk (1995:81)

A banda de la inacció dels editors enfront els canvis periodístics que van esdevenir als anys 70, el públic es diversificà. Els lectors ja no eren tots i sobretot antifranquistes, sinó també d'una o una altra opció política democràtica entre les que es presentaven, i una revista que vivia de l'opinió i la interpretació va patir especialment aquest canvi a l'entorn sociopolític. Ja no eren oposició, sinó que optaven al poder no massa llunyà. Un fet similar va accelerar la davallada de *Por Favor* entre 1976 i 1978, com s'ha explicat.

El model editorial de *Triunfo* era tan potent i s'havia refermat amb tanta contundència al llarg de la seva història que els promotors no van copsar la possibilitat d'adaptar-ho als nous temps, tot i que s'imposaven, com s'ha dit, versions més informatives i lleugeres a les publicacions informatives d'èxit. Els redactors que volien una línia periodística agressiva i directa, els que van protagonitzar l'escissió de *Triunfo* per passar a *La Calle*, tampoc no se'n van sortir, tal com va reconèixer Vázquez Montalbán: “Todos nosotros estábamos marcados por el modelo de *Triunfo* que [a *La Calle*] nos resultó casi imposible modificarlo”²⁸⁸

César Alonso de los Ríos recorda que a la direcció li va mancar olfacte i decisió periodística, un conflicte que la bona voluntat de les parts ha fet esvaïr i silenciar amb el temps, però que en realitat va tenir moments molt durs. “De vegades van estar [Vázquez Montalbán i Ezcurra] temporades sense parlar-se. Per no parlar de l'odi i l'enveja que Haro li tenia a Vázquez Montalbán. Estava envejós per l'èxit de la seva columna”²⁸⁹. L'any 2000, els tres protagonistes presentaven postures no sempre coincidents sobre el final de la revista, ara en forma de debat (Macchiuci, 2000:3):

“José Ángel Ezcurra: Más [que l'escissió de *La Calle*] influyó, a mi modo de ver, la irrupción arrolladora de *El País*. En efecto, *El País* fue nuestro heredero, al menos cultural, para un buen montón de nuestros lectores que encontraron en el joven diario no sólo los temas, sino las más significativas firmas que hasta entonces sólo habían podido leerse en *Triunfo*. Por otra parte, (...) quienes se decían de izquierdas decidieron que los que venían ya no eran tiempos de fidelidad ideológica para fortalecer una izquierda unitaria (...) La extinción de *Triunfo* estaba ya

²⁸⁸ “La segunda muerte de *Triunfo*”, *El Periódico*, Barcelona, 1 de juliol de 1982. Citat per Van Noortwijk (1995:82)

²⁸⁹ Entrevista, 29 de juny de 2006

previamente asumida por la propia revista -es decir, por nosotros mismos-, al persistir en nuestra línea el predominio de la razón ideológica. (...) Triunfo acabó injustamente aniquilada por la ley del mercado.

Eduardo Haro Tecglen: Muchos de los que trabajábamos juntos empezamos a sentir que los otros tenían matices que no suscribíamos. Los primeros en advertirlos fueron los comunistas que formaban parte de la carga de profundidad de *Triunfo*, pero que lo veían sobre todo como un vehículo. (...) Esos militantes del partido, algunos de ellos dirigentes, quisieron fundar su publicación propia cuando el partido fue legalizado. (...) Y es que también querían utilizar el partido comunista como vehículo propio, y cuando no pudieron continuaron su giro hasta perderse en el infinito de la traición.

Manuel Vázquez Montalbán: El cierre se explica por la retirada del consenso de un sujeto lector unitario, por la fragmentación de ese sujeto, por la retirada definitiva de la publicidad y por el cansancio del núcleo director y de la gestión económica. *Triunfo* era imprescindible cuando toda la izquierda estaba en la clandestinidad y buena parte de esa izquierda quiso sacarse de encima esa relación de dependencia.”

3.3.3. *Interviú*: Pepe Carvalho contra la UCD (1976-1977)

La primera sèrie de treballs que Vázquez va signar a *Interviú* portava com a nom “El idiota en la família”. Es referia amb l’apel·latiu d’idiota a ell mateix: “Me sigo aburiendo tanto como cuando escribí el *Manifiesto subnormal*, y me aburro de la manera más idiota posible, trabajando como un condenado”, explicava en el primer article de la sèrie, “Principios subnormales”²⁹⁰. No s’amagava en cap pseudònim però tornava a provar sort amb la ficció. Presentava “el meu veí del pis de dalt” un personatge que amb el temps es faria famós i que seria el més conegut de l’escriptor, si bé en la seva vessant de narrativa de ficció: Pepe Carvalho. L’esquema de la columna, però, resultava semblant al que emprava des de 1971 per a la jove Encarna a *Triunfo*, el veïnatge. L’autor vivia en un edifici que tenia, entre d’altres veïns normals, un d’especial que portava gavardina i mostrava una actitud distant, si no freda: un detectiu privat. Es donava a entendre que vivien en un edifici a la Rambla de Barcelona i a més que l’escriptor, tot i escriure als diaris, no era massa conegut, com ja li passava a Sixto Cámara. Si bé Sixto era liberal, aquest “Sr. Vázquez” era anti-franquista i d’esquerres, però no mostrava cap filiació a un partit polític. Les converses que mantenien l’escriptor i el detectiu eren la base de la columna. I la intenció, aixecar el vel que tapava la realitat: Carvalho seria des del primer moment una persona ben informada perquè sovint es relacionava amb el poderosos del país, quan li encarregaven casos, i per tant podia explicar-li a Vázquez el que autènticament esdevenia, no el que publicaven els periòdics. Per tant, Carvalho es convertirà en una mena d’interpretador de la situació política del moment, com ja feia a *Triunfo* el personatge d’Encarna.

Carvalho, a més, no estava sol. Ja en la primera columna el lector podia conèixer *Bromuro*, “el impiabotas y confidente”, *Charo* “la putilla amante del detective” i *Biscúter*, l’ajudant i cuiner al despatx. Tots tres tenen una petita història al darrera que Vázquez Montalbán va fer servir a *Tatuaje* (1974), la primera novel·la que aconsegueix amb les característiques centrals del món Carvalho (Balibrea, 1999:75). Per tant, el famós personatge de Vázquez Montalbán va tenir el 1976 un període de conformació a la premsa, en concret a *Interviú*. El recurs de la ficció servia per opinar. Si Encarna expressava l’opinió de l’esquerra que no acceptava el transfranquisme, Carvalho descobria allò que els diaris no gosaven dir o mostrar

²⁹⁰ *Interviú*, 16 de desembre de 1976:18.

(Veure punt 4.6.2) En realitat, eren dos personatges complementaris en la tasca d'explicar la situació del país.

Vázquez Montalbán va arribar a *Interviú* de la mà, un cop més, de José Ilario, l'empresari amb qui col·laborava des de *Boccaccio* (1970-73). Després de la fallida Punch Ediciones, el juny de 1975, José Ilario va treballar a Madrid una temporada “per a què es refredessin les coses” a l'empresa Editora 2, que publicava *Ser Padres* i *Lui*, però no es va trobar massa còmode²⁹¹. Un dia va rebre una trucada d'Antonio Asensio. Li demanava si volia participar en una empresa on podria portar terme tantes idees com tingués. Va acceptar immediatament.

Ediciones Zeta es va crear a començament de 1976 entre Antonio Asensio Pizarro – fill d'una família que es dedicava a proveir d'elements fotomecànics algunes rotatives –, José Ilario Font i Jerónimo Terrés Nieto, gerent de l'empresa DOPESA, de Salvador Auger, editora de *Mundo Diario*, amb qui havia tingut seriosos problemes de gerència (Miró, 1997:13). Antonio Asensio va posar un milió de pessetes, Jerónimo Terrés un quart i José Ilario una quantitat simbòlica perquè s'esperava d'ell que n'aportés la inspiració, no capital. El context periodístic, com s'ha dit, era d'ebullició i de canvi permanent, un mercat volàtil i confús on apareixien i desapareixien revistes amb facilitat. La llibertat de premsa encara no era plena perquè continuava vigent la llei de 1966 però es veien perfectament les esquerdes d'un sistema polític que, si volia aparentar democràcia, hauria de deixar de controlar la premsa.

Ediciones Zeta va publicar en primer lloc *El diccionario político de Por Favor*, una marca que encara pertanyia a Ilario, i a continuació un setmanari adreçat a la joventut, *Okey, edad joven*. En només vuit setmanes devien 20 milions de pessetes. *Interviú* es va muntar com un remei desesperat per eixugar aquest dèficit. La idea i el disseny bàsic de la revista es van decidir en un hotel de Roquetas de Mar, un poble de la província d'Almeria, on es van tancar els tres directius de l'empresa per tal de trobar una solució a la imminent fallida de l'empresa. Com que no tenien diners per fer una revista del cor com *Hola* perquè calia pagar les exclusives per avançat, es van decidir per combinar elements informatius i d'entreteniment prohibits sota el franquisme: cossos nus i opinions polítiques tan clares i punyents com fos possible. És a dir, van apostar pel risc, el sensacionalisme, l'eroticisme i una determinada informació sobre escàndols, acompanyat el còctel de les signatures més conegudes. Amb

²⁹¹ Entrevista, juny de 2008

aquest esquema van endegar *Interviú*. En realitat tenien un model present, el setmanari *Personas*, editat a Madrid per Edifesa, una empresa propietat de la família Pérez de Alhama. El setmanari era una publicació agosarada per l'època. Presentava alguna noia lleugera de roba en les pàgines centrals i publicava informacions amb aires de denúncia. Ilario i el grup fundador van decidir continuar aquest perfil (Fontes i Menéndez, 2004:922).

Interviú es va muntar en dos mesos, en un altre de les explosions creatives del promotor sabadellenc, entre la setmana santa i el maig de 1976. Els inicis van ser de tempteig, com no podia ser d'una altra manera. Jerónimo Terrés feia de gerent i contractà Antonio Álvarez Solís com a director, a més d'un equip de redactors que trobarien en l'audàcia informativa una veta de vendes. José Ilario s'encarregava de la maqueta i de l'estil de la revista, i l'Antonio Asensio, quan la revista va començar a funcionar, deixaria el taller de la família i s'hi incorporaria per dirigir el setmanari. Era un organigrama improvisat, és clar, que no responia a cap projecte. Però van ensopegar amb un èxit rere altre, de forma van seguir el rastre de les vendes. En quatre números es van plantar en 100.000 exemplars de difusió (Miró, 1997:16) i quan van publicar a la portada del número 6 la fotografia de Marcelino Camacho, el líder de CCOO, van comprovar que descendien les vendes. L'errada no es va repetir. Apareixia a la portada una noia tan nua com fos possible, fins convertir la portada en el tret més identificador de la revista.

Manuel Vázquez va participar des del primer número a la revista en feines de redactor “d'informació esportiva”, segons C. Geli i M. Mauri (2008:305) Ara bé, el periodista no va signar cap treball fins que va començar la sèrie “El idiota en familia” en el número 31, de desembre de 1976. A la columna donaria vida al detectiu Carvalho durant quasi bé un any, 52 articles²⁹².

Al llarg dels primers mesos de 1977 presentaria la ficció: Carvalho, el veí del “senyor Vázquez”, Charo, Biscúter i Bromuro, tots entortolligats al voltant dels diferents ‘casos’, esdeveniments cridaners que s'havien conegut per la premsa i que tenien a veure amb algun polític - normalment de tradició franquista però que volia semblar demòcrata- que era avaluat per la mirada i la sapiència del detectiu. Per exemple, ‘El caso de las elecciones a plazos’, o ‘El caso del ministro soltero’, o ‘El caso del diputado que no se lo creía’ o ‘El caso de la reforma fiscal reformada’, núme-

²⁹² Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **17Interviú19761978**

ros del 60 al 63, tots de juliol de 1977. La ficció esdevenia opinió. Denunciava la manca de cultura política que patia el país, les ganes de semblar demòcrates de molts polítics de passat franquista, els esforços conservadors per difamar els comunistes i els venedors de la bondat de viure com si el món fos apolític, tal com recomanava el propi Francisco Franco; totes, diferents espècies urbanes que abundaven en aquells dies de confusió. Tanmateix, l'aire de la columna sovint era lleuger. Carvalho il·lustrava el Sr. Vázquez en coneixement polític real, i l'escriptor passava aquestes arriscades interpretacions als lectors. En l'últim treball, però, s'acomiadà Vázquez en anunciar la marxa de Carvalho a Bangkok i la imminent publicació de la tercera novel·la del detectiu, *La soledad del mánager*, de fet la primera en què l'acció passava a la ciutat de Barcelona.

Però l'aventura d'*Interviú* estava encara molt lluny de fer-se sòlida. Es reinvertien la majoria dels beneficis i l'empresa patia algunes despeses incontrolades i certes incoherències internes. Segon recorda José Ilario, Jerònimo Terrés no trobava prou finançament, i Antonio Asensio es va equivocar en oferir-li un percentatge de les accions a Josep Salvador, un impressor ben relacionat que “només signar amb *Interviú* va vendre la seva part de la impremta i es va incorporar a Zeta”, de forma que l'acord no va servir per assegurar la complicitat de la rotativa amb Zeta, com es pretenia. A més, entre José Ilario i Antonio Asensio existien sèries divergències personals que tenien a veure amb l'estil de vida i la forma de treballar.

El primer era un enginyer d'una família benestant educat en el bon gust, mentre que Asensio era un jove d'origen humil sense cap formació ni acadèmica ni estètica: vestia amb camises obertes, lluïa profusió de relloges i cadenes d'or i estava fascinat per les despeses de luxe i els personatges famosos²⁹³. José Luis de Vilallonga (2003:66) recorda que la primera vegada que el va veure en un petit restaurant del *quartier latine*, a París.

“aquel hombre me había cortado el aliento porque vestía un traje de color verde chillón surcado de grandes rayas blancas y llevaba una camisa amarilla con cuello a lo Danton sin abotonar casi hasta la cintura. Sobre al ancho pecho enmarañado de vello negro se entrechocaban varias cadenas de oro, unas más gruesas y pesadas que otras”.

²⁹³ Entrevista a Antonio Franco, juny de 2008

Tot i l'aspecte, li va semblar un home especialment agraciat i sobretot llest que aprenia ràpidament. Però en aquesta època Ilario tenia 40 anys i Asensio 29. Al primer li agradava treballar de dia i retirar-se aviat. Antonio Asensio preferia treballar al vespre i convocava les reunions de redacció a les set de la tarda. A més, obligava els executius a portar una estreta vida personal entre ells, de forma que la rutina laboral implicava sovint que les parelles assistien a les reunions, a diferents dinars o sortides de feina, una barreja entre la vida laboral i familiar que incomodava José Ilario²⁹⁴ perquè, entre altres raons, les respectives dones de Salvador, Terrés, Ilario i Asensio no mantenien bones relacions entre elles, especialment respecte la d'Antonio Asensio, Chantal Mosbasch, una antiga ballarina de la sala d'espectacles 2001 (Miró, 1997:30).

José Ilario va abandonar Ediciones Zeta fart de l'estil informal i improvisat de l'Asensio, com si no tingués importància el fenomen editorial que havia posat en marxa, el sou de tres-centes mil pessetes que tenia assignat o que era el propietari del 25% de l'empresa (Fontes i Menéndez, 2004:925). Aquest cop de teatre, a banda de deixar suposadament sense idees Ediciones Zeta, afectava de forma directa Manuel Vázquez perquè havia arribat a *Interviú* pel desig exprés de José Ilario. Quan el seu mentor va marxar, Vázquez ni tan sols havia començat amb la primera columna. I a més, José Ilario no es va estar de convidar-lo a participar en les noves publicacions que pensava endegar a partir d'aquell moment contra la pròpia Zeta.

La rebel·lió de José Ilario: *Siesta i Primera Plana*

José Ilario donà el cop de porta en el mateix moment en què *Interviú* publicà al número 16 la portada amb el cèlebre nu de Marisol. El setmanari va deixar bocabadada la competència arran d'aquest número del 2 setembre de 1976, un èxit amb què la revista va fregar el milió d'exemplars venuts i que va significar el primer gran èxit popular. La resta de revistes podien desentendre's del fenomen, però el cop marcaria el territori i la tendència del mercat (Fontes i Menéndez, 2004:926). De fet, segons les dades de l'OJD, entre el setembre de 1976 i el febrer de 1977, la mitjana de la difusió d'*Interviú* arribaria a 329.473 exemplars, amb una dada afegida interessant: la difusió a la província de Madrid era

²⁹⁴ Entrevista a José Ilario, juny de 2008

el 18% del total, mentre que a Barcelona arribava quasi al 30%. *Cambio16*, la revista informativa de referència, s'havia vist superada.

La fugida de l'editor deixava Manuel Vázquez en una situació molt complicada. Només començar, marxava el seu mentor. Però Ilario va muntar de seguida una nova empresa – Primera Plana SA – i una editorial - Formentera SA - a les quals va adscriure alguns dels vells projectes editorials que encara conservava. El primer, una renovada *Siesta*, la revista mensual que emulava la de 1974. I encara una aposta més agressiva: “una revista com *Interviú* però sense les errades d'*Interviú*”²⁹⁵. Com a capçalera, feia servir el mateix nom de l'empresa que publicava *Interviú*, Primera Plana, i va dotar el nou setmanari d'un aire, format i plantejament informatiu idèntic a *Interviú*, però amb un verd més fosc i un aspecte gràfic més senzill a la portada. La guerra havia començat.

El primer número de *Primera Plana* va aparèixer el 18 de febrer de 1977 amb els homes de confiança de l'Ilario al capdavant: Enrique Arias Vega com a director en funcions i un consell de direcció que ja en el número 11 mostrava, entre d'altres, Josep Martí Gómez, Juan Marsé i el propi Vázquez Montalbán, que continuava alhora amb la publicació de la seva columna a *Interviú*. José Luis Erviti i Gabriel Jaraba, com redactors en cap, portaven el pes de la revista. En els mesos següents encara la situació es faria més estranya perquè Vázquez Montalbán, a més de col·laborar amb *Interviú*, constaria com el director de *Primera Plana*.

En concret, l'empresari sabadellenc va inscriure aquest setmanari el gener de 1977 al ministeri, expedient 5.232²⁹⁶. També va inscriure de nou la revista mensual *Siesta*, que editaria de nou sense canviar ni una coma del model original. Perdia, això sí, el símbol de la discoteca Bocaccio que apareixia a la portada i estilitzaria una mica la imatge. Fins i tot l'equip de redacció era quasi el mateix. El director era Augusto Varela Cases, com el de la vella *Siesta*, i el sotsdirector de “seccions especials”, Eduardo Arce Civera, el director nominal de *Por Favor*. Hi col·laboraven Josep Martí Gómez i Josep Ramoneda - en signar a quatre mans una entrevista - i naturalment Manuel Vázquez Montalbán, tots lligats i en actiu encara a *Por Favor*. L'únic canvi evident de *Siesta*, això sí, va ser actualitzar l'erotisme, molt més explícit ara que el 1974.

²⁹⁵ Entrevista a José Ilario, juny de 2008

²⁹⁶ AGA, fons de la Presidència, caixa 504.

Col·laboraven també a la nova *Siesta* el propi director d'*Interviú*, Antonio Álvarez Solís i d'altres periodistes reconeguts com Alex J. Botines, d'esports, Francisco Umbral i Josep Maria Carandell, tots tres també en l'òrbita d'*Interviú*. Vázquez signava la columna de *Siesta* que obria la revista, a la pàgina 4, sota el nom de 'Política' i que dedicava a comentar la informació internacional²⁹⁷.

La situació, doncs, era força estranya. I encara es complicaria més l'entramat de col·laboracions i influències creuades en el cas del setmanari que impulsà l'Ilario rebel·lat, *Primera Plana*. El primer director del setmanari va ser Josep Melià Pericàs²⁹⁸, si bé se'l contractà a l'espera de trobar un director periodístic perquè Melià constava com a secretari del consell d'administració de l'empresa propietària. La revista havia previst tirar fins a 150.000 exemplars.

El disseny del format va quedar en mans de Fermín Vilches, i a la manxeta apareixia una llarga llistat de quaranta redactors i col·laboradors, tots barrejats, on resulta impossible separar uns dels altres. El número 11, de 13 de maig, ja mostrava Manuel Vázquez com a part d'un consell de redacció que recollia del tot l'esperit *Por Favor*. "José Ilario, Juan Marsé, Jose Martí Gómez, (...) i Manuel Vázquez Montalbán" La redacció constava ara al carrer Casanova, número 27, i de fet com que *Por Favor* havia passat feia poques setmanes al control de l'editorial Planeta i de José Manuel Lara, van córrer rumors que el propi Ilario intentava vendre les dues revistes 'estil Zeta' a Lara per contrarestar l'augment de l'incipient empresa editorial.

En realitat, però, l'aventura estava a punt d'acabar. El dia 12 d'abril de 1977 el fill pròdig tornà a casa en vendre *Primera Plana* a Asensio per cinc mil simbòliques pessetes²⁹⁹. No trobava finançament i estava de nou arruïnat, com l'estiu de 1975. El propietari d'Ediciones Zeta assumí la compra per la via ràpida: continuà amb la publicació tant de *Siesta* i de *Primera Plana* tal com estaven amb l'Ilario, després de canviar les manxetes corresponents. D'aquesta forma només s'apreciaven a la revista discrets canvis de disseny, a *Siesta* al número 8, de maig de 1977, i a *Primera Plana* a partir del moment en què la redacció es trasllada al carrer Londres. Joaquim Ibarz va ser contractat com el director de *Primera Plana* i

²⁹⁷ Catàleg, annex B(en el CD adjunt): **10Siesta1974i1976**

²⁹⁸ AGA, fons Presidència, caixa 505. Es va presentar la sol·licitud d'inscripció el 8 de gener de 1977

²⁹⁹ AGA, fons Presidència, caixa 505.

va assumir les funcions normals de la feina. Manuel Vázquez, tot i que constava com a tal, dirigia en realitat *Por Favor*.

Aquesta va ser una de les col·laboracions més estranyes que mai va enllestir Manuel Vázquez degut a la indefinició de la feina i l'estranyesa amb què es van desenvolupar aquests mesos de 1977 en plena lluita personal entre Asensio i Ilario. A *Primera Plana* va publicar nou treballs³⁰⁰, tots tan diferents entre ells que semblava que una mà erràtica dirigia les seves passes. Vázquez Montalbán també va començar una sèrie anomenada "Cartas de amor y terror", una correspondència adreçada a determinades personalitats que només va aparèixer dues vegades: una adreçada a Rodríguez Sahagún i l'altra a Valery Giscard d'Estaing. També va mantenir una polèmica amb Jesús Torbado sobre l'autonomia catalana i va encetar una columna sense nom, a més de publicar dues cròniques sobre els esdeveniments polítics a Catalunya semblants a les que publicava a *Triunfo*, a "Cuestiones periféricas". En realitat no va ser ni el director real ni tampoc col·laborador regular de la revista³⁰¹, si bé es va trobar en mig del desordre. Que el mantinguessin com a director certifica que tenia un nom a la professió. I que el mantinguessin com a director al reintegrar-se a l'editorial Zeta mostra que l'empresa pretenia fer-se ella mateixa la competència abans que els hi fessin altres (Miró, 1997:184)

Per la seva banda, Antonio Asensio preferia tenir Ilario a favor perquè sabia que al final l'editor trobaria algú a Barcelona per a qui treballar, ja fos per José Maria Lara o el comte de Godó, per exemple, i valia més retenir-ho amb ell per explotar el seu talent³⁰². Amb el temps tornaria a produir-se una segona fugida, a finals de 1979, però aquesta primera separació va durar en concret vuit mesos, entre el setembre de 1976 i l'abril de 1977, i no va tenir conseqüències evidents. Manuel Vázquez Montalbán va constar com a director de *Primera Plana* fins el número 51, de 15 de febrer de 1978. La setmana següent apareixia a la manxeta com "director en funcions" i finalment el número 53 desaparegué.

³⁰⁰ Catàleg, annex B(en el CD adjunt): **13PrimeraPlana197778**

³⁰¹ Entrevista a Joaquim Ibarz. 12 de maig de 2008

³⁰² Entrevista a Antonio Franco, 27 de juny de 2008

Comentarista de televisió

On sí continuaria la feina va ser a la revista *Interviú*. Va iniciar una segona sèrie de columnes que es trobarien lluny de Carvalho i “El idiota de la família” i que dedicaria al comentari sobre televisió. Portava com a títol prou entenedor “El enemigo en casa”, i la secció es va publicar al llarg de 1978 fins uns dies abans de guanyar el premi Planeta, l’octubre de 1979, quan de fet la columna va canviar de nom i d’objectiu, va abandonar la televisió i se li va encarregar, segons ell mateix va explicar, escriure comentaris sobre els plaers i recuperar el vell esperit de *Bocaccio*.

“Cuando a uno le encargan una sección fija sobre el placer, le ponen en el camino de descubrir una vez más que hemos venido a este mundo a sufrir. Las gentes de izquierdas hemos crecido con toda clase de puritanismos...”³⁰³

Ara bé, al llarg de 1978, dins del període d’estudi, un Vázquez Montalbán enfurismat carregà contra el dos canals de la televisió pública, en mans de la UCD, amb el referèndum constitucional per endavant i un domini del mitjà per part del partit en el poder que venia del fons de la dictadura i que no es va cansar de denunciar. No era una postura nova. Ja s’havia enfrontat a l’ús polític que el poder polític feia dels mitjans de comunicació de masses en el sí de les societats capitalistes, en general, i després en concret contra Televisió Espanyola en el llibre que li va dedicar el 1973. Ni era una reflexió nova ni tampoc era una feina que li semblés poc important, tot i que alguna vegada va explicar que havia viscut l’obligació de comentar programes de televisió com una certa degradació professional (Ibarz, 1992:20) En realitat ell s’estimava escriure comentaris sobre els programes de televisió perquè era l’únic canal de captació de cultura i coneixement que la immensa majoria de la gent feia servir un cop acabats els estudis³⁰⁴. Per tant, la importància del mitjà era, de fet, estratègica.

En aquesta sèrie de 43 columnes³⁰⁵, publicades amb un petit dibuix de Tex, Vázquez Montalbán es mostrà més aviat dubitatiu. No va trobar una veu sostinguda ni personal. Passà del comentari sobre el mitjà escrit en general, la televisió a Espanya, a comentar alguns programes concrets, més aviat pocs, o a fer comentaris sobre política general del país.

³⁰³ *Interviú*, n° 177, 4 d’octubre de 1979:101. Primer lliurament de la sèrie “Los placeres capitales”. Ja havia signat una columna amb el mateix títol a *Bocaccio*.

³⁰⁴ Antonio Franco, juny de 2008

³⁰⁵ Catàleg, annex B (en el CD adjunt) **17Interviú197678**

Va defensar les sèries britàniques, en concret *Yo Claudio* i *Un hombre en casa*, i criticà els programes que feia Valerio Lazarov, una estrella de la producció televisiva al que dedicà quatre dures columnes. L'acusava d'oportunisme i de jugar amb un conjunt d'efectes òptics i hipnòtics per destacar la imatge dels magazines sense atendre els guions, les idees. Només la televisió, com a bloc, va rebre encara més atacs. De fet, Vázquez proposà en cert moment que la televisió emetés un anunci per impedir que el telespectador, vista la qualitat general, es suïcidés:

“La izquierda debería desencadenar una campaña no contra Televisión, porque sería una campaña inútil, sino contra el suicidio y el abandono moral y sentimental que lleva a morirse de asco.” *Interviú*, 2 de novembre de 1978:87

Amb poca ironia i un subjectivisme molt marcat, Vázquez arribà en aquesta sèrie a fregar l'insult en alguns comentaris, un excés verbal que també es trobarà en altres columnes dels anys 1977 i 78 (Veure punt 4.6.4). La secció, en conjunt, no es va assentar ni va trobar un camí ni un estil sostingut. Amb pocs moments divertits i molta contundència verbal, no semblava una secció seva, tot i que tenia l'oportunitat ben clara de parlar sobre televisió a un públic popular i especialment ampli gràcies a la difusió de la revista. Però no va semblar còmode en cap moment, si més no al llarg de 1978.

3.3.4. El columnista (1977-1978)

Vázquez Montalbán ja havia escrit columnes en les quals es mostraven les seves opinions polítiques, com s'ha vist amb profusió. Sense anar més lluny, les de comentarista de televisió que s'acaben de ressenyar. Ara bé, en un determinat moment, i a partir que l'abril de 1977 es derogués la llei de Premsa de 1966 i per tant l'opinió política, si més no de forma oficial, fos lliure, es va obrir una etapa nova dintre del seu periodisme. De les opinions implícites i dels múltiples subterfugis emprats fins ara, va passar a una situació de normalitat precària en la qual opinar sobre política esdevé legal. El nou context propicia que la política quedés sobrerrepresentada dins de la informació, una característica estructural del periodisme a Espanya, i que, els assumptes i temes sobre política nacional³⁰⁶ es fessin omnipresent a la premsa, un tret fonamental dins del treball de Vázquez Montalbán.

3.3.4.1 El grup Mundo: *Mundo Diario* i *Catalunya Express*

Sebastià Auger i Duró va construir en pocs anys un grup periodístic gràcies a la compra de diverses capçaleres que es trobaven en dificultats. Després de revifar algunes publicacions i d'assolir una creixent presència social, les dificultats econòmiques van afeblir el grup en poc temps fins que va tancar. Aquesta curta i intensa història va començar el 1966 amb la compra de la revista *Mundo*, una publicació sobre informació internacional que Auger va reorientar cap a la informació general. El 1971 va repetir la jugada amb la publicació mensual *Meridiano*. Cap de les dues revistes van assolir un èxit remarcable, si bé podien mantenir-se en el mercat. Sebastià Auger (Barcelona, 1937- Puigcerdà, Girona, 2002) era un advocat ben relacionat amb el poder polític gràcies a formar part de l'Opus Dei, l'organització catòlica que va impulsar la reforma econòmica del franquisme en els 60. Representava el sector del govern conegut com a tecnòcrata, era molt conservador en la moral, tenia una aparença polí-

³⁰⁶ Catàleg, Annex B (en el CD adjunt): **46 Política Nacional**. Relació de treballs en els que l'assumpte fonamental de l'article va ser la situació de la política espanyola.

tica entre dretana i centrista - segons amb quin grup polític del règim es fa la comparació - i grans expectatives econòmiques.

El capital de Sebastián Auger provenia de la seva esposa, Rosa Nebot Jorge, filla d'una família que “havia fet fortuna amb la seva botiga de queviures durant la guerra [civil i l']havien anat invertint en solars a les rodalies de Barcelona” (Pàmies, 1993:14). Com advocat i gendre d'una família d'origen humil, es va encarregar de la gestió de la fortuna familiar i va fer servir el negoci immobiliari per a promoure's dins la vida pública i política del país.

El primer intent de la seva carrera en el món de la premsa es va desenvolupar a Madrid. El desembre de 1968 va ser nomenat conseller delegat del diari *Madrid*. En aquell moment vivia entre les dues ciutats per participar de la gerència del diari i atendre els seus interessos a Barcelona. Es va trobar en mig de les lluites pel domini del diari que es van desfermar entre el banquer Luis Valls i Taberner i el polític i empresari Rafael Calvo Serer, que en aquells moments defenia el compte de Barcelona, Juan de Borbón, com a successor de Franco. Com a conseqüència de les pressions internes a l'empresa, Auger va ser destituït de la direcció empresarial del diari l'agost de 1970 i l'abandonà el gener de 1971 (Pàmies, 1993:20-21). Gran part de les seves aspiracions polítiques es van esvaïr, si més no a la capital, i a partir d'aquest moment es va concentrar en els negocis que tenia Barcelona. Era un moment interessant. Va ser nomenat delegat de serveis d'Hisenda de l'ajuntament de Barcelona per l'alcalde José María de Porcioles, i al llarg de 1971 es concentrà en el negoci editorial. Impulsà una nova etapa de la revista *Dossier Mundo*, ara *Meridiano 2000*, però la maniobra amb què assoliria finalment un primer èxit important va ser la compra a Víctor Sagi Vallmitjana del *Diario Femenino* l'estiu de 1972.

La correlació de la premsa a Barcelona estava canviant gràcies a l'aparició del diari *Tele/eXpres* (1964), el *Diario Femenino* (1968) i a diverses transformacions editorials en alguns diaris que s'obrien a nous públics, com *El Correo Catalán*, de forma que la premsa, en conjunt, evolucionava. Aparegut l'octubre de 1968, el *Diario Femenino* era una publicació adreçada a les dones i impresa tot ella en rotogravat, una tècnica que combinava l'alta qualitat de les fotografies amb la lentitud de la impressió, de forma que calia començar la tirada quatre hores abans. El diari estava datat alhora a Barcelona i a Madrid i l'impulsor, Víctor Sagi, ja havia protagonitzat diferents intents de prendre posicions en el món de la premsa, com per exemple el 1965 a la revista *Siglo20* (Veure punt

3.1.4.1) La falta de definició de *Diario Femenino* li va fer perdre personalitat perquè en ocasions semblava un diari convencional i d'altres quasi un producte de la premsa rosa, de forma que no va tenir temps per agafar una certa consistència periodística. En cap moment va assolir una difusió destacable, tot i que arribava a tota Espanya: 20.000 exemplars com a màxim (Pàmies, 1993:55) Era una ocasió propícia per a Sebastià Auger, que el va comprar i el va traslladar als locals de l'editorial Mencheta, on s'imprimia *El Noticiero Universal*. Per no perdre lectors, en els primers mesos es va dividir en dos la publicació, un quadernet d'informació general i l'altre dedicat a la que es considerava informació femenina. Amb el temps, però, i després de diferents formats, el quadern femení del diari va desaparèixer, així com la capçalera va ser substituïda per les inicials: *DF*. El diari havia canviat de cara, de continguts i d'intencions. Ara tenia vocació metropolitana, no estatal, i cercava trobar ràpidament un nou públic, raó per la qual va triar informar sobre temes desatesos per la premsa de la ciutat, els conflictes populars i socials o el moviment obrer, universitari i ciutadà. Es reorganitzaven els diaris de Barcelona. Apareixien propostes renovadores i canviaven els papers. Algunes persones entraven al món de la premsa per invertir en la pròpia promoció social, posant en risc l'estabilitat empresarial i periodística d'una publicació. L'alcalde Porcioles, a través del seu fill, havia comprat *El Noticiero Universal* a la família propietària de tota la vida, els Mencheta, per desactivar la crítica municipal. Jordi Pujol també invertí en *Destino* i *El Correo Catalán*. Però la jugada de Sebastià Auger va ser més arriscada. Després de tenir el control de *Diario Femenino*, un cop aconseguir el permís per convertir-ho en *Mundo Diario*, el febrer de 1974, i un cop es va convertir en una empresa rendible i un diari influent, va malbaratar aquest capital periodístic en caure en un seguit compres de més capçaleres en perill, com *Tele/eXpres* el 1977. Finalment el grup es va enfonsar en mig d'un gran escàndol social. 500 periodistes i treballadors es van veure al carrer per la fallida de l'empresa.

Però el 1974 *Mundo Diario* era una publicació que, tot i elaborar-se amb pocs mitjans, havia trobat un públic fidel en els joves urbans d'ideologia antifranquista. Per ells, el diari era un producte innovador i diferent, de forma que entre els anys 1974 i el 1977 el matutí va assolir una posició emergent en el mercat. Com explicà el seu director en aquell moment, Ramon Solanes, "*Mundo Diario* era l'únic que pujava quan tots els altres diaris de Barcelona baixaven".

En el camí de creixement editorial, hi va existir un salt qualitatiu a partir de la mort de Franco, quan es concentrà i es destil·là a la publicació un

antifranquisme genèric en la defensa d'algunes opcions polítiques concretes: la demanda d'una amnistia prou àmplia, la reclamació de l'estatut d'autonomia a Catalunya i de la legalització del partit comunista. L'increment coincidí amb l'estrena dels nous locals del diari, un edifici de nova planta amb oficines i una nova rotativa al carrer Cardenal Reig de Barcelona. Era una seu massa gran, innecessària, que només es podia amortitzar amb la impressió d'altres publicacions externes al grup. Aquesta inversió mal calculada marcaria l'inici de la decadència de l'imperi Auger, un grup que ja comptava en aquests moments amb un diari esportiu, el 4-2-4, una editorial, DOPESA, a més d'uns premis anuals consolidats que guardonaven destacades personalitats.

Per això eren necessaris reforços per potenciar el diari. D'una banda, s'editava una secció diària en català, "Catalunya Endins", i un suplement de 48 pàgines, *Mundo Flash*, com a dominical. A les pàgines d'opinió s'incorporà Jordi Solé Tura el febrer de 1976; el març, Manuel Martín Ferrand i Manuel Vázquez Montalbán. Els fitxatges i altres canvis farien un cert efecte: el diari augmentaria la tirada fins el 52.000 de mitjana de juliol de 1978, el 90% a la província de Barcelona. (Pamies, 1993:61) Va ser el punt de difusió màxima. A partir d'aquí començaria la davallada.

Vázquez Montalbán va començar a col·laborar el 30 de març de 1976. A la pàgina tres, la pàgina noble d'opinió, publicà una columna setmanal sota el nom de "Coyuntura" fins el 29 de juliol de 1978, en el que podríem considerar el període més brillant del diari. En un total de 110 aparicions³⁰⁷, el periodista va comentar la política nacional de forma explícita i directa, sense fer servir els filtres de la ficció que podia utilitzar en aquells mateixos moments a *Triunfo* o a *Interviú*. També va renunciar a l'humor i a la sornegueria que emprava cada setmana a *Por Favor*. D'aquesta forma es va retrobar amb a la premsa diària de Barcelona, a la qual no participava des de que a finals de 1974 abandonés el diari *Tele/eXpres*. Ara, de fet, signava columna tan serioses com la que signava al diari vespertí. L'humor quedava concentrat a *Por Favor*, fins i tot a *Triunfo*, per evitar que les diferents identitats periodístiques es solapessin entre sí.

Si bé durant el primer mes "Coyuntura" va canviar en diferents moments el dia de publicació, finalment es va consolidar els dissabtes. La pàgina dedicada la secció "Opiniones y comentarios", la tercera del diari,

³⁰⁷ Catàleg de la publicació, annex B(en el CD adjunt): **16MundoDiario19761978**

oferia sempre dues signatures destacades, un acudit gràfic i sovint l'editorial del diari, tot amb continguts especialment breus.

El “transfranquisme”

Vázquez Montalbán jugava amb el paper de periodista ben informat a Madrid per a comentar la informació que hi circulava per sota de l'oficial, els rumors. Es tractava de fer paleses les múltiples indecisions i falsedats que mostrava un govern que, segons deia, pretenia portar el país cap a una democràcia equiparable amb les europees. No quedava clar, com va denunciar Vázquez Montalbán, que es pretengués eliminar el *búnquer* de la vida política, o aconseguir una policia democràtica, concedir l'amnistia als presos polítics o prou seguretat contra el terrorisme de signe ultradretà que campava pels carrers. No existia cap garantia política ni jurídica sobre l'adveniment democràtic. Molt al contrari, el canvi polític estava encapçalat per prominents jerarques del franquisme que volien aparentar un passat demòcrata, ‘transfranquistes’ en expressió del propi Vázquez Montalbán.

A “Coyuntura” el periodista utilitzava sovint un exemple, un detall, una notícia destacada de la setmana i en feia un comentari. No afegia informació especial, si no es tractava de rumors. No analitzava, senzillament explicava en què no s'havia de confiar sobre un determinat aspecte de la informació governamental. Era un nou paper. *Por Favor* concentrava l'humor i el sarcasme; a *Interviú* Carvalho posava la ironia i una informació especial, mentre que a *Triunfo* Encarna assenyalava amb el dit qui era l'esquerra de debò, la que no s'empassava aquella transició hipòcrita. Començava a treure el cap l'anomenat desencís, i el Manuel Vázquez de *Mundo Diario* era el més crític i decebut, el menys crèdul i el més directe.

D'aquesta forma repassà alguns esdeveniments: el final del govern Arias, el naixement d'alguns diaris nous, com *Avui* i *El País*, el míting socialista convocat al Palau Blaugrana el juny de 1976, el nomenament d'Adolfo Suárez com a president del Govern - immediatament rebutjat per haver dirigit anys enrere TVE sota el règim de Franco-, o el referèndum per a la reforma política del 15 de desembre, en el qual va recomanar un ‘pot-ser’, ni sí ni no, perquè tot depenia de quina democràcia s'estava votant, i al girar l'any també va comentar la precipitació d'esdeveniments una mica més esperançats: legalització del PCE i del PSUC, primeres eleccions democràtiques, el camí cap a la Constitució, etc. Tot i això, la festa democràtica no seria completa.

Quatre mesos a la premsa popular: *Catalunya Express*

No content Sebastià Auger amb l'edifici nou de Cardenal Reig, va voler aprofitar-lo al màxim obrint un nou projecte, en aquest cas un diari vespertí que competís amb *El Noticiero Universal* i amb *Tele/eXpres*, tots dos en certa recessió, amb una proposta inèdita a Catalunya: un diari popular de l'estil del *Daily Mirror* anglès que l'empresari deixaria en mans de Jaume Serrats Ollé (Pàmies, 1993:72). Aquest cridaria un grup de periodistes del *Tele/eXpres* que acabaven de patir la crisi que va significar el 1975 la substitució de Manuel Ibáñez Escofet per Pere Oriol Costa després de l'infart que va apartar el veterà director de la feina diària. Xavier Roig, Josep Maria Casasús, Josep Maria Sòria i Jaume Guillaumet van passar a organitzar les seccions del nou diari vespertí.

El model original de diari popular es va adaptar a la situació local i a la importància que tenia la política o la informació sindical el 1976 a Catalunya. No va ser, per tant, una còpia del model popular britànic sinó més aviat una translació. Es van mantenir els concursos pels lectors, la retòrica sagnant sobre determinats crims i la importància central que es donava als esports i als espectacles, per exemple. Però no es pensava només en fer un diari. Els impulsors eren conscients de provar una nova via periodística que no existia a Espanya i es proposaven trobar un lloc estable entre el públic poc alfabetitzat que havia generat el franquisme. Per tant la sensació d'innovar es completava amb la de crear nous lectors i aconseguir un nou model de diari que existia a Europa i s'havia de poder introduir a Espanya.

El model, finalment, no va reeixir però sí va introduir algunes novetats afortunades que després altres diaris copiarien, com per exemple una completa informació de serveis o l'esforç que es va fer per adaptar-se a la importància de la informació, com es va fer en editar una edició en determinats moments de gran intensitat informativa, com l'11 de setembre de 1977, quan l'empresa va posar al carrer un número especial a les vuit del vespre, quan encara estava activa la manifestació més important de la transició a Catalunya.

En aquest context propi dels diaris populars, calia fer servir poc text i grans titulars, les columnes havien de ser curtes i amenes i s'havia de potenciar la crònica davant l'opinió. Vázquez Montalbán va tenir una participació força breu en el diari, quatre mesos i només 78 aparicions³⁰⁸.

³⁰⁸ Catàleg, annex B(en el CD adjunt): **15CatalunyaExpress19761977**

Ara bé, va col·laborar des del número u, el 14 de desembre de 1976, un dia abans del referèndum sobre la reforma política impulsada per Adolfo Suárez, i a més va escriure gaire bé cada dia, com només havia fet a *Tele/Express* entre 1973 i 1974. Per tant va ser una col·laboració curta però molt intensa. La columna no tenia una localització fixa al diari, i apareixia per primer cop il·lustrada amb una fotografia de l'autor, una tècnica que van també van implantar *El Periódico* i *Interviú*, i que avui s'ha fet del tot comú a la premsa. La columna es deia "Porque sí", un títol que sonava a caprici, lluny de la tradicional capacitat argumentativa de Vázquez. Es publicava a les primeres pàgines, entre la tercera i la sisena, solta, i compartia la plana amb una crònica o alguna notícia d'impacte. El diari no tenia pàgina d'opinió i la columna canviava de lloc entre les pàgines tres i sis.

Era un bitllet extremadament curt i senzill. Havia rebut instruccions per evitar les disquisicions teòriques, si hem de fer cas de la confessió que en fa a una columna, i de ser tan divertit com pogués³⁰⁹. Ara bé, no podia repetir el to desimbolt de l'Encarna a *Triunfo*. Vázquez va provar un estil molt directe basat sempre en dos o tres variacions neològiques de determinades paraules, nous significats que ell feia seus per sorprendre el lector quan obria i tancava la peça.

Al mig, oferia reflexió política clara i senzilla. Amb un to distès, lligava com a molt 300 paraules. Parlava de l'exili interior en què vivien tots els espanyols perquè el poder no estava ocupat encara per les "forces socials reals", es burlava de la por que certa premsa sentia davant l'entrada il·legal de Santiago Carrillo a Espanya i li treia punta a les amargors d'una política que no reeixia, però amb cura i contenció, sense fer servir la punta àcida de *Por Favor*. Va combinar aquest posat general amb alguns moments de seriositat institucional respecte els temes greus i importants en aquell moment: la recuperació de les institucions autònomes de Catalunya, en concret la Generalitat i el possible retorn de Josep Tarradellas i l'aplicació d'una amnistia real. Ara bé, el to distès de determinats dies li permetia, fins i tot, fer servir un 'Pepito Grillo' com a personatge que li feia el contrapunt dialèctic a la columna, un recurs que va emprar dos o tres cops, com si ja no pogués prescindir dels personatges per arrodonir els comentaris polítics. La columna que signaria a *El Periódico*, a finals de 1978, compartiria molts elements amb aquest 'Porque sí'.

³⁰⁹ "Sangre, sangre, sangre", *Catalunya Express*, 26 de gener de 1977:3

Va deixar la feina el maig de 1977, massa d'hora si tenim en compte que no abandonà el diari del grup considerat més formal, *Mundo Diario*, fins el 1978. Però a *Catalunya Express* no s'hi va mantenir més enllà de quatre mesos. Segons Carles Geli i Marcel Mauri (2008:241) ho va deixar d'acord amb l'empresa i a causa de les dificultats econòmiques, però segur que va influir-hi la saturació de feina que patia en aquest moments. Dirigia i elaborava cada setmana *Por Favor*, signava una columna setmanal a *Interviú*, i *Triunfo*, on a més col·locava de tant en tant algun article. De fet, va deixar la columna a *Catalunya Express* just en el moment en què va haver de simular ser el director de *Primera Plana*.

El diari no es va sotmetre als controls de difusió i determinades estimacions mantenen que mai va passar dels 10.000 exemplars diaris (Pàmies, 1993:74). *Catalunya Express* va tancar l'11 de gener de 1980, després de 900 números. Se'l recordaria temps després per la gosadia de fer provatures en un sector primmirat i conservador com la premsa. Fins i tot Antoni Franco va argumentar que sense aquesta experiència prèvia, l'aposta d'*El Periódico de Catalunya* hauria patit més per trobar el seu públic. En un sentit similar, Jaume Guillamet (1996b:175) defensa que l'èxit que va obtenir *El Periódico* es va cimentar en un compendi de la seriositat de *Mundo Diario* i la popularitat de *Catalunya Express*.

A banda de les columnes, Manuel Vázquez publicà amb el Grupo Mundo tres llibres a l'editorial DOPESA, dos d'ells amb determinat pes polític i periodístic. Primer un exhaustiu treball de documentació sobre la ideologia del franquisme, *Los demonios familiares de Franco*, el 1979, i un parell d'anys abans el *Diccionario del franquisme*, un breu text petit publicat en una col·lecció divulgativa i presentat a la manera dels diccionaris, a base d'entrades endrecades alfabeticament.

3.3.4.2. Nova premsa política: *Arreu i La Calle*

Manuel Vázquez Montalbán sempre va ser conscient de la dimensió política de cada línia dels seus escrits (Roig, 1975:116). Militava de forma clandestina en el PSUC i també va col·laborar a la premsa il·legal, si bé la seva participació encara està per estudiar. C. Geli i M. Mauri (2008:279) han realitzat una primera aproximació sobre aquest aspecte del periodista:

“Vázquez Montalbán ja feia, des d'aquell mogut 1961, de corresponsal a Catalunya de Radio España Independiente, tasca que compaginava escrivint a *Universitat*, l'òrgan del Comitè Universitari del PSUC. Era l'inici d'una tan llarga com fluctuant relació amb el partit comunista català, que el durà – pujades i baixades de confiança i presència a banda – a escriure el 1973 per *Unidad*, l'òrgan del comitè central del PSUC a Barcelona, i a la nova època de *Universitat*, on col·laborava amb el pseudònim de Grimau.”

Amb l'arribada de la legalitat i el previ emergir a la superfície dels polítics i de l'argumentari comunistes, Vázquez col·laborà amb les revistes promogudes pel PCE i el PSUC. En concret, en el setmanari *Treball* va participar entre 1978 i 1981, tres anys que es troben just en el lliendar i més enllà d'aquest estudi. El primer article d'aquesta etapa va aparèixer publicat el 14 de setembre de 1978³¹⁰. A *Mundo Obrero*, però, va començar a col·laborar abans, entre 1976 i 1979 en una secció titulada, en el més pur estil marxista, “Cambiar el mundo, cambiar la historia”, fent els honors a la tesi número 11 sobre Feuerbach de Karl Marx: “Los filósofos no han hecho más que interpretar de diversos modo el mundo, pero de lo que se trata es de transformarlo”. Calia, doncs, anar més enllà de la mera contemplació. Fer política només tenia sentit per millorar l'entorn ètic i polític de la societat.

³¹⁰ “L'emigrant”, *Treball*, 18 de setembre de 1978, segons consta a la pàgina web que la Universitat Pompeu Fabra ha dedicat al periodista:

http://www.upf.edu/periodis/mvm/revistes/treball/llista_treball.htm

Per a més informació sobre *Treball* els anys 70, Joan Busquet (2006) i Carles Geli (2006), tots dos dintre del monogràfic commemoratiu publicat per la Fundació Nous Horitzons sota la coordinació de Carme Cebrián: *Treball, 1936-2006*

A *Mundo Obrero* es va donar una primera i estranya aparició d'un article firmat per ell en 1976, la reproducció d'una columna apareguda a *Mundo Diario*. No va ser casual, de fet. Es tractava d'un símptoma que el setmanari del comitè central del PCE s'aproximava a una normalitat editorial que es fomentà al llarg de 1976, l'any de transició entre la clandestinitat i una gran popularitat. Portava com a títol "El privilegio de la clandestinidad" i havia aparegut al diari d'Auger el dia 21 de maig, mentre que a la revista del PCE va ser publicat al número 23, de 9 de juny de 1976. De fet, era quasi bé el primer treball signat per un personatge públic i reconegut que apareixia a *Mundo Obrero*, si descomptem uns quants d'acudits que se li van avançar, per exemple de Perich, Forges i Martín Morales.

El setmanari tenia en aquests últims moments d'il·legalitat 8 pàgines, estava editada en un paper molt blanc, a una tinta i es venia – es passava d'amagat - a un preu de 10 pessetes. Al mig de la revista apareixia de tant en tant un full encartat que resumia un article de la revista catalana *Treball*, del PSUC, traduït al castellà. La portada tenia un aspecte informatiu, amb titulars i fotos al·lusives, i a les pàgines es repartien notícies sobre determinades reivindicacions populars i obreres, sempre molt reeixides i satisfactòries pels militants, així com comunicats oficials ja fos del comitè central, d'algun dirigent o d'agrupacions comunistes locals.

Estava en marxa una campanya per captar diners per endegar un projecte entusiàstic, convertir la revista de vuit pàgines en un diari quan el partit fos legal. La campanya de recaptació pretenia obtenir 200 milions de pessetes per fer-se amb el capital amb què iniciar l'aventura. En el número cinc de 1976 s'anunciava, per exemple, que durant l'any anterior s'havien recaptat 40 milions a tota Europa per al nou *Mundo Obrero*.

En l'esforç per normalitzar l'aspecte de la revista, s'amplià el nombre de pàgines a 12, es va dividir el setmanari en seccions fixes i començaria a publicar-se la columna que signaria el periodista a patir el novembre de 1976. *Mundo Obrero* publicava amb una sensació d'imminent legalitat. També aparegueren algunes entrevistes, una forma clara que els líders prenguessin la iniciativa i guanyessin presència pública, com les realitzades a Lòpez Raimundo i Santiago Carrillo.

La columna de Vázquez Montalbán va ser l'única d'opinió permanent en aquest període incert. El periodista signava amb un joc de paraules que no enganyava ningú: 'Sánchez Molbatán', i la va dedicar a reflexionar sobre el PCE i els comunistes, sobre el que significava militar i formar part d'un projecte tan castigat per la repressió. No era un treball gaire

exaltat. Només a les últimes línies de cada columna es permetia un tancament emfàtic. Però en general tenia un to més didàctic que reivindicatiu. Si bé un dia destacava com el partit havia sobreviscut a Franco, per exemple, un altre s'estenia sobre les raons per les quals s'havia de ser socialista, marxista i alhora respectar acuradament la llibertat de creació i d'expressió. També abastava d'arguments els militants davant els atacs que sovint rebia el comunisme: no volia destruir la família, ni la propietat, ni molt menys la llibertat com havia fet en determinant moments la URSS. Vázquez Montalbán ofería, en definitiva, contrapropaganda i ajudava a desfer l'argumentari polític que el franquisme havia enquistat al cervell de l'espanyol mitjà. Era una batalla per la persuasió.

Vázquez Montalbán va participar-hi com a comentarista fins el gener de 1979, quan feia uns mesos que s'havia convertit en un diari. El somni llargament preparat entre 1976 i 1977 es va fer realitat el 21 de novembre de 1978, quan aparegué per fi el número u del diari *Mundo Obrero. Un diario para el pueblo*. De 24 pàgines i grandària tabloide, estava dirigit per Federico Melchor. Abans, però, es van anunciar unes tirades enormes a les últimes setmanes de vida del setmanari, ara col·leccionat amb deler pels militants. El número 9 de 1977, segons els números oficials, es van imprimir 137.000 exemplars, i del número següent 158.000. Eren els moments de màxima emotivitat pel setmanari retrobat i de nou legal. El gener de 1977 es produí l'assassinat dels advocats laboralistes al barri d'Atocha de Madrid i tota l'esquerra del país va quedar sota una gran commoció. L'abril arribava per fi la legalització del partit i de retruc de la publicació. Els temps d'exaltació militant, però, es va haver d'enfrontar amb la legalitat i amb la competència comercial d'altres publicacions, i el diari no va reeixir.

En realitat Vázquez Montalbán va participar poc en la premsa oficial del PCE i del PSUC. Ell preferia un plantejament informatiu més obert, una ideologia que no estigués lligada als comunicats d'un comitè polític. Uns mitjans de comunicació d'esquerres però lligats a la informació tal com va impulsar amb *La Calle* i *Arreu*. (Veure punts 4.4.8, 4.8.1 i 4.8.2)

El periodista pensava que la premsa política clàssica havia de canviar el paper tradicional de resistència i alè a la militància clandestina que havia desenvolupat amb valor i tenacitat sota el franquisme per un de nou. Un cop assolida la llibertat formal, la premsa de partit havia de deixar de ser militant i havia d'oferir quelcom més que un recull d'opinions oficials del comitè central del partit per demostrar que el partit encara existia. Calia transformar-la en una premsa informativa d'esquerres, una eina

periodística que es mantingués lluny de l'esperit de la premsa política del segle XIX i abandonés els cànons, la retòrica i el to evocatiu i simbòlic que sovintejava a *Mundo Obrero* o *Treball*: banderes vermelles, martells, estrelles i punys enlairats. Però no era gens senzill trencar una tradició enquistada per la resistència al franquisme, més enllà de la dubtosa eficàcia comunicativa que podia tenir aquesta premsa de partit. Eren publicacions amb un gran valor testimonial al qual no era senzill renunciar. *Mundo Obrero* intentà sortir de la clandestinitat i convertir-se en un diari convencional a l'estil de *Liberation*, però fracassà en poc temps.

En aquest context, a la transició es van impulsar alguns setmanaris de nova planta amb un plantejament més o menys comercial que pretenien vendre's als quioscos, admetien publicitat i propugnaven una ideologia d'esquerra tan majoritària com fos possible. Semblava que existia un públic progressista que no disposava de diaris generalistes prou renovats amb què sentir-se identificat. *Avui* i *El País* eren massa joves encara per disposar de lectors assentats. Només *Mundo Diario*, a Barcelona, s'apropava a aquest nou producte d'esquerres. Vázquez Montalbán participà en aquest nou impuls ideològic i periodístic per editar una premsa "progressiva" allunyada dels comitès centrals, com ja havia intentat, de fet, el 1965 amb *Siglo20* o, des d'una altra perspectiva més teòrica, a *CAU* (1970-73). Pretenia obrir la consciència del lector, fer-li pensar sense adoctrinar-lo, informar sense massa complaença. Ho va provar dos cops.

El primer intent, en català: *Arreu*

El 1976 va aparèixer el setmanari *Arreu. Setmanari d'informació general de Catalunya*. Elaborat a Barcelona i en català, només va durar un semestre. El número zero es va publicar el 18 d'octubre de 1976. Es va distribuir de forma gratuïta i oferia a la pàgina dos una declaració de la redacció datada l'11 de setembre de 1976. Un dia tan simbòlic només podia significar una clara voluntat catalanista:

“ARREU vol ser una eina política, sense lligams orgànics, que contempla amb esperit crític tant els corrents d'opinió com les diverses propostes que configuren el present (...) La credibilitat de la revista no rau tant en una pretensió programàtica, com en la fidelitat a l'hora de traduir i de difondre la realitat quotidiana del país, expoliat, d'ençà del 1939, de les institucions i formes d'expressió que li eren pròpies.”

Arreu, número 0, 18 d'octubre de 1976:2

Manuel Vázquez la va presentar en societat a *Triunfo*. En un article propagandístic, informà que la revista “está llamada a ser un hito en la historia de la comunicación social de este país”³¹¹ Realitzada per quasi “un centenar” de periodistes, entre redactors i col·laboradors, “una mayoría de izquierdistas comprometidos más una minoría de importantes independientes (...) el equipo redaccional se declara orgánicamente independiente”. La revista volia potenciar la informació sobre Catalunya amb un sistema de corresponsals i, dintre de l'ambient d'extrema politització que vivia el país en aquells moments, defensaria el proletariat, com mostrava la cita que Vázquez Montalbán utilitzà a *Triunfo* de la declaració de principis del número zero: “ARREU luchará por garantizar en el futuro la hegemonía de las clases populares presentes en Cataluña, de acuerdo con nuestro concepto de país”.

A la revista col·laboraven alguns militants del PSUC, raó per la qual va ser ràpidament associada al partit, el mateix problema que patiria *La Calle* dos anys després respecte el PCE. Estava dirigida per Xavier Cañó, tenia la redacció al carrer Viladomat de Barcelona i formava part d'un projecte de publicacions més ambiciós encapçalat per Josep Ramoneda. C. Geli i M. Mauri atribueixen la iniciativa editorial a Àngel Abad Silvestre (2008:257), a més d'una difusió mitjana de 20.000 exemplars. El número zero va ser repartit de forma gratuïta. Tal com explicava Vázquez Montalbán a *Triunfo*, se'n van regalar 80.000. Manuel Campo Vidal

³¹¹ *Triunfo*, 30 d'octubre de 1976:12.

encapçalava a secció de 'Política', Ferran Sales la de 'Treball i Capital' i Ignasi Riera de la 'Cultura i Societat Civil'³¹².

Va ser una revista valenta perquè es publicava en català, una decisió presa potser al caliu de l'èxit amb què llavors es percebia l'aparició de del diari *Avui* uns mesos abans. A més, es declarava "catalanista, d'esquerres i antifeixista" en uns temps en què el control polític del ministeri sobre la premsa encara no havia desaparegut. Proliferaven les trucades amenaçadores d'agressió, atemptat o assassinat que els grups d'ultradreta feien arribar sovint a les redaccions.

En el setmanari participà un Vázquez Montalbán seriós i poc contemplatiu que emprà un to sense ironia que semblava voler prendre distàncies amb les veus que feia servir a *Triunfo* i sobretot a *Por Favor*. Intentava invertir-se d'una nova veu. Era el columnista més conegut de la revista i publicava una secció fixa a la pagina tres: "Estat de comptes". Feia els comentaris sobre la situació política general des d'un punt de vista estatal, no només català. Escrivia els articles en castellà i els traduïen a la redacció, si bé "els pensava en català" (C. Geli i M. Mauri, 2008:259).

Al número zero també es va publicar un segon treball, a més de la columna, que no va tenir continuïtat. De qualsevol manera, a l'article resultà força agre la veu del periodista. El va dedicar a la cançó popular i va comparar el model de cançó de tres artistes populars: Peret, Manuel Gerena i Manolo Escobar. Tot i les seves idees sobre les subcultures populars, va ser molt dur amb les formes de nodrir la sentimentalitat popular que el franquisme va covar, Peret i Manolo Escobar, perquè provocaven inconsciència política en la classe treballadora. Aquest va ser el to general dels comentaris de Vázquez Montalbán a *Arreu*: manca d'ironia i contundència. Fins i tot alguna vegada li sortí un incipient to editorialista a la prosa, una certa voluntat d'establir com s'havien de resoldre determinats problemes (Veure punt 4.6.4.)

Arreu va durar només 24 números³¹³, entre octubre de 1976 i març de 1977. Els primers problemes de la revista van ser amb el ministeri. Es va segrestar el número 3, de 8 de novembre a causa segons la pròpia revista

³¹² També hi participaven Magda Ballester, Xavier Vinader, Lluïsa Domingo, Carles Esteban, Josep Girona, Bru Rovira, Joan S. Esquirol, Dolores Calvet. I com a col·laboradors constaven, entre altres, Lluís Maria Xirinacs, Antoni Batista i Juan Marsé.

³¹³ 23 números més l'esmentat número zero. Catàleg, annex B(CD): **12Arreu197677**

de la volada que van donar a les manifestacions convocades per diferents entitats el dia 12 de novembre per commemorar el primer aniversari de la mort de Francisco Franco. Per la mateixa raó *Destino* i *Canigó* es van publicar aquella setmana amb algunes pàgines ‘aixecades’³¹⁴.

A banda dels problemes amb el ministeri, tampoc la tirada era important. Vázquez Montalbán la va situar en 35.000 exemplars setmanals, i segons ell la causa de la davallada de la revista va ser la impossibilitat de remuntar les pèrdues provocades pel segrest. A finals de desembre es va organitzar una festa popular al Palau d’Esports per tal d’aconseguir fons. La va muntar Oriol Regàs i van actuar, entre d’altres, Guillermina Mota, Ana Belén, la Trinca, l’orquestra Dharma...etc. Van assistir-hi vuit mil persones, sempre segons la crònica del propi Vázquez Montalbán a *Triunfo*, una celebració que era l’últim esforç per salvar una revista que mereixia un camí més llarg:

“La fiesta d’*Arreu* – la revista de los “rojos” catalanes, como la llaman ahora sus enemigos, después de un frustrado intento de vincularla exclusivamente al PSUC – enlazaba directamente con la Historia. Cuando apareció se tejió la leyenda de que nació impulsada por las rentas del oro de Moscú. Un secuestro basado en que *Arreu* publicaba sobre la huelga del día 12 de noviembre, bastó para que tambaleara la economía.” *Triunfo*, 25 de desembre de 1976:13

La recaptació de la nit va permetre arribar fins el març. L’últim número es va publicar el 28 de març de 1977. Un any més tard, el periodista tindria una segona oportunitat.

³¹⁴ *Arreu*, 15 de novembre de 1976:3

La propietat col·legiada de *La Calle*

El segon intent d'assolir una premsa de partit no orgànica, aquest millor finançat, va ser la revista *La Calle*, que es va editar a Madrid per a tota Espanya entre 1978 i 1982 i pretenia substituir el setmanari *Triunfo* en influència social.

Finançada amb múltiples aportacions individuals, *La Calle* va aparèixer el tres de març de 1978. Es va presentar com “la primera a la izquierda” en una famosa referència a *Triunfo*, la revista de la qual s’havien escindit una desena llarga de redactors. L’editorial aparegut el primer número oferia alguna al·lusió directa sobre la revista que deixaven enrere:

“LA CALLE pretende superar una doble frustración. Por un lado, la de un sector amplio de lectores que echan de menos una publicación coherente en sus planteamientos informativos y políticos. Por otro, la de un grupo de profesionales que necesitan un órgano de expresión donde poder escribir a su aire”
LA CALLE, 3 de març de 1978:3

Entre el seguit de redactors i col·laboradors que no podien escriure “al seu aire” al setmanari d’Ezcurra i Haro, hi eren César Alonso de los Ríos, Manuel Vázquez Montalbán, Fernando Lara. I com a col·laboradors, Carlos Elordi, Miguel Salabert, Nicolás Sartorius, Julia Luzán, Javier Alfaya, Peru Erroteta, Antonio Elorza i Pilar Aymerich, entre d’altres. L’editor va encaixar molt malament l’escissió (Ezcurra, 1995:650):

“Contemplada desde hoy, pienso que la cuestión de *La Calle*, además de una frustrada operación política partidista y un grave error, constituyó un acto gratuito que siento especial desagrado en evocar y que prefiero eludir en lo posible.”

Uns anys més tard, el 2006, José Ángel Ezcurra encara es lamentava de l’escissió, si bé en el cas de Vázquez Montalbán es va conjurar el malentès professional entre ells en reincorporar-se a *Triunfo* el 1982, un cop *La Calle* desaparegué. El 1992, però, en unes jornades d’estudi sobre *Triunfo* celebrades a la Casa de Velázquez de Madrid³¹⁵ es van obviar els problemes que va provocar l’escissió i no es va parlar sobre les posteriors conseqüències d’una decisió tan problemàtica, com correspon a

³¹⁵ Arran d’aquestes jornades es va publicar el 1995 el llibre col·lectiu ‘*Triunfo en su época*’, compilat pels editors Alted, Alicia i Aubert, Paul.

l'ambient commemoratiu de la trobada, però Ezcurra, com s'ha explicat abans, es penedí de no haver lligat els principals col·laboradors amb contractes d'exclusivitat, sobretot en el cas de peces tan emblemàtiques com "La Capilla Sixtina"³¹⁶.

En conjunt, *La Calle* va aparèixer en un cert ambient d'expectació i fins i tot de certa revenja professional i periodística. La configuració empresarial de la publicació havia estat pensada per separar-se del model propietari burgès. Cultura y Prensa S.A.³¹⁷ era una societat d'administració col·legiada que es va constituir amb un capital inicial de mig milió de pessetes "ampliable hasta 20 millones". Pretenia editar una revista de la qual "el déficit de los primeros números sería asumido por el capital social"³¹⁸ El setmanari portaria com a subtítol, *Semanario de los pueblos de España* i es dedicaria a informar sobre "todos los aspectos de la realidad política, social y cultural de nuestra sociedad". S'imprimiria en offset i es vendria per 60 pessetes. El permís es sol·licitava per una tirada prevista de cent mil exemplars. I com que l'1 de març de 1977, la data de la sol·licitud, encara estava vigent la llei de Premsa de 1966, el ministeri va demanar a Interior informes sobre els accionistes de l'empresa. La resposta de la policia mostrava un llenguatge més respectuós amb els ciutadans que en d'altres èpoques, però encara feia constar les ideologies com objecte de sospita. Entre d'altres, tenien antecedents el director del setmanari, César Alonso de los Ríos i el director de l'empresa, Ramón Tamames³¹⁹.

Al llarg dels mesos, el capital social de l'empresa es va eixamplar fins els 50 milions de pessetes, sempre amb aportacions personals. El 25 de març de 1978, uns dies després que aparegués, l'empresa envià al ministeri un llistat dels aportadors de capital. Entre ells constava Manuel Vázquez Montalbán, a més d'altres periodistes i gent diversa i sensible amb aquest esforç comunicatiu³²⁰. Es tractava, com s'ha dit, de desenvolupar

³¹⁶ Entrevista, juny de 2005

³¹⁷ Els set accionistes del consell d'administració tenien una quantitat equiparable d'accions: Ramon Tamames (72), Luis Larroque (72) Emilio de la Fuente (72) César Alonso (71), José Luis Acero (71), Carlos Sánchez (71) i Javier Albó (71).

³¹⁸ AGA. Fons Presidència. Caixa 511. Expedient 5.305 del Registre d'Empreses Periodístiques.

³¹⁹ **Annex A, pàgs. LV-LVI**

³²⁰ Consten al llistat, per exemple: Josep Benet, Pablo Bordonaba, Xavier Caño, Jordi Carbonell, Andreu Claret Serra, Alfonso Carlos Comín, Pere Fages, Xavier Folch, Roberto Follia Camps, Eduardo Guardino G. Zurbano, Antonio Gutiérrez Díaz, Conxa Millan Abril, Enrique Orfila Solsona, Federico Pagès, Oriol Regàs, Rosa Regas,

un nova premsa de partit, més interpretativa que ideològica, a la qual tingués més importància la informació que l'opinió. Ara bé, com ja va passar a *Arreu*, i d'alguna manera també a *Triunfo*, el pes del partit que originava la iniciativa i la presència de molts o de la majoria de redactors militants resultaria determinant, de forma que era ben senzill pels adversaris destacar la dependència de la publicació, fos real o no.

El periodista barceloní va fer dues feines diferents en una revista que estava dividida a parts iguals entre la política a la primera meitat de la revista i la cultura, a la segona. El primer treball de Vázquez era la continuació estricta de la secció *La Capilla Sixtina* que publicava a *Triunfo*, amb el mateix nom, to i estil; i el segon article era una anàlisi de la realitat política que va intentar ser fidel al nom polièdric amb què van encapçalar la secció: *Estado de la cuestión/Cuestión de Estado*, un joc de paraules sobre un tema polític determinat de la molt variable i confusa situació política espanyola, just en el moment en què Adolfo Suárez havia nomenat un govern per superar la crisi que Enrique Fuentes Quintana va provocar amb la seva dimissió per les pressions dels empresaris (Preston, 2001:234) La idea de la secció era repassar amb la lucidesa que sempre havia mostrat Vázquez Montalbán els nusos polítics del moment, de forma que s'activés una mica la reflexió en un terreny massa inestable que s'arrossegava darrera la notícia diària.

Va reparèixer, per tant, l'analista que deixava de banda l'opinió i es col·locava davant una qüestió seriosa i estratègica, podríem dir, per tal de fer net i oferir-ne una presentació entenedora al lector. D'aquesta forma, Vázquez repassà en els primers números el paper del PCE a la democràcia espanyola, el model capitalista europeu, les possibilitats de l'eurocomunisme, el paper del terrorisme a Espanya o la situació política nacional un any després de les eleccions, entre d'altres assumptes. Segons el punt de vista, es podia atansar més o menys a un gènere o d'altre, però la intenció era més analítica que expressiva. Intentava clarificar més que opinar. Com la veu d'un professor preocupat sobretot de què l'entenguessin, va reduir la ironia, i va deixar la justa per a què el text tingués l'espurna necessària. Amb el pas de les setmanes, però, i segons s'acabaven els temes centrals, Vázquez Montalbán es va deixar portar per l'actualitat i composà textos més propis del moment, sobretot arran dels forts cops amb què el terrorisme sacsejava l'exèrcit i la societat, i

Rafael Ribó, Enrique Rivera, Santiago Roldán, Manuel Sacristán, Agustí Semir de Rovira, José Solé Barberà, Jordi Solé Tura i Antoni Tàpies.

sonava el subsegüent soroll de sables a les casernes. Per tant, la secció va derivar cap l'opinió.

Una evolució semblant van tenir les *capilles* d'aquesta època, que després d'un inici ple del *charme* gràcies a la presència d'Encarna, ara més suggeridora que mai, la columna patiria una progressiva pèrdua de la ficció com a recurs narratiu. Un exemple del plantejament inicial de les primeres setmanes seria la capilla inicial a *La Calle*, a la qual els personatges es retrobaven en un "nou pis" i feien un brindis ple d'optimisme. Vázquez pretenia traslladar la seva perla i lluir el personatge central, al qual dedicà els primers números. Amb el pas de les setmanes, però, la urgència política del moment, els problemes de la pròpia publicació i la intensitat del moment polític obligaren Vázquez a abandonar el to divertit i irònic que emprava. La seriositat, com en altres columnes, s'imposà. Apareixia Manuel Vázquez en detriment de Sixto Cámara. La ficció que servia com a mobiliari de la columna s'esvaïa i quedava com un recurs lateral i sense transcendència en el contingut del text.

Les dues seccions es publicaven en una doble plana, una al costat de l'altra, i en ocasions les veus s'encomanaven. A la *capilla* apareixia la mateixa veu amb que a la pàgina del costat analitzava la realitat política. No es trobava res de Sixto Cámara enlloc de la columna, ni la veu ni l'opinió. Un exemple d'aquesta desaparició va ser una *capilla* en què l'autor, Manuel Vázquez i no Sixto Cámara, explicava com havia assistit a un cine fòrum sobre la pel·lícula de Jaime Camino, *Las largas vacaciones del 36*³²¹ i el debat que es va establir a continuació entre els convidats que representaven les diferents forces que van lluitar a la guerra civil. De fet, no era ni una columna d'opinió. Era la crònica d'un acte cultural interessant i ple de significat polític, però en el text no hi apareixia ni un lleu ressò ni d'Encarna ni de Sixto Cámara. L'ús permanent va desgastar els personatges. La urgència política de la realitat quotidiana va eliminar la ficció³²².

La Calle va tancar el gener de 1982 ofegada pels deutes. El model no va reeixir tot i que representava un ampli espectre de la societat espanyola que es podia sentir identificada amb un setmanari que expressava les

³²¹ "La vieja memoria" *La Calle*, 10 d'octubre de 1978: 11.

³²² Tampoc la columna protagonitzada per Pepe Carvalho estava en funcionament a *Interviú* el 1978, de forma que la ficció es va interrompre fins el 1982, quan Vázquez Montalbán va retornar al *Triunfo* mensual amb la secció *Bestiario* i va reprendre un cert esperit subnormal amb la invenció de trames i situacions disparatades.

opinions a favor del divorci i l'avortament, per exemple, però també a favor d'una profunda remodelació del mercat de treball, de desenvolupar l'estat del benestar, nacionalitzar determinats sectors econòmics o, en un extrem, negociar amb ETA. Com passa amb gran part de la efímera premsa no diària dels 70, calen estudis particulars que identifiquin els problemes concrets que va patir cada publicació.

La primera de les causes que normalment s'esmenten per explicar la inexistència de guanys en aquestes publicacions, és el boicot publicitari. Per exemple, el cap de redacció de la secció de cultura de *La Calle*, Javier Altaya atribueix l'endèmica manca de recursos precisament a una recomanació expressa que va fer la Confederación Española de Organizaciones Empresariales (CEOE) als seus afiliats perquè no encarreguessin espais publicitaris a *La Calle* "perquè era roja" (Sáiz i Pérez, 1999:9) Per la seva banda, César Alonso (1982:47) prefereix referir-se, més aviat, a la manca de públic al mercat espanyol per consumir tantes noves revistes, i com de fet algunes, amb un plantejament sensacionalista com *Interviú*, robaven l'aire i el públic de la resta. No es pot oblidar, tal i com s'ha fet molts cops, que el franquisme havia desmobilitzat i despolititzat la gran majoria de la població i que després dels dos anys que van seguir la mort de Franco, anys de ressons i de gran activitat política, l'ambient va decaure de cop perquè el gruix de la gent no va seguir amb tant entusiasme les noves iniciatives polítiques, per importants que fossin (Preston, 2001:231).

Les revistes de marcada significació partidista no van poder adaptar-s'hi. Altaya recorda que *La Calle*, en realitat, havia d'haver tancat molt abans, de fer cas de l'economia. Va aguantar perquè van trobar fórmules imaginatives de confeccionar la revista amb costos mínims, gràcies de vegades a les col·laboracions gratuïtes d'alguns escriptors, com per exemple una espontània de Julio Cortázar el 1978 (Sáiz i Pérez, 1999: 8) Vázquez Montalbán, per exemple, va condonar al setmanari el sous endarrerits quan va guanyar el Planeta³²³. *La Calle* va sobreviure per la voluntat quasi èpica d'uns redactors que es van prendre el treball com una missió política. Ara bé, la qüestió econòmica resulta una mica més complexa. De fet, el boicot no era complet. Hi havia agències publicitàries disposades a comprar espais sempre que s'aconseguís una difusió estimable. *La Calle* va perdre tot el capital social, 50 milions de pessetes, en el primer any perquè no va superar mai els 30.000 exemplars per mantenir una actitud sociològica massa restringida, "massa sectària" (Martínez Reverte,

³²³ Entrevista a César Alonso de los Ríos, juny de 2006

1982:62-63) Quan es va voler corregir la tendència, ja era tard i difícilment es podria trobar un lector socialista que s'avingués a comprar-la. Aquest simpatitzant havia de comprar en tot cas *El Socialista*, signe que la premsa de l'esquerra estava, en conjunt, més a les mans dels partits que dels periodistes. Van proliferar setmanaris d'ordre divers sense superar del tot el model de premsa ideològica i *La Calle*, al mig d'aquesta dialèctica, no era percebuda pels lectors d'esquerra com plural ni informativa, sinó més aviat "eurocomunista". Per tant, la manca de credibilitat i la manca d'una gestió econòmica professional serien també factors a tenir en compte en el moment d'estudiar l'heroica agonia del setmanari. Manuel Vázquez va col·laborar fins l'instant final, el gener de 1982. En acabar el setmanari, també va desaparèixer la secció potser més coneguda de l'escriptor, "La Capilla Sixtina".

3.3.5. Pèrdues i renaixements (1978)

El setembre de 1978, just al final d'aquest període d'estudi, la situació de Vázquez Montalbán podia semblar preocupant. Havia perdut o deixat les dues feines més importants que havia tingut mai, els setmanaris *Triunfo* i *Por Favor*. A la tardor 'només' signava una columna setmanal a *Interviú* i les dues que presentava a *La Calle*, unes col·laboracions que no sempre podia cobrar, com s'ha vist³²⁴. A banda d'aquestes dues feines, el periodista també signava un article setmanal a *Mundo Obrero*.

Revista	1976				1977				1978				Secció
<i>Interviú</i>													Idiota familia/Enemigo en casa
<i>Arreu</i>													Estat de comptes (Català)
<i>Cat. Express</i>													Porque sí
<i>M. Diario</i>													Coyuntura
<i>Triunfo</i>													La capilla sixtina
<i>Por Favor</i>													Hechos con... /(Sense nom)
<i>La Calle</i>													La capilla sixtina. Estado cosas
<i>El Periódico</i>													Catalunya Política

S'esgotava el model de sobreproducció que havia emprat al llarg d'aquests anys. Però no passava només per imposició física o per cansament, sinó per una certa decisió personal que, ahora, reflectia una decepció implícita. Potser el món no es deixava transformar tant, ni tampoc Espanya. Vázquez Montalbán ensumava altres formes de treballar i provava les possibilitats de la narrativa de ficció i de nous camps de coneixement, com el periodisme gastronòmic. Va ser després de guanyar el premi Planeta quan aquestes reflexions es va fer públiques, però el procés laboral i personal esdevingué al llarg de 1978, quan va concentrar l'esforç periodístic en el comentari polític d'actualitat, com a registre periodístic bàsic, i va cercar fora del periodisme altres possibilitats d'expressió.

“Yo había practicado una cierta retirada, en parte forzada, porque cuando se cerró "Por favor" yo me quedé con bastante tiempo libre y un poco fruto de éste es la novela premiada

³²⁴ César Alonso de los Ríos, juny de 2006

[*Los mares del sur*], y últimamente me había reducido a la colaboración en *Interviú* y *LA CALLE*, pero ahora [tras recibir el premio Planeta] dispondré de más tiempo, porque el tiempo para escribir novelas es diferente. Has de tener la posibilidad de tomar la pluma, dejarla, de llevar un proceso mental obsesivo que cuando estás entretenido por multitud de quehaceres no puedes tener” *La Calle*, 23 d’octubre de 1979:44-45

Després de l’estiu de 1978, en tancar *Por Favor*, “s’havia quedat amb força temps lliure”. S’obria un buit fonamental perquè la feina de *La Calle*, dues peces setmanals, no li omplien ni de bon tros el forat de temps que va deixar la revista d’humor. A més, la sensació de fracàs havia de ser profunda perquè *La Calle* s’havia format com una escissió de *Triunfo* després de llargs anys de discussions internes sobre quines eren les formes periodístiques més valentes i necessàries per informar i alhora enfrontar-se a les restes del franquisme. Ara havia de treballar a casa després de quatre anys d’assistència continuada a la redacció, de forma que els hàbits diaris es van haver de reajustar. No va tenir en cap moment la sensació de fracàs, ni d’haver-se quedat sense feina, perquè estava tan ocupat com sempre³²⁵. Tenia el cap ple d’assumptes, projectes i idees, a més de continuar amb la dedicació permanent al PSUC com a cap de la comissió de Cultura en substitució de Rafel Ribó.

En realitat, es transformava el sentit del periodisme de Vázquez Montalbán. Ja el 1977 es va produir una clara concentració en el gènere de l’opinió, que encara es confirmaria més el 1978. Com seria característic a partir d’aquest moment, la reflexió política ocuparia el centre de la seva presència als diaris. L’any 1978 parlaria només de política nacional, ja fos a Catalunya com a la resta d’Espanya, en concret dels perills i de les insuficiències de la transició. I faria servir un to tens i no sempre fàcil de llegir.

De forma complementària, l’any 1977 publicà *La soledad del mánager* després de ‘cuinar-ho’ durant unes setmanes a *Interviú*. L’any 1978 va escriure *Los mares del sur*. A començament de 1979, signà un contracte de llarg recorregut amb Sedmay (la filial editorial de Planeta dedicada als fascicles) per publicar 30 fulls setmanals sobre la cultura gastronòmica de determinades regions espanyoles, i l’octubre de 1979 signaria també un contracte amb Carmen Balcells per a què li portés els assumptes econòmics i literaris³²⁶. Uns dies després, guanyaria el premi Planeta.

³²⁵ Entrevista a Anna Sallés, juliol de 2008

³²⁶ Entrevista a Juan Marsé, juny de 2008

Aquesta barreja de decisions i fets canviaria del tot el punt de vista professional i la narrativa de ficció adquiriria a partir d'ara un lloc decisiu, mentre que en el període estudiat només havia estat complementària. El canvi de model de treball venia determinat, a més, per la fi de la censura i l'establiment d'una forma nova de relacionar-se amb els diaris i les revistes, com un col·laborador reconegut i de prestigi. A partir d'ara, s'implicaria menys i adoptaria una distància més gran amb les redaccions. Deixaria de cercar complicitat amb els companys, com feia des dels temps de *Siglo20*. El periodista s'havia destil·lat en columnista.

Abandonaria les redaccions en aconseguir que el 1983, com a condició per fitxar per *El País*, a més de “guanyar una mica més que el director” pogués no assistir a la redacció, una norma que el diari havia instituït per tothom a la redacció de la Zona Franca³²⁷. Després de la d'*El Periódico*, no participaria en cap més, a banda determinades publicacions on estava involucrat per qüestions d'amistat, com *Camp de l'Arpa* o *Gimlet*.

L'octubre, un nou diari

Però encara hi hauria un diari al qual aniria cada dia, *El Periódico de Catalunya*. Seria l'última redacció que trepitjaria amb normalitat. Havia d'anar a ocupar-se de la columna sobre política catalana que se li va encarregar. Vázquez Montalbán era un dels columnistes damnificats pels tancaments de diferents revistes dins el grup Zeta. Ell, per exemple, havia perdut el lloc a *Siesta*, primer, i després a *Primera Plana* el maig de 1978, quan va ser tancada perquè, com era obvi, coincidia del tot amb *Interviú*. Van ser 18 els columnistes que es trobaven com Manuel Vázquez³²⁸

El primer exemplar de *El Periódico de Catalunya* es va publicar el 28 d'octubre de 1978, i Vázquez signava una de la vintena de columnes diàries que oferia el periòdic³²⁹. Era el primer diari del grup Zeta, una iniciativa que José Ilario va organitzar a contracor al llarg de 1978. No hi creia perquè el grup no tenia la capacitat econòmica per endegar una

³²⁷ Entrevista a Antonio Franco, juny de 2008

³²⁸ Antonio Franco, juny de 2008.

³²⁹ El primer dia signaren una columna al diari: Martín Ferrand, Alfonso S. Palmares, Emilio Romero, Cándido, Jorge Semprún, Manuel Vázquez, Lalo Azcona, Joan Perucho, Maragrita Rivièra, Amando de Miguel, Luis Cantero, Miljan Miljanic, Alex J. Botines, Antonio Álvarez Solis, Basilio Rogado, Mercedes Milà i Julian Peiró. La majoria romandrien com firmes fixes.

operació d'aquesta mena. Ell considerava que calien “1.500 milions” de l'època per afrontar-la³³⁰. Després de moltes proves, i seguint el model dels forts diaris regionalistes francesos, es va endegar una edició doble, *El Periódic de Catalunya* i *El Periódico de Madrid*, elaborats de forma coordinada a les redaccions de les dues ciutats gràcies a una tecnologia que, en conjunt, no va acomplir les expectatives de l'empresa.

El format era tabloide i tenia una composició innovadora: moltes seccions i poques notícies a cada secció, si bé molt jerarquizades i clares. La primera i la segona notícia de cada plana ocupaven molt d'espai, acompanyades d'un seguit de breus que completaven cada pàgina. Presentació clara, espai en blanc i apartats clarament delimitats per facilitar la lectura. A cada secció, una signatura cèlebre que havia de signar cada dia, de forma que es repetia en part el model que recixia a *Interviú*: molta opinió per interpretar la informació. Ara bé, eren columnes molt petites, de poc més de tres paràgrafs, unes dues-centes paraules. La lectura havia de ser ràpida i l'exposició senzilla. Quasi bé eren els bitllets de *Catalunya Express*. Calia assegurar-se que s'acomplia amb les tendències de públic al qual anava adreçat el diari. Poca lletra i molta informació.

Els temes de les columnes s'havien de limitar a les pròpies seccions on es trobaven, però en realitat els columnistes intentaven parlar dels temes més importants i cridaners de l'agenda informativa, de forma que el director, Antonio Franco, va haver d'habilitar un coordinador de columnes, la feina del qual era exclusivament assegurar-se que no es tractaven assumptes repetits i què, dins del que era previsible, cada columnista es cenyia a comentar notícies de la pròpia secció³³¹. Les columnes, tal com havia dissenyat *Catalunya Express*, incorporaven la fotografia del redactor.

Vázquez Montalbán signà la columna de la secció ‘Catalunya política’. Com que era la columna de la secció, no portava nom propi, només el breu titular del dia. Com a tal, l'objecte de reflexió era la situació política catalana, si bé era una forma indirecta de parlar de política nacional. En aquelles setmanes es discutia sobre la naturalesa de l'estatut que s'havia de negociar, de nova planta o el de 1932, i quina mena de protagonisme tindria Josep Tarradellas en relació a les forces polítiques catalanes parlamentàries que s'havien triat a les eleccions de juny de 1977: Catalunya era d'esquerres. A banda d'aquesta primera qüestió elemental, Vázquez

³³⁰ Entrevista, juny de 2008

³³¹ Entrevista a Antonio Franco Estadella, juny de 2008

Montalbán parlà també del referèndum de la constitució i d'alguns assumptes diversos, com l'església catalana o el Barça de Cruyff i del nou president Josep Lluís Núñez.

En conjunt, les dues capçaleres editades a Madrid i Barcelona van patir moltes dificultats. La de Madrid va tancar i la de Barcelona, després de la desaparició de *Mundo Diario*, va finalment reeixir. El 1981 venia ja 100.000 exemplars. Un model de diari popular havia trobat una fórmula afortunada.

El final de 1978 deixava Vázquez Montalbán investit com un periodista d'èxit, d'ideologia comunista i tarannà obert, també com un polític en discret exercici al PSUC i con un intel·lectual que representava una determinada part de l'esquerra, més enllà de les postures socialistes, una firma que havia defensat la ruptura i no el transfranquisme. Estava a punt de patir greus trasbalsos polítics, com l'escissió del PCE i del PSUC entre eurocomunistes i prosoviètics que es van produir entre el 1980 i 1982, o el desencís final per una transició poc generosa amb els perdedors de la guerra civil. A canvi, com fi fos la torna de la vida, un seguit d'importants victòries personals, com ara l'obtenció del premi Planeta i un enorme reconeixement professional. “Solamente se vive una vez”.

La construcció de la identitat periodística de
Manuel Vázquez Montalbán.
De la censura a la transició (1960 - 1978)

4. Les idees del periodista

4.1. Una escriptura compulsiva

Les eines i l'estil

Vázquez Montalbán no va ser un periodista que puguem associar a un diari o revista. No respon al model d'un creador d'opinió com van ser el seu moment Gaziel o Josep Pla, per exemple, escriptors que van treballar molt de temps en una publicació a la qual va quedar lligada la seva signatura, com *La Vanguardia* o *Destino*. Els de Vázquez eren temps de compulsió periodística i inestabilitat laboral. Seria a la segona part de la seva carrera professional quan el nombre de publicacions on col·laborà seria estable: *El País* (1984-2003), *Interviú* (1976-1983/1988-2003) i *Avui* (1994-2003), i el seu nom es relacionaria no només a un diari determinat, sinó a la columna que apareixia dilluns o divendres a la contraportada, posem per cas, a la cita habitual amb els lectors.

Però en el període estudiat Vázquez Montalbán no en va tenir prou amb col·laborar amb una o dues publicacions. Ni tan sols quan va treballar alhora a *Triunfo* i a *Tele/eXpres* en va tenir prou. Pretenia assolir més presència pública. Era ambiciós i volia convertir-se en un intel·lectual que influís en els lectors. El seu periodisme evolucionà clarament cap a les columnes d'opinió perquè volia prendre part a la societat, participar en política i expressar unes idees llargament prohibides. Se sentia part d'un ofici que li oferia possibilitats clares d'opinar i d'innovar, un ofici amb moltes formes i moltes aparences diferents, amb veus, tons i personalitats que va assajar amb profusió. Ni tan sols després de guanyar el premi Planeta, el 1979, es va plantejar renunciar a l'ambició intel·lectual primigènica:

“Me siento más profesional del periodismo que de la literatura, y que además me presta una posibilidad de influir sobre la vida real mayor que la literaria, una influencia cotidiana sobre la sociedad, y me interesa mucho.” *La Calle*, 23 d'octubre de 1979:44.

El punt de partida del periodisme montalbanià és aquesta necessitat d'influir en la societat. Quan va tenir oportunitat, va intentar aventures professionals engrescadores amb una plantilla reduïda amb la que tingués prou complicitat per pactar una línia periodística i editorial. *Siglo20* va ser la primera revista que va dirigir, el primer intent seriós de crear una redacció a mida. D'*Hermano Lobo* va marxar per raons econòmiques

i periodístiques. A *Triunfo* va lluitar per influir en la línia editorial i segur que ho va aconseguir sovint, però tot i ser molt apreciat i una part influent de la revista, es va incorporar a l'esforç col·lectiu de *La Calle* quan va veure que no era possible vèncer el possibilisme de José Ángel Ezcurra. *Por Favor*, com s'ha vist, va ser en conjunt l'expressió més plena d'aquest afany periodístic crític, ambiciós, intel·ligent i tenaç. L'any 1992, Vázquez Montalbán va fer un resum del seu tarannà professional:

“El periodisme per a mi és una necessitat, i un morbo. El fet de ser periodista m'ha donat un coneixement dels mecanismes de la informació, i això vol dir dels mecanismes del coneixement (...) És poder dir la teva de seguida quan una cosa passa. El periodista pot reaccionar immediatament, ho posa per escrit i al cap de poc està publicat. En les èpoques que no he pogut fer periodisme, vertaderament he tingut el mono de no poder dir-hi la meva, un mono que també he tingut quan he passat d'una secció diària a una de setmanal o mensual. Quan més bé m'ho he passar és quan he pogut escriure cada dia”
Mercè Ibarz. *Capçalera*, octubre de 1992, n° 36:19

Amic des de la universitat, Joaquim Marco³³² abundava en aquesta idea: la necessitat que sentia el periodista de veure imprès el pensament propi l'endemà d'un esdeveniment, la urgència per participar en l'agenda de la informació. Joan de Sagarra³³³ també l'ha descrit com un animal polític, sempre a punt a *Por Favor* perquè una portada expressés la crítica més dura possible contra la dictadura i contra els demòcrates d'última hora que tant li molestaven. Era aquesta potser l'única raó per la qual podien discutir Jaume Perich i ell a la redacció: l'humor bàsicament lúdic que defenia Perich contra un humor més àcid que expressava la importància política de cada engruna d'informació. José Matí Gómez³³⁴ va presenciar aquesta discussió diferents cops, i César Alonso també a *Triunfo*, com ja s'ha explicat, lluitava per la dimensió política de cada paraula.

La reflexió ideològica era una necessitat. Salvador Pániker va reflectir a les seves memòries una llarga discussió sobre política entre el periodista i uns convidats durant un sopar d'estiu (2000a:90-92). Pániker destacava la insistència i la tossuderia de Vázquez en defensar les seves idees. Una qüestió que el periodista va reconèixer d'ell mateix: “No he escrito

³³² Entrevista, juliol de 2008

³³³ Conferència – xerrada de David Vázquez Sallés i Joan de Sagarra. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona, 16 de setembre de 2004.

³³⁴ Entrevista, març de 2008

nunca una línea sin ser consciente de su función política, aunque no se haya notado” (Roig, 1975:116)

El periodisme polític o civic de Vázquez Montalbán formaria part del que Chillón (1993:166-167) anomena el nou periodisme espanyol, en què situa també Rosa Montero, Francisco Umbral, Montserrat Roig o Ricardo Cid Cañaverall, si bé precisa que la renovació de la prosa periodística espanyola no es va fer per la influència de Tom Wolfe i els renovadors nordamericans, sinó que va començar abans i de forma autònoma per l'evolució local d'un periodisme que volia alliberar-se del control polític ambiental i va practicar la innovació. Els nous estils es prenen el text a la premsa com una escriptura amb valor literari, no com una forma de redacció, i tendeixen a l'opinió i als gèneres més subjectius per injectar personalitat als diaris (Grohmann, 2006:28), una orientació que avui encara continua activa.

La feina de Sísif

Se l'ha descrit amb precisió quan es concentrava per enllestir una feina: seriós, mut i eficaç. Dedicava poc temps a cada article, de forma que la seva productivitat resulta cèlebre. Es concentrava davant la màquina d'escriure, li començava a tremolar el genoll esquerra i mentre escrivia no deia res. Començava i acabava sense interrompre's. Tampoc no li calia consultar sovint dades, noms o d'altres informacions complementàries. Normalment recordava les dades gràcies al costum de memoritzar que va adquirir a l'escola quan era un nen, la mateixa capacitat memorística que li va permetre passar sense dificultats per la universitat. Per exemple, alguns matins a la redacció de *Tele/eXpres*, quan anava a enllestir algun article, treballava només amb els teletips que li havien preparat a la secció d'Internacional. Redactava la columna en menys de 30 minuts³³⁵, un hàbit adquirit que amagava un mecanisme de concentració:

“Yo necesito escribir la primera frase [de un artículo], y cuando está escrita la primera frase lo demás sale. Y en algunos casos necesito una *música*, una *música* que yo mismo me hago y que se traduce en un ritmo determinado en el texto” (Soler Serrano, *A Fondo*, TVE, 1979)

³³⁵ Entrevista a Joaquim Ibarz, maig de 2008

Era un esforç intuïtiu, no expositiu, que tancava amb un cop d'enginy i en poc temps gràcies a l'experiència acumulada en la redacció de textos. Vázquez Montalbán no corregia massa els articles. La lluita intel·lectual no es centrava en l'elaboració ni en la correcció, sinó en la concepció de la peça, en una visió interior i prèvia del conjunt del treball que havia de configurar-se, una intuïció. Un cop una idea es feia present, l'article prenia forma sense dificultats.

“No creo en el perfeccionismo en parte quizás porque sea incapaz de ese perfeccionismo” (Soler Serrano, *A Fondo*, TVE, 1979)

Poques correccions, pocs dubtes. Uns 30 minuts per una columna. Tenia l'ofici de periodista tan interioritzat que “treballava sempre amb el ritme intern dels articles”, segons la descripció de la seva amiga i de vegades editora Rosa Regàs. Vázquez acabava l'article, una obra que tancava sovint amb un o dos giravolts creatius que donaven força i originalitat a la peça. Per això arrodonia tan bé les columnes i els treballs curts, perquè contenien una idea, bàsicament una intuïció. Salvador Clotas³³⁶ recorda haver discutit amb ell a la presó perquè no corregia prou determinats treballs, en concret els poemes. Com que el cap li bullia de projectes, Vázquez preferia el vigoritzant esforç d'enfrontar-se a un repte nou que corregir-ne un que considerava finalitzat. I per això, també, li resultava força senzill practicar la mixtura permanent de gèneres. Intentava divertir-se, sorprendre's. Ara bé, en determinat moments va expressar la enorme dificultat que va haver de vèncer per completar la documentació d'algunes obres d'inspiració periodística, com *El pequeño libro pardo del general* (Tyras, 2003:157) o la segona edició de *Informe sobre la información* (Vázquez, 1971:9-10).

Aquesta facilitat per escriure molt i sense aparent esforç li va comportar molts elogis i alguns problemes, per exemple les crítiques que rebia per escriure massa, a massa diaris, massa articles i massa llibres, una tendència que el perseguiria tota la seva carrera (Lujan, 1979:44).

En aquests anys va ser sobretot un periodista de redacció. Li agradava anar-hi cada dia. A *Siglo20*, per descomptat a *Hogares Modernos* i també a *Tele/eXpres*, però sobretot a *Por Favor* va participar del ritme intern d'un conjunt de periodistes amoïnats per la feina pendent i pel temps que restava per tancar el número. Anava normalment a primera hora del

³³⁶ Entrevista, novembre de 2007

matí a la redacció de *Tele/eXpres* i per la tarda a la revista. Dos cops al mes, a Madrid, per visitar *Triunfo*. Però al llarg dels anys setanta es va trobar sense l'espai periodístic per excel·lència perquè les davallades professionals i els tancaments de les publicacions el van deixar sense redacció. Només li restava la de *El Periódico*, on havia d'anar cada dia a fer la columna sobre política catalana. Al final de la dècada es va convertir en un col·laborador extern. Ell explicava que era un “outsider” perquè era conscient que la paraula *freelance* no li era prou escaient. No havia de vendre cada article que feia.

“La inseguretat [econòmica] t'obliga a la superproducció però a la llarga també et deixa les mans molt lliures, i la consciència molt lliure: si una cosa no t'agrada, la deixes” Ibarz, Mercè. *Capçalera*, octubre de 1992:19

No era real, aquesta inseguretat econòmica. Només fins el 1970, es podria parlar d'incertesa professional, tot i la subjectivitat del terme. Com ja s'ha dit, va estar en plantilla en dos publicacions alhora, *Triunfo* i *Tele/eXpres*, contractat també a *Por Favor* i a *CAU*, a la primera amb unes condicions econòmiques excepcionals. No va ser mai un problema, l'econòmic. Vázquez Montalbán reconeixia ja el 1975 guanyar-se la vida “força bé”. Era en realitat un eufemisme. En només vuit anys de feina pública reconeguda, entre 1970 i 1978, el periodista va aconseguir comprar una casa a la serra de Collserola, en una luxosa zona a prop de Barcelona. Era precisament el xalet que tenia previst comprar José Ilario. Un dia de 1977 l'editor li va ensenyar la casa. Però com Primera Plana SA va fallar en poc temps, Ilario no la va poder adquirir i Manuel Vázquez li va prendre la iniciativa. L'empleat, per dir-ho així, va comprar el xalet al que l'empresari va haver de renunciar³³⁷. El periodista tenia 39 anys.

Guanyava molts diners com a producte d'una continua i intensa activitat professional. Actuava com si disposés d'una caixa única: obtenia els màxims ingressos de les empreses que li podien pagar, i després, quan calia, treballava gratis per una revista que li demanés, o pronunciava sense cap cost una conferència en un poblet perdut al mapa. Antonio Franco³³⁸ explicava d'aquesta forma el funcionament del sistema de satisfacció econòmica del periodista. Eren amics, i a més Franco ho sabia perquè el va contractar dos cops, el 1979 per *El Periódico* i el 1983 per *El País*. El

³³⁷ Entrevista, juny de 2008

³³⁸ Entrevista, juny de 2008

director defineix Vázquez Montalbán en el moment de negociar un contracte com la barreja perfecta entre les màximes pretensions econòmiques i la màxima generositat. Tot depenia del punt de vista. El primer contracte que li va oferir va ser “normal”, sense gaires retribucions perquè *El Periódico* començava i, a més, Vázquez treia en aquell moment el gruix dels ingressos de la revista *Interviú*. Però la segona vegada, al passar a *El País*, no va desapropiar l’ocasió de cobrar “tant o més que el director [adjunt], que era jo. I no m’hi vaig negar”.

Més endavant Vázquez Montalbán encara tindria més èxit literari i per tant guanyaria més diners, però els guanys econòmics no van deturar la compulsió amb què enllestia la feina, l’ansietat de fer-se escoltar o la necessitat d’existir-hi pels lectors. No escrivia per diners³³⁹. En aquests anys es podia constatar un neguit essencial, una mena d’insatisfacció permanent que li feia treballar molt i que venia dels inicis a la professió:

“Yo tenía la sensación [a finals dels 60] de que perdía oportunidades por culpa de las prohibiciones políticas, la imposibilidad de hacer el periodismo que yo quería y la necesidad de sobrevivir trabajando como un loco en cosas mediocres y estúpidas. Y todavía hoy [2003] tengo el sentimiento de haber perdido diez años de mi vida”. (Tyras, 2003: 60)

Semblava arrossegar una ansietat mai recuperada respecte les prohibicions i les dificultats inicials, un temps que li pesava com un forat negre. Fos com fos, ni l’èxit ni els guanys econòmics ni el pas del temps van refredar l’enorme necessitat de treballar que mostrava. Una feina que s’organitzava en progressius i quotidians allaus:

“Hay momentos en que estoy sepultado bajo montañas de compromisos laborales y me voy a la cocina y me pongo a guisar, aunque luego me tenga que quedar hasta las cinco de la madrugada para escribir esos artículos que al día siguiente reparto como las modistas reparten la confección..” *La Calle*, 23 d’octubre de 1979:45

No era una excepció. Era una forma d’organitzar-se. “Funciono millor quan més feina tinc”, afirmà en un altre moment. Vázquez necessitava la

³³⁹ En el retrat que Salvador Pániker (2000, 187-188) realitza de Vázquez Montalbán, precisa: “Le fascinaba la gente rica o poderosa, y uno se sentía secretamente observado/envidiado/amado/detestado. Llevaba puesta una coraza, un toque huraño que le protegía, tal vez, de una avidez descompensada o de una rabia ambivalente”

feina pendent, tenir-la a sobre com si pogués aixafar-lo en qualsevol moment. Aquesta pressió augmentava el rendiment.

“Yo creo que el trabajo es el que me organiza. He tenido tiempo suficiente para hacer un análisis de mí mismo, de lo que me motiva para trabajar y al final he descubierto que lo que me motiva es el compromiso profesional. Cuando yo adquiere un compromiso profesional, en la medida que se va acercando la fecha en que debo cumplir ese compromiso, voy empezando a trabajar a un ritmo especial. Cuando lo he cumplido, entonces puedo caer en un relax total y pasar tiempo sin escribir una línea, sin dedicarme a lo que es mi oficio. (...) Sin ese imperio del compromiso yo tengo una tendencia a ser gandul y seguramente no habría hecho nada” (Lizcano, TVE, 1984)

És, però, una descripció de la manera de treballar a casa. Com s’ha dit, el 1978 va perdre el model de redacció petita, engrescadora i divertida que tant havia fruit. I no en va repetir. El 1983, com a part del contracte amb l’empresa Prisa que negocià amb Antonio Franco, va aconseguir que constés per escrit que no havia d’anar cada dia a la redacció. Es tractava d’un autèntic privilegi, en aquells moments³⁴⁰. La redacció d’*El Periódico* va ser l’última on va participar, on va anar cada dia. Quan va guanyar el premi Planeta, Vázquez es convertí sense retorn en un col·laborador extern. De fet, d’alguna manera invertí la professió i deixà de ser periodista en el sentit físic al què es referia, per exemple, Luis Carandell a les seves memòries: el costum d’anar-hi cada dia, la imatge que configurava la seva vocació adolescent (2003:29).

³⁴⁰ Entrevista a Antonio Franco, juny de 2008

4.1.1. Xifres, gèneres i pseudònims

Resulta arriscat transformar en números i xifres un esforç tan qualitatiu com la creació i l'anàlisi intel·lectual, però en ocasions un càlcul permet expressar la magnitud d'un esforç. Per això potser resulta útil, per exemple, saber quants articles escrivia Vázquez Montalbán cada setmana. Per fer-ho, prenem com a significativa la feina continuada del periodista, a partir de *Triunfo*. És a dir, entre el 9 setembre de 1969, quan inicià la feina a la revista de Madrid, i el 31 desembre de 1978, la fi del període estudiat.

En aquests nou anys, tres mesos i 21 dies, van discórrer un total de 484 setmanes i s'han catalogat, amb les precisions i cauteles apuntades ja a la descripció de la metodologia, un total de 2.430 articles apareguts a la premsa en aquest període³⁴¹. Podem concloure d'una forma simplista però clara que en aquest període va publicar 5'01 peces setmanals de tota mena, grandària i intenció. Una cada dia, tret dels diumenges i els festius, podríem concloure. Una cada dia laborable durant 9 anys llargs. La immensa majoria, d'opinió: 1.384 columnes, el 56'9 % del total.

La voracitat del periodista s'expressa també en els números absoluts. Entre 1960 i 1978 Vázquez Montalbán col·laborà amb un total de 20 publicacions, va signar 2.789 articles amb diferents registres, estils i gèneres³⁴² i va evolucionar progressivament cap a l'opinió. Publicà, a més, 35 llibres, 11 dels quals elaborats amb materials que havien estat publicats prèviament a la premsa.

Provà estils, innovà i mirà de trencar els gèneres tradicionals per aconseguir una nova credibilitat. Considerava la innovació i l'avantguarda com una de les parts inseparables de la creació literària no burgesa. El conjunt d'articles ressenyats es reparteixen en una prevalença de gèneres que mostren els interessos de l'autor, i els articles classificats com a gènere d'opinió (1.385 articles) suposen més de la meitat del total (55%). En aquest gènere es concentra de forma quasi absoluta la producció de *Tele/eXpres* i de *Triunfo*.

³⁴¹ S'han exclòs els publicats a *El Español*, *Solidaridad Nacional*, *Siglo 20* i *Hogares Modernos*.

³⁴² A partir d'aquest moments, les xifres es refereixen als càlculs globals de l'obra de Manuel Vázquez Montalbán entre 1960 i 1978.

Gràfic 1: Distribució dels gèneres periodístics

Després del d'opinió, el segon gènere més emprat coincideix amb el que s'ha classificat com "altres gèneres", però ja a molta distància: 549 articles³⁴³. Aquest apartat, de poca precisió metodològica, expressa precisament la capacitat innovadora i la varietat de registres que va fer servir a Vázquez Montalbán. En aquest apartat, per exemple, hi costen els guions de "La educación de Palmira" o gran quantitat de textos de *Por Favor*, el setmanari que concentra més experiments formals i literaris juntament amb *Hogares Modernos*. La prevalença d'aquesta categoria demostra la dificultat que suposa encabir la creativitat de Vázquez Montalbán en una taxonomia: en aquesta o en cap altra. Aquests 549 articles resulten inclassificables dins del periodisme, un 19'68% del total, quasi un de cada cinc articles dins la seva obra periodística.

A continuació apareixen gèneres més habituals: la crònica (235), el reportatge (238), l'anàlisi (196), la crítica (73), les entrevistes (53) i les informacions o notícies (53). Els trobem distribuïts en dos grups. En els tres primers s'han registrat al voltant de dues-centes aparicions, i per tant ocupen un graó molt per sota de l'opinió però clarament separades de la resta. Els tres posteriors - crítica, notícia i entrevista - es troben al voltant o per sobre de 50 aparicions, i són els gèneres residuals de la producció montalbaniana, adscrits a èpoques molt concretes.

Per tant, el conjunt està clar. El periodista s'apropa a l'opinió progressivament, després de deixar enrere altres gèneres: entrevistes, crítiques i notícies. La crònica, el reportatge i l'anàlisi van ser els recursos emprats

³⁴³ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **29AltresGeneres**

en defensar el propi raonament personal. Especial atenció mereix el recurs innovador a la ficció, quan va sortir del periodisme per poder opinar. Finalment, s'instal·la a partir de 1976 en el gènere d'opinió, si bé abans crea tot un seguit de recursos per manifestar-la. Si s'analitza la distribució dels gèneres a les diferents publicacions, la informació s'enriqueix.

Taula 6: Gèneres i assumptes prevalents a cada publicació

Publicació	Gènere (%)	Assumptes (%)
<i>Arreu</i>	Opinió: 100% (25/25)	Política N. 100% (25/25)
<i>Catalunya Express</i>	Opinió: 100% (78/78)	Política N. 70% (55/78)
<i>Mundo Diario</i>	Opinió: 99% (109/110)	Política N. 91% (101/110)
<i>El Periódico</i>	Opinió: 99% (48/50)	Política N. 86% (43/50)
<i>Interviú</i>	Opinió: 72% (70/97)	Política N. 42% (41/97)
<i>La Calle</i>	Opinió: 65% (47/72)	Política N. 79% (57/72)

L'opinió es concentra com a gènere prevalent en les publicacions dels últims anys d'una forma molt clara. Fins i tot dues publicacions presenten un 100% d'articles d'opinió dedicats sobretot a la política nacional, *Arreu* i *Catalunya Express*. Dues més freqüen la totalitat, *El Periódico* i *Mundo Diario*, els dos amb un 99%.

Només a *Interviú* i *La Calle* es combina l'opinió amb un gènere diferent que fa baixar el percentatge. A la primera és la crítica televisiva i a *La Calle* apareix de vegades "La Capilla Sixtina" amb temes de ficció. En tots els gèneres, quan hi predomina l'opinió, l'assumpte prevalent és clarament la política nacional, com és lògic en uns anys tan especials com els de la transició. En aquest cas, la necessitat d'opinar sobre les esperances, els perills i les deficiències del procés polític que s'endegava al país va resultar invencible.

D'altra banda, a les primeres publicacions on va participar Vázquez Montalbán va enllestir feines d'un caire més expositiu, com reportatges i cròniques. Els gèneres prevalents són més variats que en cap altre moment de la producció montalbànica, prova de que no es va concentrar en un o dos gèneres sinó que els treballs de Vázquez Montalbán eren

molt diferents entre ells. La freqüència del reportatge o la crònica no arriba en cap cas al 50%, i aquest percentatge recorda que en aquestes publicacions va signar també entrevistes i crítiques, per exemple, tot en números força equilibrats.

Publicació	Gènere (%)	Assumptes (%)
<i>El Español</i>	Reportatge 44% (23/52) Crònica 40% (21/52)	Barcelona 40% (21/52) Literatura 19% (10/52)
<i>Solidaridad Nacional</i>	Reportatge 39% (93/233) Crònica 21% (50/233)	Literatura 23% (54/233) Barcelona 19% (45/233)

A d'altres publicacions hi va col·laborar poc temps, de forma que no va tenir temps de manifestar una identitat prou clara (*Siesta* i *Primera Plana*). En aquests casos no apareix el predomini d'un gènere o un estil massa marcat sobre la resta. A *Triunfo* presenta un perfil similar, també molt variat en el qual l'opinió no arriba a la meitat de treballs publicats, si bé en el setmanari de Madrid treballa amb diferents veus i durant vuit anys. De qualsevol manera, en aquests casos també predominen els gèneres reflexius sobre els expositius.

Publicació	Gènere (%)	Assumptes (%)
<i>Triunfo</i>	Opinió: 45%(352/781)	Políti. N. 36% (282/781)
<i>CAU</i>	Opinió: 37% (9/24)	Arts: 25% (6/24)
<i>Bocaccio</i>	Anàlisi: 60% (26/43)	Internacional: 67% (29/43)
<i>Siesta</i>	Anàlisi: 38% (5/13)	Internacional 53% (7/13)
<i>Primera Plana</i>	Opinió 44% (4/9)	Política N. 44% (4/9)

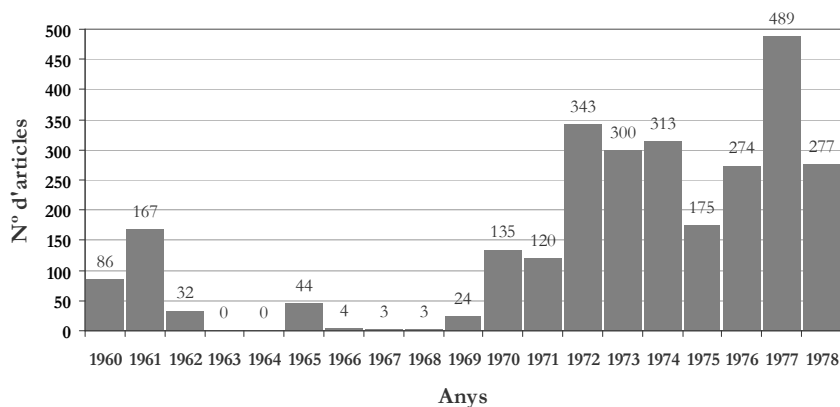
A *Hermano Lobo* dominen els gèneres inclassificables que es troben fora del periodisme, la ficció narrativa i inversemblant. A *Por Favor* també és permanent el recurs a la ficció, si bé amb la intenció d'opinar sobre política nacional.

Publicació	Gènere (%)	Assumptes (%)
<i>Hermano Lobo</i>	Altres: 100% (32/32)	Altres: 100% (32/32)
<i>Por Favor</i>	Altres: 99% (408/409)	Políti. N. 94% (388/409)

En els anys en què es dedicà de forma expressa a la informació internacional, *Siglo 20* i *Tele/eXpres*, apareix una clara especialització, si bé en un cas amb predomini de l'anàlisi davant l'opinió (*Siglo 20*) i, a l'inrevés (*Tele/eXpre*). Dos mètodes narratius per una mateixa intenció, explicar l'ordre internacional.

Publicació	Gènere (%)	Assumptes (%)
<i>Siglo 20</i>	Anàlisi: 72% (32/44)	Internacional: 84% (37/44)
<i>Tele/eXpres</i>	Opinió: 91%(578/630)	Internacional: 89% (562/630)

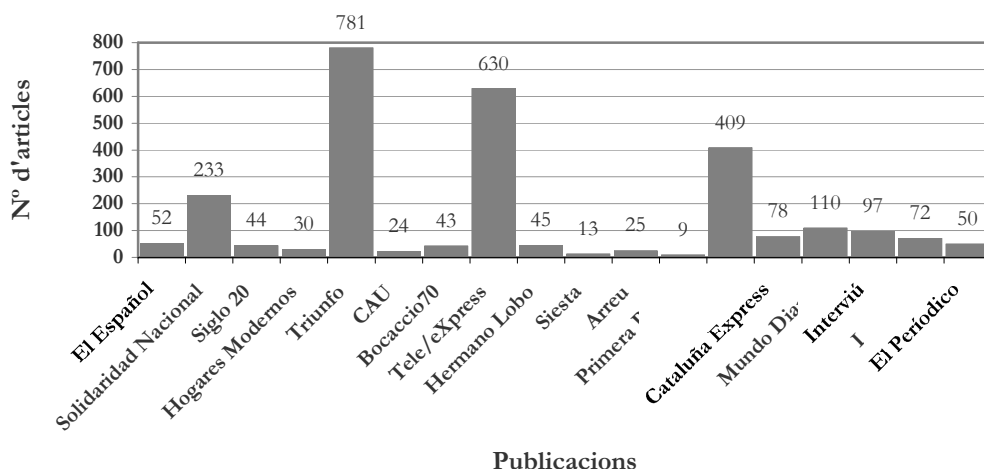
Gràfic 2: Articles publicats cada any (1960 – 1978)

Per anys, els treballs es concentren, com és lògic, en els últims i més productius: el 1977 Vázquez Montalbán va signar 489 articles, el cim d'aquest període. A continuació, en el període 1972-1974 es freguen o es superen per poc els 300 articles cada any gràcies sobretot a la producció conjunta de *Triunfo* i *Tele/eXpress*. I ja per sota es mostren altres anys també força productius que no arriben, però, a l'activitat intensa de principis dels setanta. 274 articles el 1976 i 277 el 1978. A l'altre extrem trobem els anys 1963 i 1964, els únics en els que no va signar cap article. El primer va estar a la presó de Lleida fins el setembre i el segon no va poder treballar com a periodista. Signa menys d'una desena entre 1966 i 1969, tot i la intensitat de la feina quasi bé anònima que enllestia a *Hogares Modernos*.

Resulta molt significativa la caiguda de producció en un moment de màxim interès periodístic, l'any 1978, quan la producció montalbànica decau més d'un 40% entre els 489 articles signats l'any 1977 i els 277 de l'any següent, quan va tancar *Por Favor* i també va deixar la col·laboració a *Triunfo*, el febrer, i a *Mundo Diario*, el juliol. Les noves col·laboracions a *La Calle* i *El Periódico de Catalunya*, iniciades respectivament el març i l'octubre de 1978, no van compensar la davallada general de la producció. En el període estudiat, doncs, l'any 1977 queda com una punta de producció excepcional.

Gràfic 3: Articles a cada publicació (1960-1978)

Respecte les publicacions, com s'ha esmentat anteriorment, destaca sobretot el treball a *Triunfo* (781 articles), *Tele/eXpres* (630) i *Por Favor* (409), que concentren la majoria de signatures. Entre les tres reuneixen el 65% de l'obra montalbànica.

També resulten interessant per exemple, les 233 signatures de *Solidaridad Nacional* per la intensitat de la feina en poc més d'any i mig en un entorn professional hostil.

En conjunt crida l'atenció la quantitat de col·laboracions o feines efímeres que Vázquez Montalbán va tenir. Per raons molt diferents, s'interromperen les col·laboracions a *Solidaridad Nacional* (apartat de la

feina), *El Español* (detingut), *Siglo 20* (tancament administratiu), *CAU* (dimissió), *Tele/eXpres* (pressions internes), *Boccaccio* (tancament patronal), i a *Por Favor*, *Primera Plana*, *Siesta i Arreu* per inviabilitat econòmica, a banda de no cobrar (*Mundo Diario*, *Catalunya Express*). Marxa d'*Hermano Lobo* i de *Triunfo* per desavinences periodístiques.

Gràfic 4: Distribució dels assumptes periodístics

Com ja ha quedat palès, sobre els assumptes tractats en els seus articles, els interessos del periodista són evidents: va dedicar 1084 articles a la Política Nacional i 734 a la Internacional, els dos temes més importants, sense discussió possible. A molta distància i en un paquet de similar trobem també 143 treballs dedicats a Literatura, 121 a Vida Quotidiana i 111 a Catalunya.

Periodisme i comunicació	87	Poesia	23
Barcelona	74	Esports	18
Arts i espectacles	73	Cultura i sociologia	18
Altres assumptes	69	M. Vázquez Montalbán	14
Televisió	48	Cinematografia	14
PSUC - PCE - Marxisme	37	Economia	11
Música i cantants	36	Gastronomia	10
Ciutats i viatges	31	Ciència	7
Futbol	26		

Presenten un nombre especialment baix les categories de Ciència (7), Gastronomia (10), Cinematografia (14) i Economia (11). I resulta curiós perquè aquí es troben alguns dels interessos personals més importants del periodista, com la gastronomia o el cinema. Va evitar, per tant, parlar de determinats assumptes. De Gastronomia escriuria molt més endavant, però de Cinema, una de les passions més importants de Vázquez

Montalbán, va guardar un discret silenci professional, igual que va fer sobre la categoria de Música.

Taula 7: Pseudònims i personatges (1960-1978)

Pseudònim	Dates	Publicació	Nº sgnt.
Luis de Ávila	Inici: 15/05/1965 Final: 11/12/1965	<i>Siglo 20</i>	6
E. Duhring	Inici: Juliol 1966 Final: Oct. 1966	<i>Hogares Modernos</i>	2
Víctor Montalbo	Inici: Nov. 1966 Final: Gener 1967	<i>Hogares Modernos</i>	3
Victoria Kent	Inici: Març 1967 Final: Març 1968	<i>Hogares Modernos</i>	3
Jack El Decorador	Inici: Març 1969 Final: Març 1971	<i>Hogares Modernos</i>	19
Manolo V el Empeccinado	Inici: Juny 1970 Final: 31/07/1978	<i>Por Favor</i>	210
Manolo V.	Inici: 12 /08/1970 Final: 12/09/1970	<i>Tele/eXpres</i>	10
Manolo V (amb Núria Pompeia)	Inici: 21 /12/1970 Final: 22/07/1972	<i>Triunfo</i>	47
Luis Dávila	Inici: 13 /06/1970 Final: 07/07/1976	<i>Triunfo</i>	38
Jonhny Banana	Maig 1971	<i>Bocaccio</i>	1
Donald Lam (Lamb)	Inici: Juliol 1971 Final: Maig 1973	<i>Bocaccio</i>	17
Baronesa D'Orcy	Inici: 12/06/1971 Final: 15/04/1974	<i>Triunfo (6), Por Favor (2)</i>	8
Sixto Cámara	Inici: 20/02/1971 Final: 26 /12/1978	<i>Triunfo (316)/La Calle (39)³⁴⁴</i>	368
Menelao el Areopagita	28/07/1972	<i>Triunfo</i>	1
El barón d'Orcy	Inici: Juny 1973 Final: Febrer 1977	<i>Bocaccio - Siesta</i>	5

³⁴⁴ Hi ha 13 columnes més signades per Sixto Cámara que van aparèixer a *Hermano Lobo* durant la segona suspensió de *Triunfo*. La columna, però, no es deia "La Capilla Sixtina" sinó "El tablaó"

L'ús de gran quantitat de sobrenoms és una de les característiques que sempre ha identificat l'autor, especialment a *Por Favor*³⁴⁵, on s'han catalogat 113 pseudònims diferents en un context que ell mateix va qualificar d'ús "industrial" o de "bogeria" (Erba, 1988:2)

Els pseudònims li permetien investir-se d'una personalitat i una veu gràcies a la rutina d'associar un nom especial a determinats trets de caràcter o esdeveniments. Era una forma d'estalviar esforços i multiplicar les veus. A banda de la multitud de pseudònims, Vázquez Montalbán creà uns quants personatges. Per exemple, Jack el Decorador, el baró d'Orly, Sixto Cámara, Pepe Carvalho, la bella Encarna, Encarna Linares, Mene-lao el Aeropagita, Palmira (amb la Núria Pompeia) i PF Junior, aquest sense veu, només amb una imatge que es convertí en la marca de *Por Favor*. De tots ells caldria descriure la personalitat, la història personal, la deriva que van tenir a la premsa i els elements específics de cadascú, però val la pena concloure que Vázquez Montalbán no només feia servir pseudònims sinó que en determinats casos bastia personatges que, com a futur especialista en narrativa de ficció, es convertiren en significatius precedents.

³⁴⁵ **Annex A, pags. LVII-LX.** Els de *Por Favor* que apareixen a la taula es refereixen només a la secció comuna amb Jaume Perich: "El séptimo de caballería", després "Los eventos..."

4.2. La prosa de proximitat

Les cròniques

Manuel Vázquez va ser bàsicament un periodista d'anàlisi i de despatx. No saltava en paracaigudes sobre els *Vietnams* de la informació, per utilitzar una de les seves frases rituals, sinó que treballava per oferir al lector explicacions per entendre millor l'entorn on vivia. També va ser un viatger entusiasta que cada any marxava un o dos cops lluny del soroll de Barcelona, com si també ell cerqués el sud, però no va convertir quasi bé mai els viatges privats en material periodístic. Ara bé, en alguns i determinats moments va treballar com a reporter. Una petita part de la seva feina consistí a descriure fets o indrets on ell havia estat. Ho va fer en els primers temps, a la premsa falangista, però també després en alguns moments singulars en què s'havia de resistir al franquisme amb la presència a determinats actes culturals i polítics, a més d'informar-ne.

En concret, va publicar 235 cròniques³⁴⁶ entre els 2.789 treballs catalogats, un 8% del total. Resulta de molt interès comprovar com mirava els esdeveniments quan hi era present, i observar com descrivia els pobles, les persones, els indrets i fins i tot les classes socials que apareixien en aquestes informacions³⁴⁷ que el van obligar a la visita i l'observació en directe dels esdeveniments i les ciutats. També va publicar en el conjunt 53 notícies o informacions, com és lògic la immensa majoria d'encàrrec. No les estudiarem com a gènere, donada la dispersió i poca freqüència del gènere, si bé caldrà referir-se a algunes notícies en alguns moments concrets (veure punt 4.2.4)

³⁴⁶ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **22Crònica** Aquest catàleg recull també les històriques, com la "Crònica sentimental de España", i les que de forma setmanal publicava a *Triunfo* sobre l'actualitat catalana que, en ser força diferents, s'estudiaran en el punt 4.6.3.

³⁴⁷ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **26NoticiaInformacio**

4.2.1 Ensopegar amb la història

En un parell d'oportunitats, Vázquez Montalbán va complir el tòpic i va estar realment al lloc i al moment oportú, segons la dita periodística, i en va fer una crònica d'un fet històric. El desembre de 1975 va assistir al míting que van celebrar a Roma el PCE i el PCI amb motiu del 80 aniversari de Dolores Ibárruri, la Pasionaria. Li va resultar una experiència tan emocionant que va acabar la crònica amb la descripció d'un moment de solitud mentre caminava pels carrers cap a un lloc molt especial:

“Dediqué mis últimas horas romanas a los descampados de Ostia, donde apareció el cuerpo muerto, apaleado, de Passolini (...) Charcos, casi lagunas, cercaban construcciones remendadas, y de pronto, como en un milagro de la pobre tierra, sobre un montículo de fango emergía un ramo de flores frescas. Allí habían encontrado el cuerpo de Passolini, y allí brotaban cotidianamente, no se sabe si de las manos o de la tierra, las flores de homenaje.” *Triunfo*, 10 de gener de 1976:11³⁴⁸

Costarà trobar un Vázquez Montalbán més enfàtic. Havia descrit abans l'acte d'homenatge a la vella lluitadora del comunisme espanyol, i l'emoció provenia no només de l'acte en sí sinó del fet d'explicar-ho, d'imaginar que el text apareixeria publicat. Al pròleg de les memòries de Dolores Ibárruri, el periodista va explicar que Santiago Carrillo el va convidar a assistir-hi en una trobada clandestina a París, uns mesos abans. “El homenaje (...) fue un hito en lo que entonces se llamaba ‘conquista de la superficie’, (...) que significaba abandonar la penumbra de las catacumbas y acercarse a la luz de la legalidad” (Vázquez, 1984:9)

Milers de militants van arribar de tota Espanya i de molts indrets d'Europa, i als parlaments d'Enrico Berlinguer i Santiago Carrillo s'afegí la música ambiental de Raimon i l'ambient d'eufòria i el flamejar de les banderes. També, la por als atemptats: els 20.000 assistents (4.000 espanyols) van haver de superar uns rígids controls d'accés. Vázquez va explicar l'estil dels parlaments, sobretot el d'Ibarruri, com era lògic, i remarcà l'ambient d'esclat final:

³⁴⁸ “El invierno romano de Dolores Ibarruri” *Triunfo*, 10 de gener de 1976:11.

“Berlinguer “se calienta”, se encarama sobre su propia frialdad y explota en una maravillosa despedida, llena de fe y esperanza en una España normalizada y democrática. (...) Por lo altavoces, canciones de Raimon y Luis Pascual perseguían la retirada de los 20.000 [asistentes].

Triunfo, 10 de gener de 1976:11

Seria una de les obsessions del periodista: remarcar la normalitat de la gent comunista, lluitar contra la propaganda de la dictadura, separar la militància de l'acusació de violència amb què el franquisme els havia atacat. A més, era una consigna política: el PCE recolzava el restabliment d'una democràcia formal a Espanya, com era prou conegut. La crònica es va publicar en el primer número després de la segona suspensió de *Triunfo*, a mitjan gener de 1976, quinze dies després de l'homenatge.

Tres dies a la revolució

No tan exultat, però també molt emotiu va resultar pel periodista el viatge que va fer a Portugal el maig de 1974, unes setmanes després que una revolució democràtica dels militars acabés amb el règim salazarista. Un viatge anunciat a la premsa per ell mateix:

“Que nadie espere de la situación más de lo que puede dar, pero también que nadie espere de la situación menos de lo que va a dar. Blas de Otero escribió un brevísimo poema para su prohibidísimo libro *En Castellano*. Decía el poema: “Me voy a China para orientarme un poco. Respetando las distancias, un servidor se va mañana a Portugal” *Tele/eXpres*, 8 de maig de 1974:11

Per un cop va constar com “enviat especial” d'un diari al nucli de la notícia i va informar d'esdeveniments de clara emergència informativa. Per augmentar l'interès i el profit, es va fer 'acompanyar' per l'Encarna aquests tres o quatre dies a Lisboa, de forma que a dues *capilles* van recollir a *Triunfo* la insòlita aventura de la parella. Per això existeix una doble versió del mateix viatge. En realitat, però, el periodista va anar acompanyat de Luis Carandell i cap de les dues empreses editores no el va enviar. El viatge va ser una iniciativa personal. (Roig, 1975:125).

D'aquesta forma, de l'11 al 14 de maig de 1974 va dedicar la columna de *Tele/eXpres* a explicar la situació polític i social a Lisboa. La primera crò-

nica³⁴⁹ recollia les negociacions per a formar un govern d'unitat al país, a més d'avançar que el Partit Comunista Portuguès podia arribar a guanyar les immediates eleccions. Avisava després del perill que significava la desaparició dels agents de l'antiga policia política de Portugal, la PIDE, perquè es sospitava que molts estaven amagats a Espanya. La majoria de diaris portuguesos es mostraven clarament “antifeixistes” i una corrent d'eufòria saludava el nou temps. La columna de Vázquez era un recull de les declaracions que havia aconseguit al llarg del dia.

La segona crònica des de Lisboa també reproduïa converses i preocupacions de diferents interlocutors: la dreta democràtica portuguesa que intentava reaccionar, de nou esmentava la por a la desaparició dels agents de la PIDE, i de seguida la relació implícita que la revolució democràtica portuguesa tenia amb la veïna Espanya, l'autèntic motiu del viatge i de l'atenció informativa.

“Paco Ibáñez, Patchi (sic) Andion y la “Nova Cançó Catalana” están presentes en la radio y la televisión y lo mismo puede decirse de políticos e intelectuales demócratas españoles que afluyen a Portugal movidos por el eslogan: “la primera revolución a la que podemos ir en coche” (...) Desde un enviado especial de la ONU a don Enrique Tierno Galván, pasando por el dibujante Siné, los hoteles se llenan de “voyeurs” de la libertad, aunque tampoco escasean misteriosos seres que escuchan todo lo que pueden y miran de reojo con especial dedicación” *Tele/eXpres*, 13 de maig de 1974:5

Es combinava l'esperança i la por, representada pel poc dissimulat paper de l'espia. El dia 14 va dedicar mitja columna a fer una anàlisi, més aviat, de les condicions que hauria d'afrontar el nou govern respecte les colònies. A continuació, descriví de nou el clima d'efervescència política i pública que es vivia a Lisboa: els diaris volaven dels quioscos i s'anunciava la pròxima l'aparició d'un rotatiu comunista nou, *Avante*. Una Lisboa “democràtica, comunicativa, eufòrica i emocionant”, deia el periodista, que es va permetre comparar Espanya amb un entrepà: al mig entre la quasi socialista França i la revolucionària Portugal. Els dies 15 i 16 de maig l'assumpte de la columna tornà a ser Portugal, però ara ja des de la redacció de Barcelona.

³⁴⁹ “¿Quiere usted ser jefe de gobierno, por favor?”, *Tele/eXpres*, 11 de maig de 1974:14

Encarna Linares, per la seva banda, també va anar a Portugal. Les *capilles* dels dies 11 i 25 de maig de 1974 tenien com a protagonista una dona més optimista i contenta que mai: cantava, literalment, per les escales de casa seva una cançó portuguesa. A més, havia canviat els pòsters de les parets per pàgines de la premsa portuguesa i, per un cop, convidà Sixto a sopar bacallà a la portuguesa. Cuinava ella. “Nos brilla a los dos la mirada del cuerpo y del alma”³⁵⁰, va tancar Sixto la columna.

Va tornar a insistir Vázquez Montalbán dues setmanes més tard³⁵¹, un cop van retornar de Lisboa. “Con Encarna en Portugal”³⁵² revivia el viatge en cotxe i li deixava a la jove tota l’escena, conscient com era de l’atractiu de la noia pel públic. Encarna va conduir el cotxe, es va entreveïstar amb desenes de persones, va muntar un dinar de germanor i un petit primer de maig amb demòcrates portuguesos, tot per davant de l’alè esbufegat de Sixto Cámara, un home madur que no li podia seguir el ritme ni igualar l’entusiasme. Van tenir fins i tot un punt d’emprenyada en ple viatge, com el matrimoni el líptic que eren, sempre a tocar del malentès, però finalment un recurs ideològic (o eròtic) va tancar la peça i va evitar el mal moment.

“Con el alborozo a la chica se le ha desabrochado el jersey y he visto que llevaba una sencilla camiseta amarilla con la inscripción serigrafada: O Povo unido jamais sera vencido”
Triunfo, 25 de maig de 1974:35

A banda d’aquest dos moments estel·lars a Roma i a Lisboa, Vázquez Montalbán no va deixar cròniques d’altres esdeveniments històrics que va tenir molt a prop. Crida l’atenció, per exemple, que delegués en altres mans la descripció de l’arribada de Tarradellas a Catalunya, o la celebració de la Diada de 1977. La tendència a l’anàlisi i l’editorial, cada cop més acusada en els últims anys, va fer que presentés sobre aquests moments històrics uns articles reflexius, de context, sense que baixés al carrer per descriure els fets.

³⁵⁰ *Triunfo*, 11 de maig de 1974:15.

³⁵¹ La revista del dia 18 s’havia de confeccionar mentre ell estava a Lisboa i per tant va deixar una columna preparada sobre el grup d’opinió Tácito.

³⁵² *Triunfo*, 25 de maig de 1974:35.

4.2.2 Cultura contra el franquisme

Molt més important va ser l'aportació des del periodisme a favor de la cultura. Ja quan treballava a la premsa franquista, va intentar fer notòries determinades activitats culturals i expressions artístiques alternatives, no comercials, que normalment romanien apartades de l'agenda informativa de la ciutat. Eren informacions o cròniques³⁵³ que ressaltaven una cultura experimental, emergent i marginada dels cercles oficials. Era cultura d'avantguarda, una forma activa de resistir els principis establerts, una forma latent de resistència política.

El periodista va propiciar la presència pública d'artistes, exposicions, performances, llibreries i autors nous, i encara va dedicar més interès en publicar informacions sobre alguns companys de la premsa i sobre poetes poc coneguts. Del món editorial, dedicà especial atenció sobre el grup d'intel·lectuals que envoltava Carlos Barral, amb qui es sentia força identificat.

A banda del propòsit general de defensar una cultura emergent i anti-franquista, assistí com a cronista a esdeveniments culturals de signe més o menys oficial, com per exemple la concessió dels premis Planeta, uns guardons dels quals es va mostrar poc entusiasta. En conjunt, la feina d'informar sobre esdeveniments culturals va tenir en Vázquez Montalbán tractaments diversos.

La maledicció dels premis literaris

Vázquez Montalbán va publicar la crònica de la concessió dels premis Planeta l'any 1960 i 1961, però no li agradaven els premis que considerava comercials i preferia el premi Nadal. Dels premis literaris en conjunt va fer un llarg treball publicat en quatre capítols a *Solidaridad Nacional* sobre la utilitat d'aquesta figura en la producció cultural. Per tant, va ser un dels temes més importants i recurrents en els primers anys.

Va assistir a les gales del premi Planeta de la mateixa manera com faria les visites a determinades poblacions, fent un passejada pel lloc. Copsava

³⁵³ Les crítiques, ja sigui de llibres, poesia o teatre es descriuen en el punt 4.7.3

l'ambient, agafava una conversa escoltada aquí o allà i, tot i que no cercava massa protagonisme, no amagava que era ell en concret qui recorria les sales. No simulava ser un narrador omniscient, posem per cas. La crònica començava quan ell arribava a l'acte, i la crònica acabava quan la gent començava a desfilar; o bé quan s'entrevistava el guanyador que, en aquell temps, no participava de la proclamació i es quedava a casa a esperar el resultat, de forma que el guardonat havia d'acudir a l'hotel Ritz o bé els periodistes anaven a tota velocitat en uns quants taxis a parlar amb ell a casa seva.

En la concessió del Nadal de 1960, el periodista explicava l'entrada a l'hotel i la qualitat de les “figures presents” i visibles. Vázquez Montalbán no es fixava massa en l'entorn físic. Preferia les persones i els comentaris dels convidats, preferia que la lluentor de la nit no amagués la realitat subjacent humana i política. Converses que sonaven i que el periodista anotava segons l'interès del moment. Era la segona edició del premi Planeta des de que es celebrava al Ritz, i la guanyaria el novel·lista i policia Tomàs Salvador amb la novel·la *El atentado*. El jurat es trobava reunit i votava per eliminació. Cada certa estona es descartaven alguns candidats i el jurat votava de nou. Quan hi havia un nou veredictes parcial, apareixia el portaveu i n'informava. Després seguia la deliberació; tota una dramaturgia teatral de la qual insinuà les falsedats:

“Por fin la última votación. Un silencio teñido de humo se adueña del salón.

— “El atentado”, de Julio Mandarinó [pseudònim de Tomás Salvador]

Lentamente se abre la plica. Lara ya sonríe.

— ¡Tomás Salvador!

Un secreto bien guardado y el salón deja escapar un ¡oh! de espontánea sorpresa. Pero alguien no se sorprende tanto...

— Esa novela de Tomás está en imprenta de Lara hace quince días, y dos que está picada.

Voz anónima. Voz discutible. Voz improbable”

El Español, 23 d'octubre de 1960:52

A *Solidaridad Nacional* també va redactar la mateixa crònica, més breu i senzilla. Va insistir molt en la professió del guanyador, policia: “Hoy por la noche, Tomás hará su guardia habitual en la Comisaría”, deia en un destacat.

Pel premi Nadal de 1960 l'esquema va ser més formal perquè presidia l'acte el governador de la província. El periodista citava tota una llarga

llista de convidats, i després va incloure alguns coneguts: Francisco Candel, Juan Marsé, Francisco Daunis, entres els propis, i també Camilo José Cela i els periodistes – i antics professors - Manuel del Arco i Néstor Luján. Va guanyar un autor jove, Ramiro Pinilla, basc, amb una novel·la que narrava com un poble sencer va saquejar en una nit un vaixell carregat de carbó que va embarrancar a la costa: *Las ciegas hormigas*. L'argument tenia un flaïr de realisme social.

L'any següent es van repetir els plantejaments, però el guanyador del Nadal es trobava a Madrid i era un important periodista, Torcuato Luca de Tena, raó per la qual la crònica d'*El Español* es va signar a quatre mans amb un company de la capital. Vázquez Montalbán va citar els noms dels seus - José María Valverde o José María Bleuca, joves professors de la facultat de Filosofia i Lletres -, i l'anècdota de la nit va ser que no es va saber qui era el finalista perquè darrera del pseudònim utilitzat, a la plica, no va aparèixer cap nom. Estava buida.

En conjunt, Vázquez Montalbán va fer les cròniques sobre la concessió de premis literaris amb una certa displicència. No volia transmetre l'emoció que segurament sentia en un acte que a ell li interessava perquè ell volia ser escriptor, i per tant exagerava la fredor i la distància. El lliurament del premi i la cerimònia era una posada en escena, naturalment, com la deliberació tenia el punt d'artifici que va desvelar en el premi Planeta.

Unes setmanes més tard va presentar a *Solidaridad Nacional* un llarg article en set capítols sobre aquest espinós assumpte³⁵⁴. En el primer capítol feia seu el conjunt de crítiques mercantilistes sobre el sistema de premis.

“Del mismo modo que a uno le crean la necesidad de utilizar calcetines con topitos (...) se ha forjado otra necesidad artificial: Basta echar un ojeada a la temática de la novela española que concurre a los premios literarios: temática toda ella pequeño – burguesa, de interés minoritario y para estar por casa”
Solidaridad Nacional, 8 de febrer de 1961

Vázquez Montalbán propugnava premiar obres ja publicades i no manuscrites per evitar la sobreproducció i la confluència d'interessos entre jurats i editorials. Els premis no eren més que una operació comercial per promoure el consum. No tenien intenció literària, sinó editorial. El

³⁵⁴ “¿Están en crisis los premios literarios? Miserias y grandezas de la fabricación de literatura”, *Solidaridad Nacional*, 8,9,10,11,12,14 i 15 de febrer de 1961

propi José Manuel Lara va respondre a les preguntes de Vázquez Montalbán uns dies més tard. A diferència de Barral, va defensar la visió economicista del negoci, precisament la part que Vázquez criticava.

Des de *Triunfo* va tornar a informar sobre els premis en algunes ocasions més. Primer per defensar el Nadal el 1970³⁵⁵, quan el guardó havia deixat d'atraure autoritats pels problemes que havia patit Néstor Luján amb el ministeri d'Informació i Turisme com a director de *Destino*. La crònica, buida d'anècdotes i lleument crítica amb el poder, afavoria l'antifranquisme cultural. Va tornar l'any següent, i aquesta vegada va guarnir més el relat dels esdeveniments festius i composà una descripció brillant i irònica, potser perquè a més del guanyador, Jesús Fernández Santos, el premi en català, el 'Josep Pla', havia estat per Tomàs i Teresa Pàmies per l'obra conjunta *Testament a Praga*. Era el moment de lluir ironia.

“No falta el comentario de que los dos premios, tanto el Nadal como el Pla, han ido a parar a las urnas de la izquierda. No tarda en llegar la precisión: la izquierda independiente. Según parece, la izquierda independiente es menos izquierda. No lava tan blanco” *Triunfo*, 16 de gener de 1970: 39

El periodista va informar en altres informacions dels canvis a l'editorial Seix Barral el 1970, de com Carlos Barral i Rosa Regàs van perdre el lloc a l'editorial i van haver de començar amb un nou segell que Vázquez va presentar i defensar a *Triunfo*. També impulsaven un nou premi, el Barral, sobre el que Vázquez va ironitzar perquè el guanyador era un altre escriptor llatinoamericà. No va amagar la insinuació de favoritismes.

“Castellet ha leído con frialdad la historia de las eliminaciones [en les votacions]. Al decir que la novela de [Maria Luz] Melcón (l'escriptora que va quedar finalista) y la de Heroldo (el guanyador) habían empatado, no ha clarificado el por qué en caso de empate los argentinos ganan” *Triunfo*, 12 de juny de 1971:43

Pitjor li havia anat a l'antiga Seix Barral, a la qual unes setmanes abans li van colar com a guanyador un llibre que s'havia publicat abans a França.

El periodista va deixar de banda la informació cultural arran de començar a *Por Favor*, el 1974, però va fer una excepció sobre la concessió del

³⁵⁵ “Un premio Nadal tranquilo”, 1 de gener de 1970:43-44

Planeta de 1976³⁵⁶, quan va criticar l'organització pels rumors que havien situat Ramon Tamames com a guanyador, primer, i com a finalista després, quan al final no va ser ni una cosa ni l'altre: "El señor Lara ha vuelto a ser el supremo ganador del premio Planeta 1976 al llegar a la meta con tres novelas, tres que van a ser vendidas como bocadillos de jamón y queso".

Innovació cultural, antifranquisme i Sant Jordi

Al marge dels premis, Vázquez Montalbán va intentar difondre entre el públic noves experiències culturals. Avantguardes i renovacions estètiques, perfomances i innovacions artístiques van ser el context cultural en què es va desenvolupar durant el període 1970-1974, quan s'encarregà a *Triunfo* d'informar sobre les novetats culturals que es presentaven a Catalunya.

Ja a la premsa falangista havia publicat el 1960, per exemple, la presentació d'un llibre de Juan Marsé i una entrevista amb l'escriptor amb motiu de la publicació de la novel·la *Encerrados con un sólo juguete*³⁵⁷. O també una crònica sobre l'estrena d'una obra de teatre experimental en una taverna³⁵⁸. El periodista havia estat en ocasions molt dur contra el teatre burgès, per exemple, quan va analitzar la crisi del gènere a Barcelona, encara a *Solidaridad Nacional*. A Barcelona el teatre es trobava moribund, en mans d'un tipus de públic burgès, 'el senyor del puro', que obligava uns empresaris atemorits a centrar-se únicament en la representació d'obres sense cap mena d'interès, comercials i senzilles³⁵⁹. El periodista entrevistà en aquest cas a quatre impulsors de la renovació teatral, entre d'altres Joan Brossa, que van apostar de forma clara per un teatre universitari que renovés els escenaris comercials i populars, o si no l'espectacle teatral moriria. La culpa s'assignava al públic perquè "había consentido el envilecimiento de temas. Es el culpable de su crisis"³⁶⁰. Però un nou teatre emergia. La representació de l'obra *La Estratosfera*, de Pedro Sal-

³⁵⁶ "Tres novelas ganadoras del premio Planeta" *Triunfo*, 30 d'octubre de 1976

³⁵⁷ Juan Marsé, el novelista encerrado con un solo juguete, *Solidaridad Nacional*, 2 de desembre de 1960

³⁵⁸ "La estratosfera" de Pedro Salinas, en un escenario natural", *Solidaridad Nacional*, 2 de novembre de 1960

³⁵⁹ "El teatro En Barcelona. ¿Un muerto o un recién nacido?", *Solidaridad Nacional*, 1, 2 i 8 de gener de 1962

³⁶⁰ "LA CRISIS TEATRAL EN BARCELONA. Los espectáculos "taquilleros han alejado al público de los escenarios" *El Español*, 4 de març de 1962, N° 692:23-27

nas, es va desenvolupar en una taverna a càrrec del grup de teatre La Pipironda. Representada entre el públic, aquesta obra “hincada en nuestro siglo de Oro”, segons Vázquez Montalbán, va apassionar els presents, que fins i tot van poder participar-hi (alguns d’ells no massa sobris). Vázquez explicava que obres d’aquest tipus s’havien representat amb gran èxit una trentena de cops, fins i tot en el Somorrostro barceloní, en mig d’una població marginada que havia gaudit de la representació. Un teatre, concloïa, “sense intencions mercantils”.

Intentava promoure els escriptors, intel·lectuals i professors antifranquistes. Tots eren persones joves com ell, encara no massa situades, i Vázquez va tenir cura de citar-los com presents en actes culturals per augmentar la presència pública. Fer-los presents i, si podia, donar-los la veu. Sovintegen les presentacions de llibres de poetes poc coneguts, per exemple, o també les de companys periodistes, un costum que va començar el 1965 amb una crònica de la inauguració d’una exposició del seu amic Luis Carandell, presentat aquí com un artista que exposava escultures i ninots realitzats amb materials vegetals³⁶¹. Aquesta tendència la trobarem també en les cròniques dedicades a exposicions de Cesc o Perich, o sobre presentacions de llibres de Juan Marsé, algun de Núria Pompeia o la presència del que a començaments dels 70 era el cercle literari que envoltava Carlos Barral o Josep Maria Castellet, del quals el periodista es trobava força pròxim.

La defensa de la cultura antifranquista es faria encara més palesa en altres gèneres, com el reportatge, l’anàlisi i la crítica, en les quals, per exemple, presentaria al públic figures com Josep Carner en arribar a Espanya, o Gabriel Ferrater, Pablo Neruda, Terenci Moix o Juan Goytisolo, entre molts altres, així com faria pública la vida d’algunes institucions, com la Fundació Miró, presidida pel company de partit Francesc Vicens. I la irrupció de les avantguardes, el pintor Àngel Jové, la dissenyadora Carme Aiguadé o l’equip Crònica. (Veure punts 4.7.5)

També s’encarregà de les cròniques del dia de Sant Jordi a Barcelona, que en els primers anys 70 a *Triunfo* es van convertir més que mai en una successió de persones i comentaris, dites i referències sobre el petit món dels assistents i els problemes que s’amagaven entre ells. Utilitzava un llenguatge natural que volia semblar tan oral com el de les veus recollides. Hi afegia al text bromes, al·lusions familiars i un cert ambient de

³⁶¹ “El trapierismo. El saco y la piel humana, la limpieza y la asepsia, el arte de la cochambre” *Siglo 20*, 19 de juny de 1965:61-63

grup que s'ho estava passant molt bé en el llarg seguit d'actes propis de la celebració del dia del llibre. Vázquez volia ressaltar la normalitat dels escriptors i treure'ls pompositat³⁶². Barrejats, l'últim rumor (Terenci Moix s'ha casat a Roma amb una model alemanya) amb un vers de Parnero: "Al amanecer, los niños montaron en sus triciclos y nunca regresaron". Costaria trobar un exemple més clar del 'collage' de gèneres com una categoria montalbaniana essencial (Colmeiro, 1996:64), la barreja d'imatges, veus, pensaments cultes, vulgars i cites poètiques que emprava l'escriptor.

El 1971 va ploure, i Vázquez Montalbán va convertir la crònica³⁶³ del dia del llibre en una presentació endreçada dels principals esdeveniments, després de resumir el clima editorial que vivia la ciutat i l'arribada d'escriptors de tota Espanya. Feia l'esforç de pensar en el lector i els esments dels Marsé, Castellet i Regàs estaven més posats en context. Va haver més descripció i més explicació dels actes. Quan havia de fer un comentari malèvol, ometia normalment el nom de l'al·ludit. Jaume Perich i Luis Carandell van arrasar a les minses vendes del dia. Com que els actes culturals començaven uns dies abans, la jornada en sí s'encetava a les zero hores al drugstore del passeig de Gràcia amb un col·loqui entre escriptors. La crònica apareixia en un setmanari i tenia temps d'incloure-hi també les dades de les vendes.

El 1972 va publicar una versió mol reduïda de la jornada³⁶⁴, apareguda una setmana més tard del previst, i l'any 1973 no la va fer. Havia deixat el periodisme cultural en mans de Jose Batlló.

³⁶² "Días de libros y rosas" *Triunfo*, 2 de maig de 1970:30.31

³⁶³ "La cultura bajo la lluvia" *Triunfo*, 8 de maig de 1971:48-49

³⁶⁴ "Barcelona: el libro, la rosa, la canasta y Cambó 'in memoriam'", *Triunfo*, 6 de maig de 1972:46

4.2.3. Quatre ciutats i algunes sorpreses

En el període estudiat, el periodista només va escriure treballs sobre visites a ciutats en cinc ocasions³⁶⁵. Bilbao va ser la primera de la qual parlà a la premsa, el 1970, amb motiu de formar part del jurat del premi de poesia Vizcaya que ell mateix havia guanyat l'any 1969. El titular no podia caure molt bé a la ciutat. “Mi Paseo por Bilbao. Crónica de la visita a Bilbao, una ciudad sin cultura ni burguesía”³⁶⁶. Com faria la majoria de cops, la descripció física de la ciutat ocupava poc espai. De fet, la crònica estava muntada com un conjunt de tòpics de l'autor que la pròpia visita i l'aproximació als llocs reals desmanegava. Vázquez va retratar sobretot la vida social i política de la burgesia:

“El papel de esta casta dominante aparece en cualquier conversación, sobre cualquier tema. ¿Por qué en Bilbao no ha prendido con el mismo fervor que en Guipúzcoa la reivindicación vasquista? En parte, por el peso sociológico del proletariado industrial inmigrante, pero fundamentalmente por el carácter centralista de la alta burguesía vasca” *Triunfo*, 3 d'octubre de 1970:12

Vázquez descrivia una burgesia sense afanys culturals que no promovia l'art ni la literatura, i per tant no encapçalava la reivindicació ”ètnica”, a diferència de la burgesia catalana, que sí prenia un paper catalitzador de les identitats. Acabava la visita amb la descripció de l'alegria que es vivia en els restaurants, on la gent es mostrava com realment era.

A Berlín també li va interessar més el paisatge humà, de forma que la ciutat pràcticament no apareixia ni com a rerefons de la visita. La crònica³⁶⁷ es va convertir en un recull de les sensacions que li va provocar conèixer uns espanyols emigrats. Vázquez Montalbán va pronunciar una conferència a la Universitat Lliure sobre la seva narrativa de ficció i va entrar en contacte amb uns emigrants que el van convidar l'endemà a fer una petita xerrada en un centre social gestionat per ells. De fet, no s'hauria de considerar un article de viatge perquè, sense mirar la ciutat, el

³⁶⁵ Catàleg a annex B (CD): **36CiutatsViatges**. Inclou tots els articles que tenen com a motiu principal un viatge, fa siguin cròniques o reportatges.

³⁶⁶ *Triunfo*, 3 d'octubre de 1970:12-17. El text informa de que era la tercera visita que Vázquez Montalbán feia a la ciutat.

³⁶⁷ “Quien va a Alemania ¿pierde su silla?” *Triunfo*, 8 de febrer de 1975: 34-35

periodista va dedicar la crònica a descriure més aviat la temperatura emocional dels assistents a la xerrada, que se sentien del tot oblidats per Espanya, i a percebre com dubtaven des de la distància de la imaginada ‘obertura’ política espanyola. A més, naturalment, del deler que sentien pel retorn.

“Termina la cosa entre aplausos que ellos se merecen más que yo. Continúa el diálogo de uno en uno. Voy de uno a otro. De ofertas de copas de jerez a preguntas que siempre incidan en el mismo tema: volver, volver, volver. Me presentan a uno que esa misma noche coge un tren hacia España. Vuelve para quedarse”. *Triunfo*, 8 de febrer de 1975: 35

El Nadal de 1971 va visitar París per primer cop, i el viatge li va inspirar una anàlisi política com les que composava a *Tele/eXpres*. El va publicar a *Triunfo*³⁶⁸, un llarg article en cinc pàgines. A banda dels comentaris sobre la política francesa, descrivia algunes parts de la ciutat sense defugir idealitzar-la. Negà que la capital estigués en decadència, tal com defenia un company de viatge, i acumulà racons inoblidables:

“Muy cerca [en el cementiri Père Lachaise], un monumento construido a la memoria de los treinta y cinco mil españoles que murieron en defensa de las libertades en Europa: luchando en los frentes aliados o deportados en campos de concentración alemanes (...) No es nada ostentoso, pero para cualquier español resulta acongojante” *Triunfo*, 5 de febrer de 1972:12

Va anar al cinema tres o quatre vegades a veure pel·lícules prohibides a Espanya i es va espantar dels preus dels restaurants. Però el que més va destacar i fruir és que es trobava en una democràcia, per burgesa que fos. I li brollava la natural enveja davant d’una premsa sense censura política.

“...uno puede encontrar revistas, folletos y libros en contra de los “flics” [els gendarmes francesos] . Revistas legales en las que se caricaturiza al matrimonio Pompidou con una refrescante impunidad (...) Hay aquí estudios sobre la revolución entre los quechuas, los mongoles y los pingüinos de la Antártida” *Triunfo*, 5 de febrer de 1972:12

³⁶⁸ “París tal vez sea una fiesta”, 5 de febrer de 1972:8-12

També publicà a *Triunfo* la crònica d'un viatge a Amsterdam el 1972³⁶⁹, un treball en que la burgesia tornava a tenir un paper central. El periodista cercava de nou la història i la societat. I va dedicar una atenció especial a l'anomenat 'Paradise', un centre cultural per a joves que ells mateixos gestionaven, un espai de llibertat absoluta que el colpí amb molta força³⁷⁰. També va presentar un article sobre el mateix material a *Boccaccio* uns dies després, "Ajax el más poderoso"³⁷¹.

El viatge més significatiu, però, en el periodisme de Vázquez Montalbán va ser el que va realitzar a San Francisco el maig de 1973. Era la primera vegada que estava a la metròpoli, el primer cop que volava per sobre de l'Atlàntic i que arribava al país del que tantes vegades havia denunciat el govern que manava al món.

Va separar en dos articles diferents els rèdits periodístics de l'estada. En un primer treball, una nota breu, glossà la trobada que van tenir amb un empresari nord-americà que els va abordar durant un vol domèstic. El periodista va sospitar d'ell i el va prendre per un espia perquè era "amable hasta la sospecha" però, si no ho era, l'empresari xerraire es convertiria en un bon exemple d'un caràcter extravertit, ingenu i mercantil molt característic del país³⁷². Aquesta petita peça servia com entradeta del treball llarg, una crònica sobre l'estada a San Francisco³⁷³. Inicià el text amb els detalls de les cançons que els va oferir a l'autobús el guia que va recollir tot el grup d'espanyols a l'aeroport. El periodista va destacar de l'arribada aquesta estranya figura i, sobretot, l'eficàcia que traspuaven els serveis. A partir d'aquí, i a l'inrevés del que solia, el text descriu la ciutat, l'entorn, el paisatge. Les persones quedaven en un segon pla.

"...San Francisco es una ciudad relativamente tranquila. "Es una ciudad para pasear" Una comprobación que hicimos hasta la saciedad y el cansancio. Porque la característica de haber sido construida sobre una floración de colinas le permite a San Francisco ser la ciudad de perspectivas hermosas e insólitas, pero también un auténtico desafío para la respiración del peatón escalador" *Boccaccio*, juny de 1973:44

³⁶⁹ "Amsterdam: Capitalismo y anarquismo", *Triunfo*, 4 de novembre de 1972

³⁷⁰ De fet, aquest espai apareix a la novel·la *Tatuaje* quan el detectiu Carvalho visita la ciutat.

³⁷¹ *Boccaccio*, desembre de 1972:81-84.

³⁷² "América, América" *Boccaccio*, juny de 1973:34-35. Vázquez Montalbán reproduïx una situació molt semblant entre Pepe Carvalho i un altre personatge durant un vol a *La soledad del mánager*, Planeta, 1977.

³⁷³ "Al este del Edén. San Francisco", *Boccaccio*, juny de 1973:42-48

El periodista reflectí el mercantilisme i les relacions públiques del comerç, l'amabilitat interessada en els negocis i alguna anècdota menor. Elogià el menjar i les dones, a més de recordar les relacions que se li suposaven a l'alcalde amb la màfia. La multitud de canals televisiu el va atordir. Van visitar, i així s'explicava a la crònica, Sausalito, "una reserva d'intel·lectuals i artistes", el Golden Gate i Fisherman's Wharf. Vida de turistes.

"Uno ya ha llegado al país, dejando en casa cualquier presunción de que pudiera entender algo en el breve recorrido de unos días. Una realidad compleja como la norteamericana, en la que la comida nacional está unificada (...) pero en la que no hay quien unifique las leyes interestatales, las docenas de religiones, las peculiaridades de los estratos de emigración, los intereses, las ideologías, las razas, es una realidad desconcertante" *Bocaccio*, juny de 1973:45

Prudència professional, doncs, davant un país tan intel·ligible com un continent. Va ser un dels viatges organitzats per l'Oriol Regàs per la clientela de Bocaccio (veure punt 4.4.4). Vázquez Montalbán també va anar a Bangkok el cap d'any de 1976. Aquest segon viatge, però, no va deixar més que una breu referència en una *capilla*³⁷⁴. En general, no va ser un costum de Vázquez Montalbán escriure articles - ni cròniques ni reportatges - sobre els viatges privats, com s'ha dit, i per això mateix aquests articles tenen un valor especial. El més cridaner, potser, va ser l'article que va publicar a *Siesta* sobre Acapulco³⁷⁵ en el que mira el lloc amb els ulls del turista que arriba a un centre de plaer universal a gaudir de la pròpia riquesa. Hi descriu les sensacions físiques, la marca de les begudes i la insòlita perfecció del mar. Acaba el reportatge en un restaurant des del qual els turistes gaudeixen del saltadors que es llencen des d'un penya-segat per complaure-les i entretenir-los mentre sopen. Després, encara molls, els saltadors passen a recollir les propines.

També resulta interessant que no aprofités altres viatges importants per elaborar informacions. Per exemple, no va fer servir en termes periodístics el viatge a França que va realitzar el 1971 per conèixer a Federica Montseny, tot i l'evident interès. Potser va redactar un article que no es

³⁷⁴ "Viola en Bangkok" *Triunfo*, 17 de gener de 1976. El viatge es va fer per cap d'any i va tenir també una important ressonància literària a la narrativa de ficció de Vázquez Montalbán, però nul·la repercussió a la premsa.

³⁷⁵ "Acuérdate de Acapulco", *Siesta*, novembre de 1974:45-53

va publicar per temença de les conseqüències legals. Esmentaria aquest viatge molt temps després, quan l'exiliada anarquista va retornar el 1977 a Espanya i Vázquez Montalbán va formar part de la comitiva de periodistes que la va rebre a Barcelona³⁷⁶.

El periodista sempre va ser tant pudorós a fer servir la seva vida privada a la informació com es va sentir lliure per jugar i omplir de referències i al·lusions reals - però prou dissimulades - alguns articles i especialment les novel·les³⁷⁷. En aquest context criden l'atenció dos reportatges associats al viatge de noces de la parella Anna Sallés i Manuel Vázquez el desembre de 1961, quan van passar una setmana al Montseny. No hi ha en els treballs cap al·lusió a la boda recent del reporter, és clar, ni tampoc tenen un valor periodístic especial, però resulta significatiu que aprofités l'estada del viatge de noces³⁷⁸.

³⁷⁶ “El retorno de Federica Montseny”, *Triunfo*, 7 de maig de 1977

³⁷⁷ Entrevistes a Josep Fontana, Sergio Beser, Joaquim Marco i Pere Oriol Costa.

³⁷⁸ “Los Robinsones del Montseny” *Solidaridad Nacional*, 27, 28, 29 de desembre de 1961 i 3 de gener de 1962, i “Vacaciones navideñas en Cataluña. La solitaria mole del Montseny y su turismo de invierno”, *El Español*, 24 de desembre de 1961

4.2.4. La Catalunya perfecta

Les primeres cròniques de Vázquez Montalbán van aparèixer a la premsa falangista entre 1960 i 1962 i expressaven la lluentor de la classe benestant. Va ser alhora una exigència política i comercial, perquè sovint les celebracions eren oficials i estaven patrocinades per la indústria tèxtil, que va desenvolupar gran influència dins la premsa del 'Movimiento'. Vázquez Montalbán retratà l'aristocràcia i l'alta burgesia barcelonina quan va escriure sobre les òperes al Liceu i sobre una festa que es va celebrar en un transatlàntic, el "Cabo de San Roque", que va fer un recorregut fora del port per amenitzar una gala que va congreguar 1.500 convidats, el "todo Barcelona", segons la retòrica del moment.

"Llega la duquesa de Alba. Como todos los asistentes, asciende la escalinata de la comandancia de Marina y se dispone a embarcar en el buque desde el primer piso del edificio. Es ahí donde está la banda militar y de donde sale la música que empaqueta la noche y le pone etiqueta de producto" *El Español*, 8 d'octubre de 1961:27

La prosopopeia, però, no resultava massa enaltida, tret de quan havia de parlar dels promotors de l'acte:

"Barcelona, España entera ha vivido estos últimos tiempos pendiente de esta II Gran Gala [de la Moda](...) El mejor trasatlántico español se preparó para recibir el fabuloso contenido de público y enmarcar los contecimientos que este público presenciaria o protagonizaría: una cena, un cóctel, un desfile de modelos, atracciones musicales, ballet..." *El Español*, 8 d'octubre de 1961:27

Però arribats aquí, i barrejat el periodista entre la gent, començava a anotar algunes converses suposadament escoltades entre el públic, per exemple les absurdes especulacions que van fer alguns homes sobre el lloc on es trobava el vaixell un cop va salpar i va sortir del port. Després del sopar, es va celebrar la desfilada de moda a bord i es van repartir els premis entre el públic. Cap el final del text, apareixien les turbulències. El periodista començava a enviar determinats senyals al lector, normalment en forma d'una nova conversa entre dos convidats:

“Lo que ya constituyó el colmo, difícil de superar, es encontrar en la misma conversaciones como la siguiente:

— El primero que ató el globo de Hegel a tierra fue Foyerback (sic). Con él se introduce la realidad en la filosofía contemporánea. (...)

— Toda la derecha hegeliana – seguía insistiendo el “realista histórico” – participaba del error hegeliano. La aplicación de un esquema ideal sobre una situación dada y cambiante” *El Español*, 8 d’octubre de 1961:30

Només faltava per acabar la festa el sorteig de la joia oficial de la nit i a més realitzar una petita entrevista als promotors per comprovar com pujaven les vendes del sector des de l’any passat. Però al final de la crònica apareixia l’autèntica naturalesa humana:

“La fiesta agoniza. Los asistentes se colocan frente a los mostradores en que se reparten lotes de regalos para damas y caballeros. Se empuja y se forcejea que es un gusto”

(...)

“Los coches esperan a sus propietarios. Los que iniciamos una pedestre vuelta a nuestros hogares, soportamos la curiosidad de los barceloneses noctámbulos que nos ven aparecer como protagonistas de un carnaval inesperado” *El Español*, 8 d’octubre de 1961:31

Vázquez Montalbán signaria unes quantes peces de periodisme patrociniat, en concret sobre moda³⁷⁹ i sobre les anomenades gales de la Seda³⁸⁰. En una d’aquestes va conèixer Natalia Figueroa, poetessa i neta del comte de Romanones, a la que va entrevistar dos cops per dedicar-se a la poesia, no per pertànyer a l’aristocràcia.

També el Liceu va cridar l’atenció d’*El Español* com centre emblemàtic de l’aristocràcia de la ciutat. Vázquez Montalbán va reunir en dos articles la inauguració de la temporada i a continuació l’estrena mundial d’una obra de Falla, “La Atlántida”. Del majestuós teatre va explicar els avantatges tècnics i la convulsa història, amb una referència expressa a l’atemptat revolucionari que va sapsejar el Liceu el 7 de novembre de 1863³⁸¹. No es va estar de cedir la veu als perdedors. Així es poden llegir les raons de Santiago Salvador, l’autor de l’atemptat, que Vázquez Montalbán extreu de la premsa de l’època.

³⁷⁹ Sobre desfilades va publicar cinc cròniques a *El Español*.

³⁸⁰ Va publicar nou treballs a *Solidaridad Nacional* i dos a *El Español* sobre les gales.

³⁸¹ “Barcelona, otra temporada del Liceo”, *El Español*, 19 de novembre de 1961

Com un autèntic melòman³⁸², destacava el caràcter d'esdeveniment social que tenien les representacions i les estrenes i que el públic, en realitat, no estimava la música:

“Por los arcos de gusto ecléctico pasa la flor y la nata de la sociedad y el dinero barcelonés. No importa el programa. El Liceo, es, ante todo, un acontecimiento social” (...) “pero el Liceo ha educado a su público. Hoy, sin poder hablar de pasión, se puede hablar de un gusto por la ópera (...) gracias a la presencia constante de la ‘costumbre’ de las temporadas de ópera” *El Español*, 19 de novembre de 1961: 14

No va fer sang, com tampoc per l'estrena “mundial” de “L'Atlántida”³⁸³, l'obra de Falla. Anunciada com una gran novetat, un cop es llegia el text el lector comprenia que a Barcelona s'estrenaria només una part de l'obra. L'estrena completa seria dos mesos més tard a Milà, on es representaria sencera i amb format d'òpera, no de concert.

Vázquez Montalbán també va cobrir les festes patronals de Barcelona el 1960 i 1961, uns treballs destinats a mostrar una indubtable felicitat col·lectiva. Feia molta incidència en els festivals de la cançó que es celebraven a la ciutat amb ocasió de les festes, i en les diferències que existien entre les votacions del jurat i les preferències del públic. L'any 1960 va publicar a més la crònica d'una demostració aèria que es va desenvolupar a l'aeroport de El Prat. Sempre apareixien peces més llargues al setmanari polític que al diari barceloní perquè al rotatiu hi havia més periodistes per cobrir les celebracions, mentre que a *El Español* només ell informava des de Barcelona. L'excepció d'interès en aquestes celebracions oficials, però, arribaria en una petita peça sobre una festivitat popular d'origen proletari del cors promoguts per Anselm Clavé. El periodista visitava un petit local del districte V, al carrer del Carme, on entrevistava a Enrique Malart per parlar sobre el 35è. aniversari de les Flors de Maig, nom que donava títol a una breu crònica³⁸⁴. A l'entrevista emergia l'autèntic sentit de la corporació musical:

³⁸² Entrevista a Salvador Gené, sacerdot i company de classe, 21 de març de 2005. Afirmava que anaven sovint a fer de claca al Liceu, i assistien a estrenes de teatre. Quan eren a Madrid anaven a veure *sarsueles*, que a Vázquez li agradaven especialment, un detall que corroborarà també Antonio Fraguas.

³⁸³ “LA "ATLÁNTIDA" Un estreno mundial en Barcelona”. *El Español*, 12 de desembre de 1961:60-63

³⁸⁴ “Les flors de maig’ cumple años”. *Solidaridad Nacional*, 14 de novembre de 1961:7

“[Las agrupaciones claverianas] no se han olvidado de los principios de Clavé. Un coro no es sólo un grupo de señores que cantan, es también un vehículo de extensión cultural (...) Tenemos clases de solfeo, por ejemplo, para los hijos de los coristas. También parte de lo que se paga con las cuotas se destina a socorrer necesidades de los asociados” *Solidaridad Nacional*, 14 de noviembre de 1961:7

I rematava:

“Uno recuerda esa noche de lunes de Pascua cuando el “ram pata plan” de los tambores tiene la virtud de poner luz en los balcones y las ventanas del Distrito V. Un barrio obrero, identificado con todo lo que puedan ser manifestaciones colectivas, se echa a los balcones” *Solidaridad Nacional*, 14 de noviembre de 1961:7

Ciutat de fires i congressos

Vázquez Montalbán definiria Barcelona durant molt temps amb l'eslògan que durant certs moments del franquisme es va emprar per promoure a la ciutat Comtal, “ciudad de ferias y congresos”, una forma d'amagar els immensos problemes urbanístics que tenia la ciutat i patien els habitants. Com si Espanya fos un país ric que defensés la ciència i la cultura, de forma que els científics estiguessin encantats de convertir-se en congressistes a Barcelona, va informar també sobre esdeveniments suposadament noticiables que tenien a veure amb la celebració d'una trobada d'entesos o especialistes en determinades àrees del coneixement.

Per exemple, a *El Español* va informar d'un congrés d'editors europeus que es van trobar a la ciutat. L'article³⁸⁵ va aparèixer just quan ell portava tres dies detingut, el 14 de maig de 1962. Un congrés sobre reconstrucció monumental i artística³⁸⁶, una exposició de joguines japoneses en el palau de la Virreina³⁸⁷ i el primer museu de perfums del món, creat a Barcelona, eren altres exemples. O també el II congrés d'Arqueologia

³⁸⁵ “Barcelona, capital del libro. Más de mil representantes de veintisiete países en el XVI Congreso Internacional de Editores” *El Español*, 13 de maig de 1962:51-53

³⁸⁶ “Arte sepultado bajo las piedras. Eficaz política de reconstrucción monumental en Catalunya” *El Español*, 29 d'abril de 1962:22-26

³⁸⁷ “Oriente en la Rambla barcelonesa. 700 piezas de arte popular japonés en el Palacio de la Virreina”, *El Español*, 18 de febrer de 1962:22-26

Marina³⁸⁸, celebrat també a Barcelona. Vist el llistat, no cal aclarir que la capacitat de convocar congressos de qualitat a la segona ciutat del país era més aviat una il·lusió publicitària.

A les mans de Vázquez Montalbán, tenien poc de cròniques aquestes informacions, perquè no donava una visió personal de l'acte. Més aviat carregava el text de dades històriques i les tancava amb una o dues entrevistes als organitzadors perquè en definitiva el treball tenia més de periodisme de gabinets, o patrocinat, que interès informatiu. El to, doncs, no recollia elements de la visita que ell mateix feia al recinte i les peces tindrien certa tendència al reportatge per la desaparició de la visió subjectiva i personal del periodista. Publicava el text amb moltes fotografies, moltes dades tècniques, alguna declaració d'un catedràtic o de l'especialista de torn i poca veu personal.

En un crònica especial, però, va fer servir altres armes, si bé no es celebrava ni una fira ni un congrés sinó un acte apostòlic, un missió eucarística que el bisbe auxiliar de Nova York, Fulton J. Sheen, va desenvolupar a Barcelona durant un cap de setmana. Com que el sacerdot era una figura de la televisió al seu país, Vázquez Montalbán es va interessar de debò, i va fer una crònica efectista de l'esdeveniment³⁸⁹. L'acte inicial va ser la concentració de 800 capellans davant de la catedral per celebrar l'ofici amb què començaven dues setmanes d'evangelització a la ciutat. Els sacerdots prestaven jurament i a continuació es repartien pels carrers, on durant 15 dies predicarien la paraula divina. El periodista aprofità la informació per descriure la ciutat prohibida.

“Fui testigo de un espectáculo revelador. En uno de los barrios más míseros de la ciudad, el Bogatelle, en el Somorrostro, donde los colectores dejan sobre la piel del mar la hediondez de la ciudad, unos altavoces propagaban el anuncio de las predicaciones con motivo de la Santa Misión. Las gentes dejaban sus casuchas de uralita y hoja de lata para acudir al llamamiento de la Santa Misión. Cruzaban el río de aguas residuales, ese río pestilente en verano y en invierno, atraídos por la voz de la salvación de las almas” *El Español*, 5 de març de 1961:9

³⁸⁸ *El Español*, 17 de setembre de 1961:22-26

³⁸⁹ “Barcelona: Santa Misión. 804 misioneros de toda España han predicado en las zonas céntricas y en los suburbios” *El Español*, 5 de març de 1961:9-12

Després es va concentrar en el model d'apostolat del bisbe novaiorquès: telegènia personal, transmissió de la fe a través de la televisió i un llistat de personalitats convertides al catolicisme, com si fos un currículum. La crònica es va tancar en un Camp Nou ple de cent mil escolars que van assistir a la clausura de la missió.

La primera columna

Vázquez va tenir l'oportunitat de redactar cada dia una peça, una columna, els quinze dies que va durar el juny de 1961 la contraportada especial que li dedicà *Solidaridad Nacional* a la XXIX Fira Internacional de Mostres. Sota el títol genèric de "La Feria a simple vista y oído", Vázquez va descriure els diferents tipus de persones que visitaven la fira i donà a entendre l'enorme distància que hi havia entre els bens de consums exposats i les limitades possibilitats de compra dels visitants. Aquesta estrena no tindria res a veure amb les columnes que escriurà anys després. Publicà una sèrie de 15 articles:

Taula 8: Columnes publicades a Solidaridad Nacional

<i>"La feria a simple vista y oído" Juny de 1961</i>		
Personas, máquinas y una señora algo anticuada	Dissabte, 3	Pàg. 12 (última)
Aprenda usted, pero no se electrocute ...	Diumenge, 4	Pàg. 16(última)
El anciano, la muchacha, el niño y un moro robado	Dimarts, 6	Pàg. 14 (última)
La odisea de un segoviano	Dimecres, 7	Pàg. 12 (última)
El caso de los niños carpinteros	Dijous, 8	Pág. 10 (última)
Los delincuentes también exponen	Divendres, 9	Pàg. 12 (última)
El pan nuestro de veinte días	Dissabte, 10	Pàg. 12 (última)
Lo que se habla en la feria	Diumenge, 11	Pàg. 16 (última)
Por favor, ¿ha visto usted a mi marido?	Dimarts, 13	Pàg. 16 (última)
El caso del "inglés" irascible	Dimecres, 14	Pàg. 14 (última)
La feria fuera de la feria	Dijous, 15	Pàg. 14 (última)
Tierra cocida y hombres cocidos	Divendres, 16	Pàg. 14 (última)
"Cock-tails" y gambas	Dissabte 17	Pàg. 12 (última)
Música, musiquitos y músicos	Dimarts, 20	Pàg. 8
La Feria se viene, la Feria se va ...	Dimarts, 21	Pàg. 12 (última)

La columna no estava firmada, però sí la contraportada en conjunt. En un requadre a peu de pàgina apareixien els noms de Joaquín Coca, Manuel Vázquez i Francisco Daunis, a més del fotògraf Pérez de Rozas. La plana estava compaginada en tres zones diferents: a la part central es distribuïen les diferents informacions dedicades a la fira. En els dos laterals de la plana apareixien dues columnes, les dues sense firmar.

Una anava probablement a càrrec de Joaquín Coca i portava com a títol genèric “Recorrido por la Feria”. Presentava les exposicions que es podien visitar en cada pavelló. En cert moment l'autor afirmava: “Recuerdo que, hace ya años, en uno de mis primeros reportajes sobre nuestra Feria...”³⁹⁰ Per aquesta raó es pot deduir que el redactor d'aquesta columna era Joaquín Coca. Havia fet llavors 40 anys, i era el periodista més gran dels que signaven la pàgina. Francisco Daunis³⁹¹ era redactor de plantilla del periòdic des de 1957 i Vázquez Montalbán col·laborava des de feia 10 mesos.

L'autoria de la segona columna es pot assignar sense cap dubte a Vázquez Montalbán perquè va signar un article a *El Español* sobre la Fira³⁹² que presentava algunes frases idèntiques respecte la columna del dairi. Per exemple, una anècdota sobre Trujillo quan el president de la República Dominicana va visitar una edició anterior de la Feria:

“A esta Feria de Muestras han venido las más ilustres personalidades. Una de ellas fue Rafael Leónidas Trujillo, el dictador dominicano recientemente asesinado, quien quiso comprar una grúa de Feria porque su hijo pequeño se había encariñado de ella (pagaba en dólares)”. *Solidaridad Nacional*, 4 de junio de 1961:16

En el treball de *El Español*, publicat el dia 11 de juny, es reproduïa la mateixa anècdota descrita en el setmanari falangista sense tants detalls i sobretot sense utilitzar l'adjectiu ‘dictador’:

“El presidente Trujillo visitaba la Feria con su esposa y su hijo menor, y al llegar ante la grúa expuesta a la entrada de la Feria, el niño tiró de la manga del hombre de Estado y le señaló la

³⁹⁰ *Solidaridad Nacional*. 21 de junio de 1961: 12

³⁹¹ Entrevista, juny de 2006. No obstant, no recorda en absolut haver realitzat aquesta plana.

³⁹² “Barcelona: Feria Internacional. Más de diez mil expositores en los quince pabellones de Montjuich”. *El Español*. Nº 654. 11 de junio de 1961: 17-20

grúa... Después se dirigió a uno de sus acompañantes y señalando la grúa no dijo más que esto: ¿Cuánto vale? E hizo ademán de llevarse la mano a la cartera o al talonario de cheques”
El Español. N° 654. 11 de junio de 1961: 20

Vázquez parlava amb la gent, escoltava i observava molt per elaborar la columna. Feia un *passeg*. La selecció dels continguts informatius de les columnes no resulta especialment elogiosa. A la fira trobà persones de tot tipus, i més aviat el periodista en destacà l'estranyesa i certa picaresca. El dia nou de juny, “Los delincuentes también exponen”, va reprendre una anècdota relatada el dia anterior sobre un nen que es dedicava a robar als estands i l'amplià amb un personatge que corria les instal·lacions oferint al públic objectes robats. A més, un company periodista li va explicar que a la fira hi havia un estafador que simulava captar socis capitalistes per estafar-los.

També explicà una discussió entre una parella d'anglesos que va durar tota una tarda, al bell mig de l'exposició, una baralla a crits de la qual ningú no va entendre ni una paraula; o que els nens que formaven part de les visites escolars es cansaven aviat i començaven a jugar amb una improvisada pilota feta de papers; o com es va empenyar una dona perquè el seu marit gastava massa en tabac i futbol però no tenia diners per comprar-li un electrodomèstic; o l'aventura d'una altra que va perdre el marit i el va cercar pel recinte del matí a la tarda sense èxit. Tot plegat com si Vázquez Montalbán volgués mostrar la rauxa que provocava en la gent la promesa de consum que hi era implícita. O la varietat de la condició humana.

Entre aquestes mostres de bogeria circumstancial, va resultar colpidora la columna del dia 7 de juny, “La odisea de un segoviano”, dedicada a la història d'un pobre camperol de Segòvia que va estalviar durant 15 anys per poder acomplir una promesa que li va fer al seu pare moribund: venir a Barcelona a veure el recinte de la fira perquè el pare havia contribuït en la construcció el 1929, quan va treballar a les obres dels pavellons de l'Exposició Universal. Vázquez Montalbán relatà a la columna com havia trobat al camperol, com el va anar a veure a la humil pensió on s'allotjava i com aquest li explicà la història. La peça, d'un realisme social dur, mostrava el nivell de vida real dels espanyols. “Este relato hiela un tanto el suspiro”, conclouïa el periodista, que tancà la columna amb una paraula: “Gracias”.

En l'altre extrem, la vida diària dels periodistes que s'ocupaven de la fira va ser l'assumpte de "Cock-tails y gambas", el dia 18, on s'aturà a descriure amb detall què és un còctel de gambes. A la salut del "día de Finlandia":

"Una plateada copa. Dentro, inusitadas formas de gambas nadando, totalmente desnudas, en un líquido espeso que huele a remolacha azucarera. El paciente comensal fisga más allá de las insinuadas gambas y encuentra variadísimos sabores: apio y lechuga, los más usuales. La lechuga no tarda en aparecer, filamentosa y verde sobre un mar rosado de composición extraña. Pues bien, todo eso es un "cock-tail" de gambas" *Solidaridad Nacional*, 18 de junio de 1961:12

Naturalment, al costat del periodista va saltar la reivindicació pàtria. Un "latino provinciano" va lamentar que es malmetessin les gambes d'aquella manera. Li replicà un cuiner. Van discutir. I el periodista va tancar la columna:

"¿Por qué el año que viene no se exhiben (...) variedades gastronómicas para proporcionar educación alimenticia (...) a este carpetovetónico comensal español tan apegado a las judías con chorizo y al arroz a la paella?" *Solidaridad Nacional*, 18 de junio de 1961:12

La dóna va tenir un paper preponderant en aquestes columnes de Vázquez Montalbán. La fira era una ocasió que propiciava l'observació d'actituds femenines que el periodista no va desaproveitar. Algunes admetien entre línies que anaven a la fira cercar una possible parella; les mestresses de casa estaven un xic atabalades pel desig de comprar; i les hostesses van rebre del periodista un interès especial.

"[La azafata] dejó la novela encima de una preciosa mesa funcionalísima, abrió los ojos (ya de por sí grandes), puso la boquita en forma de piñón (...) En otro "stand", en cambio, su exhibidora, muy exhibible..." *Solidaridad Nacional*, 10 de junio de 1961:12

"El producto más representado de la Feria es la mujer de fabricación nacional", deia en un altre moment de la columna. D'un parell d'hostesses, explicà que dedicaven les moltes estones d'avorriment que passaven a la fira per estudiar perquè aviat tenien exàmens. En conjunt,

Vázquez es mostrà encisat amb les actituds intel·lectuals de les poques dones que gosaven dedicar-se a la cultura, com aquestes, i poc considerat amb les actituds domèstiques i submises de la majoria.

En conjunt, Vázquez Montalbán explicà a la columna l'altra cara de la fira: els moments en què no hi havia molta gent i els comportaments inesperats o curiosos dels visitants. Aquest va ser el punt de vista que reprendria després a *Triunfo*, a la columna “La capilla sixtina”, però en aquest cas utilitzant un grup de personatges, no de persones. Però el to popular, aparentment senzill, i el plaer per l'anècdota significativa ja es trobaven a “La Feria a simple vista y oído”, el primer moment que el periodista va poder completar una columna.

Les autoritats franquistes visiten la ciutat

En determinades ocasions, Vázquez Montalbán va informar sobre actes d'estricta caràcter oficial presidits per autoritats del règim franquista a Barcelona. Eren cròniques on s'esperava un llenguatge exaltat sobre l'autoritat que presidia l'acte i també sobre els assistents, tots anomenats amb el nom i el càrrec complet, de forma que eren treballs plens de llistes de personalitats, citades segons la jerarquia estricta que marcava el protocol. No tenien cap valor periodístic. Com que havia minvat el culte a la personalitat de Francisco Franco propi dels anys quaranta, ara es permetia citar la presència pública dels ministres i les autoritats diverses que presidien un acte.

El dimecres dia 26 d'octubre de 1960, signà un informació a la portada del diari sobre la visita del ministre de Educació a Barcelona. Dies abans, un treball de Vázquez obria també la portada, en aquesta ocasió amb un tema no tan important com l'anterior, la celebració d'un concurs literari de la Hermandad de Ex Cautivos. El dia 20 d'octubre, dijous, tornà a publicar el mateix tipus d'informació, al final de la qual constava com a “enviado especial” – per primer cop – a Reus, on Vázquez Montalbán acompanyà a la comitiva que, encapçalada per Pedro Gual Villalbí, va anar a inaugurar la fira de mostres de la localitat. L'11 de novembre es tornà a repetir el mateix fet: visita oficial d'un ministre, ara d'Informació i Turisme, Gabriel Arias Salgado, per presidir la celebració del centenari de l'Ateneu barcelonès. En general, Vázquez Montalbán va complir amb les expectatives retòriques en aquests actes:

“Entre los asistentes, adivinamos la presencia de señores de raza negra que debieron encontrar durante la reunión repetidos motivos de satisfacción por las continuas referencias de los conferenciantes a la obra civilizadora de España, “más allá de las razas y plena de espíritu cristiano” *Solidaridad Nacional*, 13 d’octubre de 1960, pàg. 7 ³⁹³

Però podia ser més entusiasta. Tot i l’adjectivació, Vázquez Montalbán no arribà ni en aquest exemple ni en les informacions al·ludides sobre les visites de jerarques a Barcelona a ultrapassar el to exaltat d’aquest paràgraf, que marca el cim de ‘l’exaltació falangista’ de Vázquez Montalbán al diari, en aquest cas amb motiu del lliurament dels premis literaris a un grup d’ex captius a les presons republicanes:

“Romanticismo, vibración patriótica, casticismo, populismo... No hay duda de que el programa tradujo la complejidad anímica del acto (...) El broche de su charla fue su invocación a la Virgen de la Merced – la patrona – por una Libertad para todos y entendida a la española” *Solidaridad Nacional*, 23 d’octubre de 1960:8

Un exemple pervers d’aquest periodisme dictat per les autoritats, va ser una crònica sobre una visita d’un dies a Torreveja (Alacant) que va impulsar l’antic director general de Premsa Juan Aparicio³⁹⁴. Es tractava de reunir molts dels emigrants originaris de la població alacantina que es trobaven repartits per tota Espanya, i Juan Aparicio en persona va presidir una comitiva de periodistes vinguts de diferents indrets del país per tal d’informar de la notícia, un cop l’havia organitzada. L’Associació de la Premsa de Barcelona va enviar Vázquez Montalbán en nom de *Solidaridad Nacional*. El diari va publicar una sèrie de quatre capítols sobre el viatge. Vázquez emfatitzà sobre els actes celebrats, tots de gran èxit popular, naturalment, i dedicà el quart capítol a recollir els maltractes que, segons els vilatans, patia la població per part del govern perquè encara no havia construït el que la gent considerava remei de tots els mals de la vila, un port comercial.

³⁹³ “Barcelona en la hispanidad” *Solidaridad Nacional*, 13 d’octubre de 1960, pàg. 7

³⁹⁴ Tot i no ser fill de la vila, Juan Aparicio sempre va estar molt lligat a la població. Va impulsar un concurs d’havaneres que encara perdura avui, i té dedicat un passeig, segons informa la pàgina web de l’ajuntament. A més, es troba dipositat el seu legat documental a l’Arxiu del municipi.

4.3. Descodificar el llenguatge del poder

Anàlisi i informació internacional

Durant l'etapa estudiada, Vázquez Montalbán signà 734 articles dedicats a informació internacional³⁹⁵, la immensa majoria d'opinió. El diari *Tele/eXpres* va recollir el gruix de la reflexió sobre l'estat del món i l'equilibri del terror que existia entre els EUA i la URSS. Els treballs es concentraren de forma molt concreta entre els anys 1972 i 1974, i per tant la reflexió estava circumscrita a un conjunt d'esdeveniments limitat: especialment la reelecció de Richard Nixon, la pràctica finalització de la guerra del Vietnam, l'escàndol Watergate, el cop d'estat contra Allende, la coneguda com revolució dels clavells a Portugal, les converses SALT sobre desarmament entre els EUA i la URSS i la dimissió de Richard Nixon entre d'altres.

Els mandataris que més apareixien a les columnes eren el president Richard Nixon i el cap del Departament d'Estat, Henry Kissinger, contra els quals el periodista va desenvolupar una especial animadversió perquè encarnaven el paper de prepotència i ingerència de la metròpoli en els països del bloc occidental. Sobre tots dos queia una acusació de colonialisme universal.

I si tal menyspreu de les sobiranes es donava dins l'OTAN, que no havia de passar amb països com Espanya, que depenia també dels EUA des del punt de vista intern i polític per sobreviure com una illa antide-mocràtica en el sud d'Europa. Amb algunes agències d'intel·ligència pel mig, en especial la CIA, Vázquez construí al llarg d'aquest anys un anti-americanisme radical que es sustentava en raons geopolítiques però també en motius culturals.

Espanya era un país penetrat del tot pels valors i les formes de fer nord-americanes, una colònia. La primera lluita del periodista era contra l'imperialisme i això abastava també la URSS; per tant rebutjava la dialèctica de blocs pròpia de la guerra freda. Ara bé, l'imperialisme nord-americanà anava més lluny perquè condicionava la vides de les persones, els sentiments i les visions de la realitat amb la imposició d'un model de

³⁹⁵ Annex B (en el CD adjunt): **43PolíticaInternacional**

mercat, de consum i un seguit de valors importats que pervertien l'estructura profunda de la personalitat i les creences de les persones.

No era només una qüestió geopolítica, el conflicte que va portar el món a fregar una guerra nuclear el 1962. La importància de l'assumpte es trobava en com la vida quotidiana quedava coaptada per unes formes culturals que pertanyien a un mercat més poderós i a una indústria de la comunicació que no admetia competència i que, al final, impedièn el vell projecte de Vázquez Montalbán pels mitjans de comunicació: les persones havien de convertir-se en actives, quan en realitat eren obligades a resignar-se amb un limitat paper de receptors (Veure el punt 4.8).

La lluita per una vida més digna tenia, llavors, una primera sèrie de condicionaments en la política internacional, un tema que en absolut era ni estrany ni llunyà pel ciutadà. Montserrat Roig li va preguntar el 1975 perquè era tan radical en aquestes qüestions, i Vázquez Montalbán va respondre que no entenia com la gent es deixava dominar sense queixar-se, quasi bé sense adonar-se (Roig, 1975:122).

El problema de les relacions internacionals va ser el tercer gran problema intel·lectual que va afrontar com crític, després de l'estructura de la comunicació (1963) i del papers de les avantguardes (1968) dins la renovació moral i pública que el marxisme havia de significar. Però, a diferència dels altres, va ser el primer tema que es va plantejar primer i de forma sostinguda a la premsa, a *Siglo20* (1965).

Per això Lluís Bassets, company a la redacció de *Tele/eXpres*, considera que era el nucli profund del seu periodisme. “Abans de res, Vázquez Montalbán es considerava un redactor de política internacional”³⁹⁶ No era només que aprofités la tolerància que podia haver a la premsa sobre les opinions referides qüestions de l'estranger (Guillamet, 1996b:112). Per ell la situació internacional era el principi rector de la situació política interna espanyola. I no només perquè Franco no s'hauria sostingut si no fos pel recolzament nord-americà, sinó també perquè el conjunt de la cultura i de les estructures comunicatives eren la conseqüència d'un sistema de colonització capitalista.

Va portar a terme la reflexió sobre la geopolítica mundial en dos moments de gran intensitat. A la revista *Siglo20* el 1965, i entre el febrer de 1972 i el novembre de 1974 a *Tele/eXpres*, on signava quasi cada dia una

³⁹⁶ Entrevista, 21 d'abril de 2008

columna. També a *Bocaccio* publicaria una columna cada número. En aquest pocs mesos es va concentrar el gruix de la reflexió que configurava un pensament d'esquerres. Si bé a *Siglo20* va patir l'inconvenient de passar una censura molt dura i uns funcionaris que a la delegació de Barcelona malhiaven especialment de les seves anàlisis, en el segon període a *Tele/eXpres*, alguns accionistes del diari no el volien per considerar-lo filocomunista. Ho era, com és sabut, i en cert moment va ser apartat de la columna per les seves idees, és a dir, per raons polítiques.

A *Siglo20* es trobava el primer focus de reflexió, el moment que li va permetre sistematitzar el conjunt d'idees sobre la situació mundial. Com no ho va poder continuar a *Triunfo* el 1969 perquè envaïa l'espai informatiu d'Eduardo Haro Tecglen, la reflexió es deturà. A *Por Favor* ja no tenia sentit seguir de forma intensiva la informació internacional. Es mantenien certes al·lusions i algunes informacions personals sobre els mandataris, de nou Kissinger i Nixon, però es feia poc seguiment de l'actualitat exterior. A partir de 1976, a més, la realitat nacional va absorbir del tot la reflexió de Vázquez Montalbán, molt atenta a la situació política diària a Espanya.

Per tant, en el període 1974-78 les anàlisis sobre aquest tema van resultar una excepció. Es referia a la política internacional només en funció de la política nacional, per exemple sobre els viatges del rei Joan Carles als EUA, o els del ministre Marcelino Oreja o Adolfo Suárez per diferents indrets del món a la recerca de recolzaments per la dubtosa democràcia espanyola. La intensitat de la vida nacional va enviar a un segon pla la reflexió internacional de Vázquez Montalbán que, no ho podem oblidar, començà amb un primer exemple a la premsa falangista.

4.3.1. Marxisme ocult a la premsa falangista

Vázquez es va ocupar d'alguns grans mandataris internacionals en alguns destacats articles. Va començar per John F. Kennedy, al qual en va dedicar dos, un a *El Español*³⁹⁷ i un segon a *Solidaridad Nacional*³⁹⁸. Després continuaria amb Willy Brandt, una de les bèsties negres de l'autor, i va tancar amb una sèrie de tres treballs sobre diferents exemples de colonialisme.

Fascinat pel poder: John Fitzgerald Kennedy

Els dos articles sobre el president nord-americà es van realitzar en moments crucials: la nominació com a candidat demòcrata, el juliol de 1960 a Los Angeles, i la victòria electoral que va obtenir el novembre. Són dos treballs molt diferents que mostraven les dues vessants entre les quals oscil·larà l'anàlisi de Vázquez Montalbán, el periodisme i l'assaig. El primer resultava divulgador, mentre el segon, com que donava per fet que el lector ja en tenia molta informació, aprofundia en elements complementaris sobre l'elecció del nou president del EUA: com afectaria la figura de Kennedy l'equilibri del terror mundial, d'una banda, i la irrupció d'importants intel·lectuals d'esquerres dins de l'equip de treball presidencial en el segon.

El primer reportatge era una magnífica descripció del sistema electoral nord-americà. La informació que aportava l'autor sorprèn per l'amplitud i la lucidesa. El text es situava molt lluny dels treballs geopolítics que es publicaven a la revista franquista, plens de referències als crims comesos pels rojos i els seus aliats. L'article exposava el funcionament d'una democràcia liberal, un dels fantasmes del règim franquista, i es va aturar fins i tot a plantejar-se la hipotètica tendència esquerrana de Kennedy:

“Dentro de la supuesta línea izquierdista del partido demócrata, línea encabezada por Stevenson y Humprey, Kennedy ha jugado un poco a ella para atraerse los votos de los sindicatos, votos que no le faltaron en la Convención. No obstante, el iz-

³⁹⁷ “Kennedy – Jhonson, por el Partido Demócrata. Principios de austeridad y de firmeza en su programa "Nueva Frontera", *El Español*, 24 de juliol de 1960.

³⁹⁸ “Kennedy en la “Nueva Frontera” de los EE.UU.”, *Solidaridad Nacional*, 18 de novembre de 1960. Els dos treballs han estat ja presentats a l'apartat 3.2.

quierdismo de Kennedy resulta de lo más moderado dentro del ya de por sí moderado izquierdismo demócrata (...) Ante las carcajadas de Stalin, la alta sociedad norteamericana llamaba “bolchevique” a Roosevelt. Para el Kremlin, Kennedy no pasa de ser un demagogo por conveniencia, como lo indicaba “Pravda” hace unos días” *El Español*, 24.VII.1960: 12-13

Vázquez no es va estar de citar fins i tot *Pravda*, l'agència de notícies soviètica, com a font de l'opinió de la URSS en l'elecció del candidat demòcrata a la presidència. “A Pravda no le gusta ninguno [de los candidatos]”, sentenciava en un altre moment l'autor. No es mostrava d'acord amb la informació soviètica, però la utilitzava sense desacreditar-la. De fet, el reportatge al·ludeix també les tendències d'esquerres dominants al partit demòcrata, de forma que d'alguna manera el text té el valor d'expandir no ja idees prohibides a Espanya, sinó de fer-ho en el setmanari més oficial dels que arribaven als quioscos. Ara bé, el possible esquerranisme de Kennedy estava compensat per la feina del seu ‘economista en cap’, un home d'esquerres però no marxista:

“Rostow critica la interpretación de la Historia que hacen los marxistas, y entre una de sus denuncias encontramos la de que un cambio de estructuras económicas no ha condicionado en la URSS la aparición de un hombre nuevo, sino que ha sido el poder político sostenido sobre la Policía, el partido comunista y el Ejército quienes han sostenido un sistema económico”

També va criticar el sistema democràtic nord-americà per la ‘brutícia’ dels jocs de poder que envoltaven Kennedy, al que presentà com un polític que es servia del poder de la família i de la seva bona imatge davant la televisió, un seguit d'idees implícites en la democràcia lliberal que el periodista assenyalava com defectes de la democràcia burgesa. Destacava també un cert antiamericanisme, d'una banda, i els comentaris sobre el paper alienant que jugaven els mitjans de comunicació i que repassaria en el seu primer llibre, publicat només tres anys després, *Informe sobre la informació*. També afirmava que el poble nord-americà, segons ell, tenia “no ya un bajo nivel cultural, sino intelectual”.

El jove periodista n'extragué una anàlisi rigorosa, gens propagandística, però molt crítica pels dos blocs enfrontats a la guerra freda i, el més sorprenent, elaborà una informació interpretativa coherent amb el que seria després el seu propi pensament. Sota una rígida censura, va sortir endavant una peça en certa forma ‘infiltrada’.

Uns mesos després va tornar a col·locar una anàlisi sobre la figura de Kennedy a *Solidaridad Nacional*. Ara en dos capítols, un cop ja es va confirmar l'elecció del nou president el 8 de novembre, Vázquez va aportar al debat públic més informació de context. El primer capítol³⁹⁹ començava, de nou, parlant de la reacció soviètica al resultat:

“Esto demuestra que si bien los deseos del P.C. ruso estaban orientados hacia un triunfo de los demócratas, a excepción de [Adlai] Stevenson ningún candidato demócrata acababa de satisfacerlos.”

La llarga disquisició que afegí sobre les voluntats soviètiques respecte els candidats incidia en les contradiccions de l'economia nord-americana perquè necessitava de les colònies i del mercat global mundial per a subsistir. Els EUA no tenien més remei que revertir la situació internacional i passar de dominar a col·laborar amb els països poc desenvolupats. A més, havien de reduir les exigències del seu sistema de producció. La clau estava al nou equip de govern, en el qual destacaven l'escriptor John Steinbeck i W. W. Rostow, professor de la universitat de Harvard.

El socialisme immoral de Willy Brandt

Vázquez Montalbán va ser especialment dur contra Willy Brandt, el líder socialdemòcrata alemany, per la manca d'ideari polític propi.

“Dos partidos, el Demócrata cristiano y el Social demócrata: una misma política ofrecida a dos electorados, presuntamente diferentes! (...) la socialdemocracia presta sus armas al mundo capitalista (...) [y] ha abdicado de su último presupuesto marxista”. “El caso de Willy Brandt es una demostración de que Occidente ha separado claramente la política de la verdad de la política del espectáculo” *Solidaridad Nacional*, 13 d'agost de 1961:3⁴⁰⁰

³⁹⁹ “Kennedy en la “Nueva Frontera” de los EEUU. El angustioso problema del equilibrio universal” *Solidaridad Nacional*, 18 de novembre de 1960:3

⁴⁰⁰ “¿Un Kennedy para Alemania?. Willy Brandt: un hombre sin pasado para un partido sin futuro” *Solidaridad Nacional*, 19, 22, 23 i 24 d'agost de 1961

Willy Brandt “era un producto de la televisión” – com Kennedy – que no es diferenciava gaire el líder conservador Adenauer, president fins llavors i de nou candidat al presidència. Vázquez acusà la socialdemocràcia alemanya “de abdicar de su último presupuesto marxista” i d’enganyar a uns militants que havien acceptat una perversió ideològica a canvi d’unes engrunes d’estabilitat econòmica i de consum fàcil. Ni l’enfrontament entre els EUA i la URSS ni la situació de Berlín, segons Vázquez Montalbán, podien justificar la postura del líder alemany.

A més, la URSS estava guanyant la partida econòmica els EUA i era capaç d’atraure’s molts dels països que havien completat el procés de descolonització. En aquest context explosiu pel futur del món, les maniobres electorals dins d’Alemanya no comptaven gaire:

“Ni Adenauer ni Willy Brandt decidirán nada. Lo decidirán Kennedy y Kruschew, ni Mac Millan o De Gaulle. La guerra o la paz, la decidirán todos los grupos de presión de las Potencias occidentales o el PC soviético”

El futur del món estava a les mans dels interessos econòmics, on sempre havien estat. Si es tractava de dilucidar quin dels dos sistemes polítics era més eficaç, calia tenir en compte les raons morals:

“Si bien Alemania Occidental esgrime ante la Oriental el argumento de su prosperidad económica, muestra también la endeblez moral de todo tipo de su sociedad enriquecida, decadente, ajena a otra búsqueda que a la de la “buena vida” en el sentido más pantagruélico de la palabra”

Precisament sobre els interessos econòmics de les grans empreses internacionals (en cap moment utilitzà el terme ‘multinacional’) i sobre la influència amb què lligaven els governs, per molt democràtics que volguessin semblar, tractava la següent anàlisi. L’assumpte va ser la invasió del Canal de Suez el 1956 per una coalició formada pels exèrcits francès, britànic i, en un sentit diferent, l’israelià. Vázquez Montalbán explicà com els interessos de les companyies franceses i britàniques que gestionaven el Canal de Suez abans de què el president egipci Nasser el nacionalitzés, el 1955, es van mobilitzar per influir en l’opinió pública i en els governs dels seus respectius països per tal d’aconseguir la invasió. Com és conegut, els EUA van impedir que la invasió militar es perllongués, però el fet, considerat en conjunt, mostrava per Vázquez Montalbán que les democràcies occidentals només eren una façana dels autèntics inte-

ressos econòmics. Manaven les empreses, no la classe política triada a les eleccions

“La guerra y la paz ya no son cosas del Gobierno; ni lo ha sido nunca. Son cosas delicadas pero utilizables, puestas entre las manazas de la Internacional del Dinero (...) Los *trust* del petróleo manejan el mundo, y nadie denuncia sus manejos. Hay como una “conspiración del silencio” que extrañaría a más de un lector ingenuo, que no haya asomado la cabeza por los periódicos internacionales” *Solidaridad Nacional*, 12 de setembre de 1961:12 ⁴⁰¹

Aquest entrellat d'interessos no es podria portar a terme, com resultava lògic, sense la complicitat dels mitjans de comunicació de cada país, en especial de la premsa, un rol ‘publicitari’ que Vázquez Montalbán assignaria a les empreses d'informació dos anys més tard, al sortir de la presó, en el llibre *Informe sobre la información*. Però ja a l'article exposava que la submissió dels interessos informatius als econòmics “constituye una flagrante violación de la escrupulosa Deontología que desde el último mono de la redacción de un periódico, deben tener como normativa de su conducta cuando lo que está en juego es el porvenir del mundo”

Al contrari que aquest, el tercer intent d'anàlisi de la política internacional a la tardor de 1961 no va reeixir. Vázquez Montalbán signà un article sobre Jomo Kenyatta⁴⁰², un polític ‘aborigen’ impulsor de la descolonització de Kenya, la publicació del qual es va interrompre en el cinquè capítol, quan encara no s'havia explicat tota la biografia que anunciava el titular: de la presó al govern. Els cinc capítols publicats fins aquell moment tenien un tarannà força informatiu i de fet no s'hi trobaven afirmacions rotundes contra empreses ni governs, fóra del govern “esclavista” blanc de la colònia britànica. Com que l'assumpte triat per Vázquez Montalbán es referia a un país desconegut de l'Àfrica, l'autor va haver d'introduir molta informació complementària per tal que el lector es posés en situació. Tot i així, la sèrie no es va completar. El sisè capítol no va aparèixer (Veure punt 3.1.2.3)

⁴⁰¹ “Los grupos de presión hacen la Historia. La verdad sobre la acción franco inglesa contra Egipto. “Poderoso caballero es don dinero” (Quevedo)” *Solidaridad Nacional*, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 211, 22, 23 i 26 de setembre de 1961.

⁴⁰² “El Mau-Mau anda suelto. Jomo Kenyatta, de la cárcel al gobierno” *Solidaridad Nacional*, 19, 21, 22, 25 i 26 d'octubre de 1961.

4.3.2. *Siglo20*, l'embrió d'un pensament d'esquerres

Manuel Vázquez Montalbán es va dedicar en aquest setmanari a l'anàlisi de la informació internacional sota la mirada d'una censura prèvia que sobretot ell, com a redactor en cap d'una redacció petita, patia cada setmana. Per tant, va evitar endinsar-se a l'opinió i es va mantenir en un punt fred de reflexió, una mica distant, com una mena de professor que relatés la història mundial recent. Emmarcava l'actualitat i el seu rerafons a través de l'acumulació de dades i de coneixement. Escrivia llargues posades en context sobre les zones conflictives del planeta. A més, no s'estava d'utilitzar algunes categories marxistes en les seves explicacions però sense citar-les de forma explícita: lluita de classes, contradiccions del capitalisme, crisi de la democràcia burgesa... etc. No apareixien, aquests conceptes, però eren les forces que movien la societat.

L'objectiu de Vázquez Montalbán era descobrir una realitat oculta o, si més no, una realitat oblidada per estar massa present: dues potències dominaven la terra des del final de la segona guerra mundial, el 1945. I totes dues es comportaven com a potències:

“El principal [retret pels acord de Postdam] es que los señores de la Tierra hicieran y deshicieran a su gusto, sin tener en cuenta la voluntad real de los pueblos y las naciones. Pero eso han hecho siempre los señores de la Tierra y el que en esta ocasión se les discuta y censure la prerrogativa procede de que inauguraron entonces el “equilibrio del terror”, la guerra fría”⁴⁰³

Vázquez denunciava l'imperialisme dels EUA i de la URSS, un joc terrible que mantenia la població mundial sota el terror d'una imminent destrucció nuclear. No era una por fictícia ni teatral; era, de fet, la constatació de què la tercera guerra mundial estava en marxa, calenta i activa en molts indrets de l'anomenat tercer món, i freda en el considerat primer. Només calia recordar la crisi dels míssils que havia enfrontat els EUA i la URSS a Cuba dos anys abans.

En aquest context poruc, un jove periodista de 25 anys començà a analitzar un conflicte polític cada setmana. No oblidà cap continent. Com

⁴⁰³ *Siglo 20*, 9.maig.1965. “Alemania a los veinte años de Postdam”, pàg, 21

que la guerra era global, saltà de l'Ulster a Cuba, de Pakistan a la Xina, de Xile a Itàlia. Parlà sobre Grècia, el Che Guevara i el nord d'Àfrica. Repetiria l'anàlisi sobre alguns països i situacions especialment importants, com l'Alemanya de Willy Brandt o els EUA de Jhonson, el successor de Kennedy. I si bé en el seu conjunt aquests 30 treballs no suposaven un pensament polític articulat, sí que podem trobar una primera formulació d'un pensament d'esquerres publicat a la premsa sota el franquisme. Un pensament mutilat per una censura especialment dura, com hem vist, però tan interessant que va cridar l'atenció de l'Eduardo Haro Tecglen, en aquell moment comentarista d'informació internacional que col·laborava a *Triunfo*, preocupat pel desconegut i brillant jove que, des d'una revista editada a Barcelona, analitzava l'estat de les relacions internacionals com feia ell mateix. Va ser el primer cop que el nom de Manuel Vázquez va sonar a la redacció de *Triunfo*, el 1965⁴⁰⁴.

Amb tot, no es tractava del pensament d'un teòric, un filòsof o un antropòleg, sinó l'esforç d'un divulgador a la recerca de lectors amb qui compartir una dissidència política antifranquista que s'havia de silenciar, uns lectors que cercaven noves fonts d'informació i reflexió sota una dictadura.

Apareixien a la secció *Prisma* i eren treballs llargs i farcits d'informació que tenien poc a veure amb la grandària mitjana del que considerem una columna. Res que semblés, per exemple, la irònica opinió que Vázquez Montalbán publicaria a *Tele/eXpres* pocs anys després (1970-74), també dedicada a la política internacional. A *Prisma* destacava la quantitat de dades dels articles perquè sota el franquisme la informació era un bé escàs i necessari per contraposar les cròniques oficials que lloaven als EUA i atacaven els diferents dimonis polítics del franquisme. El periodista al·ludia sovint a la informació apareguda a la premsa estrangera, per exemple *Le Monde Diplomatic* o *L'Express*.

“Prisma”, o com gira el món des de 1945

Vázquez Montalbán renegava de l'imperialisme segellat pels pactes de Postdam, a partir dels quals s'establiren les zones de influència i/o de colonialisme després de la segona guerra mundial. La lluita entre les dues potències provocava la infelicitat i el dolor de la immensa majoria dels humans, si bé a les zones més desenvolupades del món podien gaudir

⁴⁰⁴ Entrevista a César Alonso, juny de 2006.

d'estabilitat i progrés econòmic (no necessàriament moral) gràcies a disposar dels recursos (matèries primeres) que s'espoliaven a la resta de la humanitat amb l'excusa poc convincent del comerç internacional.

“El intervencionismo americano no es tanto un capricho (...) sino producto de las necesidades de un sistema económico, político y social base de la prosperidad de USA”⁴⁰⁵

El comunisme, a l'altra banda, era un intent de refer els excessos i les insuficiències del capitalisme i de restituir la propietat als desposseïts. Ara bé, sota la pressió dels EUA i obligat a la lluita per sobreviure i/o estendre's pel món, el bloc comunista no podia millorar la vida dels seus ciutadans i tendia a repetir els crims i els abusos del seu antagonista, els EUA i el bloc occidental. No s'aconseguia, doncs, una alternativa prou vàlida a les insuficiències polítiques i vitals del bàndol capitalista. Per la seva banda, l'emergent comunisme xinès no havia fet res més que complicar aquest enfrontament. I el pacifisme no alineat del tercer món no semblava una alternativa prou poderosa encara.

Les democràcies formals o petit burgeses, segons les expressions pròpies de l'època, només oferien als seus ciutadans alguns drets nominals que no implicaven mai una autèntica participació política. El fet de votar les feia aparentment participatives però en realitat el poder no romanía mai a les persones sinó als grups de pressió, als *lobbys*. Les gran companyies econòmiques manaven i decidien els governs. Els partits polítics, al final, acabaven defensant les posicions dictades pels grups de pressió (la majoria de dretes, alguns d'esquerres):

“El problema, tanto de laboristas como de conservadores [al Regne Unit], es que por distintas servidumbres, sus programas se parecen porque sus posibilidades son las mismas (...) Las servidumbre de Mr. Wilson la imponen los trabajadores (las Trade Unions que quiere meter en cintura a Heath) La servidumbre de Heath la imponen los normandos [les forces militars i econòmiques conservadores]...”
Siglo20, nº 15, 7.agost.1965:24 ⁴⁰⁶

El feixisme no era més que una exageració del capitalisme, no la seva perversió, un sistema de reacció que provocava o necessitava la burgesia quan s'espantava davant l'avenç de les forces 'progressives', els obrers,

⁴⁰⁵ “El Caribe. La excepción confirma la regla” *Siglo 20*, nº 4, 22.maig.1965, pàg. 23

⁴⁰⁶ “Los normandos preparan la guerra”, *Siglo 20*, nº 15, 7.agost.1965, pàg. 24

treballadors i els camperols que reclamaven, de vegades violentament, els drets històrics que mai els havien estat concedits. Per tant, el feixisme no era l'enemic del capitalisme liberal sinó un aliat circumstancial, això sí, una mica incòmode quan s'excedia. De fet, el feixisme encara disposava d'un caliu ocult que es podria reactivar a la pròpia Alemanya, als EUA, Anglaterra i França⁴⁰⁷.

I el socialisme? Manuel Vázquez criticà amb una duresa extraordinària el socialisme en els països rics, aquell pensament d'esquerres que no es convertia en una força alternativa d'organització política sinó que es limitava a gestionar i millorar el capitalisme, l'únic paper realment permès als partits socialistes en les democràcies burgeses i riques. Per això, els cops més durs de la seva reflexió són per a Harold Wilson⁴⁰⁸, primer ministre laborista del Regne Unit i, com havia dit a la premsa falangista cinc anys abans, per a Willy Brandt, líder socialista alemany.

“La socialdemocràcia de Willy Brandt es un partido sin presupuestos ideológicos serios que lo distinguan de los demócratas cristianos y con un programa electoral que parece un calco del de su antagonista”⁴⁰⁹

No existia una solució plausible per aquests problemes estructurals. El marxisme era un bon sistema de pensament, una *intel·ligència* adreçada a la comprensió i a la transformació de la realitat que, si perseverava, aconseguiria fruits i milloraria la vida de moltes persones, però no en una situació de guerra freda, no sota la pressió d'una cursa d'armaments. La tercera guerra mundial estava en marxa davant dels ulls de qualsevol que volgués adonar-se'n. No era una situació casual. Responia a necessitats concretes. L'equilibri del terror igualava les enormes burocràcies públiques o privades que posava en marxa cada sistema, el capitalista i el comunista, i que tenien com a primera necessitat sobreviure i mantenir el propi status quo.

Com era lògic, cada sistema produïa una propaganda que injectava en els sistemes de comunicació que consumien les seves masses. S'intentava adoctrinar la gent, impedir que ningú despertés del somni, que semblés natural i sense alternativa unes opcions polítiques del tot contingents. Tota comunicació estava obligada a ser persuasiva, des de l'esport

⁴⁰⁷ “El nazismo no ha muerto”, *Siglo 20*, 26 de juny de 1965, pàgs. 51-58

⁴⁰⁸ “La servidumbre de Mr. Wilson” *Siglo 20*, 30 d'abril de 1965, pàgs. 22-52

⁴⁰⁹ “Alemania, a los veinte años de Postdam” *Siglo 20*, 15 de maig de 1965, pàg 24

a la cursa de l'espai, un assumpte en què els EUA anaven per darrera de la URSS el 1965. Però retallaven distàncies:

“El vuelo de Conrad y Cooper [tripulants del primer satèl·lit nord-americà] puede borrar de la conciencia nacional americana el complejo de inferioridad hasta ahora alentado por los primeros pasos dados por los rusos (...) Nos piden (los americanos) que nos emocionemos, nos piden que nos indignemos (los soviéticos) por el riesgo que han corrido Conrad y Cooper. Pero ambas posturas entrañan la deslealtad de la estrategia (...) Todos abrimos la boca e improvisamos un oh! que aumenta nuestro aspecto de ceros y cuando volvemos a nosotros mismos después del espectáculo ‘colosal’ sentimos la angustia de una enajenación colectiva” *Siglo 20*, 4 de setembre de 1965:22⁴¹⁰

Indignar-se davant aquestes mentides persuasives, però, no implicava evitar la pressió política que cada sistema exercia sobre les persones. Una posició crítica personal enfront el poder, per difícil que fos, era l'única forma d'oposició. Una moral de resistència personal o de petits grups que compensés l'enorme immoralitat política. O podia ser útil, potser, capbussar-se en els petits i selectes moviments alternatius de l'època, per exemple alguna avantguarda artística. Noves formes de viure, participar en espais d'experimentació i crear minúsculs nuclis de resistència. I si no, sempre quedava el consol del consum a l'Europa tranquil·la i aposentada que no volia comprendre com eren de febles els seus fonaments. Com si la nova 'belle époque' de prosperitat que caracteritzava a Europa no recordés aquella primera, la que va durar entre 1919 i 1936 i va acabar en la guerra més tràgica de la història⁴¹¹.

Vázquez també es referí des d'aquest punt de vista als problemes racials que es patien a Sud-àfrica (nº 18), al record d'Hiroshima (nº 15), la història recent del socialisme francès (nº 11), el neutralisme dels països no alineats (nº 9) o a l'Europa que es construïa sota la mirada vigilant dels EUA (nº 17)⁴¹². A banda d'aquests articles sobre la història recent, Vázquez Montalbán relatà en un segon tipus de treballs l'actualitat. El cop d'Huari Bumedian contra Ben Bella a Algèria (nº 11), les revoltes negres i antiracistes a Califòrnia o, els que més van sovintejar, les eleccions a

⁴¹⁰ “Los faquires del espacio”

⁴¹¹ “La nueva belle époque. Europa y su largo fin de semana” *Siglo 20*, 12 de juny de 1965, pàgs. 22-26

⁴¹² Catàleg de la revista, annex B (en el CD adjunt) **03Siglo20**

França a finals de 1965 (nº 26, 27 i 30), la guerra entre la Índia i el Pakistan pel territori de Catxemira (nº 20, 23 i 25) d'aquell estiu. Destacà també la importància que li va donar a la política italiana, per les concomitàncies que tindrà més endavant amb la vida de l'esquerra clandestina a Espanya (nº 16 i 22).

Segons avançava la trajectòria a la revista, van aparèixer algunes marques estilístiques clares, com algun comentari irònic, en especial en comentar casos d'interessos polítics i periodístics a França. Però en general es va mantenir-se dins d'una seriositat estranya, si analitzem l'evolució posterior, però fàcil d'entendre si pensem en la censura.

Tot i que el periodista descrivia la situació internacional, la majoria d'aquests corol·laris polítics, com és lògic, tenien una aplicació directa i clara a Espanya, a la qual s'al·ludia sense anomenar-la, per simple osmosi política i cultural. De la lectura dels articles de Manuel Vázquez es desprenia sense necessitat de dir-ho que la dictadura espanyola era encara molt més imperfecta que qualsevol imperfecta democràcia formal europea, perquè ni tan sols gaudíem de les engrunes d'unes eleccions tan criticades com les europees. Ara bé, a *Siglo20* i a causa de la pressió de la censura, no es trobaven al·lusions a la política espanyola, a l'inrevés del que passaria a partir de l'any 1970.

4.3.3. Quan Richard Nixon era l'amo del món

Set anys després de *Siglo20*, Manuel Vázquez Montalbán va reprendre l'anàlisi sobre la informació internacional a la revista *Boccaccio*, amagat sota un parell de pseudònims, així com també al diari *Tele/eXpres*, on va escriure cada dia durant un parell de llargues temporades entre 1972 i 1974. A la revista triava un zona conflictiva cada mes i n'aprofundia en la descripció, i al periòdic, en ser una columna quasi diària, escrivia segons l'actualitat posava els assumptes sobre la taula. Però a totes dues publicacions, els treballs de Vázquez Montalbán es movien entre l'anàlisi i l'opinió. Eren treballs interpretatius que pretenien orientar el lector. En alguns articles tenia més importància explicar el context d'un conflicte, sempre expressió de la guerra freda en curs, i llavors podíem qualificar el treball com un anàlisi, mentre que en altres moments el periodista optava per explicar i justificar una opinió⁴¹³.

Així doncs, amb estils adaptats a cada intenció, Vázquez mostrava el rerefons del llenguatge del poder, normalment ampul·lós i quasi bé sempre incomplet, fals o mentider. Aquest era el punt de partida del pensament crític de Vázquez, desvelar la veritat oculta sota les paraules oficials. Desvelava el codi emprat per les dues potències, els respectius aliats i, amb els mecanismes de traducció adients, fins i tot la política internacional espanyola, implicada com estava sota l'aixopluc nord-americà. Desbaratar la Història, el mateix objectiu que perseguia a *Siglo20*:

“Se nos ha educado en una historia falsa, interpretada por figuras individuales y limitada a un rosario de batallas y paces firmadas y reparticiones territoriales. En ningún momento se nos ha revelado el revés de la trama. El personaje de un poema de Brecht se plantea: “Tebas, la de las Siete Puertas, ¿quién la construyó? En los libros constan los nombres de los reyes, ¿pero fueron los reyes quienes arrastraron esos bloques de piedra?” *Siglo 20*, nº 7, 12 de juny de 1965:23

Volia recuperar els protagonistes oblidats. Per fer-ho va seguir el plantejament que ja havia utilitzat a *Siglo20*, didàctic i interpretatiu, si bé ara en treballs més curts perquè eren columnes. El periodista va deixar de ban-

⁴¹³ Per tenir presents les accepcions utilitzades en aquest treball sobre què s'entén per una “anàlisi” i una “columna d'opinió”, veure les pàgines 65 i 401 respectivament.

da completament la ficció de to subnormal de la primera etapa (“Política ficción”), que en aquest treball analitzem com una variant de l’humor (veure punt 4.5.1.2.), per concentrar-se en explicar al lector què passava en realitat al món darrera la informació que emetien els poderosos. En poc temps, la seva columna es va convertir en una referència a la ciutat.

Pequeño planeta: 1972

La primera etapa de Vázquez Montalbán al diari va ocupar des del 4 d’abril fins l’11 de novembre de 1972, un seguit de 156 treballs⁴¹⁴. Després de la presentació apareguda a la pàgina tres el dia 5 d’abril de 1972, el columnista començà amb un significatiu “Vietnam sigue en Vietnam”⁴¹⁵. No havia canviat gaire la política internacional des de què Vázquez endegués ‘Política ficción’ el 1970 (veure punt 4.5.1.2), si bé ara tornava amb unes armes diferents.

1972 va ser un any en què els EUA centraren quasi bé tota la informació. Primer per la guerra del Vietnam, naturalment, que va conèixer al llarg dels mesos algunes negociacions de pau a París, i també dues ofensives frontals, una per cada bàndol. Però a més, Richard Nixon aconseguí la reelecció afavorit per la profunda divisió que existia en el partit demòcrata, capaç de presentar precandidats tan diferents com el quasi socialista Mac Govern o un aspirant racista del sud del país, el governador George Wallace, que va patir un atemptat que li va impedir ser nomenat finalment candidat. També es van conèixer alguns intents secrets de la CIA per derrocar el president Salvador Allende a Xile i es van celebrar unes eleccions a Itàlia a les quals el Partit Comunista Italià va aconseguir 129 diputats. A banda d’això, el terrorisme s’escampava pel món. Va atacar les olimpíades de Munich i es van segrestar un nombre creixent d’avions. També el 1972 va acabar la cursa a l’espai amb l’arribada a la lluna, ja quasi quotidiana, dels Apol·lo XVI i XVII.

Els primers comentaris de Vázquez Montalbán van ser molt prudents. Evità els riscos que va prendre durant el 1970. No va fer bromes ni sarcasmes de cap tipus. Deixat l’humor de banda, es va concentrar en l’anàlisi de la situació global i va evitar de forma deliberada l’opinió. La meitat de les columnes, aproximadament, tenien a veure amb els EUA, i la resta es repartien entre els conflictes parcials de la guerra freda, que ell

⁴¹⁴ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): 08Tele/eXpres19701977

⁴¹⁵ **Annex A, pàg. XXXVIII**

considerava la tercera guerra mundial encoberta. Es va mantenir dins la informació internacional, tret de dues columnes, una dedicada a la mort de Max Aub⁴¹⁶ i una informació sobre la mort del filòleg exiliat als EUA José Fernández Montesinos⁴¹⁷. No va signar columnes sobre futbol ni sobre l'Opus Dei. Es va moure entre les anàlisis que redactava quan la situació que havia de presentar demanava informació de context pel lector, i l'opinió clara i rotunda contra Richard Nixon i el secretari d'Estat dels EUA, Henry Kissinger. Segons passà l'any, la ironia aflorava i la interpretació es feia més divertida per lector i més perillosa per a l'autor, segons els antecedents. Continuava amb un llenguatge innovador i senzill alhora, amb metàfores entenedores i amb una clara orientació d'esquerres:

“Hasta ahora las relaciones amorosas entre los Estados Unidos y Europa han respondido a la fórmula que parecía hispánica pero que tal vez sea internacional: la casada, la pierna quebrada y en casa. A cambio de que la Europa neocapitalista se dedicara a “sus labores”, el marido [EUA] hacía la guerra. Si Europa se constituye como tercera fuerza [entre els EUA i la URSS] tendrá que reservarse un importante apartado de sus energías para la caza” *Tele/eXpres*, 15 de setembre de 1972

Tot i les formes iconoclastes i suggeridores, Vázquez Montalbán defenia la vigència de la realpolitik perquè era la que aplicaven, més enllà d'ideologies, les dues potències. No valia la pena enganyar-se. La política de Nixon al Vietnam estava dissenyada per mantenir-se en el poder, no per acabar amb el conflicte. El president dels EUA instrumentalitzava la guerra, com sempre havien fet els poderosos. Negociava a París amb el Vietcong per quedar bé davant de l'electorat, la mateixa raó per la qual signava acords de desarmament amb la URSS. El candidat dels demòcrates, Mac Govern, va tenir una forta arrencada pública en ser nomenat però es va desinflar ràpidament fins a obtenir els pitjors resultats d'un candidat demòcrata a la història de les eleccions presidencials. Vázquez Montalbán, molt decebut, va encadenar dos treballs sobre els EUA d'una extrema contundència. El primer era un perfil de la figura política de Nixon, a qui acusà de mentir i jugar amb les aparences de la democràcia⁴¹⁸, i el dia següent carregà contra el poble nord-americà:

⁴¹⁶ “En el umbral de la historia” *Tele/eXpres*, 24 de juliol de 1972:3

⁴¹⁷ “Muere José Fernández Montesinos” *Tele/eXpres*, 6 de juny de 1972:13

⁴¹⁸ “Lección magistral de Richard Nixon”, *Tele/eXpres*, 7 de novembre de 1972:10

“Pero la inmensa mayoría del pueblo norteamericano ha escogido a Richard Nixon. Lo han elegido con todas sus consecuencias y han dado al mismo tiempo una serie de pistas sobre el talante histórico de todo un pueblo (...) Nadie hoy puede negar las barbaridades nazis. Pero nadie puede hoy desconocer qué es y quién es quién en la guerra de Vietnam. El pueblo norteamericano no podrá jamás argumentar que desconocía los horrores de esa guerra. (...) Más de un sesenta por ciento del pueblo norteamericano se ha dado por enterado y ha elegido a Nixon (...) Hay pues una evidente responsabilidad colectiva (...) y ahora tiene [Nixon] cuatro años por delante para hacer lo que quiera” *Tele/eXpres*, 8 de novembre de 1972:10

Arran d'aquest treball, va ser 'becat' per l'empresa per a no continuar. Cobrava sense treballar. En ser apartat de la columna, va rebre el suport de tota la redacció⁴¹⁹. José Ribas (2007:382), llavors un estudiant de poc més de 20 anys, va ressenyar a les seves memòries la polseguera periodística que va aixecar el cas a Barcelona i va atribuir Juan Antonio Samaranch la responsabilitat directa de l'expulsió.

Del alfiler al elefante

Dos mesos després, es va reincorporar a la feina per iniciar la que seria la sèrie més sostinguda i llarga de reflexió sobre informació internacional al diari⁴²⁰. Va tornar amb un metafòric treball sobre l'aniversari del naixement de Copèrnic amb una cridanera al·lusió a Galileo en el títol: “Pero se mueve”

“Lo importante no estriba sólo en celebrar este acto de valor bajo el hipnotismo de la verdad progresiva. Sino en meditar sobre cuántas personas, hoy, en ese mismo minuto del mundo pueden seguir defendiendo verdades y aportaciones cuyo quinto centenario se celebrará en el año 2473” *Tele/eXpres*, 24 de febrer de 1973:13

⁴¹⁹ Entrevistes a Pere Oriol Costa, sots-director, Joaquim Ibarz, redactor de la secció d'Internacional (més endavant, redactor en cap de la secció) i Lluís Bassets, redactor.

⁴²⁰ Encara l'any 2007, Lluís Bassets retria un homenatge a Manuel Vázquez durant l'estiu en reproduir el mes d'agost 30 columnes al blog oficial del director d'opinió del diari *El País*. Les columnes es van publicar sota el nom oficial de la secció: 'Del alfiler al elefante'.

Reivindicava la pròpia llibertat, ara davant de l'empresa. Ja s'ha explicat com va rebre l'ajut dels companys de redacció i del Grup Democràtic de Periodistes quan va ser apartat de la columna (veure punt 3.2.5). Ell mateix va protestar en una columna de *Triunfo*. Un amic d'Encarna, un periodista que treballava en un diari havia estat acomiadat “perquè patia un excés de macgovernitis”. Quan l'amic es va queixar a la direcció, l'empresari l'acusà d'atacar massa al president dels EUA i li va encomanar una feina d'editorialista. La columna recordava que la majoria de la premsa europea era demòcrata, en comptes del què pensava el directiu del diari que havia acomiadat l'amic de l'Encarna⁴²¹.

Un cop va ser readmès, Vázquez Montalbán es va sentir més segur. L'obertura política era lleu però gradual al país, de forma que ja des de l'encapçalament del seu retorn, l'escriptor va advertir que no es cenyiria d'una forma tan rigorosa a fer comentaris només sobre política internacional. Si a la columna, tal com deia el nom, podia trobar-se des d'una agulla de cosir a un elefant⁴²², el lector podria esperar que l'autor tractés qualsevol tema.

La informació internacional va evolucionar a ‘assumptes estrangers’, de forma que podia comentar qualsevol qüestió d'interès: la desaparició del personatge de Maigret⁴²³ o la importància que adquiria la música rock⁴²⁴. Va ser un desplaçament temàtic que va ajudar a treure-li pressió. Va incloure més ironia al text, i més varietat. Podia barrejar en pocs dies una columna sobre la lluita pel llegat de Picasso, els primers moments del Watergate, una crònica sobre el dia de sant Jordi o una necrològica sobre Maritain, posem per cas.

En aquesta secció, en concret, va signar 409 columnes, a ritme de quasi una diària, entre finals de febrer de 1972 i l'octubre de 1973, la cita més contínua i intensa que va tenir amb el públic⁴²⁵. Amb poc temps començà també a parlar sobre temes que tenien a veure amb la situació política espanyola, tal i com feia alhora a *Triunfo*, a “La capilla sixtina”, sempre de forma indirecta i amb temes que semblaven menors, com les proces-

⁴²¹ *Triunfo*, 9 de desembre de 1972:21.

⁴²² Aquest nom havia estat l'eslògan publicitari dels magatzems Quillet, propietat de la família Camino de la Vega, la impulsora de *Siglo20*, el 1965. Vázquez Montalbán no només el va recuperar per l'ocasió. També va titular un conte amb el mateix títol.

⁴²³ *Tele/eXpres*, 14 de març de 1973:12

⁴²⁴ *Tele/eXpres*, 17 de març de 1973:13

⁴²⁵ De “La capilla sixtina” va signar 316 columnes en set anys (1971-78) a *Triunfo*

sons d'espanyols que anaven en cotxe a Perpignan els caps de setmana a veure el cinema prohibit a Espanya:

“Este burlesco, grotesco asunto ha convertido esa “hambre española” en el hazmerreír de Europa. Este burlesco, grotesco asunto promete segundas y terceras partes igualmente regocijantes ante el auge que están alcanzando países cinematográficos similares a pocos kilómetros de la frontera vasca y el anuncio de que en Tánger o Túnez se van a organizar maratones cinematográficos para el público andaluz o el sudeste español” *Tele/eXpres*, 3 de maig de 1973:12

Al llarg de 1974, però va deixar de banda qualsevol tema que no fos la informació internacional. Potser perquè a *Por Favor* ja podia fer els comentaris que necessitava, la producció del periodista al diari durant aquest any final, es va limitar força al tema previst. El tema estrella va ser el cas Watergate i la dimissió de Richard Nixon, a banda de les decisions d'Augusto Pinochet a Xile i de la guerra de Yom Kippur entre diverses nacions àrabs i Israel. També va tenir un paper especial la revolució del clavells de Portugal, raó del ràpid viatge del periodista a Portugal que s'ha ressenyat a l'apartat de les cròniques. Amb tot, quan Nixon va dimetir, el periodista es trobava de vacances, en ple agost.

“No se puede ir uno de vacaciones. En cuanto se descuida le dimiten a Nixon, le matan un embajador norteamericano en Chipre o le decretan un estado de crisis económica mundial que no tendrá la música inicial de 1929, pero hay cierto peligro que asome la música de los años treinta” *Tele/eXpres*, 2 de setembre de 1974:11

Vázquez presentava la tardor de 1974 com un període decisiu per a Europa perquè s'havia de distanciar i independitzar dels EUA i a més havia d'abandonar les “temptacions feixistes” pròpies de la burgesia per incorporar progressivament altres classes socials en els governs. Defenia, doncs, un camí cap l'esquerra per superar la crisi econòmica, tal com reclamaven les protestes sindicals que travessaven tot el continent.

Amb tot, caldria investigar molt més sobre *Tele/eXpres* i com va evolucionar la situació de Vázquez Montalbán. Ho va deixar estar unes setmanes després. L'últim *alfiler* va aparèixer el 15 d'octubre de 1974. Encara signaria algunes peces soltes, sobre el Barça, la gauche divine, l'aniversari de l'arribada a la lluna, etc. Fins i tot sobre algunes cantants considerades folklòriques, com Nati Mistral. La cua del treball del periodista a la re-

dacció. El 1977 reprendria durant uns mesos una columna, però dedicada a la política nacional.

Altres maneres de dir: *Bocaccio i Triunfo*

A la revista mensual també va desenvolupar entre 1970 i 1973 aquesta mena d'anàlisi amb un sistema quasi calcat del de *Tele/eXpres*. Com es tractava d'un reflexió mensual, més aviat llarga, les solia dividir en dues parts per encabir els aspectes més destacats del moment. Va publicar 29 columnes sota el nom "Actualidad", a la secció "Underground", i va variar el to emprat al llarg el temps segons es trobava en la seva etapa subnormal (1970) o quan va abandonar l'exposició dels principis de la realpolitik reduïda a l'absurd. Curiosament, els tres o quatre primers mesos trobàvem el mateix to que el diari: ficció, simulació de converses, quasi un to d'un guió còmic. En aquests moments signava amb el seu nom.

A partir de la primera remodelació de la revista, però, va fer una mena de pas enrera i aparegué el comentarista 'normal' que després trobaríem a *Tele/eXpres*. Un analista seriós i compromès que destil·lava les realitats no sempre visibles de les relacions internacionals. Potser per amagar-se del mateix diari, va fer anar en aquest moment el pseudònim de Donald Lamb que utilitzaria fins el final. Cridava l'atenció, potser, que en un ambient propici no aprofités l'ocasió per insistir en el plantejament *subnormal*, ara que podia, lliure com estava de qualsevol pressió empresarial. Que el deixés de banda a *Bocaccio* permet deduir que va abandonar aquesta prosopopeia més enllà de les incidències que va tenir a *Tele/eXpres*. Li va deixar d'interessar com a recurs narratiu. Va recuperar el to subnormal només alguna vegada excepcional, per exemple en un article que va escriure sobre els EUA⁴²⁶.

En determinades ocasions, a *Triunfo* també va tractar assumptes internacionals. El tema corresponia a Eduardo Haro Tecglen, sotsdirector de la revista en aquesta època, qui no tenia massa bones relacions amb el jove iconoclasta que escrivia amb tantes intencions populars "La Capilla Sixtina". Precisament van ser les *capilles* les primeres protagonistes d'algunes ingerències de Vázquez Montalbán en el territori d'Haro Tecglen. Fins a 22 vegades, el periodista la va dedicar a diferents aspectes sobre informació internacional. El propi tarannà de les *capilles*, calai-

⁴²⁶ "Mark Spitz for president", *Bocaccio*, novembre de 1972:29-30

xos de sastre on es podien trobar tota mena d'al·lusions secundàries o centrals a qualsevol assumpte, propiciava aquest biaix. Però entre els anys 1974-76 només trobem una *capilla* dedicada a qüestions internacionals, una en memòria de Salvador Allende⁴²⁷ en el primer aniversari del cop de Pinochet. De fet, no tornaria a haver-hi cap altre incursió en el territori d'Haro Tecglen fins la presa de possessió de Jimmy Carter, el gener de 1977. Tanta pulcritud, tant de respecte entre dos comentaristes d'actualitat política al llarg de quasi bé tres anys no pot ser casual. Havia de ser la conseqüència de delimitar molt clarament els territoris. Si no fos així, el normal seria que Vázquez Montalbán, donat l'estil i els formats que li eren propis, hagués fet moltes més incursions, com feia al començament.

Sobre assumptes internacionals, el periodista també va signar un quants reportatges culturals - llargs i reflexius - a *Triunfo*. El 1972, per exemple, descriurà amb una pinzellada la tortura a Uruguai⁴²⁸, o a la figura de Perón el 1973, un exemple de personalitat polític quasi hipnotitzadora de les masses⁴²⁹. Fins i tot repetiria sobre la situació política en Uruguai⁴³⁰. Es tractava d'excepcions perquè normalment aquest format tan característic el dedicava a d'altres assumptes de tipus sociològic, com veurem en el següent punt.

⁴²⁷ "Allende in memoriam", *Triunfo*, 14 de setembre de 1974:

⁴²⁸ "Uruguay, en la geografía de la tortura", *Triunfo*, 29 de juliol de 1972:14-17

⁴²⁹ "El Perón-Pompero", *Triunfo*, 1 de setembre de 1973:12-13

⁴³⁰ "El SOS de *Marcha*", *Triunfo*, 26 de gener de 1974:13

4.4. Canvis socials: els nous costums

Els reportatges

Vázquez Montalbán va practicar un tipus de reportatge llarg i reflexiu que pretenia comprendre l'entorn social de l'Espanya del tardofranquisme. En algun moment, ell mateix els va qualificar com “reportatges culturals”, tot i que s'avenia també el terme ‘sociològic’ perquè tenien a veure amb l'observació dels esdeveniments de grup en la societat espanyola en la primera meitat dels 70, un país que es trobava en una profunda transformació. El franquisme havia promogut la resignació, el conformisme i el culte a la personalitat, però el país es transformava des de mitjans dels anys 60. El periodista s'aturà a comprendre les claus, les tendències i les grans modificacions socials d'un moment tan especial del segle XX a Espanya. Va publicar aquest tipus de reportatges a *Triunfo*, a *CAU* i a *Bocaccio*, les publicacions en les quals disposava d'un públic interessat i el format adient per als articles llargs.

No va ser l'única forma de reportatge que va emprar, però sí la més comú. Com a gènere, en el període estudiat Vázquez Montalbán va signar 238 reportatges⁴³¹, quasi el mateix que cròniques. Un 8% de la producció total. Ara bé, en ser més llargs i visibles que altres formats, tenien una influència més gran que altres peces més curtes.

Vázquez intentava reflectir el funcionament dels grups i les masses. Les masses enteses de vegades com els espectadors d'un esdeveniment esportiu, per exemple, però també analitzades com una classe social (treballadors, burgesia), com un gènere (les dones, les noves conductes masculines), o com una professió (periodistes, arquitectes, aparelladors); fins i tot, senzillament, per edats (la joventut diferent que irrompia, el model de dona que es feia gran). En aquests reportatges, no l'interessaven els individus ni les aventures personals, una tessitura que semblava deixar per la narrativa de ficció, sinó que explorava sobre les conseqüències socials de la pobresa econòmica, ètica i cultural del franquisme. Per exemple, va denunciar l'emotivitat depenent de moltes les dones que escoltaven els consultoris femenins de l'època. Però també va

⁴³¹ Annex B (en el CD adjunt), taula **27Reportatges**

mostrar alguns corrents artístics renovadors, per exemple l'aparició del nou disseny a la cultura gràfica espanyola. Nous i vells costums.

Els reportatges *montalbanians* eren llargs, incloïen alguna ironia i convidaven al lector a adonar-se d'un canvi social de vegades subtil. No li calien massa 'ancores' informatives per justificar-los. Es van prodigar com la feina més característica de *Triunfo* entre els anys 1969 i 1974, abans que la dedicació que li exigia *Por Favor* acabés amb aquest gènere tan característic, associat a més a la publicació de llibres recopilatoris. Aquest format va perdre interès per a Vázquez. A partir de 1974, el reportatge llarg pràcticament desaparegué.

4.4.1 Les subcultures populars

La primera reivindicació de la subcultura que Vázquez Montalbán desenvolupà a la premsa va ser a *Triunfo*, l'any 1970. Enfront el model de cultura canònica que s'escrivia amb majúscula, existia un segon model popular que acomplia la funció d'identitat i expressió de les emocions sense que cap acadèmic la santifiqués com cultura de qualitat. El periodista ho qualificà amb ironia com a 'subcultura', un terme complementari al de *subnormalitat*:

“Desde un punto de vista sociológico, es subcultura toda expresión cultural que responda, como satisfacción, a la necesidad de sectores descalificados para el acceso a las claves y los códigos de la Cultura con mayúscula. Es subcultura la cultura de masas, las culturas sectoriales (de barrio, comunidad i marginaciones)” *CAU*, gener-febrer de 1972, n° 11:44

El plantejament de Vázquez Montalbán recuperava les posicions d'Antonio Gramsci, el filòsof marxista italià, que defenia la capacitat històrica del poble de solucionar per ell mateix i amb plena eficàcia les pròpies necessitats culturals (Veure punt 4.8). Els revolucionaris, llavors, haurien de respectar aquesta capacitat si volien connectar amb el proletariat. De fet, no hi havia res que pogués substituir allò que la gent havia acceptat com a propi, els productes amb els que les masses s'havien identificat, i mai ho faria qualsevol moviment alliberador o alternatiu que no acceptés aquestes decisions culturals i pretengués imposar una cultura nova aliena a la que tinguessin els treballadors d'un determinat indret. Una errada clau que va cometre el leninisme i l'estalinisme.

Per això, les idees culturals havien de ser locals, autònomes, i la revolució, tot i que tendia a la universalitat perquè convocava a tots els obrers del món, havia de respectar les formes locals d'identificació cultural. Proposava, doncs, el policentrisme cultural.

De fet, la història havia funcionat d'aquesta forma. Qualsevol cultura que en algun moment havia estat dominant, procedia d'un estadi previ en que va ser primer popular, quan va romandre en mans d'un grup social emergent que encara no ocupava el cim social:

“Es decir, los primitivos escultores de bajo relieves románticos, los romanceros anónimos, el mester de clerecía (...) ¿no eran acaso flagrante subcultura frente a la memoria noble fijada en Fidias, Praxíteles, Horacio, Ovidio, etc, etc?”

Durante años subsistió una cultura oficial y noble redactada en latín, nostálgica del esplendor perdido, con una subcultura de la palabra y la imagen que tiene nombres como el Arcipreste de Hita (...) Esta cultura tardó en legitimarse lo que tardó la burguesía en clarificarse como clase social (...) La subcultura burguesa tardó en ser recibida en los salones y en perder el ‘sub’ difamatorio.” *CAU*, gener-febrer de 1972, nº 11:44

I van esclatar la música clàssica, la filosofia racionalista, la novel·la i l'òpera, els principis romàntics i els somnis de la raó, tots fills de la burgesia. Mentrestant i per sota, una nova cultura es desenvolupava i es faria amb el temps renovadora i després dominant. Correspondria al proletariat, però no serà una cultura única i central, com pretenia el poder intel·lectual marxista. Seria diversa i local; estaria lligada de ple als arrels sentimentals de la classe treballadora, diferents a cada lloc.

Música, lletra i cançó

A més de reivindicar les músiques populars, Vázquez Montalbán en va dedicar 14 reportatges, tot concentrats a *Triunfo* entre els anys 1970 i 1973, perquè considerava que la música, amb la televisió, eren els autèntics mitjans de comunicació de la segona meitat del segle XX en substituir la ràdio i el cinema. Es va ocupar de la música popular espanyola, la francesa i la *nova cançó*. La primera perquè era la tradicional que ja havia destacat a la “Crónica sentimental de España” i la segona perquè la considerava renovadora i perquè havia inspirat la catalana. Hi bategaven a sota fenòmens molt diferents:

“En París han triunfado recientemente Brassens y Leo Ferré, figuras que desde hace más de veinte años se mantienen en el candelero de la canción francesa. El primer problema del análisis comparado empieza cuando queremos buscar figuras equivalentes en la canción española. No existen. El cantante-autor es una figura mucho más reciente en España y se deriva precisamente de un fenómeno como el de la Nova Cancó, inicialmente muy inspirado por la canción francesa” *CAU*, juliol-agost de 1973:53

La raó era estructural: la cançó culta de consum popular s'escapolia de la dominació cultural nord-americana, però depenia directament de l'impuls de la burgesia local. De fet, era un dels pocs fenòmens burgesos que s'havia universalitzat, segons el periodista. Ara bé, no existia la mateixa burgesia a França, a Catalunya o a la resta d'Espanya. A més desenvolupament cultural, més cançó, perquè en realitat més cançó implicava, al cap i a la fi, més desenvolupament moral.

Vázquez Montalbán, a més de reportatges, també va redactar alguna crítica musical i algun article commemoratiu com els que va signar per la mort d'Antonio Machín o Elvis Presley⁴³². Al periodista l'interessava el que la gent cantava, la música que la gent feia pròpia, seva, l'expressió de certa llibertat popular. La gent triava els productes culturals. Fins i tot li va interessar la música que provenia de les avantguardes, una música que apuntava a renovadora i que, produïda per Oriol Regàs, es presentava com una "música progressiva", uns ritmes pop de caire experimental que es tocaven als garatges per joves radicals i apuntaven a "una proletarització" del rock que no va reeixir fins anys més tard⁴³³.

D'entre els reportatges, destacaven els dedicats a la *Nova Cançó*: Raimon, Serrat, Enric Barbat o Maria del Mar Bonet. Una tria similar la va fer el 1968 en el llibre *Antologia de la nova cançó catalana*⁴³⁴, una successió de llargues entrevistes⁴³⁵ seguides d'un cançoner amb algunes lletres destacades. A *Triunfo* va dedicar un primer reportatge a Serrat, "Juan Manuel Serrat y la cultura de barrio":

"El mejor Serrat es el que canta a partir de una filosofía de la vida formada en las rampas paralelas por las que el Pueblo Seco trepa hacia Montjuich. En sus canciones mejores está la tradición de una filosofía popular, incluso de un ámbito con fronteras llamado barrio" *Triunfo*, 7 de febrero de 1970:15

El text estava farcit de referències a la vida popular del barri i de l'ús que la gent feia de Montjuïc els diumenges. Però no es quedava aquí. Vázquez Montalbán analitzà algunes cançons amb força deteniment i re-produí fragments de "Cançó de bresol", "La tieta" i "Ara que tinc vint

⁴³² Per veure la descripció dels 33 articles dedicats a la música, Annex B(en el CD adjunt): **42MusicaCantants**. El aquest punt, però, només es revisen els reportatges.

⁴³³ "Música progresiva a cinco duros", *Triunfo*, 6 de febrer de 1971:37-39

⁴³⁴ Barcelona, Ediciones de Cultura Popular, 1968 (Vázquez era també el director de la col·lecció.)

⁴³⁵ Enric Barbat, M. Del Mar Bonet, G. Motta, Raimon, F. Pi de la Serra, JM Serrat.

anys”, per acabar comparant Serrat amb Charles Aznavour. Poc temps després, signaria un llibre sobre el mateix autor⁴³⁶.

En l'article sobre Raimon, publicat un mes després, aprofitaria per actualitzar la informació sobre la nova cançó i anunciar l'estada que el cantant iniciava aquells dies als Estats Units⁴³⁷. Parlava sobre com l'ostracisme i la llunyania estaven convertint el cantant en “un mite”, el revers del que pretenien els que li posaven entrebancs per actuar:

“...todo el repertorio del cantante pasa no por una censura previa definitiva sino por tantas censuras previas como jurisdicciones locales o provinciales o de las plazas donde actua (...) En torno a Raimon se ha creado la prevención de que es el más peligroso de los cantantes en activo” *Triunfo*, 28 de març de 1970:31

Les autoritats el prohibien tot i la nuesa de les seves lletres, que es carregaven de simbolisme per la força que tenien però no pel que significaven les paraules. Per tant, s'havia creat un metalenguatge, una complicitat que el públic propiciava en sobreentendre alguns missatges, però no per culpa de l'artista – afirmava Vázquez - que signava lletres més aviat blanques. I com que Raimon assumia el silenci forçat a què l'autoritat l'abocava, després de dues petites actuacions inesperades – sense permís governatiu – marxava fora d'Espanya, a Nova York a passar una temporada. Sobre Enric Barbat⁴³⁸, d'altra banda, destacava les dificultats que tenia l'artista per assumir la seva pròpia qualitat, de forma que actuava poc, abusava de la sàtira i perdia progressivament presència social.

Vázquez Montalbán, a més, citava, traduïa i explicava fragments de les lletres perquè s'entengués a la resta d'Espanya el sentit transgressor, íntim o revolucionari d'algunes expressions. Exportava cultura catalana, una posició que li va provocar algun problema, com es veurà en el punt següent. Relatava les dificultats que tenien els artistes per actuar en el recitals, de forma que informava o bé de l'èxit assolit o bé amplificava la prohibició de l'autoritat.

⁴³⁶ *Serrat*, Edicions Júcar, 1972. Després de 60 pàgines de text també inclou una llarga antologia de textos.

⁴³⁷ “El silencio de Raimon y nuevos aspectos de la ya vieja ‘Nova Cancó’ catalana”, *Triunfo*, 28 de març de 1970:30-33

⁴³⁸ “Enric Barbat, un cantante maldito”, *Triunfo*, 30 de maig de 1970: 25-26

Va publicar petits cançoners de butxaca a determinats articles, algun sobre les lletres de diferents himnes ideològics, com “La internacional” i algunes cançons anarquistes⁴³⁹, o sobre quin model de dona reflectien determinades cançons⁴⁴⁰. A banda, en aquesta època Vázquez enllestí un voluminós cançoner general, una obra de voluntat enciclopèdica editada el 1972 en dos volums per l’editorial Lumen⁴⁴¹. N’era un expert capaç, tal com manifestava Antonio Fraguas, *Forges*, de resseguir qualsevol lletra d’una sarsuela que se li apuntés, una capacitat que va enlluernar el dibuixant perquè semblava que tenia totes les lletres populars ficades al cap⁴⁴². El company d’estudis Salvador Gené recorda també la melomania del periodista⁴⁴³. Al flamenc li va dedicar un reportatge per defensar Manuel Gerena, un model de cantant perseguit pel poder⁴⁴⁴. També el va destacar en comparar-lo amb l’estil conformista de Peret o Manolo Escobar⁴⁴⁵. I a *Triunfo* va dedicar algun article que repassarem en l’apartat de la crítica televisiva sobre l’edició d’Eurovisió de 1973, un concurs que es va caracteritzar per la “colonització cultural anglosaxona” i per sotmetre’s a les regles del mercat del disc⁴⁴⁶. Signava Luis Dávila.

La música era una part fonamental de qualsevol personalitat social, de la identitat i de les arrels sentimentals d’un poble, lligades sempre a un paisatge emocional que incloïa una llengua, un entorn físic i en ocasions un determinat país. Era una forma de participació cultural. La música i l’esport composaven els eixos centrals de la configuració cultural de l’esbarjo de la gent. Eren dues eines capaces d’alliberar i també d’alienar, segons com les persones entomessin la propaganda oficial.

⁴³⁹ “Himnos y subcultura” *Triunfo*, 8 de maig de 1971:35-36

⁴⁴⁰ “La mujer española en las canciones”, *Triunfo*, 3 d’octubre de 1970

⁴⁴¹ *Cancionero general del franquismo: 1939-1975*. L’editorial Crítica va reeditar l’any 2000.

⁴⁴² Entrevista, abril de 2008

⁴⁴³ Entrevista, març de 2005

⁴⁴⁴ “Manuel Gerena: el otro cante jondo”, *Triunfo*, 8 de gener de 1972

⁴⁴⁵ “La guerra de les cançons” *Arreu*, 18 d’octubre de 1976

⁴⁴⁶ “Festival de Eurovisión: It’s just a game” *Triunfo*, 21 d’abril de 1973:34-35

4.4.2 L'alienació permanent de l'esport

Precisament per la identificació que induïa i perquè els sentiments estaven involucrats, l'esport era una fàbrica de cohesió social que el poder utilitzava per legitimar-se. Vázquez Montalbán en va fer una bandera entre els anys 1970 i 1974, quan dedicà a l'esport un seguit de reportatges i dos llibres⁴⁴⁷ amb una voluntat desmitificadora. L'enfrontament era polític: l'espectacle de l'esport era inacceptable per a Vázquez Montalbán des d'un punt de vista geopolític per la hipòcrita defensa de l'amateurisme que impulsava el món olímpic. Però encara era pitjor la rendibilitat que el règim franquista treia dels pocs però cridaners èxits d'esportistes espanyols en els inicis dels setanta. L'esport era propaganda política codificada amb nacionalisme⁴⁴⁸, i calia desactivar el missatge.

El periodista va començar tocant a *Triunfo* on més mal feia: l'absència de la selecció dels imminents campionats mundials de futbol a Mèxic, el 1970⁴⁴⁹. El reportatge analitzava l'anomenada "fúria espanyola", en tot cas aplicable al hoquei sobre patins, deia l'esport més universal per a Espanya perquè era el que més glòria i triomfs havia proporcionat, lluny del futbol. El text girava cua per esbrinar si era cert que el futbol espanyol tenia tant prestigi com cridava la premsa esportiva. De fet, la selecció només havia participat en dos mundials.

“Esta tierra de mitos en el aire se ha inventado el mito del fútbol español. Frente a esta referencia de la ridícula participación de España en los Campeonatos Mundiales, sólo hay que oponer la victoria de la selección nacional en la Copa de Europa de 1964. Una victoria conseguida en España, en un desafortunado ambiente político-deportivo y con base real tan efímera como la que evidenció el fracaso del mundial de 1966” (*Triunfo*, 13 de juny de 1970:17)

⁴⁴⁷ *Política y deporte*, Editorial Andorra, 1972, i *Cien años de deporte. Del esfuerzo individual al de masas*, Barcelona, Difusora internacional, 1973.

⁴⁴⁸ Per veure els 18 treballs dedicats a l'esport, annex B (en el CD adjunt): **38Esports**.

Per veure els 26 articles sobre futbol, annex B (en el CD adjunt): **39Futbol**

⁴⁴⁹ “España y los mundiales” *Triunfo*, 13 de juny de 1970:16-17

I omplí tot un tercer full de dades: els pocs jugadors que havien triomfat fora d'Espanya, partits guanyats i perduts per la selecció... Un recull d'informació demolidor d'allò que anomenà la "gran farsa" del futbol patriòtic. Els jugadors corrien "com conills" per salvar un espectacle que no expressava cap qualitat, una de les enganyifes "sociològicament més determinants" del país. Va ser el primer d'una sèrie de força articles sobre l'esport espanyol i mundial, sempre amb la intenció de contrarestar els excessos de la propaganda oficial.

Un hàbit no gaire saludable

De seguida es va ocupar d'alguns dels ídols del moment. Del ciclista Eddy Merckx, un guanyador insaciable, va explicar que havia de ser el pànic a no ser ell mateix el que li feia competir d'una forma tan ambiciosa. Denunciava una set de victòria quasi patològica i destacava la part fosca que es trobava en qualsevol campió d'aquesta naturalesa⁴⁵⁰.

En poc temps obriria una nova secció a *Triunfo* sobre l'assumpte, "Deporte y política", un epígraf sota el que publicaria força articles amb el pseudònim Luis Dávila. Encara l'any setanta, es dedicaria a la descripció d'algunes 'joguines trencades', és a dir, aquells esportistes que per una raó o una altra havien perdut l'hàbit d'estrelles. Sobre la decadència de Manuel Santana⁴⁵¹ va tractar l'octubre i sobre la pèrdua del campionat d'Europa del pesos pesats per part d'Urtáin el novembre⁴⁵². En el dos casos, les referències fonamentals eren la utilització política de l'esport més enllà de la sort dels esportistes. Finalment, va decidir posar en net el conjunt de reflexions implícites i va publicar el llibre el 1972⁴⁵³ amb una recopilació d'articles. El llibre, a nom del pseudònim Luis Dávila, portava un pròleg signat per Manuel Vázquez.

També va fer alguns comentaris sobre algun polític, com Juan Antonio Samaranch, antic accionista de *Tele/eXpres*, el diari on treballava en la mateixa època el periodista. En un reportatge en el qual Vázquez va

⁴⁵⁰ "Eddy Merckx, en la corte del rey Balduino", *Triunfo*, 1 d'agost de 1970:5

⁴⁵¹ "Adiós a Santana", *Triunfo*, 3 d'octubre de 1970

⁴⁵² "Urtáin juguete roto", *Triunfo*, 21 de novembre de 1970. També li va dedicar en el mateix sentit treballs a César Pérez de Tudella, Andrés Gimeno, a més d'un que era una mena de resum: "El 98 del deporte español", *Triunfo*, 6 de novembre de 1971.

⁴⁵³ *Deporte y política*. Editorial Andorra, 1972. El llibre es centraria en els reportatges sobre esportistes espanyols.

passar revista a la situació general de l'esport espanyol⁴⁵⁴, després de recordar que Samaranch havia encapçalat els campionats d'Europa de Natació “més brillants de la història” gràcies a l'actuació de la nova estrella, el nedador Santiago Esteve, va analitzar per què havia estat cessat com a director de la Delegació Nacional d'Esports uns mesos enrere. Per excessiva independència política, concloïa, i va donar a entendre que el dirigent tenia objectius polítics molt més elevats. L'acusava de treure profit personal dels triomfs esportius.

A CAU també trobà un espai per a reflexionar-hi. Amb l'excusa de l'any olímpic de 1972, constatà que “la atención de las masas está hipnotizada por la fascinación deportiva”⁴⁵⁵. Des de l'origen del fenomen, a començament de segle, s'havia utilitzat l'esport per la política i encara no es coneixia el fons d'aquest mecanisme pervers.

“Hoy el deporte, al nivel que sea, es un instrumento más de la estrategia política. Las victorias deportivas son signos-símbolos con los que se adornan sistemas políticos y económicos” CAU, març-abril de 1972:49.

Vázquez Montalbán estava preparant el 1972 un tractat sobre l'esport per l'editorial Difusora Internacional⁴⁵⁶, i n'aprofitava les reflexions, però també obria tota una nova via d'anàlisi que duraria dos anys més. L'activitat que van iniciar els pedagogs i els higienistes socials de principis del segle XX, tan lloable, s'havia degradat en una competició inhumana que cercava una mena d'homes divins als quals adorar, els esportistes d'elit:

“Ese deportista - medium cumplirá un papel sacerdotal en la sociedad industrial contemporánea (...) La victoria se convierte así en una mercancía espiritual, como una dosis de cultura positiva, enervante.” CAU, març-abril de 1972:49.

Per això l'espectador estava indefens davant la fascinació que provocava la victòria. I el poder havia iniciat una batalla per les noves formes de legitimització i propaganda que significava una forma d'immensa persuasió col·lectiva.

⁴⁵⁴ “Las medallas y Samaranch” *Triunfo*, 26 de setembre de 1970:6.

⁴⁵⁵ “El deporte o la cultura de desperdicios” CAU, març-abril de 1972:48-49

⁴⁵⁶ *Cien años de deporte. Del esfuerzo individual al de masas* Barcelona, Difusora internacional, 1973

Les olimpíades eren el màxim exponent d'aquest esforç, més hipòcrita encara que l'esport nacional perquè estaven envoltades del neguitós concepte d'esportista amateur i del supòsit del *fairplay*. Vázquez dedicà a l'esport olímpic algun treball a *Triunfo*, per exemple, “Medallas olímpicas, medallas políticas”⁴⁵⁷, un article en què no estalviava ironia:

“Por lo demás, Munich ha sido durante los Juegos un auténtico Congreso de la I Internacional de la Policía Secreta. Según los enterados, se llevaba la palma la participación de policías en la CIA y la KGB soviética. Entre ambas policías también había un reto. ¡Cuántos atletas socialistas escogerían la libertad asesorados por la CIA y cuántos atletas socialistas no escogerían la libertad asesorados por el KGB. Se prometía una lucha muy reñida” *Triunfo*, 16 de setembre de 1972:17

Recollia l'aparició dels nous monstres sagrats, com Mark Spitz, guanyador de set medalles d'or de natació als Jocs Olímpics, i també la pobresa de la representació espanyola. A més, la tragèdia real va arribar en forma de terrorisme contra la delegació israeliana.

En conjunt, publicà més treballs sobre futbol que sobre esports en general, si bé el sentit de la informació no va variar. Dels 26 articles que va publicar sobre futbol, la majoria van ser sobre el Barça per particulars raons que tractarem el punt següent. Els reportatges, ja fos sobre futbol o sobre esports, com s'ha vist, els va centrar en contrarestar la propaganda oficial. A partir de 1974 abandonà el tema, així com el gènere dels reportatges, com ja s'ha dit.

Ara bé, resulta interessant constatar la part de certa irracionalitat que contenia l'anàlisi montalbanià sobre el futbol (no sobre l'esport). La primera vegada que Vázquez va opinar sobre futbol va ser a *Tele/eXpres* i no en un reportatge sinó en una encesa crònica a la secció “Política Ficción” sobre el famós partit que el Reial Madrid va guanyar al Barcelona al Nou Camp el juny de 1970 gràcies a un inexistent penalty assenyalat per l'àrbitre Emilio Guruceta.

“En un repaso del diario “Marca” echo en falta el titular “Venció la raza” aplicado a la victoria de Guruceta, vasco como Urtain y con una etnia irreprochable (...) Cuando la raza (...) se sacó el penalty del pito, los argentinos [un grup de turis-

⁴⁵⁷ *Triunfo*, 16 de setembre de 1972:16-21. També va dedicar a l'olimpisme, “El olimpismo, una religión enferma”, *Triunfo*, 5 de febrer de 1972 i “Avery Brundage y la plus valía”, un setmana després.

tes que veien el partit al Nou Camp] se sumaron al coro de protestas y gritaban que aquello era un robo (...) Eran ya muchos años de aguantar las impertinencias explícitas del Santiago y cierra España y las impertinencias implícitas en el trato de favor hacia el hijo más consentido y mimado” (*Tele/eXpres*, 10 de juny de 1970:4)

Després d'aquesta arrencada, Vázquez repetí el dia següent el mateix tema a la columna, sobre el Real Madrid i l'escàndol mig polític i mig esportiu que es vivia a Barcelona arran del partit del dia 6 de juny. Poc temps després, començà la descripció dels inflats èxits de la selecció nacional de futbol. Havia nascut Luis Dávila.

4.4.3. El Barça, l'únic catalanisme legal

El primer reportatge que va publicar sobre el *Barça* també ha assolit, com la “Crònica sentimental de España”, un cert to emblemàtic perquè es va publicar a continuació, l'any 1969, i plantejava una realitat de la qual no s'havia parlat en un setmanari d'informació general: el significat polític del club pels socis i aficionats. “Barça, Barça, Barça” era el títol, les tres paraules finals de l'himne del club de futbol Barcelona. S'emmarcava en el mateix esforç de fer emergir les realitats culturals menystingudes per la cultura oficial franquista, però també intentava trencar algun prejudici que es produïa en l'òrbita marxista sobre el futbol: l'esport en cap cas era una manifestació cultural - pensava l'ortodòxia esquerrana - sinó una forma d'alienació col·lectiva. Però, i els sentiments i les emocions que un club provocava en milions de persones? I el sistema d'afinitats, complicitats i creences que compartien els membres d'un club esportiu? I si pertànyer a un equip es convertia en una forma de resistència cívica, si no política? Vázquez Montalbán explicaria a l'article què tenia aquesta entitat d'especial, un club de perdedors esportius i polítics.

Començava el treball descrivint les masses que anaven a un partit: l'enrenou de desenes de milers d'aficionats que envaiïen els carrers en direcció al Nou Camp. Mostrava el català de sons axarnegats que parlaven molts d'ells com un signe d'integració, no de crítica. I utilitzà un vers d'Espriu – “aquesta pobre, dissortada terra” - que va reproduir sencer, per il·lustrar el text. S'havia de clarificar quina era la idiosincràsia d'aquestes persones:

“Este espectador catalán está muy castigado por la historia. En la supervivencia del Barça se ha consumado uno de los escasos salvamentos del naufragio. Es el Barça la única institución legal que une al hombre de la calle con la Cataluña que pudo haber sido y no fue. Y con este medium mantiene una relación ambivalente de amor y rechazo.” *Triunfo*, 25 d'octubre de 1969:24

El treball ocupava cinc pàgines i a més s'hi dedicava la portada, on apareixia un gran escut del club català. Va trasbalsar els lectors perquè era molt estrany que una revista considerada culta dediqués un esforç tipogràfic

gràfic tan destacat al futbol, una activitat massa popular per a *Triunfo*⁴⁵⁸. Naturalment, l'article no parlava tant de futbol com de sociologia i de política. Feia història del segon club més important de l'Estat, i la barrejava amb la descripció d'un dia de partit.

Amb aquesta visió del Barça s'expressava un cop més l'esforç de Vázquez Montalbán per donar presència pública a la catalanitat. Va esmentar a l'article frases i expressions en català, a més de costums i institucions. Volia fer visible l'invisible. Era una convicció, naturalment, però també era una consigna del Grup Democràtic de Periodistes, en concret d'un dels impulsors, Josep Faulí (Roglan, 1992:35) A l'article sobre un diumenge de futbol al Nou Camp li va seguir un treball sobre gitanos catalans⁴⁵⁹, un altre sobre la nova cançó⁴⁶⁰ o una polèmica sobre la cultura catalana⁴⁶¹, que havia estat acusada d'imperialista per fer-se massa present al mercat editorial espanyol. L'arrencada periodística del periodista a *Triunfo* va desenvolupar en poc més de 10 setmanes una intensa reivindicació de la cultura catalana.

A partir d'aquest moment, la qüestió barcelonista desaparegué dissolta com un element més de la catalanitat fins que hi va haver un rebrot informatiu formidable, l'arribada del jugador que canviaria la història recent del club, Johan Cruyff, a finals de 1974. El periodista li dedicà uns quants articles, però resultaren determinants aquells en què de nou apareixia el Barça com un club amb una dimensió política ja tan evident que no calia subratllar-la. Serien els articles dedicats a l'arribada del nou ídol⁴⁶², a l'enamorament social i futbolístic subsegüent del públic⁴⁶³ i a les primeres victòries⁴⁶⁴. Amb l'avinentesa del 75è. aniversari⁴⁶⁵ Vázquez va tenir l'excusa perfecta per repassar el tarannà d'un club diferent que es presentava com "més que un club", i no sense certa petulància com diferent a qualsevol altre club de futbol. L'arribada de Cruyff va satisfer tant Catalunya que es va manifestar fins i tot en la política.

“Con Cruyff en el circo parece que hay más pan, y el apabullante déficit de servicios padecido por Catalunya en relación

⁴⁵⁸ Entrevista a José Ángel Ezcurra, juny de 2006

⁴⁵⁹ “Los gitanos catalanes” *Triunfo*, 11 de novembre de 1969:14-17

⁴⁶⁰ “Los difíciles caminos de la nova cançó” *Triunfo*, 1 de novembre de 1969:11

⁴⁶¹ “Amigos y enemigos de la cultura catalana” *Triunfo*, 24 de gener de 1970:20-23

⁴⁶² “Cruyff o el inicio de una década prodigiosa”, *Triunfo*, 22 de setembre de 1974:

⁴⁶³ “El cruyffismo”, *Triunfo*, 16 de febrer de 1976

⁴⁶⁴ “El Barça is different”, *Tele/Expres*, 8 d'abril de 1974

⁴⁶⁵ “El Barça: bodas de diamante”, *Triunfo*, 30 de novembre de 1974

con su desarrollo industrial puede ser perfectamente compensado por las maravillas épicas que este joven holandés va a ofrecer, propicio medium, a miles y miles de personas” *Triunfo*, 22 de setembre de 1974:

El periodista constata a continuació – amb menys passió de la que es podria esperar – algunes de les conseqüències laterals de l’arribada del nou ídol, per exemple “l’evident traïció del públic als jugadors nadius”. Un cop constatades les maneres del jugador en el primer partit al Nou Camp i les reverències que li feien fins i tot els companys, el periodista obria la porta a la Història sense contemplacions: “el inicio de una década prodigiosa”⁴⁶⁶

En conjunt, el periodista definí el club com una mena d’illa on no actuen els mecanismes alienadors que trobà a la resta de l’esport, els que s’han repassat en el punt anterior. Com si en el Club de Futbol Barcelona no funcionessin els mecanismes de seducció, propaganda i persuasió col·lectiva que es trobaven en qualsevol altre esport. Com no hi havia un estat o una administració que manipulés el soci del Barça, semblava que el club es podia apartar del mecanisme universal de l’alienació que acompanyava l’esport. Sense una estructura política que el cimentés, una diputació o un ajuntament al darrera, el periodista no el veia com un club del qual algú pogués treure profit per perpetuar-se. El Barça era percebut com una forma de resistència política, l’expressió d’un poble i una cultura en perill.

Altres defenses de la catalanitat

L’aferriada defensa d’elements catalans va continuar en els reportatges entre els anys 1970 i 1973. A banda de la informació que va oferir sobre la nova cançó, va defensar la literatura catalana, les editorials i els escriptors del país, escrivissin en català o castellà.

El 24 de gener de 1970, l’article “Amigos y enemigos de la cultura catalana” començava amb la constatació “del analfabetismo centralista frente las culturas de la llamada periferia. España está llena de enemigos de la cultura catalana”⁴⁶⁷ Amb una actitud intolerant, alguns intel·lectuals

⁴⁶⁶ “Cruyff o el inicio de una década prodigiosa”, *Triunfo*, 22 de setembre de 1974:34

⁴⁶⁷ *Triunfo*, n° 399:20

que vivien a la resta de l'Estat no sabien què fer amb la cultura catalana, quan en realitat s'havia de defensar l'ensenyament en català i els mitjans de comunicació en la llengua pròpia del territori. Vázquez Montalbán recollia l'incipient catalanisme civil que emergia per tot arreu a Catalunya i encarava alguns escàndols que havia provocat a Madrid la publicació de llibres que donaven per existent i legítima la catalanitat.

També es va dedicar a explicar qui eren alguns dels poetes més importants del país, com ara Josep Carner⁴⁶⁸, al qual dedicà un article quan retornà de l'exili i un segon per la seva mort. O elogià Lluís Maria Xirinacs el 1975, quan va començar les protestes davant la presó Model de Barcelona. Però va ser a les informacions curtes sobre fets culturals i notícies on el periodista mostrava les activitats del moment i defenia l'existència d'una xarxa intel·lectual que escrivia, dictava conferències i parlava en català. A la secció "Artes, Letras y Espectáculos" de *Triunfo*, abundaren aquestes informacions. La insistència en aquesta naturalitat provocà que un dia una carta signada per Luis⁴⁶⁹ descarregués una polèmica que va continuar durant algunes setmanes sobre el caràcter de la indústria cultural catalana, acusada per l'esquerra ortodoxa de la resta de l'Estat, per exemple el pensador i autor teatral Alfonso Sastre, de poca seriositat i capitalisme encobert (Plata, 1999:143-145). Uns joves que volien semblar revolucionaris i no eren més que fills de bona família, sostenien i promovien potents editorials per les quals calia una coartada progressista quan en realitat no volien més que fer negoci.

Vázquez Montalbán va intervenir a la polèmica per negar l'existència de qualsevol grup cultural establert ni coordinat a Catalunya⁴⁷⁰: ni l'escola de Barcelona – de cinema – ni el capitalisme editorial català ni, ja posats, la *gauche divine* existien. Sí que apareixien iniciatives varies i disperses, algunes de qualitat i altres no, però no presentaven cap conjunció, cap identitat ni cap orientació estructural comunes. S'havia de lluitar contra aquesta visió desenfocada que arribava des de l'exterior, tal com ja havia denunciat en el reportatge. En aquest, titulat igual que la carta que va provocar la polèmica, va recordar que s'havia obert "la fàbrica de clis-sés".

⁴⁶⁸ "El retorno de Carner", 28 de febrer de 1970 i "En la muerte de Josep Carner", 13 de juny de 1970

⁴⁶⁹ "El imperialismo cultural catalán" Cartes al director. *Triunfo*, 8 d'agost de 1970:35

⁴⁷⁰ "El imperialismo cultural catalán" *Triunfo*, 5 de setembre de 1970:32

“Cuando una fobia se desata es casi imposible detenerla, sobre todo al nivel de medias palabras en que se mueve la escindida cultura progresista española. Resignémonos a que la fobia persista y el propicio enemigo engorde. Pero exijamos a los críticos un punto de partida más serio que la sabiduría convencional o el correveidile” *Triunfo*, 5 de setembre de 1970:32

Una segona polèmica va esclatar uns mesos més tard i també tindria a veure amb la catalanitat, si bé ara referida a la classe obrera. També amb un lector i arran d'una carta, Vázquez va defensar que a Catalunya el proletariat emigrat des de la resta d'Espanya no tenia res en contra ni del català ni de les manifestacions culturals catalanes perquè en realitat no eren pròpies només de la burgesia, sinó populars. El periodista volia evitar un nou llerrouxisme, tal com intentaria també el PSUC (Veure el punt 4.6.3)

4.4.4. El fantasma de la *gauche divine*

Va existir l'anomenada 'gauche divine'? I si va existir, què era? Ens referim a un grup social o a una tendència urbana? O bé només era un estil, una manera de viure? O una forma de vestir, un estil? Sobre la *gauche divine* es va discutir molt a la premsa de finals dels anys 60 i principi dels 70. I això constata una certa existència, encara que fos vicària. Els diaris van reflectir la discussió que en diferents moments es va endegar sobre l'existència i la naturalesa del grup.

Vázquez Montalbán va formar part de la discussió i del mateix grup. Alguns entesos el situen com un dels membres si no fundadors sí amb una clara ascendència sobre el grup: va redactar invitacions, poemes commemoratius i d'altres documents sobre actes protagonitzats per aquest conjunt de joves professionals. Per exemple, la tarja d'invitació a una exposició de fotografies de Colita⁴⁷¹ a finals de 1971. D'altra banda, algunes de les amistats més determinants de Vázquez Montalbán eren significats membres d'aquesta tendència. El fotògraf Xavier Miserachs, per exemple, ha repassat a les seves memòries el moviment: va ser l'encarregat de l'equipament musical de la discoteca Bocaccio, va ser un destacat fotògraf de *Bocaccio*, *Triunfo* i *Interviú* i va treballar molts cops amb Vázquez Montalbán. Fins i tot precisava que el lloc on ell va viure de jove, una casa petita situada a la carretera de les Aigües de Barcelona, va inspirar l'escriptor per descriure l'habitatge de Pepe Carvalho (Miserachs, 1998:60).

La família Regàs en formava part, per exemple, i va ser fonamental en la inserció laboral de Manuel Vázquez. Primer a la revista *Siglo20*, on va entrar gràcies a Rosa Regàs, i després a la revista *Bocaccio*, coordinada per ella i impulsada per Oriol Regàs. Vázquez Montalbán la va conèixer a la facultat, en una xerrada col·loqui que el periodista va pronunciar sobre la situació política a l'Àfrica⁴⁷², i es van fer amics. A través del seu ajut i d'altres, el periodista es va incorporar a diferents projectes periodístics.

⁴⁷¹ Sala Aixelà, Barcelona, 3 i 4 de desembre de 1971. També va ressenyar la inauguració de l'acte a *Triunfo* perquè després d'inaugurada, la policia va tancar l'exposició: "La gauche qui rit, in memoriam", 18 de desembre de 1971:59

⁴⁷² Entrevista, juny de 2008

Barcelona era un ciutat més petita que ara. Menys poblada, menys atapeïda i, en conjunt, menys culta. Hi ha havia percentualment poca gent jove il·lustrada, i entre els joves reivindicatius hi havia uns quants que compartien determinades afinitats i signes externs. No era estrany que coincidissin en les mateixes conferències, vernissatges, o inauguracions “perquè tots acabàvem formant part de les llistes d’invitats d’editorials, llibreries, galeries i escoles, i d’allí sortíem cap a un sopar o una festa que s’havia improvisat” (Rosa Regàs, 2000:20). Aquests centenars de joves van importar d’Anglaterra sons musicals i estils de vestir, una imatge coneguda com *pop* o *psicodèlica* que es va imposar a uns quants locals de Barcelona entre el 1965 i el 1971, aproximadament. Al final s’havien de percebre com a iguals entre ells. Si més no, com a joves professionals diferents respecte la resta de joves.

Potser no va ser un grup, però sí era una forma de conèixer nova gent i establir contactes. Una xarxa. No eren tots amics, naturalment, però sí tenien un posat vital equivalent que els facilitava les relacions personals. També els recels, les gelosies i les competències, com sovint passa en espais estables de relació. La discoteca Bocaccio era sovint el destí final de la nit o el de les copes gratuïtes en sortir de la redacció de *Por Favor*, al vespre, tal com evoca Juan Marsé⁴⁷³. Manuel Vázquez va establir amistats profundes amb alguns dels que es consideren membres d’aquesta xarxa de relacions personals: amb Salvador Pàniker, per exemple, el propietari de l’editorial Kairós⁴⁷⁴, que li va publicar *Manifiesto subnormal* el 1970. Pàniker era també el marit de Núria Pompeia, il·lustradora a *Triunfo*, co-autora de “La educación de Palmira” amb el periodista i en cert moment secretària de redacció a *Por Favor*. I ja s’ha parlat de la relació de Vázquez amb els germans Carandell, per exemple, o amb José Ilario Font, per no fer esment d’un membre d’aquesta xarxa que, com ell, no ho era per extracció social sinó per adopció posterior, Juan Marsé.

Anna Maria Moix va recollir en un llibre escrit el 1971⁴⁷⁵ un llistat dels membres més reconeguts d’aquesta xarxa. S’hi troba Manuel Vázquez, així com els companys de *Por Favor*. Però resulta més significatiu repassar en aquesta llista publicada les persones⁴⁷⁶ que es consideraven mem-

⁴⁷³ Entrevista, juny de 2008

⁴⁷⁴ Manuel Vázquez en va ser part del consell de redacció, com a mínim, el 1966.

⁴⁷⁵ *24 horas con la Gauche Divine*. Barcelona:Lumen. Inèdit fins l’any 2002

⁴⁷⁶ A més dels ja al·ludits: Pedro Altares, Enric Barbat, Carlos Barral, Ricardo Bofill, Oriol Bohigas, Josep Mª Castellet, Colita, Pere Oriol Costa, Pere Gimferrer, Jorge Herralde, Oriol Maspons, Guillermina Motta, Jaume Perich, Joan de Sagarra, Josep Maria Sòria, Esther Tusquets, etc.

bres de la *gauche* i que eren amics o companys de feina del periodista. O encara més determinant, un record de l'autora que apareix en el mateix text:

“Encuentro [en el despatx d'Esther Tusquets, directora de l'editorial Lumen] a Manuel Vázquez Montalbán, periodista, novelista, poeta y ensayista. Mastica un palillo; encima de las rodillas, una enorme cartera de primer ministro (perdón, Manolo). Ha ido a Lumen a entregar su último libro: Cancionero General 1936-1970⁴⁷⁷. Otro best-seller de Vázquez Montalbán, seguro. Hablamos de la gauche divine. Quiere escribir algo muy en serio al respecto. Asegura que el grupo está muerto y enterrado, que eso fue efecto de la euforia de los últimos años, cuando parecía que se abría la cremallera de los Pirineos; cosa de locos y felices (para algunos) últimos sesenta; pero que eso se acabó.” Anna Maria Moix (2002:105-110)

Tanmateix, Vázquez Montalbán negava l'existència del grup. Va ironitzar amb la seva existència en diferents columnes i articles perquè el nom, una ocurrència de Joan de Sagarra en una columna a *Tele/eXpres*, es feia servir sovint per atacar els joves i acusar-los d'elitistes, frívols i poc solidaris, tal i com podien ser vistos des de fora (Regàs, 2000:15) Tot i la negativa permanent, Vázquez va viatjar amb el 'grup Bocaccio' s San Francisco i Amsterdam (veure punt 4.2.3), i també a Bangkok el cap d'any de 1976, un viatge que fins i tot va agrair a Oriol Regàs a la dedicatòria d'un llibre⁴⁷⁸, potser perquè va viatjar convidat.

En el reportatge en què el periodista es va plantejar a *Triunfo* l'existència de la *gauche divine*, per negar-la, Núria Pompeia va afegir una magnífica caricatura col·lectiva. Amb aquest dibuix de fons, l'escriptor es va plantejar des del titular la seva posició, “Un informe subnormal sobre un fantasma cultural”⁴⁷⁹. No va obviar ni la ressonància interna del titular.

“Ellas: algo frescas, rubias, melenas lacias; no llevan combinación larga; miran a los hombres de abajo arriba y a las mujeres de arriba abajo; (...) comentan entre ellas el censo y eficacia de sus «partenaires» sexuales; van a Perpiñán, a Andorra, a París a ver cine; a Londres a ver trapos; suelen desengañarse matrimonialmente en plazos que oscilan desde los tres días a los siete años (...); tienen hijos rubios, inteligentes y ocurrentes,

⁴⁷⁷ Editat finalment a Lumen el 1972

⁴⁷⁸ *Los pájaros de Bangkok*, Planeta, 1983

⁴⁷⁹ *Triunfo*, 30 de gener de 1971:21-26.

(...) no saben cocinar, trabajan como editoras, traductoras, agentes de relaciones públicas o montan «boutiques», librerías, discotecas o escriben para revistas implícita o explícitamente progresistas.

Ellos: son arquitectos, escritores, antologistas, novelistas, poetas, periodistas, cineastas, médicos, abogados (muy pocos laboristas); visten jerseys cisne y chaqueta de ante, partidarios del unisexo... femenino; (...) consideran absoluto el tema del diálogo entre católicos y marxistas, saben cocinar dos o tres platos (suele ser el, «steak tartare», el arroz al curry y, en casos de inteligencia excepcional, la paella). *Triunfo*, 30 de gener de 1971:23

Vázquez Montalbán va descartar a continuació l'ús de la paraula 'gauche' i a continuació l'ús de la paraula 'divine', una per una. Però també va trobar un origen socioeconòmic comú per a uns joves tan atacats per la premsa conservadora i va descriure les condicions que van permetre l'aparició d'aquesta xarxa de relacions tan especial:

“Lo único que unía a todos sus componentes era un profundo espíritu liberal, una hipersensible imaginación liberal. (...) Por incipiente que sea, un renacimiento cultural burgués tiende a crearse un clima enmarcador del hecho. En toda situación renacentista se crea un caldo de élite progresiva, interesada en todo lo que significa novedad y, en definitiva, activadora de la misma. El renacimiento cultural burgués español es evidente en Madrid y Barcelona, propiciado por una situación económica favorable, en parte, pero fundamentalmente por una necesidad voluntarista de superar tantos años de mediocridad cultural y vivencial. A partir de los años cincuenta, la Universidad ha lanzado sucesivamente promociones y promociones de profesionales de la cultura, críticos, sentimentalmente liberales y con tendencias estéticas y estetizantes hacia el socialismo. Éste ha sido el sustrato del que se alimenta el renacimiento cultural burgués. *Triunfo*, 30 de gener de 1971:26

Quelcom existia, llavors. El 1974 Vázquez tornaria a parlar-ne a *Tele/eXpres* en termes semblants⁴⁸⁰: “La Gauche Divine, la izquierda que nunca existió”. Negació oficial per evitar els atacs de la dreta i de l'esquerra ortodoxa, “els esquemàtic i els dogmàtics” contra “un enemic tou” que no es volia defensar.

⁴⁸⁰ *Tele/eXpres*, 25 de maig de 1974: 13.

4.4.5 Barcelona: ciutat, vida i urbanisme

Quan va parlar de la Barcelona contemporània, Vázquez Montalbán posà igualment l'accent en els costums socials, la mateixa tendència que empraria també en els reportatges històrics sobre la ciutat (Veure punt 4.4.8). De bon principi va dedicar dos reportatges al barceloní mitjà en diumenge. Eren els anys seixanta. A “Barcelona no está en casa los domingos”⁴⁸¹ va descriure a la primera part del reportatge a la fugida de la ciutat: les cues de cotxes cap a les platges i les escapades a la “torre”, si bé a la segona part del treball parlà també dels que es quedaven a la ciutat i agafaven un tren fins algun baixador del Tibidabo, o de “les colles (grupos)”⁴⁸² que pujaven i baixaven de Montjuïc.

“S’Agaró es un lugar de la Costa Brava donde la influencia de turistas y gentes adineradas es superior. El barcelonés modesto que vio la Costa Brava una vez en su vida o no la ha visto ni la verá, ha aprendido a nadar en San Sebastián [una popular platja de Barcelona].

Los chicos y las chicas de los barrios populares salen de sus oscuras escaleras en la mañana de domingo y toman el tranvía. A la media hora de viaje ya están en San Sebastián” *El Español*, 7 d’agost de 1960:37

Era el model d’esbarjo que vivia ell mateix l’any 1960. Uns anys després va descriure un diumenge popular barceloní hora rere hora. Va ser a *Siglo20*, en un dels pocs treballs no relacionats amb la informació internacional que va signar a la revista: “Domingo, nunca es domingo”⁴⁸³. Era una descripció de la vida de la gent a la ciutat en el dia de descans, una reflexió sobre el significat i la possibilitat del plaer:

“Las veinticuatro horas. Una hora importante. Cenicienta debe volver a casa, recuperar su realidad. Es, pues, por antonomasia, la hora de la evidencia. El domingo se ha extinguido. Se ha agotado la preciosa mentira de la libertad, del octavo día de la semana. ¿Quién tiene razón el domingo o el lunes? *Siglo 20*, 11 de diciembre de 1965:26

⁴⁸¹ *El Español*, 7 d’agost de 1960:35-37

⁴⁸² En català a l’original

⁴⁸³ *Siglo20*, 11 de desembre de 1965:25-27

Tancà el paràgraf amb aires de Gil de Biedma. Aquesta primera visió de la vida a la ciutat la va complementar amb alguns treballs sobre l'expansió urbanística que experimentava Barcelona. Van ser reportatges pel setmanari *El Español*, i per tant si no elogiosos sí que els va expurgar de continguts crítics. En aquesta línia publicà “El hospital de la Santa Cruz y de San Pablo, de Barcelona, entre las primeras instituciones sanitarias de europa”⁴⁸⁴ o “Barcelona rompe sus fronteras. Un aniversario de la liberación en ritmo de crecimiento”⁴⁸⁵ En aquest, per exemple, mostra la febre de l'or a la construcció dels anys 60:

“Es imposible andar veinte metros por la ciudad sin encontrar una casa en construcción. Incluso en sus barrios céntricos se derrumban viejas viviendas para dejar sitio al mamotreto de ocho o nueve pisos (...) con precios que superan el millón y los dos millones de pesetas. Pero ¿qué es hoy un millón de pesetas?, me decía un constructor (...) La pregunta quedó incontestada. Un servidor siempre ha tenido una idea muy peregrina de las cantidades superiores a diez” *El Español*, 4 de febrer de 1962:51-53

Seria a partir de 1970 quan Vázquez Montalbán començà la lluita a la revista *CAU* contra el capitalisme agressiu que transformava la ciutat. Al número u va signar una dura anàlisi⁴⁸⁶ contra la forma com el capitalisme feia una ciutat inhabitable a base d'acumular-hi habitatges i a continuació creava la necessitat de tenir una segona residència per escapar-hi, una llibertat que es sufragava amb una bona inversió, naturalment. Negocierer negoci. No era tant un article sobre el cas barceloní sinó la descripció d'un sistema econòmic i industrial. No es va prodigar més. A *CAU* la denúncia la feien els aparelladors i urbanistes.

Ara bé, a *Triunfo* després de presentar els riscos del nou pla metropolità de la ciutat⁴⁸⁷, va entrar al camp de la Bota, en el límit nord de la ciutat amb Sant Adrià del Besós. El periodista elaborà un petit informe ple de dades: hi havia 692 barraques al barri, i patien greus problemes higiènics degut a la manca absoluta de serveis. Fins i tot cridaven l'atenció les fotos aèries amb què s'il·lustrava el reportatge. Vázquez Montalbán ex-

⁴⁸⁴ *El Español*, 11 de març de 1962:

⁴⁸⁵ *El Español*, 4 de febrer de 1962:51-53

⁴⁸⁶ “La especulación del paisaje” *CAU*, març de 1970:

⁴⁸⁷ “El confuso asunto del Área Metropolitana de Barcelona”, *Triunfo*, 2 de gener de 1971:16-17

posà un curt i contundent reguitzell de xifres sobre els habitants. Al final del text es podia esbrinar alguna solució, ironia inclosa⁴⁸⁸:

“Las condiciones del barrio ya no tienen solución. Pero, por otra parte, alguien ha expuesto los remiendos necesarios para ir tirando (...) Nada colosal (...) Aumentar la conducción de aguas potables y fuentes públicas, terminación de los colectores, ampliar los servicios de recogida de basura, aumentar la vigilancia ... (...) Cuestiones de poca monta.” *Triunfo*, 8 de gener de 1972:16

En general, però, no es va prodigar sobre l'urbanisme. En un altre moment va denunciar la destrucció urbanística de Mallorca⁴⁸⁹, per exemple, però es va enfrontar a l'especulació més com orientador de *CAU* que com articulista.

⁴⁸⁸ “El campo de la Bota. La otra cara del desarrollo” *Triunfo*, 8 de gener de 1972:16-17.

⁴⁸⁹ “Crónica de la destrucción de Mallorca”, *Triunfo*, 3 de juny de 1972:11-12

4.4.6. Sobre homes i dones

Les relacions sentimentals, el nou erotisme, l'enamorament i les emocions en els decurs de l'existència també van ser assumptes que interessaren Vázquez Montalbán des dels primers moments. Sobretot les noves formes de feminitat, aquestes joves que experimentaven una incipient revolució laboral, psicològica i social, les que consumien els il·legals anticonceptius en píndola comprats per sota mà o a l'estranger. Les noves concepcions de la vida sentimental van tenir un lloc destacat en els reportatges de Manuel Vázquez Montalbán.

Es pot trobar en els primers treballs alguna crítica severa a la dependència emocional que mantenien les dones respecte el model establert, una moral masclista que les obligava a sotmetre's, tal com preconitzaven els consultoris sentimentals que consumien tantes dones de mitjana edat⁴⁹⁰. Va descriure una realitat molt dura:

“La mujer española es un ser solitario, condenado a cadena perpetua desde el nacimiento. Todo lo conduce a esa jaula, muy pocas veces dorada, donde ni siquiera ella canta, donde no hay otra música que la de la radio” *Triunfo*, 7 de novembre de 1969:30

D'alguna manera, continuava la reflexió iniciada a la “Crònica sentimental de España”. Relatava l'entorn segons un model que s'havia demostrat reeixit: remarcar la importància del detall, de la vida quotidiana. Vázquez relatà com els consells de la ràdio recomanaven les dones resignació amb el marit, obediència. Un problema que Vázquez no assignava tant a les persones com al propi país:

“¿Qué le pasa a Encarna [una dona que havia escrit a un consultori radiofònic]? (...) ¿Problemas sexuales? Ni hablar. De eso en España no hay. ¿Problemas psicológicos? Esas son cosas de americanos, aquí todo se cura con jamón serrano y, en casos desesperados, con melisana” *Triunfo*, 7 de novembre de 1969:31

⁴⁹⁰ “Consultorio sentimental”, *Triunfo*, 7 de novembre de 1969:30-35

Després de reproduir unes quantes cartes i les corresponents respostes, arribava a les primeres evidències: la por que destil·laven aquestes dones, la por a perdre el marit i de retruc la identitat.

“Miedo a afrontar a realidad sin instrumentos para comprenderla. Es un miedo cultural. Pero también hay un miedo psicológico basado en la inseguridad y de la propia conducta y un miedo patológico a que los amos se enteren de que el esclavo ha osado comunicar sus pesares a un tercero en discordia”

Com si volgués explicar l'altra cara de la moneda, el festeig o la seducció, un parell de setmanes més tard va al·ludir a les noves maneres de lligar que apareixien a la societat i com es creava socialment la necessitat de considerar-se enamorat, un terme difícil d'aprehendre ⁴⁹¹.

“A esa inmensa mayoría [després de la feina diària] le queda un pequeño número de horas libres que se utilizan para engrasar el propio cuerpo y permitirle una correcta puesta a punto en el acto de la entrega. En esas horas de ocio (...) se juega a amar y a vencer, cuando se juega a protagonizar una porción de la pequeña imaginativa vida que nos pertenece”

Explicava l'enamorament, doncs, com un joc inventat per sentir-se vius, per posar distància amb la feina i les condicions de producció, per oblidar la maquinària econòmica on les persones s'aboquen cada dia. Una forma de crear una il·lusió, la de triar el/la parella, i de sentir unes emocions intenses - al principi - que milloraven la vida. El reportatge, força irònic, presentava l'amor com l'engany d'un pitonissa. De fet, Vázquez Montalbán defenia l'amor com una emoció lleugera i evanescent que per mantenir-se en una parella exigia un seguit “de autoengaños compartidos” (Torres, 1980:13)

Potser per això de seguida va repassar, però ara a *Boccaccio*, en quines condicions es vivia a Espanya l'erotisme i els costums amatoris. Els dividí en dos moments, abans i després de l'ús generalitzat del desodorant. Vázquez Montalbán va aprofundir l'erotisme subdesenvolupat 'aborigen': el deler per les carns abundoses, el vestit de 'faraloes', l'afany sexual del senyor calb, la noia que havia de simular estimació...etc. Tot un clàssic dels anys cinquanta.

⁴⁹¹ “Recetas para ligar enamorados” *Triunfo*, 27 de novembre de 1969:26-29

“Él ha subvencionado la revista y las salas de fiesta a la antigua usanza, él ha puesto pisos en las calles principales, él dio vida a la industria peluquera del país, con el cuidadoso rito de la permanente conservada en vinagre que toda mantenida debía respetar y fomentar” *Boccaccio*, novembre de 1970:55

Després d'aquest erotisme imperial, començava a emergir un de nou, posterior a Sara Montiel, no massa diferent però millor alimentat i més net, un erotisme que es podia observar a les cafeteries, el lloc natural del primer contacte entre éssers de sexes diferents en el tràngol d'establir les primeres converses. I el 'destape', un moviment que s'ensumava en el futur imminent: “Como fondo, la sociedad se desnuda más que antaño. No hay que insistir en la idea de la minifalda, ni en de la contrarevolucionaria maxifalda (...) Lo cierto es que todos hemos podido ver las espaldas de las más guapas estrellas del momento”⁴⁹² Aquest segon capítol, però, va resultar d'un to molt més intel·lectual. No presentava l'acumulació d'exemples i veus que es podia trobar al primer.

La reflexió sobre les relacions sentimentals contenien alhora una part implícita sobre el model de dona emergent i les relacions que s'establien entre els sexes. Convivien en Vázquez Montalbán postures revolucionàries i crítiques respecte la dona, tal com es veurà en el punt 4.5.2.1. al voltant de Palmira, l'arquetip de jove que s'ha de preservar dels homes perquè volen manipular-la, amb algunes actituds personals que afloraven de vegades a les cròniques o als reportatges sobre les “mujeres de buen ver”, “lo más exhibible de la feria”, “asomarse a los escotes” o d'altres expressions sobre la figura o la bellesa de determinades dones, una forma de crear complicitat – suposada – amb els lectors masculins. O les males maneres o fins i tot algun mastagot que Carvalho infringia contra algunes dones a les primeres novel·les, un detall assenyalat per Mari Paz Balibrea (1999:89). Estava en procés l'adaptació masculina a la llibertat de la dona, que Vázquez va defensar però que no sempre era senzilla: “Los hombres de mi edad hemos sido los cobayas del feminismo” (Torres, 1980:14).

Convivien, per tant, al·lusions de vegades masculistes - i encara contingudes per l'època - amb altres renovadores, fascinat com estava Vázquez Montalbán enfront de les dones que s'alliberaven, segons l'expressió emprada en l'època⁴⁹³. Només cal tenir present el personatge d'Encarna

⁴⁹² *Boccaccio*, gener de 1971:54-58

⁴⁹³ Entrevista a Rosa Regàs, juny de 2008

de “La capilla sixtina”, radicalment lliure; o per exemple la seva dona, Anna Sallés, que va evitar assumir les tasques considerades tradicionalment femenines, com cuinar, des del primer dia del matrimoni. Per tant es barrejava en Vázquez Montalbán, com en tot període de transformació social, una misogínia residual i la fascinació pels processos històrics d’alliberament social que impulaven determinades persones.

Amb tot, es va queixar de com era tractada la dona fins i tot a les cançons, és a dir, de la vida dura i quotidiana.

“Hay una idea de la mujer española que está contenida en la selección [de cançons] que he hecho. Una idea contradictoria, reprimida (...) que inventa una mujer convertida en bestia de lujo o en bestia pía y que nunca hace mención al papel de bestia de carga que desempeña la mayor parte de las mujeres españolas.” *Triunfo*, “La mujer española en las canciones”, 31 d’octubre de 1970:39

També va denunciar sovint com apareixia tractada en el mitjans de comunicació, especialment com la reflectia la televisió (Veure punts 4.8. i 4.7.3)

4.4.7. La defensa de la professió

Sobre periodisme i comunicació, Vázquez Montalbán va escriure 87 treballs⁴⁹⁴ de tot tipus, però pocs i molt pensats reportatges. Començà amb un treball publicat a *Solidaridad Nacional*, una curiosa entrevista al seu protector i redactor en cap, José Fernando Aguirre, una conversa en la qual es glossava la doble ocupació del cap de Vázquez, també redactor del *parte* de Radio Nacional España per arrodonir el sou. Per tant, es manifestava la precarietat laboral de la professió, si bé l'objectiu de l'entrevista era presentar una novel·la que havia publicat Aguirre.

Tot i la publicació el 1963 de l'*Informe sobre la información*, caldrà esperar a *Triunfo* per trobar a la premsa una primera reflexió sobre el periodisme. Ho va fer quan Vázquez era professor de l'Escola de Periodisme de l'Església de Barcelona, el 1971. “Los periodistas: casi todas la servidumbres y una sola grandeza”⁴⁹⁵ va ser el títol d'aquest primer treball. Segurament va redactar la peça en el procés de renovar els continguts de l'*Informe sobre la información*, del qual preparava una actualització que va aparèixer l'abril de 1971. El reportatge presentava el conjunt de la professió, i mostrava el seu pessimisme respecte les possibilitats dels redactors:

“Jamás el profesional del periodismo ha tenido menos poderes reales que en nuestro tiempo. En el siglo XIX las crónicas del corresponsal del Times en la guerra de Crimea provocaban cambios ministeriales. La prensa era entonces el cuarto poder (...) Si de algo estamos seguros es de que el poder que pueda seguir conservando [hoy] la información no está en manos de los periodistas” *Triunfo*, 13 de març de 1971:14

El periodisme era un poder desactivat. A França, repassava l'autor, la premsa estava en mans de grans empresaris i financers que res tenien a veure amb el sector de la informació. Què havia succeït?

“El ariete de la libertad de informar lo utilizó la burguesía para penetrar en la fortaleza del antiguo régimen y, una vez en el poder, se las ha ingeniado a lo largo de cien años para domes-

⁴⁹⁴ Annex B (en el CD adjunt): **47PeriodismeComunicacio**

⁴⁹⁵ *Triunfo*. 13 de març de 1971

ticar la información y convertirla en una técnica de dominio de la conciencia colectiva” *Triunfo*, 13 de març de 1971:15

A més, ficada com es trobava la professió en un sistema capitalista, la informació necessitava una infraestructura molt cara per ser emesa, i si es volia recuperar la inversió i obtenir guanys estava obligada a esdevenir persuasió perquè depenia de forma estructural de la resposta del públic i de la publicitat. Les condicions econòmiques feien inviable un sistema democràtic a la premsa. Ara bé, hi havia algunes poques opcions, com demostrava el cas de *Le Monde*. Quan l'empresa estava a punt de cessar el director el 1951, els redactors es van rebel·lar i “exigieron una participación en la empresa para impedir futuras maniobras del capital para intervenir en la línea de publicación”. Naixia de fet la “societat de redactors”, l'esquema que tres anys més tard aplicaria Vázquez Montalbán a *Por Favor*. El redactor es convertia en un còmplice del compte de resultats i no exactament en un empleat, una posició que també tenia les seves servituds. Però el periodista assolí cert control sobre la informació. Només, però, a França existia aquesta possibilitat. La societat de redactors era el mal menor del sistema de comunicació capitalista, donada la tendència de l'estat a posar-se al costat dels grans grups de comunicació i deixar el públic en mans d'una premsa cada cop més populista.

A Espanya, de la qual només en parlà al final de l'article i sense fer cap referència concreta a cap mitjà, va recordar que s'invertia sovint en premsa perquè permetia el coneixement públic d'un personatge, i per tant resultava rendible encara que es perdessin diners. Vázquez tancà el reportatge amb un sentit al·legat als estudiants. Recordem que els veia dos o tres cops per setmana:

“[Los alumnos de Periodismo] Empiezan a comprender que tal vez la verdadera grandeza de la profesión no sea saltar en paracaídas sobre Laos, ganar el Pulitzer o cumplir cincuenta años de profesión agarrado a las tijeras y a la rutina del empleo burocráticamente conquistado. Sino recuperar cotidianamente la dignidad que concede la búsqueda de la verdad histórica y popular, sin intermediarios” *Triunfo*, 13 de març de 1971:17

El mes d'abril apareixia la segona edició de l'*Informe*, i de nou aprofitant la coincidència, el setembre publicaria a *Bocaccio* l'article “La información en el mundo”⁴⁹⁶, un llarg article que era, de fet, la transcripció en sis planes del segon punt de l'índex: “Infraestructura de la información en la

⁴⁹⁶ *Bocaccio*, setembre de 1971, n° 10:38-41 i 76-79

era industrial”, una forma de compensar la feixuga feina de posar les dades al dia. No tenia gaire sentit publicar-ho en una revista com *Bocaccio*, i més fer-ho acompanyat d’uns annexos que recollien taules plenes de xifres, com si es tractés d’una revista universitària, no comercial.

Sobre periodisme tornaria a parlar dos anys més tard per saludar l’aparició del número zero, el 5 de febrer de 1973, del diari francès *Liberation*. El diari encara no s’editava. Impulsava una recaptació de diners a la qual es va afegir el periodista amb un entusiasme que volia ser encomanadís, com si pretengués suggerir idees per algunes publicacions espanyoles quan tinguessin l’opció d’emergir de la clandestinitat:

“*Liberation* convoca a todos los que quieren la instauración en Francia de un régimen de democracia directa que devuelva la soberanía al pueblo, que le devuelva la palabra (...) El método de aproximación a las fuentes será el más directo. *Liberation* acudirá siempre al meollo de los hechos, recogerá la opinión de los protagonistas, y el periodista se limitará a transcribir lo que ha oído (...) Trata de llevar más allá las experiencias de las sociedades de redactores. Ahora se trata de un periódico apoyado en el público en la triple vertiente de la gestión económica, la recepción de la información y la intencionalidad histórica” *Triunfo*, 17 de març de 1973:10

El to de l’article era clarament propagandístic. Vázquez presentà el diari com una alternativa als condicionaments del capitalisme, per destacar després les col·laboracions de prestigiosos intel·lectuals, com Jean-Paul Sartre o Michel Foucault. *Liberation* expressaria una “democràcia directa” i a més facilitaria espais de publicitat gratuïta entre els lectors i entitats o associacions afins a la ideologia del nou diari. Poques vegades trobarem un Vázquez Montalbán tan exaltat:

“*Liberation* puede demostrar que se trata sólo del principio del fin de una política de medios de información falsamente libre (...) Esa propuesta viene a decir que día a día crece la conciencia de que sólo la plena participación de todos en todo puede detener esta ola de locura que impregna (...) el espíritu del hombre secular (...) Esa necesidad de “participar” corregirá los defectos de un socialismo autoritario y derribará las barreras de todos los sistemas de contención al servicio del viejo orden de los hombres y las cosas.”
Triunfo, 17 de març de 1973:10

A diferència d'altres assumptes, sobre periodisme no va deixar d'informar al llarg del període estudiat. Per exemple, el futbol o la literatura desapareixerien en determinat moment dels seus treballs. Quan va caldre i sempre per una raó concreta, va elaborar informacions referides a un conflicte o sobre els problemes que patia la premsa, des de conflictes laborals fins la violència que l'amenaçava. També, en sentit diferent, sobre algunes de les noves publicacions que apareixien al mercat.

No eren articles massa tan llargs com els reportatges estudiats en aquest punt, però tampoc no eren informacions breus. Si es tractava d'un conflicte empresarial, l'embolcallava amb les condicions capitalistes de producció de la informació, de forma que mai es limitava a informar dels fets estrictes sinó que afegia la informació de context. Eren, de fet, petits reportatges, peces per entendre el conflicte que havia esclatat i que afectava en realitat a tota la premsa, no només als interessats.

D'aquesta forma es va denunciar l'empresonament del periodista Josep Maria Huertas Clavería per un reportatge publicat a *Tele/eXpres* l'estiu de 1975 i la subsegüent manifestació, la primera legal que es va produir a Barcelona després de la guerra civil⁴⁹⁷. O sobre els problemes laborals i/o polítics de la periodista Amparo Moreno amb *El Correo Catalán*⁴⁹⁸, el director de Néstor Lujan amb *Destino*⁴⁹⁹ o el comiat d'Antonio Guerra Gil de *El Correo de Andalucía*⁵⁰⁰. A banda, s'entén, dels articles ja al·ludits en el punt 3.6 sobre el Grup Democràtic de Periodistes i l'Associació de la Premsa de Barcelona. També va signar informacions sobre alguns atemptats que va patir la premsa, com per exemple contra la revista *El Pàpus*⁵⁰¹. Per exemple, en referència al cas de l'Amparo Moreno afirmà:

“1°. Amparo Moreno es una mujer, y en las Redacciones de los periódicos suele contemplarse esta anomalía fisiológica con cierto retintín.

3° Sólo en Barcelona ya hay 17 titulados de Periodismo trabajando en periódicos como redactores y sin haber conseguido las mieles de figurar en plantilla.

⁴⁹⁷ "Barcelona. Caso "Huertas Clavería: El paro de los periodistas", *Triunfo*, 2 d'agost de 1975

⁴⁹⁸ "El caso de la periodista recalcitrante" *Triunfo*, 12 de gener de 1974:71

⁴⁹⁹ En aquest cas van ser tres treballs en els que Vázquez va polemitzar amb el nou director de *Destino*, Baltasar Porcel

⁵⁰⁰ "El periodismo o teoría técnica del triple salto mortal", *Triunfo*, 28 de juliol de 1973

⁵⁰¹ "Una bomba que se veía venir", *Triunfo*, 1 d'octubre de 1977

4º Unos treinta estudiantes trabajan como redactores, cobran menos que los redactores (que no es que cobren mucho) y tampoco figuran en plantilla” *Triunfo*, 12 de gener de 1974:71

Una emoció especial mostrava la columna que va publicar el periodista amb motiu de l'atac de cor que va patir el director que el va contractar a *Tele/eXpres*, Manuel Ibáñez Escofet⁵⁰². També va signar petits reportatges arran de la mort de Santiago Nadal, president de l'Associació de la Premsa de Barcelona i sobre el periodista nord-americà Walter Lippman, a més d'una columna sobre la mort d'un periodista de l'antiga escola, Josep Maria Massip, que va ser director de *La Rambla* i *La Humanitat*⁵⁰³. Exercia de corresponçal a Nova York dels diaris *ABC* i del *Diario de Barcelona*.

⁵⁰² “Ibáñez o los riesgos del corazón” *Triunfo*, 14 de febrer de 1976.

⁵⁰³ “Un crítico cuerdo” *Tele/eXpres*, 10 de maig de 1973.

4.4.8 Recuperar la memòria

El treball més conegut i important del periodista en revisar la història recent del país va ser “La crònica sentimental de España”, la sèrie en cinc capítols que ja s’ha descrit en la primera part d’aquest estudi (Veure punt 3.2.1.1). Un debut similar però que no va tenir cap mena de transcendència va ser el de *Solidaridad Nacional*, l’agost de 1960, també amb un reportatge publicat en cinc capítols i de tema històric: “Merletti, el fotògrafo de medio siglo barcelonés”, en què la vida del fotògraf italià a Barcelona no va ser més que una excusa per recórrer el passat recent de la ciutat.

L’esforç per recuperar el passat i convertir-ho en memòria col·lectiva va començar per tant des de ben aviat. Aquesta mena de reportatges els va endegar Vázquez Montalbán a *Solidaridad Nacional* l’any 1960, però la intenció memorialística va quedar enrera desplaçada per altres prioritats i altres gèneres en poc temps. Amb tot, el reportatge d’assumpte històric va tenir alguns exemples emblemàtics primer a la premsa falangista i encara després a *Triunfo*.

Eren articles elaborats fonamentalment amb material bibliogràfic i periòdics antics que el periodista convertí en una crònica històrica d’un valor informatiu rellevant sota la censura de l’època. Vázquez Montalbán relatà els principals esdeveniments de Barcelona a la primera meitat del segle XX⁵⁰⁴; el comerç a la ciutat entre 1850 i 1960 a través del relat de l’odissea per la supervivència d’una vella botiga d’articles orientals⁵⁰⁵; les transformacions que va viure Barcelona al final del segle XIX⁵⁰⁶, la instal·lació i desaparició del tramvia a la ciutat⁵⁰⁷ o sobre el barri Gòtic⁵⁰⁸.

Vázquez desenvolupava en els articles un enorme esforç informatiu i didàctic que enviava un senyal inequívoc al lector avisat. La dificultat

⁵⁰⁴ “Merletti, el fotógrafo de medio siglo barcelonés”, *Solidaridad Nacional*, 4,5,6,7, i 9 d’agost de 1960.

⁵⁰⁵ “Los chinos” del “Celeste Imperio”. Cuando los barceloneses aún eran caprichosos” *Solidaridad Nacional*, 9, 10, i 11 de setembre de 1960.

⁵⁰⁶ Cuando los barceloneses llevaban bombín. La vida ciudadana en 1900 ... De la luz de gas a la luz eléctrica” *Solidaridad Nacional*, 7, 8, 9, i 11 de setembre de 1961.

⁵⁰⁷ Historia del tranvía barcelonés. Nacimiento, vida y muerte.” *Solidaridad Nacional*, 18, 19, 20, 28 i 29 de novembre, 1, 5 i 13 de desembre de 1961.

⁵⁰⁸ “Industrias, andanzas y figuraciones en el Barrio Gótico. Lo viejo se compra más caro que lo nuevo” 10, 11, 12, 14, 16, 17 i 18 de gener de 1962

consistia en què el recull de dades no semblés propaganda i per això sovintejaven, a més d'un estil periodístic descriptiu i discret, algunes tècniques per dissimular. Per exemple, atribuir la informació a determinades fonts segures:

“Camilo Merletti nos ha ido contando cosas de la Historia de Barcelona y la de su padre. Historias ambas que se complementan. Que no se comprenden la una sin la otra” (*Solidaridad Nacional*, 4 d'agost de 1960:7)

I alhora, esmentava cançons populars, història col·lectiva i detalls suposadament caiguts sobre el text, frases carregades de sentit: “PSUC, que los catalanes rebautizaron como “peix amb suc”. Feia història de l'anècdota i de retruc de la ciutat sencera, també dels moviments obrers, per exemple, tot i que romanien en un segon pla i haurien resultat probablement eliminats per la censura si haguessin protagonitzat el reportatge. Però Vázquez feia al llarg dels capítols una autèntica història del pensament revolucionari a la ciutat⁵⁰⁹.

En el segon reportatge una altra font relatava de nou la història. L'encarregat de la botiga 'El celeste imperio', Cándido Abejuela, va explicar al periodista tot l'anecdota d'un segle d'activitat comercial que ell va conèixer en gran part de primera mà des de darrere del mostrador: actrius, monarques, belles dames, l'home de Moscou a Barcelona durant la guerra, dignes generals retirats. El conjunt de detalls van conferir a l'article un to nostàlgic que Vázquez Montalbán complementà amb afirmacions punyents contra la burgesia de la ciutat, que de fet començaven en el propi títol, quan la titllà de “capritxosa”.

⁵⁰⁹ Citava a Marx, Engels, Guillermo Tell, diversos tenors i cantants, famílies influents de BCN (Girona, Gibert, Moragas, Valls...), Santiago Salvador (autor de l'atemptat del Liceo), Wagner, Pallás (terrorista executat), general Mtez. Campos, la Internacional, Baroja, Cánovas, Angiolillo (anarquista italià), Hill i Salomon, Fenton i Brady, Lerroux, Duirat, Rovira y Trias, Hermenegildo y Juan Rull, Alfonso XIII, Maura, Joaquín María Artal, Ferrer Guàrdia, Cardenal Casañas, Mateo Morral, Unamuno, Casimiro Comas, Torcuato Luca de Tena, Angel Pestaña, Salvador Seguí, el Periona, Brunguili, Vidal, i Soler (fotògrafs) Bravo Portillo (comissari dur), Martínez Anido (comissari duríssim), Pablo Iglesias, Lenin, Rosa Luxemburg, Carlos Liebnack, P. Sabater “El tero”, Luis Fernández, Sr. Graupera, Giacopo (fotògraf), Evelio Boal (anarquista, llei de fugues) Bullejos, Ibárruri (dirigents del PCE) Indalecio Prieto, Largo Caballero y Julián Besteiro (dirigents del PSOE), Macià, Primo de Rivera, Baron de Viver, José Samper, Pío Daví i “Alady”, Indalecio Prieto, Luis Companys, director general de Seguretat (cursa l'ordre d'alliberament de la presó abans que acabi la guerra)

“Barcelona tenía dinero, y por tanto caprichos. Una sociedad manirrota que posteriormente debió zurcir sus manos” (*Solidaridad Nacional*, 9 de setembre de 1960:7)

Ja a les acaballes de la participació en el diari va tornar a repetir la mateixa fórmula. Primer sobre els tramvies a Barcelona: els inicis a cavall, les proves amb el vapor, el motor finalment elèctric, i a partir de l'Exposició Universal de 1888, l'eclosió final del nou mitjà de transport. Però al capítol sisè, el tramvia es converteix en un altre element:

“El tranvía ha sido a lo largo y ancho de la historia de la Barcelona moderna, el termómetro político de la ciudad. ¿Huelga? El tranvía vacío. ¿Disturbios? El tranvía apedreado” “Deporte sano y de curiosa extensión fue el de la caza y derribo del tranvía. Bastaba desenganchar la trole [y] cazado. Bastaba introducir una barra de hierro hacia el centro a manera de palanca. Bastaba que algunos subalternos del comité de huelga presionaran en la punta de la palanca y... zas, un tranvía quedaba patas al aire como los bisontes y los toros en los rodeos americanos. Numerosos tranvías quedaron reducido al chasis metálicos, corroído por la acción del fuego.” *Solidaridad Nacional*, 29 de novembre de 1961:7

Després de la vaga de tramvies de 1951 i l'intent de vaga de 1957, a banda d'altres assalts esporàdics que el mitjà havia patit no feia tant de temps, aquest comentari sobre els tramvies quasi resultava, l'any 1960, un manual d'instruccions subversives. No quedava clar si la intenció del periodista havia estat explicar com s'inutilitza un tramvia, però va evocar la memòria recent de la ciutat.

“El autobús salía mejor parado que los tranvías durante los desórdenes huelguistas. No le sucedía como al tranvía, que quedaba indefenso en cuanto le desmelenaban el trole” (...) La Compañía se valió de los esquirols y de nuevos operarios contratados para seguir el ritmo de circulación” *Solidaridad Nacional*, 1 de desembre de 1961:7

Però no només es tractava d'aquestes al·lusions directes a la història recent de Barcelona, sinó del to un xic burleta de la prosa montalbaniàna, que en aquest treball té un seguit de recursos efectistes:

[Sobre els anys 20] “con una relativa paz social ya que la lucha de clases había sido abolida en un decreto, con aquel salero gubernativo de don Miguel [Primo de Rivera], se montan

grandes grandes acontecimientos en Barcelona” (...) Las barracas se alzan como setas tras la lluvia en Borrás, “Charlot”, Verдум, Buena Vista...” *Solidaridad Nacional*, 1 de desembre de 1961, pàg:7

I quan la ciutat “estaba al borde de una década sangrienta”, tal com acabava l'últim capítol, és a dir, quan Vázquez Montalbán enfilava la dècada dels 30 i faltaven un o dos articles per completar la sèrie, algú es va adonar a la redacció del to dels articles. No va aparèixer el capítol següent.

Un comentari especial mereix una de les obsessions històriques de Vázquez Montalbán. La figura de Francisco Franco resultà paradigmàtica en aquest sentit. Vázquez Montalbán li va dedicar tres llibres al llarg de la seva carrera, dos d'ells d'alè completament periodístic. Van ser dues transcripcions dels discursos i al·locucions del dictador, com si la repetició de les paraules del general fos suficient com per certificar l'horror que va provocar el seu govern. En el primer ⁵¹⁰ apareixia la veu de Franco transcrita sense cap comentari afegit, un text rere altre, discursos, articles i proclames. El mateix recull de textos, però revisat i amb algunes fotografies de context afegides, va tornar a aparèixer a Dopesa amb un nou títol: *Los demonios familiares de Franco*, el 1978. En el mateix sentit anava també *Diccionario del Franquismo* ⁵¹¹

Naturalment, no resultà suficient per la reconstrucció de la memòria col·lectiva que els textos del dictador traspuessin l'horror per sí mateixos, i Vázquez Montalbán ho va tornar a intentar des d'un punt de vista completament diferent: la ficció. Va signar una autobiografia del dictador ⁵¹², un llibre que excedeix aquesta tesi i sobre el qual l'escriptor ha destacat que va ser el text que més dificultats li ha provocat mai una narració. (Tyras, 2004:157). Val la pena recordar que la primera vegada que es va haver d'enfrontar en un llarguíssim reportatge històric a la figura de Franco, i per cert també en retallar fragments de textos publicats a la premsa, va ser a *Solidaridad Nacional* en unes interessants circumstàncies que ja s'han explicat (Veure punt 3.1.2.3).

⁵¹⁰ *El pequeño libro pardo del general*, Ruedo Ibérico, París, 1972

⁵¹¹ Barcelona, DOPESA, 1978.

⁵¹² *Autobiografía del general Franco*, Planeta, 1992

4.5. Humor per sobreviure: sàtira i ironia

Periodisme sarcàstic

Vázquez Montalbán es va atansar a les avantguardes per defugir el fosc ambient estètic que ofería el franquisme. També per enfrontar-se a l'estètica realista que propugnava el 'socialisme real' a la URSS, una carcassa teòrica que condemnava la cultura a l'exaltació de la producció i el treball. Contra aquesta doble imposició, una quotidiana i l'altre teòrica, Vázquez Montalbán va cercar a les avantguardes un camp de reflexions artístiques que no podien ser menyspreades. Per això, a finals dels 60 va proposar una estètica innovadora que tenia clares implicacions sobre la manera d'escriure, sobre l'estil i també sobre el punt de vista i les implicacions de la seva narrativa que influiria en el periodisme perquè el dotaria d'una tendència sorneguera.

En defugir l'estètica realista s'enfrontà sobretot a la cultura progressista que, en els petits cercles intel·lectuals que li eren propis, defenia acarnissadament l'estètica de la revolució.

“Si un novelista pone en duda la vigencia del realismo de *La mina* o *La piqueta* corre el riesgo de ser automáticamente acusado de estar subvencionado por la CIA y no por ello dejará de estar en las listas negras de la derecha cultural” (Vázquez, 1968:107)

Vázquez Montalbán defenia l'experimentalisme, la recerca de novetats sense lligar-se als cànons. L'estètica pop, per posar un exemple, no pertanyia a la burgesia sinó al pintor que provava en el seu taller com combinar nous colors i nous quadres. No calia condemnar-lo perquè volgués, a sobre, vendre el quadre i viure de la feina. No calia obligar-lo a pintar obrers desfilant a la sortida de la fàbrica.

“El experimentalismo es una obligación cultural constante. Sólo se convierte en ismo y en respuesta cerrada cuando se enfrenta a una pesadilla estética establecida. El experimentalismo comete injusticias, actos vandálicos, gratuitas iconoclastas, pero es saludablemente depurador (...) Sólo al encastillamiento de unas personas personalizables puede reprocharse el que a los leves intentos vanguardistas se les haya querido ver una identificación de fines y propósitos con la maldad cívica de Occidente: el neocapitalismo” (Vázquez, 1968:115-116)

L'avantguarda expressava ella mateixa la llibertat de pensament i per tant la creació era un bé a defensar. Vázquez Montalbán es desmarcava del pensament central del comunisme gràcies a la influència d'Henri Lefebvre i de la seva obra *Critique de la vie quotidienne*, que expressava la necessitat de defensar el dia a dia de les persones a través de les polítiques pròpies, de les capacitats de l'individu per crear situacions alternatives i personals a les quals trobar satisfaccions culturals i polítiques (Afinoguénova, 2007:56) D'aquesta forma, Vázquez Montalbán feia un pas enrera respecte el pensament estètic marxista i agafava aire per fer-ne el segon, que el portaria a aplicar aquesta voluntat innovadora a la seva feina, la descripció de la realitat.

El *Manifiesto subnormal* recollia justament en què es podia convertir un intel·lectual que volgués desenvolupar per ell mateix una situació compromesa, creativa i transformadora de la realitat en mig de les pressions i forces de la realitat: el mercat, les relacions de producció, la solitud de la creació, els sentiments implícits o els mitjans de comunicació.

De forma coherent i una mica autodestructiva, Vázquez va concloure que resultava del tot impossible vèncer allò que s'anomenava el "sistema", i el llibre – esbojarrat, absurd i quasi bé surrealista – era l'expressió d'aquesta radical impotència:

“[Occidente] construyó hermosas trincheras de edificios acristalados, luces de neón, barreras metálicas de supermarket, universidades con piscina olímpica. Construyó la organización sistematizada de una cultura de masas regida por los mass-media y la marginación acelerada de la cultura minoritaria. Pronto la ideología de la no-ideología constituyó el sustrato alimenticio del criterio del ciudadano, y pronto el desencanto constituyó el sustrato alimenticio del crítico de la cultura y a la larga del propio creador” (Vázquez, 1970:21)

El desencís era, dons, constitutiu del fet de crear en una societat, era estructural en un organisme format per persones, una conseqüència inevitable, el corol·lari del fet de viure de forma conscient. Serà força important en cert moment recuperar aquest desencís estructural en el pensament de Vázquez quan s'hagi d'avaluar el desencís polític (Veure punt 4.8) Ara, però, serà suficient constatar que tot intel·lectual no pot ser res més que un *subnormal* perquè pel fet d'existir és una intel·ligència

absorbida o centrifugada en un sistema econòmic, estètic, polític i sociològic del qual no es pot desprendre.

J. F. Colmeiro (1996:56-59) explica que per a Vázquez Montalbán aquesta obra iniciàtica assenyala el reconeixement de la impossibilitat d'assolir qualsevol paradís, cap utopia, cap revolució, ja sigui en grup o individualment. I per això és un anti-manifest que trencava amb la raó, la lògica i el sentit comú: s'havia d'enfrontar a la sensació d'autoritat que implica l'ordre social. De fet, no existia la 'normalitat'. Només es tractava d'un miratge social ben greixat amb una composició efectiva de fets, realitats, idees, coneixements, normes i compensacions.

Dins d'aquesta situació, l'intel·lectual s'ensumava o comprenia o endevinava que hi participava i que no podia sortir-se'n. Estava, doncs, per sota de qualsevol normalitat perquè, si volia, copsava les contradiccions: era *subnormal*. L'única alternativa era escriure contra la lògica, fer servir un llenguatge que expressés la frustració estructural de l'existència, que ataqués el sentit comú, la comprensió i fins i tot la sintaxi. La ironia, la transgressió i la inversió de la norma i la burla de les convencions tradicionals eren els elements d'aquest nou llenguatge que “despreciaba el orden lógico, tendía al humor negro y violento y a la provocación iconoclasta” com a influències del surrealisme (Colmeiro, 1996:62)

“Hacia finales de los años sesenta y después de los sucesos de mayo del 1968, comenzamos a asistir a la evidencia de que el sistema es capaz de convertir cualquier vanguardia en mercancía (...). En realidad, te están dejando ejercer un papel que sólo hace cosquillas al sistema (...) De esta situación llego a todo el planteamiento de la subnormalidad” (Tyras, 2003:57)

El no sentit que proposava Vázquez tenia un referent en la producció popular, els germans Marx, que ell mateix reivindicava sovint perquè Grouxo era el gran trencador de la norma, alhora molt divertit i extremadament popular (Campbell, 1994:148) Però aquest plantejament teòric, redactat en un manifest que no ho volia ser, era perillós:

“Lo que yo quería era la continua frustración del lector que cree estar leyendo un ensayo y de pronto aquello no es un ensayo; luego cree que es un poema o una novela, y aquello no es ninguna de las dos cosas. Hay una cierta agresión al lector” (Campbell, 1994:148-149)

En conjunt, Vázquez mostrà aquesta postura estètica a diferents obres produïdes en aquesta etapa: *Recordando a Dardé* (1969)⁵¹³, per exemple, i *Yo maté a Kennedy* (1972), entre les narracions de ficció. I aquesta tendència es va filtrar al periodisme. Es trobava de manera molt clara a *Hogares Modernos* i a la primera etapa de *Tele/eXpres* (1970). Després Vázquez va renunciar-hi, si bé l'estil rebrotà en certs moments com una marca del caràcter de l'escriptor sobretot quan l'objectiu era l'humor.

Es pot parlar, per tant, de dues intensitats en l'expressió de l'absurd. Quan destacava la part esbojarrada en descriure o bé opinar sobre la realitat, parlarem de narrativa subnormal, basat en una ficció inversemblant dels esdeveniments. Per entendre'ns, quan els personatges volaven pels aires agafats de la mà, posem per cas, o quan es reproduïa la conversa que van mantenir Richard Nixon i Adolf Hitler un dia que van anar junts a pescar. En aquests casos la ficció envaïa de tal forma la narració que l'apartava del periodisme i li conferia un format inclassificable. Ara bé, si es trobava un referent autèntic i la narració tenia a veure amb una notícia real, esdevenia un comentari més o menys irreverent sobre l'actualitat: periodisme sarcàstic. Amb aquesta doble intensitat s'ha organitzat la diferència entre la narrativa subnormal i el periodisme irònic.

⁵¹³ Però redactada entre el 1964 i el 1965 (Colmeiro, 1996:41)

4.5.1. La narrativa subnormal

Vázquez Montalbán va abandonar el plantejament *subnormal* per l'exigència d'extrema complicitat que necessitava del lector, que moltes vegades no sabia què significava en realitat allò que estava llegint. A partir de 1973, tant a “La capilla sixtina” com després a *Por Favor*, el caire inversemblant dels esdeveniments, el to subnormal, seria un recurs poc recurrent.

Com ja s'ha dit, va fer els primers arranjaments de subnormalitat a *Hogares Modernos* entre el 1969 i 1970 amb el personatge de Jack el Decorador. En poc temps, però, Jack va perdre algunes de les agressives puntes d'inversemblança que mostrava els inicis i es va domesticar una mica. Va passar de ser la paròdia d'un agent secret a interpretar un periodista especialitzat en decoració i mobles. El 1970 la narrativa subnormal va patir una primera adaptació d'aquesta tècnica per a un públic generalista en una secció tradicionalment seriosa, la informació internacional a *Tele/eXpres*. I encara tindria una tercera versió, ara femenina, a *Hermano Lobo* (1972-73). Només al diari cridaria l'atenció general per la radicalitat de la proposta. A la resta, més aviat passaria desapercbut.

L'humor exagerat i absurd li permetia suggerir, destacar i assenyalar els elements que volia criticar. La narrativitat *subnormal* montalbaniana no va reeixir. Va quedar associada a la incomprensió i a la falta de públic, en general, com correspon a un experimentalisme o una avantguarda mostrada en publicacions de masses.

4.5.1.1 Jack el Decorador: missatges de naufrag

“Las andanzas de Jack el Decorador” es va convertir en l’estrella de l’agitació narrativa d’*Hogares Modernos*. Vázquez va crear un personatge, li va construir un passat i una determinada forma d’incorporar-se a la revista, a més d’unes intencions i quasi bé una personalitat, tot plenament absurd i sense sentit, *subnormal*, un parell d’anys abans de publicar el *Manifiesto*. Com si fos una mena de banc de proves, Jack no només va ser un crític que podia presentar-se a la Fira del Moble de València o a un local de moda de Barcelona. Tenia un passat inversemblant:

“[Tras la muerte de los padres] Me vistieron de huérfano y me leyeron el testamento.

Quedé dueño y señor del caserón a los dos años. Mis primeras medidas fueron drásticas y muy significativas: ordené pintar las contraventanas con tonos más alegres y me compré una silla Marcel Breue. (...) Paseaba por las más secretas veredas y planeaba todos los detalles de mi porvenir. Ante todo me propuse adquirir la suficiente cantidad de cultura como para permitirme despreciar la cultura.” *Hogares Modernos*, nº 34, març de 1969 (pàgines sense numeració)

A *Hogares Modernos*, Manuel Vázquez va tenir l’ocasió de proposar algunes iniciatives per dinamitzar la revista (veure punt 3.1.4.2). Com a part del joc que proposava, va redactar desenes de cartes per simular el correu amb el director (més les corresponents respostes), i va endegar una enquesta entre els lectors per tal de decidir quines serien les seccions fixes de la revista. Ho va fer bàsicament per divertir-se i perquè va rebre una resposta efusiva dels pocs lectors de la revista⁵¹⁴, però no d’una forma innòcua. Tenia una intenció intel·lectual clara:

“Por ejemplo yo durante muchos años viví a base de escribir en una revista de decoración que se llamaba *Hogares Modernos* y en esa revista me busqué un seudónimo que era Jack el Decorador, una broma evidentemente de Jack el Destripador, y a través de allí intentaba enviar mensajes de naufragio. Algunas cosas que he publicado en esa revista de decoración luego se han publicado en los libros. En *Manifiesto subnormal* hay fragmentos de lo que yo había publicado en *Hogares Modernos*, como literatura publicitaria, o en uno de mis libros de poemas,

⁵¹⁴ Entrevista a Francisco Asensio Cerver, abril de 2008

Una educación sentimental, también hay fragmentos que yo había publicado como literatura comercial. En aquella época por lo que no podíamos expresar a través de la prensa política o de información general tenía que valer este tipo de subterfugio.” (Erba, 1988:2)

Jack el Decorador no era un personatge senzill. Tindria diferents veus, estils i tons, segons les circumstàncies, i significaria la primera vegada que Vázquez utilitzava la ficció a la premsa. De vegades el va convertir en un periodista, i li va fer signar la presentació d'un nou local pop a la ciutat, la discoteca Nostre Món⁵¹⁵, o també el nou *Drugstore* de Bilbao⁵¹⁶ que havia dissenyat l'interiorista Gallardo, una de les estrelles de la revista. Fins i tot Jack va signar una dura crítica del consumisme característic al Nadal que no dissimulava en res el pensament de l'autèntic autor, el propi Vázquez. Però en altres casos no aigualia la subnormalitat:

“Me lancé en paracaídas sobre la Europa Continental. Caí sobre el Campo de Criptana y me dije: Has llegado a la tierra más fabulosa del mundo, donde coexiste el Dodge Dart con el burro pulguero, la olla podrida y la sopa preparada, la minifalda y las enlatadas de por vida (...) Empuñé mi emisora secreta, oculta en un tubo de aspirina, y comuniqué con el Gran Cerebro Cósmico de la Cosificación y la Cosmonáutica. Di mi posición y esperé órdenes. La consigna fue breve: HOGARES MODERNOS. Barcelona.” *Hogares Modernos*, setembre de 1969, nº 39 (sense número de pàgina)

Vázquez parodiava els relats d'agents secrets. La primera identitat de Jack va ser la d'un espia, figura que tindrà molta importància a l'obra de Vázquez Montalbán. En aquest ambient, tot era possible, fins i tot la discussió més absurda del món:

“Finalmente decidieron encargarme el primer tema: ¿Para qué sirve un cuadro en la decoración moderna? – Les pregunté: ¿Para qué sirve el tema del cuadro en la decoración moderna en una revista de decoración moderna? – El director comercial a su vez preguntó: ¿Para qué sirve el que Vd se plantee el para

⁵¹⁵ “La vida se ha sicodelizado. El sicodelizador que la sicodelice aún más es posible que...” Setembre de 1969, nº 39 (pàgines sense numerar)

⁵¹⁶ “Ni se compra ni se vende el cariño verdadero” octubre de 1969, nº 40 (pàgines sense numerar)

qué sirve que yo me planteé el para qué sirve el tema del cuadro en la decoración moderna (...)

Desenfundamos las pistolas y nos separamos los pasos reglamentarios. Pero llegó el sheriff y nos cantó una canción apaciguadora”

Hogares Modernos, setembre de 1969, n° 39 (sense número de pàgina)

En un altre moment⁵¹⁷ es van arribar a batre en un duel Jack i el pintor Josep Artigau, i després de determinades lluites verbals van volar plegats (literalment, per l'aire, sense agafar cap avió) a París per tal d'evitar la subhasta d'un *Picasso*. La insòlita narració venia al cas per la contradicció que vivien els pintors que havien de vendre les obres a l'únic públic que les podia comprar, la burgesia, que en el fons no els valorava sinó que especulava amb el valor futur de l'obra i amb la combinació de colors del quadre amb la moqueta del saló.

Vázquez Montalbán practicava la subversió del sentit lògic. Jugava a què res tingués sentit, però que tot resultés divertit. Provava un nou llenguatge, un codi que, en general era massa exigent amb el lector, al qual li demanava que travessés amb ell tot un seguit de reflexions profundes sobre les avantguardes i el sentit de la resistència política i cultural que practicaven els escriptors o els artistes per entendre'l. L'èxit que va assolir amb el públic avantguardista que podia dedicar-se a l'interiorisme o la decoració no s'estendria després a altres àmbits. La narració de les aventures de Jack, de fet, es va aturar finals de 1969, quan Vázquez ja l'havia reconvertir, com s'ha vist, en una mena de reporter informal. Però ho va a intentar de nou en un diari.

⁵¹⁷ “De cómo Jack el Decorador se batió con el pintor Artiga y de cómo ambos estuvieron a punto de evitar que se vendieran 4 metros cuadrados de Picasso”, maig de 1969

4.5.1.2 *Tele/eXpres*: ‘Política ficció’

L’adaptació de la *subnormalitat* al món de la informació es va concretar a la secció ‘Política ficció’, que es va estrenar el 4 de febrer de 1970. El periodista pretenia desemascarar les mentides dels líders mundials, sempre preocupats en justificar les pròpies polítiques, segons ja s’ha explicat. D’aquesta forma, es lligava aquest moment – ara redactor de *Triunfo* i professor a l’Escola de Periodisme de l’Església – amb el precedent com comentarista crític sobre informació internacional que va començar a *Siglo20* el 1965.

Van ser 41 treballs, la majoria dels quals estaven dedicats a la guerra de Vietnam i en concret a les intervencions de la CIA al món, sense excloure ni Xile ni la pròpia Espanya. De fet, les referències sobre l’estranger estaven plenes de al·lusions a l’actualitat nacional, com per exemple amb les dues columnes que va fer servir per ironitzar sobre el nou llibre de José María Pemán, “Mis almuerzos con gente importante”, publicat aquells dies amb força ressò publicitari. Amb ironia, Vázquez Montalbán va descriure el seu propi dinar amb gent important per marcar la diferència que hi havia entre els dos intel·lectuals a través de l’estil i de la gent amb qui compartien taula:

“Stalin rebuscó entre las ruinas y encontró una patata frita. La puso con sumo cuidado sobre el plato de arcilla sin barnizar y gritó:

— Hoy es fiesta.

Comimos con inmensa alegría mientras Kruschew bailaba ritmos ucraniamos subido sobre un velador (...) Una bomba cayó en el centro de la mesa y pulverizó los restos de patata que todos respetábamos con hipócrita desgana. Stalin dio un puñetazo en el aire y gritó en dirección al frente nazi:

— ¡Trostquistas!”

Tele/eXpres, 20 de maig de 1970:4

I continuava el delirant dinar on apareixien també Beria i Edward Kennedy. Vázquez va repetir al dia següent amb un segon lliurament del mateix àpat. En aquest, ell mateix apareixia a la taula:

“En otra ocasión estaba cenando yo con Adolfo cuando se presentó Himmler muy pálido.

— Han incendiado el Reichstag!

Hitler terminó parsimoniosamente su plato de choucrout y cabeceó entre burlón y entristecido.

Estas noticias, querido Manolo, amargan las cenas más deliciosas.

— ¿Qué piensa usted hacer? (...)

— Quiero cabezas

— ¿De comunistas?

— No, de cordero”

Tele/eXpres, 22 de maig de 1970:4 ⁵¹⁸

L'espurna de Grouxo Marx resulta evident. En altres moments relatà com el president Nixon ordenava assaltar casa seva⁵¹⁹, o recordà com un estudiant nord-americà de filologia hispànica, company a la universitat, es dedicava a interrogar continuament els companys sobre les seves idees polítiques, fins i tot quan eren al Nou Camp. Semblava algú de la CIA, de preocupat que estava per saber què pensava cadascú, i Vázquez va utilitzar aquest record per contradir unes declaracions d'una autoritat de la CIA que assegurava que l'agència no tenia agents a Espanya⁵²⁰. La CIA també estava al darrera del finançament de quatre films que volien desprestigiar la revolució sexual⁵²¹ i el periodista es queixava, també, de la propaganda nord-americana que mostraven les pel·lícules comercials⁵²².

També van aparèixer crítiques contra la política internacional d'Israel, Anglaterra o França, sempre en un to entre sarcàstic i subnormal. Va tornar a fer servir la inversemblança en una entrevista inventada a John Wayne. I contra el Real Madrid, després de “l'escàndol Guruceta” (Veure punt 4.4.3). Però cabia de tot a la columna, i podia canviar el registre periodístic per parlar, amb una rotunda seriositat, de Machado⁵²³ o sobre la tortura⁵²⁴, dues columnes que suposaven una clara excepció de l'estil.

⁵¹⁸ *Tele/eXpres*, 21 de maig de 1970:4.

⁵¹⁹ “Operación: Vázquez Montalbán”, 13 de març de 1970:4.

⁵²⁰ “Los agentes de la CIA”, 18 de març de 1970:4

⁵²¹ “La revolución sexual”, 15 d'abril de 1970:4

⁵²² “Echando anclas” 30 de juny de 1970:4

⁵²³ “Machado, treinta y un años”, 9 de març de 1970.

⁵²⁴ “La tortura”, 6 d'abril de 1970:4

I de cop, un mes de silenci. Entre el 21 d'abril i el 20 de maig no va publicar cap treball, quan solia fer-ho dos cops per setmana (Veure punt 3.2.2.1). En retornar, va publicar la columna més polèmica d'aquest moment, “¿El Opus en la luna?”⁵²⁵. Seria apartat de la columna unes setmanes després, el 30 de juny, de forma que a l'estiu va passar a redactar una crònica d'ambient des de la Costa Brava. A la tardor no es va repetir la secció. Apartat del discurs subnormal, quan Vázquez Montalbán rebé el 1972 una nova oportunitat al mateix diari i a la mateixa secció, deixaria de banda l'humor absurd i signaria una peça d'anàlisi sense elements subnormals.

En determinats articles publicats a *Bocaccio* d'aquesta mateixa època es trobava el mateix plantejament que a 'Política Ficción'. La secció es deia 'Actualidad' i Vázquez signava com Manolo V el Empecinado. En els primers números de 1970 redactà unes peces sobre política internacional amb esporàdics elements subnormals. Un temps després, va signar com Donald Lamb⁵²⁶. Crida l'atenció que a la revista, on tenia molta més llibertat, a banda de certs moments puntuals fes els comentaris sobre informació internacional amb un posat més aviat seriós i no continués aquí la fórmula sarcàstica que no va reeixir a *Tele/eXpres* el 1970, sobretot si tenim en compte que a la revista disposava d'un públic específic amb qui la complicitat seria més senzilla.

Vázquez deixà enrere la *subnormalitat* perquè va comprendre que arribava a poc gent i generava incomprensió. Per exemple, només Salvador Pániker va gosar publicar un llibre tan innovador com *Manifiesto Subnormal*. El director de la revista *Hogares Modernos* va declinar l'oferta de publicar el llibre que l'autor li va proposar mesos abans⁵²⁷.

⁵²⁵ Annex A, pàg. XXXIII

⁵²⁶ També Johnny Banana en el número 6, maig de 1971. O de tant en tant Donald Lam, sense la b final. En els últims quatre números de la revista, torna a signar amb el seu nom.

⁵²⁷ Entrevista, març de 2008.

4.5.1.3 L'Encarna promíscua d'*Hermano Lobo*

La tercera de les vegades que es va imposar la veu inversemblant i irreverent d'un personatge va ser a *Hermano Lobo*. Es tractava d'una columna que apareixia cada setmana i portava l'inequívoc títol de 'Memorias libertinas de la bella Encarna'. Es solia publicar cap el final de la revista, sempre identificada per un context gràfic permanent: el text estava requadrat per un línia modernistes, estil *belle époque*, i a sobre hi apareixien els rostres o les figures pintades amb tinta negra de senyors i senyores de l'època d'esplendor burgès, quan es situaven els fets: a principis del segle XX. No hi havia títol, només una numeració que apareixia en estil romà.

Aquesta Encarna tenia un to experimental. No se semblaria en res a la jove veïna que acompanyaria Sixto Cámara des del 1971 a *Triunfo*, tot i haver estat concebudes quasi en el mateix moment. Potser sí compartien una actitud decidida i ferma, reivindicativa i un punt feminista, perquè la bella Encarna protagonitzava la seva vida amb un estil alternatiu, però les alteracions sentimentals d'aquesta jove de principis del segle XX tenien a veure amb aconseguir algú que pagués les factures i no amb fruir la pròpia llibertat. La *Bella Encarna* és un personatge decimonònic, com també ho van ser Jack el Decorador en un principi i el baró d'Orly que va néixer a *Boccaccio* el 1970, tots tres lluny de la vital jove traductora i model que vivia en el pis de sobre de Sixto Cámara en un edifici del barri madrileny d'Argüelles. Les dues joves tenien en comú l'origen popular, la vehemència i uns costums afectius i sexuals poc tradicionals. Però van ser desenvolupades del tot diferents.

La *bella Encarna* era una jove filla d'origen humil que treballava com a dona de fer feines en un hotel de Pamplona quan un dia va aparèixer, ves per on, Winston Churchill⁵²⁸. La noia es trobava a quatre potes en aquell moment, amb el fregall a la mà i concentrada a la feina de netejar el terra, de forma que els seus encants no quedaven prou amagats:

“Y fue en esa posición cuando me vio por primera vez Winston. Pasaba una corta temporada en España, de riguroso incógnito, convaleciente de las heridas contraídas en la guerra de

⁵²⁸ *Hermano Lobo*, N° 1, 13 de maig de 1972:4

los boers. Aquella mañana entró en la banca Arnús para recoger una transferencia bancaria desde Londres y me vio por la espalda, agitada en desigual lucha contra el suelo; en los labios, una canción sobre Pedro Romero. Churchill preguntó al deán de Canterbury que le acompañaba (...)

— Mon dieu – exclamó Churchill, evidentemente equivocando el personaje (...) -- Muñeca sensual.” *Hermano Lobo*, 13 de maig de 1972:4

Vázquez Montalbán construí la teatralitat que li calia a la situació: “La llaman bella Encarna. No tiene madre. Su padre, es cochero, bebedor y pependenciero” Aquella mateixa nit, Churchill li posava un pis a Pamplona, explicava la bella Encarna en primera persona. Començava així la carrera prodigiosa d’una dona de fer feines que es convertiria en testimoni d’alguns dels moments històrics del segle.

Surrealisme i transgressió; sobretot *divertimento*. El relat tindria tota la traça d’una paròdia que ja trobàvem en el personatge de Jack el Decorador. Res del que passava era versemblant: “Conviví con Winston cuarenta y ocho horas en dos años. Venía en dirigible desde Londres y éramos inmensamente felices durante unas horas. Tuvimos tres niños preciosos que se murieron a las pocas horas de haber nacido” A banda del surrealisme genèric, però, algunes normes socials sí eren reals: la bella Encarna comprèn que el seu estimat s’ha de casar amb una noia de la classe social adequada i li demana per aconseguir la llibertat la manutenció reglamentària. Llavors, la noia pot marxar a París, on comença la seva carrera sense Winston.

Quan arrencà aquest personatge a *Hermano Lobo*, l’altra Encarna, la jove madrilenya, vivia en paral·lel a “La capilla sixtina”, i només havia aparegut quatre o cinc vegades a les columnes. Ja existia, si es vol dir així, de forma que no es pot considerar casual la coincidència de noms, però clarament la noia maoïsta dels 70 no se semblava a aquesta minyona nascuda a Pamplona que arribà a París per servir a casa de Mata-Hari (en realitat un home). En el tercer capítol, aquesta Encarna compartia aventures galants amb Faulkner, arran de *Santuari*, la novel·la de l’autor nord-americà.

La bella Encarna es va configurar com una dona relativament promíscua que va tenir la sort de trobar-se amb alguns dels homes més importants del moment, dels quals va oferir una visió burleta o irònica. Vázquez Montalbán aprofitava cada trobada per esbrinar una rialla, però no

sempre amb prou gràcia. En pocs números, l'esquema narratiu de la columna va resultar repetitiu: Encarna recordava una conversa o una relació amb algú molt important amb qui va compartir el lit ni que fos uns segons. Podia ser Pío Baroja, Henry Bergson o Sigmund Freud⁵²⁹, situacions absurdes que li donaven a Vázquez l'opció de fer emergir els acudits implícits en una situació impossible.

Aquesta era la gràcia, naturalment. Artista ocasional, jove plena de vida i seguretat, va estimar també alguns homes desconeguts pel fet senzill de que li agradaven. Vázquez Montalbán, però, gaudia de fer retrats punyents dels personatges famosos que hi apareixen i els posava en contrast amb la fresca desimboltura de la noia, els diàlegs de la qual de vegades agafaven el to de duel entre personatges propi de les sarsuelas. Ara bé, els trets d'humor resultaven sovint massa intel·lectuals per al lector mitjà, tot i que Encarna parlava en primera persona. Les situacions hilarants que es podien donar entre una dona jove, descarada i lliure amb intel·lectuals i homes tibats i una mica estúpids - tot i la seva saviesa - no sempre provocava prou complicitat. Per gaudir de la ironia abocada en els retrats que Vázquez feia dels savis, calia tenir força coneixements d'història. Si no, els acudits no funcionaven. A més, la manca d'una evolució comprensible del personatge va fer que cada setmana aparegués dins d'una situació insòlita, sense massa lligams amb el número anterior ni amb un argument entenedor⁵³⁰.

En conjunt, no va destacar. En poc temps la secció passà de la pàgina 4 a la segona part de la revista, a la pàgina 14 o la 16. A *Triunfo*, per la mateixa època, el lector comprenia el paper d'Encarna perquè la identificava amb qualsevol noia independent i radical que podia observar pel carrer. I entenia que Sixto estigués mig enamorat d'una veïna com aquesta. Pel contrari, no trobava per on agafar les aventures històriques que relatava aquesta Encarna d'aspecte victorià i conducta moderníssima. Ni era una Mata-Hari ni una noia de Pamplona, de forma que la manca d'una personalitat versemblant marcà el personatge. Havia de ser una llibertina espanyola i més aviat acabà com una ensopida mantinguda de l'època.

En els darrers mesos la secció es va fer irregular. No apareixia cada setmana. Tampoc no res anuncià que la sèrie deixaria de publicar-se. Senzi-

⁵²⁹ També seran amants de la bella Encarna Stalin, Azorín, Lerroux, Ortega i Gasset i Gardel, per exemple.

⁵³⁰ Catàleg de la secció, annex B (en el CD adjunt) : **09HermanoLobo19721974**

llament, un dia no va aparèixer. Seria el tercer personatge femení en aquesta època: dues Encarnes i la jove Palmira. Van conviure totes en actiu alhora durant unes setmanes de 1972. Vázquez, en conjunt, mostrava la nova dona que irrompia a la societat: forta i individualista. Aprofitava també per practicar amb aquests treballs la creació de personatges i situacions pròpies de la narrativa de ficció. Era una pràctica intencionada i sistemàtica⁵³¹ que li permetia plantejar-se cada cop més els recursos d'un nou camp d'expressió.

⁵³¹ Entrevista a Francesc Serrahima, abril de 2008

4.5.2. Humor i resistència cívica

Vázquez va desenvolupar un segon registre humorístic més popular i extens, més fàcil de llegir que en resultà de la depuració del primer. Per aquesta segona versió també va fer servir la ficció i, a partir de 1972, deixà de banda la irrealitat i la *subnormalitat*. A *Triunfo*, també en certa forma a *Boccaccio* però sobretot a *Por Favor*, el periodista desenvolupà un humor més refinat que el faria cèlebre. Aquest humor seria bàsicament una eina per enfrontar-se i sobreviure al poder, per desemascarar amb el riure certes mentides oficials i, d'alguna forma, per resistir una dictadura que s'allargava.

Ajudat per dos grans figures de l'acudit diari, Jaume Perich i Antonio Fraguas, *Forges*, el seu estil es va matisar i va trobar la complicitat del lector. Ara treballava en equip i tenia una redacció al voltant. Tanmateix, l'absurd era part de l'esperit de l'època. Alguns humoristes es van fer molt populars amb aquest recurs, com la parella Tip i Coll o l'humorista Eugenio.

Encara desenvoluparia una segona versió d'aquesta forma d'entendre l'humor com una denúncia cívica i social, referit a les dones. Amb la il·lustradora Núria Pompeia, Vázquez Montalbán va editar la sèrie de tires gràfiques "La educación de Palmira", una visió i lúcida del destí resignat que tenien les dones si no aprenien a rebel·lar-se contra el masclisme ambiental, primer, però també contra el masclisme subjacent que romania amagat dintre de la pròpia dona. Núria Pompeia dibuixà el personatge i el periodista s'encarregà dels textos.

4.5.2.1 Palmira, Núria Pompeia i el feminisme

Poques setmanes abans que comencés la sèrie “La capilla sixtina” es va estrenar a *Triunfo* una historieta gràfica seriada amb el títol de “La educación de Palmira”. Estava signada per Núria Pompeia, el sobrenom de Núria Vilaplana Buixons (Barcelona, 1931), il·lustradora i dibuixant (Veure punt 3.2.1.3) El periodista signava com Manolo V. La sèrie va començar el 21 de novembre de 1970 i es va perllongar durant 47 setmanes amb una interrupció de tres mesos⁵³².

En principi l'acudit setmanal no seguia un guió comú però a partir de la meitat de la sèrie, aproximadament, van començar a repetir-se alguns personatges, i a continuació aparegué un noi, el xicot de la Palmira. A partir d'aquest moment va existir un cert argument, una continuïtat: tot apuntava al casament final entre els joves, el més clàssic dels *happy end* possibles. A l'últim acudit, tots dos davant l'altar, però, la Palmira va cridar un enorme ‘no’ i va sortir corrent de l'església. Va ser la primera paraula que va pronunciar la noia des de l'inici de la història.

Palmira era una jove urbana que veia com la vida passava al seu voltant. Era del tot normal. No era ni molt atractiva ni resultava molt especial. El personatge era senzill, indecís i tímid, com si visqués a l'espera d'esdeveniments, però era una dona del seu temps i no es volia deixar enredar pel patriarcat i el masclisme que desprenien, fins i tot, els seus amics. Ella escoltava el que li deia tothom sense respondre. Tot i que les vinyetes sempre eren converses, ella només assentia amb atenció i normalment al final el rostre se l'esgarriava per les contradiccions o pels valors que el seu acompanyant mostrava. La majoria de la gent li deia què havia de fer i mostrava un rotund masclisme.

“A las mujeres siempre se os ha tratado como objetos sexuales
(...)”⁵³³
(...) no es que yo sea de la acera de enfrente, entiéndeme...
(...) ¿tú te habías creído que yo era de la acera de enfrente,
monada?...

⁵³² Entre el desembre de 1970 (nº 446) i el març de 1971 (nº 457)

⁵³³ Com es tracta del text d'un acudit gràfic, cada línia correspon a la bafarada del mateix personatge.

(...) quítate los pantalones y sabrás lo que es un hombre, Palmira”
Triunfo, 19 de desembre de 1970:27

No era una tara exclusiva només dels homes. També algunes dones l'exhibien. L'acudit setmanal volia desvelar un comportament immoral o burgès, tot i que la majoria de vegades estava amagat sota les paraules d'un jove d'aspecte 'progre'. Van ser comptats els casos en què Palmira va estar allixonada pels seus propis pares o per gent gran en aquesta sèrie. La majoria dels que li deien el què havia de fer, eren gent jove.

La perllongada escolta de Palmira semblava una 'educació' organitzada: com que no discutia amb ningú, els altres, el conjunt de la societat propera a una jove barcelonina dels 70, emetia un seguit de consells i opinions sobre l'ordre i la conducta adient, la majoria amb la intenció de sotmetre-la per ser dona. Tornava a parlar amb un amic. Estaven a la casa d'ell, al sofà.

“Después de tantos siglos de sumisión y esclavitud...
...la mujer ha llegado a la mayoría de edad...
Las reivindicaciones que pide, no sólo me parecen justas y atinadas, desde el punto de vista de la mujer... Ah!, mi mujer (arriba la seva dóna del carrer. L'home s'aixeca del sofà i crida) ¿Dónde demonios has estado metida para llegar a casa a estas horas?”
Triunfo, 17 d'abril de 1971

Palmira vivia en un ambient força benestant, pares conservadors i fills d'aspecte 'progre' que, tot i les expectatives de revolució, podien perfectament decidir comprar un pis de protecció oficial per casar-se o veure amb tota passió el partit de la selecció espanyola de futbol⁵³⁴. Palmira era l'antítesi d'altra noia que vivia unes pàgines enllà, Encarna Linares, la veïna de Sixto Cámara. Palmira no cridava, no s'ofuscava, no discutia. Reflectia la vida amb un certa tendresa, com si ningú li hagués de fer mai cap mal. No sabia ni què fer amb el seu destí ni a on li podria portar l'existència, una incertesa que no li feia prendre decisions precipitades. Més que covard, esperava algun esdeveniment indefinit que no sabia explicar, tot i que estava molt lluny d'esperar un bon noi amb qui casar-se. La majoria dels seus amics eren intel·lectuals que tendien a la pedanteria. Els pares eren uns burgesos prototípics. L'àvia tenia un secret.

⁵³⁴ La educació de Palmira, *Triunfo*, 10 d'abril de 1971:27.

La sèrie es va editar en forma de llibre⁵³⁵. Núria Pompeia en tenia dos al mercat, un d'ells publicat a França⁵³⁶. Havia desenvolupant un feminisme actiu i alliberador a la seva vida que es reflectia en una obra encara emergent. S'havia dedicat a la il·lustració només després de tenir cinc fills i separar-se, un cas semblant al de l'editora Rosa Regàs. Totes dues expressaven una revolució dels costums. Els llibres publicats per la Núria Pompeia exposaven l'opressió amb què les normes socials podien destruir qualsevol, especialment en el cas de les dones. Potser per això Palmira, quan la sèrie arribava al final, va caure en la temptació de fer la vida marcada i acceptar un bon noi per atansar-se a l'altar. Però cridà no a l'últim moment.

Núria Pompeia va formar part dels moviments i les agrupacions feministes que aparegueren en els primers setanta a Barcelona. Després del inici com a dibuixant, va passar a *Por Favor*, on també va ser la secretària de redacció durant la última època de la revista i va endegar una columna "Nosotras las mujeres objetoras". Per tant, la relació professional amb Vázquez Montalbán va ser més continuada que la col·laboració que van compartir a *Triunfo*⁵³⁷.

⁵³⁵ *La educación de Palmira*, Editorial Andorra, 1972

⁵³⁶ *Maternasis*. També va ser publicat a França. *Y fueron felices comiendo perdices*. Durant al publicació de *La educación de Palmira* a la revista, va aparèixer un llibre d'il·lustracions: *Pels segles dels segles*, Edicions 62, Barcelona, 1971

⁵³⁷ Entrevista a Salvador Pàniker, juny de 2008, i a Núria Vilaplana, març de 2008

4.5.2.2 Riure contra el poder

Por Favor va ser un setmanari d'informació que alhora pretenia fer riure, dues dades elementals que es van constituir en l'eix fonamental del treball del periodista. Vázquez Montalbán redactava en clau d'humor les notícies de la setmana, i tenia com a eina fonamental la ironia i la complicitat amb el lector. A més d'una intenció afegida, política: denunciar la insuficiència democràtica de la vida política espanyola.

La immensa majoria de vegades, el text es referia a informació ja coneguda pels lectors. L'humor, com va explicar el propi Vázquez Montalbán, a més de ser una forma de coneixement, ajudava a entomar la realitat quan aquesta era deficient (Vázquez, 2000:17). Va endegar dues seccions diferents a *Por Favor*, una de textos breus, acompanyat de Jaume Perich, i una segona d'articles més llargs, sense títol. Les dues es van mantenir pràcticament al llarg de tota la vida de la revista.

En total⁵³⁸, Vázquez Montalbán va signar 409 articles a *Por Favor*: 175 en el format de textos breus amb els ninots de Perich⁵³⁹ i 143 textos llargs, entre altres⁵⁴⁰. La tècnica emprada consistia en el *collage*, la barreja d'elements dispersos, la contraposició del contraris i la recerca del neologisme. Bàsicament, alternar el comentari polític seriós amb un anècdota divertida. En el contrast apareixia la ironia.

“Mr Heath va a convalidar su título de líder del partido conservador durante la presente semana. Su máximo rival a priori es una mujer, muchísimo más reaccionaria que el conservadorísimo líder conservador (...) De momento a Heath se le dan mal las mujeres. No sólo es soltero, sino que de vez en cuando le abordan por la calle y le piden desesperadamente: “Cásate conmigo” *Por Favor*, 10 de febrer de 1975:5

⁵³⁸ Catàleg, annex B(CD): **14PorFavor19741978**

⁵³⁹ A efectes de recompte, cada grup de textos breus setmanal s'ha considerat un article, i no set o vuit textos breus diferents perquè s'hauria inflat artificialment el recompte. De fet, el títol que presenta cada article d'aquesta secció a la base de dades es compon d'algunes paraules soltes dels títols reals dels diferents textos breus, i per tant no té sentit semàntic. Els titulars recollits no volen dir res. Són paraules unides per punts suspensius.

⁵⁴⁰ De la resta destaca, per exemple, la secció 'Polvo de Estrellas', amb Juan Marsé.

Clar que no sempre la primera intenció del text era divertir el lector. Hi va haver algunes excepcions.

“Nos lo han dicho por teléfono y por escrito: “Pronto se va a levantar la veda y no os vamos a dejar vivos, hijos de...” O bien. “No podréis esconderos. Hemos localizado vuestros domicilios en el listín de teléfonos” Otro nos envía una carta meada, es decir, orinada, y nos adjunta el papel de lija con el que nos dejará ciegos” *Por Favor*, 13 de gener de 1975:6

En el punt 33.1.2 s’ha explicat l’ús poc humorístic de les informacions que es volien denunciar. Ara bé, aquest registre era excepcional. Tot i la seriositat aparent del text i la preocupació real que creaven les amenaces *ultres* a la premsa, el text citat estava signat per un suposat ‘Comitè Central’ de la revista i el text vessava una negra ironia. Però el to s’avançava als editorials que s’acabarien publicant a la pàgina tres al setmanari en els anys 1977 i 1978.

Amb tot, una de les dificultats de l’estudi de *Por Favor* té a veure amb la taxonomia. S’ha fet servir l’expressió ‘altres gèneres’ a la base de dades perquè l’estil de voler informar i fer riure alhora no encaixava en cap del que normalment es consideren gèneres periodístics, si no fos d’una forma massa àmplia i indiscriminada dintre de l’opinió. Naturalment expressen opinió, aquestes peces, i aquesta era la intenció de l’autor. Però si es qualifica com un article d’opinió un d’aquests textos sarcàstics, difícilment després podem equiparar, per exemple, un editorial al mateix format, estil i intenció. Resulta incòmoda i insuperable aquesta dependència tan acusada d’una classificació. La categoria anomenada “altres gèneres”⁵⁴¹ conté treballs molt diferents entre ells: les poques peces literàries que Vázquez va publicar, els guions dels acudits de Palmira, per exemple, i també d’algun còmic. Ara bé, la immensa majoria de peces d’aquest gènere, 375 de les 517 (un 72’7 %), tenen a veure amb peces signades a *Por Favor*, inclassificables en termes de periodisme canònic perquè es situen més aviat en la narrativa de ficció, amb intencions i sobreentesos periodístics. Potser no hi ha una forma més clara que aquesta per mostrar fins quin punt el periodisme de Vázquez Montalbán va ser en aquesta època innovador.

⁵⁴¹ Annex B (en el CD adjunt): **29AltresGèneres**

“Los hechos consuetudinarios que acontecen en la rúa”

En els primers números de la revista es va publicar una secció central en unes pàgines d'un color diferent que portava un dels noms que el ministeri havia rebutjar per encapçalar la revista: “El séptimo de caballería”. Com a subtítol, “Noticiero semanal intransigente”. En poques setmanes tindria el nom definitiu: “Los eventos consuetudinarios que acontecen en la rúa”, quatre planes a les quals bullia un humor de caràcter una mica esperpèntic, perquè també ho era la realitat. La primera intenció del periodista era trobar l'estupidesa i n'assenyalar-la:

“La información de France Soir de que la CIA estaba operando en el País Vasco y concretamente en la Universidad de Oñate, ha sido desmentida por la CIA que está en España pero no necesariamente en el País Vasco”
Por Favor, 10 de febrero de 1975:8

La secció combinava informació internacional i nacional, de la mateixa forma que es barrejaven notícies importants amb algunes del tot intranscendents. Amb aquesta barreja confiaven esquivar el perill quotidià del segrest de la revista. Es trobaven al·lusions a les vagues d'actors, la setmana següent a la vaga de funcionaris, a Portugal, a la política nord-americana, a TVE o sobre un dels grans adversaris de la revista, Emilio Romero, director de *Pueblo*. Primer un assumpte menor:

“Tras conocerse la noticia de la muerte de Onassis circuló el rumor de que la revista *Hola* cerraba por falta de material informativo. El rumor ha sido especialmente desmentido....”

I literalment al costat, un d'essencial:

“A los periodistas hay que matarles por la espalda. Y a ser posible que la bala les penetre junto a la oreja, que es un ángulo de tiro difícil, meritorio, de trofeo [sobre l'assassinat d'un periodista francès a Saigon]” *Por Favor*, 24 de març de 1975:6

Aquesta era la combinació d'informació i broma permanent que van dictar per la revista el duo Vázquez – Perich. El plantejament era radical tot i la tendresa injectada en la majoria dels textos. No es tractava d'humor negre, violent ni denigrant. A l'inrevés, el tracte a les autoritats, en conjunt, va ser més aviat benèvol. S'humanitzaven les errades. No es trobaven en el text atacs directes, sinó al·lusions als interessos i les intencions de la classe política quan intentava aparentar una voluntat de-

mocràtica que no havia tingut mai. Sobre l'extrema dreta, no calia gaire per mostrar el ridícul de l'estètica i el llenguatge militar que empraven. L'humor tenia una voluntat ètica i política; era un humor cívic.

Aquest conjunt de textos es van configurar com una mena de crònica setmanal equivalent, tot i que en un llenguatge molt diferent, a la que Vázquez Montalbán publicava a *Triunfo*, les “Crónicas Periféricas” (veure punt 4.6.3). Hi havia coincidències lògiques marcades per l'agenda informativa. Amb llenguatges del tot diferents, l'esforç periodístic era semblant: repassar, recuperar i destacar aquelles informacions que, com si es tingüés un retolador a la mà, calia subratllar.

Una doble pàgina sense títol

El segon tipus de treball que signà el periodista, ara més llarg i personal, era una doble plana sobre la notícia a la qual s'havia dedicat la portada. Aquesta era sempre monogràfica i presentava un únic i gran acudit. Normalment tocava el mateix tema que la doble pàgina setmanal de Vázquez Montalbán. Apareixia sovint amb una il·lustració i el text podia anar en diferents direccions, temes o sentits, com en ell resultava habitual. Algunes peces es van fer immediatament famoses, com per exemple “El día que nos comunicaron la suspensión de Por Favor” en la qual el periodista comentava com va succeir el tancament del setmanari. Es va publicar en el primer número després de quatre mesos de suspensió:

“Una llamada telefónica a altas horas de la noche.
— Van a borrar del mapa a “Por Favor”
— ¿Secuestro?
— Más
— ¿Suspensión?
— Más
— ¿Fusilamiento?
— Menos.
— Me rindo.
— Erradicación. Os borrarán del registro y nunca más se supo.”
Por Favor, 25 d'octubre de 1974:8

Era una ficció entenedora i satírica sobre el desenvolupament dels fets. Més endavant, el text informava sobre com havien sobreviscut al tancament i sobre les discussions que havien mantingut els membres de la

redacció, amb els noms reals, que d'aquesta forma es convertien en personatges de la columna.

Va haver-hi algunes peces memorables, com una entrevista inventada amb el president Richard Nixon⁵⁴², l'explicació del conflicte que la revista mantenia amb Emilio Romero⁵⁴³ o la informació sobre la boda de Kissinger. Quan la situació era prou absurda, i ho era sovint, Vázquez recuperava certa part de l'esperit subnormal, com els escamots del CIA que van assaltar la redacció de la revista per ordre del govern, una exageració que ja havia fet servir a *Tele/eXpres* l'any 1970.

Però a banda d'aquest rebrot momentani de l'estil subnormal, Vázquez estirà especialment el recurs d'inventar-se situacions versemblants que tenien a veure amb els membres de la redacció, els mandataris del món i els polítics *transfranquistes* de l'escenari nacional. Matèria no li faltava:

“Nixon es ferozmente atacado por los medios de comunicación de su país, en la URSS es algo así como el Chicho Ibáñez Serrador de la programación política soviética y en los papeles se le trata tan bien como en España a don Pío Cabanillas. Nixon no ha descartado la posibilidad de exiliarse en la URSS, siempre y cuando Breznev se exilie a Washington” *Por Favor*, 17 de juny de 1974:8

La política internacional va anar perdent presència i va ser progressivament substituïda per la política nacional. En conjunt, i cada cop amb més rotunditat, Vázquez Montalbán intentà denunciar en aquesta secció el conjunt de poders enormes, quasi invencibles, que estaven a punt de tornar a guanyar de nou la guerra civil perquè la transició no els tocava un pel. Per tant, el periodisme de Vázquez implicava una forma de convertir en humor les insuficiències de la vida pública.

Com ja s'ha dit, *Por Favor* va viure dues èpoques diferenciades per la intensitat social i política que es podrien situar abans i després del nomenament d'Adolfo Suárez com a president del govern, el juliol de 1976. Les revistes que havien començat o s'havien configurat amb l'esperit de lluitar contra les restes de la dictadura van tenir moltes dificultats d'adaptació per trobar un nou espai polític i periodístic. *Por Favor* n'és un bon exemple.

⁵⁴² “Mientras sea presidente no pienso dimitir” *Por Favor*, 27 de maig de 1974:8-9

⁵⁴³ “El día que Diógenes nos llamó Sabandijas” *Por Favor*, 6 de maig de 1974:6-7

4.6. Transició i ‘transfranquisme’

Columnnes d'opinió

En aquest estudi s'ha parlat de ‘columnnes’ quasi des del començament de la descripció del treball de Vázquez Montalbán. La primera que va signar, entesa com un espai del qual disposà en la pàgina d'una publicació, va aparèixer el 1961 per descriure l'ambient de la Fira Internacional a *Solidaridad Nacional*, un espai prestat que no s'ha considerat columna perquè descrivia què observava al llarg del dia: una crònica, doncs. La definició de columna va més enllà.

“Con ese neologismo se designa a un artículo firmado que se publica con regularidad y que ocupa un espacio predeterminado en el periódico. (...) [Expresa] variedad en todos los sentidos. La columna vale lo que vale la firma y se expresará según el talante de esa individualidad. La columna es un artículo de opinión que puede ser razonador o lo contrario, falaz, orientador o enigmático; analítico o pasional; enjuiciativo o narrativo; y siempre valorativo, subjetivo, porque no puede ser de otro modo.” (Santamaria i Casals, 2000:288)

Va disposar d'espais predeterminats després de sortir de la presó a *Siglo20*, *Hogares Modernos* i a *Tele/eXpres* (1970), sota el noms respectius de “Prisma”, “Las andanzas de Jack el Decorador” i “Pequeño Mundo”. Per diferents raons no les considerem d'opinió, per molt que algunes poguessin ser presentades formalment com columnnes. Eren espais molt personals, de caire literari, que valien el que valia la signatura, però no encaixaven a la taxonomia d'aquest formulació. A *Hogares Modernos* feia més aviat creació literària: ficció i aventures. A “Prisma”, però, l'estil estava més a prop d'un article didàctic llarg i il·lustrat amb força fotografies. “Las andanzas de Jack el Decorador” també ocupava massa pàgines com per ser considerat una columna. Era un relat de ficció esbojarrat i innovador. Només la grandària i la freqüència de “Pequeño Mundo”, a *Tele/eXpres* podia semblar-ho per l'extensió, per la situació a la pàgina i la brevetat.

“Pequeño Mundo”, a més, estava destinat a un públic generalista que dedicava un temps curt i intens a la lectura (Santamaria i Casals, 2000:297). Però la situació d'inversemblança i una clara voluntat sarcàstica feien d'ella un producte més lligat a l'humor – on finalment s'ha encabir – que al periodisme.

Per tant, ens referim ara a les columnes que Vázquez Montalbán va dedicar a l'opinió, en concret sobre la informació política nacional. Un gènere basat en l'exposició d'idees i arguments que mostren la llibertat personal del signatari en un context no d'analista sinó de comentarista, segons l'accepció de Martínez Albertos (1992:375) No una "explicació objectiva dels fets noticiats que aporta les dades necessàries per interpretar-los correctament" (l'anàlisi) sinó "un judici subjectiu dels esdeveniments que manifesta de forma explícita la pròpia opinió".

Entre els anys 1976 i 1978, Vázquez Montalbán abandonà altres gèneres com el reportatge, la crítica i quasi bé la crònica, i es va concentrar "de forma explícita" en comentar la política nacional. Es podria dir que es va investir d'una nova identitat periodística a la qual va evolucionar des de diferents maneres i punts de vista, ja fos en mans de personatges de ficció, Sixto Cámara o José Carvalho, a través de la descripció de la política catalana o bé a través de l'exposició de la pròpia opinió, ara ja forma directe.

S'inicia doncs la identitat periodística que sovint es recorda de Vázquez Montalbán, "l'opinador", tal com diu ell mateix, el columnista que destacà durant 25 anys i començà justament entre 1976 i 1978, quan va transformar el treball llarg en una versió curta i directa, quan va deixar enrere els subterfugis de la ficció per trobar-se a soles amb la seva pròpia veu.

4.6.1. La vida de Sixto i Encarna

La primera decisió que va prendre Manuel Vázquez en encetar el 1971 “La Capilla Sixtina” a *Triunfo*, va ser signar-la amb pseudònim, com ja s’ha explicat al punt 3.2.1.3; i la segona i encara més determinat va ser convertir el pseudònim no en una ‘disfressa’ sinó en un personatge. Per bastir de vida del protagonista, no va recórrer a les característiques reals de Sixto Cámara, el pensador liberal nascut a 1825, sinó que va construir un seguit de trets personals contemporanis per donar vida a un escriptor d’entre 30 i 40 anys que treballava a la premsa i vivia al barri d’Argüelles de Madrid, el mateix barri on ell va declarar viure a la capital quan estudiava a l’Escola de Periodisme⁵⁴⁴. Sixto vivia sol, no tenia ni parella ni massa vida social. Era discret, autònom i preferia la lectura a la vida mundana. Tenia alguns moments depressius i potser s’avorria una mica.

Per tant, li calia la contraposició d’altres personatges, un cor de veus que fessin la rèplica. Vázquez Montalbán va renovar els mecanismes que va emprar a *Hogares Modernos*, quan també va convertir un pseudònim, Jack el Decorador en un crític d’art amb un passat delirant. Si abans ho havia fet amb intencions lúdiques, ara tenia nous propòsits:

“Aparte de los reportajes yo quería hacer [en *Triunfo*] una sección estable de pensamiento, de opinión y no me veía tranquilo haciéndola con un lenguaje directo y asumiendo personalmente la responsabilidad porque hubiera sido mucho más conflictivo.” (Erba, 1998:4)

L’any 1971 calia recórrer a fer servir formes indirectes d’al·ludir a qualsevol opinió no oficial. Inventar-se situacions fictícies permetia posar en la veu dels personatges idees absurdes o radicals, per exemple, que no serien acceptades si es defensessin *de veritat*. Utilitzar personatges permetia fer més al·lusions, emfatitzar els supòsits i la complicitat amb el lectors i, especialment, gaudir de la trama i l’evolució dels esdeveniments. Com que no es tractava de relats inversemblants, com va fer amb una primera Encarna a *Hermano Lobo* o amb Jack el Decorador, Vázquez no va fer exclusivament narrativa de ficció. Afegia espurnes de ficció per aconseguir més llibertat:

⁵⁴⁴ Al carrer Vallhermoso, 54 (Veure pàgina 51)

“A través de ‘La Capilla Sixtina’ yo me permitía una mayor libertad de movimientos, podía crear un pequeño mundo con sus personajes: Alfonso de los Arroyos o Encarna, la modelo maoísta, que eran personajes sátiras de personajes de época.” (Erba, 1998:4)

Encarna Linares esdevindria el més important, simpàtic i captivador dels personatges. Era una veïna de Sixto: jove, contestatària, moderna i gens dòcil. A més, com que el públic de la revista era en gran part masculí, l'autor la va definir com molt atractiva – treballava com a model -, una noia vehement i radical de la qual el públic, Sixto i el propi Vázquez podien enamorar-se amb facilitat. A més, també apareixia Marco Alfonso de los Arroyos, nom mal dissimulat de César Alonso de los Ríos, un periodista informat, una mica misogin i que seria presentat com una veu socialista. Vivien a prop, a quatre illes de distància, un fet que permetia les visites ràpides a mitja tarda i les converses casuals que animaven el text. Molt més lluny vivia Menelao el Aeropagita, un professor grec amic de Sixto que va patir la dictadura dels coronels i es va exiliar als Estats Units, un alter ego de Sixto que el visitava de tant en tant i li permetia parlar sobre les dictadures. A més, Menelao el Aeropagita va saltar un moment de personatge a pseudònim per signar un treball titulat “El delantero centro fue devorado al amanecer”⁵⁴⁵, un títol que recordaria una obra de ficció posterior que va tenir a Pepe Carvalho com a protagonista el 1991.

Les *capilles* estan farcides d'altres personatges secundaris i efímers que intervenien de forma anònima: trobades al carrer, sopars de compromís, visites a casa d'algú, amics... Criden l'atenció, per exemple, les xerrades que Sixto Cámara manté en diferents moments amb un tal Manuel Vázquez Montalbán, del qual arribà a publicar - per exemple - uns versos dedicats a la poesia popular de la cantant Chavela Vargas⁵⁴⁶. Els jocs de llums i ombres entre ficció i realitat eren constants en la prosa del periodista. A Vázquez li calia la versatilitat que li proporcionaven els seus personatges, i per això els va construir una petita història personal, una vida i un passat a tots, per fer-los creïbles. A Encarna la va il·lustrar amb força més dades, naturalment, i també li van passar moltes més aventures al llarg dels anys de vida de la jove a *Triunfo*, per exemple es va casar i es va separar. Alfonso i Menelao, però, no tenien arranjada a la columna

⁵⁴⁵ *Triunfo*, 28 de juliol de 1972:54-55. Era una treball de creació. També va signar “La razón romántica”, *Triunfo*, 18 d'agost de 1973. Per veure el conjunt de pseudònims emprats per Vázquez veure la taula 7, pàg. 277-278 i la pàgina LVII-LX de l'annex A.

⁵⁴⁶ *Triunfo*, 14 de juliol de 1973:19

una vida sencera perquè no es relacionaven tant amb Sixto. Apareixien de forma esporàdica i sense gaire teatralitat afegida. Ni eren veïns ni captivaven al públic com ho feia Encarna.

Però Vázquez Montalbán, a més, farcia les columnes de detalls, persones i anècdotes del tot reals, com s'ha explicat. Alguns dels seus amics i companys de feina⁵⁴⁷ s'han reconegut en determinades anècdotes que han llegit a la premsa, de vegades amb els noms reals i de vegades no. “La Capilla Sixtina”, per la seva concepció, era el lloc perfecte d'aquesta mena d'aparicions inesperades. El deler de Vázquez era disposar d'un recipient per a omplir-ho amb una variació de fets i pensaments per sentir-se amb les mans lliures.

“Hay mucha gente que todavía no sabe que Sixto Cámara era yo y me confunden y piensan que Sixto Cámara era Haro Tecglen y que Pozuelo era yo. La censura claro que lo sabía y el ministerio claro que lo sabía, pero el tono distante del que esté hablando de otro personaje ayuda muchas veces a colar mensajes duros que a ti no te los aceptarían y en cambio al personaje lo aceptan” (Erba, 1998:4)

La contraposició que feia servir Vázquez Montalbán entre el madur i responsable Sixto i l'explosiva Encarna marcava les diferències polítiques que existien entre els reformistes i els rupturistes, dos models de l'antifranquisme que es trobaven representats:

“Encarna es la provocación de la nueva izquierda en aquella época. Nosotros respondíamos a unas claves de izquierda racionalista. El Partido Comunista en aquella etapa era un partido, por así decirlo, moderado; buscaba la reconciliación nacional, el pacto interclasista, etcétera. (...) Sixto y Encarna representan dos lecturas de la realidad: desde la postura de la izquierda moderada y de la izquierda radical. También hay una cierta tensión erótica en el sentido de que Sixto, que es un señor ya mayor, no puede evitar el tener una debilidad por una chica guapa, y eso se denota en el juego.” (Erba, 1998:5)

⁵⁴⁷ Joaquim Marco, Pere Oriol Costa, Francesc Serrahima i Sergi Beser, per exemple, es van sentir retratats, i en Josep Fontana, en concret, va afirmar que aquesta era la forma de treball més característica de Manuel Vázquez fins i tot en el llibres de ficció, que composava a través de fer un collage de fets i anècdotes reals.

Els personatges eren una de les salses del text, però n'hi havia d'altres. L'interès es trobava en les implicacions polítiques de les frases, les referències a l'actualitat del moment, les bromes i els comentaris. Al llarg de les 316 *capillas* de *Triunfo*⁵⁴⁸ es pot apreciar a més una progressiva obertura en els temes i en les expressions, un seguit d'estils o formes de fer de Sixto Cámara. Balibrea (2007:11-13) ha repassat les figures narratives que el periodista emprà a la columna, des de la ironia fins el lirisme i romanticisme⁵⁴⁹.

“La capilla sixtina” recollia la veu irònica i un xic cansada de Sixto que s'enfrontava a un assumpte aparentment menor que s'havia publicat a la premsa o s'havia conegut en els últims dies. Era molt important que en l'encapçalament, a l'entrada del text, no hi hagués grans paraules. La *capilla* semblava molts cops que no parlaria de res important. Aquest era un recurs que ja es trobava en les columnes d'Art Buchwald a *Triunfo*, un periodista en el qual es va inspirar Vázquez Montalbán (Erba, 1998:4). Un cop presentat el tema, apareixia la ironia proverbial en l'anàlisi del detall, i a continuació les explicacions ajudaven a entendre l'autèntica volada de la qüestió, sempre sense perdre aquest posat irònic i distanciat. La capilla típica incloïa l'aparició d'algun personatge que conversava amb Sixto, ja sigui per discutir o apuntar la reflexió central. També apareixien elements de ficció de la vida de Sixto i Encarna, parts de la vida inventada per cadascú per tal que la narració subjacent avancés una mica.

Aquest model de *capilla* era el central, el més repetit, però ni de bon tros l'únic. Trobem algunes variacions d'aquest esquema predominant. De vegades, la veu de Sixto enraonava amb la ironia coneguda sense que aparegués la resta de personatges. O potser apareixia algú anònim, de pas, que li fes el contrapunt a Sixto un instant. En aquests casos, s'eliminaven quasi del tot els elements de ficció. Quedava la reflexió com l'element bàsic de la columna.

També podia passar que tota la *capilla* fos una discussió, de la primera línia a l'última. El recurs de la conversa permanent ja el va fer servir Vázquez Montalbán a “Pequeño Planeta” i a “Las andanzas de Jack el Decorador”, però es tractava de discussions *subnormals*. A les *capilles*,

⁵⁴⁸ Annex B (en el CD adjunt): **53LacapillasixtinaTR**

⁵⁴⁹ A més de la dissolució del punt de vista en diferents personatges, l'absurd, la superposició de camps semàntics completament diferents, l'enumeració caòtica, el joc de paraules, la cultura de masses i l'apel·lació a la moral i a l'ètica.

però, eren de caire polític: dues posicions s'enfrontaven i discutien sobre l'assumpte del moment. Especialment dures (i divertides) eren les que mantenien el compromís Sixto i la radical Encarna en el sentit que recull la cita anterior: l'esquerra clàssica i pactista del PCE s'enfrontava contra l'esquerra dura i rupturista que va rebutjar la Constitució, les dues ànimes de Vázquez Montalbán. Algunes d'aquestes discussions van ser tan fortes que a la ficció Sixto i Encarna van estar sense parlar-se durant setmanes o mesos, un separació que entrustia l'escriptor.

De fet, la situació 'dialèctica' que unia Sixto amb Encarna recorda la pròpia relació que van mantenir al llarg del tardofranquisme i la transició el periodista amb la seva dona, Anna Sallés, que es va situar sempre a l'esquerra ideològica d'ell. Sallés, de fet, va abandonar el PSUC el 1967 per no tornar a militar mai més (Tyras, 2003: 28), a l'inrevés que el marit, que va tornà a militar de forma activa a partir de 1969. Anna Sallés no va abandonar el marxisme, es va mantenir sempre pròxima a l'esquerra, però discutia sovint amb ell en considerar-lo excessivament realista i pragmàtic en qüestions ideològiques. Sergi Beser⁵⁵⁰, amic de la parella des de la universitat, considera perfectament possible que la inspiració per bastir un personatge com el d'Encarna fos precisament la seva dona, una idea que tampoc mai ha estranyat Anna Salles⁵⁵¹ perquè diferents amics els havien fet sovint aquesta apreciació.

Fos com fos, hi havia encara un tercer estil o estructura a "La Capilla Sixtina", aquest associat de forma clara als períodes de vacances, quan el periodista havia de deixar enllestides unes quantes columnes que tractessin sobre assumptes intemporals. Era el moment d'aprofundir en la psicologia dels personatges, ja fos Sixto o Encarna, i per tant calia inventar situacions i moments com si es tractés d'una novel·la. Resultaven columnes tan literàries i inventades, predomina la ficció de tal manera que podem dir que no són periodístiques⁵⁵². Però mantenen el caliu de la narració a l'espera del retorn. Així, es pot comprovar com una tarda Sixto i Encarna anaven junts de rebaixes, o veure a Sixto sol en una piscina de Madrid en ple estiu intentant lligar, naturalment sense èxit.

Per últim, encara hi ha algunes columnes excepcionals que no corresponen a Sixto Cámara, per molt que estiguin signades per ell. En algunes

⁵⁵⁰ Entrevista, juliol de 2008.

⁵⁵¹ Entrevista, juliol de 2008

⁵⁵² De fet, aquestes *capilles* s'han qualificat al catàleg sovint sense assumpte definit perquè són relats de ficció.

ocasions, Vázquez Montalbán s'oblidava de semblar Sixto Cámara i no afegia al text cap teatralitat, cap ficció ni cap tret del seu personatge. Aquesta errada de concepció solia ser provocada per la urgència i la importància dels fets que es comentaven. Sobretot en el període entre 1977 i 1978, l'actualitat va ser tan urgent que l'autor oblidava que havia de semblar i escriure com Sixto, i redactava com el que era, un analista polític lúcid i contundent que podia arribar fins i tot al sarcasme. Així, per exemple, va aprofitar una *capilla* per fer una defensa literària de Juan Marsé arran del premi que va rebre a Mèxic per a la novel·la, prohibida a Espanya, *Si te dicen que caí*⁵⁵³. La columna no conté ni una engruna de Sixto Cámara.

En resum, a *La Capilla* es podien trobar, doncs, diferents veus de Manuel Vázquez. La primera i la més repetida serà la de l'escriptor i personatge Sixto Cámara, qui convoca per a les seves creacions la veïna Encarna Linares, l'amic Marco Antonio de los Arroyos o també Menelao el Aeropagita. Aquest punt de vista va ser el més utilitzat, però no l'únic. També va aparèixer l'analista en determinades ocasions, o la veu solemne del periodista que oblidava el personatge arran del dol per la mort, per exemple, o per la preocupació per un possible cop d'estat o per un atemptat.

La varietat de veus venia donada pel posat festiu i ple de complicitat que proposava Sixto Cámara, disposat – com Art Bushwald – a explicar al lector una història interessant, variada i fresca, tot i que després el text podés agafar tons ben diferents. La ficció permetia la lleugeresa i la versatilitat de continguts. Vázquez podia informar i opinar sobre la societat i la política espanyola, i saltar-se algunes limitacions pròpies dels primers anys setanta.

⁵⁵³ “Pijoaparte, en México” *Triunfo*, 18 d'agost de 1973.

4.6.2. Carvalho es fa gran a *Interviú*

De forma paral·lela a “La capilla sixtina”, Vázquez utilitzà un altre personatge de ficció per protagonitzar una nova columna d’opinió que va començar a *Interviú* a finals de 1976. En aquest moment, però, Vázquez Montalbán publicava alhora a *Triunfo*, *Por Favor*, *Catalunya Express*, *Mundo Diario*, *Arreu i Siesta*. El gener de 1977, en conjunt, va publicar un total de 47 treballs, un esforç titànic que implicava redactar un article i mig diari. A més, alguns d’aquests treballs eren llargs, com les dobles pàgines de *Por Favor*. Era difícil trobar una aposta original per començar la columna d’*Interviú* i va decidir transformar un recurs conegut. Va titular la peça “El idiota de la familia”, i Pepe Carvalho va ser el personatge, acompanyat d’alguns personatges que envoltaven el detectiu des que va publicar *Tatuaje* (1974): Charo, el secretari Biscuter o Bromuro. A banda d’això, mentre redactava la columna Vázquez Montalbán aprofità per escriure la tercera de les novel·les de Carvalho, *La soledad del mánager*.

La situació literària que proposava amb Carvalho era similar a “La capilla sixtina” però traslladada a Barcelona. L’autor era ell mateix, “el Sr. Vázquez”, un escriptor que vivia en un edifici que donava a les Rambles. En el pis de dalt tenia l’oficina un detectiu, José Carvalho. Un veí, com ho era Encarna, però no hi havia ni atracció ni deler entre ells, com tampoc cap discussió. Hi havia l’exaltació que els homes d’acció produeixen en els escriptors. El senyor Vázquez signava com a tal els articles i, com a personatge, era un periodista que llegia i escrivia en els diaris i revistes de la ciutat. Per tant, no era molt diferent del real. Ara bé, interpretava un paper de permanent estupefacció davant dels esdeveniments que no era real. A cada notícia cridanera, corria escales amunt per consultar el detectiu sobre el sentit profund de les informacions o els rumors publicats a la premsa. Carvalho, a diferència d’Encarna, es convertí en una mena d’oracle interpretatiu que ensenyava Vázquez a interpretar la informació, a trobar-li el sentit profund, donades les seves fonts privilegiades d’informació. Si l’Encarna era maoista i vehement, Carvalho era vagament liberal, escèptic i per tant no estava interessat en la política. Estava més enllà de les tessitures polítiques del moment. Era gallec.

Les situacions que es donaven entre els dos tornaven a ser les pròpies de la *capilla*. Veïnatge, visites curtes i algunes converses, unes xerrades de les

quals el detectiu no en treia més plaer que el de la companyia no sempre desitjada del veí de baix. L'escriptor era menys tímid i vivia menys enso-pit que Sixto Cámara. No tenia una ideologia definida, però era d'esquerres i demòcrata. La teatralitat que afegia interès a les situacions no tenia a veure amb la relació entre el periodista i el veí, com passava a la *capilla*, sinó per la descripció de la pròpia vida del detectiu, que va assolir al setmanari un bany de masses. El que no resultava atractiu del personatge Carvalho, una mica setciències, quedava compensat per la vida que portava i la relació que mantenia amb els personatges secundaris, que tenien molta més presència que en la sèrie de *Triunfo*.

Era lògic. Vázquez aprofitava alguns personatges de *Tatuaje*. De fet, Vázquez Montalbán dedicà els set o vuit primers articles de la secció a fer les presentacions, primer de 'l'idiota' (el senyor Vázquez), després del detectiu i continuació dels secundaris de Carvalho, Charo, 'Biscuter' i 'Bromuro'. A partir del setè o vuitè article aparegué l'esquema narratiu tradicional que hi aplicaria Vázquez.

El periodista va ajustar la fórmula per parlar de la realitat fent servir els llavis d'un detectiu molt ben informat. Era una forma d'aconseguir força publicitat i d'aproximar-se al públic popular que llegia *Interviú*. A banda d'això, Vázquez explicaria les raons d'un títol tan cridaner per a la secció com "El idiota en familia" a les poques setmanes de començar, quan li confessà a un cambrer en un hotel, mentre estava de vacances:

"Una sociedad bien montada necesita idiotas que den el espectáculo como necesita ladrones, asesinos, violadores. Así las personas normales contemplan lo que hacen, no les gusta, lo rechazan y la sociedad es más sana." *Interviú*, 11 d'agost de 1977:81

El periodisme i la comunicació proporcionaven entreteniment, espectacle i models morals, i els creadors i artistes estaven del tot atrapats: eren part del missatge, tan necessaris com els que protagonitzen les notícies. El Sistema necessitava tots dos per a perpetuar-se, emissors i receptors, i afegia en el mateix article: "Cinco mil asesinos repartidos por todo el mundo evitan [gràcies al relat que d'ell en fa la premsa] que cinco mil millones de habitantes del globo sean asesinos".

El format habitual de la sèrie es basava en una consulta que l'escriptor feia al detectiu. Per això la majoria de títols contenien la paraula cas⁵⁵⁴. Al final de la reflexió carvalhiana, el detectiu tancava la frase final amb un molt apropiat “elemental, Sr. Vázquez” que feia evident la paròdia detectivesca. El tema recurrent de quasi bé totes les columnes era la realitat política espanyola. Amb la càrrega de ficció que ja s’ha descrit, no hi havia quasi cap treball que no mostrés les obsessions polítiques de Vázquez Montalbán durant l’any 1977: una reforma insuficient i il·legítima del sistema polític permetia que en el ‘transfranquisme’, un conjunt de destacats franquistes encapçalessin la construcció de la democràcia a Espanya, de forma que la gent del carrer quedava exclosa del procés.

Per denunciar la manipulació, Vázquez Montalbán utilitzava la saviesa freda i un xic desatenta de Pepe Carvalho davant determinats casos de persones, sovint polítics de la UCD que eren notícia. Si l’opinió política havia d’arribar a la gent, calia fer-li un embolcall prou divertit i popular. No podia romandre dins dels editorials dels diaris, on difícilment arribava a l’obrer de la SEAT, posem per cas. Tampoc hi arribaria “La capilla sixtina”, perquè difícilment l’obrer compraria *Triunfo*. Però sí comprava *Interviú*, i al periodista li calia estar a la premsa popular per estendre l’opinió d’esquerres, perquè el lector es trobés representat en algunes columnes d’opinió. La ficció i el grup de personatges que formaven des de Carvalho a ‘Biscuter’ permetien una aproximació política subjacent prou crítica. I aquest era l’interès essencial de Vázquez Montalbán. Per això *Interviú* era una interessant plataforma des de la qual promoure les seves idees.

La sèrie “El idiota en família” es va publicar 52 vegades, fins les acaballes de 1977. Va resseguir l’actualitat nacional però sense concentrar-se en les grans notícies sinó més aviat en anècdotes. La columna no mostrava la contundència política d’altres treballs que Vázquez signava en aquests mesos a *Mundo Diario* o fins i tot a *Tele/eXpres*. La ficció suavitzava la realitat però, a més, canviava el punt de vista. No hi va haver cap al·lusió al crim d’Atocha, o sobre la legalització del PCE i del PSUC. Passà per sobre de les eleccions generals de juny, fins i tot de la violència política ultra o terrorista, que aquí semblaven més aviat el rerefons del clima polític que el centre de l’anàlisi. Vázquez es concentrà en les con-

⁵⁵⁴ Entre d’altres: “El caso del candidato que enloqueció”, “El caso del pueblo aterrizado”, “El caso de la revista embrujada”, “El caso de las elecciones a plazos”, “El caso del ministro soltero”, “El caso del diputado que no se lo creía”, “El caso de la reforma fiscal reformada”...etc.

tradiccions internes de la UCD, en el paper de la CIA a la incipient democràcia espanyola⁵⁵⁵ i en el possible recolzament nord-americà a un cop d'estat. Idees que calia desvelar. Es tractava del Carvalho més conspiratiu: reflectia el clima de rumors i la incertesa pública del moment. Ningú no sabia a on anava la democràcia a Espanya. I Carvalho dubtava..

Tanmateix, en l'últim article de la sèrie hi va aparèixer una sorpresa:

“Carvalho apenas me ha saludado. No sé si está ensimismado o enfadado. Sé que le molesta que le utilice como personaje y la reciente publicación de “La soledad del mánager” no ha gozado de su “nihil obstat”, ni siquiera de un acuerdo verbal previo.

— No me dirá que se marcha porque está molesto conmigo.

— Molesto. ¿Por qué?

— Porque he publicado “La soledad del mánager” sin consultarle.

— Ese es su problema, Sr. Vázquez.”

Interviú, 11 de gener de 1977:93

L'article anunciava la publicació de una nova novel·la, *La soledad del mánager*⁵⁵⁶ però en el títol de la columna n'avançava una altra, *Los pájaros de Bangkok*. A més, la ficció de la columna, la fugida de Carvalho, era la mateixa que esdevé a l'inici de la novel·la. El detectiu fa les maletes a tota velocitat perquè una antiga amant, Teresa Marsé, li envia un telegrama des de Bangkok perquè es troba en dificultats. Ho deixava tot per volar a l'Àsia. Vázquez Montalbán presentava en públic i promocionava *La soledad del mánager* mentre preparava una part de la següent novel·la⁵⁵⁷. Carvalho tindria una llarga vida a *Interviú*, on protagonitzaria altres sèries anys després, però en aquesta primera versió Vázquez Montalbán arrodoniria el personatge i el seu l'entorn.

⁵⁵⁵ Aquest és precisament la trama de la novel·la *La soledad del mánager*, la descripció del paper d'una multinacional nord-americana i de la pròpia CIA a la democràcia espanyola, que controlen a través del finançament de postures polítiques moderades, per exemple la UCD. Vázquez Montalbán afirmà a la novel·la allò que només s'insinuava en el conjunt de columnes. A més ficció, més llibertat de denúncia.

⁵⁵⁶ Editorial Planeta, 1977

⁵⁵⁷ Podia estar ja escrita perquè el títol va aparèixer anunciat a la primera edició de *Tatuaje*, Barcelona, El Bardo, 1974 com la següent novel·la de Carvalho. Tot i això, *Los pájaros de Bangkok* no es va publicar fins el 1983, després de *Los mares del sur*, premi Planeta 1979 i d'*Asesinato en el comité central*, Planeta, 1981.

4.6.3. Les cròniques setmanals a *Triunfo*

“Cuestiones Periféricas” va aparèixer després del segon tancament per sanció de *Triunfo*, el gener de 1976. Van ser en total de 76 articles⁵⁵⁸ publicats entre el gener de 1976 fins el febrer de 1978, tret d'un trimestre, entre el maig i el setembre de 1977, quan la secció pràcticament desaparegué. Entre els números 748 (5 de maig de 1977) fins el número 765 (24 de setembre de 1977), només es va publicar una vegada la secció, el sis d'agost, el número 757. En aquest moment, l'estiu de 1977, va ser el moment més baix en la col·laboració del periodista a *Triunfo*. L'aparició de *La Calle* era imminent i els preparatius del nou setmanari, exigents.

Vázquez Montalbán presentava la Catalunya política de 1976 a la resta d'Espanya, i la convertia en la regió capdavantera en les reivindicacions democràtiques que s'expressaven al carrer. Com ja s'ha dit, el text era una selecció dels fets fonamentals de la setmana que va començar en el mateix número en què el periodista relatà l'homenatge a Dolores Ibárruri a Roma. La primera es titulava “Un ‘consell’ para Catalunya”⁵⁵⁹ i va significar el tret de sortida del relat de l'evolució de l'antifranquisme al carrer. Els esforços de les diferents forces polítiques catalanes per mostrar una política coherent obrien la sèrie. En el primer article, el periodista utilitzava un to irònic i desimbolt que no es mantindria al llarg dels dos anys.

“Bien. Podría tratarse de un ‘Consell’ centrista, fediarario, unión-del-pueblo-catalán, catalonia club, de ex alumnos de La Salle o de ex clientes de El Corte Inglés. Pero no se hagan ilusiones. La composición política del Consell no deja lugar a dudas de su flagrante ilegalidad” *Triunfo*, 10 de gener de 1976:12

Després de dedicar tres paràgrafs a l'enumeració exhaustiva dels partits i dels polítics participants en el Consell, inclosos el PSUC i Esquerra Republicana de Catalunya, va concloure:

“Comprenderán que la lista quita el hipo. Hablar con esta naturalidad de gentes que en muchos casos no duermen en casa

⁵⁵⁸ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **56CuestionesPerifericas**

⁵⁵⁹ *Triunfo*, 10 de gener de 1976:12-13. La paraula ‘Catalunya’ estava escrit en català.

desde hace años es algo que supera los cálculos más optimistas sobre lo que se iba a tardar en España a llamar a las cosas por su nombre” *Triunfo*, 10 de gener de 1976:13

L'article tenia elements de declaració política i expressava bé el canvi de rumb a *Triunfo*. A més, en tres setmanes es produïren les grans manifestacions de febrer de 1976 a Barcelona, i va quedar clar que a Catalunya el ritme polític era diferent que a la resta d'Espanya. Les cròniques “¿Quién prohibirá prohibir?”⁵⁶⁰ i “La salida de las catacumbas”⁵⁶¹ relataren les manifestacions i les dures càrregues policials d'aquells dos diumenges de febrer, a més d'un tercer treball, “El desafío catalán”⁵⁶², que recollia l'impacte a la premsa estrangera de les notícies de la repressió amb què la policia va dissoldre les manifestacions.

Les cròniques següents van recollir la “sortida de les catacumbes” de l'oposició, especialment del PSUC, que va prevaler a la secció sobre la resta de forces polítiques, i sobretot el seguit de reivindicacions polítiques que esdevingueren aquella primavera: bombers, professors de secundària, actors... I els concerts i recitals que es convertien en actes polítics espontanis, molts cops reprimits per la policia. Es copsava en l'ambient un cert aire de revolta.

“Lo que empezó por la mañana [una manifestació il·legal d'obriers a la Via Laietana de Barcelona] no terminó hasta el borde de la noche cerrada cuando los manifestantes y los policías, cansados y crispados, protagonizaron las últimas carreras entre coches atascados. *Triunfo*, 6 de març de 1976:16

L'oposició va acaparar la informació, ja fos en forma de partit o d'organització unitària, o bé el Consell de forces polítiques o bé l'Assemblea de Catalunya. Els partits i grups polítics clandestins apareixien a les pàgines amb tota naturalitat. Vázquez Montalbán assistia a les rodes de premsa que convocaven els dirigents polítics clandestins, reproduïa els comunicats de l'Assemblea, donava la veu als manifestants de tota mena i començava a presentar fins i tot els nous polítics catalans, com Jordi Pujol. En aquesta ciutat que descobria la democràcia els periodistes van protagonitzar, a més, “la primera manifestació pública autoritzada a l'oposició des del 1939”

⁵⁶⁰ *Triunfo*, 7 de febrer de 1976:16-17

⁵⁶¹ *Triunfo*, 14 de febrer de 1976:11-13.

⁵⁶² *Triunfo*, 21 de febrer de 1976:13-14

“A las doce de la mañana del histórico 18 de marzo de 1976, periodistas de plantilla, periodistas titulados no asociados, colaboradores e incluso de radio nos concentramos con nuestras pancartas en las puertas de la Asociación de la Prensa.” *Triunfo*, 27 de març de 1976:13

Es reclamava llibertat d'expressió en general i, en particular, la llibertat de Josep Maria Huertas, empresonat des de l'agost de l'any anterior per una informació apareguda en un article que va ofendre l'exèrcit. Vázquez també va lluitar contra les opinions que pretenien excloure els comunistes de la vida política:

“El rumor de que Enrique Quissinger (sic) ha puesto ciertas condiciones a la firma de los acuerdos [de cooperació entre Espanya i els EUA] entre los que destacan la exclusión radical de los comunistas de cualquier fórmula ejecutiva de la transición dedocrática, ha circulado profusamente estos días...” *Triunfo*, 17 d'abril de 1976:13

Aquesta va ser una de les dedicacions claus de Vázquez Montalbán en el bienni 1976-77, la recuperació de la memòria, la imatge i el valor de l'esquerra clandestina a Espanya. Propiciar des de la premsa una recuperació democràtica que no deixés cap força política a la il·legalitat. I recolzar, com havia fet fins llavors, la premsa, el cinema i la cultura de nova planta. La part silenciada del país durant dècades emergia des de la clandestinitat.

L'esquema que Vázquez Montalbán feia servir a les cròniques era el d'un mosaic: dividia el text en quatre o cinc trams diferenciats, i passava d'un tema a un altre en una contraposició de assumptes i plantejaments. Era el mateix recurs narratiu que feia servir a *Por Favor*, a la doble plana que signava amb Jaume Perich. Era una relació de notícies que no sempre tenien relació entre sí, una determinada visió setmanal de Catalunya. Van aparèixer sovint titulars d'aspecte contradictori, com “López Raimundo i Michels”⁵⁶³ o “Otoño caliente y plástico”⁵⁶⁴ Per exemple, en aquesta última crònica Vázquez Montalbán parlava en primer lloc de la vaga a Sabadell que protagonitzaven els obrers, i descrivia com la policia havia pres la ciutat. En el segon tram de la peça descrivia els intents del Consell de Forces Polítiques i l'Assemblea de Catalunya per associar-se amb altres agrupacions unitaristes a la resta d'Espanya. Després, es feia ressò

⁵⁶³ *Triunfo*, 15 de maig de 1976:20

⁵⁶⁴ *Triunfo*, 2 d'octubre de 1976:12-13

de l'estrena de "La ciutat cremada", una pel·lícula d'Antoni Ribas que lligava amb la necessitat de recuperar la memòria històrica, per acabar, en un quart apartat dedicat a una exposició celebrada a Barcelona en honor de Rafael Alberti. Una crònica setmanal de l'antifranquisme a Catalunya⁵⁶⁵.

La presència dels polítics i les activitats del PSUC va resultar especialment rellevant. Vázquez Montalbán va impulsar la formació d'una gran força que agrupés tota l'esquerra democràtica d'arrel marxista sota la iniciativa del PSUC per formar una gran confederació d'esquerres. No un front democràtic o nacional, perquè pensava que la socialdemocràcia, representada llavors per Jordi Pujol i Ramon Trias Fargas, havia de quedar fora, però sí un gran bloc de l'esquerra que encara no havia renunciat als plantejaments marxistes. Aquesta agrupació estaria en condicions reals de governar i transformar el país, una situació encara més forta que la del Partit Comunista Italià. Per això Vázquez lluitava amb molta intenció contra l'anticomunisme de determinats partits i agrupacions socialistes.

La segona part de 1976 va ser un llarg ajust a la figura de Suárez, un home del Movimiento que no va generar cap confiança en les forces democràtiques, i molt menys en l'esquerra. Però el president del govern va reunir-se sovint amb l'oposició i va avançar un calendari de reformes que s'anava acomplint, al marge de l'amnistia. (Preston, 2001:182) En el referèndum sobre la Reforma Política, el desembre de 1976, l'oposició es va decantar pel no, si bé amb la boca petita i sense oposar-s'hi de veritat. Tampoc no va tenir, l'oposició, un accés igualitari als mitjans de comunicació i van aparèixer les primeres esquerdes entre les forces centristes democràtiques i les d'esquerra. Vázquez Montalbán va descriure amb certa fúria el paper d'Adolfo Suárez, de campanya a Catalunya per demanar el sí:

"Y como de eso se trata, Suárez, en Barcelona, iba a reconocer cierto tipo de cooficialidad [del català] El mismo hombre que negó hace pocos meses la capacidad del catalán como idioma científico, ahora pasa la bandeja electoral y a cambio da la estampita de la cooficialidad (...) La catarata publicitaria televisiva que el Gobierno ha montado no ha convencido a nadie, pero ha llegado a miles de catalanes (...) O catalanizarse o morir" *Triunfo*, 18 de desembre de 1976:20

⁵⁶⁵ *Triunfo*, 2 d'octubre de 1976:12-13.

La còmoda victòria del sí, tot i el 23% d'abstenció, indicava que el franquisme sociològic havia votat clarament per la reforma, i que s'obria un espectre polític en el qual Adolfo Suárez pensava convocar i guanyar unes eleccions constituents que implicarien, de fet, la legitimització indirecte del passat polític. Vázquez Montalbán, davant d'aquest supòsit, defenia que la situació a Catalunya era del tot diferent perquè l'abstenció "havia estat suficient", i es referia al 37% dels votants que es va abstenir a Barcelona⁵⁶⁶. Enfront de la previsible continuació del festeig de Suárez amb Catalunya per semblar prou demòcrata, calia reafirmar-se en els principis de l'oposició.

“La izquierda, a través de la Asamblea [de Catalunya] piensa jugar ante todo la carta de los significados por encima de los significantes: amnistía total, estatuto del 32, instituciones de autogobierno” *Triunfo*, 25 de desembre de 1976:12

Santiago Carrillo vivia d'amagat a Espanya des de feia setmanes, seria detingut i després alliberat per la policia, de forma que la legalització del PCE era versemblant. Les anunciades eleccions de juny de 1977 significaren l'aparició de centenars d'agrupacions i partits polítics que van entorbellir la reflexió i el missatge d'unitat de l'oposició que, amb dificultats, encara es fomentava a Catalunya. De qualsevol manera, ja es veia que entre el PSOE, per exemple, i la pròpia UCD hi havia algunes coincidències estratègiques per tirar endavant el procés. Vázquez copsà l'habilitat del nou president del Govern. “El suarisme s'havia apropiat d'algunes reivindicacions de l'oposició (...) i havia guanyat crèdit”⁵⁶⁷ A banda dels primers enfrontament electorals, va entrar en escena el president Josep Tarradellas, i Suárez, entre tenir com interlocutor els parlamentaris catalans o el president de la Generalitat a l'exili, va preferir el segon per trencar una oposició que resistia unida.

A la premsa, Vázquez destacava tota protesta, manifestació o lluita social contra els vestigis i els continuadors de la dictadura. Es lluitava per la normalitat democràtica, pel retorn dels exiliats i per una amnistia política sense restriccions. I en aparèixer Tarradellas, al que tothom recolzava a Catalunya, va constituir-se de seguida com un problema:

“Si Tarradellas encuentra la formula mágica que le permite entrar en la lógica política del interior, va a ser muy difícil devolverle al desván (...) En el fondo está el problema de un su-

⁵⁶⁶ “En busca del éxito”, *Triunfo*, 25 de desembre de 1976:12

⁵⁶⁷ “Del franquismo al suarismo” *Triunfo*, 1 de gener de 1977:11

puesto protagonismo de Tarradellas, sino su empecinada negativa a que Catalunya negocie a través de plataformas unitarias estatales” *Triunfo*, 12 de març de 1977:15

També es va haver d'enfrontar als primers problemes interns en el PSUC⁵⁶⁸ i als intents de la dreta espanyola d'excitar els ànims castellans de la immigració a Catalunya⁵⁶⁹, però a mitjan 1977 les eleccions generals van tapar fins i tot la cridòria social a favor de l'Estatut. La campanya va provocar els primers “cops de colze” entre els partits, de forma que eren “mals temps per l'unitarisme”⁵⁷⁰. Però els resultats van esclatar i Vázquez va titular per a tota Espanya “Catalunya socialista”⁵⁷¹ i una setmana després “Catalunya triomfant”⁵⁷² en uns articles encesos que celebraven, sobretot, “la derrota completa del franquisme”. L'eufòria feia pensar que la dictadura quedava enrere.

El segon semestre de 1977 va significar el retorn de Josep Tarradellas, el restabliment de la Generalitat provisional i la recuperació nominal de l'Estatut de 1932, tot en el context de l'entrada en escena d'un personatge polític que Vázquez analitzà amb deteniment⁵⁷³. La clau estava en el fet que la UCD havia estat força castigada a Catalunya i per tant Suárez havia de recuperar la iniciativa, igual que en el País Basc. L'eina utilitzada va ser el president Josep Tarradellas, amb qui va negociar el juliol les condicions d'una reinstauració de la Generalitat i el retorn com a president, una audaç maniobra per obviar els autèntics guanyadors de les recents eleccions a Catalunya, els partits polítics d'esquerra (Preston, 2001:225) Al País Basc, però, el president del govern vasco a l'exili, Jesús María Leizaola, va deixar en mans dels parlamentaris bascos al negociació amb el govern de Suárez (Fusi, 1996:451)

La tensió es va percebre de seguida a la recent constituïda Assemblée de Parlamentaris, l'òrgan unitari que havia de conduir la negociació sobre l'Estatut amb el govern. Es va permetre una celebració de la Diada sense restriccions governatives, una manifestació històrica que Vázquez, com gran part de la premsa, va quantificar sense gaire rigor en un milió i mig de ciutadans. “Los catalanes han actuado, ahora le toca al gobierno”⁵⁷⁴

⁵⁶⁸ “Los problemas del PSUC” *Triunfo*, 19 de març de 1977:12

⁵⁶⁹ “Si Lerroix levantara la cabeza” *Triunfo*, 16 d'abril de 1977:16

⁵⁷⁰ “La calle”, *Triunfo*, 28 de maig de 1977: 14

⁵⁷¹ *Triunfo*, 18 de juny de 1977

⁵⁷² *Triunfo*, 2 de juliol de 1977.

⁵⁷³ “Tarradellas, la resurrección del viejo caballo” *Triunfo*, 9 de juliol de 1977:14-15

⁵⁷⁴ *Triunfo*, 17 de setembre de 1977:8-11

Catalunya seguia com a capdavantera en les reivindicacions democràtiques a Espanya, però algunes esquerdes es formaven entre els dos camins possibles per organitzar la representació institucional catalana. A més, es començava a parlar de les tensions a les casernes i de la possibilitat d'un cop d'estat, més quan els episodis de violència de l'extrema dreta al carrer ni acabaven del tot ni els responsables eren perseguits per la policia. La violència va ser una part determinant de la transició⁵⁷⁵.

Finalment, amb una posada en escena emocionant i teatral, i després de setmanes de rumors, va aparèixer el president Josep Tarradellas a l'aeroport de Barcelona el 23 d'octubre de 1977 per assaborir una molt esperada cita amb la història.

“Uno de los hombres más vencidos en la guerra civil, vencido por rojo y por separatista, volvía a su país como vencedor moral y lógico de sus vencedores. Y eso se ha conseguido sin otras armas que la voluntad colectiva de resistir frente a la conjura que trató de destruir las señas de identidad de un pueblo” *Triunfo*, 29 d'octubre de 1977:15

A les poques setmanes el president nomenà un govern d'unitat en què estaven representats tots els partits polítics. Serien els últims temes que tractaria Vázquez com a cronista. La secció que s'ha qualificat d'opinió, si bé pretenia bàsicament informar a la resta d'Espanya dels esdeveniments polítics a Catalunya, es complementava amb tot un seguit de columnes publicades a d'altres publicacions. Un any tan intens com el 1977, però, no deixava satisfet el columnista.

“El resumen [de l'any] es impresionante y, sin embargo, nadie tiene el ánimo impresionado a la hora de hacerlo. En un año han cabido mil años. Cada día, cada semana, envejecen a una velocidad de años luz y, como consecuencia, hay una cierta sensación de insatisfacción colectiva” *Triunfo*, 7 de gener de 1978:11

La Generalitat estava “descafeïnada”, segons l'expressió del moment, es patia una greu crisi econòmica, i la incertesa era general però més enllà d'aquestes raons, alguna cosa fallava en el conjunt, en el resultat final. La democràcia formal que es construïa no tenia cap contingut social (García González, 2005:523).

⁵⁷⁵ “Violència latent”, *Triunfo*, 24 de setembre de 1977:14-15, “Una bomba que se veia venir” *Triunfo*, 1 d'octubre de 1977

“Insisto en que el año acaba en pleno desencanto político generalizado. Las fuerzas políticas en presencia deberán hacer una seria reflexión sobre esta verdad objetiva y buscar las causas que le pertenecen y las que no le pertenecen.” *Triunfo*, 7 de gener de 1978:11

Irrrompia el ‘desencís’. Vázquez Montalbán s’emportaria “La capilla sixtina” a *La Calle*. L’última aparició de “Cuestiones periféricas” va ser l’11 de febrer de 1978. La va dedicar al *Barça*.

4.6.4. Una barricada de columnes

Vázquez Montalbán va arribar progressivament i després de superar fortes dificultats a la columna d'opinió política, tal com s'ha mostrat al llarg d'aquest estudi. Un cop armats les anàlisis a *Siglo20* i *Tele/eXpres* sobre la informació internacional, els reportatges plens d'intencions a *Triunfo*, la caixa de sorpreses de "La capilla sixtina", la ficció que emprava a *Interviú* i l'humor de *Por Favor*, només a finals de 1976 podem dir que va signar unes columnes en situació de certa llibertat professional. A partir d'aquest moment va abandonar la barreja d'estils i veus en què estava embarcat en diferents publicacions per decantar-se cap el comentari polític directe, segons afluixava la pressió governamental sobre la premsa. Els problemes no desaparegueren, però el periodista va poder dedicar-se a comentar l'actualitat política corrent, una activitat tan esperada i intensa que no es va estar d'abocar-s'hi de ple. Culminava la seva vocació intel·lectual.

Al llarg de 1977 va deixar d'emprar els subterfugis per comentar la política nacional. Ni tampoc va posar en joc la ficció, ni l'humor, ni quasi bé la ironia. Vázquez Montalbán va prescindir dels recursos innovadors que l'havien dotat d'una forta personalitat. Més endavant els recuperaria, però en molts dels articles i columnes del període 1976-1978 es mostrà seriós, pla, sense matisos, massa directe i de vegades emprenyat.

La primera d'aquest conjunt de columnes la va signar a *Mundo Diario*, la primavera de 1976⁵⁷⁶. De seguida, com si fos una necessitat imperiosa, es va desdoblar: el desembre de 1976 a *Catalunya Express*⁵⁷⁷ i a *Mundo Obrero*, l'octubre de 1976 a *Arreu*⁵⁷⁸, el març de 1978 a *La Calle*⁵⁷⁹ i l'octubre de 1978 a *El Periódico de Catalunya*⁵⁸⁰. En tots aquests casos, endegà una columna de comentari polític⁵⁸¹.

⁵⁷⁶ Catàleg complet, annex B (en el CD adjunt) **16MundoDiario197678**

⁵⁷⁷ Catàleg complet, annex B (en el CD adjunt) **15CatalunyaExpress19761977**

⁵⁷⁸ Catàleg complet, annex B (en el CD adjunt) **11Arreu19761977**

⁵⁷⁹ Catàleg complet, annex B (en el CD adjunt) **19LaCalle1978**

⁵⁸⁰ Catàleg complet, annex B (en el CD adjunt) **20ElPeriodico1978**

⁵⁸¹ En el període referit, però, va deixar *Triunfo* (febrer de 1978), *Mundo Diario* (juliol de 1978) i *Por Favor* (juliol de 1978).

Taula 9: Columnes sobre actualitat política (1976-1978)															
Revista	1976				1977				1978				Secció		
<i>Arreu</i>														Estat de comptes	
<i>Cat. Expre</i>														Porque sí	
<i>M. Diario</i>														Coyuntura	
<i>M. Obrero</i>														Cambiar la vida...	
<i>Tele/eXpres</i>														Del alfiler al elefa...	
<i>La Calle</i>														La Capilla Sixtina	
<i>El Periódico</i>														Catalunya Política	

No s'inclouen ni les feines de *Triunfo*, *Interviú* ni *Por Favor* perquè s'han estudiat abans. La concentració de columnes resulta sorprenent i en la majoria es mostrava un Vázquez tens, de vegades molt amoïnats. Va començar a *Mundo Diario*⁵⁸², més o menys els mateixos dies de l'anomenat *gironazo*, que va explicar a través d'una metàfora:

“Desde que Pío Cabanillas dio rostro a la penúltima apertura del Régimen, la construcción de un peligro de extrema derecha era una cuestión vital (...) Es un juego habitual en los interrogatorios (...) Hay policías que gritan y otros que invitan a un cigarrillo y te advierten: “Yo soy bueno”, dímelo todo a mí. Si no vendrá el otro y ya has visto cómo las gasta” *Mundo Diario*, 4 de maig de 1976:3

La tessitura de la situació nacional invitava a la desconfiança: una extrema dreta que pretenia que no canviés res; un seguit de transformacions polítiques només insinuades i l'oposició clandestina que intentava mantenir-se unida⁵⁸³. El PCE continuava gaudint del “privilegi de la clandestinitat”⁵⁸⁴ perquè era encara el partit menys tolerat i, a banda, en el dia a dia, ningú no sabia per què uns actes públics eren permesos i d'altres no. La dimissió d'Arias Navarro la va comentar a “La capilla sixtina”⁵⁸⁵, però no a la columna de *Mundo Diario*. Sobre el nomenament d'Adolfo Suárez, cap comentari. Qualificà de “loteria d'estiu” la reduïda i inacceptable

⁵⁸² “Las margaritas” *Mundo Diario*, 4 de maig de 1976:3

⁵⁸³ “Creer en la libertad”, *Mundo Diario*, 11 de maig de 1976:3

⁵⁸⁴ *Mundo Diario*, 21 de maig de 1976:3

⁵⁸⁵ “Desatado y bien desatado”, *Triunfo*, 10 de juliol de 1976:9. L'article, però, no comentava el nomenament de Suárez sinó la dimissió (el cessament) de Carlos Arias Navarro.

amnistia que va proclamar Suárez⁵⁸⁶ en les primeres setmanes del seu govern, just abans d'encarar unes vacances tenses.

Vázquez va anunciar en una columna⁵⁸⁷ del setembre de 1976 que havia fet una visita a Tarradellas amb altres companys periodistes, i va prometre una crònica que no va arribar a publicar-se. També va signar alguns comentaris sobre el processament de Joan Busquest, director de *Treball*, i sobre el que entenia la dreta democràtica sobre ruptura – una revolució – o sobre la conversió de la dreta franquista en la versió ‘Alianza Popular’. Però, en conjunt, la columna no mossegava en les qüestions polítiques concretes. No es trobaven els forts atacs contra Suárez que es donaven a entendre a *Interviú*, a les pàgines de la secció “El enemigo en casa”, sobre televisió. Abundaven les al·lusions contra l'anterior ministre d'Informació, Alfredo Sánchez Bella, per exemple, per la situació de la premsa, però el to en conjunt a *Mundo Diario* era crític amb matisos. Va desaparèixer, això sí, tota al·lusió a la informació internacional.

L'octubre es va posar en marxa *Arreu* i el desembre de 1976, just abans del referèndum per a la Reforma Política, *Catalunya Express*. Respecte la consulta popular que pretenia legitimar el passat no es trobà ni una al·lusió perduda a *Mundo Diario*, per exemple, molt menys una recomanació clara sobre el vot. A *Arreu* el plantejament ja va ser més clar i directe. La columna es va estrenar amb l'anàlisi de les implicacions polítiques del previsible resultat:

“D'aquesta forma, defensar la Reforma Suárez significa defensar el rei perquè, si la Reforma fracassa, no resta cap altra opció que la ruptura (...) Què és més lúcid? Salvar Suárez com una simple opció del present o garantir el futur fent un pas cap a les forces de la ruptura? *Arreu*, 25 d'octubre de 1976:3

Optava per votar no a la reforma, si bé no ho precisava amb força sinó com una pregunta, una calculada ambigüitat que en certa manera compartia tota l'oposició. El govern de Suárez, a més de celebrar diferents reunions amb els partits polítics, adoptà un llenguatge plenament democràtic però la realitat no millorava prou. *Arreu* va ser segrestada i Vázquez Montalbán es desmarcà la setmana següent amb un al·legat contra la por⁵⁸⁸. A *Mundo Diario* continuava amb la crítica *ambiental*, i el mateix

⁵⁸⁶ “Àmplia, generosa, regalada”. *Mundo Diario*, 31 de juliol de 1976:3

⁵⁸⁷ “L'Honorable Tarradellas”, *Mundo Diario*, 2 d'octubre de 1976:3

⁵⁸⁸ “Contra la por” *Arreu*, 15 de novembre de 1976:3

sentit va mostrar quan va endegar la columna a *Catalunya Express*, adreçada a comentar la política catalana.

Tampoc van aparèixer al·lusions al resultat del referèndum a *Mundo Diario*. Sí sobre la necessitat de tancar el ministeri d'Informació i Turisme⁵⁸⁹ o sobre la necessària ampliació dels indults concedits fins que fossin una autèntica amnistia⁵⁹⁰. Al diari vespertí, per la seva banda, es concentraren els comentaris per reivindicar l'estatut de Sau, de 1932, un argument amb què va felicitar l'any als lectors. Aquí va fer, però, un balanç positiu de l'any 1976. Encara durava l'optimisme:

“No asistimos al resultado de una operación nostalgia, sino a la plena recuperación de las señas de identidad. Catalunya ha ganado este cambio a pulso. Desde los dos emocionantes domingos de febrero hasta las doce sesiones de la permanente de la Asamblea de Catalunya” *Catalunya Express*, 31 de desembre de 1976.

Un primer comentari dramàtic va aparèixer a *Catalunya Express* arran de l'atemptat d'Atocha, a Madrid, i va il·lustrar el canvi de marxa pel que tenia a veure amb la reivindicació i l'opinió política a partir d'aquest moment. El treball es deia “Sangre, sangre, sangre”

“Se veía venir. Se veía venir que la impunidad con que actuaba la extrema derecha y lo inexorable del proceso democrático conducía a esta orgía de sangre. Los que montaron estas policías paralelas (...) tienen nombres y rostros concretos. El gobierno no hará nada serio hasta que arranque las raíces mismas de este cáncer sangriento” *Catalunya Express*, 26 de gener de 1977:3

A *Mundo Diario* va parlar del “perill argentí”⁵⁹¹, en referència a la impunitat dels grups paramilitars en una dictadura feixista. A partir d'aquest moment, ja fos a *Por Favor*, *Triunfo* o a les columnes habituals, el responsable seria el ministre de l'Interior (abans Governació) Rodolfo Martín Villa, al qual atribuï la manca de persecució al terrorisme d'extrema dreta. El segon perill era acostumar-se a la violència quotidiana, com si fos normal el degoteig de morts setmanals que assolava el país.

⁵⁸⁹ “Un ministerio obsoleto”, *Mundo Diario*, 26 de febrer de 1977:3

⁵⁹⁰ “Todos a casa”, *Catalunya Express*, 18 de desembre de 1976

⁵⁹¹ *Mundo Diario*, 29 de gener de 1977

“El próximo ametrallamiento podría ser acogido con menos horror que el anterior y dentro de cinco ametrallamientos quizá ya este tipo de sucesos ni siquiera merecerán un lugar en el espejo de las primeras páginas” *Catalunya Express*, 5 de febrer de 1977:4

D'altra banda, l'opinió pública s'acostumava a la presència il·legal però tolerada dels comunistes. El nou cotxe de Santiago Carrillo o la minuta d'un restaurant eren utilitzats per desacreditar-los, de forma que Vázquez Montalbán va defensar la necessitat de portar una vida com la de qualsevol. Eren persones normals⁵⁹².

A les eleccions de 1977, ja es percebien alguns símptomes que la realitat política podia decebre l'esperança de moltes persones. La lluita per la visibilitat política desacreditava les forces democràtiques pels nombrosos grups i agrupacions polítiques que emergien, una feblesa que les forces franquistes aprofitaven.

“Los transfranquistas habrán conseguido su propósito de quitar heroísmo y épica a las fuerzas políticas de la resistencia, pero a cambio correrán el riesgo de organizar o controlar una democracia que no mamó las leches del entusiasmo (...) Cuando pienso que al día siguiente de las elecciones el primer gobierno democrático puede estar constituido por López Rodó, Fernández de la Mora (...) no consigo reconciliarme conmigo mismo” *Mundo Diario*, 5 de març de 1977

No va guanyar Aliança Popular sinó la UCD, i el PSOE va desplaçar al PCE del segon lloc hipotètic. Per tant quedava descartada una distribució política a la italiana, amb un partit comunista més fort que el socialista. La majoria silenciosa havia esdevingut centrisme. Començava la legislatura constituent. Vázquez Montalbán no comentà especialment els resultats. A les columnes va deixar de fer d'analista. Només defenia una opinió indirecta a través de Sixto, Encarna i Carvalho. Però en conjunt no seguí fil per randa l'actualitat. Es trobaven algunes absències sobre determinats assumptes que no va tractar. Els donava per coneguts, com per exemple els resultats de les eleccions de 1977, i es dedicava a temes menors. El vol d'un voltor sobre el cel de Barcelona⁵⁹³, per exemple, com un obscur presagi que s'apuntava sobre la democràcia. Els comentaris tenien una clara significació política, però Vázquez Montalbán de-

⁵⁹² “La imagen”, *Catalunya Express*, 18 de desembre de 1976:4

⁵⁹³ “El buitre” *Mundo Diario*, 30 d'abril de 1977:3

fugia comentar el nucli de l'actualitat política de forma directa. Sobre la constitució del nou Congrés dels diputats, tornà a aparèixer un to seriós i compungit que cada cop es feia més habitual.

“La lección [de la guerra civil] fue tan brutal que tal vez incluso sirva como lección y no sólo a los políticos. También nosotros los espectadores, sin abandonar nuestro derecho a la crítica, hemos de demostrar paciencia ante los actores y comprender que siempre será preferible que protagonicen una comedia que una tragedia” *Mundo Diario*, 19 de juliol de 1977

Era una recomanació que Vázquez feia primer als nous diputats, en el moment màgic en què, per exemple, Dolores Ibárruri saludés Manuel Fraga pels passadissos del congrés. Però també pensava en els ciutadans. Intentava fomentar una nova convivència democràtica i sentia que l'humor o la ironia no era el millor camí. Les columnes es començaven a omplir de tons editorials, recomanacions directes sobre el comportament no només del govern, apel·lacions a allò que hauria de passar i a qui ho havia de propiciar.

Respecte les negociacions entre Suárez i Tarradellas, que havien menyspigit el poder de l'Assemblea de Parlamentaris a Catalunya, un dia es mostrava dolgut i un altre no volia renunciar a l'esperança. El 3 de setembre escrivia optimista:

“No hay tiempo para el desánimo (...) Por qué habría de ser tiempo de desánimo los escasos días, semanas o meses que nos pueden separar de la Generalitat” *Mundo Diario*, 3 de setembre de 1977:3

I la setmana següent constatava la desunió:

“El Gobierno de Madrid ha trabajado para conseguir dar gato por liebre. Una autonomía pactada de espaldas a los legítimos representantes del pueblo catalán sólo puede ser una autonomía desprovista de sentido popular. Ha tratado de crear una división entre buenos y malos” *Mundo Diario*, 10 de setembre de 1977:3

Finalment, l'èxit de la manifestació del dia 11 de setembre propiciaria el retorn de Tarradellas. Vázquez, però, mostrava la por que hi havia al carrer sobre el control real que la dreta espanyola podia tenir sobre la deriva política general. S'estenia la por al carrer, i per això la dreta era la

màxima beneficiària de la violència comuna i la violència política, que havia caigut de ple sobre la revista *El Pápus*, de forma que el divendres 23 de setembre, la premsa faria una vaga de protesta.

“Ya está aquí, instalado entre nosotros [el miedo] Desde hace años el franquismo preparaba la sucesión de sí mismo y por si venían mal dadas por debajo del poder “legal” creó poderes disuasorios ilegales que han actuado, están actuando y volverán a actuar (...) No han dinamitado una revista o un ciudadano. Han tratado de dinamitar la confianza democrática, respaldada por el millón y medio de manifestantes del 11 de septiembre” *Mundo Diario*, 24 de setembre:⁵⁹⁴

Aquest seria el tema central de les columnes al llarg de 1978. Amb el parlament constituït, la Generalitat reactivada però sense competències i una comissió de ponents en procés de redactar la constitució, es produí una mena de llarga espera política en la qual l'exèrcit va ser provocat pel terrorisme d'ETA en una espiral de violència i tensió que marcà l'any 1978. L'extrema dreta havia decidit utilitzar la violència política per atemorir els demòcrates i sobretot per desacreditar la democràcia, incapaç d'assegurar l'ordre públic. Es va començar a sentir soroll d'armes a les casernes (Preston, 2001:218).

Vázquez Montalbán es va mostrar a favor d'un govern de concentració nacional⁵⁹⁵, una idea esgrimida en el seu moment pel PCE al voltant dels acords que en nom del consens polític es van portar a finals de 1977, com els pactes de la Moncloa.

Uns mesos més tard, Felipe González anuncià que el PSOE prescindiria, si fos per ell, de les idees marxistes. Plantejat a les portes d'un congrés, Vázquez Montalbán va preveure com evolucionaria el procés ideològic que acabava d'obrir González: primer es produiria una divisió de les bases socialistes en dos blocs i la pèrdua momentània d'una part del congrés que estava en marxa; a continuació hi hauria desordre, confusió ideològica però en poc temps s'unificaria el partit al voltant del líder més carismàtic: “No llegará la tinta al río y el PSOE un buen día se acostará marxista y se levantará desmarxistado”⁵⁹⁶. El periodista ja havia analitzat el cas de Willy Brandt l'any 1965, i esperava la retallada socialista en les

⁵⁹⁴ “El miedo guarda la viña” *Mundo Diario*, 24 de setembre de 1977.

⁵⁹⁵ “Quemar las naves de regreso al franquismo”, *Mundo Diario*, 1 d'octubre de 1977

⁵⁹⁶ “Partidos: gran liquidación de objetivos final de temporada”. *La Calle*, 16 de maig de 1978:9

expectatives democràtiques. Sense el PSOE, s'estenia una sensació segons la qual la nova democràcia no assoliria objectius per a la gent⁵⁹⁷:

“Es cierto que el desencanto es una victoria póstuma del franquismo. Franco no dejó atadas y bien atadas sus instituciones, pero sí dejó una disposición del comportamiento individual y colectivo maleducada por el proteccionismo paternal de un dictador” *La Calle*, 2 de maig de 1978:14

La manca d'educació política era una de les claus de la davallada social i anímica en què es convertia l'any 1978. A més, s'ensumava una crisi de participació que s'estenia a tots els partits, fins i tots als d'esquerra. Havia caigut “en el mateix joc i prescindia de la didàctica i de la pedagogia per explicar les subtileteses d'un procés poc rendible en curt termini”, la democràcia. Aquestes serien els reptes del pensament de Vázquez Montalbán, calibrar fins a quin punt la crisi era del sistema democràtic (veure punt 4.8.1), un problema d'educació política - potser de comunicació (veure punt 4.8.2) - o finalment una crisi profunda de l'esquerra que ni al final d'una dictadura de quaranta anys podia recuperar en forma de credibilitat social el sacrifici que havia fet a la clandestinitat. Però una qüestió tan complexa no es podia resoldre en l'espai diari i curt d'una columna.

⁵⁹⁷ “¿Contra Franco estábamos mejor?” *La Calle*, 2 de maig de 1978:14-15

4.7. La defensa dels plaers

Crítiques, entrevistes i altres assumptes

Fart que els comunistes haguessin de menjar sardines i renunciar als plaers que proporciona la vida per semblar coherents, Vázquez Montalbán va defensar la necessitat de fruir perquè l'existència ja comportava per ella mateixa prou experiències desagradables. En diferents ocasions es definí a ell mateix com "hedonista". "Només es viu un cop", va repetir centenars de cops en honor d'una popular cançó d'Antonio Machín.

"He tenido la suerte de probar varias veces el *Nuit de St. George*, uno de los mejores vinos franceses sin llegar a los techos de las grandes reservas. Me he bañado en las playas del Caribe y se me ha nublado en los ojos el atardecer del trópico a base de litros de daiquiri y piñas coladas.

Soy un excelente cocinero y he tratado de hacer el amor cuantas veces he podido, porque es la única posibilidad de comunicación que no necesita lenguajes codificables. En fin. El balance me aporta un personaje en perpetua contradicción entre las ganas de vivir hedonísticamente y la obligación ética de asumir la mierda de Historia que nos ha tocado vivir."

Interviú, 30 de juny de 1977:83

No hi ha un periodisme en el qual Vázquez Montalbán defensi l'hedonisme com una ideologia, però sí que es troben aferrissades proclames sobre determinats plaers, el menjar, la conversa o l'hospitalitat. Alguns amics recorden encara algunes ocasions en què el periodista es transmutà en cuiner i s'encarregà, per exemple, d'un arròs amb conill en una esplanada de Montcada i Reixac a principis de 1970, en un terreny propietat de la família de Joaquim Marco⁵⁹⁸. O del costum de rebre'ls a casa seva⁵⁹⁹.

També la lectura era un plaer: "leer hasta entrada la noche", deia sovint com exemple de la màxima fruïció, "y en invierno viajar al Sur", un projecte de vida que es merexia ser possible (Tyras, 2003:14) Havia pres el model poètic de Thomas Stearns Eliot (Manuel Rico, 2001:124) i re-

⁵⁹⁸ Entrevista, juliol de 2008

⁵⁹⁹ Entrevista a Francesc Serrahima, abril de 2008

flectia un projecte de vida que, per definició, ni era probable ni conduiria a la felicitat. Però sí que va implicar que el periodista tingués sempre un interès especial per la crítica de poesia o la literatura.

Molt al contrari, no li semblava prou plaent la televisió, que titllà d'avorrida, però el mitjà podia haver estat una magnífica eina d'esbarjo en altres condicions. Era un exemple perfecte de plaer perdut, en cert moment de dolor. Ni tampoc va dedicar massa esforç professional a la conversa, una de les maneres d'apropar-se a l'altre que tampoc no va practicar en excés. No va signar més que una cinquantena d'entrevistes. Sí que va ser un apassionat dels viatges, per exemple, dels quals n'han arribat alguns vestigis als seus articles en un manat de reportatges, com ja s'ha relatat (veure punt 4.2.3).

Vázquez reivindicaria el plaer com una nova forma d'avantguarda política i vital. No com una estructura ideològica, sinó com una part de l'aprenentatge emocional que implica el fet de viure amb una certa intensitat. Sense plaer la vida quedava aigualida. Alguns aspectes de la recerca del plaer que va endegar, com el gust per la gastronomia, es desenvoluparien més endavant fins a esdevenir característics de l'autor. I d'altres, com la passió que sentia pel cinema, quedarien amagats per sempre.

4.7.1. Els llibres dels altres: crítica literària

Vázquez Montalbán va exercir de crític literari, una professió amb la qual mantindria al llarg de la seva carrera múltiples diferències. Dels crítics va comentar que no li havien reconegut més que una gran capacitat de feina, però no prou qualitat literària perquè eren molt esquemàtics i no permetien que els escriptors, com qualsevol a la vida, poguessin evolucionar, innovar i sortir-se dels cànons que ells esperaven de cada autor (Aranda, 1995:72-74).

Per tant, els va desautoritzar en general, tot i que ell va signar algunes crítiques, si bé en uns moments molt concrets de la seva carrera professional⁶⁰⁰. En el període estudiat, el periodista presentà dos punts de vista diferents. En ocasions elaborà crítiques i fins i tot reportatges sobre alguns dels grans literats i poetes, homes de lletres consagrats com Nabokov, Dovstoievsky, Machado, Neruda o Hemingway.

També, però, es dedicà a les presentacions de llibres, allò que es coneix com a 'novetats literàries'. A aquest format dedicà una part dels seus comentaris o ressenyes a autors que portaven associada una forta càrrega històrica, en especial perdedors de la guerra civil, exiliats o republicans destacats. També dedicà atenció als llibres dels col·legues, i amics, així com d'alguna gent que començava la carrera literària, sense anar més lluny del propi Juan Marsé. La poesia, d'altra banda, va merèixer per Vázquez Montalbán una atenció especial i destacada.

Com en altres assumptes que hem repassat, els gèneres que emprava Vázquez Montalbán no s'ajustaven a les demandes convencionals. Parlem de crítiques quan es presentava una novetat, però també quan un literat li despertava prou curiositat i el periodista preferia un article més llarg, especialment si l'excusa informativa tenia a veure amb la seva mort. Per això va desenvolupar una multiplicitat de punts de vista en la qual destacà especialment la cura especial i la dedicació amb què es va atansar a la poesia.

⁶⁰⁰ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **24Crítica**. Les 72 crítiques ressenyades es refereixen a tota mena d'assumptes. Sobre literatura, va signar 24. I sobre poesia, 11.

El conjunt d'aquesta dedicació a la literatura el trobem entre els anys 1960 i 1962 a *Solidaridad Nacional*, i posteriorment a *Triunfo* escampada al llarg dels anys, si bé es concentrà més en els tres primers anys de col·laboració, entre 1969 i 1972. A partir d'aquí només s'apreciava un limitat degoteig guiat per interessos personals.

En el moment de morir

Va escriure diferents articles quan van morir alguns grans escriptors i poetes: Gabriel Ferrater⁶⁰¹, Pablo Neruda⁶⁰², Josep Carner⁶⁰³ i Ezra Pound⁶⁰⁴. També Ernest Hemingway⁶⁰⁵; sobre aquest un treball en cinc capítols molt crític amb l'escriptor nord-americà.

De Gabriel Ferrater, a qui coneixia, en va destacar la formació autodidacta i l'originalitat de la seva obra, especialment *Les dones i els dies* (1968), que el va convertir en "el poeta català més important des de la generació dels anys 30" tot i l'estil hermètic dels poemes. També destacà de Ferrater que va viure amb una marcada pobresa i certa automargina- ció respecte els cercles intel·lectuals de la ciutat. En la llarga anàlisi que li va dedicar, Vázquez va fer només una suau referència a la causa de la mort, el suïcidi.

Gabriel Ferrater acceptava el mestratge que havia rebut de Josep Carner, a qui Vázquez Montalbán també va dedicar un article quan va retornar a Espanya de l'exili, i un segon només quaranta dies més tard, quan el poeta va morir.

“Un hombre ha vuelto a España para morir. Un viejo, muy viejo elefante, ha emprendido la vieja senda que conduce a España por todas las rutas del exilio” *Triunfo*, 11 d'abril de 1970: 31

⁶⁰¹ “En la muerte de Gabriel Ferrater”, *Triunfo*, 13 de maig de 1972

⁶⁰² “No quiso que le dieran la mano”, *Tele/eXpres*, 25 de setembre de 1973, i “El canto inacabado de Pablo Neruda”, *Triunfo*, 6 d'octubre de 1973

⁶⁰³ “Carner y la metafísica nacional del exilio”, *Triunfo*, 11 d'abril de 1970

⁶⁰⁴ “La doble muerte de una escultura de alabastro: Ezra Pound”, *Triunfo*, 11 de novembre de 1972

⁶⁰⁵ “Las campanas doblan por Ernest Hemingway. EL HOMBRE DE LAS MIL VIDAS”, *Solidaridad Nacional*, 5, 6, 7, 8, 10, i 11 de juliol de 1961

Era en realitat un article sobre les possibilitats de “desglaç” que el retorn del poeta obria per tants intel·lectuals exiliats que encara estaven proscriïts en el seu propi país. Vázquez donava per conegut el poeta, tot i el llarg exili, al que havia dedicat el treball “El retorno de Carner”⁶⁰⁶ un mes abans.

Encara més compungit es va mostrar el periodista amb la mort de Pablo Neruda, l'octubre de 1973, inevitablement lligada al cop d'estat i l'assassinat de Salvador Allende i la instauració del règim militar d'Augusto Pinochet. El periodista va reproduir diferents versos del *Canto General*, l'obra en la qual el poeta treballava uns dies abans de morir. Dues mil persones van acompanyar el fèretre pel carrers de Santiago de Xile encerclats pels fusells dels soldats. A *Triunfo*, l'article derivà en una biografia d'urgència després de recordar que la policia xilena havia cremat piles de llibres en els carrers de les principals ciutats del país. En un segon article, ara a *Tele/eXpres*, certificà el caràcter immortal del poeta:

“De todas las víctimas de los recientes hechos de su patria, Neruda era sin duda el más incómodo para los vencedores. Pertenece a esa categoría de intocables universales y al mismo tiempo a la categoría de incómodos símbolos universales de la voluntad de cambio de los hombres y los pueblos” *Tele/eXpres*, 25 de setembre de 1973:10

També va signar homenatges a Antonio Machado i Miguel Hernández, per exemple, a més de certificar no la mort però sí la retirada voluntària de Jaime Gil de Biedma de la poesia, anunciada amb cert rebombori en una conferència que el poeta va pronunciar a la universitat de Barcelona. Vázquez va escriure un comentari sobre l'aparició de l'última obra, *Poemas póstumos*, en el qual expressava la completa admiració que sentia pel poeta: “Después de Jaime Gil de Biedma, ningún poeta nacional tiene derecho a poseer una corona de laurel en el perchero”.⁶⁰⁷

En un sentit molt diferent, Vázquez Montalbán va ser cruel el 1961 amb Ernest Hemingway i va estar lluny del to panegíric que sovint s'utilitza per informar sobre la mort d'un literat important. El periodista va recordar la doble faceta d'home d'acció i de lletres i va referir-se a les febleses de l'escriptor:

⁶⁰⁶ *Triunfo*, 28 de febrer de 1970:43.

⁶⁰⁷ “Jaime Gil de Biedma se jubila a sí mismo”, *Triunfo*, 27 de desembre de 1969

“Pero en Sun Valley (Idaho) también puede morir un novelista, e incluso de un disparo fortuito, como en las gacetillas periodísticas sospechosas (...) El pobre Ernesto no pasó de ser un “anarquistoide” más amante del whisky que del proletariado, y, eso sí, un excelente escritor muy al uso de los tiempos” *Solidaridad Nacional*, 5 de juliol de 1961:7

I per si no fos poc, afegí:

“Hemingway es ya un novelista millonario, sin pasado ideológico y reducido a un presente hombre vitalista sin más filosofía que el vivir agarrado con los sentidos al mundo que se escapa, decilitro a decilitro...” *Solidaridad Nacional*, 5 de juliol de 1961:7

Sobre poetas i poemaris

La poesia, com s’ha dit, va mereixer una atenció molt particular, tan especial com la que li va dedicar al llarg de la seva vida. El 1975 Vázquez va declarar que tot i els múltiples experiments literaris que va endegar i la curiositat periodística, només es sentia “cronista i poeta”, els dos gèneres autèntics que havia desenvolupat fins el moment (Bassets: 1974:15). El periodisme, l’assaig i gran part de la narrativa podien ser entesos tots ells com una forma de crònica, mentre que l’esforç d’expressar l’intangibile, la poesia, resultava d’una naturalesa completament diferent a la que Vázquez va romandre fidel tota la vida. A la premsa, durant l’època estudiada, es reflectí aquest interès en un seguit de crítiques i d’informacions dedicades a poetes i a llibres de poemes de vegades desconeguts.

Va signar 23 treballs⁶⁰⁸ dintre del centenar i mig que en va dedicar al conjunt de la literatura. A més dels ja al·ludits, en va dedicar un a la concessió del premi Vizcaya de Poesía a Anna Maria Moix, i altres a José Agustín Goytisolo, Félix Grande, Agustí Bartra o al seu amic Joaquim Marco. També a poetes del tot desconeguts, com Justo Alejo. O a crítics que combinaven la feina amb la poesia, com José Luis Giménez Frontín o el propi José Batlló.

⁶⁰⁸ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **48Poesia**

La tasca de crític la va desenvolupar només fins el 1972 a ple rendiment, per deixar-la després a poc a poc, concentrada només en ressenyar alguns llibres que publicaven persones properes a ell, o bé amics que mereixien una atenció especial. Com ja s'ha dit, a *Triunfo* la tasca literària va quedar en mans de José Batlló. Per tant, a partir d'aquest moment Vázquez es convertí més aviat en un informador de novetats literàries i editorials. Una informació que no exclouïa l'opinió, i de vegades la crítica expressa, si bé no era la intenció ni el punt de vista que adoptà amb més profusió. Un repàs de l'apartat crítica⁶⁰⁹ permet comprovar com es va prodigar en aquest gènere, si bé sobre activitats molt diverses. Va atendre l'aparició de dos llibres de Jaume Perich, el company i amic de *Por Favor*, per exemple, o el ja esmentats signats per Núria Pompeia o el dibuixant Cesc.

Més interès tenen tres treballs sobre literatura que amb rigor i profunditat tractaren d'alguns dels literats més importants del moment. Més aviat reportatges que crítiques, analitzaven l'autor com en el cas de Nabokov⁶¹⁰, o bé explicaven els problemes editorials derivats de la reclusió domiciliària en què vivia Alexander Solzhenitsyn a la URSS⁶¹¹. També va signar un treball sobre l'aniversari de Dostoyevsky⁶¹². Molts anys més tard, el 1991, Vázquez Montalbán reuniria en un volum les reflexions, els reportatges i les crítiques sobre els autors que més el van interessar: *El escriba sentado*⁶¹³

⁶⁰⁹ Catàleg, annex B (en el CD adjunt): **24Crítica**

⁶¹⁰ “Nabokov o la profecía de la nueva moral”, *Triunfo*, 23 de juliol de 1977

⁶¹¹ “El escándalo Solzhenitsin” *Triunfo*, 26 de febrer de 1972.

⁶¹² “Vals de aniversario: Dostoyevski, 150 años”. *Triunfo*, 25 de desembre de 1971

⁶¹³ Editorial Crítica, Barcelona, 1997

4.7.2. Avantguardes i artistes

El crític d'art existí com una extensió del periodista interessat per les avantguardes i, per tant, per la fruïció artística. Vázquez Montalbán no va abandonar mai aquest posat rebel davant les estètiques oficials, donada la posició crítica contra el sistema que defenia. Va col·laborar a fer entendre la innovació artística des de les primeres entrevistes que va realitzar a *Hogares Modernos*, el 1966, a Ricardo Bofill i Oriol Bohigas. L'avantguarda estava en el centre de la seva poesia, per exemple, i en l'any 1968, com s'ha explicat, va argumentar la utilitat enfront del dogmatisme ambiental, ja fos estatal o cultural.

Pel què fa a la base de dades, trobem 73 articles que s'han catalogat com propis de la categoria 'Arts i espectacles'⁶¹⁴, un 2'50% del total. Presenten una gran diversitat temàtica. Alguns tractaven sobre teatre – normalment experimental –, pintura, interiorisme o disseny amb formes, estils i intencions ben diferents. Alguns tenien l'aire esbojarrat de Jack el Decorador, i d'altres eren crítiques serioses sobre un pintor o un arquitecte novell.

Entre aquesta diversitat es repetien algunes preocupacions. Per exemple sobre teatre, Vázquez Montalbán va descriure el 1962 una representació d'una obra de Pedro Salinas en una taverna⁶¹⁵, la provocació d'un grup de teatre anglès que insultava el públic per fer-lo reaccionar i incorporar-ho a la pròpia obra⁶¹⁶ i també va analitzar el futur que tenia per endavant⁶¹⁷, ja fos el teatre que l'autor considerava burgès o l'experimental. A més, en alguna ocasió l'interessà El Molino⁶¹⁸, un fenomen sociològic de la ciutat del qual va descriure el públic i alguna de les artistes. També va saludar la inauguració d'una sala de teatre experimental a Barcelona, la sala Capsa⁶¹⁹.

⁶¹⁴ Annex B (en el CD adjunt): **31ArtsEspectacles**

⁶¹⁵ "La estratosfera" de Pedro Salinas, en un escenario natural" *Solidaridad Nacional*, 2 de novembre de 1960

⁶¹⁶ "El público, insultado", *Triunfo*, 14 de novembre de 1970

⁶¹⁷ "El teatro en Barcelona. ¿Un muerto o un recién nacido?" *Solidaridad Nacional*, 1, 2, 3, 4 i 8 de març de 1962. Va publicar un resum del mateix treball a *El Español*: "La crisis teatral en Barcelona. Los espectáculos "taquilleros" han alejado al público de los escenarios", 4 de març de 1962

⁶¹⁸ "Moulin... Moulin Rouge", *Boccaccio*, juliol de 1970.

⁶¹⁹ "Por fin una plataforma para el joven teatro español", *Triunfo*, 27 de març de 1971

En general, va ser molt dur amb el públic burgués perquè condicionava el tipus de teatre que es feia a la ciutat, un teatre en què l'espectador estava condemnat a no participar, a restar-hi observador i passiu. Per això va destacar l'obra en la qual l'espectador era mogut a actuar, ni que fos amb insults o provocacions, i també per això El Molino, la sala de cabaret popular de Barcelona, tenia un encant especial per a ell, ja que el públic, si bé de classe mitja baixa, es permetia participar en l'espectacle encara que fos amb certa grolleria. L'elogi de la vedette Nati Mistral, "l'esperit del cabaret", va ser complet: la va considerar indispensable, a banda de per la bellesa, per la comunicació que era capaç d'establir amb el públic. "Es una vedette salvaje educada en la dialéctica del público"⁶²⁰.

L'arquitectura també va ser un dels aspectes que més van interessar el periodista, tot i que no es mostrés amb la seva signatura en l'etapa a CAU, on exercia més aviat de redactor en cap i de teòric de la cultura. Les entrevistes a Ricard Bofill i a Oriol Bohigas amb motiu de sengles obres van marcar el camí, que després continuà amb un curiós treball sobre un xalet d'elevat interès arquitectònic que Salvador Pániker, editor i amic seu, tenia al barri de Pedralbes de Barcelona⁶²¹. Unes obres públiques havien condemnat l'edifici a ser enderrocat i Vázquez Montalbán va fer, per *Hogares Modernos*, un reportatge elegíac de l'edifici amb gran quantitat de fotos en el qual no va oblidar el matrimoni que hi habitava.

"Cuando se comprueba que esta casa ha sido realizada con ilusión es cuando uno puede comenzar a presumir que no será derribada sin dolor (...) ¿Qué sucederá cuando la piqueta se hunda en una pared programada por cinco discípulos del gran Coderch y penetre en el despacho en donde Salvador Pániker medita sobre la sociedad postindustrial o donde Nuria Pompeia dibuja sátiras contra la sociedad industrial? (...) Por si la acción de la piqueta está próxima, no queremos que las páginas de Hogares Modernos se pierdan la oportunidad de reproducir una de las mejores viviendas unifamiliares construidas en Barcelona después de la fiebre modernista" *Hogares Modernos*, agost de 1968 (sense n° pag)

Sobre escultura, va dedicar una peça a Luis Carandell a la qual ja ens hem referit a les pàgines sobre *Siglo20*. També dues crítiques sobre l'obra del pintor Àngel Jové, la parella de la jove que va ajudar els estudiants convictes a la presó de Lleida el 1962, Sara, una relació que es convertí

⁶²⁰ "Mati Mistral o el espíritu de "El Molino", *Tele/eXpres*, 29 de juny de 1974.

⁶²¹ "Un chalet condenado a muerte" *Hogares Modernos*, agost de 1968,

en amistat i que li portà a signar els dos articles⁶²² sobre diferents exposicions i obres de l'artista. També en signaria un sobre la pintora Carmen Aiguadé⁶²³ i un altre sobre l'Equip Crònica⁶²⁴, ja en el límit del grafisme.

Un cas especial va consistir en la especial mania persecutòria que el periodista va mostrar contra Salvador Dalí, a qui va criticar en la primera crònica que va signar com a periodista, a Port Lligat el 1960, quan va haver d'anar en nom de *Solidaridad Nacional* a informar de la concessió d'una medalla al mèrit artístic que el ministeri va concedir al pintor. Vázquez Montalbán retratà les actituds altives del pintor i recollí, en la veu d'un nen present a l'acte, que la pintura ràpida que va realitzar Dalí davant dels periodistes era un "garabato". Al final de la peça, sota el títol "Reflexiones a última hora", Vázquez tancà la informació amb una referència al pintor Zack:

"uno de los maestros universales del arte abstracto (...) Desde su estudio y quizás en pleno trabajo, se habrán escuchado las cerraduras que anunciaban el inicio del Carnaval Daliniano. Zack no necesita cencerros" *Solidaridad Nacional*, 30 d'agost de 1960⁶²⁵

Més endavant tractaria Dalí de "gran publicitari"⁶²⁶, i a *Triunfo*, de nou, li va criticar els excessos: "Dalí quiere ser Dios", titulava⁶²⁷.

Encara es podrien trobar alguns treballs més sobre altres assumptes artístics. Sobre interiorisme, un article sobre uns sofàs individuals sense forma definida que es van posar de moda, els "saqui di pelle" a *Hogares Modernos*, per no parlar de l'interiorisme de comerços i discoteques que ja hem descrit. I a *CAU*, un sobre la innovadora mania de penjar cartells a casa que tenia el jovent en comptes dels tradicionals quadres que penjaven els pares, la burgesia⁶²⁸.

⁶²² "Ángel Jové o los problemas de la vanguardia", *Triunfo*, 4 de juliol de 1970. I "La post-pintura de Ángel Jové", *CAU*, setembre i octubre de 1970

⁶²³ "Carmen Aiguadé, o el emocionante descubrimiento del sifón", *Triunfo*, 26 de juny de 1971

⁶²⁴ "Equipo Crónica: más allá del Pop", *Triunfo*, 4 de desembre de 1971

⁶²⁵ "Carnaval en Cadaqués" *Solidaridad Nacional*, 30 d'agost de 1960

⁶²⁶ "Dalí, el cósmico. El gran publicitario español ingresa en el reino de la alta costura" *Siglo20*, 22 de maig de 1965

⁶²⁷ *Triunfo*, 19 de febrer de 1972:

⁶²⁸ "El revival del cartel o la poética de la madriguera" *CAU*, novembre-desembre de 1972

4.7.3. La crítica a la ‘caixa tonta’

La crítica a la televisió va ser per Vázquez Montalbán un del eixos de l'oposició al sistema polític del franquisme i la transició perquè Televisió Espanyola depenia de l'Estat i tant els últims governs de Franco com els primers de la UCD la utilitzaren com un sistema de comunicació i propaganda. La televisió va ser l'objecte d'un enfrontament radical que va començar en els primers anys a *Triunfo* per contrarestar la informació oficial, un plantejament periodístic similar al que el periodista va fer amb l'esport per les mateixes dates (Veure punt 4.4.3)

Com ja s'ha explicat, va redactar uns quants reportatges de format llarg i to reflexiu entre els anys 1970 i 1973 que van desembocar en la publicació d'*El libro gris de televisión española*⁶²⁹. A continuació, aquest assumpte no va desaparèixer, sinó que es va escampar en diversos formats i moments, molts d'ells a *Por Favor*, on apareixen una gran quantitat de referències a la televisió, o bé a “La capilla Sixtina”, també un espai periodístic adient pel comentari de tota mena. Ara bé, la crítica televisiva com a gènere específic es va concentrar a *Interviú* el 1978, a la segona de les sèries que va signar, “El enemigo en casa”, i a més en uns quants articles apareguts a *Triunfo*⁶³⁰.

La comunicació de masses a Espanya es reduïa, com ja hem vist, a la televisió i a la cançó. Per tant, no es podia deixar a l'acció automàtica del mercat la generació d'usos i costums. Calia fer-li front amb racionalitat crítica. La televisió s'havia convertir “casi en el exclusivo factor de información y culturización del pueblo. Día tras día. Mientras tanto, el intelectual crítico lee y lucha contra las ideas”⁶³¹. Passiu davant les imatges, l'espectador s'hauria de carregar d'esperit crític i admirar, per exemple, la qualitat excepcional de la sèrie “Los vengadores” o be rebel·lar-se contra els programes complaents d'entrevistes o contra les aventures dels herois inversemblants com “Ironside” o “El fugitivo”, per no par-

⁶²⁹ Ediciones 99, Madrid, 1973. Ara bé, el llibre no és un recull d'articles com ho podia ser *Política y deporte*, per exemple. Es tracta d'un informe complet i de caire històric que recorda *Informe sobre la información* (1963 i 1971) Només la tercera part de llibre, amb el títol “Análisis de programas” recull els articles publicats a la premsa.

⁶³⁰ Catàleg, annex B (en el CD adjunt) **50Televisió**

⁶³¹ “¿Le gusta Tara King”, *Triunfo*, 30 de maig de 1970:28

lar del feixisme més o menys explícit de sèries com “Los hombres de Harrelson” o “Canon”.

La crítica contra el programes produïts per Televisión Española va excloure “Estudio Abierto”⁶³², del qual elogià especialment la desimboltura de José María Íñigo i el guió subjacent al programa. Però va ser demolidor contra els festivals d'Eurovisió⁶³³, contra determinades obres de teatre que es retransmetien per televisió i va resultar ambivalent enfront “Un, dos tres...responda otra vez”⁶³⁴, un programa d'enorme èxit al qual acusava d'utilitzar l'abundància de regals i bens de consum per hipnotitzar al públic. Tot i això, al llibre al·ludit, per exemple, no amagava una certa ironia contra el crític de televisió, que considerà sempre una persona una mica estranya que anava a la contra dels gustos de la gent i es situava lluny de l'autèntica realitat popular (Vázquez, 1973:168)

La crítica es va perllongar l'any 1978 en una secció a la qual sovint comentava aspectes d'actualitat i no pròpiament de la televisió. Les vegades que es va concentrar de veritat en un programa va mostrar un subjectivisme radical perquè argumentava poc els durs atacs contra alguns programes, com la sèrie “Lucas Tanner”, per exemple, o contra Valerio Lazarov. També va criticar “Curro Jiménez” i “Mc Cloud” pels valors implícits. Ara bé, realitzà una sonora glosa del programa britànic “Un hombre en casa”.

En general criticà l'ensopiment radical que es desprenia dels programes de Televisió Espanyola⁶³⁵ i es va referir a l'ambient de desordre i corrupcions que hi havia a l'empresa⁶³⁶, així com a la incapacitat dels diferents directors generals – primer Luis Maria Ansón, després Fernando Arias Salgado - per redreçar una entitat pública que no es deixava ni ‘desfranquistitzar’ ni tan sols racionalitzar.

La columna va obviar progressivament la televisió per endinsar-se en les amargors polítiques d'un any que esdevenia cada cop més difícil. El desencís va tenir un protagonisme inesperat en una columna sobre televisió:

⁶³² “Estudio Abierto” *Triunfo*, 13 de febrer de 1971:35-35

⁶³³ “Festival de Eurovision: It's just a game”, *Triunfo*, 21 d'abril de 1973

⁶³⁴ “Un, dos tres... responde otra vez”, *Triunfo*, 18 de novembre de 1972

⁶³⁵ “Por un comité antiaburrimento”, *Interviú*, 26 de gener de 1978

⁶³⁶ “Fantasmas en Televisión Española”, *Interviú*, 1 de febrer de 1978

“¿Les suena la palabra desencanto? La están, la estamos empleando todos los comentaristas políticos para referirnos al estado de ánimo colectivo en relación con la democracia española recién estrenada (...) Después de practicar la crítica clarificadora del pasado había que explicar la realidad del presente: el porqué del cambalache neofranquista de la transición y el porqué del pacto implícito entre los sectores más lúcidos del neofranquismo y las fuerzas políticas de la oposición democrática” *Interviú*, 6 de juliol de 1978:89⁶³⁷

En conjunt, Vázquez Montalbán va tenir dues maneres diferents d'enfrontar-se a la considerada 'caixa tonta', un mitjà de comunicació que, en general, patia de força descrèdit perquè se'l tenia per enemic de la cultura escrita, gaudia d'una enorme ressonància social i a més depenia de forma directa del poder polític, que la utilitzava per la propaganda oficial. Un primer nivell de crítica es podia adjudicar al sistema polític i econòmic on s'emmarcava la televisió a Espanya (Veure punt 4.8.2), com l'expressió d'un mitjà de masses que se li havia usurpat al ciutadà. Però després hi havia l'anàlisi del programa concret, l'avorriment profund de les tardes de dissabte davant la poca qualitat dels programes, l'objecte d'aquest punt. En total, va signar 48 treballs, els 38 a *Interviú* i 10 més repartits en diferents publicacions ⁶³⁸.

⁶³⁷ “El desencanto y Televisión española”

⁶³⁸ Catàleg, Annex B (en el CD adjunt): **50Televisió**

4.7.4. Preguntes i respostes: les entrevistes

Que el periodista barceloní estimava la conversa en cercles petits ho han explicat moltes de les persones entrevistades per aquesta tesi, de la mateixa forma que podia mantenir-se mut durant hores si al sopar o a la celebració hi havia massa gent⁶³⁹, és a dir, més de sis o vuit persones. Era, en situacions propícies, un gran conversador. Però no va entrevistar formalment gaires personalitats en els anys estudiats. S'han catalogat en aquesta època 53 treballs⁶⁴⁰ com entrevistes.

Es concentraven la gran majoria en els primers dos anys de feina. Cap altre gènere permet associar una activitat a uns anys amb tanta precisió. 47 entrevistes es van fer a la premsa oficial franquista, mentre que només les sis últimes són posteriors. L'any 1962: Lluís Carandell i el director general de la NASA⁶⁴¹ a *Siglo20* (1965), Ricard Bofill i Oriol Bohigas a *Hogares Modernos* (1966) i Josep Maria Castellet i Joan Reventós a *Triunfo*, aquestes dues amb anys de diferència, la primera el 1970 i la segona el 1976.

Vázquez Montalbán practicà a principis dels anys seixanta un tipus d'entrevistes seques i dures, com les que es prodigaven a les breus i contundents preguntes que Manuel del Arco⁶⁴² – mestre reconegut - va signar a *La Vanguardia* i *Tele/eXpres* amb gran èxit. (Casasús, 1996:432-435) Fins i tot quan es podia trobar gratament influenciat davant una dona intel·ligent i atractiva, com li va passar amb Natalia Figueroa els anys 1960 i 1961, en sengles entrevistes, el to de les preguntes era directe i aspre: “¿Vas con espíritu de beneficencia?”⁶⁴³, li preguntà a la jove en referència al seu llinatge. Era la prosopopeia del moment.

⁶³⁹ Entrevistes amb Joaquim Marco, Francesc Serrahima, Rosa Regàs i Juan Marsé, entre d'altres.

⁶⁴⁰ Catàleg, annex B (en el CD adjunt) : **28Entrevistes**

⁶⁴¹ Un treball d'agència, en realitat, que apareix signat per Vázquez Montalbán per error o per exagerar la categoria professional de la revista.

⁶⁴² Manuel del Arco va entrevistar Vázquez Montalbán, com es pot comprovar en el recull *Mano a mano*, en la pàgina 686 d'una recopilació d'entrevistes que es va publicar l'any 1972 com a homentage al periodista.

⁶⁴³ “Natalia Figueroa se presenta a sí misma”, *Solidaridad Nacional*, 30 de setembre de 1960. Anys després convertí l'entrevistada en protagonista d'un relat, *Tal como éramos* en el que un jove reporter té una relació amb una dona de l'alta societat que coneix en fer-

En conjunt, però, Vázquez Montalbán va evitar de forma expressa el gènere de l'entrevista. Sobta fins i tot que no hi hagi signat algunes amb determinats personatges dels quals va argumentar molt, com per exemple Jordi Pujol, Josep Tarradellas o determinats càrrecs del PSUC o del PCE. De fet, durant els anys 70 parlava contínuament amb personalitats polítiques que haurien pogut ser entrevistats en qualsevol moment, però el periodista va evitar prodigar-s'hi. A *Triunfo*, per exemple, les entrevistes van quedar en mans de Montserrat Roig pel què té a veure amb Catalunya.

Als anys 90, Vázquez va dedicar un llibre a les entrevistes, *Un polaco en la corte del rey Juan Carlos*. I encara en va signar un altre abans, *Mis almuerzos con gente inquietante*, dues obres que van tenir força ressò i en les quals explicava com feia aquelles llargues entrevistes: sense prendre notes, guiat d'una memòria en la qual confiava plenament. (Vázquez, 1985:13)

Sobre les entrevistes que va fer entre els anys 1960 i 1962, la majoria van tractar sobre assumptes literaris. Algunes tenen, vistes des d'avui, l'interès d'una premonició perquè apuntaven una llarga amistat o relació, com les que va signar amb Juan Marsé o José María Lara Hernández, per exemple. Altres, estaven més a prop de l'interès ja al·ludit d'estendre un antifranquisme cultural en què el periodista intentava donar a conèixer la feina de la gent que tenia a prop, com en el cas de Josep Maria Castellet. I d'altres responien a l'actualitat del moment.

li un entrevista. La relació duraria només uns mesos, però ell la recordaria sempre perquè va ser part de la seva educació sentimental.

4.7.5. Breu aproximació a la gastronomia

No va signar practicament articles dedicats a la gastronomia. Només s'han catalogat 10 treballs, tots ells d'una condició molt diversa⁶⁴⁴. Només destaca el primer intent que va endegar en els últims números de *Bocaccio* a la secció “Los placeres capitales”, el bressol del baró d'Orcy, un altre personatge històric: un vell aristòcrata lasciu i amant dels plaers que no va tenir temps d'assentar-se perquè la revista es va disoldre per donar pas a *Por Favor* (veure punt 3.3.1). Vázquez Montalbán, en poc més de quatre aparicions, reivindicà uns aliments ben senzills en una secció que tenia una clara vocació gastronòmica i barrejava els plaers de la taula amb els eròtics. No es va fixar en plats luxosos, sinó més aviat en grans tendències alimentàries: les salses com la maionesa⁶⁴⁵, els formatges⁶⁴⁶, els plats de cullera a Madrid⁶⁴⁷ i, una mica més refinat, els plats de confits de la cuina francesa⁶⁴⁸. I la sèrie es va interrompre. A banda d'aquest treballs, un reportatge sobre el vins espanyols i alguna excepció més.

Com es conegut, es dedicaria força a aquest assumpte més endavant, però en el període estudiat no es va estendre més. Això sí, va publicar un llibre que marcà el traç en el qual més endavant aprofundiria. *L'art de menjar a Catalunya*⁶⁴⁹ va iniciar la informació sobre gastronomia i també va ser el primer llibre del periodista publicat en català. Al contrari d'altres assumptes, sobre l'art de la cuina Vázquez Montalbán no va endegar la reflexió a la premsa per recopilar-la a continuació en format d'assaig, sinó que es va escriure com un llibre. El primer, aquest esmentat, a mig camí entre la gastronomia i la reivindicació nacional catalana:

“He comprovat que la major part de la bona gent sensibilitzada amb la qüestió catalana està al corrent del 14% escàs que Catalunya recupera dels diners que s'enduu el centre. En canvi

⁶⁴⁴ Annex B (en el CD adjunt): **40Gastronomia**

⁶⁴⁵ “Teoría de la mayonesa”, *Bocaccio*, maig de 1973

⁶⁴⁶ “Comer en Madrid”, *Bocaccio*, juny de 1973

⁶⁴⁷ “Confit d'oie, confit d'amour”, *Bocaccio*, setembre de 1973

⁶⁴⁸ “Pan y queso”, *Bocaccio*, octubre de 1973

⁶⁴⁹ “L'Art del menjar a Catalunya : crònica de la resistència dels senyals d'identitat gastronòmica catalana” Edicions 62, Barcelona, 1977

no té ni la més petita idea que d'entre els senyals d'identitat catalana destruïts hi ha els senyals gastronòmics” (Vázquez, 1977:21)

La cuina era sobretot una part del paisatge íntim, un recull d'olors i sabors que, com la música, l'entorn i les persones, investien d'identitat a les persones, les identificaven. Era molt més que menjar.

A banda dels articles catalogats a l'efímera secció a *Boccaccio* es poden trobar in comptables referències culinàries i al·lusions al menjar, a les receptes i a la cuina en els seus articles. Per exemple, en el primer any de feina va dedicar dos treballs, una crònica i una columna, a la gastronomia. El primer sobre un concurs de cuiners en què va incloure les receptes guanyadors⁶⁵⁰, ja ressenyat, i la segona sobre un exotisme culinari l'any 1961, el còctel de gambes, i la curiosa reacció que va provocar entre alguns companys de la premsa⁶⁵¹.

Però si deixem de banda aquestes al·lusions, la gastronomia no va irrompre com un assumpte en la reflexió montalbaniana. Cuinar era per ell una activitat quotidiana i natural que feia a casa seva des del casament (Lizcano, 1984), a més d'una activitat social molt celebrada pels seus amics i un eix vertebrador del pensament. Una qüestió gens secundària:

“Entre la gent d'esquerres sol passar que tant se'ls dona que el menú del dia consisteixi en un entrepà d'ou dur o bé en una queue de boeuf grillée à la Sainte-Menehould. Entre un menú i un altre hi ha, a més d'una qüestió de poder adquisitiu, una qüestió d'imaginació i de cultura. Un servidor és d'esquerres de tota la vida i va descobrir la gastronomia gairebé al mateix temps que la *Història del Pensament Socialista* de Cole”
L'art de menjar a Catalunya, pàg. 21

⁶⁵⁰ “El arte del bien guisar” *El Español*, 14 de juliol de 1960:56-59

⁶⁵¹ “Cock-tails y gambas”, *Solidaridad Nacional*, 18 de juny de 1961:14

4.8. Comunicació i pensament

Reportatges analítics

Vázquez Montalbán va redactar un seguit de reportatges llargs i reflexius en què va concentrar el seu pensament sobre determinats temes de pes ideològic i caràcter abstracte. Eren unes poques peces que defugien la descripció de la realitat immediata, l'actualitat, i proposaven un text reposat que donava per fet que el lector hi estava interessat. S'han catalogat com a reportatges⁶⁵² però la majoria no es poden incloure en el punt 4.4. perquè tenen l'aire d'un assaig i no van adreçats a un públic generalista. Però condensen el pensament montalbanià.

Aquests reportatges temàtics pretenien des d'un punt de vista teòric comprendre la vida social i oferien una mena de cosmovisió. Al·ludien més al pensador marxista que es trobava sota el periodista que no a "l'escriptor". Es referien en certa forma al filòsof que el periodista hauria pogut ser. S'han repartit entre la categoria de "Cultura i sociologia", "Economia", "Partits comunistes" o fins i tot "Periodisme i comunicació". Són, de cada assumpte, els articles més teòrics.

Com que es va enfrontar a temes tan diferents com els nous models d'aventura humana o la història de la televisió, posem per cas, s'han agrupat en dos blocs, més que punts, que servirien com grans àrees de coneixement, la que al·ludeix a la teoria de la comunicació i la que té a veure amb la transformació de la societat. Els articles es van publicar a *CAU* i a *Triunfo* entre 1970 i 1974.

⁶⁵² Annex B (en el CD adjunt): **27Reportatges**

4.8.1 Sistema, societat i desencís

Com s'ha vist, la reflexió a la premsa de Vázquez Montalbán va assumir el fracàs del procés democratitzador a Espanya. El gran pacte entre les febleses dels polítics franquistes, que pretenien una reforma pactada, i les febleses de l'oposició, que volia sobretot ser reconeguda, va deixar la voluntat de la gent al marge del procés i de les decisions. Entre tots pretenien esvaïr el fantasma de la revolta i els aldarulls, a més d'assegurar-se la proximitat al poder. Entre aquestes forces, es va desenvolupar un 'consens' per acceptar la legalitat que provenia del passat sense fer justícia sobre els patiments que va provocar impunement el règim dictatorial del general Francisco Franco a bona part de la ciutadania. A canvi, s'implantaria una democràcia equiparable a la resta de països europeus. A les acaballes de 1977 i durant 1978 es percebia una certa sensació de cansament col·lectiu provocat, entre altres raons, per les enormes expectatives que l'eclosió social i democràtica de 1976 i 1977 provocà en moltes persones (Preston, 2001:230).

'Desencís' es va anomenar aquesta sensació, que en el cas de Vázquez Montalbán coincidia amb la seva visió del món, una mena de tendència de la personalitat de l'intel·lectual que ja s'havia mostrat molts anys abans. Es trobava implícita a la reflexió *subnormal* i fins i tot en els principis de la seva poesia. L'interès de Vázquez Montalbán per la vida quotidiana utilitzava una "una ironia desencisada" per descriure l'entorn (Josep Maria Castellet, 2005:16) També a la premsa el 1965 es pot percebre la marca d'aquesta sensibilitat montalbànica atenta al pes insalvable de la vida:

“Las veinticuatro horas. Una hora importante. Cenicienta debe volver a casa, recuperar su realidad. Es, pues, por antonomasia, la hora de la evidencia. El domingo se ha extinguido. Se ha agotado la preciosa mentira de la libertad, del octavo día de la semana. ¿Quién tiene razón el domingo o el lunes? *Siglo 20*, 11 de diciembre de 1965:26

Va jugar sovint amb el concepte de 'diumenge' que Gil de Biedma utilitzà, la contradicció que es creava al voltant de l'hipotètic dia festiu en el qual la felicitat sembla possible. La negació de la possibilitat real de festa o felicitat perdurable es troba en diferents moments de la vida del periodista, més marcada quan més assenyada era la festivitat i, per tant,

l'obligació social de gaudir. Algun cop se'n va referir com “el octavo día de la semana”.

“De todos los límites convencionales que el hombre se fija para ir muriendo, uno de los más patéticos es esa noche de San Silvestre anual, esos tres minutos que siguen a la última campanada. Un año nuevo cae como un mazazo, como una evidencia de todo lo que se quiso hacer y no se hizo, como una urgencia, a veces angustiada, de lo que hay que decir. Es uno de los pocos ejercicios serios que un hombre puede plantearse” *Triunfo*, 6 de gener de 1973:11

Però no era un pessimisme paralitzador, ni molt menys. Era més aviat una sensibilitat, un accident de l'ànim. Per a Rafel Ribó⁶⁵³, company a la Comissió de Cultura del PSUC el 1977, Vázquez no defallia en l'entusiasme polític. Era actiu, no es deixava portar pel desànim i oferia solucions davant els problemes concrets que presentava la militància diària. Mai queia en una sornegueria radical que l'immobilitzés. No se'l podia permetre, aquest luxe. Però de tant en tant, quan el periodista mirava al voltant, recordava que abril era el pitjor mes de l'any, en paraules del seu poeta de capçalera, Thomas S. Eliot.

Tot plegat, Vázquez Montalbán era massa intel·ligent com per deixar-se portar per la complaença, i l'excessiva satisfacció li semblava una forma d'enganyar-se. Aquesta tendència crítica de l'esperit, amb tot, va trobar a la situació política espanyola moltes raons per corroborar-se.

“Pasan los años y mis células más íntimas me dicen que he de abandonar toda esperanza, que las castas dominantes se reproducen según su propia imagen y semejanza y como además en emparentan entre sí pues la degeneración hace estragos y cada nueva hornada es peor que la anterior” *Mundo Diario*, 13 de juliol de 1976

Ho va escriure al mig d'un any d'il·lusió col·lectiva com el que va seguir a la mort de Franco, un temps que es recordaria ple d'entusiasme. Dos anys després, el 1978, es parlaria a la premsa de desencís. Es copsava a tota Europa i la causa era “la crisis económica, cultural y social que frus-

⁶⁵³ Entrevista, agost de 2008

tra toda posibilidad de proyecto de vida (...) No aparecía ninguna alternativa al estado de supervivencia capitalista”⁶⁵⁴. És a dir, la revolució no era possible. Però a Espanya la situació era radicalment pitjor perquè el procés polític havia deixat de banda les classes populars.

“Se está construyendo una democracia apoyada sobre una correlación de debilidades más que sobre una correlación de fuerzas, y el único poder que podría garantizar la supervivencia democrática frente a ataques presentes y futuros sería la fuerza popular, el respaldo de una mayoría social convencida”
La Calle, 2 de maig de 1978:15

La nova democràcia era cosa dels polítics professionals. La gent se sentia desplaçada. Potser no hi havia més remei que negociar la nova legislació – com ara la constitució - entre els partits, però si moltes persones quedaven fora i deixaven d’entendre el que passava al país, arribaria una ràpida despolitització de la societat. La gent es desentendria de les institucions. Afegí a continuació: “A veces me da la impresión de que nuestros políticos, incluso los más honestos, ofician la Misa en latín para sordomudos cansados que abandonan la iglesia lentamente”.

L’any 1978 marcà l’aparició d’un seguit de missatges i idees sobre la impossibilitat d’assolir els objectius amb què una gran quantitat d’antifranquistes havia somniat. Alguns d’ells es va conformar i s’adaptaren a les condicions reals i insuficients d’una democràcia considerada burgesa, però altres, com Vázquez Montalbán, van patir la profunda desil·lusió de veure legitimitat el franquisme i comprovar com els partits marxistes perdien la influència social que obtingueren en la clandestinitat.

El periodista havia analitzat en alguns reportatges el ‘Sistema’, aquesta categoria globalitzadora i molt utilitzada que vorejava l’antropologia i que es referia al conjunt de relacions socials, personals, polítiques i econòmiques. Un sac teòric on tot s’encabia, una forma de mirar el conjunt de la societat com si fos una fotografia.

Estava interessat en la insatisfacció. Per exemple, va certificar el final de la possibilitat de les aventures i dels viatges en el sentit profund de fer un descobriment. No quedaven al món indrets realment verges, per molt que alguna ficció burgesa ho cregués, i determinats i famosos viat-

⁶⁵⁴ “¿Contra Franco estábamos mejor? *La Calle*, 2 de maig de 1978:14.

gers haguessin descobert selves i deserts. Era una falsa il·lusió producte “de l’avorriment burgès del segle”⁶⁵⁵. També estudià la creació de necessitats falses, com per exemple les segones residències, que les persones s’amoïnaven en satisfer: l’ambició i la ganes de tenir propietats eren els lubricants del sistema econòmic⁶⁵⁶. Va repassar el funcionament del poder i la generació de violència, en concret de la delinqüència juvenil.

“En una sociedad competitiva unos tienen todas las ventajas para prosperar armados por su situación de predominio y otros se meten en el juego de la competición armados con una palanqueta” *Triunfo*, 15 de juliol de 1972:19⁶⁵⁷

La delinqüència estava fabricada per les desigualtats socials, sobretot per la manca d’educació i formació, perquè la societat no tenia temps “de corregir problemes estructurals que condicionen la delinqüència, només té temps de protegir-se dels delinqüents”.

El progrés econòmic no era cap solució perquè necessitava d’un consum cada cop més intens, com es podia comprovar en determinats comportaments emergents, com el turisme⁶⁵⁸. Contra la doble alienació capitalista, produir i consumir, es podia lluitar gràcies a la conscienciació de la ciutadania sobre els abusos del sistema econòmic, de vegades amb l’adquisició del valor de la joventut. Però mentre l’ambició i la competitivitat fossin els valors del sistema no hi hauria res a fer. Les millores socials serien impossibles o insuficients. Abans, calia que les persones comprenguessin que el sistema econòmic els havia robat la consciència. Per tant la lluita es plantejava primer a la persuasió, a la guerra entre les idees i els arguments que es desenvolupava cada dia als mitjans de comunicació.

⁶⁵⁵ “El final de la aventura” *Triunfo*, 22 de febre de 1971:26

⁶⁵⁶ “La especulación del paisaje”, *CAU*, juliol-agost de 1970

⁶⁵⁷ “La marginación social”, *Triunfo*, 15 de juliol de 1972

⁶⁵⁸ “Consumiendo vacaciones” *Triunfo*, 1 d’agost de 1970. També “Turismo, medio de comunicación de masas” *CAU*, març-abril 1970

4.8.2 Sobre mitjans de comunicació

A banda de la crítica televisiva, Vázquez Montalbán va analitzar els mitjans de comunicació en un seguit de reportatges en els quals repassà les opcions que tenia el públic per millorar la condició de receptor passius que el feia dependent del poder. I no en tenia gaires, de possibilitats. A *CAU* es va plantejar per primer cop qui manté la iniciativa a la comunicació social. Com els mitjans tenien coaccionada la transmissió de la cultura, el receptor estava en mans del “professional – sacerdot” i només podria ser un “públic – devot”. Algunes experiències teatrals intentaven trencar aquesta divisió. Living Theatre, un grup anglès, insultava al públic per fer-lo saltar i convertir-ho en actuant, en part del fet comunicatiu.

Vázquez confiava que la resta de disciplines artístiques trobarien una manera de convocar el receptor i canviar la cultura passiva en activa. Convertir l'objecte en subjecte. Si s'assolís l'activitat del públic, a la cultura els intel·lectuals i els sacerdots perdrien la centralitat del coneixement i apareixeria una nova manera de produir amb molts emissors, una mena de policentrisme cultural: tothom tindria l'oportunitat de la creació i de pertànyer a un centre d'emissió.

“De hecho el policentrismo cultural activo se ve auspiciado por las vanguardias históricas y no es una casualidad. La función de esas vanguardias consiste precisamente en desmontar los tinglados de lo establecido (...) Es éste un juego de cambio perpetuo, paralelo al proceso de cambio”⁶⁵⁹ *CAU*, novembre i desembre de 1973: 53-54

Per tant, donava per fet que la societat caminava cap a uns nous sistemes de relació que la transformarien d'arrel. Vázquez Montalbán proposava “fomentar tota mena de policentrisme” per alliberar la cultura de les camises de força del capital i de l'economia. Clar que abans calia lluitar contra la colonització cultural que patia tot l'occident respecte els Estats Units. L'enemic més gran del policentrisme era el gran creador central de cultura, l'imperi de l'espectacle nord-americà, que no tenia res d'innocent ni de casual. El periodista va analitzar en un article la relació entre les indústries culturals de Xile, on Pinochet acabava d'assaltar el

⁶⁵⁹ “Cultura activa y cultura pasiva” *CAU*, novembre i desembre de 1973: 53-54

poder democràtic i repassava, de la mà d'Armand Mattelart, l'enorme infiltració prèvia de les indústries de la comunicació nord-americanes a Llatinoamèrica⁶⁶⁰. Un esforç semblant va fer Vázquez en el llibre *La penetración americana en España*⁶⁶¹, un informe sobre els interessos nord-americans del mateix alè que *Informe sobre la información*. Ple de dades i d'informació de context, aquest segon assaig no va cridar l'atenció com el primer, potser pel format massa acadèmic. Balibrea (2007:7), per exemple, ho atribueix a la tendència montalbaniana a "acumular erudició".

De fet, Vázquez es movia entre els anys 1970 i 1974 entre la universitat, on feia classes, i la divulgació d'anàlisi social - polític, dues vessants que no podem separar. Des d'aquest punt de vista també es va enfrontar a la televisió. Primer la va contraposar a la literatura per denigrar-la com a mitjà de comunicació perquè estava molt lluny de permetre's el receptor fos co-autor, com passava amb la literatura i la cultura escrita, en què el lector completava l'acció de l'autor en el moment de llegir l'obra. La televisió, per la seva banda, pervertia l'origen escrit del qual provenia tota la cultura:

"Cada uno de los subgéneros literarios que integran la literatura tienen su victoriosa réplica televisiva: la novela de aventuras (con todas sus gamas), la novela amorosa e incluso puede cubrir la necesidad de esa literatura de consumo de calidad (...) La televisión uniforma pero no para solidarizar, sino para individualizar, aún más el conjunto de la humanidad" *Triunfo*, 11 de juliol de 1970:52

Era un prejudici de l'esquerra en el franquisme, aquesta forma de criminalitzar un mitjà de comunicació sense referir-se als continguts concrets. Considerava que la televisió depredava la cultura escrita per convertir-se en un instrument de control polític.

"Hoy [en la televisión] existe una conciencia plena de que es posible no sólo controlar la opinión, encaminarla, potenciarla... todo eso es prehistoria. Hoy es posible destruir la conciencia crítica del pueblo" *Triunfo*, 11 de juliol de 1970:50

⁶⁶⁰ "Colonización y cultura", *CAU*, gener-febrer de 1874

⁶⁶¹ EDICUSA (Cuadernos para el Diálogo), Madrid, 1974 [El llibre, però, està datat el 30 d'abril de 1971]

En el conjunt dels “mass media”, havien perdut pes i poder el cinema i la ràdio, que havien estat els mitjans més importants en la primera meitat del segle XX. A la segona, avançava com una marea social la televisió i les noves formes de cançó popular⁶⁶². El periodista utilitzava sovint el mite de la caverna de Plató per explicar l'efecte que tenia sobre les persones la televisió com a mitjà emergent. La televisió ens convertia en els membres de la caverna, condemnats a veure només les ombres de la realitat que emet una llum (catòdica). El sol, la realitat, quedaven fora de la caverna i de l'abast del nostre intel·lecte. Mai seríem lliures.

Al final, però, la qüestió dels mitjans de comunicació es reduïa a la capacitat de persuasió, la capacitat de convèncer l'altre, la matèria primera de la comunicació. L'objectiu essencial d'un emissor era mantenir atent el receptor, el primer pas per aconseguir qualsevol hipotètic control posterior. I per tant, era consubstancial al missatge obtenir el convenciment del receptor. La publicitat, doncs, no era només un inductor del consum sinó més aviat un laboratori d'idees que no es podien menystenir. A l'inrevés, se n'havien d'estudiar les tècniques:

“El lenguaje de la persuasión debe de ser desmontado pieza por pieza para conseguir dominarlo y poder plantear una contralectura como paso previa para un auténtico lenguaje de comunicación” *CAU*, gener-febrer de 1973:41

Raonava Vázquez Montalbán per a la intel·lectualitat d'ordre marxista, normalment contrària a considerar els mecanismes capitalistes ni que fos per entendre'ls. La que el periodista anomenaria temps més tard “ciutat lliure” seria precisament l'espai en què el ciutadà seria conscient dels efectes de la comunicació i podria dominar-los, ser una part activa i crítica del procés. El periodista parlà d'un nou ordre, “una nova utopia” quan “el ple dret de participació permeti l'accés a qualsevol mitjà de comunicació a qualsevol èsser humà”

Televisió Espanyola expressava perfectament una indigna apropiació del dret col·lectiu per un govern i per una opció política dictatorial. Davant el televisor no només augmentava la passivitat i la vulnerabilitat de l'espectador, sinó que es multiplicava la credulitat, i per tant era el mitjà perfecte per la manipulació política⁶⁶³. Massa nou i enlluernador, calia

⁶⁶² “Mass media: la subcultura”, *Triunfo*, 26 de desembre de 1970:23-25

⁶⁶³ “Televisión Española, una empresa lógica”, *CAU*, juliol-agost de 1974:53

desenvolupar tècniques defensives de forma immediata. Un poder absolut havia nascut:

“ABC, La Vanguardia y Pueblo, diarios de mayor tirada de España, juntos y sumados venden cada día bastante menos de un millón de ejemplares. En cambio, cualquier programa de TVE puede tener audiencias medias de doce o trece millones de espectadores y techos de hasta veinte millones”. *CAU*, gener-febrer de 1973:41

El periodista es va mostrar, en general, contrariat i pessimista davant un poder d'aquesta magnitud, però en moments excepcionals va tenir cops d'una insòlita esperança.

“Hay por doquier como una rebelión del receptor, dispuesto a convertirse en emisor de cultura. La multiplicación de centros emisores frente al centralismo emisor es un fenómeno de importancia extrema, como lo es la aparición de publicaciones de ámbito comarcal y vecinal que crean territorios informativos muy identificados con los problemas que transcriben” *Triunfo*, 17 de gener de 1976:36

El novembre de 1973 es va celebrar a Barcelona un congrés sobre Comunicació al qual va dedicar un article que començava amb una llista dels ponents, entre els que es trobava ell mateix. Era el I Congrés Mundial de la Comunicació, de tema monogràfic: la manipulació i la comunicació⁶⁶⁴. L'article era un informe sobre els principis i les conclusions del congrés, una radiografia de la situació de la informació a Espanya en el qual s'assenyalaven els principals dèficits del sector: les escoles de Periodisme, els interessos empresarials, el paper de l'Estat, tot descrit en el llenguatge neutre de les comunicacions i els informes tècnics, un estil força inapropiat per a un setmanari però de gran precisió analítica. Només al final de l'article va realitzar una descripció prou entenedora del nucli del problema:

“Los directores temen a las empresas, las empresas temen al Estado, el Estado teme a las empresas, las empresas temen a los anunciantes o a los grupos de presión económicos que se ven obligados a respetar dentro o fuera. Esta espesa trama de mutuos temores se coaliga a su vez para tener miedo de la ini-

⁶⁶⁴ *Triunfo*, 24 de novembre de 1973:18-20.

ciativa del professional, de la relació directa del professional con el públic y de cómo esta relación está en disposición de crear opinión pública, conciencia social, energía histórica, voluntad de cambio y transformación” *Triunfo*, 24 de noviembre de 1973:18

D'altra banda, no tingué cap problema a anunciar en els seus articles l'aparició de publicacions que ell considerava interessants - fins i tot on ell hi participava - i que s'havien de donar a conèixer. D'aquesta forma informà o comentà l'aparició de *CAU*⁶⁶⁵, *Arreu*⁶⁶⁶, els diaris *Avui*⁶⁶⁷ o *Catalunya Express*⁶⁶⁸ o *Camp de l'Arpa*⁶⁶⁹, entre altres⁶⁷⁰. Tenia a veure amb la defensa de la professió i la llibertat d'expressió, “la presa de consciència de les condicions concretes de la pròpia feina i la necessitat de subratllar les necessitats essencials de la premsa”, tal com es recordava en el comunicat final del congrés esmentat. L'elogi de la premsa pròpia, com també passava amb els llibres dels periodistes amics seus, propiciava la defensa de publicacions que defensaven un model de cultura i de llibertat, una propaganda necessària per contrarestar els poderosos interessos establerts.

La dedicació *montalbaniana* a entendre com funcionava el sistema general de la comunicació encara es podria descriure des d'un altre punt de vista, tal com va fer Josep Maria Casasús (1993:62), en referència a l'estudiós d'una disciplina que en aquells anys quasi bé no existia a Espanya. Per tant, parlà d'innovació en valorar-ho.

“La petita obra de Vázquez Montalbán, tot i la seva modèstia, era innovadora, inclusivament respecte a la bibliografia mundial sobre la matèria, en què no eren freqüents els enfocaments dialèctics des dels quals partia aquest llibret que esdevindrà anys més tard llibre de capçalera de molts estudiants catalans de periodisme”

Es referia a *Informe sobre la informació* i el mateix comentari podia fer-se també de la reedició, el 1971, i en general de la reflexió que va empen-

⁶⁶⁵ “CAU o construcción arquitectura y urbanismo”, *Triunfo*, 11 d'abril de 1970

⁶⁶⁶ ““Arreu” y “Día 32”: construir o dinamitar la historia”, *Triunfo*, 30 d'octubre de 1976.

⁶⁶⁷ “Avui”, *Triunfo*, 1 de maig de 1976

⁶⁶⁸ “Prensa de noche: Catalunya Express” *Triunfo*, 8 de gener de 1977.

⁶⁶⁹ “Masoliver y Batlló: “Camp de l'Arpa”, *Triunfo*, 11 de novembre de 1972

⁶⁷⁰ Sense tenir presents, ara, els articles que Vázquez Montalbán va dedicar a revistes o periodistes amenaçats, en perill o en conflicte, als quals es va al·ludir al punt 3.6

dre Vázquez en els anys setanta sobre mitjans de comunicació i cultura. Segons va explicar el propi Vázquez Montalbán, en aquells moments només es disposava a Espanya de determinades obres de referència elaborades per teòrics del ‘Movimiento’, com les del ministre d’Informació, Arias Salgado, d’historiadors “franquistes o positivistes”, teòrics lligats a l’Església o els propis de la Universitat de Navarra.

“En aquest context *Informe sobre la información* va suposar el que es diu vulgarment “el tuerto en el país de los ciegos”, que forçosament havia de connectar amb una sensibilitat receptora nova, l’avantguarda crítica que sortia de la Universitat (...) Aquest sector configurà el nou públic (...) que lluitava enfront la burgesia anodina i vençuda, col·laboracionista del franquisme, [aquest] és el sector que dóna suport a l’Informe ” Vázquez, 1991:42

No era casual que el seu tarannà didàctic sigui el més destacat per diferents estudiosos de Periodística, fins i tot pel propi autor. També l’afany didàctic s’havia destacat en aquest estudi.

“Aquest llibre té un valor circumstancial, lligat a unes condicions molt determinades. El que realment justifica la seva continuïtat al llarg dels anys és l’esforç didàctic” (Vázquez, 1991:43)

Casasús (1993:63) hi coincideix i encara va més lluny: “El tret més positiu d’aquell treball és el seu didactisme, però també l’aportació d’una reflexió teòrica democràtica”. Una característica que es pot estendre als diferents articles que va publicar a la premsa amb ànim divulgador. L’any 1979, un any després del període d’estudi de la tesi, l’assagista renovaria els continguts de la reflexió sobre la incomunicació en un nou llibre *La palabra libre en la ciudad libre*⁶⁷¹ que pretenia reprendre la reflexió i enfrontar-se camí sense sortida on havia evolucionat la comunicació de masses. Partia de la revisió de *l’Informe sobre la información*, de 1971, i afegia els continguts de la reflexió sincopada que havia desenvolupat a la premsa, d’una banda, a més de la que va propiciar, fins el curs 1974-75, a les classes que impartia a la universitat. Amb tot, l’anomenada ‘ciutat lliure’, una reformulació mediàtica de la utopia marxista, semblava cada dia més impossible d’assolir.

“Un estudio descriptivo de la comunicación bajo el capitalismo en la actualidad, nos enfrentaría a la aparente contradic-

⁶⁷¹ 1979, Barcelona: Gedisa

ción entre omnipotencia de medios para comunicar y la evidencia de que el resultado es la incomunicación. El mundo está cuadrículado por mercaderes, industriales, políticos de la noticia y entendemos por noticia no sólo la de índole política, sino cualquier comunicado destinado a sorprender la conciencia receptora.” (Vázquez, 1979:29)

“Podría hablarse de una auténtica relación comunicativa cuando entre el emisor y el receptor de un mensaje hubiera una igualdad de condiciones para poder extraer un criterio y decidir una acción (...) Pero hay una evidente desigualdad entre la potencialidad del emisor y la del receptor” (Vázquez, 1979:35)

“Se busca la pasividad de un hombre tipo que convierte su recorrido vital cotidiano en el silencioso, acuciado paseo por la ciudad autódromo, que le expulsa de las aceras y las plazas, de lugares naturales de reunión para empujarle a los mecanismos de producción, que le devuelven por la noche maltrecho y vaciado a su madriguera, donde le espera el encantamiento persuasivo de las imágenes propicias y teledirigidas desde los sótanos del establishment.” (Vázquez, 1979:83)

5. Conclusions

Manuel Vázquez Montalbán pertany a la generació de periodistes que neix en acabar la guerra civil, a la banda dels perdedors, i es forma a les escoles oficials de Periodisme que promou el sistema educatiu del règim franquista. Experimenta la repressió social, política i econòmica que els guanyadors projecten sobre la part vençuda de la població, i porta a terme a la professió una resistència cívica contra la dictadura per la defensa de la democràcia i, en concret, d'alguns valors inspirats en el marxisme.

Comença a escriure als diaris amb 21 anys, i en té 39 quan acaba aquest estudi. En aquest temps conforma una primera identitat periodística que el comporta, més d'hora del que esdevé normalment, un notori reconeixement públic, professional i personal.

Col·labora a 19 publicacions i signa 2.789 articles amb diferents registres i gèneres. Polifacètic, innovador i ambiciós, evoluciona progressivament cap a l'opinió en mig d'un èxit progressiu que el fa cada cop més influent. Passa de viure en un pis al carrer Botella, a l'antic districte cinquè de la ciutat, al barri de les Corts. El 1977 es trasllada a viure a un xalet de dues plantes situat en una urbanització de luxe propera a la ciutat, a la serra de Collserola. L'èxit professional es basa en una gran capacitat de treball, la producció intensiva d'articles i l'acumulació de diferents feines. I resulta més significatiu perquè ho assoleix en una època considerada de sous baixos a la professió, si bé al llarg dels anys setanta les condicions laborals dels periodistes milloren força.

El 1978, quan acaba aquest estudi, encara no és un novel·lista reconegut. De fet, el personatge de Carvalho és poc més que un assaig experimental. Entre el 1960 i el 1978 el periodisme el captiva de tal forma que deixa de banda una incipient carrera docent a la universitat. Tampoc no arrenca, de debò, la vessant d'escriptor de narrativa de ficció que desenvolupa arran de la concessió del premi Planeta el 1979.

Un periodista ‘romàntic’

Vázquez Montalbán no treballa només en una o dues publicacions de les quals pogués esdevenir una figura característica, tal com ho faria més endavant. En el període estudiat participa de tantes oportunitats de signar com li fos possible, sempre dintre de la premsa que li semblava renovadora i de tarannà democràtic, en redaccions i projectes empresarials coherents o compatibles amb la seva ideologia. De fet no treballa a la premsa tradicional de la ciutat. Les publicacions on s’incorporà o bé eren noves o encetaven noves etapes, amb l’excepció de la premsa oficial dependent de la Secretaria General del ‘Movimento’ on va debutar.

Vázquez Montalbán practica un model ‘romàntic’ de periodisme. Pretén assolir el màxim control possible sobre la pròpia feina i evitar tan com pugui les imposicions de la censura, les pressions empresarials o fins i tot les voluntats del mercat. Com exemple d’aquesta voluntat, abandona dues publicacions on gaudeix d’una bona situació professional perquè li resulta difícil exercir el periodisme tal com ell ho entén: *Tele/eXpres* (1974) i *Triunfo* (1978).

No es conforma amb una feina, sinó que intenta fer-se sentir i arribar a la màxima gent possible. Intenta crear opinió, informar el públic i augmentar el sentit crític de la població i per això fa servir tantes oportunitats professionals com pot. En el moment de màxima concentració professional, a la primavera de 1977, publica alhora a set publicacions: *Catalunya Express*, *Mundo Diario*, *Triunfo*, *Interviú*, *Por Favor*, *Siesta*, *Primera Plana* i *Arreu*.

Prefereix les redaccions petites perquè propicien relacions personals més sòlides. Les redaccions on treballa més temps són la de *Triunfo*, vuit anys, i la de *Por Favor*, quatre. A *Tele/eXpres*, en períodes alterns, també va estar-hi en conjunt més de tres anys. Per la intensitat de la feina, el nombre de treballs publicats i la implicació personal, aquestes són les redaccions més importants, i en destaca especialment la de *Por Favor* perquè és on assoleix el màxim control professional sobre la pròpia feina gràcies al funcionament implícit d’una “societat de redactors” que controla bona part del funcionament de l’empresa.

La lleialtat és un dels principis de la seva manera d’entendre el periodisme. Lleialtat a les idees i també a determinades persones. Es va mantenir molt pròxim a José Ilario Font al llarg de cinc publicacions (*Boccaccio*,

Siesta, Por Favor, Primera Plana i Entreviú), una continuïtat que no resulta fàcil de mantenir per les característiques conflictives d'algunes decisions de l'editor. Però José Ilario li facilita un contracte molt avantatjós en les condicions econòmiques i en llibertat professional, i Vázquez Montalbán respon amb una ferma fidelitat.

De la mateixa manera, el 1976 inicia també una relació professional amb Antonio Asensio Pizarro a *Entreviú* i *El Periódico de Catalunya* que es manté molt anys, tot i la dificultat que suposa abandonar el diari el 1983 per passar a *El País*. Vázquez col·labora a *Entreviú* fins el moment de la seva mort. El mateix es pot dir de la relació que manté amb la família Lara i l'editorial Planeta, amb la qual té relacions periodístiques i literàries que comencen en l'època estudiada i van continuar molts anys. O amb Carmen Balcells, agent literària des de 1979.

En aquest sentit, Vázquez Montalbán defuig els conflictes. Ni prodiga atacs personals a la premsa ni acostuma a fer declaracions altisonants en contra de ningú. Si pateix enfrontaments greus per a qüestions periodístiques, té prou cura de no fer-los públics. Fins i tot amb un empresari tan polèmic com Sebastià Auger es mostra indulgent.

Per tant, per a Vázquez Montalbán una relació basada en la mútua confiança implica si no una amistat sí un compromís professional. En concret, participa a la premsa renovadora gràcies a contactes personals establerts bàsicament a la universitat i a través d'alguns grups pròxims, uns lligams que s'enforteixen i s'eixamplen al llarg dels anys. Com s'ha vist, la predisposició pels que considera seus o pels que l'ajuden, el porta fins i tot a sobrerepresentar-los a les pàgines de la premsa.

Estudiar a la universitat, per tant, li proporciona una primera xarxa de contactes personals amb professionals joves que li permeten entrar a la premsa renovadora del moment. Un cop establert, promou noves formes culturals a la premsa, però com pretén arribar al màxim de públic possible intenta a més aconseguir projecció i multiplicar les col·laboracions. També intenta aconseguir tanta compensació econòmica pels seus serveis professionals com sigui possible. El model de professió que porta a terme Vázquez Montalbán es caracteritza per la intensitat en l'elaboració dels articles, la fortalesa dels vincles personals i una forta ambició pública, intel·lectual i econòmica.

En un ordre diferent, Vázquez Montalbán defensa la professió de forma activa en els últims anys del franquisme dintre de l'àmbit del Grup De-

mocràtic de Periodistes. Primer per aconseguir una representació real dels periodistes a l'Associació de la Premsa de Barcelona, i també per dignificar els seus i les condicions de treball. En un ordre intel·lectual, ajuda a consolidar alguns espais de reflexió sobre la professió a la universitat, quan hi imparteix classes, i en diferents conferències i congressos. Combina, doncs, la feina diària amb la reflexió i l'activisme sobre el Periodisme.

Després de 1978

L'any final d'aquest estudi significa en diferents sentits un canvi en el model professional. Vázquez Montalbán experimenta alguns fracassos i els primers símptomes de cansament. Rebaixa la dedicació al periodisme i passa de ser un redactor de pes o fins i tot un directiu a convertir-se en un col·laborador extern que, per cèlebre que fos, ja no s'implica en les decisions ni en la marxa de les revistes o diaris en què participa.

Arran d'aquesta davallada en la participació diària a la premsa, s'obre camí com a escriptor de narrativa de ficció, una decisió que es fa més ferma en deixar els assumptes professionals en mans de Carmen Balcells l'octubre de 1979, una decisió que madura al llarg d'uns mesos. A partir de 1978 redueix la participació als diaris.

Un cop assoleix l'èxit professional als 40 anys, Vázquez Montalbán conserva la mateixa voluntat professional, la dèria per opinar i influir, però la decanta cap a la sèrie Carvalho, que considera un bon mecanisme per descriure la realitat del país. En un sentit equivalent, val la pena destacar la relació que el periodista manté amb l'editorial Planeta. Primer com a col·laborador en l'enciclopèdia Larousse, a partir de 1970 per la publicació d'alguns llibres, entre 1977 i 1978 com a editora de la revista *Por Favor* i al final del període estudiat per la concessió del premi estrella de l'empresa. Planeta es converteix en l'editorial de referència de Vázquez Montalbán a partir d'aquest moment.

Queda per estudiar l'evolució periodística a partir de 1978, però es pot avançar que Vázquez Montalbán es concentra a partir d'aquest moment en el columnisme, com ho fa entre els anys 1977 i 1978, i que abandona la majoria d'esforços innovadors que caracteritzen la primera etapa. Si els estudis posteriors confirmessin aquest supòsit, es pot concloure que en els anys descrits en aquesta tesi es conforma un estil i una visió de la columna definitius en la prosa periodística montalbàniana.

En conjunt, entre 1960 i 1978 es conforma un periodista amb una identitat innovadora i agosarada, un tarannà progressista o d'esquerres que ocupa un espai a la premsa com pensador i intel·lectual que representa les ideologies clandestines sota el franquisme.

El canvi de ritme que es produeix a partir de 1978 propicia l'èxit com a escriptor de ficció, però també hi influeix la fallida de les dues publicacions més estimades per ell, així com el fracàs de *La Calle*, el setmanari que pretenia recuperar el públic i l'espai periodístic de *Triunfo*. Tot i la manca d'estudis crítics sobre els dos setmanaris, es pot suposar que aquesta combinació de fracassos periodístics també convida Vázquez Montalbán a reforçar la vocació juvenil d'escriptor.

El recurs de la ficció

La tesi no pretenia investigar l'estil formal ni les estructures argumentals que el periodista emprava en els articles, per apassionant que sigui el tema. Però de la lectura sistemàtica dels articles es desprèn una primera descripció dels punts de vista des dels quals treballa, com portava a terme la innovació del llenguatge i la creativitat que s'ha constatat. L'ús de la ficció és el procediment central en la renovació que fa Vázquez Montalbán del llenguatge periodístic. Cal investigar les relacions que pot tenir aquest recurs amb els emprats per altres periodistes que, en un sentit semblant, també van ser innovadors i sarcàstics. Es produeix a l'obra de Vázquez una progressiva acomodació de l'humor des de la inversemblança a la complicitat, des de l'esbojarrat Jack el Decorador i la incompresa Bella Encarna a Encarna Linares, un personatge per fi versemblant i pròxim, la noia amb qui toca la fibra del lector i provoca complicitat i interès.

La deriva humorística *subnormal i marxista*⁶⁷² es transforma al llarg dels primers anys setanta en una ficció controlada. Amb l'èxit que troba amb el personatge d'Encarna i el de Pepe Carvalho, una barreja de comentari polític i elements de ficció, Vázquez Montalbán prova solucions que aplicarà a la narrativa i a més compensa la imatge d'intel·lectual seriós que produïen algunes de les reflexions sobre problemes generals que publica al llarg dels 70.

⁶⁷² De Groucho Marx

Entén la ficció com un recurs per expressar sentiments i la pròpia subjectivitat – l'irracionalisme, en general – que empra en els treballs sobre el futbol o la cançó, per exemple, que humanitzen el text i el fan atractiu per a molts lectors. Els intel·lectuals de la vella escola marxista, però, el critiquen perquè volen mantenir el saber i la cultura com una forma d'establir distàncies entre autor i lector.

Vázquez Montalbán abandona l'ús de la ficció a la premsa a partir de 1976. El país entra en una ebullició d'idees, participació i esdeveniments que li fan abandonar aquest recurs perquè l'associa d'alguna forma al passat. Ja no li cal la superposició de veus. Però no li resulta senzill abandonar una manera de redactar i pensar basada en la pluralitat de visions que practica gràcies a la multiplicitat de pseudònims i personatges que empra i que li permeten investir-se amb comoditat d'una personalitat diferent gràcies a la rutina de fer servir un nom específic.

Posteriorment estudis aprofundiran en la renovació del llenguatge periodístic que realitza Vázquez Montalbán en aquesta etapa, i hauran d'esbrinar com augmenta, trontolla i finalment desapareix com a eina narrativa la ficció en la prosa periodística de l'escriptor al llarg dels anys setanta, a més de com evoluciona la capacitat, per exemple, d'establir neologismes, un dels nuclis de la seva producció.

Vázquez Montalbán converteix l'humor en una eina periodística de gran utilitat i importància. Li permet avançar-se a les obertures polítiques que portaria la transició i funciona com un percutor del sistema de control sobre la premsa. Permet suggerir abans de dir, i quasi sense paraules mostra un potent significat subjacent davant del qual al controlador només li queda la possibilitat d'endurir la resposta i tancar la revista, o bé jugar la carta d'una certa tolerància, entre les esclatxes de la qual es cola un nou periodisme crític empentat per la resposta del públic. Centenars de milers de persones compraven els setmanaris d'humor cada setmana. Entre els anys 1970 i 1976, Vázquez propicia una continua i progressiva destil·lació del somriure que impregna la prosa amb què el periodista aprèn a mostrar l'opinió en temps difícils.

De fet, el propòsit essencial del seu periodisme és polític, i pretén transformar la realitat. La intenció que el mou des de jove és desacreditar, afeblir i finalment fer caure la dictadura, i establir una democràcia d'inspiració social i principis marxistes que assegurés la igualtat real entre els ciutadans.

En arribar un sistema democràtic, el periodista defensa que la societat necessita, en les condicions històriques que viu, de la unitat de tota l'esquerra marxista, des del socialisme fins el comunisme no dogmàtic, per assegurar-ne la credibilitat, una posició que no impulsa la majoria de la ciutadania. En general, però, Vázquez Montalbán considera que el socialisme a Espanya, com abans en altres països, deriva cap a la socialdemocràcia, es degenera i per tant es converteix en una eina legitimadora del pitjor capitalisme.

La tensió política pròpia dels anys 1977 o 1978 atura en sec l'esperança de Vázquez Montalbán i enfosqueix el seu periodisme amb un desànim final que d'alguna manera és troba i es constitutiu de la pròpia personalitat. Un columnisme compromès, seriós i desencisat marca els últims temps del període estudiat, en què un periodista autodidacta i intuïtiu assoleix una gran influència social que ja no perdria.

6. Fonts i bibliografia

1. Fonts

1.1. Fonts documentals

- Arxiu Nacional de Catalunya. Sant Cugat del Vallès
- Archivo General de la Administración. Alcalá de Henares Madrid.
- Archivo Histórico del Partido Comunista de España. Madrid.

1.2. Fonts hemerogràfiques

1. *Solidaridad Nacioanal*. Biblioteca de Catalunya.
2. *La Prensa*. Biblioteca de Catalunya.
3. *El Español*. Biblioteca Nacional, Madrid. Ateneu Barcelonès.
4. *Memorias de la Asociacion de la Prensa de Barcelona*. Biblioteca del Col·legi de Periodistes.
5. *Siglo 20*. Hemeroteca de la Universitat Autònoma de Barcelona
6. *Hogares Modernos*. Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.
7. *Triunfo*. Biblioteca Nacional, Madrid. A Internet, <http://www.triunfodigital.com/>
8. *Tele/eXpres*. Biblioteca de Catalunya.
9. *CAU*. Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.
10. *Bocaccio*. Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.
11. *Hermano Lobo*. Hemeroteca de la Universitat Autònoma de Barcelona
12. *Siesta*. Biblioteca de Catalunya
13. *Por Favor*, Biblioteca de la Universidad Pompeu Fabra
14. *Primer Plana*. Hemeroteca de la Universitat Autònoma de Barcelona
15. *Mundo Diario*. Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona
16. *Arreu*. Biblioteca de Catalunya
17. *Mundo Obrero*. Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona
18. *Catalunya Express*, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
19. *Interviú*, Hemeroteca de la Universitat Autònoma de Barcelona
20. *La Calle*, Biblioteca de la Universidad Pompeu Fabra,
21. *El Periódico de Catalunya*, Hemeroteca de la Universitat Autònoma de Barcelona

1.3 Fonts personals. Entrevistes

Enrique	de Aguinaga López	Màlaga (telèfon), 18 de març de 2005
César	Alonso de los Ríos	Madrid, 28 de juny de 2006
Francisco	Asensio Cerver	Barcelona, 1 d'abril de 2008
Pilar	Aymerich	Barcelona, 10 de juliol de 2008
Lluís	Bassets Sánchez	Madrid, 21 d'abril de 2008
Sergi	Beser Ortí	Barcelona, 18 de juliol de 2008
Laureano	Bonet Mojica	Barcelona, 11 de març de 2005
Lluís	Bonet Mojica	Barcelona, 21 de novembre de 2007
Jaime	Camino de la Vega	Barcelona, 6 de novembre de 2007
Salvador	Clotas Cierco	Barcelona, 2 de novembre de 2007
Pere Oriol	Costa Badia	Bellaterra (Barcelona), 13 de maig de 2008
Francisco	Daunis Ribera	Madrid, 6 de juny de 2005
Guillermo L.	Díaz-Plaja Taboada	Brusel·les (telèfon), 8 i 14 de nov. de 2007
José Ángel	Ezcurra Carrillo	Madrid, 8 i 22 de juny de 2006
Josep	Fontana Lázaro	Barcelona, 22 de febrer de 2006
Antonio	Fraguas , Forges	Madrid, 21 d'abril de 2008
Antonio	Franco Estadella	Barcelona, 27 de juny de 2008
Salvador	Gené Giribert	Lleida, 21 de març de 2005
Miguel Ángel	Gozalo Sainz	Madrid, 13 de juny de 2006
Joaquim	Ibarz Melet	Mèxic (telèfon), 12 de maig de 2008
José	Ilario Font	Barcelona, 18 de juny de 2008
Fernando	Lara Pérez	Madrid, 6 de juliol de 2006
Joaquim	Marco Revilla	Barcelona, 22 de juliol de 2008
José	Martí Gómez	Barcelona, 26 de juny de 2008
Víctor	Márquez Reviriego	Madrid, 29 de juny de 2006
Juan	Marsé Carbó	Barcelona, 5 de juny de 2008
Salvador	Pàniker	Barcelona, 26 de març de 2008
Rosa	Regàs Pagès	Llofriu (Girona), 17 de juny de 2008
Rafel	Ribó i Massó	Barcelona, 5 d'agost de 2008
Anna	Sallés Bonastre	Barcelona, 5 d'abril 2005 i 23 de jul. de 2008
Carlos	Sanpons Salgado	Barcelona, 5 de novembre de 2007
Francesc	Serrahima i de Riba	Barcelona, 15 d'abril de 2008
Pedro	Voltes Bou	Barcelona, 1 de març de 2005
Juan	Zamora Terres	Barcelona, 6 de juliol de 2008

2. Referències bibliogràfiques

2.1 Memòries, biografies i testimonis:

Álvarez, Carlos Luis. *Cándido*. (1976) *Un periodista en la dictadura*. Madrid: Ediciones SA

Álvarez, Carlos Luis. *Cándido*. (1995) *Memorias prohibidas*. Barcelona: Ediciones B

Borràs Betriu, Rafael

(2003) *La batalla de Waterloo. Memorias de un editor*. Barcelona: Ediciones B

(2004) *La guerra de los Planeta. Memorias de un editor*. Barcelona: Ediciones B

Carandell, Luis (2003) *Mis picas en Flandes*. Espasa: Madrid

Castellet, Josep Maria (1988) *Los escenarios de la memoria*. Barcelona: Anagrama

Estrade, Florence (2004). *Manuel Vázquez Montalbán*. Barcelona: Ediciones La Tempestad

Ezcurra, José Ángel (1995) “Crónica de un epeño dificultoso”, a A. Alted i P. Aubert (editors) *Triunfo en su época*. Madrid: Casa de Velásquez – Ediciones Pléyades, pags. 365-687

Gomis, Joan (1994). *Memòries cíviques (1950-75)* Barcelona : La Campana

Gomis, Llorenç (1996). *De memoria. Autobiografía (1924-1994)*. Barcelona: Edicions 62.

Gordillo Courcières, José Luis (2002) *Luis Santa Marina: notas de vida y obra*. Madrid: Actualidad Militar

Ibáñez Escofet, Manuel (1990). *La memòria és un gran cementiri*. Barcelona: Edicions 62.

Luján, Néstor (1995) *El pont dels anys 50*. Barcelona: La Campana

Martín Ramos, José Luis i Pernau, Josep Lluís (2003). *Les veus de la presó*. Barcelona :Edhasa

- Miserachs, Xavier (1998) *Falls de contacte. Memòries*. Barcelona:Edicions 62
- Moix, Ana María (2002). *24 horas con la Gauche Divine* (escrito en 1971). Barcelona:Lumen
- Muntades, Antoni (1996) *SMEP Santa Mònica Escola de Periodisme* Entrevistes ‘en brut’ a Claudio Colomer Marqués i Manuel Sánchez Montalbán. Material per l’elaboració posterior del curt que va il·lustrar l’exposició Des/Aparicions (realitzades l’u de febrer de 1996) Transcripció de l’autor de la tesi.
- Pániker, Salvador
- (2000a) *El cuaderno Amarillo*. Barcelona: Plaza y Janés
- (2000b) *Segunda memoria*. Barcelona: DeBolsillo (primera edició de 1988, Seix Barral)
- Pernau, Josep (2004). *D’Arbeca a l’Oups Mei*. Barcelona: La Campana.
- Regàs, Rosa i Rubió, Oliva María (2000) “*Gauche Divine*”. Madrid:Lunweg Editores, Ministerio de Cultura y Deporte
- Ribas Sanpons, José (2008) *Los 70 a destajo. Ajoblanco y libertad*. RBA: Barcelona
- Saval, José Vicente (2004) *Manuel Vázquez Montalbán. El triunfo de un luchador incansable*. Madrid: Síntesis
- Vilallonga, José Luis de (2003) *La rosa, la corona y el marqués rojo*. Barcelona:Plaza y Janés

2.2 Manuel Vázquez Montalbán

2.2.1 Entrevistes en llibres

Aranda, Joaquim (1995). *Què en pensa Manuel Vázquez Montalbán*. Barcelona: Dèria Editors.

Blanco Chivite, Pedro (1992) *¿Yo soy así? Manuel Vázquez Montalbán*. Madrid: Grupo Libro 88

Tyras, Georges (2003). *Geometrias de la memoria. Conversaciones con Manuel Vázquez Montalbán*. Granada:Zoela

Vázquez Montalbán, M. i Fuster, Jaume (1985). *Diàlegs a Barcelona*. Barcelona: Laia

2.2.2 Entrevistes en revistes, diaris i capítols de llibres

Campbell, Federico (1994). “Manuel Vázquez Montalbán o la mitología popular”, a *Infame turba. Entrevistas a pensadores, poetas y novelistas en la España de los 70*. Barcelona: Lumen, pàgs. 142-149

Casasús Gurí, JM (2003) “Entrevista sobre MVM”
<http://www.upf.edu/depeca/depeca/mvm/entrevistes.htm> [recuperat juliol de 2004]

Bassets, Luis (1994) “Manolo Vázquez Montalbán, en busca de sus señas de identidad”, *Tele/eXpres*, 10 d’abril, pàg. 15

Erba, Roberta (1998) “Los pseudónimos de Vázquez Montalbán”.
<http://www.vespito.net/mvm/seudo.html> [recuperat abril 2005]

Ibarz, Mercè (1992) “El periodisme com a memòria i consciència. Manuel Vázquez Montalbán conversa amb Mercè Ibarz sobre el treball del free-lance”, a *Caçalera*, n° 36, Octubre, pàgs. 18-23

Macciuci, Raquel (2002) “Triunfo en perspectiva” *Olivar*, Montevideo, número 1, any 2002. <http://www.vespito.net/mvm/triunfo.html> [recuperat juliol de 2007]

Roig, Montserrat (1975). “Manolo Vázquez Montalbán, tras las rejas del sentimiento” a *Los hechiceros de la palabra*. Barcelona: Martínez Roca (113-126)

Torres, Maruja (1980) “Vázquez Montalbán: el movimiento se demuestra huyendo”, *Fotogramas*, 2 d’abril

Tubau, Iván (1991) “Manuel Vázquez Montalbán”, a *Vides privades. Una psicoanàlisi periodística de 26 catalans universals*. Barcelona: Laertes

2.2.3 Entrevistes en format audiovisual

Lizcano, Pablo (1984). *Manuel Vázquez Montalbán: un viejo columnista*. “Autorretrato”. VHS. Madrid: TVE

Soler Serrano, Joaquín (1979). *Manolo Vázquez Montalbán*, a “A Fondo”. VHS. Barcelona: TVE

2.3 Bibliografía citada de M. Vázquez Montalbán

Vázquez Montalbán, Manuel

- (1963) *Informe sobre la información*. Barcelona:Fontanella.
- (1968) “Experimentalismo, vanguardia y neocapitalismo” en *Reflexiones ante el neocapitalismo*, pp. 103-116. Barcelona: Ed. de Cultura Popular SA
- (1970) *Manifiesto subnormal*. Barcelona:Kairós
- (1971) *Informe sobre la información*. Barcelona:Fontanella
- (1972) *Serrat*. Madrid:Júcar
- (1973) *El libro gris de televisión española*. Madrid: Ediciones 99
- (1975). “Escuela de periodistas” a Vázquez Montalbán, Manuel a *La Capilla Sixtina*. Barcelona: Kairos, p. 73
- (1977) *L’Art de menjar a Catalunya*. Barcelona : Edicions 62
- (1979) *La palabra libre en la ciudad libre*. Barcelona: Gedisa
- (1980). “Estiu de 1960”, a *l’Avenç*, nº 711
- (1984). “Un servivio militante más de Dolores Ibárruri”, próleg de Ibárruri, Dolores. *Memorias de Pasionaria. 1939-1977*. Barcelona:Planeta.
- 1985). *Mis almuerços con gente inquietante*. Barcelona:DeBolsillo
- (1990) “Siglo 20, un revista de expresidarios”. *Capçalera*, [Barcelona], nº 15, pp. 30-31
- (1991) “25 anys d’”Informe sobre la información” Conferència recopilada per Mònica Terribes. *Treballs de Comunicació*, nº 1, Societat Catalana de Comunicació, Barcelona
- (1995) “Liberación de añoranzas”, a A. Alted i P. Aubert (editors) *Triunfo en su época*. Madrid: Casa de Velásquez – Ediciones Pléyades, pp. 171-179.
- (1995) *La Pasionaria y los siete enanitos*. Mondadori:Barcelona (Edición de 2005 en LibroDeBolsillo)
- (1997). *El escriba sentado*. Barcelona: Crítica Grijalbo Mondadori
- (1998). *Rafael Ribó: l’optimisme de la raó. Una alternativa per a Catalunya més enllà del bloqueig entre pujolisme i felipisme*. Planeta: Barcelona
- (2000). “La medida del tiempo perdido” a *Por Favor, una historia de la Transición*. Crítica: Barcelona

2.4 Sobre Manuel Vázquez Montalbán

Afinoguénova, Eugenia (2007) “El ciberántropo, la tecnocracia y el desvío situacionista en la obra subnormal de Vázquez Montalbán”, a Colmeiro, JF (2007, editor) *El compromiso de la memoria*. Londres: Tamesis, pags. 53-74

Balibrea, María Paz

(2007) “La Capilla Sixtina y el periodismo subnormal”. Treball inèdit. Ponència presentada a Le Mans.

(1999) *En la tierra baldía. Manuel Vázquez Montalbán y la izquierda española en la posmodernidad*. Barcelona: El Viejo Topo

(1993) “Habitar la izquierda”. *El viejo topo*. N° 187:51-55

Castellet, Josep Maria (2005) “Introducción de 1986” a Vázquez Montalbán, *Memoria y deseo*, pags. 15-35

Colmeiro, José Francisco

(1996) *Crónica del desencanto: la narrativa del Manuel Vázquez Montalbán*. Miami: Nort South Center Press

(2007, editor) *El compromiso de la memoria*. Londres: Tamesis

Ezquerria, Iñaki (1995) “El antidandi sibarita” a diversos diaris, 12 de desembre. a <http://www.vespito.net/mvm/perfil1.html> [recuperat el juliol de 2004]

Geli, Carles i Mauri, Marcel (2008) *El món segons Manuel Vázquez Montalbán*. Col·legi de Periodistes de Catalunya: Barcelona

Geli, Carles (2006) “Un tal Manuel Vázquez Montalbán”, a *Treball, 1936-2006*. Fundació Nous Horitzons: Barcelona: 219-221

Gracia Armendáriz, Juan (1997) “Periodismo y literatura de testimonio histórico”, a Palomo, Pilar, *Movimientos literarios y periodismo en España*, Madrid: Síntesis

Rico, Manuel (2001) *Memoria, deseo y compasión. Una aproximación a la poesía de Manuel Vázquez Montalbán*. Barcelona. Mondadori

Saval, José Vicente (2005) “Sixto Cámara, precursor carvalhiano, y la columna ‘La Capilla Sixtina’ en la trayectoria periodístico-literaria de Manuel Vázquez Montalbán”, a *Ínsula*, n° 703-704, juliol-agost de 2005: 30-31

Satué, Enric (2003) “Entrevista sobre MVM”
<http://www.upf.edu/depeca/depeca/mvm/entrevistes.htm> [recuperat el juliol de 2004]

2.5 Periodisme i mitjans de comunicació

Aguilar, Miguel Ángel (comp) (1982) *Los medios de comunicación en la frontera democrática*. Madrid: Universidad Internacional Menéndez Pelayo

Aguinaga, Enrique de (1980). *Periodismo, profesión estudio para la definición objetiva del ejercicio profesional del periodismo*. Madrid:Fragua

A. Alted i P. Aubert (editors, 1995) *Triunfo en su época*. Madrid: Casa de Velásquez – Ediciones Pléyades

Alonso de los Ríos, César (1982) “Semanarios, ¿para qué?”, en *Los medios de comunicación en la frontera democrática*. Universidad Internacional Menéndez Pelayo:Madrid, pp. 39-48

Arco (del), Manuel (1972) *Mano a mano*. Barcelona: Planeta

Barrera, Carlos (1995) *Periodismo y franquismo: de la censura a la apertura*. Barcelona: Ediciones Internacionales Universitarias

Bofill, Roser (1989) “Crònica de l’Escola de Periodisme del CIC”, a DDAA, *Periodisme en temps difícils. L’escola del CIC (1964-1974)*, Barcelona:Col·legi de Periodistes, pp. 95-150

Busquets, Joan (2006) “El ‘pal de paller’ de la premsa clandestina catalana”, a *Treball, 1936-2006*. Fundació Nous Horitzons: Barcelona, pp. 213-215

Casasús, Josep Maria

(1998) *Ideología y análisis de los medios de comunicación*. Barcelona: CIMS 97

(1996) *Periodisme català que ha fet història*. Barcelona: Proa

Cebrián i Serret, Carme (2006) *Treball, 1936-2006*. Fundació Nous Horitzons: Barcelona

Claret, Jaume (2000) (edit) *Por Favor, una historia de la Transición*. Crítica:Barcelona

Chillon, Lluís-Albert

(1993) *Literatura i periodisme. Literatura periodística i periodisme literari en el temps de la post-ficció*. Alacant: Universitat de València.

(1999) *Literatura y periodismo. Una tradición de relaciones promiscuas*. Barcelona: Aldea Global.

Chuliá, Elisa (2001). *El Poder y la palabra prensa. Prensa y poder político en las dictaduras. El régimen de Franco ante la prensa*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.

Fabre, Jaume (1996) *Periodistes uniformats. Diaris barcelonins dels anys 40: La represa i la repressió*. Barcelona: Vaixells de Paper (Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes de Catalunya)

Fernández Areal, Manuel (1973). *La libertad de prensa en España, 1938-71*. Ciudad: Guadiana.

Fontes de Garnica, Ignacio i Menéndez Gijón, M. (2004) *El parlamento de papel. Las revistas españolas en la transición democrática*. Madrid: Asociación de la Prensa Española

Fuentes, Juan Francisco i Fernández, Javier (1997) *Historia del periodismo español. Prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*. Madrid: Síntesis

García González, Gloria (2005) *La ruptura comunicativa como respuesta democrática. La participación de Triunfo en el asentamiento de la cultura cívica en España (1976-1977)* Ediciones Universidad de Salamanca (Documento electrónico)

García Rico, Eduardo

(2002). *Vida, pasión y muerte de Triunfo. De cómo se apagó aquella voz del progresismo español*. Barcelona: Flor del Viento

Gomis, Llorenç (1989). *Teoria dels gèneres literaris*. Barcelona: CIC

Gordillo Courcières, José Luis (2002) *Lays Santa Marina: notas de vida y obra*. Madrid: Actualidad Militar

Grijelmo, Àlex (2001) *El estilo del periodista*, Madrid: Taurus (7ª edició)

Grohmann, A. i Steenmeijer, M. (edit, 2006) *El columnismo de escritores españoles (1975-2005)*, Madrid: Verbum

Guillamet, Jaume

(1988) *La premsa a Catalunya*. Barcelona: Col·legi de Periodistes i Diputació de Barcelona

(1996a) “La escuela que nunca existió”. *El País*, 23.II.96,

(1996b) *Prensa, franquisme i autonomia (1939-1995)*. Barcelona : Flor del Viento.

(2004) “Tele/eXpres, les tres èpoques del primer nou diari”, *L’Avenç*, novembre, pgs. 5-6

Gutiérrez Latorre, Francisco (1985) *Los 40 años de Solidaridad Nacional (1936-1979)*. Tesis inédita. Universitat Autònoma de Barcelona.

Heras de las, Carlos (2000) *La Prensa del movimiento y su gestión publicitaria* Universidad de Málaga, 2000

Huertas, Josep Maria (1995, director) *200 anys de premsa diària a Catalunya. 1792-1992*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya

Humanes, Maria Luisa. “La política de formación de comunicadores: la Escuela Oficial de Periodismo (1941 – 1970)” a *La comunicación social durante el franquismo*, CEDAM, 2002, Málaga, pp. 625 - 642

López de Zuazo Algar, Antonio (1980) *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*. Madrid: FCI, Universidad Complutense

Martínez Albertos, José Luis (1992) *Curso general de redacción periodística*. Madrid: Paraninfo

Martínez Reverte, Jorge (1982) “La izquierda, sin prensa”, en *Los medios de comunicación en la frontera democrática*, págs. 59-69. Madrid: Universidad Internacional Menéndez Pelayo

Miró, Santiago (1997). *El imperio del zorro. Escándalos internos en un grupo escandaloso*. Madrid: VOSA SL

Morán, Francisco. (1984) “Julio Cerón o la ironía compartida” *El País*, 17.09.84

Muntadas, Antoni (1996) *SMEP. Santa Mónica Escola de Periodisme*. Video

Nogués, Anna i Barrera, Carlos (2006) *La Vanguardia. Del franquismo a la democracia*. Fragua: Madrid

- Pàmies, Oriol (1993) *El Grup Mundo. Pecats i penitències d'una premsa de transició*. Barcelona: Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes.
- Plata Parga, Gabriel (1999) *La razón romántica: la cultura política del progresismo español a través de Triunfo (1962-1975)*. Madrid: Biblioteca Nueva
- Renaudet, Isabelle (2003) *Un parlement de papier. La presse d'opposition au franquismo durant la dernière décennie de la dictature et la transition démocratique*. Madrid: Casa de Velázquez
- Roglan, Joaquim
- (1992) *El grup democràtic de periodistes (1966-1976) Crònica d'un periodismo esperançat*. Barcelona: Col·legi de Periodistes
- (1996) *Revistes d'humor a Catalunya (1972-1992)*. Barcelona: Vaixell de Paper
- Romero, Andrés (recop) (1972) *Promociones de periodistas. Escuela Oficial de Periodismo. 1942-72*. Barcelona: Universidad Autónoma de Barcelona
- Rubio, Fanny (1976) *Revistas poéticas españolas (1939-1975)* Madrid: Turner
- Sáiz, MD i Seoane, MC (2007) *Cuatro siglos de periodismo en España. De los avisos a los periódicos digitales*. Madrid: Alianza Editorial.
- Sánchez, Juan (1996). *Prensa del Movimiento al socialismo*. Madrid: Fragua.
- Santamaría Suárez, Luisa i Casals Cerro, Maria Jesús. (2000) *La opinión periodística. Argumentos y géneros para la persuasión*. Madrid: Fragua
- Sinova, Justino (2006) *La censura de prensa durante el franquismo*. Madrid: Espasa Calpe.
- Terrón Montero, Javier (1981) *La prensa española durante el régimen de Franco. Un intento de análisis político*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas
- Tubau, Iván (1987) *El humor gráfico en la prensa del franquismo*. Barcelona: Mitre.
- Vann Noortwijk, Annelies (1995) "La desaparición paradójica de una revista", a A. Alted i P. Aubert (editors) *Triunfo en su época*, Madrid: Casa de Velázquez – Ediciones Pléyades, pàgs. 75-90
- Vigil y Vázquez, Manuel (1987) *El periodismo enseñado*. Barcelona: Mitre.

2.6 Història, cultura i societat

Cebrián i Serret, Carme (1997) *Estimat PSUC*. Empúries: Barcelona

Colomer, Josep Maria

(1978). *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona: Proa.

(1985) *La ideologia de l'antifranquisme*. Barcelona, Edicions 62

Fabre, Jaume (1990) Coordinador. *Mig segle del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona*. Barcelona: Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona

Fabre, Jaume i Huertas, Josep Maria (1978). *Vint anys de resistència catalana (1939-1959)* Barcelona: Magrana.

Fontana, Josep (ed) (1986) *España bajo el franquismo*. Crítica: Barcelona

Fusi, Juan Pablo (1996) “El desarrollo autonómico”, a Tusell, Javier i Soto, Álvaro (1996, editors) *Historia de la transición*. Barcelona: Alianza Editorial, pp. 444-464

García Rico, Eduardo (1998). *Queríamos tanto la revolución. Crónicas del FELIPE*. Barcelona: Flor del Viento

Gracia, Jordi i Ruiz Carnicer, Miguel Angel (2001). *La España de Franco (1939-75) Cultura y vida cotidiana*. Madrid: Síntesis

González Casanova, José Antonio

(2005) “Estudiantes contra Franco” *El País*, 5 de gener de 2005

(2003). “De cuando Manolo fue ‘felipe’”. *El País*, 22 d'octubre de 2003

Martín Ramos, José Luis i Pernau, Josep Lluís (2003). *Les veus de la presó*. Barcelona :Edhasa

Morán, Gregorio

(1992) *El precio de la transición*. Madrid:Planeta

(1986) *Miseria y grandeza del Partido Comunista de España, (1939-1985)* Barcelona:Planeta

Oskam, Jeroem (1992) “Las revistas culturales y políticas en la cultura del franquismo”, en *Letras Peninsulares*, pp. 389-405

Preston, Paul (2001) *El triunfo de la democracia en España*. Barcelona: Grijalbo.

Rubio, Fanny (1976) *Revistas poéticas españolas (1939-1975)* Madrid: Turner

Sans Orenge, Martí (1987) *Breu història de l'Ateneu Barcelonès*. Lleida:Editoria del Pallars

Solé i Barjau, Queralt (2004) *A les presons de Franco*. Barcelona :Proa

Tusell, Javier (2005) *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004*. Barcelona: Crítica

Tusell, Javier i Soto, Álvaro

(1996, editors) *Historia de la transición*. Barcelona: Alianza Editorial.

(1995, directors) *Historia de la transición y consolidación democrática en España*. Madrid: UNED i Universidad Autónoma de Madrid

Voltes, Pedro (2004). *Furia y farsa del siglo XX* Barcelona:Planeta